

**TARİHÎ TÜRK LEHÇELERİNDE
TASVİR FİİLLERİ**

Bahri KUŞ

**Doktora Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Funda KARA
2018
Her hakkı saklıdır.**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Bahri KUŞ

TARİHÎ TÜRK LEHÇELERİNDE TASVİR FİİLLERİ

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Funda KARA

ERZURUM - 2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “Tarihî Türk Lehçelerinde Tasvir Fiilleri” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin basılı ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimim 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Bahri Kuş
11/05/2018

Bahri KUŞ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Funda KARA danışmanlığında, **Bahri KUŞ** tarafından hazırlanan bu çalışma, 11/05/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı** Ana Bilim Dalı **Türk Dili** Bilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN	İmza :	
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Zikri TURAN	İmza :	
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Funda KARA (Danışman)	İmza :	
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR	İmza :	
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU	İmza :	

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 11/05/2018

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Rifat KÜTÜK

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	XIII
ABSTRACT.....	XIV
GENEL İŞARET VE KISALTMALAR.....	XV
TARANAN ESERLERE AİT KISALTMALAR.....	XVI
ÇALIŞMADA KULLANILAN İŞARET VE KISALTMALAR.....	XVIII
ÖN SÖZ.....	XX

GİRİŞ

I. TEZ ÇALIŞMASININ ESASLARI	2
A. AMAÇ VE İLKELER.....	2
B. İNCELEME YÖNTEMİ VE TEKNİKLER	3
1. Örnek Alınan Çalışmalar	3
2. Esas Alınan Metinler	3
3. Künye Bilgilerinin Gösterilmesi.....	7
4. Tahlil ve İşaretleme Sistemi	8

BİRİNCİ BÖLÜM

TASVİR FİİLİ KATEGORİSİ

1.1. TASVİR FİİLİ İÇİN KULLANILAN TERİMLER	11
1.2. TASVİR FİİLLERİ İÇİN YAPILAN TARİFLER	12
1.3. TASVİR FİİLİNİN TARTIŞMALI TARAFLARI	72
1.4. TASVİR FİİLİ ANLAM UNSURU MUDUR GÖREV UNSURU MU?	74
1.5. YARDIMCI UNSUR / ASIL UNSUR DÜZENİ.....	76
1.6. TASVİR FİİLİNDEN ÖNCE YER ALAN MORFEMİN MAHİYETİ	82
1.7. TASVİR FİİLİNİN FİİL ÇEKİMİ İLE İLGİSİ	91
1.8. YARDIMCI FİİL / BİRLEŞİK FİİL TERİMLERİ	95
1.9. TASVİR FİİLİNİN EK SINIFLAMALARINDAKİ YERİ.....	98
1.10. TASVİR FİİLİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARDAN ÇIKAN SONUÇLAR.....	101
1.11. TASVİR FİİLİ NEDİR VE BU ÇALIŞMADA NASIL ELE ALINACAKTIR?	103

İKİNCİ BÖLÜM
TASVİR FİİLLERİNDE İŞLEVLER

2.1. BAŞLAMA	113
2.1.2. Başlama-ihbar	114
2.2. DENEME	114
2.3. GÖSTERME	114
2.4. İHBAR	115
2.4.1. İhbar-hatırlatma	115
2.4.2. İhbar-sebep	115
2.5. İHTİMAL	116
2.5.1. İhtimal-bağlılık	117
2.5.2. İhtimal-imbân	117
2.5.3. İhtimal-istifham	118
2.5.4. İhtimal-temenni	118
2.6. İKTİDAR	118
2.6.1. İktidar-arz-ı hal	125
2.6.2. İktidar-arzu	125
2.6.3. İktidar-çekinme	125
2.6.3.1. İktidar-çekinme-korku	126
2.6.4. İktidar-doğruluk	126
2.6.5. İktidar-dua	126
2.6.6. İktidar-endişe	126
2.6.7. İktidar-engel	127
2.6.8. İktidar-farkındalık	127
2.6.9. İktidar-genelleme	127
2.6.10. İktidar-gurur	127
2.6.11. İktidar-hüküm	128
2.6.12. İktidar-ikaz	132
2.6.13. İktidar-istifham	133
2.6.13.1. İktidar-istifham-acziyet	139
2.6.13.2. İktidar-istifham-kıyas	139
2.6.13.3. İktidar-istifham-merak	140

2.6.13.4. İktidar-istifham-mübalağa.....	140
2.6.13.5. İktidar-istifham-şefkat.....	140
2.6.14. İktidar-istihza.....	140
2.6.15. İktidar-itaat	140
2.6.16. İktidar-kararlılık.....	141
2.6.17. İktidar-kesinlik.....	141
2.6.18. İktidar-kıyas	141
2.6.18.1. İktidar-kıyas-mübalağa	144
2.6.19. İktidar-kifayet	144
2.6.20. İktidar-kolaylık	144
2.6.21. İktidar-korku	144
2.6.22. İktidar-korunma	144
2.6.23. İktidar-koşul.....	145
2.6.24. İktidar-merhamet	145
2.6.25. İktidar-meşguliyet.....	145
2.6.26. İktidar-muhasebe	145
2.6.27. İktidar-mukayese	146
2.6.28. İktidar-muvaffakiyet.....	146
2.6.28.1. İktidar-muvaffakiyet-acziyet.....	230
2.6.28.2. İktidar-muvaffakiyet-alışkanlık.....	233
2.6.28.3. İktidar-muvaffakiyet-bağlılık.....	233
2.6.28.4. İktidar-muvaffakiyet-basiret	236
2.6.28.5. İktidar-muvaffakiyet-beceri	237
2.6.28.5.1. İktidar-muvaffakiyet-beceri-istifham	271
2.6.28.5.2. İktidar-muvaffakiyet-beceri-koşul.....	271
2.6.28.5.3. İktidar-muvaffakiyet-beceri-sonuç	272
2.6.28.6. İktidar-muvaffakiyet-ceza	272
2.6.28.7. İktidar-muvaffakiyet-cimrilik	272
2.6.28.8. İktidar-muvaffakiyet-çaresizlik.....	273
2.6.28.9. İktidar-muvaffakiyet-çekinme.....	273
2.6.28.10. İktidar-muvaffakiyet-durum ihbar	273
2.6.28.11. İktidar-muvaffakiyet-düçar olma	274

2.6.28.12. İktidar-muvaffakiyet-endişe	274
2.6.28.13. İktidar-muvaffakiyet-farkındalık.....	274
2.6.28.14. İktidar-muvaffakiyet-fırsat	275
2.6.28.15. İktidar-muvaffakiyet-fitrat	275
2.6.28.16. İktidar-muvaffakiyet-haber	276
2.6.28.17. İktidar-muvaffakiyet-hayıflanma	276
2.6.28.18. İktidar-muvaffakiyet-hayranlık	276
2.6.28.19. İktidar-muvaffakiyet-hayret	277
2.6.28.20. İktidar-muvaffakiyet-hayret/endişe.....	278
2.6.28.21. İktidar-muvaffakiyet-hıfz	278
2.6.28.22. İktidar-muvaffakiyet-idrak	278
2.6.28.23. İktidar-muvaffakiyet-ihbar	279
2.6.28.24. İktidar-muvaffakiyet-imtina.....	280
2.6.28.25. İktidar-muvaffakiyet-imtiyaz	281
2.6.28.26. İktidar-muvaffakiyet-irade/zaaf	282
2.6.28.27. İktidar-muvaffakiyet-istifham	282
2.6.28.28. İktidar-muvaffakiyet-itaat	284
2.6.28.29. İktidar-muvaffakiyet-itiraf	284
2.6.28.30. İktidar-muvaffakiyet-itiraz	285
2.6.28.31. İktidar-muvaffakiyet-kabiliyet	285
2.6.28.32. İktidar-muvaffakiyet-kabullenme	285
2.6.28.33. İktidar-muvaffakiyet-kapasite	285
2.6.28.34. İktidar-muvaffakiyet-kararsızlık	286
2.6.28.35. İktidar-muvaffakiyet-keder	286
2.6.28.36. İktidar-muvaffakiyet-kesinlik	286
2.6.28.37. İktidar-muvaffakiyet-keşif	286
2.6.28.38. İktidar-muvaffakiyet-kıyas.....	287
2.6.28.39. İktidar-muvaffakiyet-kibir.....	289
2.6.28.40. İktidar-muvaffakiyet-kontrol dışılık.....	290
2.6.28.41. İktidar-muvaffakiyet-korku.....	290
2.6.28.42. İktidar-muvaffakiyet-koşul	291
2.6.28.43. İktidar-muvaffakiyet-küçümseme	292

2.6.28.44. İktidar-muvaffakiyet-liyakat	292
2.6.28.45. İktidar-muvaffakiyet-mahcubiyet	292
2.6.28.46. İktidar-muvaffakiyet-mecburiyet	292
2.6.28.47. İktidar-muvaffakiyet-men	293
2.6.28.48. İktidar-muvaffakiyet-meşguliyet.....	293
2.6.28.49. İktidar-muvaffakiyet-metanet	293
2.6.28.50. İktidar-muvaffakiyet-meydan okuma.....	293
2.6.28.51. İktidar-muvaffakiyet-mukavemet	293
2.6.28.52. İktidar-muvaffakiyet-nihayet	293
2.6.28.53. İktidar-muvaffakiyet-niyet	294
2.6.28.54. İktidar-muvaffakiyet-ortam	294
2.6.28.55. İktidar-muvaffakiyet-öğüt	294
2.6.28.56. İktidar-muvaffakiyet-ön koşul	294
2.6.28.57. İktidar-muvaffakiyet-öngörü.....	295
2.6.28.58. İktidar-muvaffakiyet-örnek	295
2.6.28.59. İktidar-muvaffakiyet-övme	295
2.6.28.59.1. İktidar-muvaffakiyet-övme-mübalâğa.....	295
2.6.28.60. İktidar-muvaffakiyet-özür	296
2.6.28.61. İktidar-muvaffakiyet-pişmanlık	296
2.6.28.62. İktidar-muvaffakiyet-rehavet	296
2.6.28.63. İktidar-muvaffakiyet-sabır	296
2.6.28.64. İktidar-muvaffakiyet-sadakât	297
2.6.28.65. İktidar-muvaffakiyet-senkronizasyon	297
2.6.28.66. İktidar-muvaffakiyet-sınama.....	297
2.6.28.67. İktidar-muvaffakiyet-şikâyet.....	297
2.6.28.68. İktidar-muvaffakiyet-tahammül	298
2.6.28.68.1. İktidar-muvaffakiyet-tahammül-hayıflanma	304
2.6.28.69. İktidar-muvaffakiyet-tahmin/üzüntü	305
2.6.28.70. İktidar-muvaffakiyet-talih	305
2.6.28.71. İktidar-muvaffakiyet-tavsiye.....	305
2.6.28.72. İktidar-muvaffakiyet-tehdit	305
2.6.28.73. İktidar-muvaffakiyet-telaş.....	305

2.6.28.74. İktidar-muvaffakiyet-tembih	305
2.6.28.75. İktidar-muvaffakiyet-temenni	306
2.6.28.76. İktidar-muvaffakiyet-teminat	307
2.6.28.77. İktidar-muvaffakiyet-terakki	307
2.6.28.78. İktidar-muvaffakiyet-tesir	307
2.6.28.79. İktidar-muvaffakiyet-teslimiyet	308
2.6.28.80. İktidar-muvaffakiyet-teşvik/müjde	308
2.6.28.81. İktidar-muvaffakiyet-tükenme	308
2.6.28.82. İktidar-muvaffakiyet-utanma	308
2.6.28.83. İktidar-muvaffakiyet-uyarı	309
2.6.28.84. İktidar-muvaffakiyet-ümit	310
2.6.28.85. İktidar-muvaffakiyet-varsayım	310
2.6.28.86. İktidar-muvaffakiyet-yasak	310
2.6.29. İktidar-mübalâğa	311
2.6.30. İktidar-nezaket	312
2.6.31. İktidar-sakinma	312
2.6.32. İktidar-sınır	312
2.6.33. İktidar-sonuç	313
2.6.34. İktidar-şaşkınlık	314
2.6.35. İktidar-tedbir	314
2.6.36. İktidar-tercih	315
2.6.37. İktidar-zaruret	315
2.7. İMKÂN	316
2.7.1. İmkân-adalet	319
2.7.2. İmkân-beceri	319
2.7.3. İmkân-ceza	319
2.7.4. İmkân-çaresizlik	319
2.7.5. İmkân-durum ihbar	319
2.7.6. İmkân-farkındalık	320
2.7.7. İmkân-fitrat	320
2.7.8. İmkân-hayranlık	320
2.7.9. İmkân-hüküm	320

2.7.10. İmkân-istek	321
2.7.11. İmkân-kıyas	321
2.7.12. İmkân-koşul	322
2.7.13. İmkân-medh	322
2.7.14. İmkân-muvaffakiyet	322
2.7.14.1. İmkân-muvaffakiyet-kıyas/paha	323
2.8. İSTEK	323
2.8.1. İstek-arz	324
2.8.2. İstek-arz-ı hal	324
2.8.3. İstek-arzu	324
2.8.4. İstek-azat	325
2.8.5. İstek-bağış	325
2.8.6. İstek-başlama	325
2.8.7. İstek-beklenti	325
2.8.8. İstek-buyruk	326
2.8.9. İstek-cebir	326
2.8.10. İstek-çekinme	326
2.8.11. İstek-dua	327
2.8.11.1. İstek-dua-ihsan	332
2.8.12. İstek-durum	332
2.8.13. İstek-eğilim	332
2.8.14. İstek-emir	332
2.8.14.1. İstek-emir-kudret/ihsan	333
2.8.15. İstek-farkındalık	333
2.8.16. İstek-gayret	333
2.8.17. İstek-gereklilik	334
2.8.18. İstek-hayranlık	334
2.8.19. İstek-hazırlama	334
2.8.20. İstek-hüner	334
2.8.21. İstek-ısrar	334
2.8.22. İstek-idrak	335
2.8.23. İstek-ihbar	335

2.8.24. İstek-ihmal	335
2.8.25. İstek-ihsan	335
2.8.25.1. İstek-ihsan-bağışlama	336
2.8.25.2. İstek-ihsan-kolaylık	336
2.8.26. İstek-ihtiyaç	336
2.8.27. İstek-ihtiyar	337
2.8.27.1. İstek-ihtiyar-arz	345
2.8.27.2. İstek-ihtiyar-bağışlama	345
2.8.27.3. İstek-ihtiyar-cehd	345
2.8.27.4. İstek-ihtiyar-engel	346
2.8.27.5. İstek-ihtiyar-istifham	346
2.8.27.6. İstek-ihtiyar-kolaylık	346
2.8.27.7. İstek-ihtiyar-samimiyet	346
2.8.27.8. İstek-ihtiyar-tercih	346
2.8.27.8.1. İstek-ihtiyar-tercih-tevcih	347
2.8.28. İstek-ihtiyar-tevcih	347
2.8.29. İstek-iltifat	348
2.8.30. İstek-irade	348
2.8.31. İstek-istifham	348
2.8.32. İstek-iştiyak	349
2.8.33. İstek-itaat	349
2.8.34. İstek-izah	349
2.8.35. İstek-izin	349
2.8.36. İstek-karşılama	349
2.8.37. İstek-kıyas	349
2.8.38. İstek-kolaylık	350
2.8.39. İstek-kudret	350
2.8.39.1. İstek-kudret-ihsan	350
2.8.39.2. İstek-kudret-tevcih	352
2.8.40. İstek-merak	352
2.8.41. İstek-muhafaza	355
2.8.42. İstek-muhasebe	355

2.8.43. İstek-nakil	356
2.8.43. İstek-nasihah	356
2.8.43.1. İstek-nasihah-farkındalık	356
2.8.44. İstek-niyet	356
2.8.45. İstek-öğüt	357
2.8.46. İstek-pişmanlık	359
2.8.47. İstek-riayet	359
2.8.48. İstek-rica	359
2.8.48.1. İstek-rica-beklenti	363
2.8.48.2. İstek-rica-yalvarma	363
2.8.49. İstek-seçim	363
2.8.50. İstek-sinama	364
2.8.50.1. İstek-sinama-istihza	364
2.8.51. İstek-sonuç	364
2.8.52. İstek-sorumluluk	364
2.8.53. İstek-sunma	364
2.8.54. İstek-şart	364
2.8.55. İstek-tacil	364
2.8.56. İstek-taktik	365
2.8.57. İstek-talih	366
2.8.58. İstek-tarif	367
2.8.59. İstek-tavsiye	367
2.8.60. İstek-tazim	375
2.8.61. İstek-tehdit	375
2.8.62. İstek-temenni	375
2.8.63. İstek-tenkit	376
2.8.64. İstek-tercih	377
2.8.64.1. İstek-tercih-ihhiyar	378
2.8.65. İstek-teşvik	379
2.8.65.1. İstek-teşvik-süreklilik	386
2.8.66. İstek-tevcih	386
2.8.66.1. İstek-tevcih-ihhiyar	401

2.8.66.1.1. İstek-tevcih-ihthiyar-istifham	403
2.8.66.2. İstek-tevcih-farkındalık	403
2.8.66.3. İstek-tevcih-ihthiyar	404
2.8.66.4. İstek-tevcih-istifham	404
2.8.66.5. İstek-tevcih-önemsememe.....	404
2.8.66.6. İstek-tevcih-tercih	404
2.8.66.7. İstek-tevcih-sınır	404
2.8.66.8. İstek-tevcih-yönlendirme	404
2.8.67. İstek-uyarı	405
2.8.68. İstek-vaat.....	405
2.8.69. İstek-yardım	405
2.8.70. İstek-yönlendirme	406
2.9. KAÇINILMAZLIK.....	406
2.10. KARŞILAMA	406
2.11. KOYULMA.....	407
2.12. SÜREKLİLİK.....	407
2.12.1. Süreklilik-bağlılık	416
2.12.1.1. Süreklilik-bağlılık-hayranlık	417
2.12.2. Süreklilik-başlama	417
2.12.3. Süreklilik-beklenti	417
2.12.4. Süreklilik-dua	418
2.12.4.1. Süreklilik-dua-ceza	418
2.12.4.2. Süreklilik-dua-ihsan	419
2.12.5. Süreklilik-durum ihbar.....	419
2.12.6. Süreklilik-endişe	428
2.12.7. Süreklilik-görevlendirme	428
2.12.8. Süreklilik-hasret.....	429
2.12.9. Süreklilik-hatırlatma	429
2.12.10. Süreklilik-hayranlık	429
2.12.11. Süreklilik-hayret	430
2.12.12. Süreklilik-ısrar	431
2.12.13. Süreklilik-ihsan.....	431

2.12.14. Süreklilik-istifham	431
2.12.15. Süreklilik-işaret.....	431
2.12.16. Süreklilik-kıyas	432
2.12.17. Süreklilik-kontrol dışılık.....	432
2.12.18. Süreklilik-korku	432
2.12.19. Süreklilik-merak	432
2.12.20. Süreklilik-nasihah	432
2.12.21. Süreklilik-nihayet	433
2.12.22. Süreklilik-öğüt	433
2.12.23. Süreklilik-pişmanlık	434
2.12.24. Süreklilik-şasıırma	434
2.12.25. Süreklilik-tasarlama	434
2.12.26. Süreklilik-tavsiye	434
2.12.27. Süreklilik-tembih	437
2.12.28. Süreklilik-temenni	437
2.12.29. Süreklilik-teşvik.....	437
2.12.30. Süreklilik-tutma	438
2.12.31. Süreklilik-vaat.....	439
2.13. SÜRME.....	439
2.13.1. Sürme-başlama	443
2.13.2. Sürme-durum ihbar	443
2.13.3. Sürme-endişe	444
2.13.4. Sürme-koşul	445
2.13.5. Sürme-uyarı	445
2.13.6. Sürme-yakınlık	445
2.14. TEZLİK.....	445
2.14.1. Tezlik-beklenmezlik	449
2.14.2. Tezlik-heyecan.....	450
2.14.3. Tezlik-kolaylık.....	450
2.14.4. Tezlik-korku	450
2.14.5. Tezlik-sevinç.....	450
2.14.6. Tezlik-şasıırma.....	451

2.14.7. Tezlik-talep	451
2.14.8. Tezlik-tesir	451
2.15. YAKLAŞMA.....	451
2.15.1. Yaklaşma-kasıt	452

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASVİR EK FİİLLERİNİN KULLANIM ORANLARI

3.1. İŞLEV – ŞEKİL KARŞILIKLARI.....	454
3.2. ŞEKİL – İŞLEV KARŞILIKLARI.....	468
3.3. ŞEKİLLERİN KULLANIM ORANLARI.....	487
3.4. TESPİT EDİLEN ÖRNEKLERİN ORANLARI	489

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞMADA GEÇEN TERİMLER SÖZLÜĞÜ.....	491
SONUÇ.....	494
KAYNAKLAR	499
ÖZ GEÇMİŞ.....	514

ÖZET

DOKTORA TEZİ

TARİHÎ TÜRK LEHÇELERİNDE TASVİR FİİLLERİ

Bahri KUŞ

7Danışman: Prof. Dr. Funda KARA

2018, XX+514 Sayfa

Jüri: Prof. Dr. Funda KARA (Danışman)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Prof. Dr. Zikri TURAN
Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR
Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

Bu çalışmada Tarihî Türk Lehçelerindeki tasvir fiilleri Türk dilinin sahip olduğu ekleşme düzeni içerisinde üst işlev-alt işlev ilişkisiyle ele alınmıştır.

Çalışmanın “*Giriş*” bölümünde Türk dilinin unsurlarını yapılandıran karşılıklı ilişkilere ait genel bilgiler, çalışmanın amacı ve bu amaca ulaşmak için tutulan yol, örnek alınan çalışmalar, dil malzemesi için esas alınan metinler ve çözümleme yöntemine dair bilgiler yer almaktadır. Onbir alt başlıktan meydana gelen ve çalışmanın teorik alt yapısını oluşturan “*Tasvir Fiili Kategorisi*” adlı birinci bölümde tasvir fiili hakkında mevcut çalışmaların değerlendirilmesi ve bu unsurun gramer sınıfının tayin edilmesi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. “*Tasvir Fiillerinde Fonksiyonlar*” başlıklı ikinci bölümde Türk dilinin muhtelif devir ve coğrafyalarındaki dil yadigârlarından temin edilen malzeme aracılığıyla tasvir fiilleri işlevleri bakımından ele alınmıştır. “*Tasvir Fiillerinin Kullanım Oranları*” başlıklı üçüncü bölümde bu unsurlarla ilgili istatistiki bilgiler bulunmaktadır. “*Çalışmada Geçen Terimler Sözlüğü*” başlıklı dördüncü bölümde çalışmada yer alan gramer terimlerine ait açıklamalara yer verilmiştir. “*Sonuç*” bölümünde ise çalışmada ulaşılan sonuçlar yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasvir Ek Fiili, Tasvir Fiili, Ek Fiil, İşlev, Yapı.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

**DESCRIPTIVE COMPLEMENTARY VERBS IN HISTORICAL TURKIC
DIALECTS**

Bahri KUŞ

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Funda KARA

2018, Page: XX+514

Jury: Prof. Dr. Funda KARA (Advisor)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN

Prof. Dr. Zikri TURAN

Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR

Assoc. Prof. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU

In this study descriptive complementary verb is discussed by the articulation system of Turkish language's top function-down function relations.

In the "Prologue" we aimed to give general information about Turkish language's mutual relations elements, study subject and the method for this subject, exemplary works, related texts for the language material and knowledge about analysis method. There are eleven chapters in the work. First chapter is *Descriptive Complementary Verb Category*. In this chapter we mentioned current research about descriptive complementary verb and classification of this term by grammatical aspects. In the second chapter about *Functions In Descriptive Complementary Verb* we evaluated descriptive complementary verb by a functional method for the linguistic texts which are compiled from different age and geographies. Third chapter named as *Utilization Factor of Descriptive Complementary Verb* we present statistical information. In the fourth chapter *Vocabulary of Terms Used in the Study* there are supplementary information about grammatical terms used in the study. At the end we make a general evaluation in the *Conclusion* chapter.

Keywords: Descriptive Complementary Verb, Descriptive Verb, Complementary Verb, Function, Structure.

GENEL İŞARET VE KISALTMALAR

<i>bk.</i>	: Bakınız
C	: Cilt
<i>çev.</i>	: Çeviren
<i>hzl.</i>	: Hazırlayan
S	: Sayı
s.	: Sayfa
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten
TDK	: Türk Dil Kurumu
Yay.	: Yay.

TARANAN ESERLERE AİT KISALTMALAR

AçB.	: Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi
ADD	: Ahmed-i Dâ'î Divanı
AH	: Atabetü'l-Hakayık
APD	: Ahmet Paşa Divânı
BD	: Bâkî Dîvânı
BK	: Bilge Kağan Yazıtı
BV	: Bedâyi'ü'l-Vasat
CC	: Codex Cumanicus
DDK	: Dede Korkut Kitabı
DLT	: Dîvânu Lugâti't-Türk
EVD	: Enderunlu Vâsıf Divanı
FD	: Fuzûlî Divanı
FK	: Fevâйдü'l-Kiber
GN	: Garib-nâme
GT	: Gülistan Tercümesi
HHD	: Hâremzli Hâfız'ın Divanı
HŞ	: Kutb'un Husrev ü Şirin'i
IB	: Irk Bitig
İKPÖ	: İyi ve Kötü Prens Öyküsü
KB	: Kutadgu Bilig
KE	: Kışaşü'l-Enbiyâ
KMTAM	: Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
KT	: Köl Tigin Yazıtı
KY	: Ali'nin Kıssa-yı Yûsuf'u
LD	: Lutfî Divanı
LT	: Lisânü't-Ṭayr
ME	: Mukaddimetü'l-Edeb (Hvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüşası)
MG	: Münyetü'l-Ġuzât
ML	: Muḥâkemetü'l-Lugateyn
MM	: Mu'înü'l-Mürîd
MSD	: Mevlâna Sekkâkî Divanı

ND	: Nedîm Dîvânı
NF	: Nehcü'l-Ferâdîs
NŞ.	: Nevâdirü'ş-Şebâb
RN	: Risâletü'n-Nushiyye
RYN	: Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası)
SK	: Sirâcü'l-Kulûb
SNB	: Süheyl ü Nev-Bahâr
SVTM	: Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri
ŞGD	: Şeyh Gâlib Dîvânı
ŞYD	: Yahyâ Divanı
T	: Tonyukuk Yazıtı
TAAŞ	: Taaşuknâme
TS	: Tarama Sözlüğü
Üİ	: Üç İtigsizler
YED	: Yûnus Emre Divânı
YSED	: Yusuf Emirî Divanı
YZ	: Yûsuf u Zelîhâ

ÇALIŞMADA KULLANILAN İŞARET VE KISALTMALAR

G	: Gazel
K	: Kaside
Mus.	: Musammat
TAH	: Tahmis
TCB	: Terci-i Bend
TRB	: Terki-i Bend
+	: İsim kategorisini gösterir.
-	: Fiil kategorisini gösterir.
Ø	: Telaffuz edilmeyen fakat işlevi korunan gramer şeklini gösterir.
[]	: Düzeltilen veya ilave edilen ses ya da şekli gösterir.
/	: ve, veya
└─┬	: Görev veya anlam yönünün sağa doğru olduğunu gösterir.
┬─└	: Görev veya anlam yönünün sola doğru olduğunu gösterir.
/.../	: Ses grubunu ya da şekli gösterir.
tef	: Tasvir ek fiili
cef	: Cevher ek fiili
fol	: Olumluluk/edimlilik eki
fos	: Olumsuzluk/edimsizlik eki
ye	: yapım eki
zmn	: zaman eki
şhs	: şahıs eki
he	: hâl eki
+s	: sıfatlama eki
-g	: zarf-fiil eki
-p	: sıfat-fiil eki
-m	: isim-fiil eki
tmln	: Tamlanan
tek.	: Teklik
çok.	: Çokluk
>	: Bir sesin ya da şeklin gelişmesine dair istikameti gösterir. Okun önündeki unsur daha yenidir.

< : Bir sesin ya da Şeklin gelişmesine dair istikameti gösterir. Okun
arkasındaki unsur daha eskidir.

ÖN SÖZ

Sahip olduğu ekleşme düzeni ile işleyişinin tespitine belirli bir disiplin içinde imkân veren Türk dilinin çeşitli unsurları bugüne kadar pek çok çalışmaya konu edilmiştir.

Tasvir ek fiili de özellikle *birleşik fiil* başlığı altında sıklıkla ele alınan bir konu olmuştur. Bu görev unsuru birçok çalışmada kelime çeşidi olarak ele alınmıştır. Ekleşme dizisindeki fonksiyon zenginlikleri ise çok az sayıdaki araştırmada kendine yer bulabilmiştir.

Türk dili araştırmalarına küçük de olsa bir katkı yapması umuduyla hazırlanan bu çalışmada kelime ile ek arasındaki anlam, görev ve şekil ilişkileri dolayısıyla ek kategorisinde değerlendirilen tasvir ek fiillerinin Eski Türkçeden 19. yüzyıla kadar geçen sürede karşıladıkları işlevleri tespit edilerek örneklendirilmiştir.

Sümer tabletlerindeki Türkçe söz varlığı bir yana Eski Türkçeden itibaren takip edilebilen yazılı dönemleri ile Türk dili milyonlarca telif ve tercüme eseriyle sınırları kestirelemeyen bir külliyata sahiptir. Bu yekûn içerisinde belli başlı bazı eserler üzerinden yürütülen bu çalışmada tasvir ek fiili olarak kullanılan morfemler ile onların işlevlerinin hepsini tespit etmek mümkün olamazdı. Ancak çalışmaya esas teşkil eden metinlerden tespit edilen işlevler, geneli kapsayabilecek bazı fikirler vermeye elverişlidir.

Bütün dikkat ve gayretlerimize rağmen gözden kaçan eksik ve yanlışların olabileceğinin bilincinde olarak bu eserden azami faydanın sağlanabilmesi için teklif edilecek düzeltme ve tavsiyelerin tarafımıza bildirilmesini ümit ediyoruz.

Beni bu konuda çalışmaya sevk eden, engin hoşgörüsü ve tükenmek bilmeyen sabrıyla tezimi yöneten Hocam Prof. Dr. Funda KARA'ya, bilgilerine daima müracaat etme fırsatı veren Prof. Dr. Zikri TURAN'a, önerileriyle çalışmaya katkıda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem TOPÇU'ya teşekkür etmek benim için yerine getirilmesi zevkli bir görevdir.

Erzurum 2018

Bahri KUŞ

GİRİŞ

Türk dilbilgisi çalışmalarının mevcut durumunu şekillendiren dilcilik anlayışının yirminci yüzyılın ortalarına kadar Arap, sonraları ise Hint-Avrupa dilciliği olduğu bilinmektedir. Türk dilinin işleyişini belirleyen kuralların kendisinden farklı iki dil ailesine mensup dillerin ve tabii olarak onların işleyişinin esas alınarak tespit edilmeye çalışılmasıyla elde edilen veriler ve bu verilerin çıktılarının tezahürleri bugün üzerinde görüş birliğine varılamamış onlarca örnek ile somutlaşmış görünmektedir. Hâlbuki Altay dil teorisi hakkında araştırma yapan batılı Türkologların ilk tespitlerinde bile Altay dillerinin isim ve fiil kategorileri arasında kesin bir ayrım olduğu belirtilmiştir. Bu iki kelime türü arasındaki ayrım bir şekil ve anlam ilişkisine dayanmaktadır. Eksiltisiz şekil ve varlık anlamıyla isim, eksilteli şekil ve hareket anlamıyla fiil tespiti aynı zamanda Türk dilinin kelime ile ek arasındaki anlam-şekil ve görev-şekil ilişkilerini de temsil etmektedir. Buna göre bir anlamla var olan kelime ve ona ait işlevleri yerine getirmek üzere ekler Türk dilinin ekleşme kültürünü oluşturan unsurlardır. Türk dilinde kelime ve ekler karşılıklı ilişki çerçevesinde bir bütün olarak kullanılırlar. Esasen kelimeler ile ekler arasındaki ilişki *cümle* ile tamamlanır. Cümle kurulduğunda onun gereği olan tüm ekleşmeler gerçekleşmiş olur. Cümlede kelime ve ekler müstakil olarak değil aralarındaki bir yapı ilişkisi ile birlikte değer kazanır. Ses, kelime, ek ve tamlama, cümle olgusunun bir parçası olarak yer alır. Bir dilin ortaya çıkabilmesi yani kendini gerçekleştiribilmesi de cümle seviyesinde meydana geldiğinden bu nitelik diğer diller için de geçerli bir konumdur. Kelimelerle ekler arasındaki bu dizi ve yapı ilişkisi dikkate alınmadığında kelime odaklı bir dilbilgisi kültürünün oluşmasının kaçınılmaz olduğu, mevcut sonuçlarıyla görülmektedir.

Türk dilinin ekleşme kültürünün, ses bilgisi (*fonetik*), şekil bilgisi (*morfoloji*), söz dizimi (*sentaks*), anlam bilgisi (*semantik*) ve kelime bilgisi (*leksikoloji*) gibi dalların yalnız birisi ile temsil edilebilecek nitelikte olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Mevcut gramer çalışmalarındaki verimli sonuçlarıyla ses bilgisi, şekle ait bilgiyi karşılaması bakımından şekil bilgisi, sözün dizilmesini vasıflandıran söz dizimi, kelimenin içeriğini sunan anlam bilgisi ve köken açıklamaları ile kelime bilgisi; Türk dilinin ekleşme sisteminin deşifre edilmesinde ayrı hisseleri bulunan alanlardır. Örneğin ekler ekleşmenin başında bulunan kelimenin fonetik yapısına uyarlar. Bu uyum damak ve dudak uyumu seviyelerinde farklılarlar gösterir. Ayrıca tamlamalarda

kelimeler, hem içerikleri bakımından anlam bilgisine, hem de eklerle birlikte şekil bilgisine ve aralarındaki yardımcı unsur-asıl unsur sıralaması dolayısıyla söz dizimine konu olurlar.

Bir dil unsurunun yapısına ait bilgiyi ortaya koyabilmek onu meydana getiren tüm niteliklerin bir arada değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu bakımdan ele alınan konunun Türk dilindeki hâkim kültür olan ekleşme düzeninde incelenmesi, vereceği sonuçlar bakımından daha sağlıklı olabilecektir.

Dünya dillerinin hemen hepsinde kelime ile eklerin bulunmasına rağmen Türk dilindeki dizi ve dizim¹ süreçlerinin takip edilmesi suretiyle şekiller ve onlara ait işlevler ile anlamlar düzenli olarak görülebildiğinden Türk dilinin kelime ve ekten ibaret olan unsurlarının karşılıklı ilişkileri bu dil üzerindeki araştırmaları yönlendirici bir rol oynamaktadır.

I. TEZ ÇALIŞMASININ ESASLARI

A. AMAÇ VE İLKELER

Sesten heceye, heceden kelimeye, kelimedden tamlamaya, tamlamadan cümleye kadar bütün basamakların Türk dilinde daima bir dizi ilişkisi içinde yer aldıkları görülmektedir. Her dizide yer alan unsurların karşılıklı ilişkileri, gramer kategorilerinin birbirlerinden anlamca, işlevce ve şekilce ayrılmaları ile takip edilebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, yukarıda verilen ilişkiler sayesinde ekleşme düzeni içerisinde bir görev elemanı olarak tespit edilen tasvir fiilinin gramer sınıfını tayin etmek ve icra ettiği işlevleri örnekleriyle ortaya koyabilmektir.

Yukarıdaki amacı gerçekleştirebilmek için, Türk dilinin ekleşme kültürünü oluşturan karşılıklı bağıllık ve bağımlılık ile dizi ilişkisi takip edilmeye çalışılmıştır.

Mevcut dil bilgisi çalışmalarında Türk dilinin ekleşme kültürünü oluşturan karşılıklı ilişkilerin tam bir disiplin içinde takip edilmemesinin de etkisiyle şekillenen kelime odaklı yaklaşım, tasvir fiilleri konusunda da kendini göstermiştir. Belirli birtakım örneklerin dışına çıkıldığında konu hakkında tartışmalı tarafların beliriverdiği ve bu hususlar üzerinde görüş birliğine varılamadığı gözlenmektedir. Türk Dil Kurumunun 6

¹ *Dizi* ve *dizim* süreçleri ile Türk dilinin *morfofonetik-morfofonemik/paradigmatik* süreçleri anlatılmak istenmektedir.

Haziran 2014 tarihinde *Birleşik Fiil* adı altında düzenlediği bilimsel toplantının tutanakları da sözü edilen tartışmalı tarafları ve bu tartışmaların bir karara bağlanmadığını açıkça göstermektedir.

Yukarıda özetlenen tartışmalı taraflarıyla ve karşıladıkları işlevlerin kapsamlı bir şekilde incelenmesi amacıyla tasvir fiilleri bu çalışmaya konu olarak seçilmiştir.

B. İNCELEME YÖNTEMİ VE TEKNİKLER

1. Örnek Alınan Çalışmalar

Türk dilciliği alanında işlevsel dil bilgisi yönteminin ilk örneklerini Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz ortaya koymuştur. Gemalmaz, yönettiği doktora tezlerinde özellikle üretici-dönüşümsel dil bilgisi yöntemi ile Türk dilinin morfofonetik-morfofonemik/paradigmatik/dizi-dizim ilişkilerinin tespit edilmesi için söz dizimi araştırmalarını tercih etmiştir. Çalışmamızın esas bir söz dizimi araştırması olmamakla birlikte, işlevsel bir yöntemle hazırlanan Cengiz Alyılmaz'ın *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Muhsine Börekçi'nin *Atatürk'ün Nutuk'unda Söz Dizim*, Muharrem Daşdemir'in *Dedem Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi*, Funda Kara'nın *Namık Kemal'in Mektuplarının Söz Dizimi* doktora tezleri yukarıda belirtilen karşılıklı ilişkileri göstermeleri bakımından çalışmamızda örnek alınmıştır.

Çalışma metnini oluşturan dil unsurlarının tespit edilen fonksiyonlarını üst ve alt işlevler şeklinde kategorik olarak kayıt altına alabilmek için Çiğdem Topçu'nun *Türkçede Sıfat Fiil Kategorisi* ve tespit edilen morfemlerin gramer sınıfını tespit edebilmek için de Uluhan Özalan'ın *Türk Dilinde Cevheri Ek Fiil* adlı doktora tezlerinden de yararlanılmıştır.

2. Esas Alınan Metinler

Çalışma konusu olarak belirlenen tasvir ek fiillerinin Türk dilindeki kategorisini ve hangi işlevlerde kullanıldığını tespit edebilmek için, Türk dilinin farklı zaman ve coğrafyalarında ortaya konan eserlerine müracaat edilmiştir. Köktürkçe, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Eski Anadolu

Türkçesi ve Osmanlı Türkçesine ait bu eserler için transkripsiyonlu² metinleri olan akademik mahiyetteki çalışmalar kullanılmıştır:

	A. Bican Ercilasun	<i>Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları</i>
	Cengiz Alyılmaz	<i>Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi</i>
Köktürkçe	Talât Tekin	<i>Orhon Yazıtları</i>
	Hatice Şirin	<i>Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi</i>
	Hatice Şirin	<i>Kül Tigin Yazıtı Notlar</i>
	F. Sema Barutçu Özönder	<i>Üç İtigsizler</i>
Uygur Türkçesi	James Russel Hamilton (çev. Vedat Köken)	<i>Dunhuang Mağarasında Bulunmuş Budacılığa İlişkin Uygurca El Yazması İyi ve Kötü Prens Öyküsü</i>
	Talat Tekin	<i>İrk Bitig</i>
	Zemire Gulcalı	<i>Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi</i>
	A. Bican Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu	<i>Dîvânu Lugâti't-Türk</i>
Karahanlı Türkçesi	Aysu Ata	<i>Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi</i>
	Besim Atalay	<i>Divanü Lûgat-it-Türk I, II, III, IV</i>
	Reşit Rahmeti Arat	<i>Kutadgu Bilig</i>

² Eserlerdeki transripsiyon sistemine müdahale edilmemiş, metinler olduğu gibi alıntılanmıştır. Ancak bazı durumlarda yazma ile çeviriyazıya aktarılan metin karşılaştırılmıştır.

	Reşit Rahmeti Arat	<i>Atabetü'l-Hakayık</i>
	Aysu Ata	<i>Kışaşü'l-Enbiyâ I, II</i>
	János Eckmann, Semih Tezcan, Hamza Zülfikar	<i>Nehcü'l-Ferâdîs I, II</i>
Harezmi Türkçesi	Necmettin Hacıeminoğlu	<i>Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri</i>
	Nuri Yüce	<i>Mukaddimetü'l-Edeb (Hvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası)</i>
	Recep Toparlı, Mustafa Argunşah	<i>Mu'inü'l-Mürîd</i>
	Ali Fehmi Karamanlıoğlu	<i>Gülistan Tercümesi</i>
Kıpçak Türkçesi	Mustafa Argunşah, Galip Güner	<i>Codex Cumanicus</i>
	Mustafa Uğurlu	<i>Münyetü'l-Guzât</i>
	Recep Toparlı, Sadi Çögenli, Nevzat H. Yanık	<i>Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemî ve Mugalî</i>
	F. Sema Barutçu Özönder	<i>Muḥâkemetü'l-Luğateyn</i>
	Günay Karaağaç	<i>Lutfî Divanı</i>
Çağatay Türkçesi	Kaya Türkay	<i>Bedâyi'u'l-Vasaṭ</i>
	Kâzım Köktekin	<i>Yusuf Emirî Divanı</i>
	Kâzım Köktekin	<i>Taaşşuknâme</i>
	Kemal Eraslan	<i>Mevlâna Sekkâkî Divanı</i>

	Metin Karaörs	<i>Nevādirü 'ş-Şebāb</i>
	Mustafa Canpolat	<i>Lisānū 't-Ṭayr</i>
	Önal Kaya	<i>Fevāyidü 'l-Kiber</i>
	Recep Toparlı	<i>Hâremzli Hâfız 'ın Divanı</i>
	Ali Cin	<i>Ali 'nin Kıssa-yı Yûsuf'u</i>
	Cem Dilçin	<i>Süheyl ü Nev-Bahār</i>
	Kemal Yavuz	<i>Garib-nâme I, II</i>
	Mecdut Mansuroğlu	<i>Sultan Veled 'in Türkçe Manzumeleri</i>
	Mehmet Özmen	<i>Ahmed-i Dâ 'î Divanı I, II</i>
Eski	Muharrem Ergin	<i>Dede Korkut Kitabı - I</i>
Anadolu	Mustafa Tatçı	<i>Yûnus Emre Divânı</i>
Türkçesi	Mustafa Tatçı	<i>Risâletü 'n-Nushiyye</i>
	TDK	<i>Tarama Sözlüğü</i>
	Ü. Özgür Demirci, Şenol Korkmaz	<i>Yûsuf u Zelîhâ</i>
	Yakup Karasoy	<i>Sirâcü 'l-Kulûb</i>
	Abdûlbaki Gölpınarlı	<i>Nedîm Dîvânı</i>
	Ali Nihat Tarlan	<i>Ahmet Paşa Divânı</i>
Osmanlı	Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel	<i>Fuzûlî Divanı</i>
Türkçesi	Rahşan Gürel	<i>Enderunlu Vâsıf Divanı</i>

Rekin Ertem	<i>Yahyâ Divanı</i>
Sabahattin Küçük	<i>Bâkî Dîvânı</i>
Muhsin Kalkışım	<i>Şeyh Gâlib Dîvânı</i>

Yukarıdaki eserlerin dışında -müstakil bir metin sunmasa dahi- dönemlerin gramer özelliklerinin incelendiği eserlerden de faydalanılmıştır.

3. Künye Bilgilerinin Gösterilmesi

Doktora tez çalışması için taranan metinlerin bir kısmı mensur bir kısmı da manzum nitelikteki eserlerdir. Bunlar arasında manzum olanlar büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Taranan eserlerin %57,8'i manzum, %28,9'u mensur ve %13,3'ü de manzum-mensur niteliktedir. Eserlerden alınan örnek cümleler tırnak işareti içinde, eğik; tasvir ek fiili de koyu olarak yazılmış ve örnek ifadenin sonuna ilgili künye eklenmiştir.

Eser mensur ise önce ilgili dil unsurunun içinde geçtiği esere ait kısaltma yazılmış, daha sonra sayfa veya varak numarası ile satır numaraları gösterilmiştir:

*“biliñ, āgāh boluñ kim mundağ uluğ savāb ve derece ‘ālimka hıdmat kılmağdın haşil bolsa, ol ‘ālim derecesi taķı savābını kim kıyās kılı **bilgey**?”* (NF 198/9)

*“olar kēneşdiler, yüzük berse-miz kökke aşa **bilmegen**-miz, kişi öltürmekdin uluğ yazuğ, yoğ, hamr içmek sehlrek tēp hamr içtiler, eşürdiler ėrni me öltürdiler, zinā ma kıldılar.”* (KE 21v12)

Manzum eserlerde de kaynağın kısaltmasından hemen sonra nazım şekli belirtilmiş, ardından beyit/bend numarasına yer verilmiştir:

*“dildār tudaķı maņa cāndur **kiçebilmen***

kim kiçgeni bar ‘ömri içinde süçi cāndın” (HHD G765/6)

*“sevdiğim cemâlin çünkü **göremem***

çıkmasın hayâlin dil-i şeydâdan

hâk-i pâye çünkü yüzler süremem

alayım peyamın bâd-ı sabâdan” (ND Şarkı21/1)

4. Tahlil ve İşaretleme Sistemi

Çalışmamızda tespit edilen morfepler, dilbilgisi kategorileri gereği, artı (+) ve eksi (-) işaretleri ile kayıt altına alınmıştır. Artı işareti isim, eksi işareti ise fiil kategorisini temsil etmektedir. Anlam/görev-şekil ilişkisi bakımından işaret edilmemiş olan unsurlar ise Ø ile gösterilmiştir. Üzerinde çalışma yaptığımız dil unsurları ekleşme sistemi içindeki bir görev unsuru olmaları bakımından yan yana buldukları diğer görev unsurları ile birlikte gösterilmemiş yalnızca kendileri (/+bil-/, /+ver-/, /+gör-/ gibi) madde başı olarak alınmıştır.

Örnek:

geli-ver-	Ø-	Ø+	Ø+	Ø+	Ø+	Ø-	Ø-	Ø+	Ø+	Ø
geli-ver-	me-	miş+	kişi+	ler+	den+	i-	Ø-	di+	m+	Ø
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
fiil	fol/fos	-p	tmln	tek./çok.	hâl eki	cef	fol	zmn	şhs	tek.

BİRİNCİ BÖLÜM

TASVİR FİİLİ KATEGORİSİ

Türk dilinin ekleşme³ sisteminde yer alan unsurlar, diğer unsurlarla aralarındaki ilişkileri tanzim eden bir karşılıklık⁴ düzeni içerisinde sıralanırlar. Dâhil olduğu ekleşme düzeni içerisinde tasvir fiili olarak kullanılan morfepler de diğer morfeplerle karşılıklı bağımlılık içinde bulunarak işlevlerini yerine getirir. Tasvir görevli morfeplerin pek çok çalışmaya konu olmasına karşın onların bu durumunun gözetildiği çalışmalar sayıca çok azdır.

Yapılan çalışmalarda söz konusu unsurun ele alınışı sırasında genellikle benzer hareket noktalarından yola çıkıldığı görülür.⁵ Bu çalışmaların ortak noktalarından başlıcalarının çalışmamıza konu olan unsurların dâhil edildiği *birleşik fiil* adıyla geniş bir sınıf oluşturduğu ve bu sınıf içerisinde fiil+zarf fiil+yardımcı fiil şeklinde özelleştirilerek incelendiği göze çarpar (Gabain, 1953; Ergin, 2002; Banguoğlu, 2007; Korkmaz, 1959; 2003; Ediskun, 2007; Bilgegil, 2009; Gencan, 2007; Kükey, 1972; Hengirmen, 2007; Bozkurt, 2000; H. Şahin, 2001; Karaağaç, 2012; Eker, 2005; Daşdemir, 2014; Demircan, 2005; Börekçi, 2009; Sebzecioğlu, 2016; Kara, 2011; Tan, 2010; Yıldız, 2016; Akbaba, 2011; 2014; Gedizli, 2013; Gökçe, 2013; Bacanlı, 2014; S. Demir, 2013; S. Şahin, 2012; Demirel, 2015; Nazarov, 2005; Bulut, 2014; Menges, 2002; Karahan, 2005; Delice, 2007; Özkan ve Sevinçli, 2012, Uysal, 2012; Kaşgarlı, 2015).

Meseleye farklı yönlerden yaklaşan çalışmalar olmakla birlikte, ortaya konan eserlerde hâkim olan gramer anlayışının *kelimeye* dayandığı sezilmektedir. Günümüze nispetle önceleri Arap; yakın zamanlarda ise Hint-Avrupa dilcilik çalışmalarının bu anlayışın yaygınlaşmasında etkili olduğu söylenilebilir. Ayrıca bu durum, eğitim öğretim süreçlerinde de etkisini gösterir.⁶

³ *Ekleşme* terimi ile kastedilen bir anlam unsurunun görev unsuru haline dönmesi değildir. Bu terim ile kelime ve ek(ler)in belirli kurallar dâhilinde oluşturdukları ekleşme dizisi anlatılmak istenmiştir.

⁴ Türk dilinin ekleşme sisteminde yer alan unsurların *birbirlerini belirleyici ve sınırlandırıcı değer oluşturan karşılıklı bağımlılık ilişkisi* için “karşıtlık terimi” de kullanılmıştır. Ekleşme sistemi içerisinde morfeplerin yerdaş ve yandaş karşıtlıkları ile beliren bu olgu sesler arasında da yatay karşıtlık, dikey karşıtlık ve çapraz karşıtlık olarak görülür. Konuyla ilgili olarak ayrıca bk. Turan, 2016b; Topçu, 2011.

⁵ Konunun daha önceki incelemelerde ne şekilde ele alındığı, çalışmamızın sonraki bölümlerinde ayrıntılı olarak izah edilecektir.

⁶ Türk dilciliğindeki bu tesirlerin sonuçlarını konu edinen çalışmalar mevcuttur (ayrıca bk. Yener, 2007; Turan, 2016a; 2016b).

Konunun ele alındığı kimi çalışmalarda (Gökçe, 2013; Bacanlı, 2014; Hirik, 2017) ise bu konuya *gramerleşme teorisi* açısından yaklaşmıştır.⁷

⁷ Bağımsız sözlük birimlerin zaman içinde bağımlı birimlere dönüşmesi şeklinde özetlenebilecek *gramerleşme teorisi* hakkında ayrıca bk. S. Demir, 2013; Demirci, 2008; Sarı, 2000; Salan, 2014; Ağca, 2013; 2015; Aydemir, 2015.

1.1. TASVİR FİİLİ İÇİN KULLANILAN TERİMLER

Bu çalışmada *tasvir ek fiili* (ya da *tasviri ek fiil*) adıyla karşılanan morfeplerin muhtelif çalışmalarda farklı adlar ile ele alındığı görülmektedir. Bahis konusu olan morfepler için dilbilgisi çalışmalarında *fiil*, *deskriptif fiil*, *yardımcı fiil*, *eylem*, *yardımcı söz*, *tasvir fiili*, *çekimli yardımcı fiil*, *tarifi yardımcı fiil*, *düzenli birleşik fiil*, *betimsel fiil*, *yarı yardımcı fiil* terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında *yardımcı fiil* ve *fiil*, en çok tercih edilen terimlerdir.

Kullanılan terimlerin farklı olmasına karşın tasvir ek fiillerinin asıl anlamından uzaklaşmış birer fiil oldukları kanaati çalışmaların genelinde görülen ortak bir husustur.

Tasvir ek fiilleri ile ilgili *anlam kayması*, *anlam değişmesi*, *tasvir anlamı*, *asıl anlamının dışında kullanılma* ve *hususî* ya da *özel fiil* gibi tabirlerin de meseleyi açıklığa kavuşturmadan ziyade birtakım çelişkilere sebep oldukları görülmektedir.⁸

⁸ Bu ve benzeri durumlar, çalışmamızın *tasvir ek fiillerinin tartışmalı tarafları* bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.2. TASVİR FİİLLERİ İÇİN YAPILAN TARİFLER

Tasvir işlevli morfemlerin *efradını câmi ağyarını mani* kabilinden bir tarifini ortaya koyabilmek için mevcut çalışmalarda konunun hangi düzlemde ele alındığını, Türk dilinin ekleşme sistemi içindeki rolünün nasıl belirlendiğini ve diğer gramer kategorileri ile olan ilişkisinin ne olduğuna ilişkin izah ve değerlendirmelerin ortaklaşan ve farklılaşan yönlerini ortaya koymak gerekir.

Mevcut çalışmalarda tasvir ek fiili konusunun asıl anlamını muhafaza eden bir fiille birlikte kullanılan *yardımcı fiille* teşkil edilmiş bir *birleşik fiil* olduğu hususunda yaygın bir kanaat öne çıkar. Bunun, ayrıca, yıllar içinde tekrar edile edile yerleşen ve yerleştikçe de birkaç nokta dışında tartışmasız bir konuma geldiği de gözlenmektedir.

Temelde, Türk dilinin birbirlerini anlam - şekil ve işlev – şekil bakımından sınırlayan ve belirleyen karşılıklar ile yer alan iki gramer unsurunun (kelime ve ekin) dışında üçüncü bir unsuru tanımlamamış/tanıklamamış olması ve kelimeyi iki, eki ise daha çok tür ile kayıt altına almış olması ile ortaya konan çalışmalar arasındaki irtibatsızlığın buna sebep olduğu söylenebilir.

Konunun *karmaşık fiiller* ve *mürekkep fiiller* başlıkları altında incelendiği bir eserde bu yapıların temel olarak iki kelimededen meydana gelmiş olduğu ifade edilmiştir. Mürekkep fiillerin bir isimle birlikte kullanılan bir fiille; karmaşık fiillerin ise asli fiil ve yardımcı fiil olmak üzere iki fiille oluştuğuna edildiğine yer verilmiştir (Deny, 1941:465).

Çalışma konumuzla doğrudan ilgili bulunan karmaşık veya yerindelik fiillerinin *ol-yardımcı fiili ile yapılan karmaşık fiiller* ve *-(y)E/-(y)İ'li bir ulak üzerine kurulmuş karmaşık fiiller* şeklinde sınıflandırıldığı çalışmada birinci grubu temsil eden *ol-yardımcı fiili ile yapılan karmaşık fiiller*, bünyelerinde sıfat fiil eki bulunan yapılar olarak değerlendirilmiş ve bunların *geniş, geçmiş, gelecek* ve *şimdiki zaman çekimlerine* yer verilmiştir.⁹

Tasvir ek fiilini *-(y)E/-(y)İ'li bir ulak üzerine kurulmuş karmaşık fiiller* bahsinde ele alan bu esere göre karmaşık fiillerin ortaya çıkışını iki fiilin bir araya gelmesi sağlar.

⁹ Mürekkep fiilleri de karmaşık fiiller gibi iki alt gruba ayıran Deny (1941:465), bunları şöyle tasnif etmiştir: “Bir isimle birlikte *et-yardımcı ile kurulanlar* ve bir isimle birlikte *ol-yardımcı fiili ile kurulanlar*”

Bundan başka –(y)E/-(y)İ zarf-fiil eklerinin karmaşık “*complexe*” fiiller oluşturmaya yaradığına vurgu yapılır (Deny, 1941:855-856).

Eserde *iktidarlı fiil* olarak tanımlanan yapıyı tarif eden “*bir hadesin olabirliğini ifade etmek için, fiil ulak haline konulup, ardınca بيلمك bil-mek “savoir” yardımcı fiili getirilir*” (1941:469) cümlesinden hareketle yukarıda anlatılanların tanıklandığı görülür. Burada yer alan yaklaşımın tasvir ek fiili ile ilgili olarak sonraki yıllarda ortaya konan çalışmalarla benzerliği göze çarpar. Bu benzerlik birçok çalışmada yer alan birleşik fiil algısında ortaklaşır. Türk dilinde asıl unsur / yardımcı unsur, tamlayan / tamlanan ve kelime / ek ilişkilerinde birbirini takip sırasının,

yardımcı unsur asıl unsur, tamlayan tamlanan, kelime ek

şeklinde olduğu ve bu prensiplerin değişmeden süregeldiği esasen pek çok çalışmada kayıt altına alınmıştır. Bu durumda karmaşık fiil adıyla anılan yapılarda asıl unsurun yardımcı unsurdan önce geldiğinden hareketle yardımcı fiil adıyla zikrolunan unsurun kelime (fiil) mi yoksa ek mi olduğu hususunun yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Çünkü ister *asıl* nitelemesiyle ister *yardımcı* nitelemesiyle olsun ele alınan unsurlar birer fiil yani kelime ise o takdirde meseleye kelime – kelime ilişkisi (karşıtlığı) bakımından yaklaşmak gerekecektir.

Tasvir ek fiilleri *fiil birleşmelerinin* ele alındığı diğer bir çalışmada (Gabain, 1956) bu birleşmelerin İslamiyet’ten önceki yazıt ve yazmaların dilinde çok yayılmış ve gelişmiş olduğu belirtilir ve daha sonraki devirlerde görülen fiil birleşmelerinin de bu eski devre çıktığına vurgu yapılır.

Dile son derece zengin ifade imkânı veren ve sayısız anlam inceliği katan fiil birleşmelerinin giderek azaldığının üstelik bunun bünyelerinde çok sayıda eski ifade taşıyan ağızlarda da böyle olduğunun vurgulandığı çalışmada fiil birleşmelerinin birbirine bağlı iki fiil şeklinin sıkı surette birleşmesinden meydana geldiği ve yalnız bir oluşu anlattıkları belirtilir (Gabain, 1956:16).

Gabain’in (1956:16) “*Bu birleşmelerin birinci kısmı yeni fikir nüansları veren bir zarf değildir*” şeklindeki tespit, yukarıda tarif edilen iki bölümlü yapının ilk kısmını tarif eder.

I. Esas manâyı taşıyan bir fiil ile bir yardımcı fiilden meydana gelenler

II. Bir esas fiil ile bir deskriptif fiilden veya

III. Bir esas fiil ile modal bir yardımcı fiilden meydana gelenler

Fiil birleşmelerinin yukarıdaki şekilde tasnif edildiği incelemede çalışma konumuzu doğrudan ilgilendiren II. ve III. grup arasındaki farkı belirleyen ölçütün asıl fiilden sonra gelen unsurun asıl anlamını kaybetmiş yahut kaybetmemiş olmasıdır. “*Deskriptif fiil aslında fiil birleşmesinde kendi mânasını hemen tamamıyla kaybetmiş normal bir esas fiildir. Bu fiil, birleşmede esas fiilin kılınış çeşidini göstermeğe yarar. (...) Fiil birleşmelerinde deskriptif fiillerin tersine olarak, modal yardımcı fiiller¹⁰ mânalarını tamamıyla muhafaza ederler...*” (Gabain, 1956: 18, 24). Çalışmada ikinci ve üçüncü grupları temsil etmeleri bakımından verilen örneklerden sırasıyla ikisi şöyledir: *koyuver-* ve *isteyü gid-*.¹¹ Buna göre ikinci sırada bulunan fiil birleşmelerindeki ikinci unsurun (deskriptif fiil) asıl anlamını kaybettiği; üçüncü gruptaki¹² fiil birleşmelerinde ise ikinci unsurun (modal yardımcı fiil) asıl anlamını kaybetmediği anlaşılmaktadır:¹³ *koyuver-*, *uyuyakal-* ikinci grup için; *saklayubil-* ve *otarı gid-* de üçüncü grup için verilen misaller arasındadır.

Tasvir ek fiili konusuna kelime grubu açısından yaklaşan başka bir eserde, kelime grubu “*tek bir nesneyi veya hareketi birlikte karşılayan kelimeler topluluğu*” şeklinde tarif edilmiştir (Ergin, 2002: 374). *Tekrarlar, bağlama grubu, sıfat tamlaması, iyelik grubu ve isim tamlaması, âitlik grubu, birleşik isim, birleşik fiil, unvan grubu, ünlem grubu, sayı grubu, edat grubu, isnat grubu, genitif, datif, lokatif, ablatif grupları, fiil grubu, partisip grubu, gerundium grubu, kısaltma grubu ve akkuzatif grubu* kelime grupları tasnifinde yer alan unsurlardır. Çalışmada bu grupların tek kelime ile karşılanamayan ya da daha geniş bir anlatım ile belirtmek istenen nesne veya hareketleri karşılamak üzere

¹⁰ Gabain *modal yardımcı fiil* tabirini kullanmasının nedenini şöyle açıklar: “... *fiil gruplarına J. Marouzeau “verbe semi-auxillaire” yani “yarı yardımcı fiil” adını vermektedir. Almancada bu fiillere “modales Hilfsverb (modal yardımcı fiil)” adı verilmektedir. “Yarı” kelimesi bu fonksiyon için ne kadar yersizse, modal tâbiri de o kadar uygunsuzdur. Daha iyi bir tâbir bulunmadığına göre, modal yardımcı fiil tâbiri kullanılabilir.*”

¹¹ Eserdeki diğer örneklere sonraki bölümlerde yeri geldikçe değinilecektir.

¹² Gabain III. grupta yer alan birleşmelerin artık kullanılmadığını belirtir: “*Konverbum şeklinde logique bir esas fiilin modal bir yardımcı fiil ile birleşmesinden meydana gelen III. grubun artık tamamıyla ortadan kalktığı anlaşılıyor. Bunun yerine obliquus veya kusus indefinitus şeklinde bir verbal isim ile yapılmış birleşmeler geçmiştir (-mağ+a başla-, -mağ+ı bil-).*” (1956: 27).

¹³ Gabain’in tasnifindeki birinci grubu oluşturan fiil birleşmeleri büyük ölçüde Deny’nin çalışmasına dayanılarak ortaya konmuştur. Bu sınıflama, bünyesinde cevher ek fiili bulunan çekimli/bitimli fiillerdeki cevher ek fiilinin yeri ile sınırlanmış görünmektedir.

oluşturulduğu ve bu grupların dilde bir bütün halinde muamele gördüğü belirtilmiştir (Ergin 2002: 374).

Yukarıda sayılan grupların teşekküllerinin belirtme, yardım ve tamamlama esası üzerine inşa edildiği ve bunların genel olarak belirten-belirtilen, tamamlayan-tamamlanan, tâbi olan – tâbi olunan ve asıl – yardımcı şeklinde bir araya geldiğine yer verildiği gözlenir.¹⁴

Eserde *birleşik fiil* üst başlığı altında *fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller* ve *isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller* bahislerine yer verilmiş ve çalışma konumuz olan tasvir ek fiilleri de *fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller* bölümünde ele alınmıştır (Ergin, 2002: 386). Bu tasnifte yer alan adlandırmalardan mesela *fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller* tabirinden hareketle söze konu edilenin aslında *yardımcı fiil* olarak anılan unsur olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde *isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller* ifadesinde de mevzuun aslını teşkil edenin yine yardımcı fiil olarak zikrolunan unsurun olduğu göze çarpmaktadır. Birden fazla kelimenin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik kelime kümesinin içinde yer alan birleşik fiil bahsini şekillendiren anlayışı şöyle formüleştirmek mümkündür:

$$isim + yardımcı fiil = birleşik fiil$$

$$fiil + yardımcı fiil = birleşik fiil$$

Buna göre birleşik fiilleri iki ayrı gruba ayıran hususiyetin yardımcı fiilden önce yer aldığı ifade edilen unsurun isim ya da fiil oluşu belirlemektedir. Ancak *yardım et-* ve *gel-e+bil-* örneklerine bakıldığında eserde yardımcı fiil olarak anılan *et-* ve *bil-* yardımcı fiillerinin her ikisinin de aslında isim kategorisinde bulunan unsurlardan sonra geldiği görülmektedir. Bu durumda yardımcı fiilden önceki kelimenin çeşidine göre bir sınıflama

¹⁴ Bir araya *belirten-belirtilen, tamamlayan-tamamlanan, tâbi olan – tâbi olunan, asıl - yardımcı* şeklinde geldikleri ifade edilen bu yapıların hepsi *yardımcı unsur – asıl unsur* terimleriyle karşılanabilir. Çalışmamızda kelime-kelime ya da kelime-ek ilişkilerinde daima *yardımcı unsur – asıl unsur* terimleri kullanılmıştır. Ayrıca eserde tüm kelime grupları için geçerli olduğu belirtilen bu diziliş ilişkisi bağlama gruplarında farklı bir görünüm arz etmektedir. Sıralama bağlama edatları tarafından şeklen ve fonksiyonca eşit olarak birbirine bağlanan unsurlardan oluştuğu belirtilen gruplara örnek olarak verilen *Leylâ ile Mecnun* örneğinde belirten-belirtilen, tamamlayan-tamamlanan, tâbi olan – tâbi olunan, asıl – yardımcı ilişkilerin hangisinin geçerli olduğuna yer verilmemiştir. (Ayrıca bk. Ergin, 2002: 380).

yapma imkânı bulunmamaktadır. gel-e+bil- ekleşmesinde görülen –e zarf-fiil eki gel-fiilinin anlamını muhafaza ederek onu şekilce isim kalıbına aktarmıştır.¹⁵

Çalışma konumuzu doğrudan ilgilendirmesi bakımından eserdeki şu cümlelerde dikkat çeken birden fazla husus görülmektedir: “*Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ise bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz, koy-, (ko-) fiilleridir. Bunların başına vokal, nadir olarak da –ip, -ip gerundiumu getirilerek birleşik fiil yapılır. Asıl mânâ gerundium fiilinin manasıdır. Yardımcı fiiller mânâları ile değil, sadece yardımcı fiil fonksiyonu ile çekim unsuru olarak vazife görürler.*” (Ergin, 2002: 387). Bunlardan ilki vokal ya da /–(y)İp/ zarf-fiil ekinin bil-, ver-, gel- vd. gibi unsurların başına getiriliyor olmasıdır. Türk dilinin sahip olduğu ekleşme kültürüne göre ekler başa doğru yani kendinden önceki unsurun sonuna eklenerek işlevlerini yerine getirirler.¹⁶ Dikkati çeken ikinci nokta ise “*asıl mânâ gerundium fiilinin manasıdır*” cümlesinde zarf-fiil ekinin bu kez de yardımcı fiile değil de asıl kelimeye ait olduğunu bildiren ifadedir. Söze konu olan yapılarıdaki zarf-fiil ekinin yardımcı fiilin başına mı yoksa asıl fiilin sonuna mı eklendiği sorularını bir arada barındıran yukarıdaki alıntının bu yönüyle belirsiz bir durumu işaret ettiği söylenilebilir. Dikkati çeken üçüncü nokta ise yardımcı fiillerin anlamları ile değil, *çekim unsuru* olarak görev almalarına yönelik yapılan vurgudur. Çekim, cümle kuruluşu ile ilgili bir terimdir. Çekim unsurları ise şahıs ve zaman ekleri şeklinde kayıt altına alınmıştır. Türkçede çekimli fiilin yer aldığı gramer kategorisi anlamın yoruma dönüştürüldüğü boyut olan *cümledir*. İster isim ister fiil olsun bir kelimenin çekimli olabilmesi için yani bitimlilik özelliği taşıyabilmesi, o kelimenin zaman ve mekân bakımından kayıt altına alınmasıyla mümkün olmaktadır. Bu, zaman ekleri ile zamanı; şahıs ekleri ile de mekânı işaretlemek suretiyle elde edilmektedir. Dolayısıyla yukarıda yardımcı fiil olarak anılan unsurların çekim görevi yapmaları mümkün görünmemektedir.

Aynı eserde gerundiumlarla yapılan birleşik fiillerin genellikle bitişik yazıldığını ancak bunların ayrı yazılması gerektiği belirtilir. Bitişik yazılmasının temelinde vokal

¹⁵ “*Fiilimsi: Fiillerin anlamlarını muhafaza ederek onları kullanım müddeti boyunca şeklen isim kalıbına geçiren ve bu sayede onların cümlede özne, nesne, zarf gibi yardımcı unsur veya tamlamalarda tamlama unsurlarından biri olarak kullanılmasını sağlayan ekleri almak suretiyle girdikleri şekillerin isim fiil, sıfat fiil ve zarf fiili kapsayan üst kategorisi.*” (Topçu, 2011: 229).

¹⁶ Kullanılan yazıya göre ekler sola ya da sağa doğru eklenebilirler. Ekler, Arap alfabesinin yazım yönü sağdan sola olduğu için ekler sağa doğru; Latin asıllı Türk alfabesinin yazım yönü soldan sağa olduğu için de sola doğru eklenirler. Biz her iki durumu karşılamak üzere eklerin eklenme yönünü *başta doğru* tabiriyle karşılıyoruz.

gerundiumlarının tek başına kullanılmamasının olabileceği ilave edilirken söz konusu yapıların vurgularının da ayrı yazılması gerektiğine işaret ettiği belirtilir.¹⁷

Birleşik fiillerin vurgu konusunda hususi birtakım özellikleri olduğu ve bu yapılarda vurgunun daima birinci unsur üzerinde bulunduğu da zikredilmiştir (Ergin, 2002: 389).

Türkçenin gramerinin işlendiği diğer bir çalışmada karmaşık fiiller ve tasvir fiilleri başlıklarına yer verilerek karmaşık fiillerin er- fiili ile birlikte ol-/bol- fiilinin hem isim hem de sıfat-fiillere eklenerek oluş ve kılışın zamanı ve tarzıyla ilgili özellikler meydana getirdiği ve özellikle sıfat-fiil ekleriyle ol- fiilinin bir araya gelmesiyle oluşan birleşiklerin ve diğerlerinin Türkçenin fiil tabanı kadrosundaki çeşitliliğini arttırdığı ifade edilir (Banguoğlu, 2007: 482).

Bu yolla elde edilen birleşik yapılar *öncelik fiilleri*, *başlama fiilleri*, *niyet fiilleri* ve *çekimsiz fiil şekilleri* olmak üzere dört bölümde incelenmiştir.¹⁸

Eserde tasvir fiillerinin –e ve –i zarf-fiillerine belli yarı yardımcı fiiller getirilerek yapılan birleşik fiil tabanları olduğuna yer verilmiştir. Bu tarz yapılardaki zarf-fiilin anlamının esas olduğu ve bu yönleriyle de diğer birleşik fiillerden ayrıldıkları ifade edilmiştir (Banguoğlu, 2007: 488).

Söz konusu yapıların *tasvir fiilleri* (*verbe descriptif*) adını yarı yardımcı fiil olarak adlandırılan unsurların zarf-fiil halindeki fiilin anlattığı oluşun ve kılışın oluşmasını tasvir

¹⁷ Bu tarz yapıların ayrı yazılmasının gerekliliğine işaret eden Ergin, bazı zaruri hallerde ise bunların bitişik yazılabileceğini belirtir. Fakat bu zaruri durumların neler olduğu konusunda ise bir açıklama yapmaz.

¹⁸ *Öncelik fiilleri* bahsinde örnek olarak verilen “*anlamış oldum*” örneğinin geçmiş zaman sıfat fiili ile yapıldığı ve yardımcı fiilin aldığı zaman öncesinde kılışın ve oluşun tamamlanmış olduğuna yer verilmiştir. –miş ekinin sıfat fiil eki olduğunun belirtilmiş olmasına rağmen (sıfat fiil ekleri diğer fiilimsi ekleri gibi eklendikleri fiilin anlamını muhafaza ederek kullanış müddeti boyunca onları şeklen isim kalıbına sokan eklerdir) kılış ve oluşun tamamlandığının belirtilmesindeki eksiklik bize göre *anlamış* sözünden sonra morfofonemik olarak mevcut olan fakat morfofonetik bakımdan bulunmayan yani telaffuz edilmeyen tamlananın göz ardı edilmesidir. Bu durum, *anlamış [kişi/insan/varlık] oldum* şeklinde yani tamlananın anlam kategorisinde işaretlenmesi suretiyle açıkça görülebilir. Böyle olunca anla- fiilini şeklen isim kategorisine taşıyan –miş ekinin bir zaman eki olmadığı ve oluş ve kılışın tamamlanmadığı ortaya çıkar. Oluş ve kılışın tamamlanması/bitmesi/çekimlenmesi ol- fiilinden sonra gelen zaman eki (geçmiş zaman) vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu örnekteki sıfat fiil ekinin (-miş) geçmiş zamana yönelik bir çağrışım yaptığı ortadadır fakat bu, onun bir çekim unsuru olarak zaman ekinin fonksiyonunu paylaşıyor anlamına gelmektedir. *anlamış ol-* ve *anlamış kişi ol-* ifadeleri arasındaki fark bir yapı farkı değildir. Bu konuda, tamlayan pozisyonundaki fiilin vurgunun, hep tamlanan kelime ile paylaşmamasını gerekli kılan nitelikteki fonksiyonların sıfatı olarak kullanıldığı durumları yansıttığı için, anlamlı tamlanan karşılığındaki kullanışların hayata geçmemektedir. Sıfat-fiilli ekleşmelerde tamlanan kelimenin morfofonetik olarak sıklıkla işaretlenmemesi tamlanan kelime yalnız bir varlıkla değil tüm varlıklarla temsil edildiğini göstermektedir. (Ayrıca bk. Turan, 2008: 235-243)

etmelerinden dolayı aldıklarının belirtilmiştir. Bu unsurların anlatımlarına göre *yeterlik fiilleri (verbe possibilitif), ivedilik fiilleri (verbe hâtif), süreklilik fiilleri (verbe duratif) ve yaklaşık fiilleri (verbe approximatif)* olmak üzere dört grupta incelendiği görülmektedir (Banguoğlu, 2007: 482).

Eserde tasvir fiillerinin ele alındığı bu dört grubun dışında kalan ve beşinci grubu oluşturan, kuruluşları noktasında tasvir fiillerine benzeyen fakat tasvir fiil anlatımı taşımayan, *yarı tasvir fiillerine* de değinilmiştir (Banguoğlu, 2007: 493).

Çalışmada yarı tasvir fiillerinin kuruluşları itibarıyla tasvir fiillerine benzediğini fakat tasvir fiillerine göre tersine bir gelişme gösterdiği ve ikinci fiilin esas anlamında kullanıldığı (çıkagelmek, alakoymak gibi) belirtilmiştir. Ayrıca bu yapıların tasvir fiillerine nispetle Türk dilinde daha yeni bir oluşum olarak sayıldığını belirtilmiştir (Banguoğlu, 2007: 493).¹⁹

Yarı yardımcı fiil terimi, hem tasvir hem de yarı tasvir fiillerinin kuruluşunda yer alan ve zarf-fiil ekli fiilden sonra gelen unsur için müşterek olarak kullanılmıştır. Bu yapılar, anlamlarının muhafaza edilip edilmemesine göre birbirinden ayrı değerlendirilmiştir.²⁰

Çalışmada ayrıca, tasvir fiillerinin birlikte yazıldığı ve bu yapıların (bil- fiilinin olumsuz şekli ile yapılanları hariç) sesli uyumuna tabi olmadığı ilave edilmiştir (Banguoğlu, 2007: 488).

Birleşik fiillerin iki ya da daha çok kelimenin birleşmesinden oluşan ve yeni anlamdaki fiiller şeklinde tarif edildiği başka bir çalışmada, bu fiillerin dört grupta incelendiği görülür:

¹⁹ Yarı tasvir fiilleri konusunda Korkmaz, “*Biz bu gruba giren birleşiklerde, yarı tasvir niteliğinde bir oluş ve kılışın bulunmadığını, birleşikteki birinci fiilin ikinci fiildeki oluş ve kılışı belirleyici bir zarf görevi yüklediğini dikkate alarak, belirleyici tasvir fiilleri terimini kullandık. Modal yardımcı fiiller de aşağı yukarı bu anlamı vermektedir*” diyerek konuya değin bakış açısını ortaya koyar. Korkmaz, adı geçen yapıların Türkiye Türkçesinde çıkagel-, alakoy-, alıkoy-, okumaya başla-, dolaşmaya başla-, yemeğe çalış-, dikmeye kalk- gibi birkaç misalle sınırlı kaldığını belirttiği örneklerde birinci fiilin bir zarf-fiil olmaktan çıkarak adlaştığını ifade eder. (Ayrıca bk. Korkmaz, 2003: 834).

²⁰ Ayrıca salt kılış ve oluş bildiren et-, ol-, eyle-, yap- ve kıl- fiillerinin yalnız kullanılışları dışında yardımcı fiil (verbe auxillaire) olarak ve çok sayıda isim tabanı ile belirsiz nesne kalıbında kaynaşarak birleşik fiiller meydana getirdiğini belirten Banguoğlu, bu yolla bazı yardımcı fiillerin (et-, ol-, eyle-, yap-, kıl-, buyur-) isimlerle birlikte kullanılarak o isim tabanlarını fiilleştirdiğini ifade eder. Ayrıca tasvir ve yarı tasvir fiillerinin izahında kullanılan *yarı yardımcı fiillerin (verbe semi-auxillaire)* ise salt bir oluş ve kılış bildirmemekle birlikte yardımcı fiillere benzer bir işleyiş ile isim kavramını fiilleştiren yapılar olduğu bildirilmiştir. (Ayrıca bk. Banguoğlu, 2007: 314, 316).

1. *İki ya da daha çok fiilden oluşan birleşik fiiller*
2. *Bir ortaç ile ol- yardımcı fiilinden oluşan birleşik fiiller*
3. *İsim kök ya da gövdesinden bir kelime ile et-, eyle-, kıl-, buyur-, ol-yardımcı fiillerinden oluşan birleşik fiiller*
4. *Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller (Ediskun, 2007: 239).*

Yukarıda en az iki kelimedenden meydana geldiği belirtilen birleşik fiillerin yeni bir anlam ortaya koyduğuna dair yapılan gönderme dikkat çekicidir. Eserin konuyla ilgili bölümünde verilen iki örnek cümleden (*İsteseydi çarık giyebilirdi. Bu kızı istemeye kim varabilür?*) hareketle meseleye yaklaşılabılır. Yahya Kemal ve Dede Korkut'tan alınan bu cümlelerde giy- ve var- fiillerinin yeni bir anlam kazandığını söylemek oldukça güçtür. İlk cümle "*isteseydi çarık giyerdi*" şeklinde de kurulabilirdi. Her yeni şeklin diğerine nispetle semantik bir fark taşıyacağını kabul etmekle birlikte, bu cümlelerin her iki şeklinden de anlaşılan çarık giymeyen kişinin istemesi halinde çarık giyme ihtimalinin/imkânının/kabiliyetinin/iktidarının olduğudur. Zaten cümlede geçen *isteseydi* sözü ile bir keyfiyet ortaya konmuştur. Giy- ve giy-e+bil- arasında dilbilgisel yapı açısından bir fark olmamakla birlikte aralarındaki ayrılık iç yapıları ile ilgilidir. Türkçe Sözlük'te giy- fiilinin anlamı "*örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek*" (GTS) iken giyebil- fiilinin anlamı ise "*giyme imkânı veya olasılığı bulunmak*" (GTS) şeklinde yer almaktadır. İki kelime arasında anlamca sezilen farklılık yeni bir anlamdan değil bir anlam inceliği farkından kaynaklanır. Burada belirtilenlerin tamamına yakını *bu kızı istemeye kim varabilür* cümlesi için de geçerlidir. Zira var- fiili varabil- şekline girince de sahip olduğu anlamını muhafaza eder. Var- fiilini kimin yapabileceğini/bu işi yapmaya gönüllü ya da cesareti olan birinin arayışının ifade edildiği cümlede tasvir ek fiili ile katılan anlam inceliği somut bir şekilde görülmektedir. Bağlamı, önceki ya da sonraki cümleleri, görmeden dahi kız isteme işinin marifet/cesaret/bilgi/tecrübe gibi olgulara dayandığı anlaşılmaktadır. Var- bu cümlede git- anlamındadır ve bu anlamını varabil- şeklinde de korumaktadır.

Fiillerin yapıları bakımından basit, bileşik ve türetilmiş olmak üzere üç gruba ayrıldığı diğer bir çalışmada, bileşik fiiller, a) *yardımcı fiiller ve onlarla teşkil olunan bileşik fiiller* b) *iki fiilin birleşmesiyle teşkil olunan bileşik fiiller* c) *kaynatma yoluyla teşkil edilen bileşik fiiller* şeklinde tasnif edilmiştir. Yukarıdaki tasnifin ilk grubunu oluşturan öğeleri isim soyundan olan kelimeler ve bunlara ilave edilen yardımcı fiiller

şeklinde izah edildiği eserde, yardımcı fiiller de isim soyundan kelimelerin ardına gelerek onları fiil haline taşıyan sözcükler şeklinde tanımlanmıştır (Bilgegil, 2009: 268). Eserde *etmek, eylemek, kılmak, buyurmak, olmak* mastarlarının çekimli hallerinden oluşan bu yardımcı fiillerin Türkçe isim, sıfat, sıfat-fiil, mastar, Arapça ve Farsça mastar ve hâsıl-ı mastarlardan sonra gelerek bileşik fiil oluşturduğu belirtilmiştir (Bilgegil 2009: 268).

Konumuzla doğrudan alakalı bulunan iki fiilin birleşmesiyle meydana gelen bileşik fiiller “*İkincisi, birincisinin anlamını değiştirmek üzere, iki fiil bir araya gelerek bileşik fiil teşkil eder: yazabildim, bakıveriniz, düşe yazdı, baka kaldı sözleri gibi.*” (Bilgegil 2009: 268) şeklinde tarif edilmiş ve bu yapılar da yeterlik (=iktidâri fiil), tezlik fiili (=ta’cili fiil), sürerlik (=istimrârî fiil) ve yaklaşma fiili (mukarebe fiili)²¹ olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Ediskun’un yaklaşımına benzer olarak iki fiilden oluştuğu belirtilen yapılarda *ikinci sıradaki fiilin ilk sıradaki fiilin anlamını değiştirdiği* şeklinde yer alan açıklama dikkat çekicidir. Konuyla ilgili verilen örneklere (yazabildim, bakıveriniz, düşe yazdı, baka kaldı) bakıldığında birinci fiiller olan *yaz-*, *bak-* ve *düş-* fiillerinde bir anlam değişikliğinin olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Çünkü anlam ya varlıkları/nesnelere ya da hareketleri karşılayan bir kavramdır. Nesnelere karşılayan anlam isim, hareketleri karşılayan anlam ise fiil türü ile kayıt altına alınmıştır. Buna mukabil bir anlamın gelişmesi, değişmesi ve genişlemesi bir süreç içinde meydana gelebilir. Türk dilinde örnekleri çok fazla olan bu durumların normal bir sonuç olduğu da bilinen bir durumdur. Ancak bir anlamın değişmesi ile o anlamın türlü nüanslarla tezahür etmesi aynı şey değildir. Anlam değişmesi anlamın karşıladığı varlık ya da hareketin de değişmesini gerekli kılar. Oysa yukarıda verilen *bakakaldı* örneğinde *bak-* fiilinin anlamının değiştiğini söylemek mümkün değildir.

Eserde yeterlik, tezlik, sürerlik ve yaklaşma şeklinde sınıflandırılan bileşik fiillerin yapısal açıdan nasıl meydana geldikleri tezlik fiili hariç olmak üzere aynı yolla açıklanmıştır. Buna göre yeterlik, sürerlik ve yaklaşma fiilleri, anlamı değişecek olan birinci sıradaki fiilin *istek kipinin* üçüncü şahsından sonra gelen *bil-*, *git-*, *gel-*, *dur-*, *kal-*, *gör-* ve *yaz-* fiillerinin eklenmesiyle meydana gelmektedir (Bilgegil 2009: 269).

²¹ Eserde *muharebe fiili* şeklinde yazılı bulunan tamlamadaki ilk sözcüğün sözlüklerde yakınlık, yaklaşma bildiren bir kullanımına rastlamadığımız ve bunun bir yazım yanlışı olduğunu düşündüğümüz için zikredilen sözcüğü *mukarebe* ile değiştirdik.

Bunlardan bil- fiilinin yeterlik fiili için, git-, gel-, dur-, kal-, gör- fiillerinin sürerlik fiili için ve yaz- fiilinin de yaklaşma fiili için olduğunu belirtmek gerekir.

Eserde, iki fiilden meydana gelen bileşik fiillerden çatı ekinin ilk fiili; olumsuz ve soru halinin ise bileşik fiilin tümünü kapsadığını ilâve edilmiştir.²²

Çatı eklerinin varsa yapım ekinden sonra, olumluluk/olumsuzluk ekinden önce; soru ekinin ise hakkında cevap istenen kelimedenden sonra geldiği şu örneklerde görülebilir:

“*Cam kırılmamış mı*”

“*Cam mı kırılmış*”

Dillerde ortaya çıkan yeni kavram ve varlıkları adlandırmanın en zengin yollarından biri olarak bileştirmeye işaret dildiği başka bir çalışmada, yan yana bulunan her iki (ya da daha çok) sözcüğün bileşmiş sayılamayacağı belirtilir. Bir arada bulunan kelimelerin bileşmiş olabilmeleri birtakım şartların yerine gelmesine bağlı görülmüştür (Gencan, 2007). Bu bakımdan bu eserde birden fazla kelimenin belirli koşullar altında bir araya gelerek oluşturdukları yeni yapıları *birleşik* yerine *bileşik* terimini kullanarak adlandırmanın bilinçli bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır.²³

Sözcüklerin bileşmiş sayılmaları için kaynaşmış, kalıplaşmış olmaları ya da terim değeri taşımaları gerektiği ifade edilen eserde bu şartlar dört madde halinde özetlenmiştir: “1) *Bileşen sözcükler kendi anlamlarından uzaklaşır ve aralarına herhangi bir ek ya da takı giremez.* 2) *Bileşen sözcüklerin en az birinin sözlük anlamından kopmuş olması gerekir: Düşeyazdım “düşmeme az kaldı, neredeyse düşüyordum” demek olup yaz- fiili kendi anlamından tamamen ayrılmıştır.* 3) *Bazı bileşiklerin (pazartesi, kahvaltı vb.) temelinde ses aşınmaları bulunur.* 4) *Bilim ve sanat dallarında kullanılan bazı*

²² Ayrıca her iki unsurun da kendi anlamları dışında kullanılmaları şartıyla kimi zaman fiil türünden kimi zaman da isim türünden bir kelime ile başka bir fiilin bir araya gelerek oluşturdukları bileşik kelimelere *kaynatma yoluyla teşkil edilen bileşik fiiller* adını veren Bilgegil, bu tarz fiiller için yüz sür-, dil uzat-, evde kal- vb. örnekleri vermiştir. Ancak mihnet çek-, yorgun düş-, muztar kal-, deliye dön-, göz at-, iltifat gör- gibi örneklerde ise isimlerin kendi anlamlarını muhafaza ettiğini belirtmiştir (Bilgegil, 2009: 269-270).

²³ “*Osmanlıca ittihat’ın karşılığı olan birleşmenin bugünkü kullanım alanı ve en açık örneği şudur: Birleşik devletler (États-unis) ya da bir birleşik devlet (un État fédéral) terimleridir. Bir genel yönetim altında toplanan, birçok yönlerden, daha çok siyasal bakımdan birbirine bağlı bulunan devletçikler ki, kimi yönlerden de bağımsızmış gibi geleneklerini, yararlarını, hatta soy, dil ve din özelliklerini koruyabilirler. Oysa bileşmek’te kaynaşan öğelerden –kimyada, daha çok moleküllerin kaynaşmasından- ortaya apayrı bir madde çıkar. Örneğin: Renkleri, kokuları, tatları olmayan iki basit cisim, iki gaz (oksijenle hidrojen) belli koşullar altında, belli oranda kaynaşınca ortaya apayrı bir nitelikte olan SU çıkar.*” (Gencan, 1974: 734-737).

terimlerdeki (akciğer, sözdizimi, bilirkşi, dilbilgisi, dişeti vb.) sözcüklerin sözlük anlamlarından tamamen uzaklaştığı kesin değildir.” (Gencan, 2007: 282-283).

Bileşik yapılar bu şekilde tarif edildikten sonra bileşik eylemlerin iki ya da daha çok sözcükten meydana geldikleri ifade edilmiş ve bu bileşikler yapıları ile kuralla bağlanıp bağlanmadıklarına göre iki gruba ayrılmıştır (Gencan, 2007: 358). Kuralla yapılan bileşik eylemler *özel bileşik eylemler* ve *yardımcı eylemlerle yapılmış bileşikler* şeklinde ikiye ayrılmış, özel bileşik eylemler ise *yeterlik eylemi*, *tezlik eylemi*, *sürerlik eylemi*, *isteklenme eylemi* ve *yaklaşma eylemi* olmak üzere beş alt grupta incelenmiştir (Gencan, 2007: 358). Eylem tabanlarından biçimce bileşmiş ve anlamca kaynaşmış olan sözcükler şeklinde tarif edilen özel bileşik eylemlerden isteklenme eylemi dışında kalanların meydana gelişleri birbirine koşut olarak izah edilmiştir.

Bileşik fiillerin “iki ya da daha çok sayıda sözcüğün birleşerek oluşturdukları yeni anlamdaki fiiller” olarak tanımlandığı başka bir çalışmada, Türkçedeki bileşik fiilleri “1. Fiilin fiille oluşturduğu bileşik fiiller 2. Fiilimsi (fiil türevi)nin fiille oluşturduğu bileşik fiiller 3. İsim soylu sözcüklerin fiille oluşturduğu bileşik fiiller 4. İsmi fiille oluşturduğu bileşik fiiller” olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır (Kükey, 1972: 10-11). Çalışma konumuzla doğrudan ilgili bulunan unsurların bulunduğu birinci ve ikinci gruptaki fiiller ise şöyle tasnif edilmiştir:

“1. Fiilin Fiille Oluşturduğu Bileşik Fiiller

A. Bitişik Yazılan Özel Bileşik Fiiller

- a) Yeterlik Fiili
- b) Tezlik Fiili
- c) Sürerlik Fiili
- d) Yaklaşma Fiili

B. Ayrı yazılan bileşik fiiller

- a) Başlama Fiili
- b) Bitirme Fiili
- c) Davranma Fiili
- d) Dilbilgisinde bir terim adı olmayan, ancak, dilde örnekleri görülen fiiller
 - I. –(I)yor ol- yapılı bileşik fiiller
 - II. –meli ol- yapılı bileşik fiiller

2. Fülimsi (fül türevi)nin Fiille Oluşturduğu Bileşik Fiiller

- a) Beklenmezlik Fiilleri
- b) İsteklenme Fiilleri
- c) Yapmacık Fiilleri” (Kükey, 1972: 11, 25).

Yukarıdaki tasnifte sadece yeterlik, tezlik, sürerlik ve yaklaşma fiilleri için yapılan “özel” vurgusu dikkati çeker. Aynı bakış açısının izleri sürerlik fiilinin *anlam ve biçim yönünden sürerlik fiilleri (özel bileşik fiil)* ve *anlam yönünden sürerlik fiilleri* şeklinde iki alt kategoride ele alınmasında da kendini gösterir (Kükey, 1972: 15). Özel bileşik fiillerin (anlam ve biçim yönünden sürerlik fiilleri) *temel fiil+ünlü zarf-fiil eki+tasvir fiili* şeklinde kurulduğu bildirilen eserde, anlam yönünde sürerlik bildiren fiillerin ise *temel fiil+ıp+tasvir fiili* ve *basit zamanlı temel fiil+dur-/git-/kal- tasvir fiilleri* dizilişleri ile meydana geldiği ifade edilir. Sadece anlam yönünden sürerlik bildiren fiilleri de kendi içinde iki gruba ayrılması, biçimce farklı fakat anlamca benzer olan yapıların aynı kategoride ele alınmasında belirleyici olan nokta ise *anlamdır*.

Eserde, ayrı yazıldıkları için *başlama*, *bitirme* ve *davranma* fiillerine ayrı bir kategori oluşturulmuştur. *açar ol-*, *girmiş ol-*, *bakacak ol-* teşkillerde yer alan sıfat-fiil ekleri, sırasıyla geniş zaman (*açar ol-*), görülmeyen geçmiş zaman (*girmiş ol-*) ve gelecek zaman (*bakacak ol-*) ekleri olarak nitelendirilmiştir. Bu durum da *filimsi (fil türevi)nin fiille oluşturduğu bileşik fiiller* sınıfında yer alan *beklenmezlik*, *isteklenme* ve *yapmacık* fiillerini yapıcı önceki gruptan ayrılmasına kaynaklık etmiştir. Beklenmezlik (ağlayacağı tut-), isteklenme (göreceği gel-) ve yapmacık fiillerinin (anlamamış görün-) teşkilinde yer alan ekler de ayrı yazılmakta ve imlâ esaslı olan bu sınıflamada *başlama*, *bitirme* ve *davranma* fiillerinden ayrı tutulması için bir sebep görünmemektedir. Kelimelerin/eklerin yazımındaki tercihlerin gramer kategorilerindeki tespitlere kaynaklık edebileceği bir prensip olarak kabul edilmekten uzaktadır. İmlâ, kullanılan alfabe, toplumsal alışkanlıklar ve birtakım tercihlere göre gelişmiştir ve aynı zamanda değişebilir de. Türk dilindeki zaman ekinin fiili (oluş ya da kılış) zaman çizgisinin bir noktasında işaretleyerek şahıs eki ile birlikte hükme bağlayan bir ek olduğu açıktır. “*Hakdan bana nazar oldu Hak kapısın açar oldum*” dizesinde hükme bağlanmış iki öge vardır: nazar **oldu** ve açar **oldum**. Yazarın bahsettiği gibi *aç-ar* kelimesindeki –ar eki geniş zaman eki olsaydı onu kişi bakımından hükme bağlayacak olan şahıs ekinin de eklenmesi gerekirdi. Aç- fiilinin eksiltili telaffuz şeklini bir isim gibi eksiltisiz telaffuz şekliyle kullanıma çıkaran -ar sıfat-fiil ekinden sonra telaffuz edilmeyen tamlananın işaretlenmesi ile kurulacak tamlama ilişkisi bu ekin zaman eki olmadığını gösterir:

aç-ar [Ø +Ø+ Ø] ol-Ø-du+m+Ø

aç-ar [kişi +ler+ den] ol-Ø-du+m+Ø

Çalışma konumuzla ilgili olarak 1959 yılında yayımlanan bir makalede, yardımcı fiiller, gerçek yardımcı fiiller ve sonradan yardımcı fiil niteliği kazananlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Korkmaz, 1959). Buna göre bir isim ile birleşerek onları fiilleştiren ol-, i-<er- ve tur- gerçek yardımcı fiillerdir. Bunların dışında kalan yardımcı fiiller ise esasen müstakil birer fiil oldukları halde zamanla bu özelliklerini kaybeden ve sıkı sıkıya bağlı oldukları esas fiillere bazı anlam incelikleri katan unsurlar olarak değerlendirilir (Korkmaz, 1959: 107). Yukarıdaki sınıflamaya göre *asıl yardımcı fiil* olarak kaydedilen ol-, i- ve tur- fiilleri isimlere; diğerleri ise fiillere eklenmektedir. Anılan makalede asıl üzerinde durulan konu, Türkiye Türkçesi sınırlaması ile, birden fazla fiilin birleşmesi

içine dâhil edilen tasvir fiilleridir. Tasvir fiilli teşekküllerde bulunan zarf-fiil ekine –yeri geldikçe- değinilen yazıda sonradan yardımcı fiil özelliği kazanmış fiillerin eklendiği yapıyı fiil olarak değerlendirilmesinden anlaşılan, tabii olarak, zarf-fiil ekinin ilave olduğu asıl fiildir. Yardımcı fiilleri bu şekilde tanımlayan incelemede, bunların fiil birleştirmelerinde üstlendikleri görevler “birleşik fiiller” adı altında izah edilmektedir.

Aynı yazarın başka bir eserinde birleşik fiillerin ortaya çıkan ihtiyaçlara göre dilin bir türetiminin sonucu olduğunu belirtilir. Yeni kelime yapma yolları arasında bulunan kelime birleştirmeleri neticesinde ortaya çıkan sözcük bir fiil ise buna birleşik fiil denildiğini ifade eden bu makalede, birleşik fiillerin bir isim ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiilin ve bir ya da birden çok isimle bir esas fiilin birleşmesinden oluştuğu söylenmiştir (Korkmaz 2003: 791). Ayrıca birleşik fiillerin zengin bir anlatım gücüne katkıda bulunduğu belirtilen çalışmada birleşik fiiller şu şekilde tasnif edilmiştir:

Birleşik Fiiller

I - Esas anlamını korumuş veya esas anlamını korumakla birlikte bir takım işlev incelikleri kazanmış olan birleşik fiiller

II- Esas anlamını kaybederek deyimleşmiş²⁴ birleşik fiiller

1) Bir yanı ad bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller

Tek ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller

2) Bir yanı sıfat-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller

İki ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller

a) Öncelik fiilleri

Üç ögeli kalıplaşmış birleşik fiiller

b) Alışkanlık fiilleri

c) Niyet fiilleri

3) Bir yanı zarf-fiil olan bir yanı fiil olan birleşik fiiller: Tasvir Fiilleri

a) Yeterlik fiilleri

b) Tezlik fiilleri

c) Süreklilik fiilleri

d) Yaklaşma fiilleri

e) Uzaklaşma fiilleri

4) Belirleyici birleşik fiiller*

5) İkili birleşik fiiller*

Bu tasnifte çalışma konumuzu doğrudan ilgilendiren *bir yanı zarf-fiil olan bir yanı fiil olan birleşik fiillerin* meydana gelişleri “... *iki ayrı fiilin kaynaşmasından oluşmuş birleşiklerdir. Bu birleşikler içindeki birinci fiil, bir –A, –I veya –(y)Ip zarf-fiil yapısındadır ve asıl anlam bu fiildedir. İkinci fiil ise, aslında bir esas fiil olduğu hâlde, anlam kayması yoluyla, yavaş yavaş hem sözlük anlamından çıkıp, esas fiile bazı anlam incelikleri katan bir yardımcı fiil durumuna gelmiştir.*” şeklinde izah edilmiş ve bu

²⁴ “Birleşik fiil” başlığı ile yalnızca deyimleşmiş olan yapıları inceleyen çalışmalar da mevcuttur. (Ayrıca bk. Filan, 2001).

fiillerin esas fiildeki oluş ve kılışın biçimini, tarzını tasvir ettiği için tasvir fiilleri adını aldıkları ifade edilmiştir (Korkmaz, 2003: 811).

Tasvir fiillerinin çekime girdikleri zaman çekimle ilgili eklerin yardımcı fiile eklendiğinin ve bu sırada esas fiilin sabit kaldığının belirtildiği çalışmada, fiil çekim eklerini yardımcı fiillerin üstlendiği belirtilir (Korkmaz, 2003: 811). Bu ifade, bir başka deyişle *gel-e+bil-di+m* örneğindeki çekim unsurları olan zaman ve şahıs eklerinin bil-yardımcı fiili üzerine geldiği anlamını taşımaktadır. Bu örnekte zaman ve şahıs eki sayesinde *gel-* işinin ben tarafından geçmişte gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Şayet yukarıda verilen örnek *gel-di+m* olsaydı da durum değişmeyecekti. Aradaki fark eserde de ifade edildiği gibi *gel-* fiilinin gerçekleştirilirken nasıl bir süreç ya da durumun olduğunun *bil-* ile ayırt edilmiş olmasıdır. Bununla ilgili olarak eserde birleşik fiiller için yer alan “... *tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir*” (Korkmaz, 2003: 791) ifadesi de çekim unsurlarını yardımcı fiillerin üstlenmediğini; birleşik fiil adıyla anılan yapının tamamının üstlendiğine işaret edilmektedir. Türk dilinde çekimli/bitimli bir eylem ortaya konmak istendiğinde tâbi olunan sıralı birtakım kanunların (zaman eki+şahıs eki) işlediği görülmektedir. İster *gel-* ister *gelebil-* şeklinde olsun eldeki malzeme fiil türünden birer kelimedir. Çekim unsurlarının eklenebilmesi için eklenme sırası gereği kendilerinden önce yer alan fiilin iç yapısında meydana gelen gramer hususiyetlerinin ayırıcı bir rolü bulunmamaktadır.

Türkçe Dilbilgisinde, bir isimle birlikte kullanılarak onları fiilleştiren unsurlar yardımcı fiil; *ulaçlı birleşik eylemler* adıyla belirtilen yapılarıdaki ikinci unsur olan fiiller ise bir işlev ayrımı yapılmadan yalnızca *eylem* olarak değerlendirilir. Yardımcı eylemlerin *ol-*, *et-*, *eyle-*, *kıl-* ve ek eylem *i-* olduğu belirtilen bu çalışmada, *ol-* yardımcı fiilinin genellikle geçmiş, gelecek ve geniş zaman ortaçlarıyla birlikte kullanıldığı ifade edilir (Hengirmen, 2007: 264-266).

Eserde, ulaçlı birleşik eylemlerin *-a,-e, -ı, -i, -u, -ü* ulaçları ile birleşen *ver-*, *bil-*, *dur-*, *kal-* ve *gel-* eylemlerinden meydana geldiği açıklanır (Hengirmen, 2007: 266). Bu şekilde oluşturulan eylemlerin yeterlik, tezlik ve sürerlik üzere üç gruba ayrıldığı görülen eserde yaklaşma fiiline yer verilmemiştir. Eserde tezlik ve sürerlik eylemleri için birbirine benzeyen tanımlara yer verilmiştir: “*Tezlik eylemi -ı (-i, -u, -ü) ulacı + vermek: Bir eylemin -i ulacı ve vermek eylemi ile birleşiminden oluşan birleşik eylemlere tezlik*

eylemi denir... Aynı zamanda kibarca emir bildirir. Sürerlik eylemi: Bir eylemin –a (-e) ulacı ile durmak, kalmak, görmek, gelmek, eylemlerinin birleşmesinden oluşan birleşik eyleme sürerlik eylemi denir... Sürerlik eylemi yapılırken kimi zaman –ıp (-ip, -up, -üp) ulacı ile durmak eylemi de kullanılır. Yeterlik eylemi –a (-e) ulacı + bilmek: Bilmek eyleminden önce sözcüklerin kök ya da gövdesine –a (-e) yeterlik eylemi getirilerek yapılır.” (Hengirmen, 2007: 266, 268, 270).

Türkiye Türkçesinin incelendiği başka bir çalışmada, eylemin yapılış biçiminin betimlendiği yapılara *betimlemeli eylem* adının verildiği görülmektedir (Bozkurt, 2000: 258).

Türkçede devinimin betimlenişinin kimi zaman eklerle kimi zaman da yardımcı eylemlerle gerçekleştirildiğinin belirtildiği eserde, *bileşik eylem* ya da *kaynaşık eylem* gibi adlarla anılan kuruluşların devinim betimlenmesinden başka bir şey olmadığı da ilave edilmiştir (Bozkurt, 2000: 258).

Eserde, söz konusu yapılara bileşik eylem denmesinin sebebi, betimlemeli eylemlerin birden çok biçim biriminden oluşmasına bağlanmıştır. Devinimin nasıl olduğunu betimleyebilmek için Türkçede biri ulaç diğeri yardımcı fiil olmak üzere iki birimin bulunduğu kaydedilen eserde, betimlemeli eylemlerin yeterlik, tezlik, sürerlik ve yakınlık olmak üzere dört başlık altında bulunduğu ifade edilmiştir (Bozkurt, 2000: 258-259).

İki eylemin birleşmesiyle ortaya çıkan betimlemeli eylemlerin kuruluşunu *eylem + ulaç + eylem* şeklinde formüle eden bu çalışmada, bileşik eylemin başında bulunan eyleme *temel eylem*; temel eyleme bir renk, bir görünüş kazandıran eyleme de *betimleme eylemi* denildiği belirtilir (Bozkurt, 2000: 259). Tezlik, sürerlik ve yakınlık eylemlerinin oluşumları izah edilirken betimlemeli eylemin (bileşiğin) ilk unsuru olan temel fiilin –a (-e), -i (-i, -u, -ü) ve –p eklerinin ilave edilmesiyle bir ulaç konumu ve kullanımında olduğuna yer verilir (Bozkurt, 2000: 260-263). Yeterlik eyleminin izahında ise “*Eylemin yeterlik betimlemesi taban eyleme –a/-e ulaç ekinin gelmesi ve bilmek eylemi ile kurulur.*” şeklinde bir açıklama yapılmıştır (Bozkurt, 2000: 260).

Türkçenin Dil Bilgisi adlı eserde de -yaygın ismiyle- tasvir fiilleri birleşik eylemler arasında değerlendirilir. Bu eylemler eserde Türkçenin tarihi boyunca yaşanmış ve yaşanmaya devam eden zarflaşma ve zarf-eylemleşme süreçleri sonucu ortaya çıkmış ve

yardımcı sözcükler ile gerçek dünyaya yansıtılmış eylemler olarak değerlendirilmiştir (Karaağaç, 2012: 405). Söz konusu yapılar için eserde verilen *terk et-*, *güzel ol-*, *spor yap-*, *sevmiş bulun-*, *yazabil-*, *koşuver-*, *ile*, *diye*, *göre*, *için*, *kadar*, *bakımından*, *dolayısıyla* vb. örnekler birleşik eylemlere bakış açısını ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu çalışmada birleşik sözcüklerin tanımı şöyle yapılmıştır: “*Bir kavram ya da varlığı karşılamak amacıyla, anlam değerlerini yitiren iki veya daha çok sözün birleştirilmesi ile oluşturulan yeni sözcüktür. Türkçede bunların kaynağı, birleşik eylem ve ad, kısaltma öbeği, ad ve sıfat tamlaması ve hattâ cümledir.*” (Karaağaç, 2012: 413-414). Bu tanımdaki *birleşik söz* terimini kullanmasının sebebinin yukarıdaki alıntıda geçen birleşik sözcüklerin kaynağındaki çeşitlilik olduğu anlaşılmaktadır. Yazarın bunlar için verdiği misallerden birkaçı şunlardır:

Birleşik eylem → *koşabil-*, *alay et-*

Birleşik ad → *aslanağzı*, *yemekhane*

Kısaltma öbeği → *el ele*, *yan yana*

Ad tamlaması → *bakım evi*, *çalı kuşu*

Sıfat tamlaması → *açıkgöz*, *kuru yemiş*

İsnat öbeği → *başbozuk*

Tekrar öbeği → *derin derin (düşünmek)*, *diri diri (yakmak)*

Cümle → *dedikodu*, *şıpsevdi*

Bu yaklaşıma göre birleşik sözcükler, birleşik eylemleri de içine alan bir kümenin adıdır. Bu kümedeki unsurlar bir kavram ya da varlığa karşılık olmak üzere anlam değerlerini kaybeden en az iki sözün birleşmesinden meydana gelir. Yani birleşik sözcüklerin anlam yükleri bu çok elemanlı yapıyı oluşturan esas ve tali unsurların kendi anlamlarından uzaklaşarak birbirilerine bağlanmak suretiyle müştereken ürettikleri bir boyuttadır. Ancak anlam üzerindeki bu açıklamalar ile anılan yapıların ortaya koyduğu gerçeklik arasında birtakım farklılıkların olduğu görülmektedir. Eserde verilen *bakakal-* örneğinden hareketle *bak-* ve *kal-* fiillerinin kendi anlamlarını kaybettiklerini söylemek oldukça güçtür. *Bak-* fiili, burada, müstakil anlamını kaybetmiş yani anlam ögesi olmaktan çıkarak bir görev ögesi durumuna geçen *kal-* morfemi tarafından tasvir edilmektedir. Bu durum, *bak-* fiilinin kendi anlamını kaybetmemesi için bir engel değildir

ve kaybetmemiştir. Yazara göre bileşik sözler, deyim ve atasözü gibi unsurlar birer söz dizimi birimi iken sözlük birimine dönüşmüştür (Karaağaç, 2012: 414). Eserde birden fazla unsurun bir araya gelerek oluşturdukları bu yapılar için yapılan şu uyarı oldukça önemlidir: “*Birleşik yapı ile ekleşmeyi karıştırmamak gerekir. Ekleşme hem ses hem de biçim bilgisel bir olaydır, birleşik yapı ise, anlam bilgisinin konusudur.*” (Karaağaç, 2012: 415). Nitekim tasvir ek fiillerinin incelendiği çalışmamızda da aynı yolun takip edildiğini söylemek mümkündür. Ancak yazarın birleşik yapıları sadece anlam/anlam bilgisi ile sınırlandırması ve ekleşmeyi de bundan ayrı tutması dikkat çeken bir noktadır. Çalışmanın birleşik fiiller bahsinde yer verilen bir örnek üzerinde bu uyarı dikkate alınarak analiz yapılabilir: “*koşabil-*” bu esere göre birleşik bir yapıdır ve dolayısıyla anlam bilgisi ile çevrelenmiş bulunmaktadır. Bu örnek *anlam* bahsine ait olan bazı noktaları bulundurmakla birlikte ses ve şekil bilgisinin de tamamen dışında değildir. *koşabil-* örneğindeki asıl unsur *koş-* fiildir ve her şartta *koş-* kendi anlamındadır. Anlam ögesi olan bir unsurun görev ögesi durumuna geçmesinden beklenen, diğer görev unsurları gibi işleridir. *Koşabil-* fiili *koş-*, *gel-*, *oku-* gibi müstakil bir fiildir. Aralarındaki fark fiillerin içyapısı ile ilgilidir. *Koşabil-* (*koş-ø-a+bil-ø-*)²⁵ kelimesinde ekleşme düzeninin başında yer alan asıl fiil olan *koş-* fiildir. Ona eklenen zarf-fiil eki *koş-* fiilini isim kategorisine taşımış, sonrasındaki *bil-* tasvir ek fiili de önündeki ismi tekrar fiil kategorisine taşımıştır. Bu sırada, cevher ek fiilinden farklı olarak, *koş-* fiilini tasvir etmiştir. Buradan hareketle yazarın birleşik yapılar adıyla andığı yapıların sadece anlam bilgisi ile sınırlandırılmasının bu ve benzeri teşekküllerdeki tüm niteliklerin görülmesini engelleyebilir.

Ayrıca yazarın *ekleşmeyi* ses ve biçim bilgisel bir olay olarak görüp anlam bilgisinden ayırması da tartışmalıdır. Göz+le- fiilinde bir ekleşme görülmektedir. Bu ekleşmede hem ses hem de biçim bilgisel etkiler vardır ancak ekleşmede yer alan +le- yapım eki eklendiği kelimeyi isim kategorisinden fiil kategorisine taşırken kelimenin anlamını da değiştirmiştir. Dolayısıyla bu ekin anlam düzeyindeki etkisi hemen ortaya çıkmaktadır. *Hanımeli* örneğinde birleşigi oluşturan iki kelime de (hanım ve el) kendi anlamında kullanılmamaktadır ve kastedilen hanımın eli değil; bir çiçeğin adıdır. Yazara göre anlam bilgisinin konusu olan bu örnekte de ekleşme hususiyetleri kendini

²⁵ *koş-ø-a+bil-ø-* (fiil-olumluluk eki-zarf-fiil eki+tasvir ek fiili-olumluluk eki).

göstermektedir. Bir isim tamlaması şeklinde teşkil edilen yapıdaki tamlanan eki hem ses bilgisi hem de şekil bilgisinin kapsamına girmektedir. Dolayısıyla ister ekleşmelerde ister birleşik yapılarda olsun ses, şekil ve anlam bilgisel hususiyetlerin bir arada bulunabilir.

Çağdaş Türk Dili adlı eserde, birleşik eylem grupları, sözcük grupları başlığı altında değerlendirilmiştir. Birden fazla kelimenin bir arada bulunarak meydana getirdiği yapıya *grup* adının verilmesi muhtelif çalışmalarda da görülmektedir. Sözcük gruplarının ne şekilde muamele gördükleriyle ilgili olarak eserde şu açıklamaya yer verilmiştir: “Sözcük gruplarının diğer önemli özelliği, birden çok sözcükten oluşukları hâlde tek sözcük gibi işlem görmeleridir.” (Eker, 2005: 461).

Birleşik eylem grubunun biri asıl eylem, diğeri yardımcı ad veya eylem olmak üzere iki kelimenin yapı ve anlam bakımından kaynaşması sonucu oluşan yapı şeklinde tanımlandığı eserde, anılan yapılar *tasvirî (betimsel, deskriptif) eylemler* ve *adla yapılan birleşik eylemler* şeklinde iki alt gruba ayrılmıştır. Yapıca bunlara uymayan fakat eylem birleşmeleri içinde yer alabilecek unsurlar da *diğer birleşik eylemler* adıyla incelemeye konu edilmiştir (Eker, 2005: 474-475).

Eserde tasvirî fiillerin asıl anlamını tamamen kaybetmiş bir eylemin yardımcı eylem göreviyle asıl eyleme eklenmesi sonucu ortaya çıktıkları belirtilirken tasvirî eylemlerin *eylem grubundan* farkının asıl eylemin –A, –I veya –p ekleriyle zarf-fiil konumunda olması olarak gösterilmiştir (Eker, 2005: 474). Asıl eylem + zarf-fiil eki + yardımcı eylem şeklinde formüleleştirilen tasvirî fiillerdeki yardımcı eylemlerin esas alınarak bazı izahlar yapılmıştır. Bu açıklamalarla birlikte verilen örneklerden biri şöyledir: “*dur-*: Eylem birleşmesinde bir oluş veya kılışın bir an için oluşunu veya sürüşünü ifade eder. Emir olarak kullanıldığı takdirde, oluşun kesinliğini anlatır: *Sen gid-e+dur!*” (Eker, 2005: 475). Konuya işlevsel bir bakış açısıyla yaklaşıldığını gösteren bu ifadelerde dikkati çeken nokta *dur-* fiilinin emir olarak kullanıldığında *kesinlik* bildiren bölümüdür. Çünkü *dur-* şeklinin emir olarak kullanılması ancak emir işlevli morfemle birlikte kullanıldığında söz konusu olabilir. Yani bir yapıda *emir* işlevinden bahsediliyorsa bu ancak o işlevi yerine getiren bir morfemin varlığına işaret eder. Türk dilinde emir fonksiyonunda kullanılan morfem, Ø ile kayıtlıdır. Eserde verilen *gidedur!* örneği ancak (git-e+dur-ø-ø+ø+ø+ø-ø-ø+ø+ø+ø) şeklinde)²⁶ çekime girerse emir

²⁶ git-e+dur-ø-ø+ø+ø+ø-ø-ø+ø+ø+ø (fiil-g+tef-fole-emir+tmnl+tek.+hâl eki+cef-fole-gnş zmn+şhs+tek.)

fonksiyonundan söz edilebilir. Burada yer verilen kesinlik ve emir kavramlarının +dur- şekliyle doğrusal bir ilişkisi bulunmamaktadır. Nitekim gidedur yerine “*Git!*”, “*Yapıver!*” ya da “*Okuyabil!*” diyerek de cümleye emir işleviyle kesinlik katılabilir.

Birleşik fiillerin *isim + yardımcı fiil şeklinde oluşan fiil gövdeleri*, *sıfat-fiil + yardımcı fiil şeklinde oluşan fiil gövdeleri*, *asıl fiil + tasvir fiili şeklinde oluşan fiil gövdeleri* ve *deyimleşme ile oluşmuş fiil gövdelerinin* birleşik fiiller başlığı altında değerlendirildiği bir çalışmada, bu fiiller “*Bir yardımcı fülle bir veya birkaç isim, isim yerine geçen sıfat-fiil veya asıl fiilin birleşmesi ile ortaya çıkan yapı*” olarak tanımlanır (Daşdemir, 2014: 44). Asıl fiilin başta, yardımcı fiilin ise sonda bulunduğu kaydedildiği çalışmada, yardımcı fiillerin anlamlarını kaybederek sözlük elemanı özelliklerini kaybedip gramer ögesi durumuna geçtikleri ilave edilir (Daşdemir, 2014: 44).

Asıl fiil + tasvir fiili şeklinde oluşan fiil gövdelerinin asıl fiile bir zarf-fiil eki ile bağlanan ve yardımcı fiil adı verilen tasvir fiili/tasvirî fiil ile teşkil edildiğinin belirtildiği çalışmada, bu fiiller yeterlik, yetersizlik, tezlik, önemsizlik, süreklilik, deneme, yaklaşma, başlama, sonuç ve ihtimal bildiren tasvir fiilleri olmak üzere on başlık halinde incelenmiştir.

Konuya kip ekleri açısından yaklaşan bir çalışmada ise bu ekler *eylemlere gelen yapı ekleri* başlığı altında *eylemin ne gibi bir ruh durumu ile ilgili olduğunu anlatan ekler* (Demircan, 2005: 108) olarak değerlendirilmiş ve –A.bil- yapısı da bu gruba dahil edilmiştir. Bu yapının yeterlik ya da izin işlevinde olduğu da ifade edilmiştir.

Betimleme fiilleri olarak adlandırılan yapıların *iki fiilin bağ-fiil yardımıyla birleşmesi sonucu oluşmuş birleşik fiiller* olarak tarif edildiği bir eserde, bu fiiller *tezlik veya önemsememe, vazgeçme / önemsememe / görmezden gelme, yeterlilik, yetersizlik, olasılık, süreklilik* ve *yaklaşma fiilleri* olmak üzere yedi başlık altında değerlendirilir (Börekçi, 2009: 167-170). Eserde aynı zamanda, fiilimsilerle (isim-fiil, zarf-fiil, sıfat-fiil) oluşturulan birleşik fiillerin de işlev bakımından tasvirî fiil niteliği taşıdığı belirtilmiştir (Börekçi, 2009: 164).

“/-(y)A yaz-/ , /-(y)A gel-/ , /-(y)I ver-/ , /-(y)A dur-/ , /-(y)A kal-/ ve /-(y)A gel-/” yapılarının Türkçede kurallı bileşik eylemler (tasvir fiilleri) olarak değerlendirildiği diğer bir çalışmada, söz konusu yapıların *görünüş* kategorisi ile ilgili oldukları için *görünüş*

taşıyan ekler içinde yer almalarının gerekli olduğuna vurgu yapılmıştır (Sebzecioğlu, 2016: 266). Anlık görünüşü aktaran, pekiştiren ya da sürerlik bildiren bu yapıların olumsuz şekillerinin de kurulamadığının ifade edildiği eserde, yeterlik/yeterlilik bildiren $\{-(y)A\ bil-$ yapısını bu gruba dahil etmeden kip başlığı altında ele alındığı gözlenir: “ $\{-(y)AbII\}$ yüklemiyle kurulan tümcelerde aktarılan kipsel ve edimsel işlevler: **a. yeterlilik (ability):** *Ali bu taşı kesinlikle kaldır-abil-ir.* **b. olasılık (possibility):** *Ali bu taşı, büyük olasılıkla kaldır-abil-ir.* **c. izin (permission):** *Beklemene gerek yok, çık-abil-ir-sin.*” (Sebzecioğlu, 2016: 238).

Bu ifadelerde $\{-(y)AbII\}$ yapısının yukarıda sıralanan diğer unsurların dışında tutulmasının Türk dilinin ekleşme sistemindeki hangi ölçüte göre yapıldığına ilişkin bir veri görünmemektedir. Aslında *yaz-a+bil-*, *yaz-a+dur-* ve *yaz-ı+ver-* fiillerinin gramatikal karşılıkları aynı düzlemde. Her üç fiilde de *yaz-* fiiline eklenen birer zarf-fiil eki ve anlam kategorisinden görevli morfem kategorisine geçmiş bulunan unsurlar eklenmiştir. Bu yapıların ortaklaşan en önemli noktalarından biri Türk dili için tabii olan kategoriler arasındaki düzenli geçişlerin aynı olmasıdır. Eksilteli halde bulunan *yaz-* fiili zarf-fiil eki ile isim kategorisine ve *bil-/dur-/ver-* unsurlarıyla da tekrar fiil kategorisine geçmiş bulunmaktadır. Yani *yaz-* fiili ile *yazabil-/yazadur-/yazıver-* fiilleri hâlâ aynı kategoride bulunmaktadır. Bu noktadan sonra herhangi bir fiil cümlede nasıl hareket edebiliyorsa bu fiiller de aynı şekilde hareket edebilirler. Aralarındaki fark bir nüans derecesindedir. O da zarf-fiil eki ile birlikte isim kategorisine geçmiş bulunan ögenin tekrar fiil kategorisine taşınması esnasında *yaz-* fiilinin nasıl/ne şekilde yapıldığının tasvir edilmesidir.

yaz-	a+	bil-	ø-
yaz-	a+	dur-	ø-
yaz-	ı+	ver-	ø-
↓	↓	↓	↓
fiil	-g	tuf	fol

Ayrıca bu eserde geçen “ $\{-(y)AbII\}$ yüklemiyle kurulan tümcelerde...” şeklindeki ifade problemleri bir yaklaşıma işaret etmektedir. Türk dilinde hangi unsura yüklem

denilebileceği birtakım ölçütlerle belirlenmiştir. Yazarın söz konusu ifadesi ancak “*Gelebildi.*” veya ona benzer bir halde geçerlilik kazanabilir. Bununla birlikte *gelebil-* ifadesi dahi bir yüklem olmayıp *gel-*, *ye-*, *koş-*, *oku-* vs. gibi fiillerle aynı gramer kategorisinde işaretlenmiş haldedir.

Bil- tasvir fiilinin Türk dilinin tarihi ve modern lehçelerindeki kullanımlarını kapsamlı bir şekilde ortaya koyduktan sonra bu fiilin Türkiye Türkçesindeki 12 işlevinin tespit edildiği bir çalışmada, Türkçede birleşik fiillerin genel olarak dört grupta incelendiği belirtilmiştir: “1. *İsim + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller (dua et-, adam ol- vs.)* 2. *Tasvir fiilleri (dokunabil-, uzaniver- vs.)* 3. *Deyim anlamlı birleşik fiiller (gözden düş-, kulak misafiri ol- vs.)* 4. *İkili birleşik fiiller (alıp ver-, silip süpür- vs.)*” (Kara, 2011: 1382-1383).

Tasvir fiillerinin yaygın bir kanaatle *yeterlik*, *tezlik*, *yaklaşma* ve *sürerlik* şeklinde ele alındığını ve zamanla *isteklenme* ve *uzaklaşma* gibi başlıkların da eklendiğinin ifade edildiği araştırmada, diğer bir kısım çalışmalarda yer alan fiilin fiille oluşturduğu ve ayrı yazılan *başlama*, *bitirme* ve *davranma* ile fiilimsinin fiille oluşturduğu *beklenmezlik*, *isteklenme* ve *yapmacık* fiillerinin de tasvir fiillerine dahil edilebileceği belirtilmiştir (Kara, 2011: 383).

Çalışmada tasvir fiillerinin yapısı *esas fiil + zarf-fiil (veya bağ-fiil)+tasvir fiili* şeklinde izah edilmiştir.²⁷

Ayrıca bil- fiilinin sözlükte yer alan ilk anlamlarının fiilin yeterlik anlamıyla uyumlu olduğunun belirtilen yazıda, “*Makinenin nasıl çalıştığını biliyor*” örnek cümlesinin “*Makineyi çalıştırabiliyor*” şeklinde de söylenebileceği ifade edilir.

Tasvir fiilleri ile ilgili başka bir çalışmada ise /-mA-yA+gör-/ yapısı ele alınmış ve yine işlevsel bir bakış açısıyla bu unsurun *sonuçlama*, *sonu iyi olmayacak/olacak oluş* veya *kılış*, *zaman*, *geleceğe yönelik şart* ve *tehdit* olmak üzere beş işlevi tespit edilmiştir (Kara, 2016: 163-168).

²⁷ Ancak Gencan’ın /-(y)AcAğI gel-/ , /-(y)AsI gel-/ , /-(y)AsI ol-/ , /-mA+II ol-/ biçimbirimleriyle teşkil edilen *isteklenme* ya da Kükey’in belirttiği *isteklenme* ve *yapmacık* bildiren /-mA-z+IIğ+a vur-/ , /-ma-z+IIk+tAn gel-/ gibi yapıların yukarıda gösterilen tasvir fiil yapısına uyup uymadığı konusunda bir görüş belirtilmemiştir.

Hem “*Bil- Tasvir Fiilinin İşlevleri*” hem de “*/-mA-yA+gör-/ Yapısı*” adlı makalelerin ele alınan dil unsurlarının işlevlerini belirlemeye yönelik bir esasa dayanmaları, mevcut çalışmalar arasında ayrı bir yere konumlanmalarını sağlamaktadır.

Malzemesinin günlük gazete ve dergiler ile çeşitli sözlük²⁸, antoloji ve günlük konuşmalardan sağlandığı bir yüksek lisans tez çalışmasında (Aydeniz, 1995) Türkiye Türkçesindeki tasvirî fiiller incelenmiştir.

Yeterlik, tezlik, sürerlik ve yaklaşma olmak üzere dört grupta incelenen tasvirî fiillerin işlevlerinin *anlam* üzerinden değerlendirildiği bu çalışmada, fonksiyonlar, detaylı olarak üst ve alt fonksiyonlar halinde verilmiştir. Buna göre iktidar üst fonksiyonu altında iktidarla birlikte *imkân, muvaffakiyet, beceri, fırsat, yadırgama, şaşma, hayret, istek (yemin, ilenme, beddua), reddiye, izin, tavsiye, ihtiyar, dirayet, alternatif, takdir, cesaret, duyguya hakimiyet, teşvik, itiraz, ihtimal, serzeniş* işlevlerinin; ihtimal üst fonksiyonu altında ihtimalle birlikte *izin, alternatif, uyarı, tercih, serzeniş* ve *yadırgama, muktedir olmama ihtimali* işlevlerinin; tezlik üst fonksiyonu altında *tezlik (çabukluk), isteğe cevap, anilik (beklenmezlik), kolaylık, istek (görevlendirme), rica, keyfilik, alışkanlığı terk, gücü yettiği halde yapmamak (savsama, önemsememe), cesaretlendirme* işlevlerinin; sürerlik üst fonksiyonu altında *şarta bağlı sürerlik, tezlik, çabukluk, erkenlik, istek, beklenmezlik görüntüsü içinde sürerlik, ilenme, geçmişte başlayan sürerlik* işlevlerinin ve yaklaşma üst fonksiyonun altında ise yalnızca *yaklaşma* işlevinin tespit edildiği görülmektedir (Aydeniz, 1995: 259-260).

Anadolu ve Rumeli ağızlarındaki tasvirî fiilleri inceleyen bir yüksek lisans tezinde bu fiiller, *fiil+zarf fiil eki+yardımcı fiil (bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy-) kuruluşunda* olduğu ifade edilmiş ve *fiil* ile *yardımcı fiilin* anlamca sıkı sıkıya bağlı oldukları belirtilmiştir (Çiloğlu, 2008: 1).

Tezde tasvirî fiiller, önceden beri kullanılan isimler esas alınarak yeterlik, süreklilik, tezlik ve yaklaşma fiilleri olarak sınıflandırılmıştır (Çiloğlu, 2008: 1).

Kırgız Türkçesindeki tasvir fiillerinin ele alındığı çalışmada birleşik fiil ve tasvir fiil konularında söylenenler özetlendikten sonra araştırmacının konuya yaklaşımına yer verilmiştir (Tan, 2010).

²⁸ Cümle içinde geçmeyen tasvirî fiiller, yazar tarafından kurulan cümlelere dâhil edilmiştir.

Yazara göre araştırmacılar tarafından üzerinde fikir birliğine varılamayan ek-fiiller ile teşkil edilen yapıların birleşik fiil grubuna alınmaması gerekmektedir. Ayrıca isim şeklinde bulunan sıfat-fiillerle birlikte ol- fiilinin kullanıldığı yapıların muhtelif çalışmalarda fiil + fiil biçiminde ele alınmasının doğru olmadığı vurgulanmıştır (Tan, 2010: 20-21).

Tasvir fiillerinin birleşik fiiller içinde değerlendirildiği eserde söz konusu yapılar *tasvir fiilli birleşik fiiller* olarak adlandırılmıştır. Tasvir fiil terimi ile gel-e+bil- gibi bir yapıdaki /+bil-/ unsurunun kastedildiği çalışmada, bu konuda da araştırmacıların ortak bir kanaatte buluşmadığına yer verilmektedir (Tan, 2010: 25).

Tasvir fiilli birleşik fiillerin “*her iki tarağı da fiil olan, birinci kısmı zarf-fiilli esas fiil, ikinci kısmı çekimli yardımcı fiilden oluşan birleşik yapı*” şeklinde izah edildiği ve “*Bu tür birleşik fiillerde asıl anlam, zarf-fiilin bulunduğu esas fiildedir.*” (Tan, 2010: 21) biçiminde de açıklama yapılan eserdeki bu ifadelerde dikkati çeken birkaç nokta bulunmaktadır: Fiil bir kelime tr olduğuna göre *her iki tarağı da fiil* şeklinde ele alınan söz konusu yapının iki kelimedenden meydana geldiği yolunda bir kabulün olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda *asıl anlamın zarf-fiilin bulunduğu esas fiilde* olduğunu söylemekle ikinci sırada bulunan unsurun anlam bahsinden uzakta kaldığı vurgulanmış olur ki bu da anılan unsurun anlam taşıyan bir kategoride bulunmadığı anlamına gelir. Anlam kategorisinin kelimeyi; görev kategorisinin eki işaret ettiği hesaba katıldığında yukarıdaki *iki fiil* yaklaşımının tekrar gözden geçirilmesi gerekebilir.

Yukarıdaki açıklamalarda geçen *ikinci kısmı çekimli yardımcı fiilden oluşan* ifadesindeki *ekimli* sözcüğü ile anlatılmak istenenin, birleşik yapıların çekime girecekleri zaman gerekli olan eklerin eklenebildiği yer olduğu tahmin edilebilir. Aksi halde sadece zaman ve kişi ekleriyle ekimlenebilen/bitebilen fiilin bu görevli morfemler olmadan çekimli sayılması mümkün değildir. ekim unsurlarının (zaman ve kişi eklerinin) fiil kategorisinde bulunan yapılara eklenmesi, başka bir ifadeyle önlerindeki yapının son halde fiil şeklinde bulunması zaten bir zorunluluk olduğuna göre böyle bir *yer gösterme* ayrıntısı bir keyfiyet arz etmektedir. ekim unsurları gel- ve gelebil-kelimelerine aynı şekilde ve aynı sıra ile gelir: *gel-di+m, gelebil-di+m*. Geçmiş zaman ve birinci şahsı gösteren şahs ekinin eklendikleri yer esas olarak aynıdır. Her iki örnekten de eklendiği fiili zaman bakımından kayıt altına alan zaman eki ve şahs eki arasında

dizimsel ilişki vardır. Aradaki fark çekim unsurlarından önce fiil kategorisinde bulunan kelimelerin iç yapılarındadır.

Yeni Uygur Türkçesindeki tasvir fiillerinin konu edildiği çalışmada birleşik fiiller ve tasvir fiilleri için yerli ve yabancı araştırmacıların görüşlerine yer verildikten sonra yazarın kendi fikirleri maddeler halinde sıralanmıştır (Yıldız, 2016).

Eserde Kırgız Türkçesinde tasvir fiillerinin ele alındığı çalışmayla benzer olarak ek-fiille oluşturulan yapıların birleşik fiiller içerisinde değerlendirilmemesi gerektiği ifade edilmiş, sıfat-fiil ile beraber ol- fiilinin kullanıldığı teşkillerin isim + fiil yapısına dahil edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Birleşik fiil yapılarında yer alan yardımcı fiillerin gerçek anlamlarını az veya çok oranda kaybettiklerini ve birleşik fiil yapılarının dışında müstakil bir manaya sahip olduklarının ifade edildiği çalışmada ek-fiilin müstakil bir manaya sahip olmadığı ve müstakil bir fiil olarak da kullanılmamasının bu fikrin dayanağı olduğu anlaşılmaktadır (Yıldız, 2016: 5). Ek-fiilin ek olması dolayısıyla müstakil bir anlam taşımadığı doğrudur fakat aynı unsurun bir halden başka bir hale geçişi bildirir şekilde kullanıldığı örnekler göz önüne alındığında aynı şeyi söylemek mümkün değildir.²⁹

Çalışmada “*Sıfat-fiil eklerini almış kelimeler tür bakımından fiilden daha çok isme yakındırlar. İsim gibi kullanılırlar. Oysa zarf-fiilli yapılarda zarf-fiil ekini almış durumda olan esas fiil hareket anlamını kaybetmez. İsimden daha çok fiillere yakın olan türlerdir.*” (Yıldız, 2016: 10) denilerek sıfat-fiillerle teşkil edilen yapıların fiil + fiil şeklindeki gruba dahil edilmemesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ancak yukarıdaki açıklamada geçen *daha çok isme yakın/daha çok fiile yakın* tabirleri ile anlatılmak istenenin ne olduğu net değildir. Fiilimsi üst işlevinin alt işlevlerini oluşturan isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil eklerinin görevleri esas olarak aynıdır: “*Şekilce eksiltile olan fiilleri, anlamını koruyarak isim gibi telaffuz edilebilen ve aktarılabilen şekle sokmak, eksiltisiz yapmak.*” (Turan, 2016: 11). Fiilimsi eklerinden herhangi birini almış kelime, fiil kategorisinden isim kategorisine taşınmış olur.³⁰ Başka bir ifadeyle fiilimsi ekleri, fiilleri eksiltisiz şekle sokarak onları şekilce isim gibi telaffuz ettiren eklerdir. Dolayısıyla bu eklerden birinin

²⁹ Bu konuda ayrıca bk. Özalan, 2014: 56-66.

³⁰ Türk dilinde isim ve fiil kategorileri arasındaki geçişi sağlayan ekler şunlardır: a) İsimden fiil kategorisine geçişi sağlayan ekler: yapım eki ve ek fiil. b) Fiil sınıftan isim sınıfına geçişi sağlayan ekler: Yapım eki, fiilimsi eki ve zaman eki

eklendiği kelimelerin daha çok isme ya da daha çok fiile yakın olmasının tür bakımından bir karşılığı bulunmamaktadır. Durum bu şekilde ele alındığında isim ve fiil dışında *isme yakın olan fiiller* ve *fiile yakın olan isimler* gibi ayrı bir kelime türlerinin de belirlenmesi gerekmektedir.

Çalışmanın tasvir fiil hususunda genel hükümlerin yer aldığı bölümünde konuyla alakalı şu maddelere yer verilmiştir: “1. Birleşik fiilin yapısında temel olarak, bir esas ve bir de yardımcı unsur bulunur. 2. Bu yapıların birinci tarafında bulunan esas fiiller zarf-fiil eki almış durumdadır. Birleşik fiilin yapısına esas fiilin anlamı hâkimdir. 3. Birleşik fiilin yapısındaki yardımcı fiiller hem bir çekim unsuru olarak görev yüklenirler, hem de esas fiildeki iş, oluş ve kılışı çeşitli anlamlar bakımından tasvir etme özelliğine sahiptirler. 4. Her iki tarafı da fiilden oluşan birleşik fiil yapılarında yer alan yardımcı fiiller, birleşik fiil yapılarının dışında müstakil bir fiil olarak kullanılma özelliğine sahiptir. Yardımcı fiil olma özellikleri geçicidir. 5. Birleşik fiilin ikinci tarafında yer alan yardımcı fiillerin bazıları gerçek anlamını tamamen kaybeder, bazıları ise gerçek anlamlarıyla birleşik fiilin yapısında yer alır. Bu bakımdan gerçek anlamını kaybeden yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerin tasvir fiili, anlamını koruyan yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerin ise yarı tasvir fiili olarak tanımlandığını görmekteyiz.” (Yıldız, 2016: 11). Mevcut çalışmaların geneline hâkim olan anlayışın izlerinin takip edildiği bu ifadelerde yardımcı fiillerin yardımcılıklarının geçici olduklarına yapılan vurgu önemlidir. Zira müstakil bir fiilin bir görev unsuru olarak kullanılması dilin bir görevlendirmesidir.

Kazak ve Nogay Türkçelerinin yazı dillerindeki tasvir fiillerinin ele alındığı çalışmada tasvir fiiller, dildeki yeni ihtiyaçları karşılamak üzere *isim + fiil* ya da *fiil + fiil* şekillerinde oluşabilen birleşik fiillerin bir türü olarak ele alınmıştır (Akbaba, 2011).

Asıl fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil şeklinde gösterilen yapılarıdaki tasvir fiili terimi ile anlatılmak istenen, Kırgız Türkçesindeki tasvir fiillerin ele alındığı çalışmanın aksine, *asıl fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil* yapısının tamamıdır.

Zarf-fiil ekinin yerinde mastar ya da sıfat-fiil ekinin kullanıldığı yapıların karmaşık fiiller olarak değerlendirildiği bu çalışmada, tasvir fiillerinin hareketin safhalarını belirtme ve hareketin tarzını belirtme gibi iki işlevine değinilmiştir (Akbaba, 2011: 29-30).

İşlevleriyle kullanım sahasına çıkan yardımcı fiillerin çalışmalarda genellikle biçimsel yönden ele alındığı ve bu sebeple de konunun esas yönlerinin görülmediği eleştirisinde bulunan başka bir çalışmada birleşik fiillerin hangi gerekçelerle ortaya çıktığı sorusu sorulmuş ve böylece bu yapılar içinde yer alan yardımcı fiillerin işlevlerinin tespiti için araştırmacının bakış açısı belirtilmiştir. Anlatılmak isteneni karşılayacak bir fiilin dilde mevcut olmamasının dil kullanıcısına yapım eklerini kullanmak ya da kelime birleştirmek gibi iki farklı yol sunduğunun belirtildiği çalışmada, anlam gösterme özelliğinden uzaklaşarak işlevleriyle ön plana çıkan unsurların Türkçe için yabancı olmadığı da vurgulanmıştır (Gedizli, 2013: 902).

Konuyla ilgili belli başlı görüşlere yer verildikten sonra birleşik fiiller ve yardımcı fiiller için yazarın ortaya koyduğu görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür: Birleşik fiil terimi ancak çekimli iki fiilin bir arada bulunduğu (dedikodu, gecekonda) örnekler için kullanılabilir. Bu ve benzeri teşkiller yardımcı fiillerin işlevlerinin göz önünde tutularak *yardımcı fiilli yapılar* başlığı altında toplanabilir (Gedizli, 2013: 911).

Birden çok kelimedenden meydana gelen teşkillerin anlam bahsinde teşkili oluşturan unsurların tek tek ya da yalnızca birisinin anlam taşıyıcısı olarak sayılmaması gerektiği belirtilmiştir. Bu yapıyla iletilmek istenen anlamın tek bir ögenin üstünde değil bütün yapının üzerinde olduğu ifade edilmiştir (Gedizli, 2013: 910).

Bir fiilin yardımcı fiil olmasını beraber kullanıldığı ismin fiilleştirme ekleri almadan fiil olma ihtiyacına dayandırılarak *birleşik fiillerin hangi gerekçelerle ortaya çıktığı sorusuna* yanıt verilen çalışmada, yardımcı fiiller şeklinde anılagelen unsurlar için dikkat çekici tespitlerde bulunulur: “*Fiilleştirme ekiyle bir sözcüğü fiil yapmak yerine yardımcı fiille **fiilleştirmek**, dil kullanıcısının tercihi olarak değerlendirilmelidir. Ekle mi yoksa yardımcı fiille mi fiilleştirme yapılması gerektiği konusunda temayül açıktır; Türkçede öncelik, eklerdedir. Eklerle sözcük düzeyinde gerçekleştirilemeyen fiilleşme, **ek işlevi kazandırılan fiillerle** yapılmaktadır.*” (Gedizli, 2013: 910). Yardımcı fiillerin birer ek gibi telakki edildiği bu satırlardan önce gelen “... anlam açısından ne beraber kullanıldıkları isim ve isim işlevli yapı ve sözcüğün ne de kendisinin müstakil anlamını korurlar, bilakis yeni bir anlam göstermek ve ifade etmek için oluşurlar. Yardımcı fiilli yapılar, fiil gibi bir sözcük yapısında değildir, ama fiil işlevlidirler. Yardımcı fiiller, ek olmadıkları halde ek işlevi görürler; isimden, isim işlevli yapı ve sözcüklerden, fiil yapım

ekleri (İFYE ve FFYE) gibi fiilleştirme yaparlar.” (Gedizli, 2013: 909) cümleleri yazarın söylemek istediklerinin bir özeti mahiyetindedir. Yardımcı fiillerin görevli birer morfem gibi kullanıldığını belirten bu satırlar, üzerinde çalıştığımız konunun gelenekselleşen çerçevesinin dışına çıktığının bir göstergesidir. Türkçenin kelime yapma yolları açıklanırken sıklıkla dile getirilen *türetmenin* yanında yer alan *birleştirme* aslında yukarıda ifade edilen görüşlerin çıkış noktasıdır. Bu müstereklığe rağmen *birleştirme* bahsinde yer alan açıklamaların Türk dilinin ekleşme düzenine göre ele alınmadığı görülür.

Yardımcı fiillerin, ek kategorisinde görev icra etmelerine işaret eden yukarıdaki açıklamalarda yer alan *yeni anlamların* tesis edilmesi fikri -dolayısıyla yapım eklerine benzetilmesi- bir problem teşkil etmektedir. Yazarın *gel-* ile *geli-* fiillerinin anlam noktasında aynı olmadıklarını söyleyerek ulaştığı bu sonuç, Türk dilinin ekleşme düzenine göre ilerleyen sistemde göz ardı edilen hususların olduğunu göstermektedir. *gel-* ve *geli-* fiillerindeki anlam taşıyıcı unsurlar ortaktır: *gel-*. İkinci örnekte olan, *gel-* fiilinin icra şeklinin belirtilmesi, tasvir edilmesidir. /+i-/ zarf-fiil eki ile fiil kategorisinden isim kategorisine taşınan unsur yazarın da belirttiği gibi *ver-* ile tekrar fiil kategorisine taşınmış olup bu süreçte *gel-* fiilinin de ne şekilde yapıldığı/yapılacağı betimlenmiş olmaktadır. Bugün sıklıkla ekleşmiş biçimiyle karşımıza çıkan *cevher ek-fiilinin* isim kategorisinde bulunan unsurları fiil kategorine taşırken kelimenin anlamına herhangi bir müdahalede bulunmaması ise ek-fiil ile tasvir ek-fiilinin ayrıldığı noktalardan biridir.

Bünyesinde yardımcı fiil bulunduran ancak fiil gibi kullanılmayan kelime gruplarının, birleşik fiil, ek fiil ve tasvir fiili gibi adlandırmaların yeniden gözden geçirilmesinin gerekli olduğunun vurgulandığı çalışmada yapısal değerlendirmeler eşliğinde yapılan isim+fiil ve fiil+fiil şeklindeki tasniflerin çelişkilerine dikkat çekilmiştir (Gedizli, 2013: 910-911).

Çalışmanın sonuç hükümlerinde yer alan “*Fiilin varlığına bağlı olarak var olan yardımcı fiiller, fiil yapım eklerinin bir kısmının işlevlerini görürler; beraber kullanıldıkları isim ve isim işlevli yapıyı fiilleştirip cümlede yüklemleşmesini sağlarlar.*” (Gedizli, 2013: 911) ifadelerinin son kısmında yer alan *yüklemleşme* ibaresinin bu haliyle Türk dilinin ekleşme sistemine uygun olmadığı söylenilebilir. Bir kelimenin yüklem olabilmesi, onun çekimli/bitimli olması anlamına gelmektedir. Şahıs ve zaman eklerini

almayan bir kelimenin de bitimli olamayacağı düşünüldüğünde yardımcı fiillerin yüklemleştirici bir rolünün olmadığı da anlaşılır. Gel- fiilinin bir cümle teşkil edebilmesi için gerekli olan şartları sağladıktan sonra şu görünümler ortaya çıkar:

gel-	ø-	di+	m+	ø
gelebil-	ø-	di+	m+	ø

Yukarıda da görüldüğü üzere gel- ve gelebil- fiillerinin dizi ilişkisine göre yüklemleşmeleri aynı doğrultudadır ve aralarında bu yönden herhangi bir fark yoktur. Yüklemleşmenin yardımcı fiil ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

Tasvir ek fiili olarak kullanılan morfemlerin Türk dili tarihinin bilinen dönemlerinde bağımsız sözlükbirimlerinin gramatikleşmesi ve ekleşmesi süreçleriyle tespit edildiğinin *ekleşik fiil birlikleri* başlığıyla incelendiği bir çalışmada fiillerin zarf - fiil biçiminde ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bu tipteki unsurların ekleşme yolunda bir ara basamağı temsil ettiği ve bazı durumlarda tek sözcük olarak sözlükbirim+ek şeklinde geliştiği ifade edilir (Jahonson, 2007: 88).

Gramerişme Teorisi bakımından fiil birleşmelerini ele alan bir çalışmada (Gökçe, 2013) *fiil birleşmesi* ya da *karma yüklem yapıları* terimleri ile fiil+fiil şeklinde kurulan yapılar değerlendirilmiş ve bünyesine bir zarf-fiil ekini almak suretiyle ana fiildeki eylemi kılınış veya görünüş bakımından niteleyen yardımcı fiiller de *art fiil* terimiyle karşılanmıştır . Geleneksel gramerciliğimizde sıklıkla görülen *tasvir fiili* ya da *tasvirî fiil* terimlerinin yardımcı fiilinin kılınış veya görünüş zamanlı kategorileri karşılamada yetersiz kaldıkları için *art fiil* terimine başvurulduğu belirtilmiştir (Gökçe, 2013: 1). Burada, söz konusu edilen *zarf-fiil eki+yardımcı fiil* yapılarının bir bütün halinde ana fiildeki eylemin kılınışını ya da görünüş zamanlı kategorilerini işaretlediği yönündeki bilgiler bir yana, anılan bu işlevleri belirtmek için –daha kullanışlı olduğu düşünülerek- seçilen adlandırmanın giderek yaygın bir kullanıma kavuştuğu da görülmektedir.³¹ Çalışmada tasvir fiilleri terimini de içine aldığı ifade edilen bu adlandırmanın bizce bahsedilen eksiklikleri tam anlamıyla gideren bir hüviyeti yoktur. Türk dilinin ekleşme düzenindeki karşılıklı ilişkiler gereği art-fiil ile ön-fiil arasında bir ilginin kurulup

³¹ Bu konuda birer örnek olmaları bakımından şu eserlere bakılabilir: Bacanlı, 2014; Demir, 2013.

kurulamayacağı ve art-fiili oluşturan yapıların hangi unsurlar ile dizisel ve dizimsel bağ kuracağı da açıklanmaya muhtaç hususlardır.

Söz konu yapıların gramerleşme süreçleri bakımından ele alındığı çalışmada art-fiiller bu sürecin sonucunda ortaya çıkan unsurlar olarak değerlendirilmiş ve karşılaştırmalı olarak hangi eylemlerin hangi durumlarda kullanıma çıkabildiğine yönelik izahlar yapılmıştır (Gökçe, 2013: 35).

Gramerleşme sürecinde bulunan unsurların bu sürecin öncesindeki ve sonrasındaki durumları şu şekilde özetlenmiştir: *“Bağımsız sözlüksel birimler gramerleşmeye uğrayarak kendilerinden önceki veya sonraki sözcüğe bağımlı bir ek biçimini aldıklarında, aynı zamanda bağımsız bir unsur olarak kalabilir ve sıradan bir sözlüksel madde olarak gramerleşme sürecinde olduğu gibi birtakım değişimlere uğrayabilirler. Buna göre eldeki çalışmada ayrılma şeklinde adlandırılan divergence süreci, bağımsız sözlüksel bir birimin gramerleşmesinin onun sözlüksel kaynağının da kaybını gerektirmediğini, aksine gramerleşmiş biçim ve onun sözlüksel karşılığının yan yana yaşayabileceğinin altını çizer.”* (Gökçe, 2013:41). Bu ifadeler ek olarak çalışmada yer alan *“Bağımsız sözlük birimsel içerikten gramatikal içeriğe geçiş esnasında fiil, artan bir şekilde fiilimsi özelliklerini kaybeder. Bunu izleyen ekleşme sürecinde ise, fiil giderek bağımsız bir sözcük statüsünü kaybetmeye başlar ve bunun sonucunda da ekleşme eğilimi gösterir. Son aşamada biçim söz dizimsel gelişim ya da kayıplara ek olarak ses yapısında da önemli kayıplar gözlenir... Gramerleşme sürecinde bağımsız sözlüksel birimler olarak yardımcı fiilleşmeye aday fiiller gerek anlam, gerek söz dizimi ve biçim açısından tam fiil niteliğindedirler. Yine bu gelişim yönüne göre, gramerleşme sürecinin bitiş noktasında yardımcı fiiller, tam fiil yeteneklerini kaybederek bir sıfır ifadesine gelişebilmektedirler.”* (Gökçe, 2013: 67) cümleleri gramerleşme süreci adı verilen işlemler zincirinin son halkasında ortaya çıkan bir *ek* kavramını öne çıkarmaktadır. Bu durum Türk dilinin tanımadığı bir değişiklik değildir. Müstakil kelimelerin anlam kategorisini terk edip görevli morfem sınıfına geçmesi bilinen örneklerle (mesela *yori-* > *yor*) sabittir.

Ayrıca eserde kökenleri üzerine yapılan çalışmalardan hareketle gramatikal yapıların son derece soyut olduklarına ve söylem esnasında işlev kazandıklarına değinilmiş ve ortaya çıkışlarının somut kavramlara bağlı olmalarından hareketle, bu

yapıların sözlüksel yapılardan gelme eğiliminde oldukları da vurgulanmıştır (Gökçe, 2013: 38).

Teorik olarak gramerleşme ve gramerleşme sürecinin ana hatlarını ihtiva eden bu açıklamaların *ek* kategorisine işaret eden tüm çıkarımları konuya hangi yönden yaklaşılabileceğini de belirlemektedir. Buna göre bağımsız sözlük unsurlarının bağımlı unsurlara dönüşmesi şeklinde özetlenebilecek bu sürecin çıktıları, Türk dilinin *ek* kategorisine biçtiği rollerden hareketle değerlendirilmelidir. Aynı anda hem sözlüksel hem de bağımlı unsur olarak yaşamaya devam eden öğelerin salt *ek* kategorisi içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda Türkçedeki başka bir unsur örnek alınabilir: Cevheri *ek-fiil*. Türkiye Türkçesinde cevheri *ek-fiilin*, –Dik sıfat-fiil ekiyle yüklem bir tamlayıcısı/tamlayıcılarından biri olduğunda *ol-* biçiminde ortaya çıkması bu duruma bir örnek olarak ele alınabilir (*bk.* Özalan, 2014: 55-56). Hal değiştirme anlamıyla müstakil bir fiil; bir halde bulunmayı işaretlemesi bakımından cevheri *ek-fiil* olan *ol-* fiilinin bu durumu ile *düşeyazdı* ve *kitap yazdı* cümlelerinde geçen *yaz-* fiillerinin mahiyeti birbirine benzemektedir.

Çalışmada *art-fiiller* adıyla ele alınan yapıların *ek* kategorisinde değerlendirilmesi Türkçenin ekleşme düzeni açısından bir gerekliliktir. Anılan yapıların cevheri *ek-fiilden* farklı olarak bir anlam nüansı taşıyor olmaları da bu gerekliliğe aykırı değildir.

Art fiiller bir diğer çalışmada da “*solundaki zarf fiil ekiyle bir birlik oluşturan yardımcı fiil yapıları*” şeklinde tanımlanmıştır (Bacanlı, 2014: 19).

Önceki çalışmalarda *gramerleşme* şeklinde anılan *dil bilgiselleşmenin* bir fiilin sözlüksel anlamından uzaklaşıp kılınış gösteren bir morfeme dönüşmesiyle sınırlı olmadığını; bu yapıların zamanla görünüş-zaman kategorilerini de gösteren birer unsura dönüşebileceğinin vurgulandığı çalışmada art fiiller anlamsal değişiklikler ve türetme işlevini yapan unsurlar olarak tanımlanmıştır. Bu noktada da Türk dilinde niteleyici unsurların solda; art fiillerin ise nitelenen unsurların sağında yer aldığı belirtilmiştir (Bacanlı, 2014: 32). Çalışmada niteleyici unsurların yeri konusunda ortaya konulan bu görüşler “*Türk dillerindeki zarf fiil eklerinin kullanımında, eki taşıyan ögenin cümlesi yan cümle, eki takip eden cümle ise temel cümledir. Zarf fiil ekli yan cümle, temel cümleyi zaman ve zamansal sıralanma gibi ilişkilerle destekler: Kapıyı açıp (/açarak/açınca/açar açmaz) içeri girdi. Bu çalışmada ele alınacak art fiillerde görev yapan zarf fiil eklerinin*

durumu ise bundan farklıdır. Zarf fiil ekini alan öge (temel fiil) ana unsurken, onu takip eden öge (yardımcı fiil) dil bilgisel görevler taşır. Bununla birlikte, zarf fiil ekiyle birbirine bağlanmış iki fiilin dil bilgisel statüsü bazen karmaşık olabilmektedir. Çünkü, zarf fiil ekiyle birbirine bağlanmış iki fiil, iki farklı eylemi gösteriyor olabileceği gibi tek eylemi gösteriyor da olabilir. İlk durumda zarf fiil ekini taşıyan fiil sonraki fiili (zaman, koşullar, araç gibi) farklı açılardan nitelerken, ikinci durumda sonraki fiil zarf fiil ekini taşıyan fiili niteler” (Bacanlı, 2014: 89-90) ifadeleri ile desteklenmektedir.

Zarf-fiil eklerinin bu durumlarının farklı olarak telakki edilmesinin sebebi art fiil terimiyle somutlaşan, zarf-fiil eki+yardımcı fiil şeklinde bir unsurun esas alınmasıdır. Hâlbuki Türk dilinde ekler her zaman başa doğru, bir işleyle eklenirler ve eklendikleri yapıda yardımcı unsur olarak görev yaparlar. Bu durum *kapıyı açıp girdi* ve *düşeyazdı* cümlelerinde de aynı şekildedir. Birinci örnekteki aç-ıp unsurundaki -ıp zarf-fiil eki bir öncelik-sonralık ilişkisini de aktaracak şekilde aç- fiiline bu işleviyle eklenmiş ve ortaya çıkan *açıp* bir cümle unsuru olarak kullanılmıştır. -ıp ekinin yeri fiilden sonradır ve işlevi de sola doğrudur. Düş-e+yaz- örneğinde de -e zarf-fiil eki fiilden sonra eklenmiş ve işlevi de yine sola doğrudur. Bu Türk dilindeki ek ve kelime kültürünün her zaman görülen bir olayıdır. Fiil kategorisinde bulunan unsurun (düş-) -e zarf-fiil eki ile isim kategorisine (düş-e+) taşınması ve daha sonra yaz- ile tekrar fiil kategorisine (düş-e+yaz-) taşınması ve bu sırada da bir anlam inceliği kazanmış olması zarf-fiil ekinin farklı bir kullanılıştaki olduğunu göstermese gerektir.

Yardımcı fiil olarak adlandırılan unsurların geriye doğru bir nitelendirme işlevi görmesine gelince, eserde yardımcı fiiller önlerindeki zarf-fiil eki ile birlikte bir bütün halinde ele alınmış olduğundan zarf-fiil eki konusunda söylenenler geçerli olacaktır. Zira başka çalışmalarda da bu konuya benzer şekilde değinildiği görülmektedir: “*Adlarla yapılan birleşik eylemlerde olduğu gibi, bu eylemlerle yapılan birleşik eylem öbeklerinde de yardımcı eylem, geriye doğru bir işlev görür, yani yardımcı eylemin yönü geriye doğrudur. Bu, Türkçenin yapımlık yönüdür ve gerçekten de yardımcı eylem, bir eylemden eylem yapma eki gibi çalışır.*” (Karaağaç, 2012: 473). Araştırmacıların bu dikkatlerinin ve dil bilgiselleşme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkan *ek* kategorisinin dışındaki yaklaşımlar daha pek çok soruna yol açabilir.

Art-fiillerin zarf-fiil ekleriyle anlamsızlaşmış yardımcı fiillerin kurduğu morfeimler olarak tanımlanmasından sonra fiilin semantik yapısına dayalı bir kategori olan kılımla ele alınması bir çelişki gibi durmaktadır. Fiilin iç yapısı zaman, evre, tarz, koşul vb. unsurları taşıyabilir ve bunların semantik bakımdan ele alınması ile kılımlı hüviyeti belirlenebilir. Ancak bunun anlamsızlaştığı kabul edilen yapılar üzerinden yapılması başka bir ifadeyle fiilin iç yapısından uzaklaşarak yapılması tasviri ek-fiil kategorisinin farklı algılanmasına yol açtığı görülmektedir. Gel- ile geliver- fiilleri arasındaki fark fiillerin iç yapılarıyla alakalıdır ve bu fiillerin ekleşme düzenine uymaları bakımından birbirlerinden farkı bulunmamaktadır.

Türkmen Türkçesindeki tasvir fiillerinin ve bu fiillerdeki yardımcı fiillerin incelendiği bir çalışmada tasvir fiillerinin yapısı, esas fiil ve bu fiile bir zarf-fiil ekiyle bağlanmış bir yardımcı fiil şeklinde belirtilmiştir. Bu teşkilde ilk sırada bulunan ve asıl fiil olarak adlandırılan fiilin esas anlamını koruduğu; yardımcı fiil olarak kullanılan unsurun ise kendi anlamından uzaklaştığı ilave edilmiştir (Şahin, 2012: 178).

Tasvir fiillerinin hem Türkiye Türkçesinde hem de Türkmen Türkçesinde yeterince anlaşılammış³² olduğundan hareket eden yazar, yaptığı yeni tasnifte tasvir fiillerini beş grupta toplamış ve bu gruplarda yer alan yardımcı fiillerin neler olduğunu ifade etmiştir: 1. *Yeterlik Bildiren Tasvir Fiilleri (bil-, bol-)* 2. *Tezlik Bildiren Tasvir Fiilleri (ber-)* 3. *Hareketin Sürecini, Artışını ve Yönünü Gösteren Tasvir Fiilleri (bar-, gel-, git-, otur-, otir-, dur- yör-, yat-)* 4. *Hareketin Başlangıcını Gösteren Tasvir Fiilleri (uğra-, başla-, dur-, otur-)* 5. *Bitme Bildiren Tasvir Fiilleri (çık-, gal-, geç-, goyber-, goy-, git-)* (Şahin, 2012: 188-189).

Tasvirî fiillerin gramerleşme süreçleri bakımından ele alındığı başka bir çalışmada (Demirel, 2015: 819-834) da Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinden Nevâdirü'ş-Şebâb'dan temin edilen malzeme işlenmiştir.

Eserde tasvirî fiillerle ilgili bakış açısının geleneksel yaklaşımdan farklı olmadığı görülmektedir. Buna göre tasvirî fiiller bir zarf-fiil eki yardımıyla bir araya gelen iki fiilin oluşturduğu yapı olarak tanımlanmıştır (Demirel, 2015: 819). Çalışmada izlenen metot

³² Standart Türkiye Türkçesinde tasvir fiilleriyle ilgili yapılan *tezlik*, *yeterlik*, *sürerlik* ve *yaklaşma* sınıflamasının yeteri kadar kapsayıcı görülmediğinden zaman çizgisi üzerinde *başlama*, *süreklilik* ve *bitiş* kılımları şeklinde tasnifler de yapılmıştır. bk. Akbaba, 2015: 908-914.

gramerleşme süreçlerinin (anlamsızlaşma, kategorisizleşme, ses erozyonu ve sıklık, yenileme, katmanlaşma, ayrılma) takibine dayandığından ele alınan örnekler de buna göre incelenmiştir.

“Gramerleşme sürecinde sözlükbirimlerde meydana gelen şekil değişikliklerine bakıldığında büyük sözlükbirimlerin küçük sözlükbirimlere döndüğü görülmektedir. Bu durum, dilin var oluş sürecindeki tasarrufu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Örneğin, yorı- fiili “git-, yürü-” anlamlarına gelen bir fiil iken yüzyıllar boyu geçirmiş olduğu değişikliklerle genelde şimdiki zaman anlamı taşıyan bir ek haline gelmiştir. Bunun dışında tur- fiili “ayakta kal-, dur-” anlamlarına gelen bir fiil olarak kullanılmasının dışında bir asıl fiilin yanına zarf-fiil ekini de alarak “geçmiş zaman” anlamı taşımıştır. Bunun çok sayıda örneği Nevādirü’ş-Şebāb’da da tanıklanmaktadır: kılıptur, tohupdur, kalıpdur, salıpdur, birip turur...” (Demirel, 2015: 823). Gramerleşme sürecinin bir özetinin ve örneklerinin olduğu bu cümlelerde dikkati çeken bazı hususlar bulunmaktadır. Büyük sözlük birimlerinin küçük sözlük birimlerine döndüğünün bu süreçte her zaman/genellenebilir olduğunu yorı- > yor örneğini göz önüne alarak söylemek zordur. Zira sözlük birimi, sözlükte madde başı oluşturan söz varlığıdır. Bunun yanı sıra Nevādirü’ş-Şebāb’da da çok sayıda örneği bulunan /-(y)Ip+DIr/ yapısının geçmiş zaman **anlamını** taşıması mümkün değildir. Zira ekler anlam taşıyıcı unsurlar olmayıp dilde işlevleriyle kullanılan öğelerdir. Bununla birlikte /-(y)Ip+Dur/ yapısının /-mİş+DIr/ yapısından örneklenme yoluyla oluşabileceği bir yana belirtilen yapıdaki /dur/, dur- fiilinin yardımcı fiil olarak kullanılan şekli de değildir. Bu unsur, isim kategorisinde bulunan öğeleri anlamına müdahale etmeden fiil kategorisine taşıyan cevheri ek-fiilin alt şeklidir.

şeyh mukrī şalātı vaktıda il	(Şeyh ve okuyucuların namazı zamanında
mescīd-i cum’ānı salıp çıkadur	halk Cuma mescidini terk edip gitmektedir.
ilni cem’ itkeli imes bu şalāt	Bu namaz halkı bir araya toplamaz/getirmez
gūyiyā kim şalāt-ı tefrikadur	fakat bu bir ayrılık namazıdır)

Yukarıdaki beyitler için “Çağatay Türkçesinde bizatihi kendisi de bir tasviri fiil olarak kullanılan sal- fiili burada asıl fiil olarak kullanılırken çık- fiili sal- fiili ile birleşen -p zarf-fiil ekinin anlamını tasvir etmektedir” (Demirel, 2015: 829) şeklinde açıklama

yapılmıştır. Ancak çık- fiili –p zarf-fiil ekinin anlamını tasvir edemez. Çünkü bu bir ek ve dolayısıyla anlam taşıyan bir unsur değildir. Dildeki anlamlı ögelere kelime; görevli unsurlara da ek dendiğine göre herhangi bir kelimenin herhangi bir ekin anlamını tasvir etmesi söz konusu olamamaktadır.

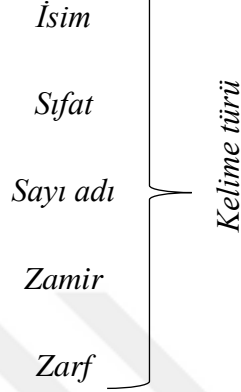
Türkiye Türkçesindeki birleşik fiilleri oluşturan unsurlardan yardımcı fiillerin konu edildiği başka bir çalışmada (Nazarov, 2005: 83-89) A. N. Kononov'un da tasnifinde *analitik tip birleşik fiiller* diye nitelendirdiği isim+yardımcı fiil şeklinde oluşan birleşik fiillerde yer alan yardımcı unsurların birtakım özelliklerine ve bu unsurlar arasında gösterilmeyen yap- ve bulun- fiilleri üzerinde durulmuştur.

Birleşik fiillerin *isim+yardımcı fiil* şeklinde oluşturulan unsurlarının ele alındığı çalışmada bu yapılardaki kelime türlerine dair şöyle bir açıklama yer almaktadır: “*Türkiye Türkçesinde yardımcı fiillerin; isim, sıfat, sayı adı, zamir, zarf gibi kelime türleriyle birlikte kullanılması mümkündür. Birlikte kullanılma sıklığına göre isimler birinci, sıfatlar ikinci sırada gelmektedir.*” (Nazarov, 2005: 85). Yapılan bu açıklamanın kelime türleriyle ilgili cümlesini “*Türkiye Türkçesinde isim+yardımcı fiil, sıfat+yardımcı fiil, sayı adı+yardımcı fiil, zamir+yardımcı fiil, zarf+yardımcı fiil şeklinde teşekkül eden birleşik fiiller*” olarak ifade etmek mümkündür. Nazarov tarafından da kabul edildiği şekliyle birleşik fiillerin *isim+yardımcı fiil* ve *fiil+yardımcı fiil* gibi iki ana şekilden meydana geliyor olması ile yukarıdaki ifade edilen durum arasında bir çelişki görülmektedir. Bu, en sade şekliyle, kelime türlerinin ikiden fazla kabul edilmesinin bir sonucudur. Yani isim+yardımcı fiil şeklinde olduğu belirtilen yapıların birinci bölümünde yer alabilen unsurların isim, sıfat, zarf vs. şeklinde ve bunların da birer müstakil kelime türü olarak sayılması isim+yardımcı fiil anlayışına ters düşmektedir. Daha konunun başında yardımcı fiilden önce gelen yapının isim ya da fiil oluşuna göre bir ayırım yapıldıysa -ki burada da öyledir- o zaman aynı anlayışın tüm uygulama alanlarında da görülmesi gerekmektedir. Ancak sıfat, zarf, zamir, sayı adı vs. unsurlara fiil karşısında isim türüne yakın olduğu düşüncesiyle isim tarafında yer verilmesi de bir alt değerlendirmede bunların müstakil birer kelime türü sayılmasına manidir.

Birleşik Fiiller

isim + yardımcı fiil *fiil + yardımcı fiil*

[...]

Nazarov'un ifadelerinden hareketle oluşturulan yukarıdaki şemada **kelime türü** olarak tavsif edilen unsurların hüviyetlerinin (zarf, sıfat) **isim** üst başlığı altında nasıl buluştukları izah edilmemişti. Eğer bu unsurlar **tür** olarak birer isim iseler bu durumda da anılan öğelerin niçin ayrı birer kelime türü olarak kabul edildiğinin açıklanması gerekmektedir.

Yap- ve bulun- fiillerinin de isimlerle birlikte olmak üzere yardımcı fiil olarak kullanılabilirdiğini ifade eden Nazarov, çalışmasında ol- fiiline kullanım sıklığının yüksek olması ve sıfat-fiillerle kullanılmasından dolayı ayrı bir yer vermiştir. Ol- fiilinin sıfat-fiil ekleriyle birlikte oluşturduğu yapıların perifrastik (dolaylamalı) fiiller olarak kabul edildiği ifade edilmiştir (Nazarov, 2005: 86).

/-miş ol-/ veya /-(y)AcAk ol-/ gibi unsurlarla meydana gelen perifrastik yapılardaki /-miş/ ve /-(y)AcAk/ eklerinin tavsifinin nasıl olması/olmaması gerektiği konusunda başka bir çalışmanın sonuç bölümünde de şöyle denilmiştir: “*olmak yardımcı fiilinin önünde bulunan işaretleyicileri, sıfat-fiil olarak adlandırmanın doğru olmadığı tespit edilmiştir. Çünkü bu işaretleyiciler, birleşik çekim yapısında çeşitli zaman, görünüş ve kiplik işlevlere sahiptir. Bunları, tam bağımsız işaretleyiciler gibi adlandırmak da yanlış olur. Çünkü bu işaretleyiciler, şahıs işaretleyicilerini üzerlerine alamamaktadır. Ayrıca yargı, olmak yardımcı fiilinin üzerine gelen işaretleyiciyle son bulmaktadır. Bu işaretleyicileri, sıfat-fiil kökenli işaretleyiciler olarak adlandırıp, gramerleşme*

sürecinde, sıfat-fiillerle, tam bağımsız biçimbirimler arasında kalan birimler olarak görmek daha doğru bir yaklaşım olur.” (Bulut, 2014: 218-219). Perifrastik yapılardan hareketle ortaya konan bu görüşlerde dikkati çeken birçok nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki sıfat-fiil eklerinin “sıfat-fiil ekleri” olarak adlandırılmasının doğru olmadığı ve bu görüşe dayanak olarak gösterilen delillerdir. Söz konusu eklerin birleşik çekimlerde³³ zaman, görünüş ve kiplik işlevlere sahip olmasından dolayı “sıfat-fiil ekleri” olarak adlandıramayacağı; bu özelliklerin yalnızca bir eke bakılarak tespit edilmesinden kaynaklandığı göze çarpar. Fiilin var oluşuna bağlı olarak ortaya çıkan *kılınış* ile fiilin zamanla arasındaki ilişkiden ortaya çıkan *görünüş* ve fiilin çekimine bağlı olarak ortaya çıkan *kip* kavramının yukarıda belirtilen yeni bir adlandırmayı gerekli kılmadığı anlaşılmaktadır. Dikkati çeken bir başka nokta da *bağımsız işaretleyiciler* şeklinde yapılan adlandırmadır. Ana hatlarıyla bir anlam unsuru olarak eksiltisiz/eksiltili telaffuz şekilleriyle var olan *kelimeler* ve kullanıldıklarında sahip oldukları işlevle ve yardımcı unsur olarak görülen *eklerin* ilişkisine dayanan Türk dilinin ekleşme sisteminde eklerin bağımsız olamayacağı her durumda sabittir. Böyle bir değerlendirmenin yapılabilmemesi herhangi bir eke bakılarak anlaşılabilir. Diğer bir husus da zikredilen unsurların şahıs eklerini almıyor olmalarıdır. Fiil çekiminin gerçekleşebilmesi için zorunlu öğelerden olan şahıs ekinin yeri, aralarında dizim ilişkisinin bulunduğu, zaman ekinin sonradır. Dolayısıyla bir fiilin şahıs eki ile ilgili bir ilişkisinden söz edebilmek için o fiilin (tabii olarak zaman ekiyle birlikte) çekimli olması gerekmektedir. Hal böyle iken çekime girmemiş bir unsurun şahıs ekine göre değerlendirilmesi de mümkün olamayacaktır.

Eski Türkiye Türkçesindeki tasvir fiilleri konu edinen bir çalışmada tasvir fiilleri, *kurallı birleşik fiiller* adıyla ve -dilcilik geçmişimizdeki genel bakış açısıyla şekillenen-asıl fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil biçiminde tarif edilmiştir (Demir, 2014: 119-130).

Tasvir fiillerinin hem anlamca hem de yapıca kaynaşmış oldukları vurgulanan çalışmada bu yapıların zarf-fiil ekli bulunan asıl fiilin yardımcı fiil konumuna düşmüş bir fiil tarafından oluş, kılınış ve hareket bakımlarından meydana gelişinin tasvir edildiği belirtilmiştir (Demir, 2014: 119). Anlatılan bu işleyiş biçimi, söz konusu yapıların kurallı olarak geliştiğine izah olarak sunulmuştur. Konuyla ilgili önceki pek çok

³³ Türk dilinde, birleşik zaman algısına dayalı olarak ortaya çıkan birleşik çekim hakkında ayrıca bk. Turan, 1999; 2006.

yayında da yer aldığı şekilde yardımcı fiil adıyla anılan unsurların ekleşme düzenindeki kategorik işlevine değinilmeyen bu çalışmada *kurallı* olarak tavsif edilen yapıların kurallılığı esasen tartışmaya açık bir konumdadır. Aralarında bir zarf-fiil eki olan iki fiilden ikincisinin birincisini çeşitli açılardan tasvir etmesi ve bunun Türk dilinin muhtelif devir ve sahalarında aynı şekilde görülmesi bir kurallılık gibi görünse de ekleşme düzeninde Türkçedeki asıl kural ((kelime+ek)+ek) düzeninin her zaman ve her şartta muhafaza edilmesidir. Nihayetinde çalışmada da belirtildiği gibi ortaya çıkan yeni yapının bir mana sunması da bu durumu örnekler niteliktedir. Çeşitli sınıflamalarda geçen kurallı birleşik fiil teriminin de bu yönüyle yeniden değerlendirilmesi gerekebilir. Çünkü iki fiilin (ya da iki ismin) birleşebildiğinden bahsediyorsak bunun kuralsız (veya tam kurallı olmayan bir şekilde) olduğunu söylemek Türkçe için mümkün değildir. Bir kelime ile kelimenin, bir kelime ile ekin birleştiği her durum zaten bir kural olmaktadır. Aksi halde zaten böyle bir işlemi gerçekleştirmek mümkün olamayacaktır.

Türk dillerindeki fiil terkiplerinin esas olarak iki grupta incelenebileceğini ifade eden Menges ise bu kategorik ayrımı şu şekilde yapar: I: *isim-fiil zamanı (nomina-verbale tem-poris)*. Bu grup İngilizcedeki *to be* anlamı taşıyan yardımcı fiillerle meydana getirilen terkiplerdir ve Türkçede *isim + ä-/e-/i-, är-/er-/ir-* şeklinde meydana getirilir (2002: 615). Menges'in *isim + ä-/e-/i-, är-/er-/ir-* terkiplerini İngilizcedeki *to be* fiili ile karşılaması Türk dili grameri açısından bazı sorunları beraberinde getirmektedir. “*Bir halde bulunma*”yı ifade eden *to be* fiili, Türkçede bir fiil terkiplerine değil; cevheri ek-fiile tekabül eder.³⁴ Konuyla ilgili olarak cevher ek fiili konusunda hazırlana bir doktora tez çalışmasında verilen şu bilgiler dikkate değerdir: “*İçer idi ve içer oldu* teşkilleriindeki *ol-* ve *i-* eylemlerinin aynı kategoride değerlendirilmesi mümkün değildir. Birinci örnek için *i-* fiili cevheri ek fiil görevindedir, yani ismi, anlamına müdahalede bulunmadan fiil kategorisine aktarır. Hâlbuki *İçer oldu* şeklinde *ol-* fiili bir anlam unsuru olup hâl değişikliği bildirir.” (Özalan, 2014: 66).

³⁴ Türk Dilinde “Cevheri Ek Fiil” adlı çalışmasının *ol-* fiili ile ilgili bölümünde Özalan’ın yaptığı açıklamalar bu bakış açımızın şekillenmesi açısından etkili olmuştur: “*Ol-* fiili ile alakalı algı bulanıklığının sebebi bu fiilin hem hâl değiştirme anlamı (*to become*) hem de bir hâlde bulunmayı (*to be*) belirtme işlevine sahip olmasıdır. *Ol-* fiili “hâl değiştirme, bir durumdan başka bir duruma geçmek” anlamına sahip olması bakımından diğer fiillerle sadece anlam karşıtlığına sahiptir. Bu bakımdan *ol-* fiili ile diğer fiiller arasında bir işlev karşıtlığı kurulamaz.” (2014: 56).

Çalışmada Türk dillerindeki fiil terkipleri için ikinci grubu oluşturan yapı ise *işlevini sadece –a ve –p zarf-fiil ekleri ve bir yardımcı fiil ile yerine getiren isim-fiil terkipleridir*. Terkibin unsurlarını *aslî fiil –a/-p + yardımcı fiil* şeklinde belirten Menges; tur-, yorı-, ber-, yat-, kal-, koy-, sal-, ket- ve bunlar gibi çok sayıda fiilin kendi asıl görev ve anlamlarını kaybetmeden yardımcı fiil olarak kullanılabildiğini belirtir (Menges, 2002: 615).

Eserde yardımcı fiil olarak nitelendirilen fiillerin fiil terkiplerinde asıl görev ve anlamlarını kaybetmeden yer aldıklarının belirtilmesi görev ve anlam kategorilerinin ayrı ayrı ele alınarak sınanmaya ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Müstakil anlam taşıyıcı bir değere sahip olarak fiillerin şeklen bağımsız kelimedenden morfem sınıfına geçerek yukarıdaki görevleri ifa etmesi asıl anlam ve görevlerinden ayrıldığını göstermektedir. Ayrıca yazarın asıl fiil olarak kullanılan bu fiilleri söz konusu fiil terkiplerinde *yardımcı fiil* olarak anması da aradaki farklılığa/değişime işaret etmektedir.

“*Parçalanmamış bütün bir terkinin sonunda gördüğümüz bir –veya birden fazla-yardımcı fiil, yüklem oluşabilmesi için gerekli olan fiil son eklerinin yaptığı işi üzerine alır.*” (Menges, 2002: 616). Bu alıntıda fiilin çekimli hale gelmesinde fiil çekim eklerinin (şahıs ve zaman ekleri) işlevlerinin fiil terkiplerindeki yardımcı fiillerle karşılandığı belirtilmiştir. Yazarın II. grup fiil terkipleri için yaptığı bu açıklamada birtakım sorunlar bulunmaktadır. Bir unsurun bağımsız yüklem olabilmesi o unsurun bir zamana ve bir kişiye bağlanması ve böylelikle de bitimlilik hüviyetini kazanması ile gerçekleşir. Yani yardımcı fiil şeklinde anılan unsurların şahıs ve zaman eklerinin işlevlerini görmesi sonucuna çıkan yukarıdaki alıntı için farklı okumalar da yapılabilir.³⁵

Olumsuzluk eki genellikle temel fiilin sonundadır; ancak şekil terkinin özel bir parçası izah edilmek isteniyorsa olumsuzluk ekinin yardımcı fiilin sonuna eklenebildiğinin belirtildiği çalışmada I. grup ile II. grup arasında hangisinin daha mukaddem olduğu konusunda kadim dillerde I. gruptaki terkiplerin önceliğine işaret edilir ve son asırlarda II. grupta yer alan terkiplerin de sayıca arttığı belirtilir (Menges, 2002: 616).

³⁵ Bu cümlelerin bir çeviri metninden alındığını ve çeviri ile ilgili bazı eksiklikler olabileceğini düşünmekle birlikte, metnin aslı ile çevirisi arasında bir mukayese yapmak imkânına sahip olmadığımızı da belirtmemiz gerekmektedir.

Birleşik fiillerin *bir hareketi karşılayanlar* veya *bir hareketi tasvir edenler* olmak üzere iki grupta incelendiği bir kitapta, hareketi karşılayan birleşik fiillerin bir isim ile bir fiil unsurunun birleşmesinden meydana geldiği belirtilmiştir (Karahan, 2005:73).

Konumuzla doğrudan ilgili olan bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller ise *fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil = birleşik fiil* şeklinde formüleleştirilmiştir. Bu formül, eserde şu şekilde açıklanmıştır: “*Bu birleşik fiiller, zarf-fiil eki taşıyan bir fiil unsuru ile bir tasvir fiilinden kurulur. Ana unsur başta, tasvir fiili sonda bulunur. Anlamı üzerinde bulunduran bu unsur –A, -I, -Ip zarf-fiil eklerinden birini taşır.*” (Karahan, 2005: 77). Açıklamalarda görüldüğü üzere birleşik fiil olarak anılan yapıları tesis eden (zarf-fiil ekinden başka) fiil türünden iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilk sırada bulunanı anlamı da üzerinde bulunduran *asıl fiil*, sondaki ise *yardımcı/tasvir fiilidir*. Sonda bulunan unsurun adlandırılmasında bir ikilik (yardımcı/tasvir) olmasına karşın bu unsurun türünün *fiil* olduğu her iki durumda da sabittir.

Kip ekleri – zarf-fiil ekleri arasında karşılıklı bir ilişkinin kurulabileceği yazarın dikkat çektiği başka bir noktadır: “*Bazı birleşik fiillerin birinci unsuru, bir kip eki taşır. Bu kip eki zarf-fiil ekinin yerini tutar*” (Karahan, 2005: 78). Bu tespite verilen misaller de şunlardır:

“*Selim ’in hiç uykusu yoktu, **dolandı durdu** sokaklarda. EI*

*Nice güzellere **bağlandım kaldım**. AV*

*Bir beyaz martı gibi **çırpınır durur**. YBB*

*Bir çınar altında geçer her gecem / **Konuşur dururum** orda rüzgârla. FNÇ”*

Örneklere geçmeden evvel zarf-fiil ekinin yerini aldığı belirtilen kip eki kavramına değinmek gerekmektedir. Kip kavramı hakkındaki görüşler konu olarak sıfat fiillerin seçildiği bir doktora tez çalışmasında iki başlık altında özetlenmiştir: “*Özetle kip hakkında yapılan bu açıklamaları iki sınıfta toplamak mümkündür. 1. Fiillerin zaman/anlam/tarz özelliklerine göre girdikleri değişik biçimler/kalıplar olduğu görüşü, 2. Konuşanın ruh durumunu, bakış açısını, yorumunu, tutumunu yansıtan bir kategori olduğu görüşü.*” (Topçu, 2011: 55). Fiillerin çekimlenmesiyle şahsın geçmiş ve geniş zamanda alacağı tavırların kipi oluşturduğunu ifade eden başka bir yazıda ise bu husus şu şekilde ifade edilir: “*(...) Fiillerin bu istek, niyet, çabukluk, devamlılık, sürme, anilik... vd. tavır (görünüş/kalınış) özellikleri, bu fiiller çekime girip zamana ve şahsa bağlanınca,*

cümlede şahsın geçmiş ya da geniş zamanda takındığı tutumlara yani kiplere dönüşmektedirler. Bu sebeple, Türkçedeki kiplerin sayısı Türkçedeki fiil sayısı kadardır, daha az ya da daha fazla değil.” (Turan, 2006: 290). Böylelikle Karahan’ın kip kavramı hakkında yukarıdaki birinci görüşte olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki örneklerde, birinci kelime zarflaştırılmadan yükleme sürerlik anlamı katılmıştır. İçinde bulunulan durumu anlatan dur-, kal- ve git-³⁶ fiilleri, çekimlenmiş yüklem adlarını tekrar fiil sınıfına sokmuştur. Bu arada, ilgili zaman/kip ve şahıs ekiyle çekimlenen fiillerdeki mevcut durum, aynı zaman ve şahıs ekleriyle çekimlenmiş tasvir fiilleriyle korunmuş, devam ettirilmiştir. Ancak bu kullanım ((Fiil+zarf-fiil)+tasvir fiili) yapısı dışındadır.

Esas fiil ile tasvir fiilinin aynı zaman ve şahıs ekini aldığı kullanımlar, tasvir fiilinin çeşidine ve zaman/kip ekine göre değişiklik arz eder. Söz gelimi *dur*-³⁷ tasvir ek fiili, görülen geçmiş zaman ve birinci şahısta çekimlenmiş *yaz*- fiiliyle uyumludur ve her ikisi de aynı ekleri alabilir: *Yaz-dı+m dur-du+m*. Ancak birinci kelimenin şahıs ekini almadığı durumlar, kullanım dışıdır: *Yaz-dı dur-du+m*.³⁸

Bu hususla ilgili olarak başka bir çalışmada şu ifadeler yer almaktadır: “*Bu tür birleşik fiiller birtakım yapı ve söz dizimi kurallarına tabidirler. Zarffiillerle kurulan birleşik fiillerin kullanıldığı her yerde kullanılmazlar, temel cümle yüklemleştircilerinden hepsiyle kurulamazlar. Birleşik fiiller hakkında bilgi veren kaynaklarda zaman zaman, bu birleşmelerin anlamca ünlüyle biten zarffiillere yahut da hem ünlü hem de –ip ekiyle biten zarffiillerle kurulan birleşiklere tekabül ettiği şeklinde bazı görüşler var ise de bunlar yanlıştır, bu tarzda birleşik fiiller görevce –ip ulacı ile kurulanların aynısıdır.”* (Demir, 1994: 85-86).

Karahan’ın “*Bu kip eki zarf-fiil ekinin yerini tutar*” ifadesi ile ilgili olarak eklerin varlıklarının ancak kullanışları sırasında fonksiyonlarına bağlı olarak ortaya çıkmasından hareketle ve dilde var olan fonksiyonları karşılayan görevli unsurlar olmaları cihetiyle eklerin birbirinin yerini tuttuğunu söyleyemeyiz. Bunu şu örneklerle açıklamak mümkündür:

³⁶ gel- fiilinin bu tarz yapılarda sürerlilik fiili işleviyle yer aldığına rastlanılmamıştır.

³⁷ Dur- fiilinin anlamlarından biri de *sürmek*, *devam etmektir*: *Annen duruyor mu? “Hayatta mı/yaşamını sürdürüyor mu”*. *Sizin Erzurum’daki dükkân duruyor mu? “Mülkiyeti sizin üzerinizde mi/yıkıldı mı”* vb.

³⁸ Çalışmanın sınırlarını aşacağı düşüncesiyle bu ve benzeri yapılara yer verilmemiştir. Ancak bu yapıların başka bir çalışmaya konu olabileceği de aşikârdır.

Gözlerinden öperim.

Gözlerini öperim.

Yukarıdaki örneklerde /+den/ morfeminin /+i/ morfeminin yerini tutması söz konusu değildir. Esasen Türk dilinde bir fonksiyon birden fazla morfemle karşılanabilir ya da bir morfem birden fazla fonksiyonu karşılayabilir.³⁹ Burada *göz* ile *öp-* arasındaki belirtme/işaretleme fonksiyonu birinci cümlede /+den/ ile ikinci cümlede ise /+i/ eki ile karşılanmıştır. Aksi halde /+den/ morfeminin /+i/ morfeminin yerini tutmasından bahsetmek “*aslında bu fonksiyonu yerine getiren asıl ek /+i/’dir*” demek olur. Ayrıca bu örneklerde yer alan morfemlerin her ikisi de hal ekleri üst fonksiyonunda birleşmektedirler. Aralarında kurulabilecek ilişki ise diziseldir.⁴⁰

Yaygın olarak birleşik fiil adıyla anılan unsurların *fiil öbeği* adı ile anılan bir çalışmada bu yapılar, “*bir yardımcı fiil veya yardımcı fiil gibi kullanılan öz anlamından boşanmış bir fiilin isim, isim öbeği veya bir fiil şekline eklenmesiyle meydana gelen (rica / etmek, redd / etmek, hesap / eylemek, gel/ivermek, düş/eyazmak, bak/adurmak, küplere / binmek, öne / çıkmak) kelime öbeği*” olarak tanımlamıştır (Delice, 2007: 24).

Yukarıdaki tanımda geçen “*bir yardımcı fiil veya yardımcı fiil gibi kullanılan ...*” ifadeleri, “Aslında bazı fiiller vardır ki bunlar esas olarak yardımcı fiillerdir ve bazıları da vardır ki bunlar aslında öyle olmadıkları halde yardımcı fiil olarak kullanılabilirler.” manasına gelmektedir. Bu durumda *et-*, *eyle-*, *kıl-* *yap-*, *ol-*, *bulun-* gibi fiillerin yardımcı fiil; *ver-*, *yaz-*, *dur-*, *çık-*, *bin-* vs. fiillerin ise yardımcı fiil gibi kullanıldığını gösteren dil ölçütlerinin neler olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Esasen bir unsurun başka bir unsur gibi kullanılması önceki bölümlerde de tartışıldığı üzere Türkçe için uygun bir tarif değildir. Bir fonksiyonun birden fazla unsurla sağlanabiliyor olması ya da bir unsurun birden fazla fonksiyonun icrası sırasında görev alabiliyor olması şeklinde özetlenebilecek

³⁹ Mesela /+DAn/ morfemi ayrılma, zaman, sebep vs. fonksiyonları karşılayabilir: *Evden* ayrılmış. *Akşamdan* çantamı hazırla. *Kanserden* ölmüş. Buna karşılık mesela *niteleme* fonksiyonu da birden fazla morfemle sağlanabilir: Tuz+ø+lu yemek. Sarı+ø+ø kazak.

⁴⁰ Dizi (sıra) ilişkisi için “yerdış karşıtlık” terimi de kullanılmıştır: “*Ekler, eklendikleri kelimeye ait işlevleri karşılama sıralarına göre yapılandırılan bir sırayla ve yine isim ve fiil sınıfları esas alınarak sıralanırlar. Buna göre ekler, temel işlevleri/üst işlevleri yan yana eş zamanlı olarak eklenirler. Buna yandaş karşıtlık deriz. Ekleşme dizisini belirleyen kaç çeşit ek olduğunu bu karşıtlık belirler. Bu eklerin, art zamanlı olarak aynı yeri paylaşan türleri vardır ve alt türleri belirleyen bu ilişkiye yerdış karşıtlık deriz. Sor-Ø-du+ Ø+ Ø / Sor- Ø-ar+ Ø+ Ø, örneğinde, zaman eki üst fonksiyon, olumluluk ekiyle ve şahıs ekiyle yandaş; geçmiş zaman eki ve geniş zaman eki alt fonksiyonlar, yerdış ve art zamanlı olarak eklenebiliyorlar.*” (Turan, 2016: 4).

bu durum, bir şeklin/morfemin sıklıkla görülen bir kullanılış biçiminin bütün örnekler için belirleyici olmadığını ortaya koyar.⁴¹

Fiil öbeği şeklinde teşkil edilen yapıların üç tip halinde incelendiği çalışmada I. tip fiil öbeklerini yabancı dillerden alınan ve hareket bildiren isim sınıfındaki kelimeleri yüklem⁴² yapabilmek için bir yardımcı fiille birlikte kullanılmasından doğan yapılar oluşturmaktadır: *arz etmek, tabi olmak*. Öz anlamından boşanmış fiiller ile anlamlarına genişlik kazandırılan fiillerin oluşturduğu (*bakakal-, düşeyaz-*) fiil öbekleri ise II. tip fiil öbeklerini oluştururken III. tip fiil öbeklerini ise her iki unsurunun da kendi anlamını kaybetmesi ve mecazi bir anlamla zihinde fiil kavram alanı oluşturan örnekler (*küplere bin-, öne çık-*) meydana getirdiğine yer verilmiştir (Delice, 2007: 25).

Fiil öbekleri *yardımcı fiil ile kurulanlar* ve *asıl fiil ile kurulanlar* şeklinde tasnif edilmiş ve yardımcı fiil ile kurulan fiil öbekleri de iki ayrı grupta incelenmiştir. Bunlardan ilki *yabancı isim / yardımcı fiil* yapısında kurulanlardır. Yardımcı fiilin, anlamı üzerinde bulunduran yabancı bir ismi fiilleştirmesi şeklinde anılan bu grupta tarif ve örneklerden de anlaşıldığı üzere isim + yardımcı fiil şeklindeki kuruluşun ilk unsuru Türkçe dışındaki dillere aittir: *dost olmak, arz etmek, kabul etmek*. Dilimizde sıklıkla kullanılan başka isim+fiil yapılarında da isim kullanılmaktadır: *alışveriş et-, deli et-, el et-, sürgün ol-, güç kıl-, gereksiz kıl-, geçersiz kıl- vb*⁴³.

Yardımcı fiil ile kurulan fiil öbeklerinin ikinci grubunu ise fiil + zarf-fiil / yardımcı fiil yapısında olan fiil öbekleri oluşturmaktadır: “*Bu tür fiil öbeklerinde, iki fiil bulunur. Biri –a/-e, -ı/-i, -u/-ü, -ıp/-ip, -up/-üp eklerinden birini veya bu eklerle aynı işlevde ve bu eklerin yerine kullanılan kip eklerinden birini almış bulunan asıl fiil, ikincisi ise yeterlik bildiren bil-; tezlik ve kolaylık bildiren ver-; devamlılık ve süreklilik bildiren dur-, git-, gel-, koy-, kal-; yaklaşma bildiren yaz-; gibi yardımcı fiillerdir: (kal/akal-, düş/eyaz-, sark/ıver-, yaz/abil-, dön/üp dur, unutulup git-, gel/miş bulun).*” (Delice, 2007: 26).

⁴¹ Bu görüş ile benzer olarak *Kutadgu Bilig’de Sıfat-Fiil Kategorisi* adlı yüksek lisans tezinin sonuç hükümlerinde yer alan şu madde de dikkat çekicidir: “*Bir şeklin birden fazla sıfat fiil fonksiyonunda kullanıldığı görüldüğü gibi bir sıfat fiil fonksiyonunun da birden fazla şekilde icra edildiği görülmektedir. Bu durum sıfat fiillerin şekle dayalı olarak sınıflanmasının yanlış olduğunu göstermektedir.*” (Takoğlu, 2017: 96). Ayrıca Düzce ve Bolu illerinden derlenen bir örnek de bu konuya bir örnek olarak verilebilir: “*bakayazmak: bakadurmak*” (Derleme Sözlüğü I, 2009: 491). Bu konuda ayrıca (bk. Çiloğlu, 2008: 102).

⁴² Bu yapılar bir cümlede karşımıza sadece yüklem olarak çıkmayabilir: “*Az önce arz ettiğim mesele hakkındaki görüşlerinizi merak ediyorum.*”

⁴³ Bu konuda başka örnekler için bk. Sev, 2001; TDK, *Türkçe Sözlük*.

Yukarıdaki açıklamalarda geçen ve daha önce de dolaylı olarak değindiğimiz bir husus dikkatleri çekmektedir. Kip eklerinin zarf-fiil eklerinin yerine kullanıldığını belirtmek başka problemleri ortaya çıkarabilir. Çünkü ekler karşılıklı ilişkiler içinde ve işlevleri ile kullanılan dil unsurlarıdır. Bu duruma örnek olmak üzere eserde geçen şu açıklamalar da önemlidir: “*Fiil öbeklerinde kip göstergesi yardımcı fiilin üzerine gelir; ancak, bu yapıda asıl fiilin üzerine yine kip ekleri de gelebilir. Asıl fiile gelen kip ekleri asıl fiilin gerçekte kipini değil kılınışını –yani, asıl fiilin başlama, sürerlik ve bitiş ifadesini- gösterir. Asıl fiilin bir kip eki almış olması durumunda yardımcı fiil olarak sadece ol- ve bulun- fiilleri kullanılır. “Ocaklar [yakıl/maz ol]du.”, “Bu sözü bir defa [söyle/miş bulun]du.” gibi. Olmak yardımcı fiilinin kurduğu fiil öbeklerinde –miş eki, hareketin tamamlanmış olduğunu, -r ve –Ar geniş zaman eki, hareketin sürekliliğini, -AcAk eki, hareketin niyet hâlinde olduğunu –yor eki, hareketin yakın geçmişte tamamlandığını veya sürekliliğini bildirmektedir (...)* Bazı fiil öbeklerinin birinci unsuru, bir kip eki taşır. Bu kip eki zarf-fiil ekinin yerini tutar: “Su [akar gid/er.”, “O buralarda [dolaştı/dur]du.” gibi.” (Delice, 2007: 26-27). Kip ekinin zarf-fiil ekinin yerini tutması “*aslında x ekinin adı kip ekidir ve bu ek bazen y ekinin yerine kullanılır*” anlamına gelmektedir. Fakat işlevsel bakış açısına aykırı olarak ekleri bu şekilde sınıflamak burada olduğu gibi bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu ifadeler yukarıdaki alıntıda geçen “*Asıl fiile gelen kip ekleri asıl fiilin gerçekte kipini değil kılınışını –yani, asıl fiilin başlama, sürerlik ve bitiş ifadesini- gösterir*” cümlesinde kendini göstermektedir. Eğer kip eki, alışılan kullanımının dışında kullanılmışsa ve bu durumda da kipi değil de başka bir fonksiyonu gösteriyorsa o zaman bu eke her zaman kip eki denmemelidir. Nitekim her zaman kip bildirme görevini yapmadığı ortadadır.

yakıl-	ma-	z	+ø	+ø	+ø		ol-	ø-	du	+ø	+ø
söyle-	ø-	miş	+ø	+ø	+ø		bulun-	ø-	du	+ø	+ø
↓	↓	↓	↓	↓	↓		↓	↓	↓	↓	↓
fiil	fos/fol	-p	tmln	tek.	he		fiil	fol	zmn	şhs	tek.

Yukarıdaki ekleşmelerde ise kip eki olarak anılan eklerin birer sıfat-fiil eki olduğu da görülmektedir.

Bir yardımcı fiilin bir isim ya da bir fiille oluşturduğu yapıların *birleşik fiil grubu* olarak ele alındığı başka bir çalışmada grubun ilk unsurunun isim ya da fiil oluşuna göre iki alt sınıf tasarlandığı görülür (Özkan ve Sevinçli, 2012: 66). Bu iki alt kümenin ortak özelliği isim/fiil unsurlarının dizilişte başta yer alması olarak gösterilmiştir. İsimlerle kurulan yapıların fiillerle kurulanlara göre farkları ise şu şekilde belirtilmiştir: “*İsimlerle oluşturulan birleşik fiillerde esas anlamı isim ögesi taşır. Yardımcı fiillerin anlama etkisi yoktur. Yardımcı fiil yalnızca isimleri fiilleştirir. Bu bakımdan isimlerle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ile fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ayrı ayrıdır.*” (Özkan ve Sevinçli, 2012: 66). Birleşik fiil grubu olarak adlandırılan yapıları sadece şekil yönünden sınıflamaya dayanan bu tasnifte isimle kurulan yapılarda asıl anlamın isim üzerinde bulunduğu ve “... *Bu yapılarda kullanılan yardımcı fiil, tıpkı isimlerle kurulan birleşik fiillerde olduğu gibi anlamları ile değil, sadece çekim ögesi ve yardımcı fiil işleviyle görev yapar*” (Özkan ve Sevinçli, 2012: 77). cümlesiyle de fiille kurulan yapılarda da asıl anlamın ilk sıradaki fiilde bulunduğu ve her iki grupta yer alan unsurların görevlerinin aynı olduğuna işaret edilir. Zaten geliver-, yapabil-, gidedur- vb. ekleşmelerinde de asıl anlam gel-, yap- ve git- fiilleri üzerindedir.

İsimlerle kurulan yapılarda yardımcı fiillerin isimleri fiilleştirdiği tespiti ise fiille kurulan yapılar için de geçerlidir. Zira gidedur- ekleşmesinde git- fiili –e+ zarf-fiil eki ile fiil sınıfından isim sınıfına geçmiş bulunmaktadır. Gramatikal kategori bakımından artık isim sınıfının bir üyesi olan git-e+, dur- ile tekrar fiil kategorisine geçmiştir. Bu durumda yardımcı fiil olarak ele alınan dur- da aynen et- (yardım et-) gibi önündeki isim unsuru fiilleştirmiş olmaktadır. Tabii olarak dur-, git- fiilinin anlamına da bazı incelikler katmıştır.

Yukarıda, isimleri birleşik fiile dönüştüren yardımcı fiillerle fiilleri birleşik fiil yapan yardımcı fiillerin anılan sebeplerle farklı oldukları belirtilmiştir. Ancak yazarlara göre birer birleşik fiil olarak kabul edilen geliver- / akıl ver-, yapabil- / iş bil- gibi örneklerde aynı unsurların ortaklaşa kullanıldıkları da görülmektedir.

İsimlerle birleşik fiil oluşturan ögeler *tam yardımcı fiil*; fiillerle birleşik fiil oluşturan unsurlar ise *yarı yardımcı fiil*⁴⁴ olarak nitelendirilmiştir (Özkan ve Sevinçli,

⁴⁴ Söz konusu unsurlar *yarı yardımcı fiil* olarak adlandırılmışsa da eserin takip eden bölümlerinde bu unsurlar *yardımcı fiil* terimiyle karşılanmıştır: [*Bu birleşiklerde kullanılan yardımcı fiiller...* (s.77)], [...

2012: 68-77). Ancak eserde fiille birleşik fiil kuran yardımcı fiiller için belirtilen “çekim ögesi (...) işleviyle görev yapar” ifadesinin mahiyeti konusunda bir sorun göze çarpmaktadır. Çekim, fiillerin zaman ve şahısla kayıt altına alınmaları yani cümle kuruluşu ile ilgili bir konudur. *Bütün ömrümü bu işe adayabilirim* cümlesinde yer alan *ada-ya+bil-* ekleşmesinde *+bil-* unsurunun herhangi bir çekim işlevi yaptığını söyleyemeyiz. *Ada-* ve *adayabil-* fiilleri arasındaki temel fark bu fiillerin iç yapısıdır. Örnek olarak verilen cümlede *adayabil-* fiili geniş zaman ve şahıs eki ile çekimlenmiştir.

Tasvir fiillerinin *yeterlilik*, *tezlik*, *süreklilik*, *yaklaşma* olmak üzere dörde ayrıldığı çalışmada beşinci bir sınıf da yarı tasvir fiilleri olarak yer almıştır (Özkan ve Sevinçli, 2012: 77-82).

Yarı tasvir fiiller için bu yapılarda genellikle –Ip, -Up zarf-fiil eklerinin kullanıldığı belirtilmiş ve *sürüp git-*, *yiyip iç-*, *atıp tut-*, *apışıp kal-*, *koşup dur-*, *gidip gel-*, *silip süpür-*, *çalıp götür-*, *kül olup kal-*, *göçüp git-* gibi örnekler verilmiştir (Özkan, Sevinçli, 2012: 82). Bu örneklerin niçin *yarı tasvir fiili* olarak değerlendirildiği konusunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır.⁴⁵

Müstakil olarak yazılan dilbilgisi eserlerinin dışında Türk dilinin belirli bir dönemini veya eserini inceleyen çalışmalarda da tasvir ek fiili konusu ile çeşitli açıklamalara rastlamak mümkündür.⁴⁶

Eski Türkçedeki fiilleri konu edinen bir çalışmada (Demirci, 2016) birleşik fiillerin *fotoğraf makinası*, *iyilik meleği*, *bilgisayar*, *yarımada* örneklerinde olduğu gibi bir kelime grubu olduğuna ilaveten bunların bir varlığı, kavramı, niteliği, durumu bildirmek için bir araya geldikleri ve tek kelime gibi muamele gördükleri belirtildikten sonra bu yapıların *isim+yardımcı fiil* ve *fiil+ fiil* şeklinde oluşan iki gruba ayrıldığına yer verilmiştir.

yardımcı fiil durumuna geçmişlerdir (s. 77)], [... *yardımcı fiilin getirilmesiyle...* (s. 77)]. Yarı yardımcı fiil terimi Banguoğlu tarafından da kullanılmıştır. bk. Banguoğlu, 2007: 314.

⁴⁵ Buradaki örneklerin yeniden ele alınması gerekebilir. Zira *yiyip iç-*, *atıp tut-* gibi örnekler birer ikileme örneğidir. bk. Tuna, 1986: 163-228.

⁴⁶ Bu eserler arasında tasvir ek fiili konusuna temas etmeyen kimi çalışmalar (Ata, 2014) bulunmakla birlikte komisyon tarafından hazırlanan bazı çalışmalarda ise farklı dönemlerin ele alındığı bölümlerde konuya farklı açılardan yaklaşıldığı görülmektedir: bk. Argunşah, Yüksekaya ve Tabaklar, 2011. Bu eserin Harezmi Türkçesi bölümünde “bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek için yan yana gelen kelimeler topluluğu” olarak tanımlanan birleşik fiiller *isim+fiil* ve *fiil+fiil* şeklinde oluşanlar olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır (2011: 161-162). Aynı eserin Kıpçak Türkçesi bölümünde ise birleşik fiiller *isim+yardımcı fiil* ve *fiil+zarf-fiil eki+yardımcı fiil* (*tasvirî fiiller*) şeklinde sınıflanmıştır (2011: 294-295). Bunlardan başka bir kısım eserlerde de ilgili konunun yalnızca iktidar işlevine yer verildiği görülmektedir. (bk. Karamanlıoğlu, 1989: LXXIV-LXXV).

Fiil+fiil şeklinde meydana gelen yapılar için birinci fiilden sonra gelen –A, -I, -U vokal gerundium ile alk-, bar-, bér-, élt-, ıd-, kal-, kel-, kör-, kubrat-, tart-, tur-, u-, yorı-fiillerinin kullanıldığına ve bunların da genellikle sürerlilik, tezlik, yeterlik ve yaklaşma anlamlarında olduğuna yer verilmiştir (Demirci, 2016: 510). Yazarın sürerlilik, tezlik, yeterlik ve yaklaşma fonksiyonlarını birer *anlam* olarak nitelendirmesi dikkat çekicidir. Ayrıca verdiği örnekler arasında *alı bér-* ve *keçe kel-* “geçerek gelmek” yapıları arasında bir karşılaştırma yapmadan bunları fiil+fiil şeklinde oluşan birleşik fiillere dahil etmesi de dikkat çeken başka bir husustur. *alı bér-* ve *keçe kel-* misallerinde altı çizili olan unsurların her ikisi de birer fiil olarak (dolayısıyla birer anlam=kelime) kabul ediliyorsa bunlar arasındaki anlam ya da görev taşıyıcılık ilişkilerinde bir farkın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Hâlbuki ilk örnekte yer alan *+bér-* şekli bir anlam unsuru değil görev unsurudur. *Al-* fiilinin ne şekilde meydana geldiğine dair incelikler gösteren ve isim sınıfında bulunan önündeki yapıyı fiil sınıfına aktarmaktadır. Metnin bağlamına bağlı olarak tezlik, ihtiyar, eğilim, tercih ... vd. gibi birtakım işlevleri yerine getirmektedir. Oysa ikinci örnekte yer alan *kel-* müstakil bir fiildir ve dolayısıyla da anlam unsurudur. Anlam ve görev unsurlarının –bu Türk dilinde *kelime* ve *ek’e* işaret eder- yalnız şekillerine bağlı kalınarak yapılan tasniflerde çelişkili durumlar ortaya çıkmaktadır.

Birleşik eylemler, Orhon Türkçesi Gramerinde *bir ad ya da sıfat ile bol-, kıl- ve kış-yardımcı eylemlerinden oluşan birleşik eylemler* ve *bir eylem zarfı ile onu izleyen bir tasvir eyleminden oluşan birleşik eylemler* şeklinde tasnif edilmiş, eylem zarfı+tasvir eyleminin genellikle *ünlülü bir eylem zarfı*⁴⁷ ile *onu izleyen bar-, ber-, ıd-, elt-, kal, käl-, kör-, u- ve yorı-* eylemlerinin bir araya gelmesiyle oluştuğu belirtilmiştir (Tekin, 2016: 94-95).

Birleşik fiiller, Kutadgu Bilig Gramerinde bir kelime olarak ele alınmış ve bu yapıların esasının cümlede bir kelime gibi muamele görmek ve anlamca bir bütünlük sergilemek olduğu belirtilmiştir. Söz konusu unsurlar, *bir taraftı isim bir taraftı fiil* ve *her iki taraftı da fiil olan* yapılar olarak tarif edilmiş, Köktürkçedeki birleşik fiiller ise *isim+yardımcı fiil* ve *fiil+zarf-fiil eki+tasvir fiili* şeklinde açıklanmıştır (Ercilasun, 1984: 48).

⁴⁷ Eserde eylem zarfı şöyle tarif edilir: “*Eylem zarfları yalnız zarf ve zarf tümleci olarak kullanılan eylem biçimleridir.*” (Tekin, 2016: 158).

Başka bir eserde, yapıları bakımından fiiller bahsinde birleşik fiillerin *isim unsuru+yardımcı fiil* ve *zarf-fiil+yardımcı fiil* şeklinde meydana geldikleri, ikinci türe dâhil olan birleşik fiillerin zarf-fiil halindeki bir fiil ve bir yardımcı fiille oluşturulduğu ifade edilmiştir (Eraslan, 2012: 312-313).

Türkçede kimi fiillerin yardımcı fiil olarak adlandırılmasının onların kullanılışlarıyla ilgili olduğuna yer verilen bu eserde, yardımcı fiiller “... *dilde kendi mana ve işlevleriyle müstakil olarak kullanılmaları yanında, başka tür kelimelerin (isim veya fiil) kullanılışına, onların değişik ifade incelikleri kazanmalarına yardımcı olan fiil*” (Eraslan, 2012 420) şeklinde tanımlanmıştır.

Yukarıda yer verilen sebeplerden anlaşılın, yalnız başına değil, ancak bir kelime ya da kelime grubu ile birlikte kullanılabilen yardımcı fiillerin birlikte kullanıldığı kelimenin isim ya da fiil oluşunun birleşik fiilin esas yapısını değiştirmedeği ve bunun da iki ayrı türdeki yardımcı fiilin ortaya çıkmasına kaynaklık ettiği. Bunlar, *isimlerle kullanılan yardımcı fiiller* ve *fiillerle birlikte kullanılan yardımcı fiiller* olarak belirlenmiştir. İkinci tür yardımcı fiillerle oluşturulan birleşik fiillerde esas anlamın zarf-fiil ve zarf-fiil grubunda olduğu; ikinci unsurun ise (yardımcı fiil) işleviyle bu gruba katılarak çekimi sağladığı belirtilmiştir. Ayrıca bu tür birleşik fiillerdeki yardımcı unsurun esas unsurda ifade edilen hareketi *tarif, tayin veya tasvir* gibi bir görev üstlendiği de ifade edilmiştir (Eraslan, 2012: 423).

Yardımcı fiillerin “*tek başlarına asıl işlevlerinde kullanılmayan, isim ya da fiil soylu söz veya söz öbekleriyle birleşerek yeni işlevler kazanan fiiller*” şeklinde tanımlandığı başka bir çalışmada bu fiiller *asıl yardımcı fiiller* (*er-, bol-, kıl- ve tur-*), *şarta bağlı yardımcı fiiller* (*ay-, ayt-, anun-, alk-, bil-, id-, katılgan-, kılın-, küse-, uğra-, ötün-, sakın-, tegin-, té-, u-, yara-, yarlıka- vb.*) ve *tasvirî yardımcı fiiller* olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır (Şen, 2015: 78).

Bu sınıflama içinde ikinci ve üçüncü grubu oluşturan unsurlar için ortak bir nokta bulunmaktadır. Her iki grupta da anılan yardımcı fiillerin bir zarf-fiil eki almış ana fiile getirildiği söylenmiştir. Aralarındaki en belirgin farkın ise tasvirî yardımcı fiillerin şarta bağlı yardımcı fiillere nispetle asıl anlamlarından uzaklaşmak suretiyle ana fiilin anlam içeriğini betimlemeleri şeklinde açıklanmıştır. Ayrıca şarta bağlı yardımcı fiillerin yer aldığı yapılarda yaygın olarak kullanılan zarf-fiil eklerinin -U, -A ve -gAll; tasvirî

yardımcı fiillerin yer aldığı yapılarda ise –(X)p ve –U ekleri olduğuna yer verilmiştir (Şen, 2015: 78).

Eserde ikinci grup için verilen *tez-e bil-* “kaçabilmek” örneği ile üçüncü grup için verilen *ölüp bar-* “ölüp gitmek” örnekleriyle yazarın açıklamaları arasında bir çelişki göze çarpmaktadır. Tasvirî yardımcı fiillerin şarta bağlı yardımcı fiillerden en belirgin farkının asıl anlamından uzaklaşarak ana fiilin içeriğini betimleyen yardımcı fiiller olduğuna yukarıda değinilmiştir. Bu durumda şarta bağlı yardımcı fiiller için tanıklanan *tez-e bil-* fiilinde zarf-fiil ekinden sonra yer alan *bil-* şeklinin asıl anlamından uzaklaşmadığı ve ana fiilin anlam içeriğini betimlemediği; tasvirî yardımcı fiillere örnek olarak verilen *öl-üp bar-* fiilindeki *bar-* şeklinin asıl anlamından uzaklaşarak ana fiilin anlam içeriğini betimlediği anlaşılmaktadır. Oysa bu misallerde durum tam tersinedir. *Tez-e bil-* fiilinde yer alan *bil-* morfemi, *tez-* fiilini tasvir eden bir görev unsurudur. *Öl-üp bar-*⁴⁸ yapısında bulunan *bar-* ise müstakil bir fiildir ve bu yönüyle de bir anlam unsurudur. Art zamanlı bir ilişkiyle *öl-* ve *bar-* fiilleri bir tamlama şeklinde kullanılmıştır.

Birleşik fiilin kavramının bu konu hakkında uğraşanlarca çok farklı şekillerde anlaşıldığını belirtildiği diğer bir çalışmada bu yapıların bir kelime grubu olduğuna ve bunlarda esasın bir bütünlük oluşturarak cümlede tek kelime gibi muamele görmek olduğuna yer verilmiştir (Hacıeminoğlu, 2008: 176).

Bu gruba dâhil olan unsurların asıl anlamlarından az veya çok farklı, yeni ve tek bir anlam ifade etmek üzere bir araya geldiklerinin yanı sıra grubun iki tarafı isim ya da fiil olsa bile bu prensibin değişmediğine değinilen çalışmada birleşik fiiller *isim+yardımcı fiil*, *isim+fiil* ve *fiil+fiil* şeklinde üç gruba ayrılmıştır.

Birleşik fiillerde *yeni bir anlamın* ortaya çıktığını ifade eden yukarıdaki açıklamalarda bu yapıların ortaya çıkış gayelerinin de bu yeni anlamı meydana getirmek olduğu vurgulanmaktadır. Yeni bir anlamın yeni bir kelime ile ortaya çıkabileceğini ve birleşik fiil olarak anılan yapılar ile verilen örneklerde yeni bir anlamın olmadığını belirtilmesi gerekmektedir. İsim+fiil şeklinde olan birleşik fiiller için verilen *kut al-* “mesut olmak” örneğine bu açıdan bakılabilir (Hacıeminoğlu, 2008: 178). Saadet, mutluluk, baht, devlet gibi anlamlara gelen *kut* ismi ile *al-* fiili arasındaki ilişki bir isim – fiil ilişkisidir ve bu isim fiilin nesnesi durumundadır. *Pazardan sebze al-* sözündeki *sebze*

⁴⁸ Bu tarz fiillere *ikili birleşik fiil* adı da verilmektedir (bk. Korkmaz, 2003: 835).

ve al- kelimelerinin ilişkisi ile bir farkı da bulunmamaktadır. Çalışma konumuzla doğrudan ilgili bulunan *kit-e bar-* “gitmeye devam etmek” örneğinde de yeni bir anlamın ortaya çıkmayışı konusunda kut al- ile ortak olmak üzere farklı bir durum da bulunmaktadır. Bu örnekte *kit-* müstakil bir fiil yani anlam unsuru iken *bar-* görev unsurudur ve *kit-* fiilinin icrasına yönelik bir incelik taşır. *Kit-* fiilinin sürekliliğine ait olan bu nüans fiilin anlamını değiştirmemiştir.

Altın Ordu sahasında yazılmış en eski metin olarak bilinen Husrev ü Şirin’i konu edinen çalışmanın dil incelemesi bölümünde “*dil bilgisi bakımından birden fazla kelimenin birleşmesiyle meydana gelen, yeni bir mefhum ifade eden ve tek bir kelimeymiş gibi muâmele gören söz*” (Hacıeminoğlu, 2000:173) olarak tarif edilen birleşik kelime, *birleşik isim* ve *birleşik fiil* olmak üzere iki sınıfa ayrıldıktan sonra birleşik fiiller de kendi içinde *iki fiilden teşekkül eden birleşik fiiller* ve *bir isimle bir fiilden teşekkül eden birleşik fiiller* olmak üzere gruplandırılmıştır.

Çalışmada iki fiilden teşekkül eden birleşik fiiller şöyle tarif edilmiştir: “*İki ayrı fiil bir zarf-fiil eki vasıtası ile birleşerek yeni bir mefhum ifade ediyorsa, teşekkül etmiş olan bu söze birleşik fiil diyoruz. Birleşik fiillerde mânâ değişikliğine uğrayan unsur birinci kelime, değişikliği temin eden de ikinci kelimedir. Çekim esnasında da birinci kelime olduğu gibi kalır, ikinci kelime çekim ekleri alır.*” (Hacıeminoğlu, 2000:173).

Bu şekilde oluşturulan yapılarda yeni bir anlamın ortaya çıktığı ve önceki anlama nispetle ortaya çıkan bu farklılığın aslında ilk sıradaki fiilde meydana gelen anlam değişmesinden kaynaklandığının vurgulandığı bu açıklamalarda çekim sırasında da ilk unsurun herhangi bir değişikliğe uğramadığı belirtilmiştir. Yazarın *iki fiilden teşekkül eden birleşik fiiller* için verdiği *yarat-ı bir-* “yaratıvermek” *yarat-ı birdi bu tenlerke canı* (2839) misali ile yukarıdaki açıklamalar arasında bir farklılık olduğu görülmektedir. Açıklamalara göre *bir-* şekli vasıtası ile *yarat-* fiilinin anlamında bir değişiklik meydana gelmiştir. Hâlbuki burada, *yarat-* fiilinin anlamı değişmeyip aynı kalmıştır. *Yarat-* ile *yaratıbir-* arasında anlam farkı olarak görünen husus, bir anlam inceliği mesabesindedir. Zira metinde de görüldüğü üzere Yaratıcı’nın yaratma fiilini icra etmesi *yaratıbir-*

şeklinde olunca –Yaratıcı’nın kudretinin bilincine vakıf bir şekilde- eylemin kolaylıkla yapıldığına⁴⁹ ve bu Allah’ın ihsanına/lütfuna işaret edilmiş olur.

Harezmi Türkçesi yadigârı olan Mu’inü’l-Mürîd’in dil incelemesi kısmındaki yardımcı fiiller başlığı altında ele alınan bil- ve u-, yeterlik fiili olarak nitelenmiş ve bér-’in de zarf-fiil eki almış bir fiille birlikte kullanıldığına işaret edilmiştir (Toparlı ve Argunşah, 2008: 79-81).

Kıpçak Türkçesinin gramerini ele alan çalışmada yardımcı fiil başlığı altında iktidar ifade etmek için al- (*baral-*, *ete al-*, *köral-*, *tıyal-*) ve bil- (*ayta bil-*, *bara bil-*), pekiştirme ifade etmek için ber- (*aça ber-*, *ite ber-*) ve tur- yardımcı fiillerinin kullanıldığına yer verilir (Karamanlıoğlu, 1994: 148-150).

Kıpçak Türkçesinin gramerini ele alan başka bir çalışmada “*bir fiille ondan önce gelen başka bir fiilin veyahut isim, sıfat ve zarf cinsinden bir kelimenin birlikte kullanılması*” (Vural ve Toparlı, 39) şeklinde tarif edilen birleşik fiiller *tasvirî fiiller* ve *yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller* olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Bunların arasında tasvirî fiiller de *çabukluk fiilleri*, *yaklaşma fiilleri* ve *iktidarî fiiller* olarak üç grupta incelenmiştir.

Kıpçak Türkçesi Grameri adlı eserde ise *ad+yardımcı fiil yapısında olan birleşik fiiller*, *ad+asıl fiil yapısında olan birleşik fiiller (deyimleşmiş birleşik fiiller)*, *fiil+zarf-fiil eki+yardımcı fiil yapısında olan birleşik fiiller (tasvir fiilleri)* ve *fiil+sıfat-fiil eki+bol-“olmak” yapısında olan birleşik fiiller* şeklinde tasnif edilen birleşik fiiller, “*yardımcı bir fiille bir adın veya bir fiil şeklinin birleşmesinden oluşan ve böylece tek bir eylemi ifade etmeye yarayan fiil türüdür... Bu yapılarıyla birleşik fiiller esasta birer kelime grubudur. Kelime gruplarındaki asıl amaç ise birleşme sayesinde anlamca bir bütünlük oluşturup cümle içerisinde tek kelime muamelesi görmektir.*” (Güner, 2013: 305) şeklinde tarif edilmiştir.

Yukarıdaki tasnifte *fiil+zarf-fiil+yardımcı fiil* şeklinde formüle edilen tasvir fiillerinin biri esas diğeri yardımcı olmak üzere iki fiilin bir zarf fiil eki yardımıyla kaynaşması sonucunda ortaya çıktığı, esas anlamın birinci fiilde olduğu ve yardımcı fiilin

⁴⁹ “*O, yaşatan ve öldürendir. Bir şeye karar verdiğinde ona sadece “ol” der, o da olur.*”, Kur’ân-ı Kerim, Mu’mîn 40/68. <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/mumin-suresi-40/ayet-68/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> (29.10.2017).

ise müstakil olarak kullanıldığında bir esas fiil iken bu yapılarda esas fiil özelliğini kaybederek birinci sıradaki fiile bazı anlam incelikleri katan bir yardımcı fiil haline geldiğine vurgu yapılan çalışmada tasvir fiilleri *yaklaşma fiilleri*, *tezlik fiilleri*, *süreklilik fiilleri* ve *yeterlilik fiilleri* olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir (Güner, 2013: 315).

Çağatay Türkçesinin dil özelliklerinin incelendiği eserde *belirsiz gerundiumların al-, başla-, bér-, bil-, bol-, kél-, kiriş-, kör-, kal-, sal-, tur-, tüş-, yavuş-, yaz-, yiber-* fiilleri ile ve *bağlayıcı gerundiumların da bar-, bol-, çık-, kél⁵⁰-, kêtür-, kal-, taşla-, tur-, yiber-* ve *yürü-* fiilleri ile birlikte birleşik fiiller oluşturduğuna dikkat çekilmiştir (Eckmann, 2003: 105-111).

Çağatay Türkçesinin gramerinin ele alındığı diğer bir çalışmada birleşik fiillerin genel Türkçede olduğu gibi Çağatay Türkçesinde de iki yolla meydana geldikleri ifade edilmektedir. Bu yollardan ilkinin *fiil+zarf fiil eki+yardımcı fiil*, ikincisinin ise *isim+yardımcı fiil* olduğu zikredilen çalışmada asıl fiil ile yardımcı fiilin daima bir zarf-fiil eki ile bağlanmak suretiyle *iki fiilden oluşan birleşik fiilleri* meydana getirdiği ve bunların da işlevlerine göre *yeterlilik*, *süreklilik*, *tezlik* ve *yaklaşma fiilleri* olarak tasnif edildiği ortaya konmuştur (Argunşah, 2013: 177-178).

Çağatay Türkçesindeki tasvir fiillerinin ayrıntılı olarak ele alındığı bir makalede de Türk dilinde yeni kelime yapma yollarından birinin *birleştirme* olduğu belirtilmiş ve bu konuya bağlı olarak tasvir fiillerinin de dâhil olduğu *birleşik fiil* kavramı izah edilmiştir (Uçar, 2016: 21-23).

İki farklı fiilin birleşip kaynaşmasıyla meydana gelen birleşik yapılardaki ilk fiilin bildirdiği oluş ve kılışı çeşitli yönlerden tasvir eden fiilleri *tasvir fiil* olarak nitelendiren bu yaklaşım, mevcut çalışmalara nispetle yazarın kendi tercihini ortaya koymaktadır. *Tasvir fiili* tabiri ile bütün bir yapının kastedildiği durumlarda bir kavram kargaşası olduğu belirtilerek bu tercih ayrıca gerekçelendirilmiştir (Uçar, 2016: 23, 26).

Söz konusu yapılarda yardımcı fiil olarak anılan unsurun aslında müstakil bir fiil iken anlam kaymasına uğrayarak *yardımcı fiil* halini aldığı, bu unsurun önünde yer alan fiildeki oluş ve kılışı tasvir etme işlevinde bulunuyor olmasından dolayı da *tasvir fiili*

⁵⁰ Eserde art damaklı k ile *kél-* şeklinde yazılan (bk. s. 110) bu fiilin ön damaklı olarak *kél-* biçiminde yazılması gerektiğini sanıyoruz.

olarak nitelendirildiği ifade edilmiştir (Uçar, 2016: 23). Bu izaha rağmen anılan unsurların bir *fiil* olarak tavsif edilmesinden de vazgeçilmediği görülmektedir.

Yukarıdaki açıklamalarda anlam ile işlev (anlam ile görev) kategorilerinin iç içe geçtiği göze çarpmaktadır. Dilde anlam unsuru halinde bulunan ögeler zaman içinde görev unsuru haline geçebilirler. Bu, doğal bir sürecin sonucudur. Bu noktada söz gelimi müstakil bir fiil olan *bil-* ile tasvir ek fiili olarak kullanılan *+bil-* şeklinin dilde aynı anda bulunuyor olmaları, birinin anlam değerinin ise görev unsuru olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu süreç Türk dili için anlam unsuru olan *kelimenin* görev unsuru olan *ek* halini alması anlamına gelir. Anlam taşıyıcılık görevini terk eden unsurların bundan sonraki konumları görev yani işlev/fonksiyon kategorisinde bulunacağından bu unsurları yalnızca fonksiyonları bakımından ele almak gerekmektedir, anlamları ile değil.

Çalışma konumuzla ilgili olarak Eski Anadolu Türkçesinin gramerini inceleyen çalışmalarda birbirine yakın açıklama ve bilgiler yer almaktadır.

Birleşik fiilleri “*bir fiille ondan önce gelen başka bir fiilin yahut isim, sıfat, zarf cinsinden bir kelimenin birlikte kullanılmasından meydana gelen yapılar*” olarak tarif eden Timurtaş, bu fiilleri dört grupta toplamıştır: “1. Birleşik sıgalar (*her zaman ve sığınan hikâye, rivayet, şart şekilleri*) 2. Yardımcı fiillerle yapılan birleşik şekiller (*it-, kıl-, eyle-, ol- fiilleri ile*) 3. Tasvirî (*Descriptif*) fiiller 4. İsim, sıfat ve zarflarla meydana getirilenler” (Timurtaş, 1981: 140).

Eserde fiillerin –a, -e veya –u, -ü gerundium şekillerine hususi fiiller eklenerek yapıldığı ifade edilen tasvirî fiillerin *devamlılık, çabukluk, yaklaşma* ve *iktidar* olmak üzere dört çeşidinin bulunduğuna yer verilmiştir (Timurtaş, 1981: 141).

Eski Anadolu Türkçesinin dil yapısının incelendiği diğer bir eserde birleşik fiiller, bir yardımcı fiil ile bir isim veya fiil unsurunun oluşturduğu kelime grubu olarak tanımlanmış, bu yapılarda yardımcı fiillerin isim veya fiil unsurundan sonra geldiğine ve bunların anlama etkisinin olmadığına ilaveten yalnızca isim unsurunu fiilleştirdiklerine yer verilmiştir (Özkan, 2009: 146-147).

Eserde birleşik fiiller ikiye ayrılmıştır: Yabancı asıllı isimleri fiilleştirme özellikleriyle *isimlerden yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller* ve *tasvir fiilleri*. Fiillerin –a, -e, -ı, -i, -u ve –ü zarf-fiil şekillerine bazı özel fiillerin eklenmesi suretiyle yapıldığı söylenen tasvir fiilleri; eserde *süreklilik, tezlik, yaklaşma* ve *yeterlik fiilleri* olmak üzere

dörde ayrılmıştır. Ayrıca bu unsurların birleşik fiil yapısı içerisinde zarf-fiilin anlattığı oluşturu ve kılışı tasvir ettikleri belirtilmiştir. (Özkan, 2009: 147-148).

Eski Anadolu Türkçesi adlı yayında ise fiiller, görevlerine göre asıl ve yardımcı fiil olmak üzere ikiye ayrıldıktan sonra asıl fiillerin bir isimle ve yardımcı fiillerin de bir fiille birleşmesiyle birleşik fiillerin meydana geldiğine yer verilmiştir (Şahin, 2003: 65).

Birleşik fiiller bu şekilde tarif edildikten sonra *isim+fiil dizilişinde olan* birleşik fiillerin, daha ziyade yabancı kaynaktan gelen isimlere bu isimlerin anlam yükünü⁵¹ muhafaza etmek suretiyle eklenip onları fiil yapısına taşıyan yardımcı fiiller oldukları ve yardımcı fiillerin kendi anlamlarını birleşik yapıya aktarmadan isimlerin fiil gibi kullanılmasını sağladıkları ifade edilmiştir (Şahin, 2003: 66).

Eserde yardımcı fiillerin bir fiille kullanıldığı, birleşik fiillerin ikinci şubesini oluşturan, *fiil+fiil dizilişinde olan* yapılarda ise iki tane fiil bulunduğu ve bu yapılarda asıl anlamın birinci fiilde olup yardımcı fiillerin müstakil olarak kullanılabilmelerine rağmen kendi anlamlarını birleşik yapıya yansıtmadan bir tasvir anlamı üstlendiklerine değinilmiştir (Şahin, 2003: 66).

Müstakil olarak kullanıldığında kendi anlamının bulunduğu fakat bir fiil ile birlikte yardımcı fiil olarak kullanıldığı zaman bu anlamı yansıtmayan unsurun birleşik fiil içinde *tasvir anlamı* üstleniyor olması dikkat çekicidir. Bu ifadelerden “*tasvir*”in anlama ait bir türmüş gibi algılanmasının yanı sıra *anlam* ve *işlev* kavramlarının birbirine karıştığı görülmektedir.⁵²

İki fiilden oluştuğu ifade edilen bu yapının bir tek yapı olarak kullanılabilmesi için asıl fiilin ünlü gerundium eki alması gerektiğinin belirtildiği eserde, Eski Anadolu Türkçesinde *yeterlilik*, *tezlik*, *süreklilik* ve *yaklaşma* bildiren tasvir fiillerinin bulunduğu da dile getirilmiştir (Şahin, 2003: 66).

Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerinin incelendiği başka bir kitapta ise *isim+yardımcı fiil* başlığı altında pek çok örnek verilerek *fiil+zarf-fiil+fiil* şeklinde oluşan yapılar “*birleşik fiil kuruluşunun bu yapısı*” ifadesiyle kayıt altına alınmıştır. Böylece *isim+yardımcı fiil* şeklinde oluşan yapının da birleşik fiilin diğer türünü

⁵¹ Bu konuda ayrıca bk. Şahin, 2001-2002; Şahin, ?.

⁵² Anlam, bir cümle kuruluşu olmadan algılanabilen bir olgudur. Kelimelerin işlevi ise bir anlamın başka bir anlama karşı görevlendirilmesidir.

oluşturduğu anlaşılmaktadır. Eserde, Eski Anadolu Türkçesinde *fiil+zarf-fiil+fiil* şeklindeki yapılarda *u-*, *vir-*, *gel-*, *ko-* ve *yoru-* fiillerinin kullanıldığına, bunlardan *vir-* ve *gel-* fiillerinin tezlik, *bil-* ve *u-* fiillerinin yeterlik, *ko-* ve *yoru-* fiillerinin ise süreklilik fiilleri için kullanıldıklarına değinilmiştir (Köktekin, 2008: 135-136).

Bir asıl fiille bu fiilin gösterdiği iş, oluş ve kılışı *süreklilik*, *tezlik*, *yeterlilik* ve *yaklaşma* bakımlarından tasvir eden bir yardımcı fiilin oluşturduğu birleşik fiillere tasvir fiiller adının verildiği başka bir çalışmada da tasvir fiillerinin fiillerin zarf-fiil şekillerine geldiği belirtilmiştir (Türk, Doğan ve Şerifoğlu, 2013: 41).

Türk dilinin tarihi metinleri incelenirken ya da çağdaş Türk lehçe ve şiveleri arasında aktarım yapılırken yaşanan problemleri, ***A Başla-*** başlıklı bildiri (Acar, 2007: 21-31) bir yönüyle ele alınmış ve bu sorunlardan birinin de “*-A başla- kalıbının*” olduğunu belirtilmiştir.

“*-A başla-* şeklindeki bir *kalıbın* birtakım özellikleri bir yana, böyle bir unsurun Türk dilinde varlığından dahi söz etmek oldukça güç bir durumdur. Gramerinin unsurlarını birbirlerine karşı sınırlayıcı ve belirleyici özelliklerle donatmış bulunan Türk dili, kelime ve ekten ibaret olan, iki temel unsurdan başka bir ögeyi tanıklamamıştır. Yani meslek erbaplarının üzerinde uğraş verdikleri alan ya kelime ya ek ya da bunlar arasındaki ilişkidir. Kelimeler şekil/anlam; ekler ise şekil/işlev ilişkileri bakımından ele alındığında *-a başla-* gibi ne bir kelimeye ne de bir eke rastlanmamaktadır.

Muhtelif çalışmalarda tasvir fiilleri dolayısıyla birleşik fiiller için ortaya konan değerlendirmelerdeki genel eğilimin “... *söz kalıbının ikinci yarısındaki anlamını kısmen veya tamamen kaybetmiş bir fiilden oluşan ‘tasvirî fiilli birleşik fiil’ olduğu*” (Acar, 2007: 23) şeklinde özetlendiği çalışmada bazı fiillerin tasvirleşip tasvirleşmediğinin önem taşıdığı ifade edilmektedir.

Bildiride, tasvirleşmeyen fiillerin anlam ağırlığını kendi üzerine aldığı ve böylece de mevcut yapının birleşik fiil oluşturup oluşturmadığının tartışmalı hale geleceği üzerinde durulmuş; *-a başla-* kalıbının Batı Türkçesinde çok nadir görülmesi, bu unsurun tasvirleşmediği daha doğrusu tasvirîlik niteliğinin yakıştırılmamasına bağlanmıştır (Acar, 2007: 23, 31).

Söz konusu yapının Türkiye Türkçesindeki durumu ele alınırken sadece bir öğrenciden derlenen “*Sen durabaşla onlar işini bitirdiler bile!*” (Acar, 2007: 24) vb. örneklerdeki yapıya anlam tezadı sebebiyle şüpheyle yaklaşıldığı ifade edilmiştir. Bilakis bu örnekte yer alan *başla-* bir kelime değil, tasvir ek fiildir. Bir ek olması dolayısıyla da ancak işlevi ile kullanılabilen unsurun bu örnekteki fonksiyonu ise *kıyas/küçümsemedir*. Anlam unsuru olmaktan çıkıp görev unsuru haline gelen *başla-* tasvir ek fiilinin *dur-* fiilinin anlamını değiştirmeden ona bazı anlam incelikleri katan bir morfem olarak ele alınması faydalı olacaktır. Her zaman kendisinden önce eklenen zarf-fiil eki ile dizim ilişkisine sahip olması ve eksilteli telaffuz şekli ve hareket bildiren anlamıyla ekleşmenin başında bulunan anlam ile asıl ve yardımcı unsur dizilişinde yer alması bu biçimin bir görev elemanı olduğunu ortaya koyar.

“*Yeterlik Fiilleri*” başlığını taşıyan başka bir bildiri ise Türkçenin tarihî dönemleri ile çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan yeterlik fiillerinin *u-*, *bil-*, *al-* ve *ol-* olduğu tespit edilmiş ve bunların yeterlik dışında da muhtelif ifadeler barındırdığından söz edilerek çalışmanın yeterlik kavramı etrafında şekillendiği açıklanmıştır (Karabacak, 2007: 921).

Bu bildiriye müşahede edilen noktalardan biri de, önceki pek çok incelemede görüldüğü üzere, meselenin anlama yani kelimeye odaklanarak ele alındığıdır. Yeterlik (ya da başka bir şey) bildiren unsurun yardımcı/asıl yardımcı/fiil olarak nitelenmesine bağlı olarak ortaya çıkan bu durum şu cümlelerle dile getirilmiştir: “*Örneklere de görüldüğü üzere konuşma ve yazı dilimizin en çok kullanılan ifade şekillerinden biri olan yeterlik ifadesi Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinde ya u-, bu-⁵³, al-, ol- fiilleri ile ya da o lehçelere ait eklerle yapılmıştır. Bu fiillerin hepsinin kullanıldıkları yerler farklıdır ve pek çok farklı anlama sahiptirler. Burada sadece yeterlik anlamı üzerinde durulmuştur.*” (Karabacak, 2007: 925).

“*Çağatay Türkçesinde yeterlik çatısı al- yardımcı fiiliyle kurulmaktadır. Bunun yanı sıra yeterlik çatısının olumsuzunu kurarken al- ve bil- fiilleri kullanılmaktadır...*”

⁵³ Metinde iki yerde *bu-* şeklinde yazılan unsurun bir yazım hatası neticesinde ortaya çıktığını, doğrusunun ise *bil-* olduğunu sanıyoruz.

(Karabacak, 2007: 923). Alıntının geçtiği bildiride *çatı*⁵⁴ kavramının hangi ilişki düzeninde birlikte kullanıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Tasvir ek fiillerinin Oğuz grubu Türk lehçelerindeki durumunu inceleyen bir yüksek lisans tezinde ise tasvirî fiil olarak zikredilen yapıların birleşik fiiller içinde yer alan özel bir yapı olduğu ve bunların iki fiilden meydana geldiği ifade edilmiştir. Ana fiil+zarf-fiil+yardımcı fiil kuruluşuna sahip olan bu fiillerde asıl anlamı ana fiilin taşıdığı ve müstakil olarak da kullanılabilirdiği halde bu birleşik yapılarda anlamını tamamen ya da kısmen yitiren yardımcı fiillerin ana fiili çeşitli yönlerden tasvir ettiği belirtilmiştir (Bayrakdarlar, 2014: 1).

Saha Türkçesindeki tasvirî fiillerin ele alındığı bir çalışmada (Kirişçioğlu, 2008) bunların birleşik fiillerin *asıl fiil + zarf-fiil eki+ yardımcı fiil* şeklinde teşkil edilen bir çeşidi olduğuna vurgu yapılarak tasvirî fiiller için mevcut çalışmalardaki yaklaşımlar ele alınmıştır.

Birleşik fiil olarak teşkil edilen bu yapılarda yer alan yardımcı fiilin tek başına asla tasvir fiili olmadığı, tasvir fiilinin, zarf-fiille birlikte yardımcı fiilin oluşturduğu yapının tamamı olduğu dile getirilen çalışmada, tasvir fiillerinin kuruluşunda yer alan zarf-fiil ekinin muhtelif çalışmalarda istek eki, bağlayıcı ünlü gibi nitelendirmelere muhatap olmasına temas edilerek iki fiili birbirine bağlayan unsurun kesinlikle *zarf-fiil eki* olarak isimlendirilmesi gerektiğine işaret edilmiştir (Kirişçioğlu, 2008: 1, 8).

Her iki unsuru da fiil olan birleşik fiillerin, kendi manasıyla kullanılan zarf-fiil eki almış bir fiil ile asıl manasını kaybederek gramatikal görevlere sahip, bir ana cümlenin yüklemi olabilme yeteneğini kaybetmiş tasvirî fiil veya yardımcı fiil denilen fiillerle kurulan yapılar olarak tarif edildiği bir çalışmada, bu yapıların Türk dilinin hemen her devresinde mevcut bulunduğu fakat Türkiye Türkçesinin diğer Türk dillerine kıyasla

⁵⁴“*Esasen fiillerin çatısı, çatı ekleriyle oluşturulan bir kategori de değildir. Çatı ekleri, fiillerin mevcut çatılarını amaca uygun olarak düzenleyen eklerdir. Çünkü, bir fiil ister kök hâlinde olsun ister olmasın, mutlaka bir çatıya sahiptir. Bunu ve fiillerdeki çatı kategorisinin ne ile alâkalı olduğunu, en açık bir şekilde şuradan anlayabiliriz: Fiiller, isimler gibi müşahhas ya da mücerret bir varlığı karşılayan statik bir manayı değil, mevcudiyetleri mutlaka bir vasıta tarafından icra edilme şartına bağlı olan dinamik hareketleri karşılayan kelimelerdir. Tabiatıyla, her fiil, bir hareketi, onu icra edecek vasıtayla birlikte karşılayan kelimedir. İşte, bizce, fiilin bünyesinde taşıdığı bu icra vasıtasıyla, yine fiilin bünyesinde taşıdığı hareket arasındaki ilişki, fiillerin çatısını oluşturur.*” (Turan, 2007: 1840).

birleşik fiil açısından fakir olduğu yönündeki tespitlere de yer verilir (Demir, 1994: 84, 86).

Çalışmada, özetle, vurgunun tezlik, çabukluk, apansızlık gibi fonksiyonlarda esas fiilin ilk hecesinde; başka birisi için yapma ve önemsemeyen yapma gibi fonksiyonlarda ise zarf-fiil eki üzerinde bulunduğunu ve bu tespitin söz konusu yapılarıdaki fonksiyonları belirlemede kullanılabildiği ifade edilmiştir.

Vurgu ile ilgili açıklamaların dışında, eserde, çalışma konumuzla alakalı olarak dikkat çeken başka noktalar da görülmektedir. “Aşağıda, değişik görevlerle kullanılabilen bazı yardımcı fiillerin, **anlamca** kendinden önceki zarffiil eklerini de bünyelerine almasıyla ortaya çıkmış şekillerin görevlerinin tespitinde vurgunun önemli bir rol oynadığı şeklinde daha önce bir Güney Anadolu ağzından hareketle dile getirdiğim kanaatimin Türkiye Türkçesi edebî dili için de geçerli olduğunu bir örnekle göstermeye çalışacağım. Ele alacağım şekil Türkiye Türkçesinde “yardımcı fiil” olarak da kullanılabilen ver-’in kendinden önceki zarffiil ekiyle **görevce** kaynaşması sonucu ortaya çıkmış olan, çok sık ve çeşitli görevlerle kullanılan –iver-’dir.” (Demir, 1994: 83). Çalışmanın bir yerinde bazı yardımcı fiillerin kendinden önceki zarf-fiil ekiyle anlamca kaynaşmasından başka bir bölümünde ise sefer kendinden önceki zarf-fiil ekiyle görevce kaynaşmış bir yardımcı fiilin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bazı yardımcı fiillerin kendinden önceki zarf fiil ekiyle anlamca veya görevce kaynaşmasının iki farklı durumu mu yoksa iki farklı şekli ya da başka bir hususu mu işaret ettiği çalışmada açıklanmamıştır.

Ayrıca çalışmanın *zarf fiil+ yardımcı fiil* başlığı altındaki Johanson’a atıf yapılarak yer verilen *kendi manasıyla kullanılan fiilin yardımcı fiile bağlı olduğu*; bunun da Türk dilindeki *tamlayan → tamlanan* sırasından *tamlanan → tamlayan* sırasına geçişin ilk basamağını temsil ettiği bildirilmiştir. Aynı konuda Johanson’un *cümledeki bitişken olmayan unsurların kelimedeki bitişken unsurlar durumuna gelmesi yani ekleşmesi* şeklindeki izahına da yer verilmiştir (Demir, 1994: 84).

Sıralı eklenme kültürüne sahip olan Türk dilinde kelime – kelime ilişkisinde tamlayan önce tamlanan sonra; kelime – ek ilişkisinde ise anlam unsuru olan kelime önce, görev unsuru olan ek ise sonra gelmektedir. Bu kuralın dışında gibi görülen örnekler ise

*yer ödünçlemeli*⁵⁵ kullanımları temsil etmektedir. Aslında yukarıdaki alıntılarda da anlam unsuru olmaktan çıkıp görev unsuru haline geçen ve böylelikle de kategori değiştiren ögelerin durumu *ekleşme* tabiriyle ortaya konmuş gibi görülmektedir. Fakat bu, çalışmaya konu edilen “-*iver-*” şekli için aynı şey söylenememektedir. Türk dilinin iki gramer kategorisini oluşturan kelime ve ek dışında başka bir unsurun mevcut bulunmaması ve ayrıca bu iki unsurun anlam - şekil/görev ilişkileri ile birbirilerine karşı yapılandırılmış olmaları hesaba katıldığında -*iver-*’in herhangi bir kategoriye temsil etmediği görülmektedir.

⁵⁵ *Yer ödünçlemesi* hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Turan, 2010: 904-914.

1.3. TASVİR FİİLİNİN TARTIŞMALI TARAFLARI

Türk dilbilgisi çalışmalarının pek çok meselesinde olduğu gibi tasvir ek fiillerinin işlenişinde de farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Ortak ve yaygın kanaat, tasvir ek fiilinin biri asıl diğeri yardımcı olmak üzere iki fiilden meydana gelen birleşik fiillerin ikinci kısmını temsil eden unsur olduğudur. Birbirine benzer çıkış noktalarından kaynaklanan ve aynı doğrultudaki sonuçlarıyla tezahür eden bu fikirlerde ilk bakışta ayrıntı sayılabilecek türden farklılıkların bulunduğu fakat bunların aslında esas kadar önemli oldukları görülmektedir.

Tartışmalı alanların başında tasvir ek fiiline *anlam* atfetme çabası gelmektedir. Bunun “yardımcı fiil, asıl fiil, birleşik fiil” gibi diğer sorunlu sonuçlarıyla birlikte, işlev ile anlam arasında olması gereken denklemin doğru kurulamamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Anlamın müstakil bir şekil ile cümleden bağımsız olarak da algılanabilmesine mukabil ekleşme sırasında fonetik şartlara bağlı olarak şekillenen ve bir fonksiyon için vazifelendirilmediğinde bahse konu olamayan şeklin dildeki karşılıkları olan kelime ve ek kategorileri arasındaki karşılıklı ilişki, tasvir ek fiilinin bir anlam unsuru olabilme imkânını ortadan kaldırmaktadır.

Tasvir ek fiilinden önce yer alan morfemin mahiyeti konusunda da muhtelif izahların olduğu görülmektedir. Söz konusu morfemin zarf-fiil eki olduğu noktasında buluşan çalışmaların oranı oldukça yüksektir. Buna mukabil bu morfemin zarf-fiil eki dışında başka tarif ve vasıflandırmalara da konu edildiği tespit edilmiştir.

Mevcut çalışmalarda, bağımsız sözlük elemanı olan bir fiilin ya anlam kaymasına uğrayarak ya da asıl anlamını yitirerek yardımcı fiil halini aldığı yolundaki açıklamalara sıklıkla rastlanılır. Ayrıca yardımcı fiil olarak kullanılan unsurların sadece bazı hususi veya özel fiillerden meydana geldiği yönünde izahlar görülmektedir. Prensipleri ve sınırları belirlenmemiş dolayısıyla da görecelilik barındıran bu yaklaşımlar, tasvir ek fiili hakkındaki tasvirî izahlar olarak nitelendirilebilir.

Tasvir fiili, incelenen eserlerde, bazen yalnızca yardımcı fiil bazen önündeki zarf-fiil eki ile birlikte bazen de *asıl fiil+zarf fiil eki+tasvir fiili* şeklindeki ekleşmenin tamamı olarak gösterilmiştir.

Yardımcı fiillerin müstakil olarak kullanılabilmelerine rağmen kendi anlamlarını birleşik yapıya yansıtmadan bir *tasvir anlamı* üstlendikleri yolundaki açıklamalar çalışma konumuzun tartışmalı taraflarından bir diğeridir.

1.4. TASVİR FİİLİ ANLAM UNSURU MUDUR GÖREV UNSURU MU?

Tasvir görevindeki morfepler ile ilgili pek çok çalışmada karşımıza çıkan ortak bir nokta bu unsurların yeni bir anlam oluşturduğudur. Anlam, kelimeyle var olan bir kavramdır. Türk dilinde yeni anlamlar yapım ekleri ve kelime birleştirme yolu ile oluşturulur. Dikkatlerden kaçan bir şekilde şekilce iki kelime gibi görünen her yapının birleşik kelime sayılamayacağı hususu sürekli tekrar edilen bu ortak algının sebebidir.

Tasvir fiili olan morfeplerin müstakil birer kelime iken görevli morfeplere sınıfa geçmiş olmaları ve bu sebeple de artık anlam unsuru olmadıkları hesaba katılmadan yapılan/yapılacak değerlendirmelerde bu morfeplerin eklendikleri yapının (yaygın kullanılan şekliyle asıl fiilin) anlamını şu ya da bu yönden tasvir eden yardımcı fiil olarak kabul görmesi anlam ile görev/işlev arasında bir ayrımın yapılmadığının göstergesidir.

“Anlam – şekil” ile “görev/işlev – şekil” ilişkileri Türk dilciliği çalışmalarında takip edilmesi gereken kuralları düzenleyen ilişkilerdir. Çünkü bu düzen, Türk dilinde, dilin kendisi tarafından, karşılıklılık prensibi takip edilerek birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmış bulunmaktadır.

İsim ve fiil kategorilerinden ilki varlıkları karşılayan anlam ve eksiltisiz telaffuz şekliyle; ikincisi ise hareketleri karşılayan anlam ve eksilteli telaffuz şekliyle birbirinden ayrılmış durumdadır. Bu ayrım ayrıca Altay dillerinin bir özelliği olarak Altayistler tarafından da kayıt altına alınmıştır. İsim ve fiil ile temsil edilen *kelimenin* dışındaki diğer unsur ise *ektir*. Kelime ile ek birlikte kullanıldığında yani bir ekleşme meydana geldiğinde aralarındaki asıl unsur – yardımcı unsur düzeni gereği kelime *anlamı*, ek ise o kelimenin, dil kullanıcısının tercihinin göre şekillenen *işlevini* karşılar. Kelimelerin müstakil bir şekilde bir anlamı bünyelerinde barındırabilmelerine mukabil, ekler, ancak ekleşme düzenindeki yerlerini aldıklarında icra edebildikleri işlevlerin taşıyıcıları konumundadır.

Dildeki unsurların görevlendirilmesi hakkında ilave edilmesi gereken hususlardan biri de kelimelerin görevlendirilmesidir. Bu durum, anlamların görevlendirilmesi şeklinde de ifade edilebilir. Kurulan/kurulacak bir tamlamada kelimeler tamlayan ve tamlanan şeklinde görev alırlar. Ancak kelimelerin görevlendirilmeleri ile eklerin görevlendirilmeleri arasında birtakım farklar gözlenir. Bağımsız sözlük unsuru olan kelimelerin muhtelif teşkillerde görevlendirilmeleri bağımsız olarak taşıdıkları anlamlarından uzaklaştırmaz. Anlam değişmesi ya da genişlemesi ise olağan olarak

karşlanır. Çünkü anlam ve kavram alanı arasındaki hiyerarşi düzeni bir kısım kelimeye hayli geniş olabilir. Ancak kelimelerin ait oldukları gramer kategorisinden ayrılarak her zaman *görevli* unsur olarak tespit edilen ekler gibi bir görevlendirmeye tabi oldukları durumlarda dilbilgisi kategorileri arasında bir geçiş gözlenir. Bu, bir kelimenin anlam kategorisi ve müstakil şeklinin kaybedilmesi şeklinde olduğunda mevcut dilcilik çalışmalarında *ekleşme*⁵⁶ tabiri ile tarif edilmektedir. Bu geçiş, kelimenin şekli korunarak meydana geldiğinde (*ver-* > *+ver-* gibi) de yine kelimenin ek kategorisine taşındığı anlaşılmaktadır.

“*ilgerü kün togsıkda bük ili kaganka tegi süleyü birmiş kurıgaru temir kapıgka tegi süleyü birmiş tabgaç kaganka ilin törüsin alı birmiş*” (KT D8) Bengü taşlardan alınan bu cümledeki *alı bir-* fiilinde yer alan *+bir-* şeklinin bir anlam unsuru olarak değerlendirilebilmesi için *bir-* fiilinin müstakil anlamıyla kullanılması gerekirdi. Bu teşekkül içindeki *+bir-* şeklinin, aynı şekilde ve aynı devirde bağımsız bir anlam unsuru olarak kullanılıyor olmasından hareketle, bu şeklin bir fiil olduğunu söylemek bu unsurun yapısına ait bilgiyi karşılayacak bir nitelikte değildir. “*Kitabı bir gecede okuyuverdim*” cümlesindeki *+ver-* şekli ile “*Kitabı sahibine verdim*” cümlesindeki *ver-* fiilinin yapıca aynı özellikte olmadıkları görülmektedir.

Unsurların alıcıya aktarımı yani telaffuz değerleri de aradaki farkı gösterecek veriler sunmaktadır. “*Kitabı bir gecede okuyuverdim*” cümlesindeki *+ver-* şekli ile “*Kitabı sahibine verdim*” cümlesindeki *ver-* fiilinin “*ver-*” biçiminde telaffuz edilmesi muhatabın *birine iletme* manasını taşıyan bir kelimeyle karşı karşıya kalmasını sağlar. Ancak ilk cümledeki *+ver-* şeklinin *birine iletme* anlamını taşımadığı ortadadır. Öyle ki bu şekil ek sınıfına dahil olduğundan, onun anlam ile açıklanması da mümkün görünmemektedir.

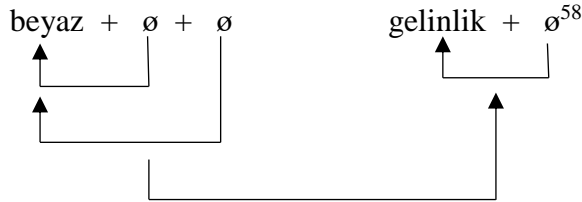
⁵⁶ Ekleşme terimi burada kelime+ek ilişkisi değil, müstakil bir şekil ve anlam taşıyan kelimenin, çevre şartlarına bağlı olarak şekillenen ve kelimeye ait işlevleri belirli bir sıraya göre karşılayan ek haline geçmesini ifade etmektedir. Mesela: *yori-* > *yor*.

1.5. YARDIMCI UNSUR / ASIL UNSUR DÜZENİ

Adlarla birlikte birleşik fiil oluşturan yardımcı fiillerin görevlerinin isimleri fiilleştirme olduğunun belirtildiği *Orhon Yazıtları'nda Bol- ve Er- Fiilleri Üzerine* adlı incelemede, *yardımcı fiil* adlandırmasının da bu fiilleştirme hususiyetinden kaynaklandığı belirtilir. Makalede yardımcı fiillerin fiilleştirme görevine sadece şekil olarak katılmadıkları ayrıca anlam bakımından da boş olmadıkları zikredilerek, yardımcı fiillerin müstakil fiil halindeyken taşıdıkları anlamlarını birleşik fiillere yüklendiği ifade edilmiştir (Karabeyoğlu, 2007: 90).

Varlığı bir cümle olmadan da kavranabilen kelime haricindeki tüm unsurlarda olduğu gibi yardımcı unsur ya da asıl unsur kavramlarının ortaya çıkması ve bu şekilde nitelendirilebilmesi buna uygun bir gramer ortamının olmasını gerektirmektedir. Bir ismin, söz gelimi bir renk adının, sıfat görevinde kullanıldığı bir teşekkül olmadan o kelimenin bu görevinden bahsetmek olanaksızdır. “*beyaz gelinlik*” tamlamasında bir renk adı olan *beyaz*ın sıfat görevinde kullanılabilmesi, zikredilen tamlamanın varlığına bağlıdır ve kuruluşta *beyaz* yardımcı unsur; *gelinlik* ise asıl unsurdur.⁵⁷

Kelime – kelime ilişkisinde *yardımcı unsur* → *asıl unsur* şeklinde görülen sıralama kelime – ek ilişkisinde ise *asıl unsur* ← *yardımcı unsur* olarak ilerler:

Yukarıda yer alan örnekte hem kelime – kelime hem de kelime – ek ilişkisi görev istikametleriyle birlikte gösterilmiştir. Ancak *beyaz+ø+ø* ve *gelinlik+ø* ekleşmelerinde asıl unsur olarak bulunan *beyaz* ve *gelinlik* telaffuz değerleriyle yer almayan diğer bir ifadeyle işaretli olmayan eklerden yani yardımcı unsurlardan önce gelirken; *beyaz+ø+ø* *gelinlik+ø* tamlamasında asıl unsur (*gelinlik+ø*) yardımcı unsurdan (*beyaz+ø+ø*) sonra gelmektedir. Yani yapıların birinde (ekleşmede) asıl unsur öndeyken diğerinde (tamlamada) sonda görülmektedir. Bu durum Türk dilinin ekleşme kültürünün bir yansımasıdır. Çünkü Türk dilinde anlaşılması elzem olan unsur öne alınmaktadır.

⁵⁷ Anlamların görevlendirilmeleriyle teşekkül eden *tamlama* hususunda tamlamayı oluşturan anlamlar ile onların görevlendirilmeleri arasındaki ilişkinin art zamanlı olduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

⁵⁸ *beyaz+ø+ø (isim+tek.+s)* *gelinlik+ø (isim+tek.)*

beyaz+ø+ø ekleşmesinde anlam unsuru olan kelimenin hiçbir zaman asıl unsur olamayan ekten önce ve *beyaz+ø+ø gelinlik+ø* tamlamasında da niteleme işleviyle yardımcı unsur olan (ayırıcı niteliği haiz olan) unsurun asıl unsurdan önce gelmesinin sebebi budur.

gel-	ø-	ecek+	ø+	ø+	ø+	ø-	ø-	ø+	ø+	ø
gel-	me-	yecek+	kişi+	ler+	den+	i-	ø-	di+	n+	İz
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
fiil	fol/fos	-p	tmln	tek/çok	he	cef	fol	zmn	şhs	tek/çok

Yukarıdaki ekleşmelerde kelime – ek ilişkisi ve ek – ek ilişkisi takip edilebilmektedir. Buna göre işaretli veya işaretli olmayan şekilleriyle ekler, kelimeye göre telaffuz edilerek yardımcı unsur olarak sıralanmıştır. Bu ekleşmelerde ek – ek ilişkisi ise eklendikleri kelimeye ait işlevleri karşılama sıralarına göre isim ve fiil kategorileri arasındaki düzenli geçiş prensibi doğrultusunda temel işlevleri karşılayacak şekilde yan yana eş zamanlı olarak eklenmişlerdir.

Kelime ve ekten meydana gelen ekleşme dizisinin unsurları arasındaki karşılıklı ilişkiler ışığında ortaya çıkan üç ilişki türü görülmektedir: Kelime-kelime, kelime-ek ve ek-ek karşıtlıkları. Bu ilişkiler kurulduktan sonra yani bir tamlama, bir ekleşme ya da bütün bunları içinde barındırabilecek bir cümle oluştuktan sonra unsurlar arasında yardımcı veya asıl olan belirlenebilecektir. Türkçe tamlamalardaki sıralamanın tamlayan (yardımcı unsur), tamlanan (asıl unsur) şeklindeki bilinen durumuna aynı zamanda vurgu düzeni yani “*anlam unsurları arasındaki yardımcı unsurun vurgulu, asıl unsurun vurgusuz*” (Turan, 2010: 911) olması eşlik eder.

Anlam ve görev öğelerinin Türkçenin söz dizimi kuralları açısından sahip oldukları düzen, başka bir çalışmada şu şekilde ifade edilmiştir: “*Belirten/niteleyen öge; bir anlam ögesi ise belirttiği/nitelediği anlam ögesinden önce, bir görev ögesi ise belirttiği/nitelediği anlam ögesinden sonra getirilir.*” (Gemalmaz, 2010: 182). Bu kural gereği sıra değiştirmelerle meydana gelen *izomer*⁵⁹ yapıların dışında belirten

⁵⁹ Kimya terimleri sözlüğünde “*Yapı ve özellikleri farklı olmasına rağmen, aynı temel yüzde bileşimine ve mol kütlesine sahip iki veya daha fazla kimyasal yapılardan biri. Örneğin, n-bütan CH₃(CH₂)₂CH₃ ve izobütan CH₃CH₂CH₂CH₃ gibi.*” şeklinde açıklanan *izomer* terimi ile Turan’ın *yer ödünçlemesi* terimi karşılaştırılabilir.

durumdaki isim ve sıfatların belirttikleri isimlerden ve zarfların ise niteledikleri unsurlardan önce getirildiği; görev öğelerinin ise daima sona getirildiği belirtilmiştir (Gemalmaz, 2010: 182).

Buraya kadar anlatılanların bir özeti mahiyetinde şöyle denilebilir: Aralarında asıl unsur, yardımcı unsur tayini yapılacak unsurların önce kelime ve kelime mi veya kelime ve ek mi olduğunun tespiti yapılmalıdır. Bu, yapılacak tayinin isabetli olması için zorunlu bir aşamayı temsil etmektedir.

Çalışma konumuz olan yapıları işaretlemek üzere gösterilebilecek ((*fiil+zarf-fiil eki*)+*tasvir ek*) *fiili* ekleşmesinde ise kelime–kelime ilişkisi değil kelime–ek ilişkisi söz konusudur. Bu bakımdan ekleşmenin başında bulunan unsur (yani kelime) asıl unsur ve buna eklenen diğer unsurlar da yardımcı unsur durumundadır. Kelime–ek ilişkisinde her şartta yardımcı unsur, anlam yükü olmayan unsurlar yani eklerdir.

Bu tespiti yapabilmek için kullanılacak ölçütlerin olması, ele alınan unsurların bu prensiplere göre de değerlendirilmesi gerektiğine işaret eder. Bu ölçütler, kelimeler arasında bulunan telaffuz aralığı süresi, tek şekillilik-çok şekillilik/başka şekillilik, öncelik-sonralık ilişkisi ve isim ya da fiil kategorilerinden herhangi birinin niteliklerinin bulunup bulunmadığı şeklinde dört başlıkta özetlenebilir:

1. Telaffuz aralığı süresi: İki hece ya da iki kelime arasındaki telaffuz aralığı süresi olarak tarif edilebilen bu süre, aynı zamanda kelimeler arasında sürenin bir kelimenin iki hecesi arasındaki birim sürenin en az iki katı kadar olması şeklinde de açıklanabilir. Buna aynı zamanda telaffuzlar arasındaki öncelik sonralık ilişkisini gösteren *telaffuz sırası* eşlik eder.⁶⁰

2. Tek şekillilik-çok şekillilik/başka şekillilik: Ekler, ancak eklendiklerinde vücut bulan ve fonetik şartlara göre üst şekil-alt şekilleri olan dizi ve dizim ilişkisiyle düzenlenen görevli dil unsurlarıdır. Türk dilinde üst şekil-alt şekil ilişkisinden farklı olarak başka şekillerden yararlanıldığı görülmektedir:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a8ebff7207095.12990648 (22.02.2018)

⁶⁰ Türk dilinde telaffuz aralığından başka kısaca iki ses arasındaki boğumlanma aralığı şeklinde tarif edilebilecek bir de *boğumlanma aralığı* bulunur. Bilindiği üzere dilimizde bir ek ses, hece veya Ø olabilmektedir. Meselâ sür-ç- kelimesindeki yapım eki yalnızca bir sestene meydana gelmiş ve bu morfem anlam köküne boğumlanma aralığı ile eklenmiştir. Bu sebeple de ayrı bir hece oluşturamamaktadır.

beyaz+	ø+	ø	gömlek+	ø
beyaz+	ø+	ca	gömlek+	ø
gri+	ø+	ce	gömlek+	ø
beyaz+	ø+	ımtrak	gömlek+	ø
↓	↓	↓	↓	↓
isim	tek.	+s	isim	tek.

Yukarıda yer alan niteleme fonksiyonlu tamlama örneklerinde /+ca/ ve /+ce/ birer alt şekil; /+Ø/, /+ÇA/ ve /+ımtrak/ ise başka şekiller olmak üzere niteleme üst fonksiyonunu gerçekleştirmektedirler.

3. Öncelik sonralık ilişkisi: Yukarıda *beyaz+ø+ø gelinlik+ø+ø* tamlaması özelinde verildiği şekliyle kelime ile ekler arasındaki öncelik sonralık ilişkisinde kelime önce ekler sonra; kelime ile kelime ilişkisinde ise yardımcı unsur önce asıl unsur sonra yer almaktadır. Bu düzen aynı zamanda düşünce hiyerarşisinin de göstergesi durumundadır.

4. İsim ve fiil kategorileri: Eksiltisiz şekli ve varlık anlamı içeriğiyle isim; eksiltili şekil ve hareket anlamı içeriğiyle fiil kategorileri, kelime olarak sayılan bir unsurun dahil edilebileceği iki sınıfı temsil etmektedirler.

Meselâ yaygın kabule göre isim+yardımcı fiil şeklinde oluşturulan *icat et-* sözündeki *et-* morfeminin eklendiği isimleri fiilleştirmek görevini icra ettiği belirtilmektedir. Bu söz, yukarıda yer verilen ölçütler ışığında aşağıdaki gibi incelenebilir.

icat ve *et-* arasındaki telaffuz aralığı süresi iki kelime arasındaki süre kadardır. Hem *icat* hem de *et-* ifadelerinin alt ya da başka şekilleri bulunmamaktadır. Çok sayıda anlama sahip olmasıyla ya da anlamının çok farklı kelimelerle tamamlanabilmesine uygun olması dolayısıyla kullanım sıklığı da çok fazla olan *et-* morfemi asıl unsur olarak yardımcı unsurdan sonra yer almaktadır.⁶¹ Bu morfemlerden *icat* varlık anlamı içeriği ve eksiltisiz şekliyle isim; *et-* ise hareket anlamı içeriği ve eksiltili şekliyle fiil kategorisinin

⁶¹ Mesela *teşekkür et-*, *dua et-*, *inşa et-*, *minnet et-* vb. örnekler, anlaşılması birinci dereceden önemli olan unsurların önce yer almalarıyla *et-* fiilinin asıl unsur olarak niçin sonra yer aldığı gösteren başka örneklerdir.

özelliklerini taşımaktadır. Bu sonuçlar bakımından *et-* morfemine yardımcı fiil yerine müstakil fiil muamelesi yapılmalıdır.

Tasvir fiilleriyle ilgili olarak kimi çalışmalarda (Kerimoğlu, 2014: 2-3; 2016: 5, 157-159) dikkat çekilen bir nokta da çoğunlukla günlük dilde karşılaşılan “*gele de bilirim, gelmeye de bilirim*” gibi örnekler olmuştur.⁶² Bu kullanımların “*gelebilirim de gelmeyebilirim de*” biçiminde aktarılan şekliyle mukayese edilerek *yanlış* veya *doğru* olanını tespit etmeye yönelik soruların ortaya çıktığı görülmektedir.

Yapısı bakımından tek bir yapıya sahip *cümle*nin kuruluş düzeni ile aktarım düzeni arasındaki farkların başka yapılar olarak algılanması neticesinde ortaya çıkan düz/kurallı, devrik/kuralsız gibi cümle tasniflerinde de gözden uzak tutulan, cümlelerin kuruluş aşamasında vurgu düzeninin sabit olmasına mukabil unsurların telaffuz sıralarının değişebilirliği olmuştur.⁶³

Yukarıdaki “*gelebilirim de gelmeyebilirim de*” örneği için kuruluş ve aktarım şemaları arasında uyumun bulunduğu; “*gele de bilirim, gelmeye de bilirim*” örneği için ise kuruluş düzeni ile aktarım düzeni arasında telaffuz sırasının değişmesine bağlı olarak bir farkın olduğu söylenebilir. Burada olan, ‘de’ nin kendine ait olmayan telaffuz sırasında yer almasıdır. Aynı durum “*kilidi de kapının*” örneğinde görülmektedir. Yardımcı unsur (tamlayan) → asıl unsur (tamlanan) düzenindeki bir kuruluş şemasına sahip tamlamada bu sıraya eşlik eden bir de vurgu sırası bulunmaktadır. Unsurların telaffuz sıralarının değişebilirliğine mukabil sabit kalan bu düzen, Türkçede sözün diziminin her aşamasında bulunmaktadır. Burada tamlama unsurlarının telaffuz sıralarının değişmesinin yanı sıra tamlanan ve tamlayanın arasında yer alan ‘de’ nin ekleşmede (*gele de bilirim*) kelime ve görevli morfem arasında bulunuyor olması arasında gramer kategorileri bakımından bir farka yol açmamaktadır. Bu durum iki noktadan hareketle tespit edilebilir: İsim ve fiil

⁶² Bu örneklerin yazımının *geledebilirim* şeklinde mi yoksa *gele de bilirim* biçiminde mi olacağı konusunda TDK Yazım Kılavuzunda bilgi olmamasından hareket eden Kerimoğlu, Türk Dil Kurumunun böyle bir kullanıma karşı olduğu sonucuna varmıştır (bk. Kerimoğlu, 2016: 158).

⁶³ “Cümle, bütün örnekleri aynı karşılıklar denkleminde ifade eden tek bir yapıya sahiptir: Bu yapı, esasen **fiil-zaman eki+şahıs eki** ekleşmesinden ibaret; anlam unsuru olan fiilin birden çok üyeden (→ tamlamalı) meydana gelmesi halinde, yardımcı unsur → asıl unsur görev sırasında oluşan söz dizisi ve ona aynı sırayla eşlik eden bir vurgu dizisinin karşılıklarında vücut bulan **cümlelerin kuruluş düzeni ile**, anlamlı söz üyelerinin vurgu dizisi ve görev yönü sabit kalıp telaffuz sıralarının değişkenlik ilişkisi göstermesi kuralının bir ifadesi ve cümlelerin aktarılmasının vasıtası olan **yer ödünçlemesi** arasındaki kesintisiz karşılıktan teşekkül etmektedir. Daha kısa olarak, unsurlarının, içeriğini bir hüküm halinde bildiren kuruluş dizisi ile yer ödünçlemesi oluşturan aktarma durumlarındaki dizisi arasındaki karşıtlık ilişkisine dayanan tek bir cümle yapısı vardır, diye de ifade edilebilir.” (Turan, 2010: 914)

kategorileri ile şekil-işlev ilişkisinin etkilenmemesi. Ayrıca tasvir göreviyle yer alan morfeplerin fiil şekillerinden istifade edilerek kullanılması ve bu şekillerin aynı zamanda dilde müstakil birer fiil olarak yaşıyor olmaları neticesinde bu unsurlara yönelik zihnimizde devam eden semantik süreçlerin varlığını da belirtmek gerekmektedir.

gel- ø- e+ bil- ø- ir- i+ m+ **de+**
 gel- ø- e+ **de+** bil- ø- ir- i+ m+

Gramer kategorileri ve şekil-işlev bakımından bir fark bulunmadan aktarılan bu misallerde görülen, *yer ödüncülemesidir*.

1.6. TASVİR FİİLİNDEN ÖNCE YER ALAN MORFEMİN MAHİYETİ

Mevcut çalışmalarda tasvir görevindeki morfemden önce yer alan unsurun mahiyeti hakkında çeşitli görüşler olmasına karşın bu morfemin bir zarf-fiil eki olduğu konusunda yaygın bir kanaat olduğu görülmektedir.

Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)'nde tasvir ek fiilli ekleşmelerde görülen (geniş ve dar vokal görünümünde) zarf-fiil eki için Köktürkçe ve Yakutça da dışarıda bırakılmayarak aynı ek olduğu, /-(y)A/ zarf-fiil ekinin Türk dillerinde çok eski olduğu Osmanlı Türkçesinde dar vokalli biçimin geniş vokalli biçime göre daha çok kullanıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada sözü edilen ve tek ünlüden ibaret olan zarf-fiil ekinin geniş ünlülü olduğu zaman vurgulu; dar olduğu zaman ise genellikle vurgusuz olduğu ve bununla beraber karmaşık bir fiil içinde bulunmadıkları zaman iki heceli ulaklarda-(y)i'nin vurgulu olduğu belirtilmiştir: *de-(y)i, dol-u, en-i kon-u* (Deny, 1941: 856).

Bileşik fiiller ile ilgili başka bir eserde yer verilen şu açıklamalar da konuya bakış açısının ortaya konması bakımından önemlidir: “*Bu bileşik fiilleri, birden çok fiile ayırmak gerekir: a) Bileşiğin başında bulunan asıl fiil kök ya da gövdesine temel fiil, b) Temel fiile bir renk, bir görünüş kazandıran fiillere de tasvir fiilleri diyebiliriz: Gel-iver-, gel-e-bil-, geleceği tut-, görmezlikten gel- ... gibi. Bu bileşiklerde temel fiiller gel-, geleceği, görmezlikten kök ya da gövdeleri; iver-, bil-, tut-, gel- fiilleri de temel fiilleri türlü anlamlarla tasvir etmeye, temel fiillere görünüşler kazandırmaya yardım etmektedirler.*” (Ediskun, 2007: 228) açıklamalarına yer verilen gramer çalışmasındaki bu ifadeler konuya bakış açısının ortaya konması bakımından önemlidir.⁶⁴ Yukarıdaki örneklerde temel ve tasvir fiilleri ayrı ayrı belirtilirken bu yapılarda yer alan zarf-fiil ekine değinilmediği göze çarpar. *Geliver-* örneğinde yardımcı fiil *iver-* olarak değerlendirilmiş ve bizce bir zarf-fiil eki olan /-i/ kök ünlüsü olarak yer almıştır. *Gelebil-* örneğinde de *gel-e+bil-* ekleşmesinde *gel-* fiilinin anlamına müdahale etmeden onu isim sınıfına taşıyan /-e/ zarf-fiil ekinin fonksiyonuna da temas edilmediği görülmektedir. Ayrıca

⁶⁴ Bu açıklamalarda yardımcı fiiller için geçen “... *temel fiilleri türlü anlamlarla tasvir etmeye, temel fiillere görünüşler kazandırmaya yardım etmektedirler*” ifadeleri başka bir soruyu daha gündeme getirmektedir: Yardımcı fiiller temel fiillerin çeşitli görünüşler kazanmalarına yardım mı ederler yoksa temel fiillerin çeşitli görünüşler kazanmalarını mı sağlarlar? Bizce bu ve benzeri sorunların temelinde bir kelime türü olan **fiil**in niçin ve nasıl **yardımcı** olduğunun/olmadığının sebeplerinin tam olarak ortaya konmaması bulunmaktadır.

eserin yeterlik, sürerlik ve yaklaşma fiilleri ile ilgili yapı bahislerinin işlendiği diğer bölümlerinde söz konusu ekin istek eki olarak kaydedildiği ve yazarın bu tercihi için “şimdilik” tabirini eklediği görülür: “Bugün için istek eki dediğimiz –e ekini Eski Türkçede mastar ekleri olan –gü, -kü, -ig, -ig eklerindeki g ya da k’nın aşınmasından oluşmuş bir ek olarak da düşünebiliriz” (Ediskun, 2007: 229)

Başka bir dilbilgisi çalışmasında ise tezlük fiilinin izahı “Bunların teşkil yolu, anlamı değiştirilecek fiilin asıl maddesine ı, i, u, ü seslerinden uygunlarını kattuktan sonra, ver- fiilinin maksada uygun kip ve şahıs ekini getirmektir” (Bilgegil, 2009: 269) şeklinde yapılmıştır. Bu açıklamada ı, i, u, ü için yalnızca ses niteliğinin yapılmış olması dikkat çekicidir. Yeterlik, sürerlik ve yaklaşma için bahsedilen istek kipi dolayısıyla da bir ek mevcudiyetinin gramer kategorisi bakımından aynı sınıfta yer alan tezlük fiili için geçerli olmadığı görülmektedir.

Yeterlik, sürerlik ve yaklaşma fiillerinde istek kipinin eki olarak ele alınan ek ile tezlük fiilinde görülen ek(ler)in (-ı, -i, -u, -ü) şekilce birbirine benzememesi böyle bir adlandırmanın temelini oluşturmuş olabilir. Çünkü Eski Türkçe dışındaki Türk dili devrelerinde söz konusu ekin geniş biçimi görülmemektedir. Eserde ayrıca istek kipinin “İstek kipi, fiil kök veya gövdesiyle şahıs eki arasına –a veya –e eklerinden birini ilâve suretiyle teşkil olunur. Bu –a veya –e ekinde de tarz anlamı hâkimdir: Zira –kendisini ikinci bir zaman eki takibetmedikçe- fiilin yalnız geniş zamanına mahsus olan bu ek, şimdiki ve gelecek zamanın da görevini üzerine alır. Yani bu kipin –basit zaman olarak- bir tek, geniş zamanı vardır.” (Bilgegil, 2009: 262) şeklinde tarif edildiği görülmektedir.⁶⁵

Türkiye Türkçesini ele alan diğer bir eserde de yeterlik eyleminin, eylem tabanına geniş-düz ünlü ile birlikte *bil-* eylemi; tezlük eyleminin, eylem tabanına dar ünlü ile birlikte *ver-* eylemi; sürerlik eyleminin, eylem tabanına geniş-düz ünlü ile birlikte *kal-*, *gel-*, *dur-* eylemlerinden birisi ve yaklaşma eyleminin, eylem tabanına geniş-düz ünlü ile birlikte *yaz-* eylemi getirilerek teşkil edildiğini ifade edilir (Gencan, 2007: 358-366). Bu açıklamadan, şeklen bağımsız olan iki eylemin bir ünlü ile birbirine bağlandığı bir yapı anlaşılmaktadır. İki eylem arasında bulunan unsurun yalnızca bir **ünlü** olarak değerlendirilmesi, meselenin şekil açısından değerlendirildiğini göstermektedir.

⁶⁵ Çalışma konumuzla doğrudan ilgili olmamasına karşın Bilgegil’in dilek kipleri (dilek-şart, istek, gereklilik, emir) için söylediği “Bu fiiller, genel bir anlamla istek ifade etmektedirler.” cümlesi bu şekillerin istek üst fonksiyonunda birleşebilecekleri bakımından önemlidir.

Açıklamalarda bileşiklerdeki birinci unsur *taban* olarak adlandırılmıştır. Buna göre eserde verilen *bekle-yebilmek, gir-ebilmek, oku-yabilmek* örneklerindeki *bekle-, gir- ve oku-* birer tabandır. Bununla birlikte yeterlik fiilinin olumsuz teşkili şu şekilde açıklanmıştır: “Yeterlik eyleminin olumsuzunda –me **gövdeyi** kuran eylemlerden birincisine eklenen e, a’dan sonra gelir; “bil” **kökü** bizim diyeleğimizde kullanılmaz: *görebildi-göremedi vb.*” (Gencan, 2007: 360)⁶⁶. Yeterlik, tezlik, sürerlik ve yaklaşma eylemleriyle aynı grupta yer almakla birlikte öncekilerden farklı bir yolla yapılan isteklenme eylemlerinin “-eçeği yapıli eylemsi ve o anlama gelen –esi yapıli sözcükler gelmek eylemiyle öbekleşmektedir. Bu, bir özne ile yüklem öbekleşmesi olmakla birlikte bir isteklenme ayırtısı taşımaktadır.” (Gencan, 2007: 364-365) şeklinde açıklanması Türk dilindeki *zaman* konusunun ele alınış tarzı ile ilgilidir. Zira eserde gelecek zamanın teşkil yollarının birinde yer verilen –esi eki ile türemiş sözcüklerin *gel-* yardımcı eylemiyle birlikte isteklenme bildirdiği kaydedilmiştir (Gencan, 2007: 327-328).

Konuyla ilgili farklı bir çalışmanın başlığında *zarf-fiil* ekine yer verilmesine rağmen yazının ilerleyen bölümlerinde bu morfem *bağlantı ünlüsü* olarak adlandırılmıştır (Demirbilek, 2011: 28).

Tasvir ek fiilinden önceki morfemi doğrudan ele alan başka bir çalışmada ise (İlhan, 2001: 177-182) genellikle *zarf-fiil* eki diye tespit edilen bu unsurlarınne olduğuna dair görüş birliğine varılamadığı vurgulanmış ve konunun yeniden ele alınmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Yazar, doktora çalışmasında *zarf-fiil* eki olarak değerlendirdiği yapılar hakkındaki görüşlerinin değiştiğini şöyle ifade eder: “*Birleşik fiillerin, fiil+fiil kalıbıyla kurulanları için doktora tezimizde biz de “Bu tür fiillerin yapısında asıl fiil yardımcı fiile zarf-fiil ekleriyle bağlanmaktadır.” görüşüne bağlı olarak metinde yer alan birleşik fiilleri değerlendirmiştik. Ancak bugün, bu yapının daha farklı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyim.*” (İlhan, 2001: 180). Bu cümlelerde geçen “... asıl fiil yardımcı fiile zarf-fiil ekleriyle bağlanmaktadır” ifadesi de izaha muhtaç durumdadır. Zira asıl olarak addedilen fiilin yardımcı olan unsura bağlanmasının söze

⁶⁶ “Geleneksel biçimbilim, sözcük biçimlenmelerini **kök** (root), **köken** (racine), **gövde** (stem) gibi kavramlar çerçevesinde ele alır. Modern çalışmaların bu üçlü yerine geçmek üzere yeğlediği terim ise **taban** (base)’dir. Bu yeğleyişte etkili olan ana etmen, üçlü arasındaki ayrımların artzamanlı olması ve ortada, böylesine bir ayrıma gitmenin biçimbilimsel yönlerinin bulunmamasıdır. Oysa modern biçimbilimsel betimlemeler olguları eşzamanlı olarak ele alır ve dilsel dayanakları olmadığı sürece ayrımlama yapmaz” (Uzun, 2006: 15).

konu edildiği görülmektedir. Burada zikredilen *bağlanmanın* Türk dilinin ekleşme kültürü açısından yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca artık günümüzde ikilemeler haricinde tek ünlülü zarf-fiil eklerinin kullanılmadığı ifade edilerek bahse konu olan unsurların bir zarf-fiil eki değil *bağlayıcı ünlüler* oldukları, *öleyaz-*, *ağlayayaz-*, *gülüver-*, *gidedur-*, *isteyiver-*, *bakakalmisallerindeki a, e, ı, i, u, ü* ünlülerinin temel fiille yardımcı fiil arasında bağlayıcı bir görev üstlendikleri belirtilmiştir (İlhan, 2001: 182). Bu durum “*Bağlayıcı ünlülerin kullanılmaması durumunda fiiller arası bağ ve işlerlik sağlanamamaktadır. Bağlayıcı ünlüler sonu ünlü veya ünsüzle biten bir asıl fiile bir yardımcı fiil eklenirken, yardımcı fiille kalıplaşmış olarak kullanılmaktadır. Bu tür birleşik fiillerde asıl fiile süreklilik, tezlik, yakınlık ve yeterlilik kavramını kazandıran öge iki fiil arasında kalan a/e, ı/i, u/ü ünlüleri değil, asıl fiile eklenen yardımcı fiillerdir.*” (İlhan, 2001: 182) sözleriyle de açıklanmıştır.

“Türkiye Türkçesinde Yardımcı Ses” (Ercilasun, 2000: 128-134) başlıklı inceleme yazısındaki “*yardımcı sesin semantik değil, fonetik bir işlevi vardır*” görüşünden hareket eden araştırmada, bu fiillerdeki ünlülerin fonetik bir zorunluluktan ortaya çıktığı, fiilleri birbirine bağladıkları ve daha çok yardımcı fiillerle kalıplaşmış olarak kullanıldıkları ifade edilmiştir (İlhan, 2001: 182).

İncelemede ele alınan unsurların temelde iki fiili birbirine bağlama göreviyle ve Ercilasun’un görüşüne de dayanılarak bu görevlendirmenin fonetik bir zorunluluk neticesinde ortaya çıktığı savunulmaktadır. Ancak Ercilasun’un çalışmasına konu ettiği *yardımcı seslerle* alakalı sonuç bölümündeki şu ifadelerden bu seslerin ekleşme düzeninde ortaya çıkan unsurlar olduğu anlaşılmaktadır: “4. *Kelime tabanlarıyla ekler arasında iki türlü fonetik imkânsızlık söz konusudur: a. Ünlüyle biten bir tabana, ünlüyle başlayan bir ek gelemez. b. Ünsüzle biten bir tabana, kelime sonunda bulunabilen ünsüz çiftleri dışında çift oluşturabilecek, tek ünsüzden ibaret (ünsüzle başlayan değil) bir ek gelemez.*” (Ercilasun, 2000: 225). Bu durumda tasvir ek fiilli yapılardaki tasvir ek fiilinin önce bir ek olarak nitelendirilmesi ve sonra da hangi fonetik zorunluluğun bu sesleri meydana çıkardığının belirtilmesi gerekirdi. Kaldı ki *öleyaz-* fiilini *ölyaz-* şeklinde kullanmanın herhangi bir fonetik mecburiyeti meydana getirmediği de ortadadır.

Ayrıca bağlayıcı ünlüleri olarak nitelendirilen seslerle ilgili şu soruların da cevaplanması gerekecektir: Bağlayıcı seslerin gramer kategorileri arasında herhangi bir değişiklik yapması mümkün müdür? Mümkün ise bu nasıl açıklanmalı? Çalışmada verilen *öl-e yaz-* örneğinden hareketle *öl-* fiiline eklenen *-e* zarf-fiil eki eklendiği fiilin gramer kategorisini, onun anlamına müdahale etmeden ve kullanılış müddeti boyunca bir isim gibi telaffuz ettirerek, isim kategorisine aktarmış bulunmaktadır. Buradaki unsur şayet *ses* olsaydı kendi başına icra ettiği herhangi bir *görevden* bahsedilemeyecekti. Bu özellikler ilgili unsurun bağlayıcı ünlü olmadığını, fiilimsi eklerinden biri olabileceğini gösterir ki bu da zarf-fiil ekleridir.

“Birleşik Fiil Kuruluşunda A-I-U Ünlüleri” başlıklı makalede öne sürülen birtakım hususların değerlendirildiği başka bir yazıda (Özçelik, 2002: 820-824) tasvir fiillerinde kullanılan eklerin ne olduğu tarihî metinlerden alınan örneklerden eşliğinde ortaya konulmuştur..

Çalışmada, tasviri fiillerde yer alan eklerin zarf-fiil eki olduğu konusunda yaygın bir kanaatin olduğu, birleşik fiillerin incelendiği tasniflerde bir karışıklığın meydana geldiği belirtilmiş; bu karışıklığın sebebi, tasniflerin anlamdan hareket edilerek yapılmasına bağlanmıştır. Dilcilik çalışmalarında anlaşma ve öğretmenin daha kolay olabilmesi için meselelerin yapısal açıdan ele alınarak anlam bahsine sonradan girilmesi gerektiği vurgulanmış, Türkçede yapısal açıdan iki tür birleşik fiil olduğu ortaya konmuştur. Bunlar “*isim+yardımcı fiil (et-, eyle-, ol-)* ve *fiil+zarf fiil eki+yardımcı fiil (bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy-)*” (Özçelik, 2002: 821). Tasviri fiillerin yapısında kullanılan şekillerin cümlede de zarf-fiil kurma göreviyle kullanıldığına, *güle bak-/gülüp bak-* vb. gibi örneklerden hareketle altı çizili şekiller arasında anlam ve görev paralelliği bulunduğu yer verilerek tasviri fiillerde kullanılan eklerin zarf-fiil eki olduğu tekrar dile getirilmiştir (Özçelik, 2002: 823).

Eklerin sınıflandırılmasında yapım ve çekim ekleri dışında, eklere üçüncü bir kategori ihdas edilen başka bir çalışmaya göre *isim-fiil ekleri, sıfat-fiil ekleri, zarf-fiil ekleri, çatı ekleri, olumsuzluk eki, çokluk eki, eski yön gösterme eki, eski vasıta eki ve eşitlik eki* ara ekler (Başdaş, 2006) kategorisini oluşturan eklerdir.⁶⁷ Fiilimsi eklerinin,

⁶⁷ Başka bir bildiriye, bu çalışmanın daha önceki çalışmaların bir tartışması yapılmadan ele alındığı ve yapım ya da çekim eki olmayan her ekin ara ek sınıfına alınabileceğine değinilerek konunun daha da karmaşık hale getirildiği söylenmiştir. (bk. Delice, 2014: 295-309).

gamer çalışmalarının genelinde fiilden isim yapan ekler içinde bulunmalarına rağmen, işlevleri bakımından farklı nitelikleri haiz olmalarından ötürü ayrı bir gruplandırmada yer aldıklarının belirtildiği çalışmada, bu ekler hakkında “... *adından da anlaşılacağı üzere diğer isim yapma eklerinden farklı olarak her zaman tek başlarına yeterli kavram veya nesne karşılığı bulunan kalıcı isimler yapmazlar. Çoğunlukla sözlüksel değer taşımayan, fiil ile isim arasında ayrı ve geçici bir gamer kategorisi oluştururlar: koşmak, koşan, koşarak yapılarında kullanılan –mak, –an ve –arak eklerinin koş- fiilinin anlamında kesin bir değişiklik yapmadıkları, dolayısıyla fiil kökünden yeni ve ayrı bir nesne adı türetmedikleri açıktır. Ayrıca her üç kelimedede beklenen belirli bir tür değişikliği de gerçekleşmemiştir.*” (Başdaş, 2006: 2) açıklamalarına yer verilir.

Çalışmada fiilimsiler, farklı nitelikteki unsurların ve benzer misallerin toplandığı *ara ek* kategorisine dahil edilmiş, geleneksel ve hâkim gamer anlayışı doğrultusunda fiilimsi ekleri ayrı bir yerde konumlandırılmıştır. Açıklamalarda tartışmaya açık noktalar bulunmaktadır. Fiilimsi eklerinin kalıcı isim yapamamalarından maksat yapım eklerinin yaptığı gibi yeni bir anlam üretme işini gerçekleştirememeleri ise bu durum zaten fiilimsi eklerinin yapım ekleri sınıfından sayılmamasını gerektirir. Bu yüzden yapım ekleri sınıfından *ara ek* sınıfına alınan fiilimsi ekleri ile *ara ek* sınıfındaki diğer eklerin karşılaştırılması gerekmektedir. Mesela fiilleri kullanım müddeti boyunca ve anlamlarını koruyarak onları isim kalıbına aktararak isim gibi telaffuz ettiren yani fiilin kategorisini isim olarak değiştiren fiilimsi ekleri ile “*isimleri nitelik nicelik karşılığında işaretleyen*” (Turan, 2016: 8) teklik/çokluk ekleri arasında bulunan hangi ilişki nedeniyle aynı sınıfa dâhil edildikleri açıklanabilir. Bu mukayese, gruptaki diğer ekler için de yapılabilir.

Özetle, fiilimsi eklerinin⁶⁸ verilen örneklerden (*koşmak, koşan, koşarak*) hareketle eklendikleri fiilin anlamında bir değişiklik yapmadıkları, anlam değiştirme görevinin yapım ekleri tarafından icra edildiği ve bir kelimenin Türk dilinde ya isim ya da fiil sınıfında bulunabileceğinden tür değişikliğinde herhangi bir belirsizliğin söz konusu olamayacağı söylenebilir.

⁶⁸ “*Hemen bütün fiilimsi eklerinin belirli kelime tabanları üzerinde kalıplaşarak kalıcı isimler yaptıkları bilinmektedir. Mastar ekleriyle: çakmak, kaymak, tokmak, dolma, kazma, kavurma, dikiş, giriş, çıkış, yanlış; sıfat-fiil ekleriyle ayran, düzen, sıçan, döner, keser, dolmuş, yiyecek; zarf-fiil ekleriyle: çevre, doğa yara gibi pek çok kalıcı isim yapılmıştır.*” (Başdaş, 2006: 2). Bu cümlelerle anlatılan husus, fiilimsi ekleriyle ilgili değildir; aksine verilen misallerdeki ekler birer yapım ekidir.

“Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi” adlı yazıda ekler yedi⁶⁹ sınıfa ayrılmıştır. “iki kelimeyi türlü anlam ilgisiyle birleştirmek amacıyla kullanılan eklerin zamanla ikinci kelimenin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş olan eklerdir” (Delice, 2007: 233) şeklinde izah edilen *bütünleşik ekler*, *çekim edatıyla bütünleşenler* ve *fiil öbeklerinde yardımcı fiille bütünleşenler* olmak üzere iki başlıkta incelenmiş, ikinci alt sınıf için *aliver-*, *düşeyaz-*, *yazabil-*, *bakakal-*, *yapadur-*, *bulagör-* ve *bakıp dur-* misalleri verilmiştir (Delice, 2007: 231-232).

Araştıracının başka bir yazısında (Delice, 2009: 703-716) ele aldığı ve *öncül ek*⁷⁰ adını verdiği unsurlar önceki çalışmasında bütünleşik ek bahsine dâhil olan unsurları ihtiva eder.

Türk dilinde bazı eklerin eklendikleri sözcüğün anlamına değil de eklendiği sözcükten sonraki sözcüğün anlamına etki ettiğinin ve yapı bakımından değişik olan bu eklerin dillerin yapısal sınıflandırılmasında öncül; eklerin kendi aralarındaki sınıflandırmalarda ise bütünleşik olarak değerlendirilmesi gerektiğinin belirtildiği çalışmada, bu şekilde kullanılan eklerin Türkçenin sondan eklilik tanımlamasına uymadığına yer verilir (Delice, 2009: 703, 705).

Çalışmaya göre bu unsurlar, iki farklı dilsel yapı içinde bulunurlar. Bunlardan ilki çekim edatı öbeğinde bulunan birleşik çekim edatı⁷¹ ikincisi ise *asıl fiilden yardımcı fiil elde etmek için kullanılan eklerdir*.

Zarf-fiil eki olarak değerlendirdiğimiz unsurları öncül ek olarak kabul eden yaklaşım, bahsi geçen eklerin temel işlevinin asıl fiilden yardımcı fiil elde etmek olduğuna yöneliktir: “... *asıl fiillerden yardımcı fiil elde etmek için kullanılan ekler son veya ön ek değildir. Bu tip eklerin yapısını ‘öncül ek’ işlevini de ‘bütünleşik ek’ terimiyle*

⁶⁹ Delice’nin tasnifindeki ek sınıfları şunlardır: *Genişletme ekleri*, *durum ekleri*, *kurucu ekler*, *dönüştürücü ekler*, *yapım ekleri*, *bütünleşik ekler* ve *temsil ekleri*.

⁷⁰ Delice, Türk Dil Kurumunun 6 Haziran 2014 tarihindeki “Birleşik Fiil” toplantısında sunduğu bildirisinde bu ek hakkındaki görüşlerini şu şekilde aktarır: “*Bu yapı ile ilgili karşılanan en önemli sorun, yapının nasıl kurgulandığı net olarak ortaya konulamadığı için asıl fiile gelen ve genellikle fiildeki kalınış anlamını belirleyen eklerin son ek zannedilmesidir. Oysa bu ekler son ek değildir; ‘öncül’ (Delice 2009:711) ektir. Bu nedenle ‘zarf-fiil’, ‘sıfat-fiil’, ‘isim-fiil’ olarak betimlenmesi de ayrı bir sorundur. Bu yapıda kullanılan ek, çok çeşitli olmasına rağmen yapısal işlevi tektir; o da, kendinden sonraki asıl fiili yardımcı fiile dönüştürmektir. Anlamsal işlevleri de kılınışın çeşitliliğine göre değişiklik arz etmektedir.*” (Delice, 2017b: 37).

⁷¹ Bu konu çalışmamızın dışında tutulmuştur.

karşlamak mümkündür. Bu doğrultuda da Türkçenin eklilik özelliği için Türkçe, sondan eklemeli ve öncül ekli bir dildir.” (Delice, 2009: 706).

Çoğunlukla *birleşik fiil* olarak değerlendirilen yapılarda iki fiil arasındaki unsurun zarf-fiil eki şeklindeki kabulüne karşın, çalışmada bu morfemler şöyle tanımlanır: “*Bu yazıda ise [asıl fiil / yardımcı fiil] yapısında asıl fiile ulanmış olarak kullanılan eklerin hepsi, ikinci fiili yardımcı fiile dönüştüren ve bu dönüşümü sağlarken de asıl fiile, yardımcı fiile dönüştürdüğü fiille birlikte çeşitli kip anlamları katan öncül ve bütünleşik ekler olarak değerlendirilecektir.*” (Delice, 2009: 712).

Öncül ek olarak anılan unsurların ayrıca eklendiği kelimenin türünü değiştirme özelliği olduğuna da yer verilmiştir: “*Bu ek türü eklendiği sözcüğün türünü değil de kendinden sonra gelen sözcüğün türünü değiştirmektedir. Bundan dolayı, bu tür eklere öncül ek denmelidir.*” (Delice, 2009: 715) Bu durum yazarın sözcük türlerine bakış açısıyla ilgili bir tutumdur (Ayrıca bk. Delice, 2017a). Zira “*dil bilgisel anlamlı sözcüklerden sayılan yardımcı fiillerin ya yabancı bir kelimenin Türkçe cümle içinde yüklem olmasını sağlamak ya da asıl fiile çeşitli kip anlamı katmak amacıyla görevsel anlam aktarımı için kullanılmak*”⁷² (Delice, 2012: 27-34) gibi iki amaçla ortaya çıktığı ve bu fiillerin ikinci amaca matuf durumlarda kendisinden önceki kelimeye eklenen bir ek yani öncül ek ile tesis edildiği belirtilir.

2013 yılında sunduğu bildirisinde (Delice: 2013: 298) bu kez eklerin yapı bakımından nasıl sınıflandırılması gerektiği üzerinde duran yazar, önceki iki çalışmasının üzerine eklenilebilecek bir yaklaşımla⁷³ ekleri *buldukları dil bilgisel yapı* ve *oluşturuldukları dil bilgisel yapı* olarak iki ayrı grupta inceler.

Eklerin *son ek* ve *öncül ek* olmak üzere iki ayrı *dil bilgisel yapıda*; *basit ek*, *birleşik ek* ve *birlikte ek* olmak üzere de üç ayrı *oluşturuldukları dil bilgisel yapıda* buldukları belirtilen çalışmaya göre tasvir ek fiilinden önce yer alan morfem, özetle, işlevsel

⁷² Yabancı bir kelimenin Türkçe cümle içinde yüklem olmasını sağlamak amacıyla doğrudan fiillerin sözlük anlamından dil bilgisel anlama geçirilmelerinin sözcük türü olarak yardımcı fiillerin meydana gelmesindeki etkenlerden biri olduğunu belirten Delice'nin, *deli et-*, *el et*, *alışveriş et*, *sürgün et-*, *güç kıl-*, *geçersiz kıl-* vb. Türkçe misallere yer vermemiştir.

⁷³ Delice bu çalışmasında isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil, şart-fiil ve her türlü zaman bildirmek için kullanılan /-DI/, /-MIŞ/, /-(y)AcAk/ gibi eklerin de öncül ek olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir (bk. Delice, 2013: 301).

niteleme açısından *bütünleşik*; yapısal sınıflandırma ve bulunduğu dil bilgisel yapı bakımından *öncül* ve oluşturulduğu dil bilgisel yapı açısından da *basit* ektir.

Birbirinin devamı niteliğinde olduğunu düşündüğümüz bu üç yazıda çalışma konumuzla ilgili tespitlerde birkaç husus dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki öncül ek adıyla anılan morfemlerin iki kelimeyi türlü anlam ilgileriyle birleştirmek amacıyla kullanıldığının belirtilmesidir. Kanaatimize göre iki kelime aralarında anlam ilgisi kurulmak suretiyle birlikte kullanılıyorsa bu, kelime-kelime karşılığı gereği, bir tamlamanın varlığını işaret eder. Şayet karşımızda bulunan unsurlar arasında ilkinin kesin olarak müstakil bir şekil ve anlamı temsil eden bir unsur, yani kelime, olduğu belli ve bundan sonraki unsur ya da unsurlarla birlikte kelime-kelime ilişkisini karşılamayan bir görünüm var ise bu sefer de kelime-ek ilişkisini yani ekleşme düzeni düşünülerek çözümlene yapılması gerekir.

Bu çalışmalarda dikkati çeken ikinci nokta ise aynı morfemin sözcüklerin türünü değiştirmesine yapılan vurgudur. Aslında yazarın tasnifinde kelimelerin anlamlarına müdahale etmeden onların dil bilgisel türünü değiştiren *dönüştürücü ekler* adıyla bir sınıf yer almaktadır. Fakat öncül eklerin bu grup yerine iki kelime arasında kurdukları ilişki nedeniyle *bütünleşik ekler* sınıfına alındığı söylenilebilir. Yardımcı fiillerin başlı başına bir kelime türü sayılmasına dayanan bu kabule karşı bir kelimenin yardımcılığının ancak tamlamadaki işlevinden hareketle tespit edilebileceğini belirtmek gerekir. Burada tartışılan hususların kısmen önceki bölümlerde değinilen bir noktasına, konuyla olan ilişkisi sebebiyle, tekrar değinmek gerekirse yazarın *Türkçe Sözdizimi* adlı eserinde fiil öbeklerinin üç şekilde değerlendirildiği ve burada öncül ek adı verilen unsurların ilgili bölümde *zarf-fiil eki* tabiri ile karşılandığı görülmektedir. Nitekim *fiil [+zarf-fiil eki veya yerine kip eki] / y. fiil* (Delice, 2007: 24) formülünde bu durum belirtilmiştir.

1.7. TASVİR FİİLİNİN FİİL ÇEKİMİ İLE İLGİSİ

Dilbilgisi incelemelerinde üzerinde çalışılan unsurun türünün belirlenmesi yani hangi gramer kategorisini temsil ettiğinin tespit edilmesi oldukça mühim bir husustur. Çünkü bu, birçok konuda problemleri götüren noktaların düğümlerini çözmek ve zaman içinde üzerinde mütemadiyen farklı görüşlerin ileri sürüldüğü çelişkili alanları ortadan kaldırmak için en uygun yoldur. Türk dilindeki kategorik ayrımların nerede başlayıp nerede bittiğinin tespit edilebilmesine imkân veren, yine Türk dilinin sahip olduğı ekleşme kültürüdür. Bu, sayıca az fakat herhangi bir noktayı da dışarıda bırakmayacak kadar kapsamlı prensiplerle işleyen ekleşme düzeninin takip edilmesi gereken *yol* olduğı anlamını taşımaktadır.

Türk dilinde ister bir tamlama ister çok uzun bir cümle olsun düzenli kurallarla işleyen ekleşme sistemi *kelime* ve *ek* üzerine kurularak devam eder. Bir ekleşme dizisinde karşılaşılabilecek unsurun *kelime* veya *ek* dışında başka bir anlam ya da görev unsuru olamayacağı anlamına gelen bu düzende, birbiriyle yapılandırılarak ayırt edilmiş bulunan unsurlar arasındaki ilişkinin karıştırılması, birçok çalışmada görülen bir durumdur.

Tasvir ek fiilli ekleşmeleri fiil çekimi ile ilişkilendiren çalışmalardan birinde söz konusunun yapının muhtelif araştırmalardaki durumu özetlenerek özellikle Eski Oğuz Türkçesi araştırmacılarının metinlerinde geçen *fiil+zarf-fiil (V)+gör-* yapısının yalın biçimine, çalışmaların yalnızca süreklilik fiili kısmında değil emir bölümünde de yer verilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Demirbilek, 2011: 21, 27, 29).

Bu araştırmada dikkatimizi çeken noktalardan biri belirtilen yapının *yalın biçimi* nitelendirmesidir. “*mere çoban karnuñ acıkmamış iken gözün kararmamış iken (6) bu ağacı koparı gör*” cümlesindeki altı çizili sözün *yalın biçime* sahip olduğı kabul edilerek gramerlerin emir kısmına alınması teklif edilmektedir. Morfofonetik olarak işaretlenmemiş fakat morfofonemik olarak mevcut bulunan unsurlar arasındaki ilişkinin göz ardı edilmesi neticesinde ortaya çıkan *yalın biçim* algısı, bazı hususların dikkaetlerden kaçmasına sebep olmaktadır. *Koparıgör-* fiili ile başka herhangi bir fiilin gramer özellikleri bakımından “*Koparıgör.*” ile “*Geldim.*” cümlelerinin de bitimlilik açısından herhangi bir fark yoktur. *koparı gör-* ile *oku-, yaz-, ye-* vb. fiiller arasında, bu fiillerin yalnızca iç yapılarını ilgilendiren durumların dışında, herhangi bir farkın bulunmamaktadır. Cümlenin yalın biçiminin gramerlerin emir kısmında

değerlendirilmesi ise aynı bakış açısının başka bir yansımasıdır. Bu çalışma her ne kadar Oğuz Türkçesi ile sınırlandırılmış olsa da konuya prensipler yerine örneklerden hareketle yaklaşılması, sorunlu görülen noktaları çözüme kavuşturacağına meseleyi daha karmaşık hale getirmektedir.

Türk dilinde fiilin bitimli hale gelmesi için şart olan unsurlar zaman ve kişi ekleridir. Bunlardan zaman eki, *geniş* ve *geçmiş zaman* olmak üzere iki alt türe sahiptir. Görüldüğü gibi burada yani fiil çekiminde *emir* bahse konu değildir. Emir fonksiyonu, derece derece artan istek fonksiyonunun bir çeşididir. Bünyesindeki kesinliği/şiddeti göstermek için de morfofonetik olarak işaretlenmemiş durumdadır ve herhangi bir fiil emir fonksiyonu⁷⁴ ile kullanılabilir:

gel-	ø-	ø+	ø+	ø+	ø+	ø-	ø-	ø+	ø+	ø
geliver-	ø-	ø+	ø+	ø+	ø+	ø-	ø-	ø+	ø+	ø
↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
<i>fiil</i>	<i>fol</i>	<i>-p</i>	<i>tek.</i>	<i>tmln</i>	<i>he</i>	<i>cef</i>	<i>fol</i>	<i>zmn</i>	<i>şhs</i>	<i>tek.</i>

Bu durum, söz konusu yapıların gramer çalışmalarında emir kısımlarında ele alınmasını gerektiren bir husus arz etmemektedir. Başka bir ifadeyle bu, bir emir yapısı değildir. Emir, bir yapı da değildir. Emir, ekleşme dizisindeki bir görevin adıdır. İstek üst fonksiyonunu en şiddetli icra eden kategoridir.

Tasvir ek fiilleri, gramer çalışmalarında genellikle birleşik fiiller başlığı altında iki fiilin bir zarf-fiil ekiyle bir araya gelmiş bir türü olarak ele alınmaktadır. Bu yapılarda çekim öğelerinin yardımcı fiil olarak anılan unsurlara eklendiği kanaatini taşıyan çalışmalar bulunmaktadır.

“Anadolu ve Rumeli Ağzında (-i verir) Yapısı” adlı makalede şimdiki zamanın ağız araştırmalarındaki sınıflamalar için önemli bir ölçüt olduğuna işaret edilmiş, bazı çalışmalardaki yanlış verilerden hareket edilerek oluşturulan hatalı bilgilere dikkat çekilmiştir (Tulu, 2008: 129). Fonetik açıklamalarla desteklenen izahların neticesinde varılan sonuçlar tasvir ek fiili konusundaki kanaatin genel eğilimin dışında olduğunu göstermese de “*Sonuç olarak bu yapı, fiil kökünden sonraki -i gerundiuma gelen, vermek*

⁷⁴ Birer istek fonksiyonu olan *emir*, *istek*, *dilek-şart* ve *gereklilik* işlevlerinin çalışmalarda *sıfat-fiil* ve isim-fiil başlıklarında ele alındığı görülmektedir: *Emir sıfat fiili için bk. Turan, 2008: 235-243; Yüklem ismi yapan isim-fiil ekleri için bk. Daşdemir, 2014: 94.*

yardımcı fiilinin köküne, Eski Türkçe {-ir} şimdiki zaman ekinin eklenmesiyle oluşmuştur: < -i verir (Gerundium+yardımcı fiil kökü+geniş zaman eki). Bu yapı, hece yutumu ile vēr'e de dönüşebilmekte, yani hece yutumuna girmemiş şekilleri ile karışık olarak gözlemlenmektedir (...) Aslında ver- fiili, tezlik, çabukluk, kolaylık yanında, özne lehine işlev taşıyan veya rica ifadesini yerine getiren bir tasviri fiildir. Bunu en azından Türkiye Türkçesindeki ağızlar için söyleyebiliriz. Bu gün Anadolu ağızlarında bu fiil, birleşik fiil yapısında aynen fiilin tabanı gibi, kalıplaşmış biçimde sık sık kullanılmaktadır; taban ise Adamovic'in verdiği tablolardaki gibi sadece geniş zaman eki ile değil! ~ hemen hemen bütün kiplerde çekimlenebilmektedir.” (Tulu, 2008: 135) açıklamaları hem bünyesinde tasvir ek fiili bulunan yapıların bir bütün olarak ele alınması hem de zaman ekinin eklendiği yerin yardımcı fiilinin kökü şeklinde tarif edilmesiyle önceki anlayışın tersine bir yaklaşım sergilenmiştir.

Bir görev adı olması dolayısıyla anlam atfedilemeyecek tasvir ek fiilinin müstakil yapısı ve diğer yapılarla olan yapı ilişkisi, anlam değiştirmeden fakat anlama nüans katan fonksiyonları alt şekil – üst şekil karşılığı olmadan icra etmesi gibi özellikleri, bu şekillerin hangi kategoride ya da hangi düzlemde incelenebileceğini belirler.

Fiilin çekiminin yani cümlenin vücuda gelebilmesi için gerekli olan unsurlar zaman ve şahıs ekleri olduğuna yukarıda değinilmişti. Bu ekler arasında dizim ilişkisi vardır. Bu eş zamanlı ilişkiye göre fiile önce zaman eki sonra şahıs eki eklenir. Zaman ekinin ekleneceği fiilin kök halinde bulunan bir fiil olmasının ya da fiil kategorisine yapım eki, cevher ek fiili veya tasvir ek fiili ile geçmiş olmasının ne fiil çekimi ile ne de cümlenin meydana gelişiyile bir ilgisi bulunmamaktadır. Çekim unsurlarından önceki fiilin kök halindeki fiil olması ya da sonradan kategori değiştiren ekler aracılığı ile fiil sınıfına geçmiş olması, cümlenin yapısıyla ilişkilendirilebilecek bir durum değildir. Bu hususiyetler ancak o fiilin iç yapısını ortaya koyar. Burada sözü edilenler cevher ek fiili konusunda hazırlanan doktora tez çalışmasında da dile getirilmiştir. Ayrıca bu çalışmada cevher ek fiilinin isim cümlesi oluşturup oluşturmadığını da tartışılarak şu sonuçlara ulaşılmıştır: “Zaman eki ve şahıs ekinden önce gelen fiilin kök hâlinde olması veya isimden ekler vasıtasıyla fiilleşmesi o fiilin iç yapısıyla ilişkilidir, cümlenin yapısıyla değil. Eğer içinde cevheri ek fiil bulunduğu için, mesela “hastaydım” cümlesine isim cümlesi denmesi “susadım” ve “geliverdim” cümlelerinin her birini de ayrı bir sınıf

olarak tespit edilmesini ve bu sınıflara ayrı isimler verilmesini gerektirir.” (Özalan, 2014: 23).

1.8. YARDIMCI FİİL / BİRLEŞİK FİİL TERİMLERİ

Türk dili çalışmalarında tarihi bir asra yakın ve eskiliği nispetinde de yaygın kullanılan pek çok terimden biri de *yardımcı fiil*dir. İsimlerle ve fiillerle kullanılan yardımcı fiiller şeklinde yaygınlaşan bu kullanımlara koşut olarak genellikle aynı düşünme biçimiyle süregelen ve tabiatıyla da benzer sonuçlara ulaşılmasıyla şekillenen genel kanaat şu şekilde özetlenebilir: Bir fiil bir isimle birlikte kullanılıyor ve önündeki bu ismi fiilleştiriyorsa yahut sahip olduğu müstakil anlamının dışında olmak üzere eklendiği başka bir (asıl) fiili çeşitli yönlerden betimliyorsa bu unsur yardımcı fiildir. Önceki bölümlerde yer verdiğimiz görüşlerin bir özeti mahiyetinde olan bu tarifin konunun incelendiği çalışmalarda esasa yönelik sonuç içermeyen ayrıntıların dışında bir farkın bulunmadığını belirtmek gerekir. Bunların dışında ayrıca cevher ek fiili için de yardımcı fiil/asıl yardımcı fiil gibi tabirlerin kullanıldığı gözlenmektedir.

Neredeyse kelimenin bir türü gibi algılanan yardımcı fiillerin Türk dilindeki gerçek yerlerinin tespit edilebilmesi, onların kullanımındaki bazı noktalar çerçevesinde anlaşılabilir. Yaygın dilcilik anlayışına göre *isim+yardımcı fiil* kuruluşunda olan *hasta et-* sözünde *hasta*, isim; *et-* ise fiildir. *Hasta* isminin ve *et-* fiilinin sürekli olarak bir tanımlanma ihtiyacı ile kullanıldıkları göz ardı edildiği için bu kelimelerin tanımlanmayı sağlamak üzere kurdukları tamlama ilişkisi de görülememektedir. Şu ifadeler konunun sonuçlarıyla birlikte niçin bu şekilde ilerlediğini ve yaygınlık kazandığını da izah etmektedir: “*Kelimeleri anlamlandırırken, daima tanımlanma yani tamlama ile kullanılmaya yatkınlıklarıyla belli bir anlam pratikleri alanını dolduranların bu durumuna odaklanılmadığı için onların isim olanları edat fiil olanları yardımcı fiil olarak görülmüşlerdir: “Boyun kadar konuş.”taki kadar ve “hata et-”teki et- gibi. Halbuki kelimeler için yardımcı unsur asıl unsur ayrımı tamlamadaki görevleriyle belirlenebilir, bir kelime çeşidi olarak yardımcılık isnat edilmesi açık bir çelişkidir. Her şartta yardımcı unsur olan anlamsız öğeler eklerdir. Onlara da yardımcı unsur demek anlamsızdır ve zaten denmemiştir.*” (2015: 80).

Bu şekildeki tamlamalarda yer alan fiillerin görevlerinin isimleri fiilleştirme olduğu hususundaki kabulün temelinde yine anlam ile işlevin ayırt edilememiş olması vardır. Çünkü bir kelime olan fiil, isimden eksilteli şekliyle ve hareket adı olmasıyla ayrılmış idi. Bundan başka anlam unsuru olması dolayısıyla da Türk dilinin diğer gramer unsuru olan

ekten de ayrılmış durumdadır. Şayet bir unsur anlam değil de işlev ögesi olarak kullanılıyorsa orada artık bir fiilin varlığından bahsetmek olanaksızdır. Çünkü bu *görev* dilde yalnızca eklere tahsis edilmiş bulunmaktadır. Bu durumu başka bir ifadeyle belirtmek gerekirse, *filleştirme* adı verilen işleviyle kullanılan bir fiilin bu özelliği nedeniyle ait olduğu gramer kategorisinden ayrılması onun *yardımcılığı* ile izah edilemez. Yardımcı (yani asıl anlamıyla kullanılmayan) fakat aynı zamanda da fiil (yani kelime, anlam) olan bir dil unsurunun kabulü kelime ile ek dışında üçüncü bir gramer unsurunun tanıklandığını gösterir ki böyle bir unsur Türk dilinde bulunmamaktadır. Zaten, Türk dilinin kelime ve ekleri birbirinden sıralı kurallar ile ayırmış olması ve bunları bir dizi halinde yapılandırması onun en temel özelliğidir. Bu bakımdan mealen “Bu bir kelimedir fakat anlam unsuru değil görev unsurudur” şeklinde hülasa edilebilecek türden görüşlerin çelişkiden uzak bir yer kazanması da mümkün görünmemektedir.

Yukarıda bir şekliyle ele alınan yapıların da dâhil edildiği sorunlu diğer bir tabir de *birleşik fiildir*. Son hali bir fiil şekli olmak üzere birden fazla kelime ile oluşturulmuş yapılar için kullanılan bu tabiri ortaya çıkaran ana fikir, Türk dilinde yeni kelime yapma yollarından biri olan *birleştirmedir*. Şekilci bir yaklaşımla ortada iki kelime olsun ya da olmasın böyle görülen yapıların birleşik kelime olarak telakki edilmesi dikkatlerden kaçan bir şekilde yaygınlık kazanmış durumdadır.

Kelime birleşmelerinde *ses*, *şekil* ve *anlam* üzerinden birtakım değişiklikler gözlenir. Bunlar aynı zamanda birleşik kelime teşekkülünün de şartlarını oluşturmaktadır. En az bir ses olayı geçiren birleşik kelimelerde şeklin yanı sıra anlam olarak da üçüncü bir kavram ortaya çıkar. Söz gelimi *keçi boynuzu* birleşik kelimesinde keçi ile boynuz kelimeleri arasında ulanma hadisesi meydana gelmiş ve aralarındaki telaffuz farkı iki kelime arasındaki farktan bir kelimenin iki hecesi arasında olan farka inmiştir. Aradaki bu telaffuz farkı anlatılmak istenilenin bir bitki mi yoksa geviş getiren, eti, sütü için beslenen bir hayvanın korunmasını sağlayan tırnaksı yapıdaki uzvu mu olduğunu belirlemektedir. Ses olayı aracılığı ile şekilce bir kelime haline gelen *keçi boynuzu* üçüncü bir kavramı yani bir bitkinin adını karşılar olmuştur ve başka bir ihtimale de yer kalmamıştır.⁷⁵

⁷⁵ Birleşik kelimeler hakkındaki bir bildiride, dilbilgisi kitaplarında *duyabil-* ve *hisset-* gibi yapıların birleşik fiil adıyla kelime grupları arasında gösterilip *hanımeli* ve *gözyaşı* gibi kelimelerin kelime gruplarına

Bu mevzuda tasvir ek fiilli yapıların da birleşik fiil olarak anılmadığı hemen hemen hiçbir çalışma bulunmadığını da belirtmek gerekmektedir. Bu itibarla “Çocuk mektubu okuyuverdi.” cümlesindeki *okuyuver-* sözü daima birleşik fiil olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, ilki asıl ikincisi ise kendi anlamından sıyrılmış ve ilk sıradaki fiili niteleyen bir yardımcı fiil olarak yapılmaktadır. Bu ifadedeki /+ver-/ şeklinin bir kelime olarak ele alınabilmesi onun anlam unsuru olarak kullanılıyor olmasına bağlıdır ve ayrıca birleşik kelime teşekkülündeki üçüncü bir kavramın ortaya çıkması gerekliliği bu örnekte görülmemektedir. “Çocuk mektubu okudu.” cümlesi ile “Çocuk mektubu okuyuverdi.” cümlesi arasında oku- fiilinin icra şekline yönelik bir nüans vardır. Bu cümlelerin kuruluşunda görev alan zaman eki ilkinde oku-, ikincisinde ise okuyuver- fiillerini zamana bağlamıştır. Bu fiiller arasındaki fark fiillerin iç yapısı ile alakalıdır.

dâhil edilmemesine, *hisset-* ve *duyabil-* kelimelerinin birer hareket adı olmaları *hanımeli* ve *gözyaşı* kelimelerinin de birer nesne adı olmaları gerekçe göstererek itiraz edilmiştir (bk. Gökdağ, 2009: 220).

1.9. TASVİR FİİLİNİN EK SINIFLAMALARINDAKİ YERİ

Tasvir görevli morfemlerin ek sınıflamalarındaki yerinin ne olduğu sorusuna verilebilecek en kısa cevap bir sınıflama (Turan, 2006) hariç olmak üzere ek tasniflerinde böyle bir yerin tahsis edilmediğini belirtmektir. Zira zikredilen unsur Türk dilcilik çalışmaları boyunca her zaman bir kelime türü olarak benimsenmiştir. Bu, kelimeye dayalı süregelen dilcilik faaliyetlerinin doğurduğu sonuçlardan yalnızca biridir. Anlam ile görev arasındaki ilişkinin sağlıklı kurulamamasına bağlı olarak kelime türlerinin tespiti sırasında kendini gösteren farklı yaklaşımların da aynı sebebe dayandığını söylemek mümkündür.

Tasvir ek fiilinin kelimenin bir türü olarak benimsenmesi, dilcilik süreçlerinde kelimenin ne şekilde algılandığı ile açıklanabilir.⁷⁶ Son yüzyıllık dönemde kelime, ya bağımsız bir anlama sahip ya da bağımsız bir anlam taşıyan veya bir gramer vazifesini yerine getiren dil unsuru şeklinde özetlenebilecek iki görüş etrafında tanımlanmıştır.⁷⁷

Dildeki karşılığı genellikle bu şekilde hisselendirilen kelimenin türlerinin de birbirine benzer şekillerde belirlendiği görülür. Arap dilciliğinin bir yansıması olarak kabul edilebilecek *isim*, *fiil* ve *edat* kategorilerinin oluşturulması veya türlerin anlamlı ya da görevli kelimeler başlıklarıyla tespiti yahut da gerek *isim* ve *fiil* gerekse *isim*, *fiil* ve

⁷⁶ Uzun, ‘sözcük’ün dilbilgisi çalışmalarında her zaman bir sorun teşkil ettiğini ve dil kuramlarında vazgeçilemeyen bir unsur olmasına mukabil bu kuramların sözcükle ilgili olan sorunları da tam anlamıyla çözüme kavuşturmadığını belirtir. Uzun, dil çalışmalarında sözcükten vazgeçilememesinin en önemli nedenini “doğal konuşucuların sözcüğü rahatça tanımalarını sağlayan sezgisel bilgilerin göz ardı edilememesi” olarak belirtir ve dil bilgisi çalışmalarında pek çok terime kıyasla bir sözcük tanımına kalkışılmadığını belirtir (bk. 2004).

⁷⁷ Banguoğlu, Hengirmen ve Bilgegil’in kelimeyi anlam ile açıklamalarına karşın ikinci grubu oluşturan Ergin, Gencan, Karaağaç, Korkmaz, Ediskun ve Vardar kelimenin izahında anlam ya da gramer vazifesine vurgu yaparlar: “Kelimeler bir veya birkaç heceden meydana gelmiş, her dile göre ayrı anlam birlikleridir.” (Banguoğlu, 2007: 144); “Anlamlı ses ya da ses birliğine sözcük denir.” (Hengirmen, 2007: 115); “İşte doğrudan doğruya veya katıldığı diğer bir lâfız dolayısıyla bir anlama delâlet eden lâfızlar ‘kelime’ adını alır.” (Bilgegil, 2009: 162); “Kelime, mânâsı veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur.” (Ergin, 2002: 95); “Anlamı olan ya da tümce kuruluşuna yarayan konuşma araçlarına sözcük denir.” (Gencan, 2007: 183); “Kelime: Başlı başına bir anlamı olan veya söz içinde anlama yardım eden bir veya birkaç heceden ibaret ses.” (TDK, 1949: 126); “Asıl biçim birimleri, tek başlarına anlam ve kullanımları bulunan veya cümle ögesi olabilen birimlerdir. Asıl biçim birimleri, tek başlarına var olabilen bilgilerin adlarıdır: ‘Su’ bilgisi, ‘koş-’ bilgisi, böyle bilgilerdir.” (Karaağaç, 2012: 248); “Kelime: Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında zihinde tek başına kullanıldığında somut veya soyut bir kavrama karşılık olan yahut da somut ve soyut kavramlar arasında geçici ilişkiler kurmaya yarayan dil birimi.” (Korkmaz, 2007: 144); “Kelime, anlamı ya da cümlede bir dilbilgisi görevi bulunan bir ya da birkaç heceli ses işaretidir. Kelimede anlam aramak şarttır.” (Ediskun, 2007: 87); “Bir ya da birden çok sesbirimin oluşturduğu, yazıda iki boşluk arasında yer alan, çoğu kez anlamsal bir birim oluşturan, söylemde belli bir biçimsel birlik sunan, çeşitli dizimsel kullanımlarında biçimce ya hiç değişmeyen ya da –bükünlerde olduğu gibi- bir bölümüyle değişim gösteren eklemler ya da sesler öbeği.” (Vardar, 2007: 181).

edat olarak kayıt altına alındıktan sonra isimleri *sıfat*, *zamir*, *zarf* vs. fiilleri de *asıl* ve *yardımcı* olmak üzere sınıflamak arasında belirgin bir farkın olmadığını belirtmek gerekir.⁷⁸

1936 yılında neşrolunan *Der Türkische Sprachbau* (Grönbech: 2011: 18) adlı eserde Türk dilindeki kelime türlerinin isim ve fiil olarak tespit edilmesinden ayrı olarak yakın zamanlarda Türk dilinin kendi yapısından hareket ederek, dikkate şayan tespitlerle, kelime türlerini yine isim ve fiil olarak sınıflandıran diğer bir çalışmanın⁷⁹ farklı bir söylemle dikkatleri çekmektedir.

“Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları” başlıklı bildiride, dilcilik çalışmalarının kelime odaklı⁸⁰ tecrübelerle şekillenmesinin sebep olduğu sorunun esasen Türk dilinin, sahip olduğu ekleşme bilgisi ile, anlam ve işlevler arasındaki ayrımı kendi başına yapabilen yapısına rağmen bu ayrıma bağımsız olarak muktedir olmayan dillerin yapılarının model alınmasıyla ortaya çıktığı belirtilmiştir (Turan, 2016: 1).⁸¹

Buna göre yapılacak sınıflamanın bir bütün olarak kelime-kelime, kelime-ek ve ek-ek karşıtıklarının tespitinden sonra isim ile fiil sınıfının takip edilmesi esas alınarak, Türk dilinin ekleşme dizisinin birbiriyle yapılandırılmış olan iki unsuru kelime ve ek ilişkilerinin tespit edilmesi suretiyle, kelimedeki anlam ile şekil eklerde ise işlev ile şekil

⁷⁸ Mesela Deny, Ergin ve Bilgegil kelime türlerini *isim*, *fiil* ve *edat* olarak belirlerken Gencan ve Hengirmen de *ad*, *sıfat*, *adıl*, *belirteç*, *ilgeç*, *bağlaç*, *ünlem* ve *eylem* şeklinde tespit etmiştir.

⁷⁹ Bu çalışmada Türk dilcilik uğraşları sırasında Türk dilinden ayrı yapı özellikleri gösteren ve özellikle Arap ile Hint-Avrupa dillerinin iç dinamikleri gereği oluşan gramer anlayışının rol alındığını ve bunun sonuçları ile Türk dilinin kendi yapı ve işleyişinin örtüşmediğini –haklı olarak- dile getiren Yener, Türk dilindeki kelime türlerinin isim ve fiil olmak üzere ikiye ayrıldığını; yaygın olarak kullanılan sıfat, zarf gibi terimlerin kelimenin görevlendirilmesiyle ortaya çıkan görev adları olduğunu ortaya koyar. (bk. Yener, 2007: 606-623). Doğrudan kelime türlerini konu edinen çalışmalar için bk. Delice, 2012: 27-34.

⁸⁰ Turan, gramer çalışmalarının odağında niçin kelimenin olduğunu şu şekilde özetler: “Bu, Türk dilinin kuralları belirleyici kazanımlarını dikkate almadan geliştiği için, dilcilik çabalarının eksik kalmasından kaynaklanan bir durumdur ve dilciliğin, Türk dilinin, kelimelerin anlamı/şekli ile onların söz içinde yükledikleri işlevleri yerdaş yandaş karşıt ilişki düzenine göre sıralanan yapıda karşılayan ekleri kesin ölçülerle ayıran ekleşme bilgisi kültürünün yönlendirici etkisinden uzak kalarak şekillenmesini yansıtır. Adı ister yapı(sal)çılık, ister işlev(sel)cilik, üretici dönüşümcülük ya da başka bir şey koyulsun böyle bir dilcilik çabasının, anlam içerdiği ve müstakil olarak da algılanabildiği için kelimeye bağlı kalması, bunun da kontrolü biçime bırakması kaçınılmazdı. Kelimelerin anlama bağlı çeşidi ile ekleşme süreçlerinde yükledikleri işlevlerinin ve türlerinin karıştırılması sonucuna göre şekillenen dilcilik kültürü böyle oluştu.” (2006: 1).

⁸¹ Bu çalışmada, *ekleşme dizisinin karşıtlık düzeni* adının verdiği ilişkiler toplamının eklerin sınıflandırılmasını kelimelerin sınıflandırılmasıyla birlikte yapılmasını gerekli kıldığına vurgu yapılır (Turan, 2016: 3).

karşıtlıkları ve alt işlev ile üst işlev arasındaki karşıtlık düzeninin takip edilmesi yoluyla yapılabileceği belirtilir (Turan, 2016: 3-5).

Bu kanunların takip edilmesinin kelime ve eklerin sınıflandırılmasına dair pratik özeti ise şudur: “1. Anlam unsuru olarak kelime vardır. Türü biri varlıkları karşılayan ve eksiltisiz bir telaffuz şekliyle karşılanan isim, diğeri hareketi karşılayan eksiltili telaffuz şekliyle isimden ayrılan fiil olmak üzere ikiden ibarettir. Bütün kelimelerin, bir tek fonem farkıyla bile olsa müstakil telaffuz edilen sabit bir şekli vardır: gel-Ø-, aş+Ø 2. Anlamı olmayan, ekleşme dizisindeki görevlendirmeye işlev kazanıp aslında kelime ilişkilerinde kelimelerin işlevlerini karşılayan morfem olarak bir de ekler vardır ve şekilce eklendikleri kelimelere uyumundan kaynaklanan alt şekiller ve karşıtlıklarla kullanılan damga morfem (-Ø-/+Ø+/-Ø+/-Ø-)” (Turan, 2016: 6)

Türk dilinin ekleşme kültürü içerisinde yandaş karşıtlık prensibi doğrultusunda eklerin on ayrı tür olarak belirlendiği bu çalışmada “¹/10. 5. İsmi fiil sınıfına sokup, ismin anlamını fiil olarak tasarruf ettirmekle görevli ekler” (Turan, 2016: 8) şeklinde tarif edilen ek fiillerin bu işlevi *cevher fiili* ve *tasvir ek fiili* olmak üzere iki türlü ekle yaptıkları ifade edilir.⁸²

⁸² Akar da bu unsurların “birer ek gibi” kullanıldığını belirtir: “Çünkü tasvir fiilleri, hareket ifadesi taşıyan fiillerin, asıl anlamlarını daha sonra kaybederek kalıplaşmaları ve nihai olarak esas fiilin hareketini kılınmış bakımdan tamamlama görevini üstlenen birer ek gibi kullanılmasıyla olmuşlardır.” (2009: 28).

1.10. TASVİR FİİLİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARDAN ÇIKAN SONUÇLAR

Buraya kadar yapılan incelemelerden ortaya çıkan sonuçlar ve bu çalışma öncesinde tasvir ek fiili konusunda ortaya konan görüşler şu şekilde özetlenebilir:

1. Çalışmamızda *tasvir ek fiili* olarak adlandırdığımız terim konuyla ilgili kaynaklarda daha çok *tasvir fiili* ve *tasviri fiil* tabirleriyle karşılanmıştır.
2. İncelenen çalışmaların büyük bir bölümünde tasvir ek fiili olarak kullanılan morfemlerin ekleşme sırasında *tasvir anlamı* üstlendikleri yolunda izahlar görülmektedir. *Anlamın* alt türlerinden birinin *tasvir* olduğu izlenimini veren bu yaklaşım ve değerlendirmelerde *tasvirin* anlamın bir türünü ifade edebilecek bir kelime olup olmadığı hakkında yapılan bir tartışmaya tesadüf edilmemiştir.
3. Tasvir ek fiili, mevcut çalışmaların neredeyse tamamında bir *kelime* olarak kabul edilmiş ve bu yüzden bir anlam unsuru olarak benimsenmiştir.⁸³
4. Çalışmalarda tasvir ek fiilinin müstakil anlama sahip bir fiil iken asıl anlamından *kayması* veya *az ya da çok uzaklaşması* neticesinde oluşmuş *görevli* eleman, buna rağmen *anlam* üzerinden tarif edilen bir unsur olarak ele alınmıştır.⁸⁴
5. *Yardımcı fiil* adlandırmasıyla kelimeye ait bir tür olarak ele alınan tasvir ek fiili için Türk dilinin çeşitli devir ve coğrafyalarına göre farklılıklar olmakla birlikte belirli birtakım fiillerin (*hususî ya da özel fiiller*) kullanıldığı kabul edilmektedir.⁸⁵
6. Tasvir ek fiilinin bir kelime olarak ele alınmasına bağlı olarak anlam ile işlev arasındaki farkın ayırt edilememesi neticesinde, tasvir ek fiili kimi zaman zarf-

⁸³ Çalışma konumuzu oluşturan unsurların Türkçe ile Japoncadaki durumunun mukayese edildiği bir çalışmada da durum farklı değildir (bk. Kuribayshi, 2018).

⁸⁴ Meseleye anlam cihetiyle yaklaşan Tekin, tasvir ek fiillerinin Türk kültür tarihindeki rolünün bir dönüm noktası oluşturacak şekilde mühim olduğunu ve bu yapıların artmasında bir bakıma başka dillerin de etkili olduğunu belirtir: “*Türkçede bilhassa “tarifi yardımcı fiillerin” gelişmesi, Türk kültür tarihinde mühim bir dönüm noktası olmuştur. Kökt. ’de fiillerin çoğu zaman bir tek mânâyı ifâde etmelerine karşılık Uyg. ’da bu esas mânâ dışında mânâ derecelenmeleri bir takım yardımcı fiiller vasıtasıyla ifâde edilmiştir: bir işin çabuk yapılması, ve nihayet hürmetle veya haşmetle yapılması gibi! Bütün bunlar, değişen dünya görüşünün, değişen yaşayış tarzının ve değişen kültür çevresinin şartları ile izah edilebilir. Gerçekten bu bütün fiil şekillerini, VIII. – IX. yy. ’dan sonra Tarım ’da meydana getirilen çok yönlü tercüme Uyg. edebiyatına kaynaklık etmiş olan yabancı dillerde bulabiliyoruz: toh. İrancı ve Çince! (Soğutçanın tesiri, burada tercüme yoluyla değil de daha çok konuşma ve temas yoluyla meydana geldiği düşünülmelidir.)” (2002: 98).*

⁸⁵ Konunun orta öğretim kitaplarındaki işlenişinin de değerlendirildiği bir bildiriye, *belli yardımcı fiillerin* kullanılması “*Bu herhâlde ezberleyebilmenin bir gereğidir*” şeklinde yorumlanmıştır (bk. Uğurlu, 2009: 400).

fiil eki ile birlikte yardımcı fiilden oluşan kimi zaman yalnızca yardımcı fiilden oluşan, bazen de fiil-zarf fiil+tasvir ek fiili ekleşmesinin tamamından meydana gelen bir unsur olarak incelenmiştir.⁸⁶

7. Dildeki morfofonetik süreçlerin gözardı edilmesinin bir sonucu olarak, tasvir ek fiilli ekleşmelerde bulunan zarf-fiil ekinin *istek eki*, *ses*, *ünlü*, *bağlantı ünlüsü*, *ara ek* ya da *öncül* olarak benimsendiği çalışmalar bulunmaktadır.⁸⁷
8. Tasvir ek fiili, bir ek olarak kabul edilmediği için bu unsur, mevcut ek sınıflandırmalarında –biri hariç- yer almamıştır.

Yukarıda yer verilen hususlar ortak bir anlayışın sonuçlarıdır denilebilir. Bu durumu, Türk dilbilgisi çalışmalarında isim ve fiil kategorileri ile bunlar arasındaki düzenli geçiş kurallarının takip edilmemesine bağlamak mümkündür. Ayrıca kelime ve ek arasındaki karşılıklı ilişki ile anlam–şekil ve işlev–şekil bağlantılarının hesaba katılmadığı da görülmektedir.

⁸⁶ Mesela: “Yardımcı fiil tek başına asla tasvir fiili değildir. Tasvir fiili, yardımcı fiilin zarf-fiille birlikte oluşturduğu yapıdır.” (Akbaba, 2008: 425).

⁸⁷ Bu eki Ediskun, *istek eki*; Bilgegil, tezlük fiilindekiler için *ses*; tezlük dışındaki fiillerdekini *istek eki*; Gencan *ünlü*; Demirbilek ve İlhan *bağlantı ünlüsü*; Başdaş *ara ek* ve Delice *öncül ek* olarak değerlendirmişlerdir.

1.11. TASVİR FİİLİ NEDİR VE BU ÇALIŞMADA NASIL ELE ALINACAKTIR?

Türk dilinde kelime kategorileri arasındaki düzenli geçiş kuralı gereği kelimeler, isim ya da fiil kategorilerinden bir diğerine kategori değiştiren ekler vasıtasıyla geçerler. Yapım eki ile isimden fiil ya da fiilden isim kategorisine geçen kelimelerle yeni bir anlam da ortaya çıkmış olmaktadır. Şu halde kategorisi değişen kelimenin önceki anlamı bir yana, yeni bir anlam ve yeni bir şekil ortaya çıkmış olmaktadır. Ekleneceği sırada kendinden önceki unsurun fiil kategorisinde bulunma şartını arayan zaman eklerinin de gramer kategorileri arasında bir geçiş sağladığı gözlenir: *gel-me-di+m* ekleşmesinde görüldüğü üzere geçmiş zaman eki fiil kategorisinde bulunan *gelme-* fiil tabanına eklenerek söz konusu fiili zaman bakımından kayıt altına almak ve -şahıs ekiyle birlikte çekime sokmaktan başka bir de bu fiilin gramer kategorisini isim olarak değiştirmiştir. Ancak, yalnızca isim kategorisinden fiil kategorisine geçişi sağlayan görevli unsurlar (yani ekler) söz konusu edildiğinde bu görevi icra eden unsurların yapım ekleri ve ek fiiller oldukları görülür.

Yapım eki (yalnızca isimden fiil kategorisine aktaranlar) ve ek fiillerin eklendikleri kelimeleri isim kategorisinden fiil kategorisine taşıdıkları yani onları fiilleştirdikleri doğru bir tespit olmakla birlikte meseleye yalnızca *fiilleştirme* penceresinden bakmak, bu unsurların icra ettikleri fonksiyonlar arasındaki ayrıntıların görülememesine sebep olacağından mahsurludur.

Bu morfepler arasında ek fiil, *isimleri fiil sınıfına sokup, ismin anlamını fiil olarak tasarruf ettiren* (Turan, 2016: 8) eklerdir. Ek fiilin iki alt türü bulunmaktadır. Bunlardan ilki ekleşme sırasında ismin anlamına müdahale etmeden isimleri fiil sınıfına sokan cevher ek fiilidir. Türk dilinde⁸⁸ cevher ek fiili olarak kullanılan morfepler ise şunlardır: *+E(r)-*, *+D(I)(r)-*, *+(B)O(l)-*, *+Ø-*, *+te-tir/+ti-tir* ve *+şi-*⁸⁹ Ekleşme sırasında fiilleştirdikleri isimlerin anlamına müdahalede bulunmayan cevher ek fiilinin kimi zaman bu anlamlara bazı nüanslar yükledikleri de görülür. Meselâ “*Bu saatte eve gitmiştir*” cümlesindeki *+/tir-/* şeklinin rivayet sıfat fiilinin de tesiriyle bir *tahmin* fonksiyonu taşıdığı görülmektedir. Ancak bu fonksiyon, cevher ek fiili olan *+/tir-/* şeklinin başka bir

⁸⁸ *Türk dili* terimiyle anlatılmak istenen eski, yeni (tarihi, güncel); doğu, batı, kuzey ve güney olmak üzere Türk dilinin tüm şubeleridir. Türk dilinin belirli bir dönemi ya da coğrafyası söz konusu edildiğinde ise *Türkçe* (Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi) terimi kullanılacaktır. Bu konuda ayrıca bk. (Tuna, 1986: 3).

⁸⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Özalan, 2014.

görevde kullanıldığı manasını taşımamaktadır. Zira burada algılanan *tahmin* fonksiyonu bu cümlelerin iç yapısındaki söylemle ilgilidir. Aktarılan mesajın aktaran, alıcı ve ortamın durumuna göre şekillendiği bilindiğine göre bu cümledeki *tahmin*, /+tir-/ şeklinin ekleşme düzenindeki karşılığı ile ilgili değil konuşmanın ortamdaki seyrinin gerektirdiği ve anlık olarak gerçekleşen bir durumdur.⁹⁰

Ek fiillerin ikinci alt türünü oluşturan unsur ise tasvir ek fiilidir. Tasvir ek fiilinin cevher ek fiilinden başka bir türü temsil etmesi onun farklı birtakım özelliklerinin olması gerektiğine işaret eder. Bu özelliklerin başında fiil kategorisine taşıdığı ismin anlamına bir incelik, bir tasvir katması gelir. Ancak, tasvir ek fiilinin söz konusu müdahalesini eklendiği ismin anlamını değiştirdiği şekilde görmemek gerekir. Zira anlam değiştirme görevini Türk dilinde yalnızca yapım ekleri yerine getirmektedir. Tasvir ek fiilinin anlama müdahalesi, zarf-fiil ekinin de yardımıyla fiildeki anlamın çeşitli yönlerden tasvir edilmesi şeklinde gerçekleşir.

“*yā resūlallāh, bu kün meşgul boldum erte namāzınğa kelü bilmedim, ewde namāz kıldım*” “Ey Allah’ın Resülü bu gün meşgul idim, sabah namazına geledim, namazı evde kıldım”(NF 100/13). Nehcü’l-Ferādis’ten alınan bu cümlede *kelü bilmedim* sözündeki tasvir ek fiili, /+bil-/ şeklindedir. Bu morfemin gel- fiilinin anlamını değiştirmeden bu işin elde olmayan sebeplerle yahut geçerli bir mazeretin bulunması dolayısıyla yapılmadığını bildiren bir işlevde kullanıldığı görülür. *kelü bilmedim – kelmedim* yahut *kelü bildim - keldim* kelime çiftlerine bakıldığında yukarıda anlatılmak istenenler örneklenmiş olacaktır. Birinci kelime çiftinin her iki sözünde de gel- işinin gerçekleşmediği; ikinci kelime çiftinin her iki sözünde ise gel- işinin gerçekleştiği görülür. Her durumda da *gel-* fiilinin sahip olduğu anlam değişmemektedir:

kel-ü+bil-dü+m	X	kel-ü+bil-me-di+m
kel-ø+ø- di+m	X	kel-ø+ø -me-di+m

Tasvir ek fiilinin cevher ek fiilinden farklı olan diğer bir özelliği ise farklı şekillerin alt fonksiyon farklarını meydana getirmesidir. Cevher ek fiil, isimlerin anlamlarına müdahalede bulunmadan onları fiil sınıfına aktarmak olan işlevini çevre şartlarına ve diyalektlere göre farklı şekillerle icra etmektedir. Bununla birlikte kullanılan şekiller

⁹⁰ Bu konuda ayrıca bk. (Özalan, 2014: 216-217).

farklı olsa da karşılanan işlevin aynı olduğu görülmektedir. Karşıladıkları işlev noktasında eş değer olan bu şekiller arasındaki fark ise yalnızca morfofonetik bir farktır. Yani bu şekiller arasında fonemik bir ayırım bulunmamaktadır (Özalan, 2014: 211-219).

Tasvir ek fiili de diyalektilere ve çevre şartlarına göre Türk dilinde farklı şekillerle görülmektedir. Fakat şekillerdeki farklılık aynı zamanda alt fonksiyon farklarını oluşturmaktadır.⁹¹ Üst fonksiyonları aynı olan başka şekillerin oluşturduğu alt fonksiyon farkı, bu şekiller arasındaki farkın morfofonetik ve morfofonemik olduğunu göstermektedir. Yani tasvir ek fiili olarak kullanılan şekiller arasında fonemik fark da bulunmaktadır.

Dilde bir unsuru teşekkül ettiren niteliklerin toplamından hareketle edinilen *yapı bilgisini* meydana getiren araştırma yöntemlerini tasvir ek fiiline tatbik etmek, onun Türk dilindeki yeri hakkında varılacak sonuçlar bakımından mühim bir merhaleyi oluşturmaktadır.

Türk dilinde, cümleden sese kadar tüm unsurların kendilerine mahsus yapısı vardır. Her müstakil unsurun (ses, hece, kelime, ek gibi) yapısı, o yapıyı oluşturan karşılıklılık ilişkilerinden meydana gelir ve yapı ancak bu ilişkiler sayesinde açıklanabilmektedir. Söz gelimi ses cihazımızda seslerin üç temel niteliği ve onların alt nitelikleriyle bu niteliklerin boğumlanmasına imkân veren boğumlanma açıklığı ile boğumlanma süresi arasındaki ilişki sesin yapısını ortaya koyar. Sesin nitelikleri boğumlanma yeri, ses telleri ve soluğun kontrolü demek olan boğumlanma şekline dayanır. Seslerin temel nitelikleri arasında boğumlanmayı meydana getiren dikey karşıtlık ve alternans karşılıklardan birer tanesinin belirlendiği ve art zamanlı işleyen yatay karşıtlık ilişkisi bulunur. Sesin meydana gelmesi yani boğumlanma, bir nicelik nitelik ilişkisine sahiptir. Her ses için ayrı ayrı olmak üzere seslerin niteliklerinin oluşabilmesi için ses cihazında o sese ait oluşturulan bir açıklık ve verilen bir süre vardır. Seslerin nitelikleri bu süre ve açıklığa bağlı olarak üretilebilir/boğumlanabilir. Bu da seslerin nicelik ve nitelik karşılığına sahip olduğu anlamına gelir. Sesin yapısına dair verilen bu özet bilgiler aynı zamanda sesin heceyle

⁹¹ Bu durumu örnekleme bakımından sıfat fiil eki olarak kullanılan farklı şekillerle bir karşılaştırma yapılabilir. Söz gelimi “*Yükselen bir nakarâtın büyüyen velvesi/Nice tuğlarla karışmış nice bin at yelesi*” ve “*Dışardan gelecek bir tesire sade Garp için değil, Şark için de kapalıydık.*” örneklerindeki –miş rivayet, –ecek şekli ise *tahmin-ihhtimal* fonksiyonlarında kullanılmıştır. (bk. Topçu, 2011: 128, 147)

olan yapı ilişkisini de gösterir. Çünkü bir yapıyı teşekkül ettiren ilişkilerin sınırı o yapının diğer yapılarla olan münasebetini de gösterir.

Bir yapı, ancak kendisiyle ilgili bütün unsurların ve bunlar arasındaki ilişkilerin tespit edilmesiyle açıklanabilir. Dolayısıyla dilin unsurlarından sadece birinin yapısını açıklamak doğru bir yöntem olmayacaktır. Meselâ, sesin yapısına ilişkin yukarıda verilen ilişkiler, sesin heceyle, hecenin kelimeyle, kelimenin tamlamayla olan ilişkisini konuya dâhil edecektir. İşte bu, bize yapılar arasındaki yapı ilişkisini sunmaktadır.

Müstakil yapıların kendi içindeki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini ve aynı zamanda diğer yapılarla arasında bulunan yapı ilişkisinin ne olduğunu dildeki tüm boyutlarıyla ortaya koyan düzen, Türk dilinde *ekleşme dizisinin karşılık düzeni* (Turan, 2016: 12) adıyla anılmaktadır.⁹²

Türk dili, kelime ve ekten ibaret olan unsurlarını birbirleriyle karşılıklı bağımlılık ilişkisiyle yapılandırmıştır. Bu iki yapının birbirleriyle yapılandırılmış olması anlam, işlev, şekil, öncelik/sonralık ve tamlama/ekleşme açısından ortaya konulmuştur.⁹³

Buna göre, üst şekil/alt şekil ilgisine sahip olmayan kelimeler, müstakil telaffuz şekillerini birbirlerine karşı muhafaza ederken eklendikleri kelimeye göre değişen işaretli ya da işaretli şekilleriyle ekler, üst şekil/alt şekil⁹⁴ karşılığına sahiptir.

Kelimeler ortada bir cümle olmadan da algılanabilen anlam(lar)a sahiptir. Ekler ise kelimeye ait türlü işlevleri yerine getiren görevli unsurlardır ve ekler için anlamdan bahsedilmesi mümkün değildir.

Kelime – ek karşılığında öncelik/sonralık ilişkisi gereği kelime önce, ek ise sonra gelir. Kelime-kelime karşılığında aralarında telaffuz aralığı bulunan kelimeler tamlamada önce yardımcı unsur (tamlayan) sonra asıl unsur (tamlanan) olarak sıralanırlar. Ek-ek karşılığında ise ekler, eklendikleri kelimeye ait işlevleri karşılama sıralarına göre yapılandırılan bir sıra ile her bir üst fonksiyonu temsil edenler kendi aralarında art zamanlı (yandaş karşıtlıkla) olmak üzere eş zamanlı (yandaş karşıtlıkla) olarak yer alırlar.⁹⁵

⁹² *Ekleşme dizisinin karşılık düzeni* ve *ekleşme bilgisi* terimleri mahiyetlerinin ne olduğu açıklanarak ilk defa Turan tarafından teklif edilmiş ve kullanılmıştır. (bk. Turan, 2016).

⁹³ Bu yapı ilişkilerinin nasıl belirlendiğine dair bk. (Turan, 2016: 2, 3, 9).

⁹⁴ Meselâ –(y)AcAk bir üst şekildir (büyük harfle gösterilen ses üst ses/arkifonemdir). Bu üst şeklin alt şekilleri ise şunlardır: –yacak, –yecek, –acak ve –ecek.

⁹⁵ Burada kelime-kelime ilişkisindeki düzenin istisnası gibi görünen *ad-soyad* ve *ikilemelere* değinmek gerekmektedir:

Ayrıca kelimelerin belirli bir yere kadar takip edilebilen anlamla köken ilişkileri vardır. Köken, ekler için söz konusu edilemeyecek bir durumdur. Zira ek, şekildir ve ancak buna dayanarak bir şeklin daha eski başka bir şekille izah edilebildiğinden ya da bu şeklin kökeninden bahsedilebilir. Yine de eklerin görevlendirilmeleri ile şekilleri arasında işlevsel bir ilişki söz konusu olmadığından ek için köken açıklaması yapılamamaktadır.⁹⁶

Türk dilindeki yapı ilişkileri sadece kelime ve ekin birbirleriyle olan yapı ilişkisini tanımlamakla kalmaz aynı zamanda kelime ve ekin yapısını da tarif eder. Bu yapı ilişkisi dildeki herhangi bir unsurun gramer sınıfının tayin edilmesinde kullanılır. İsimle fiil kategorileri arasındaki farkın belirgin bir anlam ve şekil farkına dayalı olarak açıklanabilmesi de bu işleyişin bir sonucudur.

Sese, kelimeye ve eke dayalı örneklerle yukarıda anlatılan yapı ilişkilerinin tasvir ek fiillerinin ek fiilin bir türü olup olmadığını belirlemede de kullanmak gerekmektedir. Aksi halde ortaya konulan bilgilerin doğrulanması ya da yanlışlanması bakış açısına göre değişebilecek ve bu da metodoloji bakımından sağlıklı sonuçlar vermeyecektir.

Kelime ile eke ait yapı bilgisi ve bunlar arasındaki yapı ilişkilerini tasvir ek fiillerine tatbik ederek bu unsurların yapısını ortaya koymak mümkündür. “*Buraya gelince gözleri doldu. Boğazı gıcıklanmaya başladı. Kendisini tuttu. Bıraksa boşanverecekti.*” (İnce Memed 1, 21) cümlesinde geçen /+ver-/ tasvir ek fiilinin bir anlam unsuru mu yoksa bir görev unsuru mu olduğu sorusunun cevabı bu unsurun yapısına ait ilişkilerden sadece

Ad-soyad: “*Efrasiyap Gemalmaz*” tamlaması niteleme fonksiyonlu bir isim tamlamasıdır. Burada adı *Efrasiyap* olan *Gemalmaz*’dan bahsedilmektedir. Yani adı *Efrasiyap* olmayan *Gemalmaz* da olabilir. Yardımcı unsur (*Efrasiyap*), asıl unsur (*Gemalmaz*) düzenine uygun olarak teşkil edilen bu tamlamada anlaşılması lüzumlu görülen ve ayırıcı (adları Celal, Ersan olan *Gemalmaz*lardan ayıran) niteliği haiz öge, yardımcı unsur olarak önce yer almıştır. Bu tamlama belirtme fonksiyonlu olarak “*Gemalmazların Efrasiyabı*” şeklinde de teşkil edilebilir. Bu sefer de aile/sülale adı olarak belirtilen “*Gemalmazların*” sözü “*Efrasiyap*”ı, *Gemalmazlardan* olmayan *Efrasiyap*’tan ayırmakta ve yardımcı unsur olarak Türk dilinin tamlama düzeni gereği asıl unsurdan önce gelmektedir.

İkileme: Türk dilinde ikilemeler, fonetik kuralların belirlediği bir sıralama ile meydana gelirler. Ünlü dizisi (e, a, i, ı, ö, o, ü, u) ve ünsüz dizisi (ğ, h, l, r, n, m, v, y, k, z, s, ş, f, c, d, g, b, ç, t, p) olarak tespit edilen bu dizi, aynı zamanda seslerin ağız ortası açıklığının da sıralamasıdır. Meselâ “*çoluk çocuk*” ikilemesinde diziyi belirleyen kural şudur: “*Eğer her iki üyenin de baş tarafı aynı ise, karşılıklı olarak baştan sona doğru, her iki üyenin fonemlerine bakılır. Bu ikisi arasındaki ilk farkın gösterdiği karşıtlığa bakılır. Bu, ya V-K, ya da K-K’dır (V-V için örnek yok). Eğer V-K ise, V’lisi başa gelir. Msl: sere-serpe. Eğer K-K ise (Ünsüz Dizisi’ne) bakılır. Hangi üyedeki K, Ünsüz Dizisi’nde öbüründen önce geliyorsa o üye başa gelir. Msl: çoluk-çocuk, huy-hus.*” (Tuna, 1983: 228).

⁹⁶ Bazı ekler için zamir kökenli, iyelik kökenli şeklinde izahlar görülmektedir.

birini ortaya koyacaktır. Ver- bir fiil (yani kelime, anlam) olarak kullanıldığı zaman Türkçe Sözlük'te şu anlamlardan birini karşılar:

“1. Üzerinde, elinde veya yakınında olan bir şeyi birisine eriştirmek, iletmek. 2. Bırakmak veya bağışlamak. 3. Ondan bilmek, atfetmek. 4. Düşünce veya bilgi anlatan şeyleri başkalarına iletmek, bildirmek. 5. Döndürmek, çevirmek, yöneltmek. 6. Herhangi bir duruma yol açmak. 7. Eğlenceli toplantı düzenlemek, konuk çağırıp ağırlamak. 8. Topluluk önünde sanatını göstermek, icra etmek. 9. Topluluk önünde bilimsel konudaki bildirisini sunmak. 10. Satmak. 11. Kızı, kadını biriyle evlendirmek. 12. (-i) Ödemek. 13. Yaymak. 14. Bitki ve ağaç, ürün üretmek. 15. Herhangi bir şey ortaya çıkarmak, oluşturmak. 16. Hepsini herhangi bir duruma sokmak. 17. Sahip olmasını sağlamak. 18. Bir şey üzerinde etki yapmak, biçimini değiştirmek. Biçim vermek. 19. Tespit etmek. 20. Kazandırmak, katmak. 21. Ayırmak, harcamak. 22. Dayamak. 23. (yar) Kök veya gövdeleri sonuna -ı (-i, -u, -ü) zarf-fiil eki almış fiillere gelerek tezlik bildiren birleşik fiiller oluşturur.”⁹⁷

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi bahsi geçen olan unsur yukarıda belirtilen ya da belirtilmeyen bir anlamda yani bir anlam unsuru olarak kullanılmamaktadır. Ancak “Durdu: ‘Teslim,’ diye bağırdı. ‘Yakarım.’ Türkü kesiliverdi. Adam olduğu yerde **kalakaldı.**” (İnce Memed 1, s.134) örneğinde bu sağlama yönteminin kal- fiili için geçerli olmadığı görülecektir. Zira aynı sözlükte bu kelime için verilen anlamların henüz başında “sürdür-” anlamı bulunmaktadır:

“1. Olduğu yeri ve durumu korumak, sürdürmek. 2. Zaman, uzaklık veya nicelik belirtilen miktarda bulunmak. 3. (-de) Konaklamak, konmak. 4. (-le) Oturmak, yaşamak. 5. Eğleşmek. 6. Hayatını sürdürmek, yaşamak. 7. Varlığını korumak, sürdürmek. 8. (-de) Oyalanmak, vakit geçirmek. 9. Sınıf geçmemek. 10. (-de) İşlemez, yürümez duruma gelmek. 11. (-e) Geriye atılmak, ertelenmek. 12. (-de) Bir şeyle kaplanmak, bir şeye bulanmak. 13. (-de) Bir işi belli bir noktada bırakmak, ara vermek. 14. (-den) Miras olarak geçmek. 15. (-den) Yapamamak. 16. Belli bir gelirle geçinmek zorunda bulunmak. 17. (-le) Yetinmek. 18. (-le) Sınırlanmak. 19. Herhangi bir durumu sürdürmek. 20. (yar) Olmak, herhangi bir durumda bulunmak. 21. (yar) Kök veya gövdeleri sonuna -a (-e), -ip (-ip) zarf-fiil eki almış fiillere gelerek süreklilik bildiren birleşik fiiller oluşturur.”⁹⁸

Bu iki örneğe göre denilebilir ki müstakil bir kelimenin görevli bir unsur halini almasında onun bağımsız bir sözlük elemanı iken taşıdığı anlamların işlevlere yön veren

⁹⁷http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a427f24a82909.49193770 (26.12.2017)

⁹⁸http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a97b193d2f148.60598030 (01.03.2018)

etkileri vardır. Bu yolla meselâ süreklilik işlevini sağlamak üzere niçin /+bil-/ , /yaz-/ , /+ver-/ gibi sıklıkla kullanılan morfemler değil de daha çok /+kal-/ morfeminin tercih edildiği anlaşılabilir. Ayrıca bir morfemin anlam ya da görev unsuru olduğunun tespitinde sözlüklerin bu bakış açısıyla değerlendirmeye alınması faydalı olabilir. Çünkü bir kelimenin anlamlarından birinin aynı unsurun görevli unsur halindeki işlevlerine kaynaklık edebileceği ya da görevli unsurun icra ettiği fonksiyonların frekans sıklığı sebebiyle sözlük elemanı durumundayken anlam olarak kayıt altına alınma ihtimali bulunmaktadır. Bu yaklaşımın pratik özeti ise şu şekilde verilebilir:

a) Morfemin anlamı hangi fonksiyonun karşılanacağına kaynaklık edebilir.

b) İcra edilen işlev, kelimenin anlamı olarak kaydedilmiş olabilir.

Özalan'ın cevher ek fiili için "(...) *bu morfemlere ancak sözlük unsuru olarak kullanıldıklarında bir anlam yüklenebilir.*" (2014: 21) şeklindeki ifadeleri aynı ek sınıfında yer almaları dolayısıyla tasvir ek fiilleri için de geçerlidir. Yani tasvir ek fiili anlam/görev karşılığında **görev** tarafındadır.

Tasvir ek fiili bir kelime olarak kabul edildiğinde ya öncelik-sonralık ilişkisine göre kelime-ek karşıtlığında ekleşmenin başında bulunması ya da kelime-kelime karşıtlığında asıl unsur olarak sonra veya yardımcı unsur olarak önce yer almasının gözlenmesi beklenir. Yukarıda verilen cümledeki *boşaniver-* aynı zamanda bir ekleşme örneğidir. Hareketleri karşılayan bir anlam unsuru olarak kelime (*boşan-*) başta ve ekler ise bu kelimeye ait işlevleri⁹⁹ yerine getirmek için yandaş ilişkiyle sonda yer almıştır. Buradaki /+ver-/ tasvir ek fiili, tür olarak kelimeye dâhil edilirse bu, şu anlama gelir: Bu unsur *boşan-* kelimesiyle bir tamlama ilişkisi içindedir ve bu tamlamada da asıl unsur olarak görevlendirilmiştir. Hâlbuki durum böyle değildir ve sonuç olarak tasvir ek fiili kelime-ek karşıtlığına bağlı olarak öncelik/sonralık ilişkisinde **sonralık** tarafındadır.

⁹⁹ Bu hususta Gelalmaz'ın şu ifadeleri oldukça önemlidir: "*Bilindiği gibi Türkçe sondan eklemeli bir dildir. Yani bu dildeki görev öğeleri **dizim** (syntaxe) içerisinde görevlerini belirleyecekleri anlam öğelerinden sonra getirilirler. Böylece anlam öğelerine göre yerleri belirlenmiş olan görev öğeleri, dilin gelişme süreci içerisinde, dile önce **bireşimli** (syntétique), daha ileri durumlarda da anlam öğeleriyle görev öğeleri arasında gelişen –benzeşme, kaynaşma, düşme gibi- çeşitli ses olaylarıyla ortaya çıkan **çok bireşimli** (polysynthétique) bir görünüm kazandırır. O hâlde günümüzde Türkçe, dizim bakımından, Türkçeyi yakından tanımayanlar için çok bireşimli, yakından tanıyanlar için de –her anlam veya görevi ayrı ayrı işaretleme eğilimi gösteren- bireşimli bir dildir.*" (Gelalmaz, 2010: 177-180).

Türk dilinde tüm görevlendirmeler eş zamanlı olarak yapılmaktadır. Ekleri görevlendirme kuralı eski ve yerleşik olduğu için de bu görevlendirmeler belirli bir disiplin içerisinde yeniden yapılabilmektedir. Eklerin görevlendirilmeleri ile şekilleri arasında da işlevsel bir ilişki bulunmadığına göre Türk dilindeki her fiilin tasvir ek fiili olarak kullanılabilme potansiyelinin olduğunu belirtmek gerekir.¹⁰⁰ Bu bakımdan tasvir ek fiili anlam-şekil ve işlev-şekil karşıtlıklarından ***işlev-şekil*** tarafındadır.

Eklerin kelimededen farklı olarak üst şekil-alt şekil karşılıkları bulunmasına rağmen tasvir ek fiillerinde üst şekil-alt şekil karşılığının olmamasının yani telaffuz farkını koruyarak ünlü uyumuna uygun olarak şekillenmemesinin sebebini, böyle olduğu takdirde aynı işlevi koruyamayacak olmasında aramak gerekir.

Ünlü uyumundan feragat ederek alt şekil üst şekil yerine başka şekilleri tercih eden tasvir ek fiilinin bu tercihinin altında fonksiyon farkını ve zenginliğini karşılayamaz duruma düşmemek vardır. Bu yol takip edildiği için bütün fiil şekillerinden faydalanabilme imkânı ortaya çıkmış olmaktadır. Bu durumun tersi olarak yani *varıver-* fiilinin yerine ünlü uyumuna bağlı olarak alt şekil karşıtlığındaki biçimi olan *varıvar-* fiili kullanılsaydı aynı fonksiyonun karşılanamadığı görülecektir.

Eklerin kelimeler karşısında bağımlı telaffuz şekilleriyle üst şekil-alt şekil karşılığında cevher ek fiili ile tasvir ek fiilinin istisna gibi görünen durumları karşımıza çıkar. İsim – fiil kategorisini temsil eden cevher ek fiiliyle birlikte tasvir ek fiilinde görülen bu durum aslında bir istisna değildir. Zira, istisna, genel kuralın dışında kalan durumlarda söz konusu edilebilir. Hem cevher ek fiili hem de tasvir ek fiili kendi iç yapılarında birbirlerine karşı şekil farklarını muhafaza ederler. Bu özelliklerinin sebebi karşıladıkları/karşılayacakları fonksiyonların zengin olmasıdır.¹⁰¹

Türk dilindeki temel morfofonetik hususiyetlerden biri de ses uyumudur. Ayrıca eklerin ses uyumuna direnmeleri sıklıkla görülen bir durum değildir. Buna rağmen hem

¹⁰⁰ Her ne kadar konuya yaklaşım tarzı farklılık gösterse de birleşik fiiller hakkında sunulan bir tebliğdeki şu ifadeler dikkat çekicidir: “Kısacası, birleşik fiil oluşturacak fiillerin bir listesi yapılamaz. Bütün fiiller, bu konuda birleşik fiil oluşturma yeteneğine sahiptir.” (Uğurlu, 2009: 408).

¹⁰¹ “gel-ø(emir sf.)+ø örneğindeki ekin emir kuvvetindeki bir isteği yansıttığı için ayrıca kendisinin de damgalanması ise, dikkatten uzak tutulamayacak değerdedir. Çünkü fiili, demiri kesecek kuvvette bir isteğe dönüştürebilmek için, ta emir ekinin telaffuz değerlerine varıncaya kadar fiilin üzerine vurgu olarak yığılması, Türk dilinin ekleşme ve eklenme düzenindeki harikuladeliğin, nerelere kadar uzanabilen bir ses şekil fonksiyon karşıtlıklarına muktedir olduğunu göstermesi bakımından başat örneklerdendir” (Turan, 2008: 238-239).

cevher ek fiilinin hem de tasvir ek fiilinin üst şekil-alt şekil karşılıklarının bulunmaması yani ses uyumuna direnmeleri cevher ek fiili için şöyle açıklanabilir: Bir yargıyı hükme bağlayabilmek için fiil, zaman ve mekân olmak üzere asgari üç unsur gerekmektedir. Cümlelerin kurulabilmesi için her şartta gerekli olan fiil ya bir anlam unsuru olan kelimeyle ya da cevher ek fiili ile tesis edilebilir. Eski Türkçeden günümüze kadar tanıklarıyla görülen bu durum, cevher ek fiilinin isimleri fiil kategorisine taşımak olan yalnız bir fonksiyonunun olduğunu ve kendini unutturmadığını; bunu da şeklini muhafaza ederek sağladığını göstermektedir.

Karşıladıkları fonksiyonların çok zengin olduğunu tespit ettiğimiz tasvir ek fiillerinin tek şekillilikleri de bu zenginliği koruma dinamizmine dayanmaktadır. Tasvir ek fiilleri anlam unsuru iken görev unsuru haline geçmiş morfemlerdir.¹⁰² Bu unsurların bir kelime olarak taşıdıkları anlamların görevli morfem sınıfına geçtikten sonra icra edecekleri fonksiyonlara etkilerinden söz edilebilse de eklerin ekleşme dizisindeki görevleri eklendikleri kelimelere ait işlevleri yerine getirmektir. İşte bu noktada adına *nüans* denilebilecek önemli bir ayrıntı ortaya çıkmaktadır.

1. “*kapuğka tegip tüşti kirdi yorıp*
körü aldı hacib kişisi kelip” (KB 520)
2. “*bes yaman hālī tüşüptür yārlar min zārga*
kim yaman hālīmni zāhir iyley-alman yārga” (BV 548/1)
3. “*yana sañnu aldı ayur ivmeyin*
iveklikte yas ol anı kılmayın” (KB 5648)

Yukarıdaki metinlerde yer alan tasvir ek fiillerinin her bir kullanımda farklı fonksiyonları icra ettiği görülmektedir. İlk beyitte *karşılama*, ikincide *iktidar-gurur* ve üçüncüde ise *tezlik* fonksiyonları /+al-/ morfemi ile icra edilmiştir. *Gör-*, *eyle-* ve *sakın-* fiillerinin anlamlarının ihtiyacı olan işlevler eş zamanlı bir görevlendirmeye yerine

¹⁰² Bu unsurların görevli morfem halini aldıktan sonra geçirdikleri süreçler Yeni Uygur Türkçesinde dikkat çekici bir şekilde görülmektedir: “*Yeterlilik ifadesi taşıyan birleşik fiiller, Uygur Türkçesinde ünlü ile biten fiillere -la, -le veya -yala, -yale ekinin getirilmesiyle, ünsüz ile biten fiillere ise -ala, -ele ekinin getirilmesiyle karşılaşılır. Fiilin yeterlilik şekline olumsuzluk eki -ma, -me getirildiğinde ek -al, -el şekline girer. Bütün bu ekler -a, -e zarf fiil ekinin al- yardımcı fiili ile kaynaşması sonucu ortaya çıkmıştır.*” (Yiğitbaşı, 2003: 373). Bu konuda ayrıca bk. (Yıldız, 2016: 16).

getirilmiştir. Bu fiillerin farklı nüanslarla kullanımına imkân veren /+al-/ tasvir ek fiili, bu işlevselliğini muhafaza etmek için ses uyumuna karşı koyarak üst şekil-alt şekil karşılığına sahip olmadan kendi telaffuz şeklini korumaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TASVİR FİİLLERİNDE İŞLEVLER

Çalışmanın bu bölümünde tasvir görevini yerine getiren morfemlerin işlevlerine yer verilmiştir. İşlevler, üst/ana/temel işlev önce ve bunlara bağlı alt işlevler sonra olmak üzere alfabetik sıra ile yer almaktadır. İşlevlerin tespitinde tasvir ek fiillerinin dahil olduğu yapının bütün olarak değerlendirilmesine çalışılmıştır. Çünkü, bu morfemlerin (aynı ya da başka şekilli olsun) ekleşme düzeni içerisinde karşıladıkları işlevler, ekleşmenin diğer unsurlarıyla da ilgili görülmüştür. Dilin kendini gerçekleştirdiği alan olan *cümle* ve metnin tüm aşamalarından elde edilen *bağlamdan* işlevlerin tespiti sırasında faydalanılmıştır. Bu bakımdan mesela *iktidar-çekinme/korku* şeklinde gösterilen işlevlerden ilki (iktidar) tasvir fiilinin asıl işlevini; ikinci (veya diğerleri) ise metnin bağlamına gönderme yapan kavramı içermektedir.

Tasvir ek fiili olarak kullanılan bir şeklin icra ettiği işlev belirlenirken üst işlevlerden alta doğru gittikçe ortaya çıkan işlevlerin zaman zaman birbirlerine yaklaşması ve karışması gibi bazı zorluklarla da karşılaşmıştır. Bu durumda metindeki bağlama göre en uygun olanı tercih edilmiştir. Ayrıca, kaynak metinlerdeki ifadelerin yanlış veya eksik okunduğu/yazıldığı düşünüldüğünde metne müdahale edilmiş ve bu durum dipnotta belirtilmiştir.

2.1. BAŞLAMA

Hareketin başlama zamanını tasvir eden bir üst işlevdir. Ayrıca *başlama* üst fonksiyonunun bir de *ihbar* alt fonksiyonunu içine aldığı belirlenmiştir:

/+kel-/

“*kıyudan ahsuzın çıka keldi*

tolun ay tek nurlu yüzi toğa keldi” (KY B15v1)

/+tur-/

“*eren ıdıp söke*¹⁰³ *turdi*

başı boynın söke turdi

¹⁰³ “diz çökmek”, bk. (Clouston, 1972: 819).

*uwut bolup **büke turdı***

uğu kılma tipen yıgđı” (DLT 447)

*“yiti iqlim řāhları **başlayu turdı***

buyurđı bigler egnıñe kötürđı” (HŞ 4531)

2.1.2. Başlama-ihbar

/+tur-/

“şanüber kadd u kâmet hoş yitürmiş

*çiçek ‘ışkında köñlek **yırta turmış**” (HŞ 1425)*

2.2. DENEME

Bir üst işlev olarak tespit edilen *deneme* söz konusu eylemin gerçekleştirilmesine teşebbüs edilmesinin veya tecrübe edilmesinin tasvir edilmesinde kullanılmıştır:

/+gör-/

“güzeller mihrbān olmaz dimek yañlışdur ey Bākī

*olur va ‘llāhi bi ‘llāhi hemān **yalvarı görsünler**” (BD G55/5)*

*“hat **gelmeye görsün** leb-i cānān edemez bahs*

bir mūr ile gāhıce süleymān edemez bahs” (ŞGD G28/1)

/+kör-/

*“**yatu kördi** ança usı kelmedi*

tüni boldı yılça yitip bolmadı” (KB 5967)

“mini evre sürđi sözüm tutmadı

*sözün **қадрa kördüm** küçüm yetmedi” (KB 6244)*

2.3. GÖSTERME

Hareketin yapılışını somutlaştıran, gösteren üst işlevin adıdır:

/+bar-/

*“yigirmi kün olurup bu taşka bu tamka kop yol(l)ug tigin bitidim ıgar oğlanıñızda taygunuñızda yigđı ertigiz **uça bardıgız**” (KT GD)*

/+yori-/

“antagıñın üçün igidmiş kaganıñın sabın almatın yir sayu bardıg kop anta alkıntıg arılıg anta kalmış yir sayu kop **toru ölü yoriyur ertig**”¹⁰⁴ (KT G9)

“bu didügi ‘oşman neslidür, işte **sürilip gide yorur.**” (DDK D2/6)

“döndi ivine **geli yorur-iken** ‘azrā’ il atınuñ gözine görindi” (DDK D159/13)

“oğuzdan kan turalı dirler bir yigit var imiş, kızuñ dileyü **geli yorur** didiler” (DDK 178/4)

2.4. İHBAR

Hareketin haber verildiği üst işlevin adıdır:

/+bar-/

“[kañım] (kagan ança ilig) törüg kazganıp **uça barmış**” (KT D16)

“Türküme bodunuma yigin ança kazganu birtim bunça kazganıp kañ(im ka)gan it yıl onunç al altı otuzka **uça bardı**” (BK G10)

“bilge kagan **u(ça bardı** özüm sakınur men)” (BK B2)

/+bir-/

“irtiş ögüzüg keçe keltimiz kelmiş alp tidi tuymadı teñri umay ıduk yir sub **basa birti** erinç neke tezer biz” (T 38)

/+kel-/

“yazıña oguz tapa süledim ilki sü taşıkmış erti ikin sü ebde erti üç oguz süsi **basa kelti**” (BK D32)

2.4.1. İhbar-hatırlatma

/+bar-/

“teñri yarlıkaduk üçün illigig ilsiretmış kaganlıgıg kagansıratmış yağıg baz kalmış tizligig sökürmüş başlıgıg yüküntürmiş kañım (kagan ança ilig) [törüg kazganıp **uça barmış**]” (BK D13)

2.4.2. İhbar-sebep

/+bar-/

¹⁰⁴ Bk. Turan, “Gösterme Sıfat Fiili”.

“*beglik urı oğluñ kul boltı işilik kız oğluñ küñ boltı bilmedük üçün [yablakıñın üçün eçim kagan **uça bardı**]*” (KT D24)

“*Ol bilmedükügin üçün yanlakıñın üçün eçim kagan **uça bardı***” (BK D20)

2.5. İHTİMAL

Hareketin gerçekleşmesinin ihtimale dayalı olduğunu gösteren üst fonksiyonun adıdır:

/+al-/

“*söz **diy alurlar** geh ü bī-geh maḥall ü bī-maḥal*

bes maḥaldür terķ kılsam mülk ü ḥānümānım hem” (FK 453/4)

“*la ‘luḡa ‘aḳıḳ oḡşamas öz baḡrın itip ḳan*

***yaḡşı bola almas** belī çün aşlı yemendür*” (LD 489)

“*tirig ḳalsam ger öznı bezm-i vaşlıñ içre salḡay-min*

*fırāḳıñ şiddetin diy almasam ḥod **yıḡlay alḡay-min***” (NŞ 471/1)

/+bil-/

“*rüz-ı ḳıyāmetde kıızıl yüzlü **ḳopabilgey idim***

āmīhte ḳanıñ bile ‘aşḳında körsem ḥāḳnı” (HHD G949/3)

“*tālib-i ‘aşḳ ḳaçan men **bolabilgey irdim***

rāhber bolmasa ol nūr-ı hidāyet birle” (HHD G36/2)

“*yār azāḳıḡa başıñnı **salabilgey irdim***

bu temennāḡa köre bolsa maḡa destres” (HHD G964/4)

“*bola kim **bulbilevüz** añsuzın*

begümüzi vü pādişāhuñ kızın” (SNB 2847)

“*bola kim bulbilevüz bir biñar*

eger ılı şı olmaz ise ne var” (SNB 3284)

/+Ø-/

“*ben ol resmümüzi **ḳoyamazvanın***

üşenürvenin hem diyemezvenin” (SNB 3253)

“sizüñ resmüñüz nitedür bilmezem

bu resmi ben ayruşısı **kılmazam**” (SNB 3254)

“doğrusu ‘āşıkı sevmez mi sever mi **bilemem**

anı sen var o qadı ‘ar‘ara şor şorma baña” (EVD G3/3)

“ben kesen-kes **veremem** saña **cevāb** ol şūhuñ

geldi mi **haṭṭ-ı** ruhi berbere şor şorma baña” (EVD G3/4)

“cümle ‘ālem terkin urup ben dost terkin **urımazam**

andan ayru buçuk sâ ‘at ben ansuzın durımazam” (YED 174/1)

“hürî gelüp eydürise gönül bana virgü diyü

dostdan artuk kimseneye ben gönlümi **virimezem**” (YED 174/3)

“dostlar öğüt virür bana gitgil anun yakınından

daha yakın varam meger andan ayruk **varımazam**” (YED 174/6)

2.5.1. İhtimal-bağlılık

/+bil-/

“ışığı toprağın dāyım yalar men

bolabilgey maña hāsıl tiyü kām” (HHD TCB2/(4)7)

2.5.2. İhtimal-ımkân

/+bil-/

“yüzine karşı turabilmegey irdi āyīne

ger **bolabilmese irdi** āyīne pūlād-rūy” (HHD G1028/6)

“üçünçi gün aña **varıbilevüz**

yil oñat olursa irıbilevüz” (SNB 3286)

“üçünçi gün aña varıbilevüz

yil oñat olursa **irıbilevüz**” (SNB 3286)

2.5.3. İhtimal-istifham

/+bil-/

“nite **inanibile** kūrda çoban

ne eylük şana ilana bāg-bān” (SNB 4312)

2.5.4. İhtimal-temenni

/+bil-/

“āhım otı köñüliñge eser itgey irdi

bolabilse idi āhımniñ otı seng-tırāş¹⁰⁵” (HHD G485/3)

2.6. İKTİDAR

Eylemin yapılması için sahip olunan güç, yeterlik veya hareketin gerçekleşmesi için gereken muktedirliği belirten üst fonksiyonun adıdır:

/+al-/

“bağlaban bir pāre bözde bış ü kem

otka anı **taşlay algay** suğa hem” (LT 2737)

“de ‘bi bu yañlıg idi cārī anıñ

il **bola almay** harīdarı anıñ” (LT 2814)

“boldı kuşlarğa bu sözdin eyle hāl

kim hıred anı **kıla almas hayāl**” (LT 3068)

“... anıñ üstige saye salurğa **yayıla alur** ve başığa dürr-efşānlıq dağı **kıla alur.**” (ML B29-a/3)

“... anıñ üstige saye salurğa yayıla alur ve başığa dürr-efşānlıq dağı **kıla alur.**” (ML B29-a/3)

“tarşī şan ‘atı kim mañla ‘dın özge beytde **bola almas.**” (ML B32-a/25)

“bu iş mundın özge **bola almas ...**” (ML B42-b/6)

¹⁰⁵ Metinde “seng tırāş” olarak yazılmış.

“*āh u eşkimdin şikāyet eylemiş ol tünd-ḥū
ni diy algay-min ki bir ağzıda otur birde su*” (NŞ 509/1)

“*anıñ tuŕeyli şanemler yüzün körer-min līk
munı kim ayta alur şūḥ-ı bed-gümānımğa*” (NŞ 542/4)

“*deşt ara yarumas köñlüme gerdün ni ‘aceb
bola almas bu ālāḥān u alāmānım ile*” (NŞ 570/4)

“*saçınğa gird-i yezdī mi ‘ceriñ ḥāyil bola algay
bola alsa sevād-ı şām üze şeb-nem eger ḥāyil*” (FK 398/5)

/+bil-/

“*kalın oğuz bigleri ayıtdılar: bu kıızı istemege kim vara bilür?*” (DDK D82/2-3)

“*ḥāl ehli zevkādın ḥālī bolabilmes tiyü
nār yanlıg al yüzge saldı ‘anber bigi ḥāl¹⁰⁶*” (HHD K1/11)

“*köz tırelıkdin kutulub rüşen bolabilgey idi
körgüzse dīdārın demī közümge ol yūsuf-liḳā*” (HHD K5/45)

“*uşol dildār ḳaddinga bolabilmes idim ‘āşık
velī ‘āşık meni ḳılmış turur bu himmet-i vālā*” (HHD G10/4)

“*şafā her müdde ī tapğay idi ḥüsn ü cemālindin
körebilse idi ḥürşīdni ḥuffāş-ı nā-bīmā*” (HHD G11/3)

“*söz yok bu sözüm içre kil ol tar ağzıñnu
sormay biledür men bolabilmes şeker eyle*” (HHD G38/5)

“*şoḥbeti her kişi birle ḳılabilmes köñlüm
bolğalı derd-i dilārām maña hemşoḥbet*” (HHD G111/2)

¹⁰⁶ Metinde “*ḳāl*” şeklinde yazılan kelime, tıpkıbasımla () ve beyitin anlamına göre “*ḥāl*” olarak değiştirilmiştir.

“**kılabılmen** bu cānāndın şikāyet

yaraşmas tenge çūn cāndın şikāyet” (HHD G113/1)

“çūn kiçibdür men özümdin be zamān bir yolu

kim **tapabilgey** uş imdi güzerim kandadır” (HHD G188/7)

“körmey hūrşīd-i cemālin yakın

germ **bolabilmes** bāzārımız” (HHD G438/2)

“kayda tikebilgey men uşol ağzınğa közni

peydā maña çūn bir ser-i sūzen **bolabilmes**” (HHD G457/7)

“**kılabılmen** uşol kāfir kara zülfi bile sevdā

kim ay tek yüzidin başğa körer men nūr-ı imān yok” (HHD G528/3)

“dildārnu geh geh nazarında **körebilse**

bolmağay idi hāfiz-ı dilsūhte gamnāk” (HHD G533/7)

“**aytabilmes men** közümnin yaşına kim aqmağıl

gamze-i kāfir bile cān mülkin iy cān aqmağıl” (HHD G559/1)

“cān nişān kıldım uşol gamze oqığa men velī

aytabilmes men oqığa kim nişandın kiçmegil” (HHD G579/5)

“şekkerin ağzına cān birle hevādār bolub

aytabilmes kişige kışsa-i pinhānnı köñül” (HHD G583/7)

“sendin özge **körebilmedi** közüm dildārī

mundayın kim seni körmese irür bes şandal” (HHD G586/5)

“aşkıñdın öñin gayr köñülge **kirebilmes**

çūn özge üçündür köñlüm iwi muqaffel” (HHD G587/3)

“yārdın bile yār **bolabilmes men**

gül sewüb hemdem-i her hār¹⁰⁷ bolabilmes men” (HHD G744/1)

“*yārdın özge bile yār bolabilmes men*

gül sewüb hemdem-i her hār bolabilmes men” (HHD G744/1)

“*tā köñül yār işigini kılıbdur mesken*

sā ‘atī māyil-i gülzār bolabilmes men” (HHD G744/2)

“*asradım sırrını yıllar köñülüm içre velī*

bir nefes maḥrem-i esrār bolabilmes men” (HHD G744/3)

“*hāb-ı gāflet uşanıñ tek meni mest eyledi kim*

cehd iter men taķı bīdār bolabilmes men” (HHD G744/4)

“*seg-i dīvāne bigin tālib irür men līkin*

hemdem-i āhū-yı tātār bolabilmes men” (HHD G744/5)

“*niçe āzār kıılır bolsa menin cānumnu*

cān birür men taķı bīzār bolabilmes men” (HHD G744/6)

“*közleri devride hāfız kim irür mest-i müdām*

bir dem anıñ bigi hüşyār bolabilmes men” (HHD G744/7)

“*kim sewse dilārāmını cāndın kiçebilgey*

cāndın kiçebilgen bu cihāndın kiçebilgey” (HHD G808/1)

“*kim bolsa anıñ ‘aşkıda sevdāyī vü şeydā*

sermāye vü hem sūd u ziyandın kiçebilgey” (HHD G808/2)

“*‘aşkı yolıda nām u nişān kim tiler irse*

cān birle kamu nām u nişāndın kiçebilgey” (HHD G808/3)

“*kať -ı nazar eylese kişi yaḥşı yamandın*

‘ālemde barı yaḥşı yamandın kiçebilgey” (HHD G808/4)

¹⁰⁷ Metinde *bār* şeklinde yazılmış; tıpkıbasımında

“cān teşne-i dīdār kaçan kim bolabilse

çöl yolğa kirib āb-ı revāndın **kiçebilgey**” (HHD G808/5)

“baş kim uşanıñ işigide bolsa fedāyī

ol zevk bile bār-ı girāndın **kiçebilgey**” (HHD G808/6)

“hāfız bigi kim ‘ıyş-ı nihān zevkini bilse

söz kilgen ara tīg-i zebāndın **kiçebilgey**” (HHD G808/7)

“naqqāş sevād-ı haţını hem **yazabilgey**

āhım tütünü bile bolabilse midādı” (HHD G854/5)

“közlerimdin yir yüziñe barmağay yāķūt-ı nāb

bir **sorabilsem** uşol la ‘l-i dūr-efşānımnı men” (HHD G736/7)

“āhnıñ tīgi bile köksümni kıldım şāh şāh

tā **bolabilsem** perīşān zülfi üçün şāne men” (HHD G737/5)

“gülistān-ı cemāliñni **körebilsem** tiyü her dem

seherler uyğanıb bülbül bigin nālān bolubdur men” (HHD G738/5)

“vefā yolında eger hāk-i reh **bolabilsem**

cihānnı kılğay idim bende ‘izz ü cāhımdın” (HHD G758/4)

“hāfız hasta bigin cān çekediür men tün kün

bolabilsem tiyü bir murğ-ı seherhānındın” (HHD G760/7)

“naqd-i cān birib anıñ la ‘l-i lebindin buse

alabilsem biliñ ol cān maña erzān tüşgey” (HHD G811/5)

“müşkil ki şādmān **bolabilsem** bu dünyide

halk-ı zamān çü hurrem ü bī-ğam körünmedi” (HHD G835/2)

“**körebilsem idi** geh geh uşol hūr-ı perīşānnı

tigey irdim kara zülfi bigin hāl-i perīşānnı” (HHD G899/1)

“veh kim **körebilsem** men uşol köñlüm alannı

cānım tilegi köz yaruķı kavli yalannı” (HHD G900/1)

“*hāk-i kademi bolğay idim bir **körebilsem***

geh gāh nazār ‘āşıķ-ı miskīne salannı” (HHD G900/2)

“*sultānım ile birge süvāre **bolabilsem***

körgüzgey idim şahn-ı cihānda cevelānnı” (HHD G900/5)

“*bir nokta-şifat sākin ü şābit **bolabilsem***

körmegey idim cūn haķ-ı pergār özümni” (HHD G922/3)

“*ķadd ü bālāsına cān birle bolub men bende*

***körebilsem** tiyü ol serv tek āzādımni” (HHD G924/4)*

“***körebilsem** gülistānda uşol serv-i revānımni*

revān kılğay idim ol dem aņa cān u revānımni” (HHD G925/1)

“*başımni gūy tek gālān azakığa salur irdim*

***körebilsem** bu meydan içre zībā şehsüvārımni” (HHD G927/2)*

“*ger pāy-ı şerīfīni **öpebilse** bu hāfiz*

devlet bile ‘izzet aņa payende bolası” (HHD G959/9)

“*kim anuğ igniğe ilgini **salabilse** demī*

ārzü boynına ilgini hamāyil kılası” (HHD G962/2)

“*ger kūy-ı harābātğa geh geh **barabilse***

zāhid kılabilmegey idi zühd-i riyāi” (HHD G971/4)

“*firāķı hasretinde közüme uyķu **kilebilse***

tüşümde körgey irdim bir zamānī vaşl-ı dīdārı” (HHD G997/2)

“*andın soñ **hēc kılu bilse**, kaçan kim hēcniñ emgeki taķı meşakķatı uluğ boldı erse, savābı taķı derecesi hem uluğ boldı.” (NF 270/6)*

“*uş imdi kalmadı hiç eşkibayım*

***kese bilmen** umınçım ni kılayın” (HŞ 2295)*

“niçe ol hūr melik tapğında kim bar

ilimge suv **koşa bilmegey** iy yār” (HŞ 3409)

“eger sen sünülüg bolsañ bolsañ anıñ üçün kim sünü eyesi galabalık-da **iş kılabilmes** tar yirler kılıç eyesiniñ turur” (MG 64b/3)

“... kimersege başçı bolmasa **kirü bilmes erdiler.**” (KE 111r7)

“bu yarıq birle **sançısa bilmes-men.**” (KE 133v2)

“öltür bu kün **öltüre bilür sen** iy yār

az ot beyise yanar bu şehr ü bāzār

ya kurmağa koyma düşmeniñ-ni zinhār

kim ok bile yıkmağa bu kün fırsat bar” (GT 162b/9)

/+u-/

“isig özin **ulagalı udaçı tep**” (AçB.611/146)

“munda-ta ulatı alku nom-l(a)r uyur üçün adın nom-l(a)r üz-e tıdılğalı **qaltı**” (Üİ 103a-3)

/+Ø-/

“mess-i vücūd bolsa zer tiseñ eyā faķır sen

kil **ayamayın** özüñ izde vişāl-i kīmyā” (HHD G13/4)

“neçe miñ yaşap er tilese tilek

tükel ök **bulumaz** bulunsa tilek” (KB 5429)

“ölüm tutmaz erken oduğ bol saķın

ölüm tutsa asğı **bulumaz** baķın” (KB 5718)

“neçeg yitig biçek erse öz sapın **yonumas**” (DLT 166)

“**diyemem** sīne-i berrāķı semenden gibidir

yāsemen belki o gül-naħl-i semen-ten gibidir” (EVD G42/1)

“**da‘vā edemem** yoķ deyü ammā fem-i yārı

var ise de yoķdur diyecek rütbe küçükdür” (EVD G45/2)

“*olamaz şāf-ı mücellā o semen-s̄ne gibi*

baḡanuñ ‘aksi nümāyān olur āȳne gibi’ (EVD Muhtelif Kıt‘alar 59/1)

2.6.1. İktidar-arz-ı hal

/+Ø-/

“*ey oğlanlarım siz bilür-siz, men yūsufsız suwsız balıḡ teḡ çalıḡ-men, bir sâ‘at serümes-men, sizin birle ıddım erse neteg sereyin.*” (KE 68v12)

“*saḡa beḡzer hiç kimesne bulumasvan*

bir laḡze sensiz öziim olumasvan” (KY B37v5)

“*senden ayru bir dem olumasvan*

firāḡıñ ḡarārımı ḡomaz emdi” (KY B37v6)

“*aruḡvan sem̄z loḡma yudımazam*

bu ḡaç nesneyi hergiz idimezem” (SNB 5664)

“*aruḡvan sem̄z loḡma yudımazam*

bu ḡaç nesneyi hergiz idimezem” (SNB 5664)

2.6.2. İktidar-arzu

/+bil-/

“*kılnu bilse kızıl keḡer yaranu bilse yaşıl keḡer*” (DLT 170, 356)

“*kılnu bilse kızıl keḡer yaranu bilse yaşıl keḡer*” (DLT 170, 356)

2.6.3. İktidar-çekinme

/+Ø-/

“*daḡı söylemegil döyimezvenin*

sözüm vardur illā diyimezvenin” (SNB 4868)

“*böyle şoḡbetleri insān işitmek ne belā*

diñlediḡim suḡanuñ ketmi güç ızhārı fenā

ben lisāna alamam öyle kelāmı ammā

beni āvāre-i bezm edeli ey dil ruḳabā

neler etmiş o perī-peykere şor şorma baña” (EVD Mus. 219/3)

“çāk eyleyemem sînemi her dilbere zîrâ

sultânıma âid bir emânet var içinde” (ŞGD G296/6)

2.6.3.1. İktidar-çekinme-korku

/+al-/

“bu muḫāl emr durur çunki taḫayyül birle

ḳıla-alman iki la‘lini temāşā güstāḫ” (BV 108/3)

“min siyeh-rüz kim ü vaşl ki hergiz kündüz

bola-almas-min anıḫ küyide peydā güstāḫ” (BV 108/4)

“ol perī deşt-i ‘ışkıdın üte-alman aḫa

tilbelik birle hem özni min-i rüsvā güstāḫ” (BV 108/6)

2.6.4. İktidar-doğruluk

/+al-/

“sorar kim ‘āşıkım-sin mü muḳır bolsam helāk iyler

irür bu ṫurfe kim yalğan diy-alman kim imen ‘āşık” (BV 318/2)

2.6.5. İktidar-dua

/+bil-/

“murāduña şällāḫ iribilesin

girü ilüñüze varıbilesin” (SNB 3918)

“murāduña şällāḫ iribilesin

girü ilüñüze varıbilesin” (SNB 3918)

2.6.6. İktidar-endişe

/+bil-/

“āḫ u feryād ışiginde çekebilmes men

çün uşol fitnedür āhim bile bīdār bolur” (HHD G278/4)

*“āh u efgān işiginde **çekebilmes men** kim*

fitnedür āh u fiğānım bile bīdār bolur” (HHD G279/3)

2.6.7. İktidar-engel

/+bil-/

“men tek sevdāyīğa pend metā ‘ın birib

*sūd **tapabilmeyin** türlü ziyān kıldılar*” (HHD G324/4)

2.6.8. İktidar-farkındalık

/+Ø-/

*“ve müfsidler eydür: şöyle kim, beşikde oğlan iñrenür gibi ola ‘avratlar ol vaktın yükin birağa, haber **olamaya** ve uşak oğlancuklarıñ saçları ağara ve yir gök halkı dermānde ve mütehayyir olalar.”* (SK 19a)

2.6.9. İktidar-genelleme

/+bil-/

*“**olabilmez** çin-i zülfünden cüdâ merdümi*

câri olmuştur bu âdet turrasız olmaz midâd” (FD G62/2)

/+Ø-/

“yime yakşı aymış biliglig büğü

*tükel bolsa ni ‘met **bulumaz** yigü*” (KB 1046)

*“çünkü düşmānsuz **olmaz** kimsene*

imdi ne kılmak gerek ol düşmene”(GN 10340)

2.6.10. İktidar-gurur

/+al-/

“bes yaman hālī tüşüptür yārlar min zārga

*kim yaman hālīmni **zāhir iyley-alman** yārga*” (BV 548/1)

2.6.11. İktidar-hüküm

/+al-/

“*cān bire almas lebiñ yanlıg ölügge ehl-i hüsn*

‘ömr iter zāyi ‘ mesīhāğa birev kim ötkenür” (FK 156/4)

/+bil-/

“*tıylmas suwı yā iriñ kan müdām*

bu bēş vaqtda bēş yunsa bolğay tamam

oşol yunuğ ol vaqt içinde dürüst

bolu bilmegey bu şıfatlıg imām” (MM 80-4)

“*tıylmas suwı yā iriñ kan müdām*

bu bēş vaqtda bēş yunsa bolğay tamam

oşol yunuğ ol vaqt içinde dürüst

bolu bilmegey bu şıfatlıg imām” (MM 80-4)

“*‘aşk ilindin **qutulabilmege sen** iy hāfiz*

çün baħr içre çekibdür seni ol kām-ı neheng” (HHD G536/7)

“*meselde ayturlar tāli ‘-siz şayyād teñizde balıq **tuta bilmes** dağı ecel-siz balıq qurı yirde
ölmes”* (GT 94b/10-11)

“*ayttım **tura bilmegey-men** ol hukm bilen kim”* (GT 123b/6)

/+bol-/

“*bolur ermez tıdıg-sız tip yme ok bolmaz atangalı tıdıg-lıg-ta taş”* (Üİ 102a-7)

“*kılıp tevbe qutulmaq-qa bolur teñri ‘azābından*

*ve lākin bu halāyık-nıñ tilinden **qurtulup bolmas”*** (GT 62b/6)

/+Ø-/

“*icāb u qabūl qabz hibede yeter*

dürüst munça birle şerīat tutar

alur ƙarġu b ermese yatdın yana

***alumas** ƙayařdın b erildi  ter” (MM 258-4)*

“atadın anadın uyadın taƙı

oġul ƙız ya aħtıġ n e e asraƙı

 ci y  e e i ya h ala ya h al

*baġıřlap **alumaz** bu c ftdin taƙı” (MM 259-4)*

“eger b rge  alġan esen bolsalar

b rilge  n   rseni kim bulsalar

‘ivaş b rmemişde alur ecneb 

*uruġdın **alumas** n e e ƙolsalar” (MM 260-4)*

“ic b u ƙab l ƙabz hibede yeter

d r st mun a birle şer  at tutar

alur ƙarġu b ermese yatdın yana

***alumas** ƙayařdın b erildi  ter” (MM 258-4)*

“atadın anadın uyadın taƙı

oġul ƙız ya aħtıġ n e e asraƙı

 ci y  e e i ya h ala ya h al

*baġıřlap **alumaz** bu c ftdin taƙı” (MM 259-4)*

“eger b rge  alġan esen bolsalar

b rilge  n   rseni kim bulsalar

‘ivaş b rmemişde alur ecneb 

*uruġdın **alumas** n e e ƙolsalar” (MM 260-4)*

*“maħrem **olamaz** zerre ƙadar la ‘l i e aġy r*

ol ġonca-i n d deyi şebnem bile bilmez” (EVD G51/2)

“bu sırda ‘ibrete ƙalmaz meger ul ’l-ebş r

*bu hikmeti **bilimez** ille kim ulū 'l-elbāb*" (ADD 1/19)

*"vaşf **idemez** kimesne kemālāt-ı zātuñi*

hilm ü vaqāruñi dahı 'ahdüñ vefāsını" (ADD 4/19)

"cānsın tenümde dā 'i seni şanma terk ide

*cānın kimesne terk **idemez** cān 'āzīz olur*" (ADD 147/7)

"ölümke asıg kılmaz altun kümüş

*ölümüg **tıdumaz** bilig ya ukuş*" (KB 1196)

"ne kadar güçlü olursa bir pınar

*deñize yol **iltemez** yire siner*" (GN 445)

*"tağ u taş anuñ yolın **bögeyimez***

yazı vü yaban anı egleyimez" (GN 453)

"tağ u taş anuñ yolın bögeyimez

*yazı vü yaban anı **egleyimez***" (GN 453)

*"yolını **iledemez** ol menzile*

dolaşur dünyāda yün biñ müşkile" (GN 459)

*"deñiz ehli kıuruda **eglenimez***

kuru yir ehli deñize giremez" (GN 775)

"deñiz ehli kıuruda eglenimez

*kuru yir ehli deñize **giremez***" (GN 775)

*"yalñuzın oğ yay-ıla alp **olmaz***

oğ-ıla ol alplıg adın alımaz" (GN 8530)

"yalñuzın oğ yay-ıla alp olmaz

*oğ-ıla ol alplıg adın **alılmaz***" (GN 8530)

"ne kadar güçlü olursa bir pınar

*deñize yol **iltemez** yire siner*" (GN 445)

“*tağ u taş anuñ yolın bögeyimez*

yazı vü yaban anı egleyimez” (GN 453)

“*tağ u taş anuñ yolın bögeyimez*

yazı vü yaban anı egleyimez” (GN 453)

“*yolunu iledemez ol menzile*

dolaşur dünyāda yün biñ müşkile” (GN 459)

“*deñiz ehli kıuruda eglenimez*

kıuru yir ehli deñize giremez” (GN 775)

“*deñiz ehli kıuruda eglenimez*

kıuru yir ehli deñize giremez” (GN 775)

“*segirtme dünyāya sen yitemezsin*

ecel yol baglamışdur dutamazsın” (RN 127)

“*segirtme dünyāya sen yitemezsin*

ecel yol baglamışdur dutamazsın” (RN 127)

“*ne denlü kuvveti olursa bınar*

ıremez denize ol yire siner” (RN 159)

“*pes añla ki şeytān atına binen*

“rūhumdan kimsene haber viremez

emrdür kādırlığı virür hareket” (YED 19/5)

“*andan ayru diriligüm dirlik degül durur benüm*

kadīm odur görür beni ben ölüyem görimezem” (YED 174/2)

“*üçünci nişānı budur cümle heveslerden geçe*

hevesler eri yolda kor yitemez yol varanlara” (YED 298/5)

“*kula nasīb degicek sultān elden alamaz*

zülkarneyn n’eyledi yā hızır u ilyās ile” (YED 335/16)

kişi sağ esen hiç inemez inan” (SNB 2180)

“*kişi işlese iş aña yarasa*

güneş yüzine uçamaz yarasa” (SNB 4133)

“*kıyamaz şu kişi ki malı ola*

meger kimse kim lâ-ubālī ola” (SNB 4251)

“*amân bulmaz irişecek ecel*

ne sultan-ı a ‘zam ne şadr-ı ecel” (SNB 5370)

“*buñar kendüzine tutamaz gözi*

kaya kuruşagında koyamaz sözi” (SNB 5656)

“*buñar kendüzine tutamaz gözi*

kaya kuruşagında koyamaz sözi” (SNB 5656)

“*bir bendesin itmâ’ edemez hâsıl-ı keşmîr*

bir hasteye tîmâr olamaz milket-i özbek” (ND Tarih37/17)

“*bir bendesin itmâ’ edemez hâsıl-ı keşmîr*

bir hasteye tîmâr olamaz milket-i özbek” (ND Tarih37/17)

“*ne cânibden zuhûr eylerse a’ dâsı olur pâ-mâl*

ne yüzden çıksa huffâş edemez hûrşîd ile da’vâ” (ŞGD Tar.1/18)

“*sâkî getir meyi ki sanadır hitâb-ı aşk*

her yüzden oldu gerçi su’âl ü cevâb-ı aşk

açıldı âfitâb zuhûr etdi hâb-ı aşk

zülfün verirmiş ârızına pîçtâb-ı aşk

hat geldi nâsîh oldu o hükmî kitâb-ı aşk

bir dahı fîtne eyleyemez intisâb-ı aşk” (ŞGD TCB8/5)

2.6.12. İktidar-ikaz

/+bil-/

“neḡ neḡ sabım erser bengü taşka urtum aḡar **körü biliḡ**” (KT G11)

“köñülteki sabımın urturtum on ok oḡlıḡa tatiḡa tegi buni **körü biliḡ**” (KT G12)

2.6.13. İktidar-istifham

/+al-/

“yā rab andın sa ’braḡ ḡālet **bola-alḡay mu** kim

ikki hem-dem bir biridin ayrılurlar yıḡlaşup” (BV 63/2)

“ol perī hicrānıda bolḡan nevāyī nāşiḡi

ıyley alḡay mu cünün maḡlūbıḡa pendin ‘ilāc” (BV 93/9)

“dime uyḡusız közün hecrim tüni açılmadı

ni **ḡıla-alḡay** ecel uyḡusı birle sirgekim” (BV 409/4)

“çun seyl-i sirişkimdin közninḡ ḡarası barmış

ni nev ‘ **tuta alḡay** ol yirde maḡām uyḡu” (BV 517/4)

“niçe ey ay mindin **ayru ıylegey** devrān sini

bolmaḡay yıllarda körmek bir nefes imkān sini

cān tiler köñlüm öyige ıylegey minhān sini

kilgil ey ārām-ı cānım kim tileydür cān sini

çihre aç kim körmek ister dīde-i giryān sini” (BV 656/1)

“ger müferriḡ bolsa yāḡūtı lebiḡ cān-baḡş irür

ol **bola alḡay mu** yāḡūt-ı müferriḡ-zāyça” (NŞ 543/4)

“çarḡ eger salsa yırak yüz yıl vişāliḡdin mini

ayıra almay mu bir sā ‘at ḡayāliḡdin mini” (NŞ 608/1)

/+bil-/

“peşīmān asḡı yoḡ ni **ḡılḡu bilmen**

igimge dārū kimdin ḡolḡu bilmen” (HŞ 1889)

“peşīmān asḡı yoḡ ni **ḡılḡu bilmen**

igimge dārū kimdin **kolğu bilmen**” (HŞ 1889)

“her göz ne **görebilsün** anuñ sırr-ı cemālin

a ‘mā ola kim şem ‘ ile şems ü kamer ister” (ADD 219/3)

“ger dürr ü gevher söz bile peyda kıılır bolsa tilim

qayda **bolabilgey** öziniñ pāk zātınğa sezā” (HHD K5/47)

“kıuyaş u aydın qayda **bolabilgey** idi rüşen

cihānda münteşir bolmasa irdi nūr-ı ‘irfanı” (HHD K6/25)

“felek üzre melek aytur sena vü medhini dāyim

meniñ tekler qayda **bolabilsün** senāhānı” (HHD K6/43)

“gülzārğa qayda **barabilsün** köñlüm kim

hāk-i ser-i küyü mañadur cennet-i a ‘lā” (HHD G6/2)

“uşbu derdimge devā qayda **tapabilsün** tabīb

çünki tüşdüm bir yolu dārū vü dermandın cüda” (HHD G51/2)

“gülzārda qayda **barabilsün** köñülüm kim

hāk-i ser-i küyü mañadur cennet-i a ‘lā” (HHD G65/2)

“cān saña lāyık bolabilse çekeyim men revān

ni **kılabilgey men** uşbu cānnı men sendin ayab” (HHD G71/5)

“ger ‘ināyet bolsa cānāndın bu hāsta cānıma

müdde ‘ī bolub arada ni **kılabilgey** rakīb” (HHD G76/6)

“cādū közi qaşıdın qayda **barabilgey men**

çün kılıbdur meni efsün bile ol tırrası bend” (HHD G131/2)

“vişāl-i dost müyesser kaçan **bolabilsün**

gedāy men taqı ol şāh kāmkar irür” (HHD G207/6)

“uşbu köñül sarāyına ğayr kaçan **tüşebilür**

mıhr ü muhabbet ile çün mühr ü nişān bolub turur” (HHD G257/6)

- “kim **körebilür** öz özligi bile bir zerreni
niğe kim bakmam uşanı fazl-ı yezdān körgüzür” (HHD G270/6)
- “cevāb kayda **birebilge sen** bu hāfızğa
çū şekkerin tudakiñdın besī su ‘āli bar” (HHD G295/7)
- “özgege vefā kılğan üçün mü **bilebilmen**
ölsün tiyü ol seng-i cefāni bize taşlar” (HHD G318/4)
- “kayda başarur ‘aşkni vü baş **bolabilür**
‘aşık ki bu yolda serv-i destārni izder” (HHD G346/6)
- “kayda seniñ işiñni bu cān u cihān **kılabilür**
kayda seniñ kemāliñni vaşf zebān kılabilür” (HHD G350/1)
- “kayda seniñ işiñni bu cān u cihān kılabilür
kayda seniñ kemāliñni vaşf zebān **kılabilür**” (HHD G350/1)
- “şerh ü beyān sıgmas ol vaşf-ı vücūd-ı kāmiliñ
bahrni kaçre birle kim şerh ü beyān **kılabilür**” (HHD G350/2)
- “nūr-ı yakīnni kimge kim lutf ile yoldaş eylesen
kim uşanıñ yakīnine zerre gümān **kılabilür**” (HHD G350/4)
- “cümle cihān çū zerredür mihr-i vücūduña köre
mihrni zerre birle kim barı nihān **kılabilür**” (HHD G350/5)
- “öz özün ‘ayān eger bolmasañan vücūdda
kim bu vücūdnu demī zerre ‘ayān **kılabilür**” (HHD G350/6)
- “hāfız lutfuña seniñ dembedemī sığındı kim
lutfuñ irür çū dembedem cismni cān **kılabilür**” (HHD G350/7)
- “men nihān kayda **yanabilgey men** uş imdi kim
küll-i mevcūdnu ol ‘aşk ‘ayān otğa yaķar” (HHD G361/4)
- “kayda tikebilgey men uşol ağızıñğa közni

*peydā maña çün bir ser-i süzen **bolabilmes***” (HHD G457/7)

“*men kayda bolabilge men iy şāh kaşında*

*sen bolğan uşol hâlde çün men **bolabilmes***” (HHD G457/8)

“*kayda mansūr bu yolda **bolabilgey** hāfız*

‘aşk darından uşol kişi kim āveng imes” (HHD G459/7)

“*yüzini bir **körebilgey mü men tib***

cihān hayrān yürüydür iy qarındaş” (HHD G494/4)

“*‘ām bu meclis ara kayda **tapabilsün** rāh*

çün sıgabildi cān oynamayın mahrem-i hāş” (HHD G499/2)

“*bir körge ü bir bilgen uşanı bilür ançak*

*kayda **körebilsün** anı bir dīde-i aḥvel*” (HHD G587/4)

“*pāk irür yār taḳı tīre irür men çün hāk*

*hāk uşol pākğa kayda **bolabilgey** vāşıl*” (HHD G589/6)

“*sendin özge kime ‘āşı[k]’¹⁰⁸ **bolabilgey** köñlüm*

çünki cānım tilegi dilber ü cānān sen sen” (HHD G699/3)

“*çünki belā vü fitne ol köz bile kaş bolub turur*

*kim **ḳutulabilür** bu dem fitne vü belāsıdın*” (HHD G751/6)

“*ḡam ni türlü **kitebilgey** bu hazīn köñlümdin*

çün tilegen bigi şād olmadı dīdārıñdın” (HHD G755/2)

“*kim **bilebilgey** uşol dildārıñ eşkālını*

kim çıkar her demde bir şekl vü oynar oyun” (HHD G774/5)

“*uşanıñ barganın herbir kişi kayda **körebilsün***

çün ol reşk-i perī mecmū ‘ közlerdin nihān tapdı” (HHD G839/2)

“*ol serv-i revān ḳaldı ise ḳaldı köñülüm*

¹⁰⁸ Metinde’’āşı’’ olarak yazılmış. (Tıpkıbasımda عاشق)

kim **kiltürebilgey** yirine köñli **çalannı**” (HHD G900/7)

“ol aynı kör, **teşhîr ite bilge müyin tip**

yir yüzini kök kıldı vü tolu **Peren itti**” (MSD 679)

“ol aynı kör, **teşhîr ite bilge müyin tip**

yir yüzini kök kıldı vü tolu **Peren itti**” (MSD 679)

“seni seven kişi **sensüz niçesi katlanur ol**

göñül ne şabr idebilsün bu şekl-i zıbāya” (ADD 128/6)

“yine elli biñ yunt **taıy bile**

çalannın nite kişi şayıbile” (SNB 446)

“kişi kim gözi göre yolu **bile**

cānından nite ayrı olubile” (SNB 1930)

“döner bu felek dem-be-dem **gün-e-gün**

nite **beñzeyübile** bir güne gün” (SNB 2680)

“benüm ile **çalannı ben bileven**

özümnden nite ayırbileven” (SNB 2832)

“dişüm **biledüm saña sözi koğıl**

niçe bekleyübile aç kırt ağıl” (SNB 3264)

“niçe **zulmet ile olubile nūr**

nite **dīv ile şöhet eyleye hūr**” (SNB 4139)

“çü ben olmayavan **senüñle bile**

‘aceb nite göñlüm dölenibile” (SNB 4452)

“anuñ bigi bir **dağı kanda bulam**

ya bir gün nite **ansuz olubilem**” (SNB 4517)

“süheyl’üñ **yüzin nite göribilem**

ya **isteyü anuñ yolında ölem**” (SNB 4655)

“kime açavan sırrımı kendüzüm

kime karşı **söyleyüblem** sözüm” (SNB 5655)

“âkilisen gelüp bana niteligin sorma anun

niçe nişân **eydibilem** misli yog anun bî-nazîr” (YED 53/4)

“bunun gibi gönlile niçe dirlik **idebilem**

bırakdı yabana beni bir gün gelüp hâlüm sormaz” (YED 104/3)

“niçesi kullığıla **sevibilem** ben ana

hās u ‘ām anı sever cümle sevenden fārig” (YED 126/8)

“hās u ‘ām mutî’ ‘āsî dost kulıdur cümlesi

kime **eydiblesin** gel evünden taşra çık” (YED 131/7)

“ben ol yârı sevdiğümi niçe bir **gizleyüblem**

gönlüme sıgmaz n’ideyin meger rāzum ile diyem” (YED 205/1)

“kimdür ki anı görüben **gizlenübile** ahvâli

göster bana ol kişiyi ben dahu el-bir eyleyem” (YED 206/2)

“anı bana soranlara niçe nişân eydivirem

diliyle kim **eydibile** bu ‘ışkun turagı kanda” (YED 318/6)

“viren alan sen olıcak kim cünbiş **eyleyübile**

kıymet ü müşteri senün her meta’unu satmağa” (YED 323/2)

“tevfik ‘ināyet olmasa kim sebep **eyleyübile**

her kandasa fitne senün gücün yiter oynatmaga” (YED 323/6)

“gözüm anun yüzinden niçe **gideribilem**

bin dürlü kılıcıla gönlümi şöyle kapdı” (YED 363/2)

/+bol-/

“yüzün şifâtını güyendedin simā’ itse

kişi **turup mu bolur** ilniñ āh u vāyında” (LD 20/5)

“yüzün şifâtını gūyende ger simā ‘itse
kişi **turup mu bolur** il āh u vāyında” (MSD 453)

“yüzün şifâtını gūyende ger simā ‘itse
kişi **turup mu bolur** il āh u vāyında” (MSD 453)

/+u-/

“üze teñri basmasar asra yir telinmeser türk bodun iliñin törüñin kim **artatı [udaçı]**
(ert)[i]” (KT D22)

“Türk bodun iliñin törüñin kim **artatı udaçı (ert)i** türk bodun ertin ökün” (BK D19)

/+Ø-/

“hem evvelsin hem āhir kamu yirlerde zāhir
hiç makām yokdur sensüz ben niçün **göremezin**” (YED 256/3)

2.6.13.1. İktidar-istifham-acziyet

/+bil-/

“ger tilimdin dürr ü gevher bolsa her laḥza nisār
kanda men **aytabileyim** midḥati lāyık aña” (HHD K2/45)

“ni til bile senā **aytabilge men** tamām

kur’ān’da çünki boldı senāğa seza ‘alī’” (HHD K4/35)

/+Ø-/

“şenamu **ayugay** seza bu tilim

unarça ayayın yarı bir maña” (AH 3)

2.6.13.2. İktidar-istifham-kıyas

/+bil-/

“kara zülfün bile çin müşgi kayda teñ **bolabilsün**

şikest-i müşg-i çin eyler çü zülf ü ‘anbereşānıñ” (HHD G531/3)

2.6.13.3. İktidar-istifham-merak

/+bil-/

“ey ‘*isi teyrin kökdin bizge mā’ide yibere bil[gey mü?]*” (KE 171v16)

2.6.13.4. İktidar-istifham-mübalğa

/+bil-/

“‘*aceb dürr-i yetim irür hüsün bahrinde ol dilber*

bolabilgey mü ‘ālemde güher andın arı bilmen” (HHD G743/2)

2.6.13.5. İktidar-istifham-şefkat

/+al-/

“*küç bile ötündi ol zālim nevāyī ḥasteni*

niçe tarta-alğay āhir bir za ‘if-i zār küç” (BV 98/9)

2.6.14. İktidar-istihza

/+bil-/

“*aydı: bu oğ kıldı, uluğları bu turur soruñ kim kılğanuñ aytu bër süin eger sözleyü bilse.*”
(KE 40r5)

2.6.15. İktidar-itaat

/+bil-/

“*çalap tañrı kim şūreti key öger*

aña beñzer ol düze bile meger” (SNB 3720)

/+Ø-/

“*gerçi taqdır tañrı’ dandur her işe*

hiç kimesne eydimez kim bu nişe” (GN 874)

“*degmesin haq bağlamışdur bir işe*

hiç kimesne eydemez kim bu nişe” (GN 3414)

“*gerçi taqdır tañrı’ dandur her işe*

hîç kimesne eydemez kim bu nişe” (GN 8049)

“gerçi taqdîr tañrı ’dandur her işe

hîç kimesne eydimez kim bu nişe” (GN 874)

“bana cāni sen virdün ‘azrāil’e bildürdün

senden artuk kimseye emānet **viremezîn**” (YED 256/6)

2.6.16. İktidar-kararlılık

/+al-/

“min gerçi cefā otına yandım **yana alman**

hāh közi ile öltür mini hāh yüzüme yüz ur” (LD 40/6)

/+bil-/

“andan **döne bilmez** delük evren altı perlü çomağı-y-ile at depüp yukarudan aşağa kâfiri katı urdı, alımadı.” (DDK D209/6)

“bunu gördi eylik koca oğlu **döne bilmez** dülek evren meydana girdi.” (DDK D287/11)

“eylik koca oğlu **döne bilmez** dülek evren maña dirler didi.” (DDK D288/5)

“emen gelsün, alp rüstem gelsün, **döne bilmez** dülek evren gelsün, girü kalan bigler hep gelsün didi.” (DDK D294/4)

/+Ø-/

“kimse **men’ edemez** anı hâşâ

bî-vezîr ü müşîrdir allâh” (ŞGD G302/7)

2.6.17. İktidar-kesinlik

/+Ø-/

“ıdı ‘azze ve celle yarlığıdın taş iş **kılumağay**.” (KE 226v2)

2.6.18. İktidar-kıyas

/+bar-/

“**körü barsa** emdi bu türk begleri

ajun beglerinde bular yigleri” (KB 276)

/+bil-/

“senden yigrek kâdir bize oğul virmez

virse dahı senüñ yirüñ **tuta bilmez**” (DDK D147/5-6)

“her kişi cānı vefā yolıda **oynaybilmes**

velī hāfız bigi bir bī-ser ü sāmān oynar” (HHD G375/7)

“‘āşık-ı pākni teñ tutma raķıbler birle

zer-i hāliş bile çün teñ **bolabilmedi** raşāş” (HHD G499/4)

“cihānda körklüler iy cān seniñ bile teñ imes

çū zerreler **bolabilmedi** mihr bile harīf” (HHD G512/3)

“men serv-i sehīni kadine **oñşatabilmen**

çün serv-i sehī çıkmadı andağ gülendām” (HHD G660/5)

“özgelere nisbet **ķılabilmen** uşanı kim

ol bar iken özge körünür şūret-i hammām” (HHD G669/6)

“hūrşīdni rūşen yüzine teñ **körebilmen**

çün zāhir irür barçağa hūrşīd zevāli” (HHD G1016/4)

“benzedirsın özünü itlerine her sâ’at

ey fuzūli **olabilmez** sana benzer güstâh” (FD G59/7)

“benim tek **olabilmez** şöhre-i belâ mecnûn

kabûl eyler mi bu rüsvâliğı ker kim ki âkildir” (FD G100/3)

/+kör-/

“bularda basa kaç kutu bar adın

baķa körse bilgi biligde öñin” (KB 4355)

/+Ø-/

“bir **olmaz** bu mā-yı cem’ ile haķ

meger anda ki şahş ola aħmak” (ADD 2/8)

“çün hüsn ü leṭāfetdedür ol yūsuf-ı ṣānī

hiç kimseneye beñzedimez kimsene anı” (ADD 173/1)

“hüsniñüñ kimse cihān içre nazīrin **göremez**

ne cihān belki nazar cennet-i a lāya gider” (ADD 198/4)

“şūfī egerçi rinde ḥarṫ **olmaz** velī

aña yiter şu zerḫ u riyānuñ ḥacāleti” (ADD 236/3)

“müdām seniñ ḥasretiñ darter ya *ḫūb*

*ālem içre hiç **bulamaz** senden maḥbūb*” (KY B45r13)

“mühr ü meh olsa sadeḫ deryâ-yı nūr olsa cihān

olamazdı gevher-i aşkına **masdar** rûz u şeb” (ŞGD K1/28)

“kümeyt-i berk-i şitâb ile **olamaz hem-tek**

bahâne-i kelef ü özr-i leng eder mehtâb” (ŞGD K11/27)

“havzına olmuş şu ‘â’-ı âfitâb âb-ı hayât

*sedd-i iskenderle **tanzîr edemez** fikr-i metîn*” (ŞGD Tar.37/10)

“ey kân-ı melâhat hazer et dîde-i terden

*deryâ-yı muhît ile nemekdân **edemez bahs***” (ŞGD G28/2)

“gâlib kalemin eyle siper tîg-ı zebâna

*hâmûş-ı sühan-gûy ile nâdân **edemez bahs***” (ŞGD G28/7)

“gayrı ezhâr gül ü lâleye **hem-renk olamaz**

*sâgar-ı ‘işreti*¹⁰⁹ *çün anlara sunmuş devrân*” (ŞYD G294/2)

“hūr-ı gilmânâ **muâdil olmaz** mı sôfi

bâğ-ı dehrin şu güzel serv ü semen boyları” (ŞYD G442/3)

¹⁰⁹ Metinde “**ışerti**” şeklinde yazılmış idi.

2.6.18.1. İktidar-kıyas-mübalâğa

/+bil-/

“yüzünge mihr ile meh teñ kaçan **bolabilsün**

çū hüsnde ikisiniñ tağı zevāli bar” (HHD G295/2)

2.6.19. İktidar-kifayet

/+Ø-/

“ammâ yine fikr eyledi kim böyle gazeller

makbûl olamaz nadire-sencân arasında” (ŞGD Na-Tamam Gazel/3)

“tâb-âver-i dil pertev-i aşk-ı ezelîdir

makbûl olamaz cevheri zühdün amelîdir” (ŞGD Beyit/18)

2.6.20. İktidar-kolaylık

/+bil-/

“şûret-i cānnı cihān közi **körebilse** tib

nağşını taşvîr itib şûret-i cān kıldılar” (HHD G324/3)

2.6.21. İktidar-korku

/+Ø-/

“**veremem** nağd-i dili va ‘de-i vaşl etsen de

senden evvelki de bu dekle dolandırdı beni” (EVD G137/3)

2.6.22. İktidar-korunma

/+Ø-/

“dil verip nāfile ‘aşkuñla şararıp **şolamam**

doğrusu ben şarılıp yatmadan ‘āşık olamam

olur olmaz suhanı öyle dilime dolamam

dolaşır zihnime dünden beri lākin bulamam

va ‘düniüz büse mi vuşlat mı efendim ne idi” (EVD Mus. 201/6)

“lâzım mıdır ki öğreneyim çamaşır yumağ
 ben bu pamuk elimle a fos **şaramam** yumağ
 baña düşer mi iplik eğirip de bez komağ
 dursun muşandırada hele öreke taraq
 on beş yaşında kendime bir oynaş arayım” (EVD Mus. 217/12)

2.6.23. İktidar-koşul

/+bil-/

“barmağay irdi dost salıb men ğarībni
 ‘ömr-i ‘azīzge **bolabilse idi qarār**” (HHD G400/5)

2.6.24. İktidar-merhamet

/+bil-/

“... men bularnı közi yaşlığ bağrı başlığ **qoya bilmen.**” (KE 91v17)

/+Ø-/

“demrenlü oğ-ile atmağa **kıyamadı.**” (DDK D199/2)

“aruz kaqıdı, qarvayup beyregüñ şakalın tutdı, bigler beyrege **kıyamadı.**” (DDK D296/13)

“sû-i **zanneylemem** gayrilere sultânım

derd-i işkanla nedîmâ hele rencûr gibi” (ND G142/5)

2.6.25. İktidar-meşguliyet

/+Ø-/

“geldüm dünyâyı seyr itdüm ya bugün ya yarın gıtdüm

ben bunda **eglenimezem** bunda bitmez işüm venüm” (YED 204/5)

2.6.26. İktidar-muhasebe

/+al-/

“min ki hem-dem idim kavdı **neyley aldım** kim

raķibni özige hem-dem itse neylege-min” (NŞ 475/4)

/+bil-/

“‘aşkıñı meydānında cevlān **kılabilsek idi**

köp kişileriñi haṭā tutğay idi fitrākimiz” (HHD G424/4)

2.6.27. İktidar-mukayese

/+bil-/

“uşanıñ zātı birle uşbu ‘ālem teñ **bolabilmes**

kim anıñ zātıdur bākī vü bu ‘ālem irür fānī” (HHD K6/23)

2.6.28. İktidar-muvaffakiyet

/+al-/

“yā bolup dāmğa muḥkem **tapa almay** maḥlaş

urunup yalpıniben eylemegey şerr-i şu ‘ab” (NŞ 40/6)

“saçıñğa gird-i yezdī mi ‘ceriñ hāyil **bola alğay**

bola alsa sevād-ı şām üze şeb-nem eger hāyil” (FK 398/5)

“şehim bardı vü min qaldım baray disem **bara alman**

irişip anı māḥım bolmasa bu yolda hem-rāḥım” (FK 444/2)

“sırr-ı ışkıñı **diy alman** yaza hem alman kim

tili ikki kalem ü köñli qara kildi devāt” (NŞ 73/5)

“sırr-ı ışkıñı **diy alman** yaza hem **alman** kim

tili ikki kalem ü köñli qara kildi devāt” (NŞ 73/5)

“sini tilep tün ü kün bes ki eyleben tek ü pūy

*nefeslerini **ala almayın** şabā vü debūr” (NŞ 132/6)*

“ol gül peyāmını yil **dey almas** ey nevāyī

yol pūyesidin anıñ bağrı meger talıptur” (NŞ 171/7)

“**baqa alman** közüñ allımğa kilse

ķamaşır mihr ķörgeç utrudın köz” (NŞ 221/3)

“*perde yapķıl ki ĥatıñ eyledi bī-ĥāl mini*

min ĥod öldüm ĥıla almaska temāşā ‘arız” (NŞ 279/4)

“*‘ışķ deşti mūrıdın eyler hezīmet ejdehā*

ejdehā birle niçük ki mūr ite almas meşāf” (NŞ 303/2)

“*şabr tıfl mektebi-min örgene alman sebak*

yıĥlamakdın çün bolur levĥ-i debīr-istānım ak” (NŞ 319/4)

“*tirig ķalsam ger özni bezm-i vaşlıñ içre salgay-min*

fīrāķñ şiddetin diy almasam ĥod yıĥlay alĥay-min” (NŞ 471/1)

“*‘aşķñ ĥarīb imes meni ger mahv eylese*

baĥr içre çün vücūd tapaalmadı ĥabāb” (HHD G68/6)

“*nāz u kirişme birle ciĥer ĥūn ķılur ĥabīb*

bu derd üçün devā tapaalmadı her tabīb” (HHD G77/1)

“*şikeste ‘aşık-ı bīçāre hīç tapaalmas*

seniñ bigin bu cihān içre çare-sāz iy dost” (HHD G80/8)

“*yir tapaalmadı işiĥinde ‘aşıkññ başı*

kim işiĥinde seniñ başlar fīrāvān ķörnedür” (HHD G172/6)

“*aĥzıññı tapaalmadı bu cān-ı ĥazīnim*

‘alemnñ içinde meĥer ol sırr-ı nihāndur” (HHD G184/4)

“*her kim ol cānāñĥa ‘aşık boldısa kiçer*

cānıdın kim kiçealmas ise cānāndın kiçer” (HHD G305/1)

“*tapaalmadı ķöñlüm yardın ĥaz*

uşol ‘ayyār-ı şīrīnkārdın ĥaz” (HHD G503/1)

“*tarīķ-i ‘aşķ bolĥalı bu ĥāfız*

tapaalmadı ol deryada sāĥil” (HHD G601/9)

“ol dilārām zülfidin hāfız

tapaalmadı cān u dil ārām” (HHD G658/7)

“tā meni körüb kaçdı uşol şūh-ı dilārām

bir lahza **tapaalmadı** cān birle dil ārām” (HHD G669/1)

“seniñ hicriñ ilinde mübtelā men

tapaalman bu derd üçün devā men” (HHD G734/1)

“seniñ esrük közüñ devrinde barı

körealmas cihānda pārsā men” (HHD G734/6)

“hasta köñlüm dāyim ol sulţān hayāli biledür

gencsiz bir dem **körealman** bu vīrānımnı men” (HHD G735/3)

“**saklay almadı** ‘aşkıñı hāfız

mihriñi zerre kılmadı pinhān” (HHD G784/7)

“ger tapsam idi yār işiginde uşanıñ

barı **ķaraalmas** idim bāğ-ı cinānnı” (HHD G901/4)

“köz ārzü bile **körealmas** cemalini

cānım nidin tiler bilebilmen vişālini” (HHD G937/1)

“süz-ı vaşlıñı **tapaalmadı** bir dem hāfız

gerçi bar irdi anıñ cānıda süz u sāzı” (HHD G1039/7)

“**iyley-almas** ‘arızındın özge yan köñlüm hevā

ķuş özin meş ‘alğa çun urdı ķanatı çörkenür” (BV 175/6)

“nevāyīdin kişi ‘aşıklık atın **maħv ite-almas**

ķaçan kitkey kişi selb iylemek birle ta ‘ab hergiz” (BV 213/9)

“yolıda ölseñ nevāyī **yitküre-alur** saña

yüz tümen cān rahşı gerdidin biziñ mīrzā ‘ivaz” (BV 277/7)

“eīderīdür halka urgan pīse kevkeb hālidin

cüz ecel zehrini kām andın **tapa almas mezāk**” (BV 311/2)

“**öte-almas** hān-kāh-ı kuds ili ey muğ-beçe

deyr işiñde çu tüzgey bezm evbāşıñ siniñ” (BV 355/5)

“**ayta-alman** asray-alman ‘ışk sırrın āh kim

şa ‘b irür ihfāsı vü müşkildür izhārı anıñ” (BV 363/9)

“tığın ignimge tüşürmekni hamāyil **tiley-alman**

ķayda ol baht ki bolğay ķolı boynumda hamāyil” (BV 379/4)

“belā durur ğam-ı ‘ışkıñ siniñ velī yüz vāy

kim ol belādın **ite-almas ictināb** köñül” (BV 395/4)

“maña artuksıdur ağyār elemi

tarta alsam bes irür yār elemin” (BV 451/2)

“‘ömr ötüp bir uçraban hālimni sorsa vāy kim

ayta-almas-min cevāb āşüfte köñlüm toķtaban” (BV 457/6)

“dime kün tüşkeçe uyķuğa ķalmış kim **aça-almas**

közin yā nāzdın yāhūd şabūhī mey humārıdın” (BV 466/5)

“zülf ü ķaddıñ furķatıdın niçe ķılsam ğeşt-i bāğ

avuna-alman çemenniñ sünbül ü şemşādıdın” (BV 468/3)

“miñ otum bar **ıyley-alman-min** ‘iyān miñdin birin

dehr ķörgey zāhir itsem nā-ğehān miñdin birin” (BV 480/1)

“eyle yüz miñ pāre köñlümni perīşān itti hecr

kim **tapa-alman** tilep-min nā-tüvān miñdin birin” (BV 480/4)

“içimdeki yaşurun ğam ki **ayta-almas-min**

bir ot salur maña her dem ki ayta-almas-min” (BV 505/1)

“içimdeki yaşurun ğam ki ayta-almas-min

bir ot salur maña her dem ki **ayta-almas-min**” (BV 505/1)

- “ğamı ki ölsem imes **ayta almağı** mümkün
egerçi öltürür ol hem ki **ayta-almas-min**” (BV 505/2)
- “ğamı ki ölsem imes ayta almağı mümkün
egerçi öltürür ol hem ki **ayta-almas-min**” (BV 505/2)
- “disem ki derdini diy ‘ışkı ilgi boğzumnu
tutar anıñ kibi muhkem ki **ayta-almas-min**” (BV 505/3)
- “ni nükte ‘ışkdın aytay disem mini ol şūh
kılur anıñ kibi mülzem ki **ayta-almas-min**” (BV 505/4)
- “kitür piyāle ki iş sırrını hakīm-i ezel
anıñ dik eyledi mübhem ki **ayta-almas-min**” (BV 505/5)
- “nevāyī aytsun öz derdini ki derd mini
kılıptur ol şıfat ebkem ki **ayta-almas-min**” (BV 505/6)
- “ger **çiday-almay** köñül birsem birevge nā-gehān
barı il içre **çiday-alğança meşhūr itmeyin**” (BV 507/5)
- “ger **çiday-almay** köñül birsem birevge nā-gehān
barı il içre **çiday-alğança meşhūr itmeyin**” (BV 507/5)
- “bulut birle yağın irmes ki ol ay hecride her dem
tıya-alman demin dūdın **yığa-alman** közüm yaşın” (BV 508/2)
- “bulut birle yağın irmes ki ol ay hecride her dem
tıya-alman demin dūdın yığa-alman közüm yaşın” (BV 508/2)
- “ulus içre ‘arızındın nazar ança asradım kim
ala-almağum köz ölgünçe ger iylesem nezāre” (BV 526/2)
- “bināğuşuñni öpmek kām u veh kim halk bīmīdin
diy-alman āşkāra ger diseñ aytay kulakıñğa” (BV 538/4)
- “gül yüzüñdin kaṭra tir her yirde tamsa ol sudın

çerh ol yirni yasay-alur irem gül-zāriça” (BV 546/4)

“ni *hadim* yazmaq bitik ol mihr-i ‘alem-tābğa

çun yaza-alman cefāsın zerreī aḥbābğa” (BV 564/1)

“zulm ü bī-dād iylep andaḳ buzmamış devran mini

kim *tapa-alğay* özi tüzmeğe hem imkân mini” (BV 578/1)

“köñül mülki ara sâlik ni cem ‘iyyet *tapa-alğay*

eger her dem aña yitse ḥavâtır ḥaylı yağmâsı” (BV 581/9)

“ança nakş oynadı eflak miniñ birlen kim

baḳa-alman yana bu sakf-ı münakkaş sari” (BV 638/5)

“cân u ‘aḳl u ḥüşdın kiçkil didiñ kıldım kabül

terk ite-alman n ‘itey nezzāre-i geh-gāhını” (BV 650/4)

“dostlar allıda atımnı *tuta almasıñız*

nakd-i cānımnı başıḡa ivürüñ pinhānī” (BV 650/4)

“gerçi *diy-alman* ki n ‘itkil n ‘itmegil ey muğ-beçe

hecr ile cānıḡa her dem yitmegil ey muğ-beçe

rahm itip her dem ḳaşımdın kitmegil ey muğ-beçe

köz yüzüñdin almasam ‘ayb itmegil ey muğ-beçe

iyley-alman dīdedin ḡāyib min-i ḥayrān sini” (BV 656/26)

“müdde ‘īkim her zamān iyle cefā bünyād u zulm

şabr u ḥüşumnu birür andaḳ cefā ber-bād u zulm

cān bile köñlümni iyle ol cefā nā-şād u zulm

gerçi tab ‘iḡa anıñ bolmuş cefā mu ‘tād u zulm

her niçe ötkerse ḥāddin müdde ‘ī bī-dād u zulm

ötkere-almas vişāliñ müdde ‘āsıdın mini” (BV 658/30)

“remz meydānıda tıḡıñ çıksa ḳındın bir nefes

kimse **tahmīn** iyley-alman haşm cismi keşretin” (BV 660/82)

“līk ‘ömrün tūli yüz nevbet zūhal devrāniça

farz ite-alsa hıred miñ yıl anıñ her nevbetin” (BV 660/89)

“bu kim elbette yitti beytdin öksük imes ya ‘nī

tenezzül ite almas rütbe içre yitti gerdündın” (BV 699/2)

“her kim ki köñül maḥzenide **yaşura-almay**

saçkay tilige kiltütüben maḥzen-i rāzın” (BV 708/1)

“birev emānetini **asray almas** erçi irür

ḥudāy emānetini asramağ havālet aña” (FK 8/7)

“min ol taraf **bara alman** köñül kile almas

miniñ dik ol dağı bīmār mu ikin āyā” (FK 38/4)

“min ol taraf bara alman köñül **kile almas**

miniñ dik ol dağı bīmār mu ikin āyā” (FK 38/4)

“her kişige dest birse ol perī yañlıg enīs

baқа almas tapsa mihr-i ḥāverī yañlıg enīs” (FK 242/1)

“kimge aytay ol perī derdin min-i mecnūn demī

çun **tuta alman** cünündın hiç hem-dem birle üns” (FK 245/2)

“yā mizācıñ tünd ikendin yā raķībiñ vehmidin

baқа alman niçe köz ister saña baқmaq heves” (FK 250/3)

“anıñ ilgidedür köñlüm ki andın **ayrıla almas**

tamām ol kuş mişillig kim kişi ilgige örgenmiş” (FK 275/2)

“nevāyī birme pendim ḥāşsa bu ḥaḥ baş çikti ol yüzdin

çıқа alman ḥaḥdın her niçük kim çikse dil-ber ḥaḥ” (FK 296/9)

“dostlar yazğurmañ er **def** iyley alman işk otın

çāre birle kim kazā bolğanni kılmuş mündefi ” (FK 303/7)

“kılmadım ol serv-i gül-ruh menzil-i bustānnı tavf

*dūzah ehli iyley **almas** ravza-i rızvānnı **tavf**” (FK 317/1)*

“diseñ ki öltüreyim iy firāk cismimni

*çu za ‘fdın **tapa alman** ölüğ taşavvur kıl” (FK 390/2)*

“bu şıfatlar bile mevşūf kim irkin diseler

***bola almas** kişi ‘ālemde meger sultānım” (FK 414/5)*

“açar şāh özi bend kılğanni līkin

***halāş iyley almas** birev mübtelāsın” (FK 475/2)*

*“firāk deştide itken köñül yilip **çıkā almas***

anıñ bu vādī ara gül reh-nümünü mu irkin” (FK 501/3)

“ger nevāyī sāyir irdi hecrdin ğam tağıda

***tiprene almas** çu hecr ignige koydı ğam tağın” (FK 522/9)*

“her ay ki ğayrıma bir zerre mihri fāş olsa

*anıñ sari **baķa alman** eger kuyaş olsa” (FK 585/1)*

“ay felek ğar-ġāhıda andın çiker yüzge seġāb

*kim **aça almas** yüzün ol māh ğar-ġāh allıda” (FK 599/4)*

“yār çun iylep sefer peymān ü ‘ahdin sındurur

miñ elem yüz zahmlıġ cānımğa her dem yitkürür

ger disem hem-reh baray tab`ıda şiddet bilgürür

barmasam hecri belā oķı tenimğa yağdurur

her biride bir şu ‘ūbetdür ki cānnı köydürür

barmağım yoķ mümkün ü tursam firāķı öltürür

***bara** ħod **alman** turup hem çun tirilgüm yoķ turur*

bes vedā`ıñ kıldım andın ħalma zinhār iy köñül” (FK 687/32)

“ol ni tersā ki mesīhāğa irür

allıda **dem ura almağ** düşvār” (FK 688/61)

“**tapa alman** min-i āşüfte-mizāc

bādedin özge bu derdimğa ‘ilāc” (FK 689/339)

“**çiday alman** katıq aḥvālimdin

allıda şemmeTM öz ḥālimdin” (FK 689/367)

“ilgide irdi burāq-ı berq-ḥīz

berq anıñ birle **qıla almay** sitīz” (LT 128)

“kim **qıla alğay** bu işni āşikār

cuz ebū bekr ol ki irdi yār-ı ġār” (LT 197)

“kim köñül dik hem **tapa alman** anı

maña bu yol ni belālig yol idi” (LT 1182)

“gerçi şeyḥ ol işke köñlin salmadı

yığlamağni līk **asray almadı**” (LT 1527)

“**ayrıla almas-min** andın bir zaman

andın ayrılmaq hemān ölmek hemān” (LT 1950)

“ḥāce ‘abdu’llāh enşārī ki ‘aql

eyley almas miñ işidin birni naql” (LT 2359)

“**bire almas** ḥiç kaysıdın cevāb

bar u yoqluqqa **qıla almas** ḥiṭāb” (LT 2793)

“**bire almas** ḥiç kaysıdın cevāb

bar u yoqluqqa **qıla almas** ḥiṭāb” (LT 2793)

“bir bu kim köymey aña yitmes güşād

bolmağunça kül **tapa almas murād**” (LT 3049)

“*hayretidin ol za ĩ-i nā-tüvān*

bir söz ayta almadın tapşurdi cān” (LT 3439)

“*yüzüñni körüp uftanıban gül hacil oldu*

misikin yügüre almadı tikken arasında” (LD 260/3)

“*kaşlarıñ hoş lāciverdī ĩāk irür*

hüsni içinde bīnāzīr ü ĩāk irür

tarta almas min firākıñ niteyin

kılça tenge bār-ı işkıñ ĩāk irür” (LD 466/2)

“*la ĩıñni bat ilge birür teñ ile şeker*

batmañga cān alıp bire almas şeker meger” (LD 516)

“*hicr endūhuda bohsap min bile alman n’itey?*

mey ĩlācımdur qopup deyr-i fenāga ’azm iyet” (ML B10-b/10-11)

“... *ol hazretning daķıķ sözin yā anglamagay ya anglasalar buyurulğan yosun bile ’amel kılmay yā kıla almay.*” (ML B43-a/11)

“*közüñ şemāyilini nergis er köre almas*

saña ni fikr közi çıksun ol ki boldı hasūd” (NŞ 122/3)

“*ey hakīm itme cünunum ’aybını körgeç anı*

tuhtata almas dimāğı içre eflātün ĩired” (NŞ 128/3)

“*ayağığa çü melā’ik başın kıya almas*

nevāyī’yā kıya kör itleri ayağığa baş” (NŞ 242/7)

“*söz dime ikki şeker dik lebi kim bend olmış*

küle almastın işi imdi şeker-ħand olmış” (NŞ 254/1)

“*sala almaydur anıñ sarı nevāyī özini*

ey köñül fāyide yok bolmas özüñni salmaq” (NŞ 314/7)

“*zihī nihāyetiñ āħır kilip ebed evvel*

velī haber bire almay bidāyetiñga ezel” (NŞ 364/1)

“*bara hōd alman turup hem çün tirilgüm yoğ turur*

bes vedā ‘in kıldım andın kalma zinhār ey köñül” (NŞ 385/4)

“*eyley alman sefer-i deşt-i fenā özlük bile*

ey nevāyī nige kim asru ağırdur bendim” (NŞ 416/7)

“*hiç cānib kūyidin köñlüm kıla almas hevā*

eyle kuş yanlığ ki kalmış bolğay ol pervazdın” (NŞ 441/4)

“*ey nevāyī cān alıp didi birey kāmıñ velīk*

dem ura almas aña hālī bu alđu birgüdin” (NŞ 476/7)

“*ger disem hūr u perī vařlıđa köz salmay velīk*

bağlay almas-min nazarnı sin kibi manzürdın” (NŞ 493/3)

“*kuşka otdın rem bolur yüz vāy kim köñlüm kuşı*

özni asray almas ol ruhsār-ı āteř-nākdın” (NŞ 501/2)

“*zihī gül içre küler çağ itip ‘ayān gonçe*

çü yapılıp kıla almay kişi gümān gonçe” (NŞ 528/1)

“*nāme-i şevkum kişi ‘ārř eyley almas yārga*

bes gālađ bolğay cevāb itmek tama ‘ min zārga” (NŞ 537/1)

“*ağzığa yitkeç şeker su boldı ni nev ‘ ey köñül*

bes bola alğay şeker ol la ‘l-i şekker-hāyça” (NŞ 543/3)

“*kuşı kim tüşse āhım gird-bādıdın çıka almas*

birev yanlığ ki kalğay bağlığ işiki menār içre” (NŞ 551/2)

“*eyle eblağ tünd sürdi kim kire almas kıyaş*

tün bile kündin kılıp merkeb anıñ meydānıda” (NŞ 559/2)

“*zülfi tārun tarta almas kimse köñlümdin ki yār*

berkrek cān riştesidin hem itıñ muhkemlığı” (NŞ 633/3)

“hecriñde yüzi sarğarıban **dem ura almas**

bī-çāre nevāyī

gūyā ki hazān faşlıda bī-berg ü nevādur

ol bülbül-i ğam-nāk” (NŞ 652/7)

“tā selāmet bu haţar menzilidin salıp gām

me ‘men-i vaşlığa bolğay tuta almağ ārām” (NŞ 658/56)

“fūlānğa ‘aceb hāl irür kim hālāyık

ni kılsa alar birle devr mācerāsı

sala almas il āşinā bir noğud ger

tüzülmes anıñ birle ol il arası

ķazan yok ki ol andağ kefgīr imestür

ki bolsun yüzige ķazanlar ķarası” (NŞ 687)

“yüzünğe devlet ü baĥt u sa ‘ādet āyeti zāhir

*ilig birle **yapa almas** kişi bu nūr-ı beyzāni” (MSD 298)*

“yüzünğe devlet ü baĥt u sa ‘ādet āyeti zāhir

*ilig birle **yapa almas** kişi bu nūr-ı beyzāni” (MSD 298)*

“‘uţārid taḅ ‘ dīvānlar **yazalmas** haţı-ı reyĥanıñ

haţ-ı la liñni güya kim debistān içredür muzmer” (YSED 58/4)

“tutaştı ‘ışķ otı köñlüm ara **tedbīr italmay min**

gül-i sīr-āb-ı ruĥsāriñ aña taşvīr italmay min

muhabbet şerhini cān örtenür tahrīr italmay min

cünün mektübını maźmünını taķrīr italmay min

işitken halk yığlar şu ‘le-i tiĝ-ı zebānum bar” (YSED 60/2)

“tutaştı ‘ışķ otı köñlüm ara **tedbīr italmay min**

gül-i sîr-âb-ı ruhsâriy aña taşvîr italmay min

muhabbet şerhini cân örtenür tahrîr italmay min

cünün mektübünü mazmününü taqrîr italmay min

işitken halk yığlar şu 'le-i tiğ-i zebānum bar" (YSED 60/2)

"tutaştı 'ışk oti köñlüm ara tebdîr italmay min

gül-i sîr-âb-ı ruhsâriy aña taşvîr italmay min

*muhabbet şerhini cân örtenür **tahrîr italmay min***

cünün mektübünü mazmününü taqrîr italmay min

işitken halk yığlar şu 'le-i tiğ-i zebānum bar" (YSED 60/2)

"tutaştı 'ışk oti köñlüm ara tebdîr italmay min

gül-i sîr-âb-ı ruhsâriy aña taşvîr italmay min

muhabbet şerhini cân örtenür tahrîr italmay min

*cünün mektübünü mazmününü **taqrîr italmay min***

işitken halk yığlar şu 'le-i tiğ-i zebānum bar" (YSED 60/2)

*"her kesel bardı tabîb aldığa **min baralmadım***

yok 'aceb 'ışkıy marîzi tapsa dermân bî-haber" (YSED 80/6)

"serv dik kılğanda her yan cilve ra 'nâ kâmetiñ

***şaklayalmas min** köñülde nâle vü feryâdnıñ" (YSED 167/4)*

*"köñlümi zülfüñ hayâlidin **üzalması emîr***

kim birür ser-rişte-i fikr-i mezâmîn kākülün" (YSED 181/7)

*"yol **tapalmaydur** anıñ fikr ü hayâlige köñül*

belki nezzâresige köz hem imesdür maḥrem" (YSED 224/2)

"ğamıñda kündüzi sâyilğa dir irdim köñül derdim

*velîkin ğam tüni **tâkat kılalmay** kaçtı hem-derdim" (YSED 240/3)*

“üç künden soñ yana sordı qorqunçdın aydılar: munıñ yoruğın **bile almas-miz.**” (KE 89v10)

“ol bendeler körgeyler kamuğı yazuq ma ‘şiyet **oquy almağaylar,** yarlıg kелgey kim.” (KE 102v21)

“... ümmetiñ bu yükni **kötere almağay** yangıl yeñilrek qolğıl, tedi.” (KE 213v3)

“... bu eki inge keldiler **çıqa almadılar...**” (KE 220r13-14)

“bir kün bir şālih faq̄irni taş bilen başına urdı ol faq̄ir qorqup **öçin alabilmedi** ol taş-nı alıp saqladı” (GT 32a/11)

“bu ma ‘lum durur kim māl-sız kişi ‘uryān-nı örte bilmes yā bir es̄irni **halāş ite almas**” (GT 153a/4)

“nevāyīer **qıla-almas gedāliğ** itkil raħm

ki boldı bir yolu ol zār-ı bī-nevā ‘āciz” (BV 205/7)

/+bar-/

“**baqa barsa** yetrü ajun halini

eñip qalğı tañlap kör uqsa anı”

(dünyanın haline iyice dikkat eder ve onun mahiyetini anlarsa insan hayretler içinde kalır) (KB 6390)

/+bër-/

“ve eger Haq te ‘ālā bir kimerseni ħor qılsa, ‘ālam ħalkı yığılışıp ol kimerseni ‘az̄z̄ qılalıñ tēseler, **qılu bilmegeyler.**” (NF 230/1)

/+bil-/

“altun aqça güçine şalubanı seni qurtara-y-idüm oğul

yaman yire varmışsın **vara bilmen**” (DDK D165/7)

“... qılmaq bar köñlümde velī

kiltürebilmen tilimge kim tapar men infī ‘āl” (HHD K1/34)

“şer ‘iñni kişi nefy **qılabilmedi** her giz

çün hüküm-i uğan birlen irür sabit ü muhkem” (HHD K3/8)

“ibrāhim-i edhem kim idi şāh-ı yegâne

kul hükmiñe bolmay **bolabilmedi** mükerrem” (HHD K3/18)

“ālī cenābı kaşıda kayda körünsün özgeler

çün mihr-i rahşān barıda pertev **birebilmes** sühā” (HHD K5/32)

“cihān-ı hāmīdin bir şemme`i **aytabilür** irdim

eger evşāf-ı hāmī sıgsa irdi hadd ü imkānga” (HHD K8/46)

“teñ tuş aña cihanda **bolabilmegey** bu dem

dānā kişige körünür asrı muhāl-i ‘aql” (HHD TRB3/4)

“**kılabilmedi** hiç bāb bilen

muhtesib ihtisāb-ı ‘aşk it dost” (HHD TCB1/(1)2)

“şāhib-ķırān-ı ‘ahd **bolabilmek** izdesen

hemderd birle dāyim özüñni ķarīn tile” (HHD G2/5)

“uşbu bisātda aña teñ körmən özgeni

çün her piyāde teñ **bolabilmedi** şāh ile” (HHD G3/4)

“ansız bu közüm hiç cihānnı **körebilmes**

‘ālemde uşoldur maña çün dīde-i bīnā” (HHD G6/6)

“ni ‘aceb bolğay **barabilmey** kilürin izdesem

cānga ten barmadı vü cān kildi çün ten yanına” (HHD G7/8)

“**kılabilmek** tiler bolsañ ķara zülfi bile sevdā

başındın kitmesün bir dem hevā-yı ‘aşk ile sevdā” (HHD G11/1)

“per ü bāl-i ma ‘ānī birle her laħza **uçabilgey**

ķaçan pervāne tek cān ‘aşk okığa yansa bī-pervā” (HHD G11/4)

“‘izzet içre başıma ‘arş(dın) yitişmegey idi

teñ **bolabilse** uşol hāk-i ser-i kūy bile” (HHD G16/2)

“tekrār kılıb imdi sebaķnı **bilebilmen**

hoş irdi bilig kim bar idi mā-sebaķ içre” (HHD G27/8)

“gümān bigin körünür aģzı sözlegende velī

ni sır turur **bilebilmen** yaķtın gümān içre” (HHD G28/5)

“**bilebilmen** ħarābāt-ı köñülde ni devā bolģay

ki mundağ derd birle saldı vü dermān cüdā tüşdi” (HHD G53/6)

“ansız(ın) bu közüm hıç cihānnı **körebilmes**

‘ālemde uşoldur maņa çün dīde-i bīnā” (HHD G65/6)

“mestāne belā-cüy kara közini köreli

közümde **ķılabilmedi** ārām demī ħarāb” (HHD G73/4)

“men bende taķı vaşl uşol dilber-i zībā

ķayda **bolabilsün** maņa bu ma ‘nī-i heyhat” (HHD G100/4)

“firdevsde sākindür uşol kim **ķılabilmedi**

dilber ser-i kūyında bu dem ‘azm-i iķāmet” (HHD G108/4)

“şūfi ki **çekebilmedi** her dem mey-i şāfi

‘āşıķlar arasında çeker bār-ı ħarāmet” (HHD G108/5)

“yüzüñe ķarşu **turabilmesem** tañ irmes kim

ķılur ķarakçı közüñ mülk-i cān u dil tārāc” (HHD G118/2)

“nazar yüzüñe **ķılabilmedi** kişi güstāħ

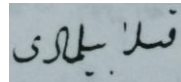
kim ol közüñ ķıladur ħamzedin ciğer sūrāħ” (HHD G125/1)

“müdde ‘ī ķayda dem-i ‘aşķ **urabilgey** kim

şaf-ı heycāda **ķılabilmedi**¹¹⁰ nāmerd neberd” (HHD G140/4)

“müdde ‘ī ķayda dem-i ‘aşķ **urabilgey** kim

¹¹⁰ Metinde *ķılabiledi* şeklinde yazılmış; tıpkıbasımda

*şaf-ı heycāda **kılabilmedi** nāmerd neberd*” (HHD G140/4)

“*uşşāķ ara kim baş **bolabilmek** tiler irseñ*

derd içre közüñ yaş bağıruñ taş kerekdür” (HHD G152/2)

“***kiçebilmesem** uşanıñ lebidin körme ‘aceb*

çün uşol süçi leb-i la ‘li benim cānımdur” (HHD G168/4)

“*yüzüñni murādımça **körebilmedim** iy dost*

ādem közidin cins-i perī ārī nihāndur” (HHD G185/5)

“*tīre boldı közüm ü yolı **körebilmen** hīç*

şem ‘-i cānım taķı nūr-ı başarıım kandanur” (HHD G188/2)

“*gāh gāhī **körebilmesen** uşanı ni ‘aceb*

çün uşol hūr-ı perī-çehre maña cān irür” (HHD G212/4)

“*bir **körebilsem** uşol ay yüzün tiyü felek*

āyinedār bigin āyīne-i gerdān irür” (HHD G212/5)

“***aytabilmes** yinçke bil vaşfını bārīk-bīz*

niçe kim nāzik ma ‘ānī kıl yara eñiz iter” (HHD G236/2)

“*cevridür bī-ħod u cevrin **çekebilmege** benim*

ķuvvetim yok u anıñ asrı tüvānāsı bar” (HHD G291/4)

“*ğāfil iller ‘āşık **olabilmedi***

‘aşķ kim meniñ bigin nādān tiler” (HHD G313/6)

“*zūlfī sevdāsında başım yılge bargalı tiler*

***bolabilgey men** tiyü mecnūn bile adaşlar*” (HHD G319/5)

“*köñülüm zūlf-i perīşāninga bağlangalı*

***kılabilmedim** anıñ ħālını her giz taķrīr*” (HHD G384/3)

“*muħabbetiñni köñül içre **kizleyübilmen***

çün āftābnı bir zerre kılmadı mestūr” (HHD G386/2)

“n’itib vişāliñe **yetişebilge men demī**
 çū hasta dil gedā men ü sen şāh-ı kām-kār” (HHD G399/4)

“ger ihtiyār özgeni eyledi ol nigār
 men andın özgeni **kılabilmedim ihtiyār**” (HHD G400/1)

“men tiler men kademiñe bu zamān cān birsem
 hāk-i pāyiñ **bolabilmey** kişi bolmas server” (HHD G409/6)

“pāybend-i ser-i zülfün çü bolubdur hāfiz
 cānım andın **kılabilmedi** revān ‘azm-i sefer” (HHD G409/9)

“āh anıñ yüzine kārşu **çekebilmes men kim**
 gülge işkest tüşer esgen arada şarşar” (HHD G410/3)

“derd ilgidin uş söz **aytabilmen** aña kim
 şı ‘rimni körünj köz yaşıdın boldı revānter” (HHD G412/5)

“dāğ-ı hicrāndın **aytabilmes men**
 kayda ölgen kişi kıılır āvāz” (HHD G451/5)

“yüzüñni közüm körmese rüşen **bolabilmes**
 sensiz köñülüm cennet ü gülşen bolabilmes” (HHD G457/1)

“yüzüñni közüm körmese rüşen bolabilmes
 sensiz köñülüm cennet ü gülşen **bolabilmes**” (HHD G457/1)

“bu sīne-i sūzānda hayāliñ ‘aceb irür
 çün hūr-ı cinān menzili külhān **bolabilmes**” (HHD G457/2)

“kāfir kara közüñ köñülüm aldayu aldı
 cādūlar uşanıñ bigi pür-fen **bolabilmes**” (HHD G457/3)

“gevher tişñe dūrni kaçan teñ kılayım kim
 gevher bile teñ dāne-i erzen **bolabilmes**” (HHD G457/4)

“gül yüzüñ üze hāl-i siyāhıñ ‘aceb irmes

*bir dānesiz iy māh çū hürmen **bolabilmes***” (HHD G457/5)

“*köz merdümi berkıda tapar kāmetinizdin*

*bahrîlere çün serv nişîmen **bolabilmes***” (HHD G457/6)

“*men kayda bolabilge men iy şāh kaşında*

*sen bolğan uşol hālde çün men **bolabilmes***” (HHD G457/8)

“*miskînlik ile hāk-i rehiñ boldı bu hāfız*

*illā işiginde aña mesken **bolabilmes***” (HHD G457/9)

“*şūret-i fakr u fenada **tapabilgen** ‘aşkın*

şāhdur ma ‘nī bile ol kişi derviş irmes” (HHD G458/4)

“*ol lāle-i sîrāb yüziñe **bakabilmen***

kim lāyık anıñ yüzine nezzāre körünmes” (HHD G464/2)

“*‘āşık **bolabilmes** kişi kim cānın ayasa*

‘uşşāk köziñe ser ü destār körünmes” (HHD G478/6)

“*baş oynamayın baş **bolabilmek** töresi yok*

‘āşık mudur ol kim başı berdār körünmes” (HHD G478/7)

“*andın özgeni sewer men tiyü **aytabilmen***

özgeniñ yādını kılğalı zebānım barmas” (HHD G480/6)

“*müdde ‘ī hīç **körebilmedi** hāfız sözini*

tañ imes körmese hürşîd yüzini huffāş” (HHD G485/7)

“*cānnı kişi ol demde bürehne **körebilgey***

çıkça tonıdın köz köre ol serv-i qabāpūş” (HHD G488/2)

“*sendin **tapabilmedi** köñül būs u kenārı*¹¹¹

*hürşîd bile zerre çū bolmadı hem-āğūş*¹¹²” (HHD G489/3)

¹¹¹ Metinde *kenārī* şeklinde yazılmıştı.

¹¹² Metinde *hemāğūş* şeklinde yazılmıştı.

“*‘ām bu meclis ara kayda tapabilsün rāh*

çūn sığabilmedi cān oynamayın mahrem-i hās” (HHD G499/2)

“*öz kenārında revān gevher¹¹³-i vaşlın tapğay*

baħr-i ‘aşkında kaçan cān bolabilse ğavvās” (HHD G499/3)

“*‘ināyeti nazarın yardım tapabilsem*

sa ‘ādet-i ezeli bolğay irdi anda refik” (HHD G522/8)

“*hāfiz toprağı bolabilmegey*

hāk kim al kan bile ma ‘cūn degül” (HHD G566/7)

“*lezzet-i fakr u fenānı tapabilmiş irse*

şem ‘yanlığ yanıp orta arada handān bol” (HHD G571/6)

“*körebilmes meni kaçınğa muzā ‘af nākış*

çūn uşanıñ özidür ecvef ü közi mu ‘tell” (HHD G586/4)

“*kayda bolsun mihridin ‘āşık bu ‘ālemde cüdā*

çūn kılabilmes cüdā mihrin anıñ tūğ-i ecel” (HHD G588/6)

“*cān birle cihāndın köñülüm tapğay maķşūd*

yoluñda bolabilse fedā cān u cihānım” (HHD G646/2)

“*küfr-i ser-i zülfüñni pinhān sewebilmes men*

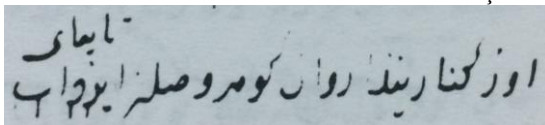
çūn küfrniñ içredür peydā benim imānım” (HHD G651/6)

“*dil ārāmın tapabilmegey irdi*

eger bolmasa irdi ol dilārām” (HHD G659/3)

“*ger bolabilse uşol sulţānğa lāyık hıdmetim*

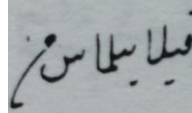
¹¹³ Metinde *rehber-i* şeklinde yazılan kelime tıpkıbasımında

gevher şeklindedir ayrıca dizedeki *vasl* kelimesinde belirtme durum eki açıkça görülememiş olmasına rağmen yazarın tercihinə sadık kalınmıştır.

- ‘arşdın a ‘lā körüney āstān-ı ‘izzetim” (HHD G665/1)
- “yārsız cān bile zinde **bolabilmen** hāfız
yār irür cān taķı cān birle cihāndur çūn ten” (HHD G674/7)
- “sendin özgege köñül cānı **birebilmedi** kim
cānım alğuçı sen ü dilber ü cānānım sen” (HHD G700/3)
- “genc-i ‘aşķını **tapabilmek** için
menzilimni eyledim vīrāne men” (HHD G725/5)
- “bes müşkil irür la ‘l-i lebindin kiçebilmek
çūn cān sücüdür kiçmegim āsān **kılabilmen**” (HHD G740/5)
- “ğamze bile kāfir kıra közi cānımğa kıılır kıaşd
ol türkni men hīç müsülmān **kılabilmen**” (HHD G740/9)
- “rūşen körünür ‘aşķ sözi sözlerim içre
çūn mihrni men zerrede pinhān **kılabilmen**” (HHD G740/10)
- “ni hāl irür ki yüzünge nazar kılabilmen
bu hāldin saña iy cān haber **kılabilmen**” (HHD G741/1)
- “‘aşķ içre **kiçebilme**se kişi cānındın
öz murādını kıaçan tapğay cānānındın” (HHD G760/1)
- “dostdın özgeni men yād **kılabilmes**¹¹⁴ men
leylīdin özgeni yād itmedi ārī mecnūn” (HHD G773/4)
- “müşkil **kiçebilgey men** uşol süçi lebiñdin
cāndın çū kiçebilmek imes kişige āsān” (HHD G780/4)
- “müşkil kiçebilgey men uşol süçi lebiñdin

¹¹⁴ Metinde “kılabilen” şeklinde yazılmış; tıpkıbasımda

*cāndın çü kiçebilme*k* imes kişige āsān*” (HHD G780/4)

“*ķıl bigi nāzik bilin yād ķılabilmedim*

ķab ‘i irür nāzik ü çün özi tünd-ķū” (HHD G797/7)

“*bu derd ki ķāfız cigerinde ğamıdın bar*

dermān ķılabilmes tirilür bolsa aristū” (HHD G799/8)

“*men çekebilmes men anıķ derdini*

kūhni çün çekmedi bir berg-i kāh” (HHD G804/4)

“*körĝen ara köydüm uşol ķıldın*

ķim ķılabilmen yüzine bir niĝāh” (HHD G804/5)

“*cān teşne-i dīdār kaçan ķim bolabilse*

çöl yolĝa kirib āb-ı revāndın kiçebilĝey” (HHD G808/5)

“*barabilmey kilürni tama ‘ ķıldım ķim ayturlar*

niçe ķim cānĝa ten barmas u lĝin teĝe cān kilĝey” (HHD G810/3)

“*ārām tapabilmedi cānım bu cihānda*

andın biri ķim zūlfide ārām tiledi” (HHD G848/7)

“*cān birib la ‘l-i lebindin uşanıķ bir būse*

alabilĝen ķişi şekkerni bes erzān aldı” (HHD G862/5)

“*ol aynıķ yüzü bigin rūşen bolabilsün tiyü*

ķūrşīd ü meh kök üstide yulduzdın āyīn baĝladı” (HHD G887/3)

“*ķiltürebilĝey idim ķücrege velī*

şāh-ı ‘ālemĝa köre bendeĝe esbāb ķanı?” (HHD G892/5)

“*derdĝe ķāķat itebilmedi kūh u derya*

derdĝe ķāķat iter men digüçi merd ķanı?” (HHD G896/4)

“*ķūsün şaķrancını oynay ni menşūbe bilebilmen*

ķezip şahmāt ķıldıķ sen cihānda mehlikālarını” (HHD G906/3)

“tolun ay tek yüzini açsa vü körgüzse maña

hoş körebilgey idim tãli ‘-i mes ‘ūdımni” (HHD G919/6)

“derd yolında çü üstād irür ‘aşq u yolın

başgarabilmen eger tapmasan üstādımni” (HHD G924/6)

“uşanıñ ağızını hãfız bigin sewgeli cãñ birle

körebilmedi her kişi benim ‘ıyş-ı nihānımni” (HHD G925/7)

“köz ārzü bile körealmas cemalini

cānım nidin tiler bilebilmen vişālini” (HHD G937/1)

“yüz āftāb köz boluban baksa yüzine

‘āciz bolur körüb bilebilmey kemālini” (HHD G937/6)

“hemīşe hastadur derdi bilen cān

bolabilmedi bu bīmār yahşı” (HHD G952/3)

“kara zülfi hevāsındın başım çün hāk-i reh boldı

bilebilmen ni hāl irür tüşübdür başğa sevdār” (HHD G968/4)

“cān hemīşe seniñ ol cevr-i rakıbiñni çeker

hārsız çün tapabilmedi kişi hurmār” (HHD G970/4)

“ger kūy-ı harābātğa geh geh barabilse

zāhid kılabilmegey idi zūhd-i riyā” (HHD G971/4)

“ger yār azakına yitişebilmedi başım

barı yitişdi başıma seng-i melāmeti” (HHD G981/3)

“bī-hod kemaline yitişebilmedi kişi

gerçi ayıtdı barça hādış ü rivāyeti” (HHD G985/2)

“haber izderem uşandın taķı hālīm oldur kim

bī-haber bolmay uşandın tapabilmen haberī” (HHD G988/5)

“nāvek-i gamzesi toķtamayın ötdi cāndın

yokdur ol nāveke karşı **turabilgey** siperī” (HHD G991/4)

“hāfız işigindin yüzini **kaytarabilmes**

çün yokdur anıñ tek uşaña püşt ü penāhī” (HHD G1012/9)

“**kaytarabilmegey** yüzün ‘aşk yolundın imdi kim

hāfız-ı dil-şikesteniñ boldı bu tavr u mezhebi” (HHD G1026/7)

“yüzine karşı **turabilmegey irdi** āyīne

ger bolabilmese irdi āyīne pülād-rūy” (HHD G1028/6)

“al tudakıñı bu hāfız bi sorabilse idi

tapğay irdi köñli izdegen bigin ‘ālemde kām” (HHD G666/9)

“Kıyü kıym kim ma ‘şiyat birle meşğül bolsalar tağı anlar arasında andağ kişi bolsa kim ol ‘āşılarnı **men` kılu bilür** erken kılmaları, eger Hāq te ‘ālānıñ azābı kelür bolsa, cümlesinge kelgey edğüleri tağı kırtulmağaylar, tedi erse, Abū Sa ‘lebe aydı.” (NF 304/1)

“uşol yandıñ **kelü bilmez** kıtıñğa

kıtığ muştak ırür bil hıdmatıñğa” (HŞ 2158)

“biliglikke sözledim uş bu sözüñ

biligsiz tilini **bilümez özüñ**” (KB 202)

“ökiş neñke todmaz közi suķ kışi

ecel tutsa öknür **itümez işi**” (KB 1143)

“et öz eglü birmez hava bulnadı

tapuğka **tegümez** özüñ açtı sır” (KB 6464)

“**bilimez idüm** anda sen nitesin

küyerdüñ ki ardıradın yitesin” (SNB 4682)

“kefi bir demde nisâr ettiği gencin öşrün

haşre dek **vezn edemez** keffe-i mîzân-ı kerem” (APD K20/9)

“ahmed’in gam makası kesdi dilin şem’ gibi

sana rüşen **diyemez** hâlini sultân-ı kerem” (APD K20/22)

“sa’y edip **edimezem** kâ’be-i kûyunu **tavâf**
bağlayıptır yolumu hâr elimden ne gelir” (APD G57/7)

“ahmed’in tâkati yok k’ede kapından seferi
ayağı bağlı durur **gidemez** ey yâr dahi” (APD G302/8)

“ahmedi sürme kapından ki letâfet **veremez**
bezm-i gül-zâra inen bülbül-i zâr ayrılığı” (APD G320/6)

“dest-i dil lûtfun etegin şöyle muhkem tuttu kim
tiğ-i hicrânın **kesimez** dostum senden beni” (APD G347/8)

“görem diyü seni a’yân-ı erbâb-ı nazar her gün
kapuñdan halka-i der gibi gitmez çeşm-i ter her gün
tolanur peyk-i âhum kûyuñu şâm u seher her gün
ruhuñ bāğın rakīb-i dīv-sīret seyri der her gün
yüzüñi **göremez** yıllarca ammā bunda âdem var¹¹⁵” (BD Muhammes 4/5)

“ruhuñ bāğın rakīb-i dīv-sīret seyr ider her gün
yüzüñi **göremez** yıllarca ammā bunda âdem var” (BD G63/4)

“bî-başar **farq idemez** kanda başar ol âhū
yine izi tozını dīde-i bīnā gözedür” (BD G67/5)

“her tâc **olamaz** fakr u fenā şāhına **ser-tâc**
terk ehlinüñ ey hâce biraz başı kabadur” (BD G106/2)

“uşşāk **idemez** ol kad-i mevzūnı **der-āğūş**
açılmayıcak hayme gibi nice hazīne” (BD G427/2)

“merd olan şohbet-i âlāmı diline dolamaz
dil-i ehl-i dile gam anuñ için yol bulamaz

¹¹⁵ Bu beşliğin son iki mısraı ile 63. gazelin dördüncü beyiti aynıdır.

*dolsa dünyā ğam ile hatır-ı ‘arîf **dolamaz***
elemi zevka buluşdurma kadar zevk olamaz
mihneti kendüye zevk etmedir ‘âlemde hüner
ğam u şādī-i felek böyle gelir böyle gider” (EVD Mus. 221/5)

“olar kèşeşdiler, yüziük bërse-miz kökke **aşa bilmegen-miz**, kişi öltürmekdin uluğ yazuk,
 yok, hamr içmek sehlrek tēp hamr içtiler, eşürdiler ernal me öltürdiler, zinā ma kıldılar.”
 (KE 21v12)

“... cemā‘at namāzınğa **baru bilmedi.**” (KE 236r18)

“biz uş indi **idibilürüz** anı
 ki ataña kavuşduravuz” (SNB 3893)

“et öz **eglü birmez** hava bulnadı
 tapuğka tegümez özüm açtı sır” (KB 6464)

“rikāb irinğe nefestin tüşüp cılavunğa
 yüzümni **sürteyü bilmen** rikābınğ astında” (LD 248/3)

“bilin ğayālî içre kemer bağlamas kişi
 kim fikrine yakın **yete bilmes** gümān dağı” (LD 289/3)

“nazarımdın öter **bağa bilmen**
 ol ğamerdin turur közüm ğamarı” (LD 343/8)

“tā seniğ ‘ışkığa boldum āşinā
 hıç **ķıla bilmen** tapuğdın āşinā
 gevher-i vaşlığ temennāsı için
 ğam muğğinde ğılur min āşinā” (LD 374/1)

“sekkākī ol ay menziline ğod **yite bilmes**
 sin yitseğ eger anda şabā, bizni unıtma” (MSD 475)

“bu köğlüm şāh-bāzınğ ğara zülfün irür ağı

kite bilmes uçup misk̄m̄, çü zenc̄r̄-ol anıñ bağı” (MSD 561)

“yüzüñni körse Sekkāk̄k̄ közi yaşın **tya bilmes**

bel̄gül mevsimi bolsa, teñizlerdin aqar seyl̄” (MSD 674)

“yār qarşusıda olturuban bāde içeli

çıqsun **köre bilmes** kişiniñ ikki qararı” (MSD 796)

“sekkāk̄k̄ ol ay menziline ħod **yite bilmes**

sin yitseñ eger anda şabā, bizni unitma” (MSD 475)

“bu köñlüm şāh-bāzınıñ kara zülfüñ irür ağı

kite bilmes uçup misk̄m̄, çü zenc̄r̄-ol anıñ bağı” (MSD 561)

“yüzüñni körse Sekkāk̄k̄ közi yaşın **tya bilmes**

bel̄gül mevsimi bolsa, teñizlerdin aqar seyl̄” (MSD 674)

“yār qarşusıda olturuban bāde içeli

çıqsun **köre bilmes** kişiniñ ikki qararı” (MSD 796)

“hem̄şe devleti ma ‘mūr bolsun

körebilmes kişiler kūr bolsun” (TAAŞ. 37)

“sözüm köptür vel̄kin **aytabilmen**

uluklar sözidin hem kaytabilmen” (TAAŞ. 299)

“sözüm köptür vel̄kin **aytabilmen**

uluklar sözidin hem kaytabilmen” (TAAŞ. 299)

“uğısa bu yalñuq tüşer ök bu tüş

yora bilse terkin kelir ağızı tuş” (KB 4367)

“ağı er biligni **yete bildi** kör

anın sattı malın şena ’ aldı kör

tirildi ulamsız ulamı bolup

ajunda at eğgü koğup bardı kör” (AH 237)

“köp ilni körür biz edib sözini

bile bilmegendin ular özini” (AH 506)

*“**Yürüyü bilmez** boldı erse, Abū Bekr razhu Peyğāmbarnı arkasınga kötürdi.” (NF 21/1)*

*“Törtinç kün katıg uruştılar, andağ kim Peyğāmbar ‘as êkindük namāzi taqı aħşam **namāzi kılı bilmedi.**” (NF 30/14-15)*

*“Sizlerde biriñizke sewüglügrek bolğay ewi barqıdın, oğlı kıızdın taqı nè kim katında bar māl tawardın cümledin, sewüglügrek bolğay, velikin **kirü bilmegey tedi.**” (NF 77/10)*

*“Avval başı ağrıyu başladı, andın za ‘ıf boldı, **туру bilmez boldı.**” (NF 84/15)*

*“Halāyık üküş boldı, siziñ va ‘z u naşhātıñıznu cümle halāyık **eşitü bilmez** tıp üç tişlig minber kıldılar.” (NF 90/15)*

*“Ol kirmişte men bayakı teg tursa erdim, köñlinde sözini, hācatını maña ‘arza **kılı bilmegey erdi, tedi.**” (NF 123/14)*

*“Ol taqı şahābalarnı başlap hişār kapuğınga kelip üküş ħarb kıldı, **feth kılı bilmedi.**” (NF 138/11)*

*“Ol taqı şahābalar birle hişār kapuğınga keldi, üküş ħarb kıldı, ol taqı **feth kılı bilmedi.**” (NF 138/12)*

*“Ol kapuğnu yetti kuvvatlıg kimerseler neçe kim kuvvat kıldılar yerindin **tepretü bilmediler.**” (NF 140/2)*

*“Ĥaybar kapuğını kim neçe kuvvatlıg kişiler **tepretü bilmez erdiler**, men yalguz yerindin kopardım.” (NF 146/14)*

*“Be çerig ħalkı neçeme kim kuvvat kıldı erse, hēç **tepretü bilmediler.**” (NF 149/12)*

*“Yā emīre’l-mu’minīn, biz munça halāyık kuvvat kılduğ, hēç **tepretü bilmedük.**” (NF 149/13)*

*“Hēç kimerse bu taşnu **kötrü bilmegey**, tedi erse, Peyğāmbar ‘as aydı.” (NF 150/3)*

*“Ol ħatunnu kördi taqı müteħayyir boldı, hēç **baru bilmedi** erse, ol ħatunka bir kimersenı ıda bērdi kim, men özini kördüm taqı müteħayyir boldum, özinge ‘aşığ boldum, özi ħıdmatında bir sā‘at oltursam bolğay-mu tıp ıda bērdi erse, ol ħatun aydı.” (NF 151/13)*

“*Qayı yanga barsa erdi, kimerse **qarşu kelü bilmez erdi**, meger oq atar erdiler.*” (NF 184/9)

“*Su’al kıldılar erse, bu uluğ ‘ulemālar tefekkür kıldılar, hēç **cevāb berü bilmediler** taqı aydılar.*” (NF 188/17)

“*Bu miñ mes’eledin biringe cevāb **bitiyü bilmedim.***” (NF 190/3)

“*Abū Hanīfe ol kimerse erdi kim otuz yıl yatsıg namāzınıñ yunuğı birle erte namāzını kıldı, tēdi erse, ol kimerse hēç neerse **tēyü bilmedi.***” (NF 191/7)

“*Barayın, uluğ ‘ulemālardın su’al kılayın, tēdi taqı Kevfeniñ uluğlarına su’al kıldı, hēç cevāb **aytu bilmediler.***” (NF 193/9-10)

“*Bizler bu mes’eleniñ cevābın **aytu bilmez-miz**, aniñ üçün kim ādam oğlınıñ uçmañlıq bolmañını taqı tamuğluğ bolmañını kimerse bilmez.*” (NF 204/1)

“*Hēç ol tam qatınga **yawuq kelü bilmez erdiler.***” (NF 218/3)

“*Bir yigitniñ anası sökel erdi taqı üküş sökellikdin otruk bolup turur erdi, hēç yerindin **kopa bilmez erdi.***” (NF 221/4)

“*Menin bir za’ifa anam bar, üküş müddetdin berü şāhib-firāş turur hem taqı yerindin **kopa bilmez**, otruk bolup turur.*” (NF 221/9)

“*Eger Haq te’ālā bir kimerseke nuşrat bēse, ‘alam halkı yığılışıp ol kimerseni **helāk** kılalıñ tēseler, **kılu bilmegeyler.***” (NF 229/16-17)

“*Aniñ yörüğü yerlerini açlıq birle tar kılıñ kim **yöriyü bilmesün.***” (NF 265/13)

“*Yaḥyā Peygāmbar ‘as bir kēçe arpa etmekini toya yedi erse, uyku ğalaba kıldı taqı yattu uyıdı erse, ol kēçe virdini **kılu bilmedi.***” (NF 267/7-8)

“*Ümmetim benim sünnetimni **tuta bilmegeyler**, yollarını körmegeyler, ol vaqtın kim kim cidd ve cehd kılıp benim sünnetimke yapşunsa, sizlerdin èllig kimerse **şavābı** birle ol yañluz kimerseniñ **şavābı** barābar bolğay, tēdi erse, şāḥābalarda biri aydı.*” (NF 304/10)

“*Eger tama’ını kesmese, emr-i ma’rūf taqı nehy-i münker **kılu bilmegey**, tēp aymışlar.*” (NF 312/6)

“*Şāḥābalarda biri bir kēçe virdini **tamām kılu bilmedin** ğaflat ğālib bolup uykuğa barmış.*” (NF 315/15)

“Bir kēçe maña ğaflat ğālib boldı, **virdimni kulu bilmedim**, uykuğa bardım.” (NF 322/16)

“Saña nişe māni ‘ boldı? tēse anlar hēç **cevāb aytu bilmegeyler.**” (NF 327/11)

“Sizler nişe terk kıldıñız? tēp aysa, munlar hēç **cevāb aytu bilmegeyler.**” (NF 327/15)

“Sizler nişe tā ‘at ve ‘ibādat kılmadıñız? tēp aysa, anlar hēç **cevāb aytu bilmegeyler.**” (NF 328/8)

“Gūrke kirsem, üç kün ol gūrda yatsam, yüzüm andağ zişt bolğay kim hēç kimerse **bağa bilmegey, tēdi.**” (NF 360/15-16)

“Bir kün Selmān Fārsī razhu uykuğa bardı taķı uyku ğalaba kıldı, ta ‘āmlarını vaķtında **müheyyā kulu bilmedi** erse, ol kimerseler aydılar:” (NF 384/16-17)

“Uyku ğalaba kıldı, ta ‘āmķa **meşğül bolu bilmedim**, tēdi erse, ol şahābalar aydılar:” (NF 385/1)

“Bu kün bu tonlar andağ bolup turur kim ādemī elge alsa, **alu bilmez** taķı baķmaķğa yigrenür, tēdi.” (NF 391/11)

“Vallāh, men cevāb **bērü bilmez-men.**” (NF 417/2)

“Sizni aytur kim ğalġaniñ aġzı sastıyur, hēç aniñ birle yawuķ kişi **sözleyü bilmez** sasıġdın, tēp aytur, tēdi erse, ğalġa aydı kim:” (NF 420/16-17)

“**tuta bilmez** yarmaķnı ayası civānmařdıķ-dın” (ME 53-7)

“ēl ħavāsı yēġüsü özinge yaraşmas boldı, **yaraşu bilmedi** elge, yaķışmadı elge” (ME 153-7)

“ħarīs ħırşı ħasret **bulu bilmes ok**

ħarīslık érür ig velī dāru yok

ķanā ‘at bile ér ulaşu ‘azī

ēşitgil bu sözni ayā ‘āķil uķ” (MM 54-1)

“ħarīs ħırşı ħasret **bulu bilmes ok**

ħarīslık érür ig velī dāru yok

ķanā ‘at bile ér ulaşu ‘azī

ëŒitgil bu sözni ayā ‘ākil uk’ (MM 54-1)

“açar faŒŒad öküŒ ildin tamarlar

*öz ilgin **sança bilmez** köñli korkar” (HŒ 345)*

“bolur kün tiseler körkindin ötrü

***baça bilmez** kiŒi yüzinge utru” (HŒ 670)*

*“köñül birip atın hem **süre bilmez***

hamiyyetdin yana tik tura bilmez” (HŒ 3654)

“köñül birip atın hem süre bilmez

*hamiyyetdin yana tik **tura bilmez**” (HŒ 3654)*

“yarı birle hem iŒe bolsun ol bar

***köre bilmez** közinge tolsun ol hār” (HŒ 3809)*

*“ol öwünni ağzinga saldı, çeynedi boğzinga tikilmiŒde ol ‘ahdni aңdı, içkerü kirgelü ıdmağı tuŒgaru ma **çıkaru bilmedi**, kirmesün tēp elgi birle boğuzın tuttı, ol öwün boğzinga yanda yumğak kaldı.” (KE 11v8)*

*“mevlī ta ‘ālā kudreti birle ekilesi kız boldılar, uçmahdın bir hūr ıdu bērdi, bu tört kıznu törtөгüge bērdi, kamuğı bir Œüretliğ erdi, öz kızını **tanyu bilmedi**.”*

(KE 27v15)

*“anda kēdin müsīğa yarlığ boldı; urğil tēp, müsī birle **tokušu bilmedi**.” (KE 28v14)*

*“hāzer hiç **sözleyü bilmedi**, ol sā ‘atda oğ köydi kül boldı.” (KE 43r14)*

*“‘ibrānī tilinçe biz **oқыu bilmes-miz** sizniñ tiliniz turur oқыñız iŒiteliñ.” (KE 102v12)*

*“... bu bitigni bizge oқыtmağıl öz bitigimizni özümüz **oқыu bilmes –miz**.” (KE 102v19)*

*“bu bitigni bizge oқыtmağıl, uwtanmiŒdın **oқыu bilmes-miz** [tē]geyler.” (KE 103r1)*

*“... harunlar[ğa] **ķavuşu bilmediler** ‘azī mıŒr meñizlig.” (KE 110v11)*

*“aņa **aşa bilmedi** ķazuklarını āhūr tamınğa ķaktı, ‘ādīler kızlenü turup baķar erdiler, ol ķazukğa aŒıp yana ķazuk ķaķar erdi.” (KE 117v20)*

“... suw ornıǵa çağırnı içip esürgeyler **uça bilmegeyler**...” (KE 140r13)

“... çağırnı içtiler esrip **uça bilmediler**.” (KE 140r17)

“bolǵay mu biziñ birle olar arasında bir tam qoparsañ **kele bilmesler**, biz hem olardıñ qutulsaq, saña yillar harāc bēreliñ.” (KE 175v3)

“bir qurǵan temür, bir qurg[an] kızıl baqır üzesiñe yel **aşa bilmez** hem bulut **aşa bilmes boldı**.” (KE 175v16)

“bir qurǵan temür, bir qurg[an] kızıl baqır üzesiñe yel **aşa bilmez** hem bulut **aşa bilmes boldı**.” (KE 175v16)

“‘ālem hālkı tañladılar hıç kimerse yüzüñe utru **baqa bilmes boldı**, kün körklüki revnaqı mezīd.” (KE 186v2)

“... iñen vahy yükin **kötere bilmey** çöker erdi.” (KE 197v18)

“iblīs ‘aleyhi’l-la‘ne anı **köre bilmeyin** taǵğa minip çağırdı: ey ādemiler bilmiş boluñ...” (KE 204r9)

“anda kēdin ebū cehl kılıcın aldı **tarta bilmedi**, ebū cehl aydı.” (KE 222r14)

“kerekmes kim biziñ aramızda alalık bolsa **çıqa bilmese-miz tēp**.” (KE 225r3)

“... kamuǵ çıktılar, siz olarnıñ birle **çıqısu bilmegey-siz**.” (KE 225r6)

“yana aydı: qapuǵnı imdi tepretgil, tēp, **tepretü bilmedi**.” (KE 227r3)

“... velkīm iñen sözlegen bühtānnı men **aytu bilmes-men**...” (KE 234v12)

“ayttı sultan yaşı uzun bolsun barçanı **rāzī** kıldım illā hasūdnu **rāzī kıla bilmedim**” (GT 15b/9)

“ol bir ‘ilm-ni kim mundan kizlep idi anı ‘amelge kitürdi oǵlan **def‘ ite bilmedi** oǵlan-nı köterip hevādan yirge urdı” (GT 39a/12)

“bu ebleh miñ batman taş-nı kötürür daǵı bir sökünç-ni **kötüre bilmes**” (GT 77b/10-11)

“azuqı yoq kişi **kite bilmes**

ger bilinde köp altunı bolsa

yüz miñ altun-dan artuq ol yirde

bir avuç kirde-niñ unı bolsa” (GT 90a/8)

“kırk ayakı bar idi eceli iriştı ise il-siz ayaksızdan kaçıp **kutula bilmedi**” (GT 95a/5)

“‘İsā ‘aleyhi ‘s-selām **bañıl-lık kıla bilmedi** öğretti” (GT 95b/1)

“kime-den kişi-ler çıktılar kim kimeçi-ni anıñ ilinden almağa **ala bilmedi-ler**” (GT 100b/5)

“ol ir anıñ çirkĭñ müşāhede-sinden **kutula bilmeyin** mücāhede-sin çekip oturur idi” (GT 121b/1)

“bu ma ‘lum durur kim māl-sız kişi ‘uryān-nı **örte bilmes** yā bir esĭrni ħalāş ite almas” (GT 153a/3)

“kaçan kim düşmen-niñ ħĭlesi tükense dostluk silsilesin tepretür dağı ol dost-luk bilen eyle işler iter kim ħiç düşmen anı **kıla bilmegey**” (GT 165a/12)

“tiri irni iñen āsān urup oğ birle öltürmek
ve-lĭkin bir ölü-ni miñ kim-irse **tirgize bilmes**

eyā oğ atkuçı yahşı sakışlap ilk andan at

bilür sen oğ kaçan ya-dan çıkar bolsa yana kilmes” (GT 169b/6)

“tāli ‘-siz şayyād teñizde balık **tuta bilmes** dağı ecel-siz balık ħurı yirde ölmes” (GT 173a/5)

“eger bu fāris şāhĭñü ‘z-zihñ şedĭdü ‘l-ķalb bolmasa munlar-nı **zabĭ kılabilmes** munıñ üçün ayıttım” (MG 18b/2)

“taķı sünjüñ-ni yügen birle birge tizçe tartıp yirine kaytarıp **teşdĭ-i sağrĭ kılabilgey-sen** bes bular-nı taħķĭk bilgendin soñra bu ‘amel-ni kılgı” (MG 43b/6-7)

“taķı azğına kayta tüşgil kim anda yir **oğurlağabilgey-sen** taķı seniñ sünjüñni anıñ sünjüsü üze tutup sıyıra sançğıl kim lā-büüd sançılur temmet” (MG 51b/6)

“taķı oğlan **toğurabilmes** hātunnıñ boynına as-sañ yarağay ol kılıç kim ħorāsāndın kilmiş bolğay” (MG 90a/3)

“taķı imin yirlerde kılıç urarlar irdi taķı kılıç birle **‘amel kılabilirler** irdi uruş vaktında atları-nıñ tizlerini çapdılar” (MG 96a/3)

“ne saña **āql irebilür** fikr ile
ni seni dil eydebilür **zıkr** ile” (GN 75)

“ne saña **āql irebilür** fikr ile
ni seni dil **eydebilür** **zıkr** ile” (GN 75)

“ne saña **āql irebilür** fikr ile
ni seni dil eydebilür **zıkr** ile” (GN 75)

“ne saña **āql irebilür** fikr ile
ni seni dil **eydebilür** **zıkr** ile” (GN 75)

“yūsuf aydur buni **hiç** kim **okıyubilmez**
bu şehir ehli buni **hiç** anlamaz” (KY B70v13)
“eger biñ ol gönül yā **hod** ola yüz biñ cān
fidāyidi **idebilseydüm** aña **kurbāni**” (SNB 1228)

“aña didi nakķāş iy **şāh-zād**
dürişgil ki gönülün **olubile şād**” (SNB 1587)

“ki **çm̄**’e degin **uçabilür** uzağ
niçe **çine** yidi vü üzdi **tuzah**” (SNB 3069)

“ne **māl albildüm** ne **sīm** ü ne zer
yanumda bulundi bu birkaç güher” (SNB 3618)

“birez **albildüm** ilinden anuñ
bu **kal**’ayı alduğ elinden anuñ” (SNB 4313)

“nola kim **çıkbile** bir yañarah
yavuz göz bu yigitden olsun irah” (SNB 4494)

“**ne** muradım **söleyebildim** ne hālim ol mehe
geçdi vaķtim **gāh hulyā** vü **gāh ihmāl** ile” (EVD K21/8)

“**münâfık edebilmez** şer’ine **medhal** ki çevrende

melâ'ik perr ü bâlin görse eylerdi gümân hancer" (FD K4/27)

"fesâda kâbil olup infi'alden başın

*yukarı **kaldırabilmezdi** bir benî âdem*" (FD K16/23)

"mülk nazmında eger hükmüne olsa vâkıf

*zülf-i mahbûbu **hevâ eyleyebilmez** der-hem*" (FD K24/26)

*"hâk-i ruhundan beni **kaldıra bilmez** sâye tek*

kılsa gerdun âf-tâbın her şu'â'ın bir kemend" (FD G63/5)

"tutmak diler fuzûlî kapında makâm lik

*bu sırrı kimseye **açabilmez** nihan tutar*" (FD G72/7)

"derim ahvâlini cânâna kılam arz velî

***görebilmem** özümü anda ki cânan görünür*" (FD G108/3)

"sana âşıklığımızdır bize bürhân-i cünûn

*hüsne akl ehli **mukayyed olabilmez** mutlak*" (FD G150/5)

*"yâre gam-i pinhânın **izhâr edebilmezdim***

şâdım ki revân oldu gözden ciğerim kanı" (FD G265/5)

/+bol-/

"yürekni sal dimegil 'ışk kûyiniñ itige

*muni aña **dise bolğay** ki anda bolsa yürek*" (BV 325/4)

"çün kemend atsa saçındın kayda kim bolsam yiter

***kaçsa bolmas** kulğa taqdîr itse çün yezdân belâ*" (LD 10/2)

"cân ki 'ademğa urdı yüz ağzı sarı gümân irür

***bilse bolur** ki rûhniñ menzili lâ-mekân irür*" (LD 53/1)

*"dil-ber ışıkında **tursa bolmas***

bürkâ'sız ol aynı körse bolmas" (LD 111/1)

"dil-ber ışıkında tursa bolmas

*bürkâ 'sız ol aynı **körse bolmas***" (LD 111/1)

"қанımnu töker lebi yazuksız

*andın niteyin ki **sorsa bolmas***" (LD 111/2)

"bir dem raķīb ilgidin қаşında

*köz yaşı miñizli **tursa bolmas***" (LD 111/3)

"il yüzige baqsalar öler min

*hūrşādnı nitey **yaşursa bolmas***" (LD 111/4)

"ışķ otıda luţfī yıǵlama köp

*söz birle anı **öçürse bolmas***" (LD 111/5)

"saḥā vü 'aql u ṭab 'ıḡa irür dāl ilgiñ ü köñlüñ

*belī **kizlese bolmağay** teng içre kân u deryāni"* (MSD 302)

"saḥā vü 'aql u ṭab 'ıḡa irür dāl ilgiñ ü köñlüñ

*belī **kizlese bolmağay** teng içre kân u deryāni"* (MSD 302)

"neçe kördüm erse isizler işi

***ozu bolmadı** ay biliglig kişi"* (KB 248)

*"anıñ yūziñe titnü **baksa bolmas***" (DLT 274)

*"aḡar titrü **baksa bolmas***" (DLT 323)

/+dur-/

"didi hāy benem şāh-ı çīñ 'üñ kıızı

*yüziüme **baḡadurmağa** aç gözi"* (SNB 3111)

/+iyle-/

*"kaḡdeḡni yaḡşı **tola iylemes-sin** ey sāķī*

ḡumār miḡnetidin ḡāletim yaman mu imes" (BV 239/6)

/+ķal-/

“eger tutsa tanrı kişilerni küç kılmakları birle qoğmadı anıñ üze tek teprenigli yoğ kim kiğin salar olarnı atanmış öđke tegi, qaçan kim kelse öğleri **kiterü qalmaslar** bir öğ ap yime aşnurlar.” (RYN 16-61/59b2)

/+qoy-/

“çun bu tarıqda himmet ʔālī irdi ve ʔab ʔbī-bāk ü lā ʔubālī **öterge koymadı** ve temāşāsıdın toymadı.” (ML B25-a/11)

/+kör-/

“**baqa kördüm** erse yinik boldı yük

özüm aydı sözle sözüñ barı tök” (KB 195)

“**baqa körse** begler küyer ot sanı

basınsa üzer baş sorar öz qanı” (KB 655)

“ölüm bir teñiz ol uçı yoğ tüpi

baqa körse yetrü tüpi yoğ batıg” (KB 1140)

“bu sözke tanuğı munu bu söz ol

söziñe **baqa körse** ma ʔni tüz ol” (KB 2112)

/+u-/

“tiptimiş-i erser qaltı umak erür birdemleti tığgalı kelmedük üdki” (Üİ 117b-1)

“**sana umadı** nēmeni, qoydı nēmeni, bāṭıl qıldı” (ME 58-6)

“**meni yegāli umaz**” (AçB.616/273)

küçi alıudı **täpräyü** yorıyu **umadı** ötrü teginkä inçä tep ötünti (İKPÖ XXXVII/2-3)

küçi alıudı **täpräyü** yorıyu **umadı** ötrü teginkä inçä tep ötünti (İKPÖ XXXVII/2-3)

busanıp balıq ulušta bilgälärkä ayıtıp kim yemä **ötkürü umadı-lar** (İKPÖ LXXIV/3)

küçi alıudı **täpräyü** yorıyu **umadı** ötrü teginkä inçä tep ötünti (İKPÖ XXXVII/2-3)

küçi alıudı **täpräyü** yorıyu **umadı** ötrü teginkä inçä tep ötünti (İKPÖ XXXVII/2-3)

busanıp balıq ulušta bilgälärkä ayıtıp kim yemä **ötkürü umadı-lar** (İKPÖ LXXIV/3)

“bölser adurtlasar arıı **umaz** tarķargalı alķu niz-vani-l(a)rıg ķayu tıltaĝ-ın tiptiser” (Üİ 100b-5)

“nom-l(a)r **umaz** tıdĝalı atı bolĝu kergek kök ķalıķ tip” (Üİ 103a-7)

“nom-l(a)r neĝe **umasar** yme tıd bo iki öĝmek-l(e)rıg bolar ikıgü uyur tıdĝalı” (Üİ 103a-8)

“neĝe kök ķalıķ bilmetin öĝmek **umasar** yme tarķargalı niz-vani-l(a)rıg” (Üİ 100b-16)

/+Ø-/

“kemāl ü ‘aķl u tedbīre bugün zātuñ durur cāmi ‘

bulmaz kimse ger mişlüñ cihānı düpdüz araya” (ADD 21/9)

“kime ‘adlüñ penāh olursa aña

zulm **idimez** zamāne-i ĝaddar” (ADD 23/10)

“rif‘atüñdür şu ĥadd ile yüce kim

ĥazretüñde felek **bulmaz** bār” (ADD 23/15)

“bu derde **şabr idimez** ĥiĝ ‘āķıl

bu cevre **ķatlanımaz** ādemī-zād” (ADD 26/16)

“bu derde şabr idimez ĥiĝ ‘āķıl

bu cevre **ķatlanımaz** ādemī-zād” (ADD 26/16)

“ārām **idemez** rūĥ u dil-ārām ele girse

bir laĥza dil-ārām ile ārām ele girse” (ADD 127/2)

“ĝamzeñ oķına **ķatlanımaz** hūn olu ciger

ĝün oķa ķarşu turmaĝa cānā ciger gerek” (ADD 140/5)

“ķatlanuram ‘işķ odına ille kim

ķatlanımaz ‘āşıķ-ı sābir ĝama” (ADD 157/3)

“dā ‘Iķuluñdur anı esirge

ayru **olmaz** senden efendi” (ADD 188/7)

“cānum çü seni sevdi dil-ārām efendi

sensüz **idemez** cān u dil ārām efendi” (ADD 229/1)

“şubh-ı nev-rüz ile yüzüñde tefāvüt rüşen

şaçuñı fark **idimez** kimse şeb-i yeldādan” (ADD 244/4)

“ışk bir fendür anuñ müşkili hall olmadı hıç

çün anuñ metn-i metñin **idemez** keşf şürüh” (ADD 253/6)

“eñeginüñ çukurınuñ melāhatin ne bilür

çü künhine **irimez** ‘aql iderse fikr-i ‘amīk” (ADD 261/6)

“in ‘ām-ı cūdi ‘ām olalı halk-ı ‘āleme

dil kâşır oldu **eyleyimez** şükr ü ni ‘meti” (ADD 313/2)

“buğa ayağ üstine **tıramadı**, düşdi tepesiniñ üstine yıkıldı.” (DDK D17/4)

“biz senüñ oğluñı niçe getürelüm, senüñ oğluñ bizim sözüümüz almaz, bizüm sözüümüz-ile gelmez, kalkubanı yirüñden örü turgıl, yigitleriñ oğşağıl boyuña algıl, oğluña uğrağıl, yanuña alup ava çıkğıl, kuş uçurup av avlayup oğluñı oğlayup öldüre görgil, eger böyle **öldürmez-iseñ** bir dürlü dahı öldürimezsın bellü bilgil didiler.” (DDK D21/4)

“oğluñ sağdur esendür, avdadur, bugün yarın kanda ise gelür, korğma kayurma, big serhoşdur cavab **viremez** didiler.” (DDK D26/2)

“pay pürenüñ ağılı vardur, adına bamsı dirler didiler. pay pürenüñ oğlı olduğın **bilemediler.**” (DDK D73/6)

“kāfiri alam didi **alamadı.**” (DDK D148/3)

“senüñ ol muhannet anañ babañ

bir canda ne var ki saña **kıyamamışlar**” (DDK D168/3)

“‘azrā’il hatunuñ canın almağa geldi. ādemüler evreni yoldaşına **kıyamadı.**” (DDK D168/8)

“atlu batup **çıkamaz** anuñ balçığı olur

ala yılan sökemez anuñ ormanı olur” (DDK D175/11)

“atlu batup *çıkamaz* anuñ balçığı olur

ala yılan *sökemez* anuñ ormanı olur” (DDK D175/11)

“atlu batup **çıkamaz** anuñ balçığına kumlar döşeyem” (DDK D177/7)

“ala yılan *sökemez* anuñ ormanını *çakmak çakup* oda *yaşam*” (DDK D177/8)

“bir *dağı* urdı, *deve ayağı* üzerine **turımadı**, *yıkıldı*.” (DDK D189/6)

“*kāfirüñ eñsesine* bir *kılıç* urdı, *zerre* kadar **kesdüremedi**.” (DDK D203/6)

“*şoñra emen dirler-idi* bir *kişi* altı *kerre* varup *hişarı* **alımadı**.” (DDK D203/13)

“*yidi katla vardum ol kal ‘ayı* **alımadum** *girü döndüm*.” (DDK D207/13)

“*biş akçalı ‘ulufeçiler* yoldaş *itdüñ*

anuñ-içün ol kal ‘ayı sen **alımaduñ**” (DDK D208/4)

“*kıyan selçük oğlu delü tındar yirinden tırı geldi, altmış tıtam süvri cıdasın koltuğ kışup ol kāfiri karşıısından süsem didi, süsemedi*.” (DDK D209/3)

“*andan döne bilmez delük evren altı perlü çomağı-y-ile at depüp yukarudan aşığa kāfiri katı urdı, alımadı*.” (DDK D209/8)

“*yalançı dünya yüzinde bir er koptı, yayılımında oğuz ilin kondurmadı, kara polat öz kılıçlar kesen kılını kesdür[e]medi, kargu cıda oynadanlar ildüremedi*.” (DDK D221/10)

“*yalançı dünya yüzinde bir er koptı, yayılımında oğuz ilin kondurmadı, kara polat öz kılıçlar kesen kılını kesdür[e]medi*¹¹⁶, *kargu cıda oynadanlar ildüremedi*.” (DDK D221/10)

“*‘arş yüzinde çevürdüm alımadum basať*” (DDK D224/8)

“*kalıñ sazlarda çevürdüm alımadum basať*” (DDK D224/10)

“*begil at cılavısın yeñimedi, bile uçdı*.” (DDK D240/12)

“*kalkanın uvatdı, tuğulgasını yoğurdı, kapağların şıyırdı, oğlanı alımadı*.” (DDK D250/10)

¹¹⁶ Özçelik, s. 764; Tulum, s. 433.

“gürz-ile döğişdiler, kara polad öz kılıç-ile tartışdılar, serpe serpe meydanda kılıçlaşdılar, çiginleri toğrandı, kılıçları uvandı, bir birin **almadı**.” (DDK D250/13)

“kargu talı süñüler ile kırışdılar, meydanda buğa gibi süsişdiler, göğüsleri delindi, süñüleri şındı, bir birin **almadılar**.” (DDK D251/2)

“şarvanlar öñin aldı **döndürimez**” (DDK D262/6)

“ılkıçılar öñin aldı **döndürimez**” (DDK D262/7)

“çoban öñiñ aldı **döndürimez**” (DDK D262/8)

“ağça yüzlü geliniñ **döndürimez**” (DDK D262/10)

“yine uyħusun **yeñimeyüp** yirine varup yatdı uyudu.” (DDK D264/8)

“tu yüz kerre, altmış kişi bir oğlanı **tutamadunuz** didi.” (DDK D264/11)

“uyħusun **yeñimedi**, girü yatdı uyudu.” (DDK D265/3)

“gördiler bir süri kaz oturur. kazan řāhini saldı. **almadı**, şahin pervaza ağdı.” (DDK D272/6)

“altı katla oğuz vardı **almadı**.” (DDK D279/5)

“kazanı sançam didi, **sançımadı**, öte kiçdi.” (DDK D288/6)

“ol daħı kazana at çaldı, alam didi **almadı**.” (DDK D289/3)

“yüzün gören kişiler anuñ paşa

*ħayrān olur **deremez** ‘aqlın başa’* (YZ 303)

“uyandum **bulamadum** oldum delü

ol yıl dün gün ağladun zārī kılı” (YZ 495)

“ħocasına getirürken ün gelür

*tur anda dēr **gidemez** şöyle kalur*” (YZ 629)

“kardaşlarından ayrıldı **gelemez**

tur aña var ol yolu oñaramaz” (YZ 1031)

“kardaşlarından ayrıldı **gelemez**

tur aña var ol yolu oñaramaz” (YZ 1031)

“bir zamāndan soñra anı **bulmaz**

tañlar anı kaçça vardı bilimez” (YZ 1057)

“bir zamāndan soñra anı bulmaz

tañlar anı kaçça vardı **bilimez**” (YZ 1057)

“kendü dahı kavzanup **turamaz** örü

dün gün ol senüñ-içün kığıru” (YZ 1116)

“geldi mūsā istedi **bulamadı**

ķandalıgın yūsufuñ bilemedi” (YZ 1516)

“geldi mūsā istedi bulamadı

ķandalıgın yūsufuñ **bilemedi**” (YZ 1516)

“niçe yakınsın bana sen müştāk u hasret sana ben

dün-gün seni gözleyüben **göremezem** kaldum tana” (YED 14/4)

“sūretler ün **diyemez** söz kendüsüz söylenmez

işler hicābsuz olmaz risālet hāsılıdur” (YED 25/4)

“buhl u tama ‘ sıgmaz ana ‘ izzet de kaldı bir yana

yol **bulmaz** hurs u hevā kimde ki bu devlet olur” (YED 45/6)

“işidürem sözini **göremezem** yüzini

yüzini görmeklige cānum viresüm gelür” (YED 46/2)

“n’olaydı ben anı göreydüm bu gözle

ne döysün bu gözler **döyemez** kabālar” (YED 62/6)

“vardum bunlarun katına bakdum ecel heybetine

niçe yigit murādına **irememiş** ölmüş yatur” (YED 74/2)

“iy niçe arslanları alur akdarur ölüm

‘azrāil pençesine bir yoksulca **döyemez**” (YED 105/4)

“var imdi miskîn yūnus ‘uryān olup gir yola

yüz çokallu gelürse yalincagı **soyamaz**” (YED 105/5)

“hakk’a yakın olam mı ki rahmetine talam mı ki

iremedin ölem mi ki dervîş olubilsem dervîş” (YED 123/3)

“dünyede cānlu cānsuz **olmayalar** sensüz

cāna cānsın gümānsuz hiç menendün yok senün” (YED 147/8)

“kaldum bir karanluk yirde

ayruk **varımaz** ol yirde

sataşdum bir ‘aceb derde

allāh sana sundum elüm” (YED 184/12)

“aldı benüm gönlümü n’oldugum **bilimezem**

yavı kıldum ben beni isteyüp bulmazam” (YED 188/1)

“aldı benüm gönlümü n’oldugum bilimezem

yavı kıldum ben beni isteyüp **bulmazam**” (YED 188/1)

“gönülsüz girdüm yola hālüm hoş gelmez dile

bir dem derdüm dimege bir dertlü **bulmazam**” (YED 188/2)

“şākirem derdümile sataşdum güle güle

dertlüler bulıcağız ben beni **bulmazam**” (YED 188/3)

“eydürlerise bana senün gönlün kim aldı

niçe haber vereyin ağlarum **eydimezem**” (YED 188/4)

“bu benüm gönlüm alan toludur cümle ‘ālem

kancaru bakarısam ansuz yir **görimezem**” (YED 188/5)

“ayık olup oturma ayıksuzlar getürme

severem ‘ışk esrügin ben ayık **olmazam**” (YED 188/6)

“yūnus’a kadeh sunan ene’l-hak demin uran

erenler cur’asından içdüm **ayılamazam**” (YED 188/7)

“‘işkun řarābın içeli kandalıgum **bilimezem**

şöyle yavı kılam beni isteyüben bulmazam” (YED 189/1)

“‘işkun řarābın içeli kandalıgum bilimezem

şöyle yavı kılam beni isteyüben **bulmazam**” (YED 189/1)

“deryā-yı ‘ummān olmuşam güherlere kān olmuşam

şöyleki hayrān olmuşam kendözüme **gelimezem**” (YED 189/2)

“yoluna basaldan kadem varlıgumu kıldum ‘adem

gözden tolanma dem-be-dem kim sensüz ben **olmazam**” (YED 189/3)

“tolalı hüsnün illere hayrān kamu gönüllere

niçe tolusın dillere senden niřān **almazam**” (YED 189/4)

“‘işkunıla mest olalı derdüni her dem bulalı

visāl nişanın alalı cennet’lere **kalımazam**” (YED 189/5)

“benüm dürip bünyādumu yūnus ezelden adumu

kesdüm kamudan dadumu ‘işkundan **ayrılmazam**” (YED 189/6)

“ben ‘işksuzın **olmazam** ‘işk olıcak ben ölmezem

‘işkdur hayātum hāsılı ‘işkdın gayrısın bilmezem” (YED 192/5)

“denizler olsa bir kadeh susalıgum kanmaz benüm

inildümi **yenemezem** gözüm yaşı dinmez benüm” (YED 226/1)

“gider olduk dostumuza **iremedük** kasdumuza

namāz içün üstümüze duranlara selām olsun” (YED 231/5)

“yūnus’un havsalası ‘iřk tolmıřdur sinesi

derdin **gizleyemedi** gensüz söyler ‘işk dilin” (YED 254/8)

“**bilimedün** sen seni sadejde ne gevhersin

mısır’da sultān iken ken ‘ān arzū kılursın” (YED 255/4)

“‘ilmünde gark oluban ben beni **bilimezin**

dilile söyleyüben sıfatun irimezin" (YED 256/1)

“*‘ilmünde gark oluban ben beni bilimezin*

*dilile söyleyüben sıfatun **irimezin***" (YED 256/1)

“*sıfatun gelmez dile kandalıgun kim bile*

*sun ‘unı dimeklige ben lāyık **olamazın***" (YED 256/2)

“*ta ‘na urman ‘āşıklara her ne hāle dönerise*

*fermān **olmaz** kendüye müşāhadeye gark olan*" (YED 259/2)

“*gezdüm urum ‘ıla şam ‘ı*

yukaru illeri kamu

*çok istedüm **bulmadum***

şöyle garīb bencileyin" (YED 277/2)

“*ere irdüm erde buldum maksūdum*

***bulmadum** taşradan sormagıla*" (YED 296/2)

“*ka ‘be senün işigündür eyle bil*

***bulmadum** yol çeküp varmagıla*" (YED 296/5)

“*‘aklum başuma gelmedi ‘ışk şarābın tatmayınca*

*kandalıgum **bilimedim** girçek ere yitmeyince*" (YED 325/1)

“*‘ışk odı cūş eyledi cānumı hoş eyledi*

*kimse **söyündüremez** cānumda yanan odı*" (YED 371/8)

“*‘ömrüm beni sen aldadun*

âh n ‘ideyin ‘ömrüm seni

*beni **deprenimez** kodun*

âh n ‘ideyin ‘ömrüm seni" (YED 384/1)

“*bir küt ile güreşdüm elsüz ayagum aldı*

*güreşüp **basamadum** göyündürdi özümü*" (YED 407/7)

“*aytaman kim ‘ömr ötüp sağınmadıñ bir dem mini
katl iterde çün kirek boldı kişi yād eylediñ*” (NŞ 347/5)

“*kayu tüze emitse **turumaz** tüşer
kayu neñ köni bolsa tüşmez serer*” (KB 807)

“*ağırladıñ erdi tapuğsuz mini
tapuğ **yetrümedim** ay ilig kanı*” (KB 1094)

“*mini edgü tuttuñ açındıñ öküş
saña **tapnumadın** barır bu öz uş*” (KB 1353)

“*saranlıkta inğa negü bar adın
tirer neñ **yyümez** kalır neñ kiğin*” (KB 1672)

“*biligsizke devlet kelir erse küt
turumaz bu devlet anıñ birle büt*” (KB 1712)

“*atañ öğretümedi erdem bilig
tegümedi mindin yime ök elig*” (KB 1794)

“*bayat birmişin halk **tıdumaz** küçün
yağız yir yaşıl kök tirilse öcün*” (KB 1800)

“*törütür öğinde köñül birmese
tilekke **tegümez** bu anda basa*” (KB 1821)

“*bu sukluğ ig ol bir otı yoğ emi
anı **emleyümez** bu dünya qamı*” (KB 2002)

“*bu küçkey kişi kendü beglik yimez
bu küçkey küçini buğun **kötrümez***” (KB 2030)

“*negü tir eşitgil biliglig sözün
yyümedi küçkey ilin kiç uzun*” (KB 2031)

“*yağı kaçsa tap kıl eğerme yırağ*”

*kalı yandru yansa **kaçumaz** adak*” (KB 2390)

*“yağığ bir saçıtsa yana **tirlümez***

otuğ suv uğıtsa yana tirlümez” (KB 2396)

“bor içse aklılık kıtur ol neñin

*kişike üler neñ **alumaz** teñin*” (KB 2765)

“satığcı kerek bilse türlüğ satığ

*satığ bilmese er **kılumaz** asığ*” (KB 2801)

“bu halkka tözü yapmağınça kapuğ

*törütügli rabka **kılumaz** tapuğ*” (KB 3341)

“bu kök tirgüki ol könilik törü

*törü artasa kök **turumaz** örü*” (KB 3463)

*“kapuğcı **tıdumaz** ya yol kılğuçı*

tegürmez maña bir küvez kür küçi” (KB 3768)

“kapuğdaki birle yaraşmasa uz

*tiriglik **tatımaz** aya eğğü öz*” (KB 4169)

*“fesad birle devlet **turumaz** kaçar*

kalı tursa tañ yok tünerçe konuğ” (KB 4415)

*“kişi öz işin öz **bilümez** körüp*

adıñka ayıtgu kerek eştürüp” (KB 5656)

“kayu beg bu yol koğsa tutsa öñin

*buzar beglikin ol **alumaz** oñın*” (KB 5909)

*“bu devlet esürtse adın **ağilumaz***

ölüm tutmağınça uğır oğnumaz” (KB 6143)

“bu devlet esürtse adın ağilumaz

*ölüm tutmağınça uğır **oğnumaz***” (KB 6143)

“turup **sernümedi** kadaşı için

yana bargusı keldi evre küçün” (KB 6277)

“ağu ol biligligke dünya içi

anın aş **yyümez** üzer öz küçi” (KB 6384)

“kalır karşı ordu saraylar kamuğ

anı bend **tutumaz** bu öz ay uluğ” (KB 6433)

“biliglig köni **sözleyümez** sözün

tişide uvut kitti örtmez yüzün” (KB 6474)

“kamuğ kazğanıglı ajun malını

yyümedi bardı körünj halini

tişisi kalıp bir adın er bile

ol anda yatıpan birür sanını” (AH 274)

“arpasız at **aşumas** arkasız alp çerig sıyumas” (DLT 62)

“arpasız at **aşumas** arkasız alp çerig **sıyumas**” (DLT 62)

“tāşığ **isrumasa** öpmiş kerek” (DLT 85)

“eger bolmasa tañrınıñ fazlı seniñ üze hem anıñ raħmeti oğrağatı bir ögür olardıñ kim kışurmakka seni, kışurmazlar meger özlerini, **ziyān kulumazlar** saña nersedin, ıdı tañrı seniñ üze bitigni, üstüvārılığını, öğretti saña anı kim bilmez erdiñ, erür tañrınıñ fazlı seniñ üze uluğ.” (RYN 4-113/77a3)

“azu tuttılar mu tañrıdın adın şefi^ñçileriñi? ayğıl: neçeme erseler **erklenümezler** nerseke taķı ũkmazlar.” (RYN 39-43/2b1)

“adınlar anlardın **yetümediler** anlarķa, ol turur küsüş bütün işlig.” (RYN 62-3/50b3)

“Bizke sihr kılıp turur, **körümez-biz** tedi taķı bir kāfirğa aydı.” (NF 21/14)

“velī sāde salik ya meczüb imām

boluban tēgürmes murādğa tamam

yörügli şerī^ñ at bile salik ol

*velī bolsa meczūb **qılumaz arām***” (MM 305-4)

“*velī sāde salik ya meczūb imām*

boluban tégürmes murādğa tamam

yörügli şerī at bile salik ol

*velī bolsa meczūb **qılumaz arām***” (MM 305-4)

“*qavmi ‘ārın **kötrümedin** kökke ağqan ‘isi ol*” (KE 2r10)

“*[tè]diler: alğanın yandurur boldı qoymadılar, neteg qılsun ezelde bitülgen ‘aқdini mālīk ze‘r **yazumadı**, taқdīrde yazılğan ‘aқdni ze‘r oғlı buzumadı.*” (KE 77v14)

“*[tè]diler: alğanın yandurur boldı qoymadılar, neteg qılsun ezelde bitülgen ‘aқdini mālīk ze‘r yazumadı, taқdīrde yazılğan ‘aқdni ze‘r oғlı **buzumadı.***” (KE 77v14)

“*açlıқdın tākātimiz qalmadı, hazīneğa yarağlıғ nemerse **keltür[ümedük]** azğına yaғ, arğamçı, kiyiz, tawar alıp keltürdük...*” (KE 101v17)

“*... kırq yıl yabanda qalğaylar elge **barumağaylar**, olarnıñ üçün қаđurmağıl seni saқlağay-men.*” (KE 118r20)

“*ma ‘ānī niçe kim gerekdür **idemez***

ve besātīn-i ma ‘rifetden bir gül direbilmez” (GN L2B3)

“*ve bülbül āvāzın gülistān içinde **işidemez***

zarūret iktīza itdi kim bir” (GN L2B4)

“*fıkr ü ‘aқluñ **iremez** ol menzile*

adı ol mülküñ inan gelmez dile” (GN 55)

“*eyle garқken yir gök aña **iremez***

yir gök ehli cümle gözlep göremez” (GN 114)

“*eyle garқken yir gök aña iremez*

*yir gök ehli cümle gözlep **göremez***” (GN 114)

“*ger niçe kim dil **iremez** bu söze*

- ķamustıyla farz u vācibdür bize*” (GN 216)
- “illa ĥayf kim sen seni **bilimedüñ**
- geçdi ‘ömrüñ bir saña gelemediñ*” (GN 907)
- “**bilimedüñ** sen seni kim sen nesin
- kendüzüñde sen dahı bir dünyesin*” (GN 908)
- “orta yirde bu gönül bir nokıadur
- hıç kimesne **bilemez** kim bu nedür*” (GN 1004)
- “ger **bilümezseñ** bilenden al ĥaber
- ol ĥaberden iş tıyasın mu ‘teber*” (GN 1092)
- “ķamustıyla çünki bundan gidevüz
- hıç **bilümezüz** ki anda n’idevüz*” (GN 1120)
- “uşbu sözden ĥālüñi añlayasın
- añlayumazsan ahır tañlayasın*” (GN 1147)
- “ol ki vardur endişeden **geçemez**
- ol ki yokdur ĥuşşadan göz açamaz*” (GN 1224)
- “ol ki vardur endişeden geçemez
- ol ki yokdur ĥuşşadan göz **açamaz***” (GN 1224)
- “bir ĥürühi bilür-iken ĥak yolın
- nefsini **yiñemedi** oldı yulın*” (GN 1591)
- “ma ‘niyi bu dil beyān **eyleyimez**
- eyle kim gönüldedür söyleyimez*” (GN 1773)
- “ma ‘niyi bu dil beyān **eyleyimez**
- eyle kim gönüldedür **söyleyimez***” (GN 1773)
- “kāfir ü münkir münāfık gör n’ider
- ger **göremezseñ** görenden şor ĥaber*” (GN 2076)

- “yoħsa ger **añlayımazañ** ħālũñi
diñle imdi eydeyüm aħvālũni” (GN 2147)
- “**añlayımazañ** göñülde döneni
bāri dutğıl söylenüben dineni” (GN 2157)
- “gözlerem ben ādeminiñ cismini
bulmazam cism içinde ħıřmını” (GN 2257)
- “şunu bildũñse bilürsin ħālũñi
ger **bilümezsen** işit aħvālũni” (GN 2406)
- “‘aql ana pes re’y ü tedbĩr **ķılamaz**
tıb içinde şerbet ister bulamaz” (GN 2460)
- “‘aql ana pes re’y ü tedbĩr **ķılamaz**
tıb içinde şerbet ister **bulamaz**” (GN 2460)
- “bunda cān var cism-ile illā nihān
bakıp anı **göremez** kimse ‘ayān” (GN 2669)
- “ħıř kimesne anuñ-ıla **varamaz**
varsa daħı pādiřāh ħükmi ķomaz” (GN 3188)
- “söyleyesi bir keleçi **bulmaz**
ķaldı ‘āciz n’eylesin bilemez” (GN 3196)
- “söyleyesi bir keleçi bulmaz
ķaldı ‘āciz n’eylesin **bilemez**” (GN 3196)
- “illa ceħd itgil ki yola gidesin
ger **gidemezseñ** bu zādı n’idesün” (GN 3214)
- “ol ħükümden añaru ķul **geçemez**
ħıř kimesne anda ağızın açamaz” (GN 3240)
- “ol ħükümden añaru ķul geçemez

hiç kimesne anda ağzın açamaz” (GN 3240)

“ne kılsa hâkim oldur muṭlaḳā

ol arada söyleyümez kul haḳ’a” (GN 3246)

*“cehd idüben **göremez** bennāyı ol*

pes bu kez ister bulmaz doğru yol” (GN 3324)

*“cehd idüben **göremez** bennāyı ol*

*pes bu kez ister **bulmaz** doğru yol” (GN 3324)*

“kimi şöyle ğark olupdur dünyaya

***bilümez** kim ne kıla vü n’eyleye” (GN 3413)*

*“kendü gizlenmiş kimesne **göremez***

hiç maḳlûḳ ḳudretine iremez” (GN 3415)

*“kendü gizlenmiş kimesne **göremez***

*hiç maḳlûḳ ḳudretine **iremez**” (GN 3415)*

“nüih felek ḳayrân ḳalupdur ol haḳ’a

*ḳandalığın **bilimezler** muṭlaḳa” (GN 3422)*

*“illa bakup **göremezler** göz-ile*

söyleşüben iremezler söz-ile” (GN 3424)

*“illa bakup **göremezler** göz-ile*

*söyleşüben **iremezler** söz-ile” (GN 3424)*

*“endişesinden **geçemezsin** haḳ’a*

perdelü göz ḳazret’e niçe baḳa” (GN 3484)

“çün yoluñ bağlıdur ol altı yaña

*şeş cihetden **varımazsın** sen aña” (GN 3504)*

“ger biri eksük ola ol altıdan

***başarımaz** nesne yüz biñ cehd iden” (GN 3708)*

- “tenleri şöyle za ‘f̄ ü süst-ḥāl
kim bir evden **çıkamazlar** māh u sāl” (GN 4428)
- “ben dilerdüm kim geçeydüm durmadın
şabr **idemezdüm** maḳāma irmedin” (GN 4435)
- “n’ideyim kim **bilemezsin** sen seni
yavu kılduñ bulmazsın sen seni” (GN 4558)
- “n’ideyim kim bilemezsin sen seni
yavu kılduñ **bulmazsın** sen seni” (GN 4558)
- “aylağırken yir gök anı **göremez**
hīḫ maḥlūk ḳudretine iremez” (GN 4650)
- “aylağırken yir gök anı göremez
hīḫ maḥlūk ḳudretine **iremez**” (GN 4650)
- “māni ‘ olmaz kimse kimse düşine
ḥükm **idemez** düş içinde işine” (GN 5112)
- “bellü bildüm kim benümle **gidemez**
berk dutupdur dünyayı terk idemez” (GN 5467)
- “bellü bildüm kim benümle gidemez
berk dutupdur dünyayı terk **idemez**” (GN 5467)
- “eyle dutmuş dünyayı terk **idemez**
dek beni egler velīkin gidemez” (GN 5493)
- “eyle dutmuş dünyayı terk idemez
dek beni egler velīkin **gidemez**” (GN 5493)
- “ol işāretendür āḥir uşbu söz
ne var anı ger **göremezse** bu göz” (GN 5661)
- “göñline dünya gamı yol **bulmaz**

ķayġu herġiz aña yoldaş olımaz” (GN 6139)

“*göñline dünya ġamı yol bulımaz*

*ķayġu herġiz aña yoldaş **olımaz***” (GN 6139)

“*ķırķı şoldur kim **göremez** ħalk anı*

adı kırķlardur velĪ göster kanı” (GN 6160)

“*gözlerinden dökdürür kan yaşları*

*hiċ **bilimez** ħālını yoldaşları*” (GN 6198)

“*şabr ider yir gök ine dip **inemez***

cehd ider gök irişem dip iremez” (GN 6331)

“*şabr ider yir gök ine dip inemez*

*cehd ider gök irişem dip **iremez***” (GN 6331)

“*ċün **iremez** dost maķāmi yücedür*

bir gör anuñ ħāli bu kez niċedür” (GN 6341)

“*güneş aya inmek ister **inemez***

ay-ıla ol bir felekde dönemez” (GN 6358)

“*güneş aya inmek ister inemez*

*ay-ıla ol bir felekde **dönemez***” (GN 6358)

“*ay toġınċa gün tolnur **iremez***

*görinimez dosta dostın **göremez***” (GN 6366)

“*ay toġınċa gün tolnur iremez*

görinimez dosta dostın **göremez**” (GN 6366)

“*ay toġınċa gün tolnur iremez*

*görinimez dosta dostın **göremez***” (GN 6366)

“*cehd idüp göstermek ister bedrini*

gösterimez bildürimez **ķadrini**” (GN 6369)

“cehd idüp göstermek ister bedrini
gösterimez **bildürimez** kadrini” (GN 6369)

“kendüzinden kimse ma ‘din açamaz
anda nesne yiyemez ü içemez” (GN 6603)

“kendüzinden kimse ma ‘din açamaz
anda nesne **iyimez** ü içemez” (GN 6603)

“kendüzinden kimse ma ‘din açamaz
anda nesne yiyemez ü **içemez**” (GN 6603)

“halk dahı çün hüküm yokdur açamaz
ol çurufdan çevheri hîç seçemez” (GN 6605)

“halk dahı çün hüküm yokdur açamaz
ol çurufdan çevheri hîç **seçemez**” (GN 6605)

“aña kurşun koymayınca erimez
kimseye ol kendü gencin **virimez**” (GN 6648)

“bil ki cismüñ bir şehirdür mu ‘teber
ger **bilümezseñ** bilenden al haber” (GN 6931)

“yil eger olmaz-ısa yormaz gemi
irişimez maksuda bu âdemi” (GN 7124)

“ten kulağı **işidimez** bu sözi
görimez ma ‘nî yüzün bu ten gözi” (GN 7255)

“ten kulağı işidimez bu sözi
görimez ma ‘nî yüzün bu ten gözi” (GN 7255)

“nesne vardur kim aña halk **iremez**
uşbu şüret gözi anı göremez” (GN 7448)

“nesne vardur kim aña halk iremez

- uşbu şūret gözi anı **göremez***” (GN 7448)
- “gel ikinci n’eymiş anı gör bu kez
ger **bilimezseñ** bilenden şor bu kez” (GN 7472)
- “issi olsa yok-durur kōrkuları
şovuğ olsa **kōrkudımaz** buları” (GN 7560)
- “kendüzinden taş mu ‘allağ **durımaz**
birbirine yapışur hıç yorımaz” (GN 7769)
- “līki degme gözler anı **göremez**
degme şahşuñ ‘aklı aña iremez” (GN 7831)
- “līki degme gözler anı **göremez**
degme şahşuñ ‘aklı aña **iremez**” (GN 7831)
- “gerçi t̄alibdür saña bu ‘akl u cān
iremez çün **göremez** nakş u nişān” (GN 7916)
- “gerçi t̄alibdür saña bu ‘akl u cān
iremez çün **göremez** nakş u nişān” (GN 7916)
- “hıç kimesne **bilimez** n’itmek gerek
kandadur yā kañçaru gitmek gerek” (GN 7968)
- “‘arz iderler hāzrete hāllerini
bilemezler n’ola aḥvāllerini” (GN 8273)
- “çünkü düşdüm ol gürūhlar içine
taşı nedür **bilimedüm** içi ne” (GN 8682)
- “bu gürūhlarda benüm ehlüm nedür
bilemezem kañkısıdur kandadur” (GN 8688)
- “ilerü vardur dahı yigrek maḳām
kim **iremez** uzanuban hāş u ‘ām” (GN 8761)

“**alimadum** şeh̄r kavmından cevāb

gördüm anda ne güneh var ne şevāb” (GN 8814)

“z̄īra dutduk işi başa **iltemez**

pes bu kez münkir olur ol h̄iç kes” (GN 9133)

“l̄ki bu ‘ilmi kimesne **alimaz**

h̄ükm idüben kimse h̄ākim olamaz” (GN 9544)

“l̄ki bu ‘ilmi kimesne alimaz

h̄ükm idüben kimse h̄ākim **olmaz**” (GN 9544)

“**öğrenimez** anı kimse kimseden

kim bilür kim kendü ne aşlı neden” (GN 9625)

“gel üçinçi dostı kimdür gör bu kez

ger **göremezseñ** görene şor bu kez” (GN 9671)

“her işi bilmek gerek ilkin kişi

bilmeyinçe **işleyümez** her işi” (GN 10098)

“çün ulular kiçilersüz **olmas**

olmaz bu kiçilersüz ‘ām u h̄āş” (GN 10312)

“çün ulular kiçilersüz **olmas**

olmaz bu kiçilersüz ‘ām u h̄āş” (GN 10312)

“yüz biñi on kez **şayamaz** kimsene

ko anı şayma girü gel ol ona” (GN 10549)

“kamusıyla dil dahı heö işdedür

iremezse eydür işdür işde dür” (GN 10568)

“ma ‘ānī niçe kim gerekdür **idemez**

ve besātī-i ma ‘rifetden bir gül direbilmez” (GN L2B3)

“ve bülbül āvāzın gülistān içinde **işidemez**

zarüret iktiza itdi kim bir” (GN L2B4)

“fıkr ü ‘aqluñ **iremez** ol menzile

adı ol mülküñ inan gelmez dile” (GN 55)

“eyle ğarkken yir gök aña **iremez**

yir gök ehli cümle gözlep **göremez**” (GN 114)

“eyle ğarkken yir gök aña **iremez**

yir gök ehli cümle gözlep **göremez**” (GN 114)

“ger niçe kim dil **iremez** bu söze

kamusıyla farz u vâcibdür bize” (GN 216)

“illa hayf kim sen seni **bilimedüñ**

geçdi ‘ömrüñ bir saña gelemedüñ” (GN 907)

“**bilimedüñ** sen seni kim sen nesin

kendüzüñde sen daħı bir dünyesin” (GN 908)

“orta yirde bu gönül bir noqtadır

hiç kimesne **bilemez** kim bu nedür” (GN 1004)

“ger **bilümezseñ** bilenden al haber

ol haberden iş tıyasın mu ‘teber” (GN 1092)

“kamusıyla çünkü bundan gidevüz

hiç **bilümezüz** ki anda n’idevüz” (GN 1120)

“uşbu sözden hālünüñi añlayasın

añlayumazsan ahir tañlayasın” (GN 1147)

“ol ki vardur endişeden **geçemez**

ol ki yokdur ğuşşadan göz açamaz” (GN 1224)

“ol ki vardur endişeden **geçemez**

ol ki yokdur ğuşşadan göz **açamaz**” (GN 1224)

“yehūdā hergiz dermān **bolumadı**

ögütlep anları men ‘ **kılumadı**” (KY B9v4)

“yehūdā hergiz dermān **bolumadı**

ögütlep anları **men ‘ kılumadı**” (KY B9v4)

“yūsufi ellerinden **alumadı**

nā-çār olup ayruksı rāy kılur emdi” (KY B9v5)

“andan mundan hīç nesne **bulumaduğ**

cümlesin ol kurt yemiş dërler emdi” (KY B12v11)

“melik duğar kuşlarını anda kördi

ferişte idüğün **bilümedi**” (KY B14v15)

“sezüندی qatarlaşu yügürü keldi

yūsufi kuyu içre **bulamazlar** emdi” (KY B15v8)

“atamıza yalan dağı kim olmas-miz

seni kayra kirü **iletümes-miz**” (KY B18v9)

“uşbu işe hīç tedbīr **kılumas-miz**

uşbu işe sen qaṭlanğıl dërler emdi” (KY B18v10)

“kılıç baqdı yūsufi **bulumadı**

cehd kılup qandalığın **bilümedi**” (KY B19v13)

“kılıç baqdı yūsufi **bulumadı**

cehd kılup qandalığın **bilümedi**” (KY B19v13)

“kendü yalguz isteyü **kelümedi**

hocasına aḥvāl a ‘lem kılur emdi” (KY B19v14)

“uyandum ol şūretin **bulumadum**

ol ma ‘nīden ağlayu durdım emdi” (KY B26v15)

“beyān bilgil ben seniñ sen benüñ-sen

*benden artuḡ kimseniḡ **bolumadıḡ***” (KY B27r8)

“*benüm ‘ışkıḡ hātırından **salumadıḡ***

benden ayru kimselere baḡmaḡ emdi” (KY B27r9)

“*ḡatında ol şūreti **bulumadı***

oloḡ sā‘at bī-ḡod olup düŷer emdi” (KY B27r11)

“*hīḡ kimesne anı satun **alumadı***

bahā yetürüp kimse yaḡın kelümedi” (KY B29v8)

“*hīḡ kimesne anı satun alumadı*

*bahā yetürüp kimse **yaḡın kelümedi***” (KY B29v8)

“*melik bu sözni işitüp oldu maḡmüm*

*bu aḡvāli bundan öḡden **bilümedüm***” (KY B31r14)

“*ḡazāne-dār aydur bu sırrı **bilümesven***

hīḡ ma‘nīden endīŷe ḡilumasven” (KY B32r8)

“*bu aḡvāli hīḡ kimseden **bilümesven***

bu sırrı bu oḡlan yigrek bilür emdi” (KY B32r9)

“*aydur bundan sā‘irlik hīḡ **bulumasvan***

bu rencīye dermān nēdür bilümesven” (KY B34r6)

“*aydur bundan sā‘irlik hīḡ bulumasvan*

*bu rencīye dermān nēdür **bilümesven***” (KY B34r6)

“*yūsuf aydur ḡudāvendā ḡafūr ḡufrān*

*ḡurtulmaḡa **bulamadum** hergiz dermān*” (KY B40r5)

“*ol ‘arab ne ḡılasın **bilümedi***

dutuluban ‘āciz olup ḡayrān ḡaldı” (KY B45v11)

“*mu‘abbirler bu te‘vīli **ḡilumadı***

bu düşe anlar te'vîl bilümedi" (KY B48v10)

"mu'abbirler bu te'vîli kılumadı

*bu düşe anlar te'vîl **bilümedi***" (KY B48v10)

*"hîç kimesne bu düşi **bilümedi***

hayrân kalup nedâmet olurlar êmdi" (KY B48v11)

*"ibni yemen ol idügün **bilümedi***

yüzi örtülü andan haber şorur êmdi" (KY B60v14)

*"râvil tilep yehüdâdan **alumadı***

ibni yemen koluna kirür êmdi" (KY B62r14)

*"bu arada ne hikmet var **bilümedi***

kelüp ahvâl neteligin sorar êmdi" (KY B67r14)

*"bu bitide datlu söz **bilimezüz***

yavlağ düşvâr bütidür dërler êmdi" (KY B70v16)

*"âh dirîğâ degme kişi **düzümedi***

fehmi eksik kimse yazumadı" (KY B79r1)

"âh dirîğâ degme kişi düzümedi

*fehmi eksik kimse **yazumadı***" (KY B79r1)

"hak'a giden yolu gönli içinde

***göremez** ol anı yaddur ilinde*" (RN 107)

dirîğâ sen sen hıç bilimedün

*niçe kulsın ki kullık **kılumadun***" (RN 130)

*"selâm virmeklige ögin **diremez***

*oda köze düşer yolın **göremez***" (RN 150)

*"selâm virmeklige ögin **diremez***

*oda köze düşer yolın **göremez***" (RN 150)

“yaradılmış bana karşı **turamaz**
benümle bir nefes hem-dem olamaz” (RN 191)

“yaradılmış bana karşı turamaz
benümle bir nefes hem-dem **olamaz**” (RN 191)

“felek benim işüm **başarımaya**
melek benim yolumu varımaya” (RN 193)

“yiri göği gezüp ben **bulmadum**
ne var zerreyisem tolinamadum” (RN 248)

“yiri göği gezüp ben bulmadum
ne var zerreyisem **tolinamadum**” (RN 248)

“**bilimez** ne kadar çāhun uzunı
çağırsa taşra çıkmaz yūsuf üni” (RN 289)

“koyıcak yir malun ‘öşrini seçdi
kıyamaz virmege cānına geçdi” (RN 376)

“didi ki bunca mālī **virimeyem**
meger kim yir yüzinde yürimeyem” (RN 377)

“bogazına degin dutuldi turur
kıyamaz mālā cān terkini urur” (RN 387)

“**sevemez** dünyeyi merdān kişiler
bakū dirlik nedür anı dilerler” (RN 427)

“sagıncıla kişi şekker yimedi
bahāsın virmeyince **alınadı**” (RN 500)

“**göremedin** gözün n’anlaya gönül
kabül itmezse göz neyleye gönül” (RN 525)

“anunçün hālidür cān yimişinden

ki gözün **iramaz** dünyā işinden” (RN 536)

“ger **göremez** siz anı, ger **bulamaz** siz cānı

isteñ anı, kim sizi anda sala, anda sala” (SVTM) III/8

“ger **göremez** siz anı, ger **bulamaz** siz cānı

isteñ anı, kim sizi anda sala, anda sala” (SVTM) III/8

“kişi gendü işinden bellü olur;

göremez siz anı taşşuz, demürsüz” (SVTM) XXIV/6

“otuz altı biñ kanat birle, girü yigirmi biş biñ yıl uçdı; henüz ‘arşuñ bir ayağından bir ayağına **varımadı**, ardı kaldı andan.” (SK 9b)

“ve ammā ol irmağūñ ini bir aylık yoldur kim t̄z kanatlu kuş gice gündüz uça, henüz anuñ inini **geçemeye**.” (SK 11b)

“eger ol b̄-çārenüñ ‘ameli yatlu-y-ısa cevāb **viremez**.” (SK 14a)

“andan ol bed-baht **alamaya** hiç cevāb viremeye, eyde kim: āh bilmezem diye.” (SK 16a)

“andan ol bed-baht **alamaya** hiç cevāb **viremeye**, eyde kim: āh bilmezem diye.” (SK 16a)

“vardı ardınca fir‘avn’uñ aygırı fir‘avn’ı alup yöriyü-verdi kalan halk fir‘avn girdi diyü ardınca bile yöriyü-verdiler fir‘avn aygırı çeke-görüp **yeñemedi**.” (SK 23b)

“ādem’i girü uçmağa getürdiler, uçmakda oturdu ve ammā kendü cinsinden kimesne **göremez-idi** ve gönli açılmaz-ıdı.” (SK 28a)

“ve anlar eytdiler: yā ‘īsā! biz anuñ katına **varımazuz**, lakin sen yegil; andan şoñra biz dañı yiyevüz didiler.” (SK 34b)

“anuñ niteligin **bilimedi** ‘aql

dürişdi vü çāre bulımadı ‘aql” (SNB 35)

“anuñ niteligin **bilimedi** ‘aql

dürişdi vü çāre **bulımadı** ‘aql” (SNB 35)

“cihān tozı içindedür halk ğark

başarımaz eylemege kimse fark” (SNB 259)

“**bulmaz** yirinde vü iñen kaçır

şorar taşrağı hādimini oħır” (SNB 521)

“ki oğlan hoş olmuş iken añsuzın

girü şayru oldı **açamaz** gözün” (SNB 717)

“ve ger ni gerek işbu deñlü çeri

geçemeye hergiz bulardan beri” (SNB 942)

“vel**bilümezven** ki kimdür bunu

ni yirden idüğini ili günü” (SNB 952)

“atası elini tutup kıldı ‘ahd

içürimedük niçe itdükse cehd” (SNB 1164)

“sizerven ki gelmedüğünüñ ucu

bu durur **içemez** key öküş süci” (SNB 1284)

“bu ‘ışk işi yi niçe baş yitürür

çekimez kişünüñ yükin yitürür” (SNB 1413)

“iñilerdi ol gice taña degin

dirimezdi bir lahza ‘aqlın ögin” (SNB 1537)

“işitdi anuñ ünini nev-bahār

didi **dölenimezvenin** zıñhār” (SNB 1553)

“‘ışkı bıçaq çıkardı vü bağrumı toğradı

yaraladı nideyim **urımasvanın** yama” (SNB 1626)

“eger bir kezin göstereven yüzüm

döyemeyesin bilürem kendüzüm” (SNB 1780)

“yaşurmuş idi gökde ay kendüzün

çererüp **görimezdi** ilduz yüzün” (SNB 1868)

“**bilimezvenin** kim niçeye degin

bu gönlüm benüm dirmeyiser ögin” (SNB 1883)

“*uşağ ot turur [u] düşer günde kaç*

turmaz çü bir düşe kaba ağaç” (SNB 1993)

“*cevābında eydür eger ol kişi*

gidemezse kim ola çeri başı” (SNB 2146)

“*birez gezdi vü **bulmadı** eser*

dürişdi vü hıç bilimedi haber” (SNB 2456)

“*birez gezdi vü bulmadı eser*

*dürişdi vü hıç **bilimedi** haber*” (SNB 2456)

“*rāhat balnuñ nüşına barmağ **banamadum***

zahmet arusu nişteri bağruma baturdı” (SNB 2490)

“*tedbīr ü çevüklük ile iş **bitürimedüm***

taqdīr irişüp hey dimedin gör ne bitürdi” (SNB 2491)

“*güneş baş götürdi velī şāh-ı çīn*

*başın **götürimez** ü tokır için*” (SNB 2497)

“***bulmadılar** didi fağfür-ı çīn*

çerisine varmış ola kim için” (SNB 2503)

“*anuñ hakkı kim eylemez hayfa meyl*

bilimezvenin noldı kız u süheyl” (SNB 2675)

“*kala māl u tavar bulara hepi*

almayavuz güc ile bir çöpi” (SNB 2706)

“*gider **bilimez** kancaru gitdügin*

ne gitdügin añlar u ne itdügin” (SNB 2871)

“*yörenür dün ü gün deñizün yüzün*

*gözedürse kimse **görimez** izin” (SNB 3020)*

*“yañılursın işüñi **bilimedüñ***

benümle bir arada olumaduñ” (SNB 3193)

“yañılursın işüñi bilimedüñ

*benümle bir arada **olumaduñ**” (SNB 3193)*

“baña bunca zaḥmet degül idi az

*bir iş oldı kim **ķılumazvan namāz**” (SNB 3249)*

“biri birisinden kaçır yad gibi

***olmaz** bular hīç er ‘avrat gibi” (SNB 3252)*

*“bu resm ile **dirşürimezdi** ögin*

uyandı vü uyıdı üçe degin” (SNB 3374)

*“nite kim tavuḥ **göremez** gice yol*

gügemgündüzin eyle olmışdı ol” (SNB 3392)

*“atamuñ sözini **götürimedüm***

örü ṭurdum ayruḥ oturımadum” (SNB 3613)

“atamuñ sözini götürimedüm

*örü ṭurdum ayruḥ **oturımadum**” (SNB 3613)*

“girü döndi ki ya ‘nī kızı bula

***bulımadı** vü oldı artuḥ belā” (SNB 3746)*

“çü dördünci gün girü uş geldiler

***bulımadılar** idi boş geldiler” (SNB 3815)*

*“**gidemezdi** eglendi ol bir zamān*

şoñ ucı [ki] iletıdı şuyı hemān” (SNB 3943)

*“meger kimseye **gösterimez** yüzün*

ki yazdırdı her yirde uş kendüzün” (SNB 3964)

“velī aḥmaḳ oldur ki gönlindekin
diline yüridür **diremez** ögin” (SNB 4016)

“**bulmadı** ḳancaru vardı ḳızı
bulnurdu mīşede aşlan izi” (SNB 4025)

“gemisine yügürdi delü bigi
tağıldı vü **diremez idi** ögi” (SNB 4027)

“**bulmaz** yolu ḳancaru gitdügin
bilimez işi nicesi itdügin” (SNB 4064)

“bulmaz yolu ḳancaru gitdügin
bilimez işi nicesi itdügin” (SNB 4064)

“cihānı gezüp anı **görimezem**
bu müşkil ki hem terkin urımazam” (SNB 4121)

“ne kim ister idiçü **bulmadı**
tañ atınca hem anda olmadı” (SNB 4182)

“ne kim ister idiçü bulmadı
tañ atınca hem anda **olmadı**” (SNB 4182)

“şabāḥ olmadın çıḥdı şardan girü
gider yolın **añlayımaz** ḳancaru” (SNB 4183)

“**bulmazdı** dermān nola derdine
yügürürdi baḥmaz idi ardına” (SNB 4186)

“niceme ki key alp durur şāh-ı çīn
yüzüme **tırımaz** gönülür ḳıçın” (SNB 4306)

“ne iş var ki başarmaz ādem anı
hemīn **dönderimez** gönilen canı” (SNB 4325)

güce gördi her biri sürdi atın

“**bilimez** olur yağı yağı yatın” (SNB 4466)

“ayağ diredi elden **alımadı**

dönüp kaçdı ortada **kalımadı**” (SNB 4501)

“ayağ diredi elden **alımadı**

dönüp kaçdı ortada **kalımadı**” (SNB 4501)

“**arusuz** yire düşdüğiçün bayıq

aña hem-nişîni **olımaz lāyık**” (SNB 4601)

“**bulmazvanın** kãdadur nev-bahār

kararmış gönül nice dutsun **karār**” (SNB 4710)

“bu yad ilde **bulmazuz** bir biliş

ki diyevüz uğradı bize bu iş” (SNB 4767)

“sözi bu araya getürdi hemî

örü turımadı oturdı hemî” (SNB 4997)

“çü yüzün çevüre bize yir yüzi

yir üzre **bulmaya** kimse bizi” (SNB 5101)

“nitesi aña **kul olımayalar**

ki ger isteyeler **bulımayalar**” (SNB 5107)

“nitesi aña **kul olımayalar**

ki ger isteyeler **bulımayalar**” (SNB 5107)

“kızuñ nev-bahār ile hem eyle bil

azışduğ **buluşımaduğ** biş yıl” (SNB 5130)

“ğarîblıkda yol yürüdük niçe mîl

azışduğ **buluşımaduğ** biş yıl” (SNB 5191)

“bayıq bil ki diñlemeye dünyede

yarayımayam bilişe vü yada” (SNB 5232)

“adı var u girmez ele kendüzi

görimez anı kimsenenüñ gözi” (SNB 5646)

“velī bu kafesden çü boşana kuş

bulmayalar isteyüben öküş” (SNB 5692)

“dünyâ zeheb cibâl ile **aldayamaz** seni

ey zatın âferiniş-i dünyâya kimyâ” (APD K3/22)

“dolaştı siyeh bahtım ucundan dilime kıl

kim **yazamadım** sülsini bir harfini ammâ” (APD K11/94)

“ne kerem ola ki mağlûb edine anı günâh

ne güneş var ki **zebûn eyleyemez** anı kerem” (APD K27/35)

“çek tiğ-i âb-dârı ki korkundan **içemez**

kâfir diyâr-ı küfrde bir hoş-güvâr âb” (APD K36/42)

“hergiz bu ni’metin **edemez** şükürünü **edâ**

kim şâh-ı âlem etti sene âferîdgâr” (APD K41/6)

“şol skender isteyip bulmadığı âb-ı hayât

hassiyette **edemez** bu lâ’l-i handân ile **bahs**” (APD G22/5)

“kimse ahmed gibi nakş etmez kitâbın hüsnünün

ne kadar nakkâş olursa **edemez** mânîyle **bahs**” (APD G22/8)

“katı gönlünden bu gönlüm sındığın ayb etme kim

edemez taşta **tahammül** şîşe-i nâzik-mizâc” (APD G24/2)

“dil ü cân **vasf edemez** derd-i derûnun haberin

çiğeri dağ olanın kimse belâsın ne bilir” (APD G59/4)

“**döyemez** dîde ki zülfün uzada boynuna el

şem-i kâfûriyi gör anber-i terden küniler” (APD G69/7)

“gamzen ki oldu mes’ele-âmûz-ı akl-ı küll

hall edemez mesâ'ilin illâ kitâb-ı nâz" (APD G109/3)

"ârizından **geçemez** haddine hâl-i siyehin

san ki hindû-beçe gül dermege mâdan geçmez" (APD G110/5)

"**bulamaz** hattın gibi bir nüsha-i cân-bahş dil

göremez vaslın gibi bir gevher-i nâ-yâb göz" (APD G122/2)

"*bulamaz hattın gibi bir nüsha-i cân-bahş dil*

göremez vaslın gibi bir gevher-i nâ-yâb göz" (APD G122/2)

"zâhid yanağın vasfın **idrâk edemez** zîrâ

kesb eyleyemez a'mâ âyine-i cândan haz" (APD G137/5)

"düştüm rakîbin ağzına **tutamadım** dilin

tutaydı ağzını ol itin üstühân gerek" (APD G166/4)

"geh yaş örter gözümü gâh unutup kendimizi

bulamazam özümü k'ol ruh-ı zibâyı görem" (APD G202/2)

"göre tercih ede deyu şî'rimi sâhib-nazar

nîk nazm edemezem şerm eyleyü üstâddan" (APD G241/7)

"şeb-i zülfünde gönül hattını **idrâk edemez**

şem'-i haddinle meger lûtf edip imdâd edesin" (APD G248/3)

"gerçi handenle yakın oldu lebin varlığı

iremez dikkatim illâ ki gümândır demege" (APD G281/4)

"**yinimezem** yaşımı ıyd-i cemâlin göricek

kim yiner sâ'ili çün mevsim-i deryüze gele" (APD G288/2)

"gerçi câm-ı dehenin şevkine cân irdi lebe

dil ümidim kesemez cân durur umar dahi" (APD G301/2)

"sâkin-i kûyun k'irakdan göre gül ruhsârını

bâğ-bândır k'olmaz berg-i güle kâdir dahi" (APD G323/3)

“belâ vü fitneden ahmed kenez **kurtaramaz** gönlün
güzeller gamzesinin var çün ol miskîn ile kini” (APD G343/7)

“dehşetle cemâline senin **üns edemez** cân
yâ nesl-i meleksin yâ perî-zâd efendî” (APD G352/6)

“arşa-i medh ü **senānuñ bulmaz** pâyânın
peyk-i endîşe eger biñ yıl olursa püyân” (BD K2/35)

“dāmen-i şāhid-i ma`nāya biri dest **uramaz**
çoğ olur gerçi ser-i fikri girîbāne çeker” (BD K12/11)

“manzar-ı himmetinüñ küngüre-i rif`atine
iremez şarşar-ı tūfān-ı fenā birle gubār” (BD K18/36)

“nice deryā **diyemem** keff-i güher-rîzine kim
anda gavvāş-şifat buldı güherler hātem” (BD K19/21)

“şeref-ı nām-ı şerîfününden olursa hālî
bulmaz rağbet-i halhāl-i kebūter hātem” (BD K19/30)

“**bulmaz** dā`iresin bu güher-i nā-yābuñ
itmesün bir dahı bu devrde zer-ger hātem” (BD K19/52)

“hātem-i nazma bu gün kimse bu hükmi **viremez**
nice müfsidler ider gerçi müzevver hātem” (BD K19/53)

“bedel olmaz buna zîrā ki senüñ nāmuñadur
tutamaz mühr-i Süleymān yirin āher hātem” (BD K19/54)

“**olamaz** reh-güzeri hākine **hem-pā** `anber
idemez tırrasına kendüyi hem-ser sünbül” (BD K24/19)

“olamaz reh-güzeri hākine hem-pā `anber
idemez tırrasına kendüyi **hem-ser** sünbül” (BD K24/19)

“būy-ı hulkuñla güzār eylemese bāğa nesim

idemez halk dimāğını mu ‘aṭṭar sünbül” (BD K24/22)

“gerçi sünbül çoğ olur gül-şen-i ‘ālemdür bu

līk rengīn ü muṭarrā olamaz her sünbül” (BD K24/44)

“boynuña hīle kemendin biri bağlar nā-gāh

çıkıracur toğru yoluñdan biri eyler güm-rāh

bu belāya **bulmaz** çāre ne dervīş ü ne şāh” (BD TAH 5/3)

“zūlfūñ ğamını **vasf idemez** bī-hüşān-ı ‘aşk

mānend-i şāne dilleri mestāne şarmaşur” (BD G47/4)

“**yazamaz** ebrūlaruñ rāsına beñzer bir hilāl

māh-ı tābān bunca yıllardur mişālin qaralar” (BD G59/2)

“zūlf-i pür-ḥam çün ruḥuñ üzre perīşān-hāl olur

kendüsin **cem ‘ idemez** ol nice māh u sāl olur” (BD G72/1)

“dīvānelik zamānıdur āvāre göñlini

zencīrlerle **zabṭ idemez** cūy-bārı gör” (BD G122/5)

“**gelemez** bezm-i ‘ayşa vā ‘iz ü şeyḥ

bunda nā-sāz u nā-sezā n’eyler” (BD G164/3)

“uçdı bu fezālardan mürğ-i dil-i nālānum

ārām idemez oldum eskār-ı seyāḥat var” (BD G171/2)

“**yağamaz** bedr-i āfitāb-ı sitem

bir yüce bār-gāha mensūbuz” (BD G197/5)

“gerçi dil ṭurrañ elinden yaqasın **kurtaramaz**

ruḥuña meyl idene zūlf-i siyāh el kıaramaz” (BD G203/1)

“‘āşıkı şürb-i müdām eylese ma ‘zūr tutuñ

gözine gelmeyecek sevdüğine **yalvaramaz**” (BD G203/2)

- “*harem-i vuşlatuña izn-i şerîf olmayıcak*
işigüñ Ka ‘besine Bākî-i bî-dil varamaz” (BD G203/5)
- “*çekemez kimse ayağum diyü lâf urma iñen*
sākıyā elleşeliim gel berü meydâne biraz” (BD G205/2)
- “*bilini diqqat idüp feh̄m idemez müy-ı şikāf*
deheni sırrını her kim ki bilürse inşāf” (BD G231/1)
- “*bî-hisāb itdi hatuñ ‘aşıka cevri ammā*
kimse da ‘vā idemez rüz-ı şümār olmayıcak” (BD G233/3)
- “*na ‘re-i mest-i ‘aşka beñzedemez*
lāf çatlatmasun iñende tüfek” (BD G252/3)
- “*lāle-veş bāğ-ı şafāda iñen açıldığı yok*
haylî demdür göremez kimse karasın kadehüñ” (BD G270/2)
- “*sultān-ı çār-bāliş-i iklīm-i dehre dil*
kem-ter gedānı beñzedemez sen şehi degül” (BD G288/3)
- “*‘aşık-ı teşne-ciger şerbet-i la ‘lüñ bulamaz*
hele ağzı şulanur çāh-ı zenaḥdānuñdan” (BD G346/4)
- “*nice ağlayamam kim acımaz yār*
idersem yaşımı ey Bākî ‘ummān” (BD G393/5)
- “*çarḥ-ı kec-revde kalur ‘aql-ı mühendis hayrān*
bir yirin uyduramaz cedvele vü pergāra” (BD G426/3)
- “*ey āh māhuñ irişemezsin kulağına*
başuñ gerekse göklere irsün fiğān gibi” (BD G526/4)
- “*nādān edemezse n’ola māhiyyetim idrāk*
mihr-i hünerim ehline gün gibi ‘iyāndır” (EVD K28/76)
- “*dehenüñ dün gice kim öpdü uyurken bilemem*

‘āşıkūñ ağızın ara āhara şor şorma baña” (EVD G3/6)

“saña ben şīve-i reftāruñi **ta‘rif edemem**

servden eyle su’āl ‘ar‘ara şor şorma baña” (EVD G4/5)

“**şaramam** vuşlatuñi etmeyicek istimzāc

baña izn isteme ey şūh saña rāy düşer” (EVD G29/6)

“neş’e **göremez** mest-i mey-i aşk-ı mecāzī

bu mey-gedenūñ meclis-i şahbāsı sönükdür” (EVD G45/7)

“hiç bir eğlenecek şey **bulamazsam** vāşıf

kendi mecmū‘ā-ı eş ‘ārım ile eğlenirim” (EVD G87/7)

“gāhī nūvāziş ‘āşıkā geh gūş-māl eder

o şūh muṭrıbı **bulamam** bir düzende ben” (EVD G89/4)

“āyīne-i şāfam belī ammā bu ne esrār

şūret **göremez** kimse bu billūr tenimden” (EVD G91/3)

“dendān-ı yāra gerçi girān-ķadr **diyemem**

işte şu var ki dürr-i ‘Aden’den ziyādece” (EVD G112/4)

“bir ‘āşık-ı nevvāle tedārik **çekemem** ben

her dem baña cevır ü sitemūñ sā’iri yok mu” (EVD G136/6)

“bār-gīr **bulamazsañ** ey eşek binme yayan gel

bak işte başuñ kel

şabr et hele bir var gelecek alma böğürgen

pişmez yemek erken” (EVD G141/5)

“**bulamam** būy-ı ‘izāruñ fülde

göremem neş’e-i la’lūñ mülde

olamaz böyle tebessüm gülde

vergidir ey perī-veş hānde saña” (EVD Mus.14/3)

“bulamam bŷy-ı ‘izāruñ fŷlde
göremem neş’e-i la ‘lŷñ mŷlde
 olamaz böyle tebessŷm gŷlde
 vergidir ey perĪ-veş ħande saña” (EVD Mus.14/3)

“severim ħazz ederim gerçi ol ince belden
 ŷoħbet ŷ ŷlŷfete ruħŷat **bulamam** engelden
 gördüğüüm gibi gidip vāŷıf irādem elden
 yine bir ŷŷħ-ı sitem-kāra giriftār oldum” (EVD Mus. 98/5)

“ğayrı āzād **olamaz** bende maħabbetden ten
 fikr-i zŷlf-i siyeh-i yār ile bağlandı beden
 baŷımı kaŷımaęa degmez elim zĪrā ben
 bir pesendĪde-edā dilbere mecbŷr oldum” (EVD Mus.99/3)

“bir tıfla dŷçār oldu göñŷl semt-i Bebek’de
pervāz edemez yavrucağım daħı dŷnekte
 ol māhi ŷikār etmek içün ŷayd-ı semekte
 bir ‘ālem-i meh-tāb edelim biz de felekde” (EVD Mus. 143/1)

“yā Rab beni etmezseñ eğer ‘afvuña ŷāyān
 bār-ı günehim çekmede ŷıklet çeke mĪzān
 sen bendeñe iħŷān edesin ben saña ‘ıŷyān
 vallāħ ħuluñam **eyleyemem** kimseye **bŷhtān**
 hep çekdiceğim kendi cezā-yı ‘amelimdir” (EVD Mus. 189/6)

“senŷŷñle her zamān aęyār iŷte ŷalınıyor
 nihānĪz evka gidip ħānede de ħalınıyor
 kime ne söylesem ey ŷŷħ o kāfir alınıyor
 ne vermiŷ **alamıyor** bunda çan çalınıyor

şuçum nedir ey efendim a başımuñ tacı” (EVD Mus. 199/5)

*“dil verip nāfile ‘aşkuñla şararıp şolamam
doğrusu ben şarılıp yatmadan ‘aşık olamam
olur olmaz suhanı öyle dilime dolamam
dolaşır zihnime dünden beri lākin **bulamam***

va ‘dünüz buse mi vuşlat mı efendim ne idi” (EVD Mus. 201/6)

*“çok yaşayan mı bilir işi yoksa çok gezen
tā gezmedikçe **olamadım** ben bozuk-düzen*

*tahsin eder cemāline bakdikça merd ü zen
kendime verip āyinede bir çeki düzen*

on beş yaşında kendime bir oynaş arayım” (EVD Mus. 217/14)

*“yāra mecbūr olan ‘aşık **olamaz** bī-āgyār
bāğ-ı ‘ālemde olur gül diken-āzürde-i hār
hiç mümkün mi hazān görmeye berg-i eşcār*

geh bahār-ı feraḥ ü gāh hazān-ı efkār

kanı ol zevk u şafā k’olmaya encāmı humār

ne mey-i şevk ile şād ol ne elemden bīzār” (EVD Mus. 220/1)

*“seni **vāşıl edemez** şehir-i murāda bu gidiş*

meclis-i ehl-i maḥabbetde edeb öğreñ alış

sen ko bīgāneliği mürşid-i rāh ile biliş

yār olup hātır-ı ehl-i dile şekve degül iş

miñneti kendüye zevk etmedir ‘ālemde hüner

ğam u şādī-i felek böyle gelir böyle gider” (EVD Mus. 221/4)

“merd olan şöḥbet-i ālāmı diline dolamaz

*dil-i ehl-i dile ğam anuñ için **yol bulamaz***

dolsa dünyâ gam ile hatır-ı ‘arîf dolamaz
elemi zevka buluşdurma kadar zevk olamaz
mihneti kendüye zevk etmedir ‘âlemde hüner
gam u şādî-i felek böyle gelir böyle gider” (EVD Mus. 221/5)
“ol gül-i baĝ-i hilâfet kim bahâr-i devleti
*âlem-efrûz olalı **göremez** cefâ-yi hâr gül” (FD K9/38)*
“merkez-i hâki etse zîr ü zeber
***bulamaz** gerdimi nesîm-i sabâ” (FD K21/5)*
*“ger sabâdan haber-i adlin işitse **edemez***
*şem’ pervaneye mutlak diri oldukça **sitem**” (FD K24/25)*
*“bî-haberler **bilemez** eşk-i revânım ne için*
gerçi tenbîhine dil nâle vü efgân eyler” (FD K32/22)
*“saf-şikâf-ü sipeh-ârâ **k’olamaz** tâs-i sipihr*
bir sipâhî kulunun farkına hûd-i âhen” (ND K1/25)
*“**bilemem** ben de ki şâhidde mi takvimde mi*
hele bir kizb var ortada budur sıdk-ı kelâm” (ND K9/7)
*“kimseler **yaklaşamaz** yanına illâ nusrat*
berk-ı şemşîri ki bir arsada cevlâna gelir” (ND K13/21)
*“havzın safâsını **edemem** hiç sana **beyân***
düştük bu gün o şûh ile zevrakte yan be yan” (ND K20/17)
“ez cümle o destur-ı dirahşende-alem kim
*sahbân **olamaz** meclisinin menkabe-hânı” (ND K23/5)*
“şîrîn o kadar vasfın ile kâm-ı temenni
*kim söz **açamaz** bahsine kannâd dükânı” (ND K23/12)*
*“ne verdi **alamaz** bilmem o kâfir-mâcerâ benden*

ki habs ile eder âzâr tab'-ı nâ-tüvânâyê" (ND K1ta3/4)

“serâpâ pâk-ü ra'nâ bir kusûrun **bulamaz** hakkaa

ne denlü ararsa her gûşenin nezzâre-i nekkaad" (ND Tarih9/8)

“ne sarây **erdiremez** bâmina ser-pençesini

ne kadar sa'y-i nigâh eylese bâzû-yı nigâh" (ND Tarih18/5)

“serteser âlemi geşt eylese seyyâh-ı nesîm

bulamaz bâğçe-i pâki gibi nüzhet-gâh" (ND Tarih18/11)

“dergâhına dârâ **olamaz** çâker-i kemter

pîşinde ferîdun olamaz bende-i kûçek" (ND Tarih37/8)

“dergâhına dârâ olamaz çâker-i kemter

pîşinde ferîdun **olamaz** bende-i kûçek" (ND Tarih37/8)

“hakaa ki zihî beyt-i giran-kadr-i cihan-gîr

bin beyt ola **mümkün olamaz** vasfını etmek" (ND Tarih37/22)

“bunu bir kimse **edemez münhal**

meğer ol sadr-ı erşed-ü a'kal" (ND Terkip11/7)

“**bilemezsin** bu remzi fikr ile sen

meğer imdâd erişe mevlâ'den" (ND Mesnevi12/9)

“**edemez kesb-i safâ** âyîne-i endâm veş

ol ki bir kez yâri ser-tâ pâ der âguuş eylemez" (ND G46/3)

“hemîşe **ayrılmaz** zülfü gird-i hâlinden

meğer şikâr imiş ol dâm dahı dânesine" (ND G125/6)

“**bulamam** bâğ-ı behârın gül-ü bâdâmında

bulduğum feyzi ruh-u çeşm-i siyeh-fâmında" (ND G129/9)

“zulmet-kede-i ebri biraz etmiyecek câ

lü'lü' **olamaz** katre-i nîsan sadeğ içre" (ND G141/3)

“görünmese gözüme ol perî-i her-câyî

karâr ettiremem cân-ı nâ-şekîbânî” (ND G152/1)

“sevdiğim cemâlin çünkü **göremem**

çıkmasın hayâlin dil-i şeydâdan

hâk-i pâye çünkü yüzler süremem

alayım peyamın bâd-ı sabâdan” (ND Şarkı21/1)

“sevdiğim cemâlin çünkü **göremem**

çıkmasın hayâlin dil-i şeydâdan

hâk-i pâye çünkü yüzler **süremem**

alayım peyamın bâd-ı sabâdan” (ND Şarkı21/1)

“efsûs nedîm-i zâr-ü mihnet-dide

düşmüş vatanında gurbet-i câvîde

sad hayf o güne tâze-mazmûn-ı hüner

bir beyte henüz **olamamış küncîde**” (ND Rubâî 10)

“tedbîr-i sâfi-veş **veremez** haşr-ı intizâm

gark etse dehri penbe-i menfûşa mâhtâb” (ŞGD K12/15)

“sûku ’s-suver midir **bilemem** kûçe-i kalem

sad-renk eder mezâmîni hûr-ı cinân gibî” (ŞGD K13/13)

“bezme humlarla gelip bâde kadehler gitsin

kirm-i şebtâb **edemez** halka-i rindânı **çerâğ**” (ŞGD K14/5)

“elinde olmasa şemşîr-i gırra-i garrâ

tahakküm edemez eyyâma zâbitân-ı şühûr” (ŞGD K20/6)

“etse târ-ı nigâhı hâme-i mû

çekemez hatt-ı cedvelin bihzâd” (ŞGD K24/3)

“ne kasr ammâ ki hayret-bahş-ı nuzzâr-ı hayâl-endîş

eğer reng-i bahârî sürse **tasvîr edemez** bihzâd” (ŞGD Tar.9/6)

“kabûl eyler mi yâ rab zahm-ı pür-nâsurumuz bî-hûd

kalır mı yohsa bu âteşle dâğ-ı dil gibi pür-dûd

alırsa pençeye yazık beni bu baht-ı nâ-mes ’ûd

kıyâmet kopsa gevher tolsa âlem olmayam hoşnûd

ferah nâmın dahı **yâd edemez** bu cân-ı zehr-âlûd

rızâdır çâresi her ne dilerse hazret-i ma ’bûd” (ŞGD TCB9/1)

“anlamaz mı **bilemem** yohsa tegafül mü eder

çiğirim pâreleyip katle te ’emmül mü eder

cân halâs olmağı bir dahı tahayyül mü eder

deme zahm ursa n ’olur gamze tekâsül mü eder

hep anun cevrine uşşâk tahammül mü eder” (ŞGD TCB11/2)

“es ’adâ **eyleyemem** toğrusu ben **terk-i edeb**

demezem söyle nedendir bu tecâhül bu gazab

her işi hikmet ü her tavrı kerâmetdir hep” (ŞGD Tahmis9/5)

“güzelim âşîka cevr etme cefâ meşrebine gitme amân haste-i hicrânını incitme ki bir gün
ola sen dahı düşüp aşkına senden beterin zülfüne ber-dâr olasın mihnet ü endûha haber-
dâr olasın âh u figân ile yanıp yakılasın gül-ruhunun şu ’lesine âlemi şeydâ kılasın sonra
nedametlerini kimseye **izhar edemezsin** ki uşşâkına rahm etmediğin lutf u vefâ meslekine
gitmediğindir...” (ŞGD Mısra’-ı Râbi’)

“lütfü görülmez âh olıcak sîneden cüdâ

cevher **nümâyiş edemez** âyîneden cüdâ” (ŞGD G8/1)

“bî-pîç-ü-tâb-ı gam **olamaz** tab ’-ı pür-hüner

ef’î olur mu hiç der-i gencîneden cüdâ” (ŞGD G8/5)

“**sâbit olamaz** sûret ile mertebe-i merd

mirrîh utârid dahı kevkeb görünür hep” (ŞGD G23/3)

“**olamaz** sünbül-i bâğ-ı ruhunun kandîli
 yansa da âb-ı zümürriüdle çerâğ-ı yâkût” (ŞGD G24/3)

“hatt-ı la’lindeki esrâr-ı şerîfe **eremez**
 rûh-ı hızr olsa eğer dûd-ı çerâğ-ı yâkût” (ŞGD G24/4)

“huşk-i mağzâna verir şu’le-i elfâz safâ
varamaz ma’nî-i rengine dimâğ-ı yâkût” (ŞGD G24/6)

“hat gelmeye görsün leb-i cânân **edemez bahs**
 bir mûr ile gâhîce süleymân **edemez bahs**” (ŞGD G28/1)

“hat gelmeye görsün leb-i cânân **edemez bahs**
 bir mûr ile gâhîce süleymân **edemez bahs**” (ŞGD G28/1)

“agyâr ile gavgâya komaz hayret-i didâr
 kim hâne-i âyîne mihmân **edemez bahs**” (ŞGD G28/3)

“insânda iki dîde güvâh oldu bu sırra
 birbiri ile merdüm-i hayrân **edemez bahs**” (ŞGD G28/4)

“allâh ne ârifleri var mekteb-i aşkın
 mecnûnu ile âkıl-ı devrân **edemez bahs**” (ŞGD G28/5)

“hem câna vü hem kalbe vü hem çeşme cilâdır
 gerd-i gam ile kuhl-ı sıfâhân **edemez bahs**” (ŞGD G28/6)

“**olamaz** ol sebz-i teh gülgûn meste hâbgâh
 olsa bir feyz ile câmînin bahâristânı sebz” (ŞGD G108/2)

“dilde ger aşk ola aki **eyleyemez** anda **karâr**
 düzde zindân olur ol dâr ki mihmân uyumaz” (ŞGD G116/2)

“**revnak veremez** bezme arak bâde gerekdir
 hûrşîd iledir cilve-i nûr u fer-i elmâs” (ŞGD G129/7)

“mâcerâ-yı aşkı dilden sor ne bilsin çeşm-i ter

olamaz zîrâ leb-i deryâ leb-i izhâr-veş” (ŞGD G135/4)

“gâlib **bilemem** âlem-i bâlâ-yı hünerden

yârân hased-i gülşen-i eş’âra mı mahsûs” (ŞGD G142/7)

“ruhun ederse de pinhân bize hicâb değil

ki mâhî perde-i şeb örtemez nikâb değil” (ŞGD G203/1)

“dil-i za’îfe bir âfet güzel **beğendiremem**

o haste-i gam-ı aşka ecel beğendiremem” (ŞGD G213/1)

“dil-i za’îfe bir âfet güzel beğendiremem

*o haste-i gam-ı aşka ecel **beğendiremem***” (ŞGD G213/1)

“niyâz u nâzda sihr-i helâl bilsem de

*nigâh-ı pür-fene etmem cedel **beğendiremem***” (ŞGD G213/2)

“hata o nergis-i şehladadır sözümde değil

*eğerci her sühanım bî-bedel **beğendiremem***” (ŞGD G213/3)

“tasavvuruma dahî himmetim olup mâni’

*sezâ-yı hâhiş olur bir emel **beğendiremem***” (ŞGD G213/4)

“kemend-i nazmım ederken gazâl-i ma’nîyi râm

*yine o şûhuma gâlib gazel **beğendiremem***” (ŞGD G213/5)

“bu kulzüm-i aşkın **eyleyemezdi** akli **ihâta** mevcelerin

sikender açaydı keştî-i câm üstüne yelken âyineden” (ŞGD G250/5)

“girih **sedd olamaz** ehl-i cünûn âvâzına zinhâr

bu razı bilmeyenler nâle-i zencîrden bilsin” (ŞGD G253/2)

“hiç tefâvüt **bulamam** öyle gelir hâtırına

tîğ-ı gamzeyle berâber hele tîr-i müjgân” (ŞGD G257/3)

“keyfinden anun dâne-i hardal **duyamazlar**

hâlî görünür rindlere neş’e-i afyon” (ŞGD G261/4)

“**açamaz** çeşmin arak-nûş-ı sirişk-i hayret
 tolmasa şu’le-i âvâz ile peymâne-i ney” (ŞGD G304/12)

“kirm-i şebtâb **edemez cevân** bu âteş-hânedede
 bülbülândır gülşen-i germiyyetin pervânesi” (ŞGD G307/8)

“yed-i beyzâyıla mînâ-yı arak **zabt edemez**
 ber-felek berk-ı tecellî çakan âteş nazarı” (ŞGD G310/5)

“**göremez** çeşm-i terâzû gibi sûd ehl-i niyâz
 cem’-i nakdîne-i hüsrandır anun der-kîsi” (ŞGD G334/7)

“mescide girse **âşikâr olamaz**
 nây u ûd olmasa safâ bulamaz” (ŞGD Lügaz1/3)

“mescide girse âşikâr olamaz
 nây u ûd olmasa safâ **bulamaz**” (ŞGD Lügaz1/3)

“bezm-i taraba şu’le verip berk-ı mahabbet
 pervâne-veş olmakda gönül gark-ı mahabbet
 bülbüldeki hâli **göremez** dîde-i nergis
 her dilber-i ra’nâ edemez fark-ı mahabbet” (ŞGD Kıt’a/30)

“bezm-i taraba şu’le verip berk-ı mahabbet
 pervâne-veş olmakda gönül gark-ı mahabbet
 bülbüldeki hâli **göremez** dîde-i nergis
 her dilber-i ra’nâ **edemez** fark-ı mahabbet” (ŞGD Kıt’a/30)

“deryûze elin hâhiş-i ihsân-ı hudâda
 ey zâhid-i huşk eyleme bî-hûde küşâde
 yağdırmayıcak aşk ile nîsân-ı sirişki
 gevher **bulamazsın** sadef-i dest-i du’âda” (ŞGD Kıt’a/42)

“şekvâ edip ol dilbere bed-hû **diyemem**

ammâ katı dil-nevâz u dil-cû diyemem
hercâyî demek çıkar deyü havfımdan
hûrşîd desem rûyuna karşı diyemem” (ŞGD Rûbai/35)
“şekvâ edip ol dilbere bed-hû diyemem
*ammâ katı dil-nevâz u dil-cû **diyemem***
hercâyî demek çıkar deyü havfımdan
hûrşîd desem rûyuna karşı diyemem” (ŞGD Rûbai/35)
“şekvâ edip ol dilbere bed-hû diyemem
ammâ katı dil-nevâz u dil-cû diyemem
hercâyî demek çıkar deyü havfımdan
*hûrşîd desem rûyuna karşı **diyemem**” (ŞGD Rûbai/35)*
“bir rütbede aldı beni aşk-ı dildâr
mahv oldu hayâl ü nazarımdan ağyâr
*bir yerde bu efkâr ile kendim **bulamam***
ayîneye baksam görürüm sûret-i yâr” (ŞGD Rûbai/43)
“ancak gam-ı dil-dârı alır havsala-ı aşk
*yahyâ **olamaz** ona **mezâhim** gam-ı dünyâ” (ŞYD G2/5)*
“sâye-i cehlinde nâdân dâimâ âsûde-hâl
*cây-ı râhat **bulmaz** dâna çeker derd ü taab” (ŞYD G16/4)*
*“ârâm **edemez** kûşe-i gül zâra da varsa*
meyhânede bir hum dibidir hâb-geh-i mest” (ŞYD G24/4)
*“kâmetin nahlini dâyim **edemem** hâtır-nişân*
ey gül-i pâkîze-dâmânım gönlüden bû biter” (ŞYD G72/3)
“dîde-i hûn-ı dille pür oldukça eşk-i ter döker
*aglamakdan gayrı nesne **bulmaz** ölçer döker” (ŞYD G92/1)*

“*dûr u dirâz râhdır degme hamâme varamaz*
ola meger ki nâme-ber mürğ-i sebük-cenâh-ı ‘aşk’ (ŞYD G181/2)
 “*sırrını bâd-ı nev-bahar anlayamam ki saklaya*
goncaya î’timâd yok bülbüle keşf-i râzdan” (ŞYD G253/3)
 “*hercâiye dil verme ki âvâre olursun*
dermân bulmazsın katı bîcâre olursun” (ŞYD G288/1)
 “*o rütbe garka-i bahr-i mekârim ettin kim*
hücûm-ı şerm ile dem-besteyim beyân edemem” (ND K21/35)

2.6.28.1. İktidar-muvaffakiyet-acziyet

/+al-/

“*barma kim bir dem özümni bile-alman sinsiz*
kil ki bir lahza taḥammül kıla-alman sinsiz” (BV 221/1)
 “*çıkma könlümdin öler vaqt kim ol ‘izzetde*
cân u ten kişveridin ayrıla-alman sinsiz” (BV 221/2)
 “*bâde bezmide neşâım tileseñ sâķī bol*
ki mey-i kevşer içip açıla-alman sinsiz” (BV 221/3)
 “*mey-i ‘ışkıñ bile bī-ḥod-min eger hūş maña*
isteseñ kil biri kim ayıla-alman sinsiz” (BV 221/4)
 “*gül ü bülbül dik atım sinsiz imes il tilide*
şükr kim sözde dağı aytıla-alman sinsiz” (BV 221/5)
 “*ni ğam âvârehġım cânım ara çun sin-sin*
istegen ilge dağı tā bile-alman sinsiz” (BV 221/6)
 “*çun nevâyī sini körmes nefesī bilmes özin*
barma kim bir dem özümni bile-alman sinsiz” (BV 221/7)
 “... ammā firāk yükin kötere almağay-miz.” (KE 213r17)

“... ammā kaṭ ‘iyyetga **ṣabr kula almağay-biz.**” (KE 213r19)

/+bil-/

“cevr ü bīdādın ilindin **çekebilmen** feryād

kātilindin çū şikāyet kılabilmes maqtūl” (HHD G594/2)

“cevr ü bīdādın ilindin **çekebilmen** feryād

kātilindin çū şikāyet **kılabilmes** maqtūl” (HHD G594/2)

“Koylar birle **baru bilmedin** munda yatur tēdi erse, Peyğāambar ‘as aydı:” (NF 22/5)

“anda kēdin cān körgüziñe keldi aşukdı, qopğalı oğradı, **qopa bilmedi.**” (KE 6v18)

/+Ø-/

“**kulumaz** ma şükrün saña **men** bire

meniñdin şükür kıl saña sen sira” (KB 392)

“ne muñluğ turur bu apa oğlanı

tilek teg **bulumaz** tiriglik küni” (KB 1122)

“negü teg tirilgü bu künde naru

çöküp bardı egnim **qopumaz** öri” (KB 5457)

“‘ışk-durur ol meclisün hem sākisi

eydimezem dile gelmez bākisi” (GN 817)

“ayruğın **eydimezem** gelmez dile

niçe eydem ma ‘lum olmaz dil-ile” (GN 946)

“kendüyi kendü göre kendü bile

bākisin **eydümezem** gelmez dile” (GN 4629)

“iç yüzi cümle füsüsür **qubbenün**

diyümezem dil-ile şerhin anuñ” (GN 5761)

“Liki ben ol **qubbenün** ahvālini

eydemedüm lāyıkınça hālini” (GN 5817)

“gerçi dilde **eydimezem** adını

illa sözden añlayasın dadını” (GN 6019)

“oğlı kıızı bilmez anuñ hālini

añladımaz kimseye aḥvālini” (GN 6263)

“yaqılur ol kendü kendü hāl-ıla

söyleyüp **getürimez** derdin dile” (GN 6264)

“‘āşık’a medḥi anuñ yavlaq şirṯ

n’eylesün kim **eydemez** biñde birin” (GN 7438)

“dilüm ansuz **söyleyümez** sözini

yumup açmaz kimse ansuz gözini” (GN 7982)

“‘ışk-durur ol meclisüñ hem sākisi

eydimezem dile gelmez bākisi” (GN 817)

“ayruğın **eydimezem** gelmez dile

niçe eydem ma ‘lum olmaz dil-ile” (GN 946)

“virürse baña ḥaḳ biñ ādem yaşın

dürişüp **yazamayam** anuñ ḳaşın” (SNB 622)

“didi neylesümi **bilimezem**

bu müşkil işe çäre ḳılmamazam” (SNB 3197)

“didi neylesümi bilimezem

bu müşkil işe **çäre ḳılmamazam**” (SNB 3197)

“bakup gördi bir ḳal’a inen yüce

ki yüksekliğin **eydimezem** nice” (SNB 4191)

/+u-/

tep yarlıg-ḳadı **tidu umadam** ärkim tükämädi ärksiz idur men (İKPÖ XXVII/3)

tep yarlıg-ḳadı **tidu umadam** ärkim tükämädi ärksiz idur men (İKPÖ XXVII/3)

“ridi bügülenmekig bulmuş-l(a)r erser dyan küçi **üz-e uyur** üçün tığalı” (Üİ 103a-4)

“**uyur** tığalı adın nom-ı(a)rığ bilip öçmek uyur tığalı badaçı-ning” (Üİ 103a-9)

“uyur tığalı adın nom-ı(a)rığ bilip öçmek **uyur** tığalı badaçı-ning” (Üİ 103a-9)

“pirapı-sın bilmetin öçmek **uyur** tıdıp kelmedük üdki toğmadaçı” (Üİ 103a-10)

“tıptiser anda turmuş öng-l(e)r **uyur** üçün tığalı adın öng-l(e)r-ig” (Üİ 103b-12)

2.6.28.2. İktidar-muvaffakiyet-alışkanlık

/+Ø-/

“ne yanlığ bu devlet **turumaz** kaçır

tirilmiş neñiñi tükel ol saçar” (KB 5188)

2.6.28.3. İktidar-muvaffakiyet-bağlılık

/+al-/

“tañ imes ger yārdın bir dem **bola-alman** yırağ

kim niçe baqsam yakınrağdın körünür yağşırağ” (BV 314/1)

“gerçi diy-alman ki n’itkil n’itmegil ey muğ-beçe

hecr ile cānımğa her dem yitmegil ey muğ-beçe

rahm itip her dem kaçımdın kitmegil ey muğ-beçe

köz yüzüñdin almasam ‘ayb itmegil ey muğ-beçe

ıley-alman dādedin **ğāyib** min-i hayrān sini” (BV 656/30)

“dimeñ ol şūh-ı belā ösrük yitişti kıl hāzer

veh n’itey kim bu belādın **ıley alman** ihtirāz” (FK 226/6)

“bu kiçe kaçıd melālidin eger vehm itmesem

iy nevāyī kim **tapa algay** sözüüm itmāmını” (FK 638/7)

“sitemidin **kaçı alman** ki barur

köñlüm ol şūh-ı sitem-kār sarı” (FK 661/3)

/+bil-/

“*Ƙorƙar boldum, taƙı halvat hoşluƙıdın **kèçü bilmez-men.***” (NF 7/12)

“*Èmdi eger benim dânimke kirmeseñ, saña bu kızımı bërmez-men tedi, kerek kim Naşrânî bolsañ, tedi erse, kızdın **i ‘râz ƙılu bilmedi,** aydı.*” (NF 365/4)

“*işiginidin **kitebilmedi** cānım bülbüli bir dem*

çün uşbudur cihân içre benim bāğ u gülistānım” (HHD G648/3)

“*dildār tudaƙı maña cāndur **kiçebilmen***

kim kiçgeni bar ‘ömri içinde süçi cāndın” (HHD G765/6)

“*āsān **kiçebilmes men** anıñ la ‘l-i lebindin*

çün müşkil irür barçağa kiçmek süçi cāndın” (HHD G766/2)

“*kiçe ƙan yaş iğladım köçiñ başında ança kim*

*körgeli seni **kiçebilmedi** hıç ƙandan kişi*” (HHD G951/4)

“*tâ giriftarının **âzâd olabilmen** gamdan*

“*derd ü gamdın cüda **bolabilmen***

derd ü gamdur maña çü yār-ı ƙadīm” (HHD TCB1/(9)3)

“*‘anber bigi zülfindin anıñ cān **kiçebilmes***

çün vaşl zamānında uşoldur şeb-i mi ‘rāc” (HHD G117/4)

“*men ‘ ƙılmaƙlıƙ için tīg çeker bolsa raƙīb*

*men ‘ **ƙılabilmes** uşanıñ yüzidin ƙat ‘-ı nazar*” (HHD G408/4)

“*mahbûbların cennet-i kûyun **koyabilmem***

vâiz uyamam sana benim bāğlarım var” (ŞYD G116/4)

“*dünye şirin can ‘aziz*

*canımı **ƙıya bilmen** bellü bilgil*” (DDK D164/1-2)

“*dünye şirin can ‘aziz*

*canımı **ƙıya bilmen** bellü bilgil*” (DDK D165/8)

hiç kim olmasın ey serv giriftâr sana” (FD G20/8)

“kaddin helâkiyim **düşebilmen** ayağına
bir derde düşmüşüm ki bulunmaz nihâyeti” (FD G302/5)

“**terk-i** mey ü mahbub **edebilmen** mutlak
ger etmek olur derim zihi bî-hude laf” (FD Rubâ’iyyat 50/2)

/+u-/

“tâgzinip közin idi andıran **kefârü umatın**” (AçB.612/180-181)

“**kefârü umatın** ür keç tetrü körü turup” (AçB.612/181)

/+Ø-/

“köñül kimni sevse kamuğı seviğ
körür közke ursa **körümez** bolur” (KB 537)

“hâsta cānımnı **ayamas men** eyā cān sendin
ger bolabilse bu üstādlık anda maqbūl” (HHD G594/4)

“köñlüm **kitemes** her niçe kim körse cefānı
bu şabr u taħammül bile bilmen ki ni cān min” (LD 183/6)

“bu kim bunda tırduğ degüldür yavuz
dahı yirde anı **idemeyevüz**” (SNB 2085)

“dil-rübālarla ‘aceb keşreti var her yoluñ
geçemez hūblarından gönül İstanbūluñ” (BD G267/1)

“düşüp ol cefā-şi ‘āra gönül oldu pāre pāre
çekerim gamuñ ne çāre **geçemem** maħabbetim var” (EVD G24/4)

“la ‘l-i cān-baħşuñı şun bezmde ey şūh emelim
geçemem būs-ı lebūñden emelimdir emelim” (EVD Muhtelif Kıt‘alar 29/1)

“**edemen terk** fuzūlî ser-i kûyun yârın
ne kadar zulm yeri ise bana hoştur vatanım” (FD G204/7)

“bezm-i şerâbdan **geçemem** doğrusu nedîm

işret tabîatımca tarab meşrebimcedir” (ND G13/5)

“*dostun yüzi gül bana ‘âşıkam yol bul ana*

kaykımazam dört yana çün buldum ‘ışk erini” (YED 397/6)

“*sevdüm seni ben cāndan cānum seven ölsün mi*

ayrılmazam senden cānum seven ölsün mi” (ADD 183/1)

“*gözüm yumamadım yâra nazardan*

ne denli cevr okun ettiyse pertâb” (APD G13/6)

“*bununı rencin ben zâhir kılumasvan*

hakîkat ‘âşıklık kâr kılmuş emdi” (KY B34r7)

“*cihâni gezüp anı görimezem*

*bu müşkil ki hem **terkin urımazam***” (SNB 4121)

“*mahbûbların cennet-i kîyun koyabilmem*

*vâiz **uyamam** sana benim bâglarım var*” (ŞYD G116/4)

“*dervîş **ayrılmaz** evvelki demden*

hiç fûrkat olmadı nasîbdür visâl” (YED 156/2)

2.6.28.4. İktidar-muvaffakiyet-basiret

/+bil-/

“*begin kıluda **ağra bilümez** özüm*

çığayığ bayında seçümez közüm” (KB 4724)

/+tut-/

“*neteg beg bolur ol buğun erkligi*

*köni egrini **ağra tutmaz** ögi*” (KB 5885)

“*kalı arzu yir ol törü birgüçi*

*köni yalğanığ **ağra tutmaz** tuçı*” (KB 5887)

/+Ø-/

“kişi emgekini **bilümez** kişi

tükel uç bolur bu ay ilçi başı” (KB 1598)

“begin kıluda adra bilümez özüm

çığayığ bayında **seçümez** közüm” (KB 4724)

2.6.28.5. İktidar-muvaffakiyet-beceri

/+al-/

“közüm cemālijizni körer künde bir velī

ol körmegi bile **tapa almas** bu açınız” (HHD G444/2)

“közi kaşı kaşında könjüller şikār iter

ol türknij kişi **çekealmas** kemānını” (HHD G935/3)

“fāş kılmañ rāz çun kim **asray-almay** kıldıñız

özgelerdin asramak bārī temennā kılmañız” (BV 216/2)

“çın nevāyī ‘ışk rāzın **asray-alman** kıldı fāş

atını rāz ehli tumārıda inşā kılmañız” (BV 216/9)

“yār dirler iylemiş külbemğa kilmek ihtiyār

veh ki **iyley-almagum** bī-ihtiyār efgānnı **hıfz**” (BV 284/5)

“ayta-alman **asray-alman** ‘ışk sırrın āh kim

şa ‘b irür ihfāsı vü müşkildür izhārı anıñ” (BV 363/9)

“rahm az u cevr köp kılmağ şānemler de ‘bidür

ger **kıla alsañ** anı köprek bu birni az kıl” (BV 389/5)

“nevāyī n ‘iter kābe kavseyñ eger

tapa alsa kaşıñ kibi ikki yā” (FK 6/9)

“min çu **asray almadım** sırrımnu n ‘iylep ‘ayb itey

düşmen-āyīñ dostlar ger āşkārā kıldılar “ (FK 159/6)

“‘ış ü rāhat kuşların **şayd iyley alman** gerçi bar

köz yaşydın dāne vü cān riştesidin ilmekim” (FK 426/6)

“ta ‘aşşukumdın irig pendler hālāş itmes

bu bendni **kise almas** kişi igekler ile” (FK 582/3)

“kuyaş yok ki bir zerre māhiyyeti

tapa almadı sa’y ile fikretim” (FK 981/93)

“cefa kılğalı koysa vīrānıma yüz

eger **kavlay alman** kaçā hōd alur-min” (FK 734/2)

“ger **koya almas iseñ** bu yolğa ğam

‘ışķ āyīnide bolsañ nā-tamām” (LT 1378)

“ornıdın ikki ‘aşā tutmay **kopa almas** nebat

sargarıptur ğüya irniñ hasretindindür ‘alīl” (LD 148/7)

“seniñ yayıñni hīç kim **tarta almas**

munuñ tig kim kaşıñni ya kılıp sin” (LD 196/2)

“andaķ kim öz hōd ahvālīga köre **ayta alurlar.**” (ML B7-b/10)

“... türk tili bile **tekellüm kıla almaslar** ve tekellüm kılğanning ma ‘nāsın hem bilmesler.”
(ML B7-b/12)

“... hīç kaysı munung muķābeleside **dem ura almaslar.**” (ML B8-a/15)

“... türk tili bile aytmāğaylar belki köpi **ayta almağaylar ...**” (ML B23a-/17)

“faşīh türkler kaşıda **okuy** ve ötkere **almağaylar.**” (ML B23a-/18)

“faşīh türkler kaşıda **okuy** ve **ötkere almağaylar.**” (ML B23a-/18)

“... andaķ ki kirek meşğüllük esbābın **tüze almadılar** ve ol nev ‘ tab ‘ netīcesi körgüze
almadılar...” (ML B42-a/4)

“... andaķ ki kirek meşğüllük esbābın **tüze almadılar** ve ol nev ‘ tab ‘ netīcesi **körgüze**
almadılar...” (ML B42-a/4)

“tīğ-ı ğamzenğa ecel suyı meger birmiş każā

kim yasay almas tik ol nev' hıç üstād tıg̃" (NŞ 301/6)

"kıla almas *karı dı̄bā kiyip özni zı̄bā*

şāl hem kiyse yigitke yaraşur zı̄bālık" (NŞ 316/7)

"ey nevāyīfakr *yolında ura aldım kadem*

tā salıp özlük yükin özni sebük-bār eyledim" (NŞ 431/7)

"mini devran bozuptur siz yasay almay-siz ey aḥbāb

maña ni cürm ezelde çün bozuk mundak yasalğay-min" (NŞ 471/5)

"ilāhī seniñ senāñni ayta almas-men." (KE 212r3-4)

"nēçik kişi yolsuz bara bilmes kayda tiler alay tēñiriniñ sövmekinden başka nē kim yol bar kökteki ḥanlıkta baralmas-biz tēñeri katında" (CC 62a/29)

"... ol ilan boy[ı]na yamanlıḥ étse canına éte almas basa Tēñri yetesi boy[ı]n canın öldürür" (CC 63a/34)

"sagınsa-mēn bahasız kanını

kim ḥristoz töktü sö[v]üp kulunu

tyalman yaşımni

kim unutgay munça iygilikni

kim içip tatlı çokrak suvunu

toydırdı canını" (CC 75a/2)

"düşmen seni körüben iygü 'amel içinde

da 'vī kuşun tuta almas kırup bahāne aḡın

barbaṭ üni niçe kim ḥoş müstaḡīm bolsa

muṭrib ilin uzatıp burmas anıñ kulaḡın" (GT 63b/4)

"kaçan fāris bu hal üzere maḡlūb bolsa bes kılıçı birle hıç 'amel kılaalmas bel-kim kılıçı ilindin tüşgey ve 's-selām" (MG 93b/6)

/+bil-/

“**yitişebilmese** her kişi özi sırriña
 ni ‘aceb bolğay özi ‘ālem içinde cāndur” (HHD G176/4)
 “derem êkki yüzde zekât bês derem
bêrü bilse tevfiķ `ināyet kerem
 êrür dünya fānī bu māl memleket
 kanı māl-ı kārūn kānı ol karam” (MM 189-2)
 “yüz eligde kēdin bilingen hisāb
 biliñ mundın öñrū kélür rāst şavāb
 bu tertīb **bilü bilse** mü’min kişi
 zekātü’l-ibilde muñı yok cevāb” (MM 216-3)
 “özin kēçmeginçe mürīd bolmas ol
 mürīd bolmağınça nişān bulmas ol
 nişānı nişānsız **bulu bilmegey**
 munı tökmeginçe anın tolmas ol” (MM 268-3)
 “bu ülfet tutar ‘ām u hayvān körüp
 bu şohbet êrür hāş biliñ olturup
 ayıtmaq **bile bilse** bolmas tamām
 nişān hod bulunmas tilese sorup” (MM 316-3)
 “hāķīkatde hāķnı **bilü bilse-sên**
 muhāl hāķdın özge kolu bilse-sên
 sivāllah sözindin köñül hāli kıl
 nurullah nurındın tola bilse-sên” (MM 329-1)
 “hāķīkatde hāķnı bilü bilse-sên
 muhāl hāķdın özge **kolu bilse-sên**
 sivāllah sözindin köñül hāli kıl

nurullah nurından tola bilse-sên” (MM 329-2)

“*hâkikatde hâknı bilü bilse-sên*

muḥâl hâkdın özge qolu bilse-sên

sivâllah sözindin köñül ḥâli kı

nurullah nurından tola bilse-sên” (MM 329-4)

“*derem êkki yüzde zekât bêş derem*

bêrü bilse tevfiḳ inâyet kerem

êrür dünya fânî bu mâl memleket

kanı mâl-ı kârün kânı ol kıram” (MM 189-2)

“*yüz eligde kedin bilingen hisâb*

biliñ mundın öñrü kélür râst şavâb

bu tertîb bilü bilse mü'min kişi

zekâtü'l-ibilde muñı yok cevâb” (MM 216-3)

“*özin keçmeginçe mürîd bolmas ol*

mürîd bolmağınça nişân bulmas ol

nişânı nişânsız bulu bilmegey

muni tökmeginçe anın tolmas ol” (MM 268-3)

“*bu ülfet tutar 'âm u ḥayvân körüp*

bu şöḥbet êrür ḥâş biliñ oturup

ayıtmak bile bilse bolmas tamâm

nişân ḥod bulunmas tilese sorup” (MM 316-3)

“*hâkikatde hâknı bilü bilse-sên*

muḥâl hâkdın özge qolu bilse-sên

sivâllah sözindin köñül ḥâli kı

nurullah nurından tola bilse-sên” (MM 329-1)

“*hakikatde haknı bilü bilse-sen*

*muhāl hakdın özge **kolu bilse-sen***

sivāllah sözindin köñül hāli kıl

nurullah nurındın tola bilse-sen” (MM 329-2)

“*hakikatde haknı bilü bilse-sen*

muhāl hakdın özge kolu bilse-sen

sivāllah sözindin köñül hāli kıl

nurullah nurındın tola bilse-sen” (MM 329-4)

“*sarp yorır-iken kazılık ata nāmerd yigit bine bilmez, binince binmese yig.*” (DDK D4/5)

“***çala bilen** yiğide oğ-ile kılıçdan bir çomak yig.*” (DDK D4/6)

“*ğara saçum uzanur gördüm, uzanuban göziümi örter gördüm, bilegümden on parmagımı kanda gördüm, niçe kim bu düşü gördüm, şundan berü ‘aqlum uşşum **dire bilmen**, hanum kardaş menüm bu düşümi yorgül maña didi.*” (DDK D43/6)

“*ğara bulut didigüñ senüñ devletüñdür, kar ile yağmur didigüñ leşkerüñdür, saç kayğudur, kan karadur, kalanısın **yora bilmen** allah yorsun didi.*” (DDK D43/9)

“*gördi **beceri bilmez**, aydur:*” (DDK D88/4)

“*hadis’dür mustafā’dan ‘ışkıla ikrar didi*

*binde bir ‘arîf bunu bakup **okıyubilmez**” (YED 110/7)*

“*hakk’ı bulmak isteyenler eyledün nefsinı dervîş*

*çalap bize mürşid virmiş dervîş **olubilsem** dervîş” (YED 123/1)*

“*nefs yolından geçemezın ‘ışk şarābın içemezın*

*gönlüm kara açamazın dervîş **olubilsem** dervîş” (YED 123/2)*

“*hakk’a yakın olam mı ki rahmetine talam mı ki*

*iremedin ölem mi ki dervîş **olubilsem** dervîş” (YED 123/3)*

“*bu ‘acāyib sevdā düşdi gönlüm karār kılmaz benüm*

*bildüm işüm cümle hatā dervîş **olubilsem** dervîş” (YED 123/4)*

“dosta bilişene irsem dostun yolına yürisem

‘ârıla nāmūsı kosam dervîş **olubilsem** dervîş” (YED 123/5)

“bir gün işüm tamām ola hep itdügüm gümān ola

meger hak’dan emān ola dervîş **olubilsem** dervîş” (YED 123/6)

“eger virürlerse emān kullugum olmadı tamām

iy bî-çāre yūnus hemān dervîş **olubilsem** dervîş” (YED 123/7)

“kanadunı **aça bilürsin**

açuban uça bilürsin

deryālar geçe bilürsin

söyle bülbülcügüm söyle” (YED 343/9)

“kanadunı **aça bilürsin**

açuban **uça bilürsin**

deryālar geçe bilürsin

söyle bülbülcügüm söyle” (YED 343/9)

“kanadunı **aça bilürsin**

açuban uça bilürsin

deryālar **geçe bilürsin**

söyle bülbülcügüm söyle” (YED 343/9)

“uşda miskîn yūnus tapdug’umuz dost yüzidür

inanmayan işbu söze **eydebilsin** eytdüğünü” (YED 401/7)

“**eydebildükçe** bu dil tekrārını

eydedursun durmadın ikrārını” (GN 6015)

“işitgey irdim anıñ ağızıdın söz

kiçebilsem gümān u hem yakīndin” (HHD TCB2/(6)3)

“öz sözün hāfız **aytabilmes** aña

kim besī ‘izzet ü celali bar” (HHD TCB3/(7)8)

“körebilmeseniz anıñ qaddin

büstānlarda serv ü tal körüñ” (HHD TCB3/(9)7)

*“bolay bu nefsdin kizley taqı eyle **çıqabilseñ***

beķā yüzini körgüzgey uşol dem rehber-i illā” (HHD G1/8)

“cān u köñüllere ħudā kıldı nazār cüda

*tā **bolabilse** kaṭreler baħr-i vücūdğa āşinā” (HHD G13/1)*

“men riyāzet çeke uş imdi ferişte bolayım

*ħoş **bolabilsem** uşol şāh-ı melek-ħūy bile” (HHD G16/6)*

“āb-ı kevser rüzī bolğay irdi ħāfizğa revān

*cān **birebilse idi** ol la ‘l-i rūḥ-efzāsına” (HHD G33/7)*

*“cān saña lāyık **bolabilse** çekeyim men revān*

ni kılabilgey men uşbu cānnı men sendin ayab” (HHD G71/5)

*“**aytabilmen** miñ sözüim barında miñdin birini*

rahm itib ħālimğa kılganda nazār nāğāh dost” (HHD G87/2)

*“cemāl ü ħüsnüñ vaşfinı **aytabilmedi** ħāfiz*

çū zerre mihr cemalindin eylemedi rivāyet” (HHD G104/7)

*“kim ‘aşķda cāndın **kiçebilmese** revānī*

andağ kişidin cān bile bīzār irür ‘ıyd” (HHD G126/5)

*“ķurbān-ı muħabbet **bolabilgenge** bu yolda*

bir demde şafā yüz miñ ü şad bār irür ‘ıyd” (HHD G126/6)

“tena ‘um uşanıñ derdi birle ‘aşķındın

*şeh-i cihān **kılabilmesni** bu geda kıladur” (HHD G148/5)*

“cümle yārān bile bīgāne bolub iy ħāfiz

*ğer **tüşebilseñ** uşol yār bile tenhā ħoşdur” (HHD G153/7)*

- “ni kim ol zülfün şifâtında didiler ehl-i hâl
cem ‘ **itebilmediler** âhir perîşân didiler” (HHD G323/6)
- “‘aşk sözün söz **bile bilmege** bolmas tiyü
hem bu söz ile anı şerh ü beyân kıldılar” (HHD G324/6)
- “muhabbetiñni köñüldin **çıkarabilgey idim**
kazâ okığa ger tapsam irdi men tebdîr” (HHD G383/5)
- “cândın kiçeyim tir men anıñ ‘aşkı bilen kim
cândın **kiçebilmey** kişi cânânını bilmes” (HHD G456/3)
- “‘aşk-ı bâkî birle fânîdin **kiçebilseñ** tamâm
körge sen ol hâl içinde katre-i derya-yı ‘aşk” (HHD G513/5)
- “cânım bile kuldur men uşol şâh-ı zamânğa
lîkîn **kılabilmes** men aña hizmet-i lâyıķ” (HHD G517/2)
- “zülfî sevdâsına tüşgeli baş oynamak için
cem ‘ **itebilmedi** bu hâl-i perîşânı köñül” (HHD G583/5)
- “vaķt sultânı **bolabilmes irsem**
öz vaķtim bile hâfız bigi sultân bolayım” (HHD G616/7)
- “dür nişâr itdim aña köz şadefindin lîkin
kıymet ü qadr **tapabilmedi** bu dürr-i yetîm” (HHD G643/5)
- “‘aşkı yolıda nâm u nişândın **kiçebilseñ**
hâfız saña bolğay idi ‘uşşâķ ara nâm” (HHD G660/7)
- “kim sewse dilârâmını cândın **kiçebilgey**
cândın kiçebilgen bu cihândın kiçebilgey” (HHD G808/1)
- “kim sewse dilârâmını cândın kiçebilgey
cândın **kiçebilgen** bu cihândın kiçebilgey” (HHD G808/1)
- “cândın kiçiben derdni hâşıl **kılabilgen**

maḫsūdnu tapğay taḫı dermānğa yitişgey” (HHD G812/4)

“*murād-ı cānnı iy ḫāfız **ḫılabilgey idim** ḫāşıl*

tapabilsem cihānnıñ içre āḫır demde cānānnı” (HHD G899/7)

“*men hīç **bilebilmedim** iy yār özümni*

geh genç körer men taḫı geh mār özümni” (HHD G922/1)

“***çekebilmen** közi ḫaşıda cefā ḫaşlarıdın*

çün ḫatıḡ irür uşol türklerniñ ikki yası” (HHD G929/5)

“*yasasını **çekebilmen** közüñniñ*

ḫatıḡ irür uşanıñ çün kemani” (HHD G934/6)

“*aḫırsa ödürse **seçe bilse** öz*

ḫamuḡış içinde yitiḡ tutsa köz”

(*ayırt eder, eler ve seçebilir, her işte gözünü keskin tutarsa*) (KB 329)

“***tuta bilse** devlet tezümez turur*

ḫalı tezse tegmez yana terk kezig” (KB 713)

“*kelir ḫut **tutabilmese sen** barır*

birür neḡ yiyü bilmese sen alır” (KB 724)

“*kelir ḫut **tutabilmese sen** barır*

*birür neḡ **yyü bilmese sen** alır*” (KB 724)

“*ḫalı **sözleyü bilmese** til sözüḡ*

yaşıl kökte erse kör indrür özüḡ” (KB 1003)

“***tire bildi** bu öz yiyü bilmedi*

künüm keçti öknüp asıḡ ḫılmadı” (KB 1285)

“*tire bildi bu öz **yyü bilmedi***

künüm keçti öknüp asıḡ ḫılmadı” (KB 1285)

“***tuta bilmese sen** aḫın munça neḡ*

saña yetmegey kör sarıg kılğa ej” (KB 1288)

“**tire bildiñ** altun yiyü bilmediñ

bu altun yığıp bir nelük birmediñ” (KB 1674)

“*tire bildiñ altun **iyü bilmediñ***

bu altun yığıp bir nelük birmediñ” (KB 1674)

“*tügük yüz irig söz küvez kür kılık*

*kişig yirgürür **köndrü bilmez** yorıq*” (KB 2077)

“*serimlig kerek hem **tuta bilse** öz*

közin keç küdezse tilin tıdsa söz” (KB 2480)

“*bulup dünya malın **iyü bilme***

sakış tegdi ülgı ağır yüdgüke” (KB 3927)

“*kalı bu tigüni **iyü bilme***

katılma koğu bir küyer ot yisü” (KB 5396)

“*işin iş biligli kişilerke bir*

ılu bilme iş sınıp kağgu yir” (KB 5534)

“*bu tüş ‘ilmi bilgü kerek aşnu keç*

yöre bilse ötrü idi saknu keç” (KB 5993)

“*saña tegdi kaç kün bu kağgu sakınç*

tegümediñ işke işin ne erinç” (KB 6350)

“*kanı ol suķ ilçi ilim az tidi*

*öküş il küçedi **iyü bilmedi***” (KB 6438)

“*isizim yigitlik isizim yiğitlik*

tuta bilmedim men sini terk kaçıttım” (KB 6522)

“**öğü bilmez** erke öğüt öğretür

anıñ berr u cudı bedi ‘ ihsanı” (AH 45)

“Yā Muḥammed, sen ol kimersemi [kim] sewer-sen, **köndürü bilmes-sen**; kimni tilese, köndürgen Tañrı te ‘ālā men turur-men tēp aydı.” (NF 6/7)

“Velākin Beş̄ir atlıg şahāba bir loḡmanı yuttı bu ḡabarnı bilgince taḡı neçeme kim katıḡlandı **ḡaytaru bilmedi**.” (NF 34/2)

“Eger ümmetlerin tün kün içinde on namāzı **öteyü bilmeseler**, taḡş̄ırlıḡ bolḡaylar.” (NF 59/8)

“Körer kim türlüg ‘uḡbatlar kim hēç kimerse anı **ş̄ıfat ḡılu bilmegey**.” (NF 61/13)

“Andaḡ ewler turur kim hēç ādamī anıñ körkini taḡı z̄inetini **ş̄ıfat ḡılu bilmegey**.” (NF 64/11-12)

“Yana bir ḡavmnı kördüm, ḡarınları iñen uluḡ turur, hēç ḡarınlarını **kötrü bilmesler**, yüzün süriyü yā taḡı yanın süriyü yürirler.” (NF 67/6)

“Barçalarıning i ‘tikādları andaḡ erdi kim bizlerni kimerse **ḡalaba ḡılu bilmegey tēp**.” (NF 71/1)

“ḡaçan kim kāfirlarnıñ ba ‘zısı öldi, ba ‘zısı taḡı Tāyifka ḡaçtılar, ba ‘zısını tuttılar, yılḡı ḡaralarını, mallarını tawarlarını, oḡul ḡızlarını **ḡaçuru bilmediler**.” (NF 75/2)

“Ol tākđın bir uluḡ tācını asıp başını **kötrü bilmegeni** üçün başı üzesinde keydürüp turur erken nāḡāḡ bu tāk ekki pāra bolup yıḡıldı.” (NF 82/4)

“Bu ḡalīfalıḡ, işi iñen ağır iş turur, tēgme kişi bu işniñ ‘uhdasındın **çıḡa bilmegey**, men bu işni kimke teslīm ḡılayın tēp ḡadḡurdum.” (NF 102/2)

“Cum ‘a namāzı **ḡılu bilmedi**.” (NF 106/9)

“Öz yaḡ yawuḡlarıḡa ş̄efaḡat saḡınıp tegme birini bir elge beglikke ıḡsa taḡı anlar kerekinçe bēḡlikni saḡlayu **bilmesler**.” (NF 121/14)

“Oḡlum ḡatununu **talāḡ ḡılu bilmez**, ḡalīfalıḡ neteg ḡılu bilgey?” (NF 122/3)

“Bu işke endişesiz kirgen kişi üküş nedāmat yegey, hem taḡı tegme kişi munı **ḡılu bilmegey tēdi**.” (NF 145/8)

“Mi ‘rāc keçesi erdi kim uçmaḡka teferrüc ḡılurda bir yüksek köş̄k kördüm kim anıñ ş̄ıfatını ādemī **aytu bilmegey**.” (NF 164/17)

“Bir érke tört hatun almaq revā bolur, taqı köñli neçe tilese quma almaq revā bolur, velākin bu hatunlar ara **‘adl qılu bilse.**” (NF 192/12)

“Eger hatunlar ara **tüzlük qılu bilme**se, bir hatunğa kanā‘at qılmaq kerek, neteg kim Tañrı te‘ālā Kelāmi içinde habar bérü yarlıqar.” (NF 192/15)

“Haq te‘ālāniñ ‘ilmi derya turur, kimerse Haq te‘ālāniñ ‘ilmini **tamām qılu bilme**s.” (NF 194/17)

“Eger kim miñ oñlum bolsa, Haq te‘ālāniñ rizāsı üçün keçtim, tedi erse, şeytān-i la‘īn Hācarnı **azğuru bilmedi.**” (NF 214/6)

“Ya nī hēç kimerse **nuşrat bérü bilme**gey temek bolur.” (NF 230/4)

“Hēç kimerse añar qarşu turup **bağş qılu bilmez erdiler.**” (NF 231/11)

“Eger sökel bolsa, **örü turu bilme**se, oturup qılğay.” (NF 240/14)

“Eger taqı **olturu bilme**se, yatıp işārat qılu namāz qılğay ve eger çerigde bolsa taqı namāz vaqtı kelse, imām qavmni ekki ülüş qılğay.” (NF 240/14)

“Eger dünyā maħabbatını köñüldin çıkarmadın namāzka şüru‘ kılsa, neçeme kim namāz içinde ol vesveseni def‘ kılayın tēse, **qılu bilme**gey taqı zaħmat içinde bolğay.” (NF 244/11)

“Taqı hēç ‘ilmke fikr kıtur neerse **hāşil qılu bilmez.**” (NF 244/15)

“Hēç ādemī şifatını qılu bilmez.” (NF 252/5)

“Yā Abā Hüreyre, men mundağ **qılu bilme**gey-men, tedi erse, Abū Hüreyre razhu aydı: Andag erse mendin yırağ kētgil, tedi.” (NF 258/14)

“Yok yā Yahyā, men seni hēç **şayd qılu bilmedi**m.” (NF 268/2-3)

“Andag kim ol sewüngenimni hēç **şifat qılu bilmez-men.**” (NF 271/15-16)

“Erte ol elgim birle hēç neerse **tuta bilmedi**m.” (NF 289/13)

“Kim kim nefş arzūlarını men‘ kıtur bolsa, şübhelig ta‘amlardın **saqlanu bilgey** ve eger özini nefsnıñ arzūlarını men‘ kılu bilme

“Kim kim nefis ārzūlarını men ‘ kıılır bolsa, şübhelig ta ‘amlardın saklanu bilgey ve eger özini nefsnîñ ārzūlarını **men ‘ kıılı bilmese**, şübheke taķı tüşer, ħarāmķa taķı tüşer.” (NF 300/11)

“Ol daraĥtnîñ uluĝluķını taķı körkini taķı yaşıllıķını hēç kimerse **şifat kıılı bilmegey**.” (NF 319/9)

“Tüşümde körer-men uçtmaĥ ĥūrlarındın bir ĥūrānı, anıñ ĥüsnini taķı cemālını ādemî **şifat kıılı bilmegey**.” (NF 320/10)

“Kaçan kim kēçe boldı erse, kökke aşalım, tēdiler erse, **aşa bilmediler**.” (NF 367/4)

“Men ēkki yüz on ēkki yıl boldı kim tā ‘at ve ‘ibādat birle meşĝūl turur-men, hēç munuñ teg **kıılı bilmez-men**, ta ‘ām taķı tenāvul kıılır-men.” (NF 369/10)

“Taķı benim āvāzım kaķıĝ turur taķı kaķıĝ sözlemek ‘ādat kıılıp turur-men hēç aķru **sözleyü bilmez-men**.” (NF 371/14)

“Yā Resūlallāhi, men üç ma ‘şiyat birle mubtalā bolup turur-men, hēç nefsumni **men ‘ kıılı bilme[z-me]n**.” (NF 381/9)

“Kaķuĝ vaķtta köñlini **ĥāzır kıılı bilmese**, ĥıdmat vaķtında bārî köñlini ĥāzır kıılmaķ kerek, öñin neerselerniñ teşvîşini köñüldin çıķarmaķ kerek.” (NF 429/5-6)

“yaķm̄ bildi, köñli **tölenü bildi** iş-ni” (ME 219-2)

“melîke birle ĥoş ‘işret kıılıñız

köre bilmez kişi baĝrın tiliñiz” (HŞ 201)

“ni şūret kim kıılırmen anda yoķ til

uç-a-bilmez ni kuş kim çızsamen bil” (HŞ 501)

“saķındılar **tuta-bilmedi** tizgin

biri anlamadı kâşıd barurın” (HŞ 774)

“henüz şükriñni **aytu bilmegey men**

tümendin birin aytu bilmegey men” (HŞ 3166)

“henüz şükriñni aytu bilmegey men

tümendin birin aytu **bilmegey men**” (HŞ 3166)

“kişi kim öz sözün **kizleyü bilgey**

yamannı edgüdin közleyü bilgey” (HŞ 3476)

“kişi kim öz sözün kizleyü bilgey

yamannı edgüdin **közleyü bilgey**” (HŞ 3476)

“urur başka **ata bilmez** sapan taş

biligsizlikdin ağrıgda kalur baş” (HŞ 3549)

“**kıya bilmesem** ilgiye eger su

kebābı kılğa men hem otka karşı” (HŞ 3842)

“tonuñdın **kiterü bilmesem men kir**

itekiñ tozını silgey men āhır” (HŞ 3844)

“velī kim irdi içmekin küni çin

tiye-bilmedi içmekdin şāh özin” (HŞ 4124)

“işitti irse şīrīn kurtka ünin

tiyü bilmedi ol hāletde özin” (HŞ 4154)

“öküş katlansa kurtulmağğa andın

soñı ol **kutkaru bilmesem** özin” (HŞ 4337)

“aytmışlar: nūh yıgaç tikdi kırk yılda ol yıgaç ulğardı, yıgaçnı keşdi kimerse **keñürü bilmedi** ‘avacnı ünediler ol yıgaçnı südreyü ketürdi.” (KE 23v20)

“ibrāhīm aydı: men nücüm ‘ilminde baqdım maña ağırlık kelir teg turur **çıka bilmes-men tēdi.**” (KE 39v9)

“iblīs aydı: bu oğlannı **ege bilmedim** hācerğa barayın tēp bardı” (KE 50v20)

“olar yanmadılar, olar ma bularnı **yandura bilmediler**, sedüm melikge kelip aydılar.” (KE 57r12)

“... hīç kim **utru tura bilmes**, anı neteg kılur-miz?” (KE 111v20)

“melik olarğa bir baş üzüm bērdi azuğ için, **kötere bilmediler** bir uzun yıgaçnı yüzümniñ ortasığa soqtılar...” (KE 118r7)

“mevlī ta ‘āla tēgme sūre sayın bir ferişte ıddı **kötere bilmediler**, tēgme bir āyet sayın bir feişte ıddı kötere bilmediler, tēgme harf sayın bir ferişte ıddı hem kötere bilmediler.” (KE 119r20)

“mevlī ta ‘āla tēgme sūre sayın bir ferişte ıddı kötere bilmediler, tēgme bir āyet sayın bir feişte ıddı **kötere bilmediler**, tēgme harf sayın bir ferişte ıddı hem kötere bilmediler.” (KE 119r20)

“mevlī ta ‘āla tēgme sūre sayın bir ferişte ıddı kötere bilmediler, tēgme bir āyet sayın bir feişte ıddı kötere bilmediler, tēgme harf sayın bir ferişte ıddı hem **kötere bilmediler**.” (KE 119r21)

“mūsī katıg yöridi yūşa ‘ teñ yōri **bilmedi**.” (KE 129r21)

“men aç boldum **yōriyü bilmes-men**, ta ‘ām kerek tēp olturđı.” (KE 130r6-7)

“dāvūd ođlanlarığa bērdi, **oқыu bilmediler**.” (KE 136v6)

“men oş işni **ķilu bilmes-men** ammā kimersege yolķılađayın ol s[an]a] ķeltürgey.” (KE 139v14)

“andağ ķıldılar, **yēne bilmediler**.” (KE 142r11)

“... ģaťanı řavābdın **ayra bilsünler**.” (KE 142v10)

“bu du ‘ānı anıñ üçün ķıldı kim özgeler anıñ şükşin **öteyü bilmegeyler**, ol şükşin men öteyin tēdi.” (KE 146r9)

“teñsizni biz **ala bilmes-miz**, neteg ķılurımızni bilmes-miz.” (KE 186v6)

“... bir buzağunu ķavup **tuta bilmesler**.” (KE 196r13)

“ey ‘ömer bu munça ķiři birikip meni **tuta bilmesler**, şen yalguz barıp muģammed başın neteg ķeşer-şen?” (KE 196r14)

“... men [bar] erken kimerse **ķaşd ķıla bilmegey**, tēp bu beytni oқыu başladı.” (KE 205v18)

“resül ‘aleyhi’s-selāmnıñ ağı tağğa **aşa bilmedi**.” (KE 224r4)

“nêçik kişi yolsuz **bara bilmes** kayda tiler alay têñiriniñ sövmekinden başka nê kim yol bar kökteki hanlıkta baralmas-biz têñeri katında” (CC 62a/27)

“ave sırım barça bilgen

kim têñriniñ sênde bolgan

işl[e]rini **ayta bildiñ**

apostol[l]erge bild[i]rdiñ” (CC 71b/20)

“ave kimge yaş yaşından

us övretmiş têñri tuvgan

söz kim anıñ köp tañl[a]rın

ayta bilip-sên barçasın” (CC 72a/14)

“bu kaysı kulniñ ilinden ve tilinden kilgey kim anıñ şükri ‘uhde-sinden **çıka bilgey**” (GT 2b/11)

“hârunu’r-reşîd ayttı ay oğlum mürüvvet ve kerem ol turur kim andan kiçkey-sen eğer ‘**afv ite bilmesey** sen dağı anıñ anası-na sök-kül eyle kim...” (GT 44a/7)

“anıñ tig özdeñ idi ol yüzi ay

körer bolsa firişte yoldın azğay

sözi şekker özi fettân u ‘ayyâr

közi ğamze bilen zâhidler aldar

müferrih şive-li nâzük dilârâm

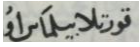
kıla bilmes idi ansız dil ârâm” (GT 70a/11)

“Kilmese kim yakın lutf bilen

Tüşer ol ir yırak ‘izzet-den

kendüne raħm kılmağan dâyim

kurtula bi[l]¹¹⁷mes ol meşakķat-dan” (GT 92a/5)

¹¹⁷ Yazmada şeklinde geçmektedir. Metinde ise “kutula bimes” şeklinde yazılmıştır.

“bir za ‘îf şayyādın-(niñ) ağına kavi balık tüşti **tuta bilmedi** balık şayyād ilinden ağın alıp kitti” (GT 94b/2)

“özge şayyādlar aña melāmet kılıp ayttılar anıñ bigin şayd iline tüşti **tuta bilmediñ**” (GT 94b/7)

“bu faż ĩlet bilen ħalāyık köñlin **şayd ite bilgey**” (GT 98a/13)

“kutula bilgey-mi ayttı eger ol ay yüzli-den selāmat **kutula bilse** müdde‘î-ler melāmetinden kutula bilmegey” (GT 119a/9)

“kutula bilgey-mi ayttı eger ol ay yüzli-den selāmat kutula bilse müdde‘î-ler melāmetinden **kutula bilmegey**” (GT 119a/9)

“tevbe kıldı ol oğrı ‘aczinden
kale-ge çün kemend **ata bilmes**
tut yimiş-den uzun ilin kısıka
ol ki kısıka durur yite bilmes” (GT 130b/6)

“tevbe kıldı ol oğrı ‘aczinden
kale-ge çün kemend **ata bilmes**
tut yimiş-den uzun ilin kısıka
ol ki kısıka durur **yite bilmes**” (GT 130b/8)

“ol ‘ālim bu melik oğluna yıl-lar zahmet çekip sa ‘y itti oğlan ‘ilm ve edeb-den hıç nime **hāşul kıla bilmedi**” (GT 144a/1)

“... dağı küreş-de eyle pehlevān idi kim hıç lim-irse arkasın yirge **kitüre bilmes**” (GT 148b/9)

“irdem-sizler irdem iyesin **köre bilmes**” (GT 168b/3)

“eger sağ ilin art kaşında bolsa ħavf turur kim aţ sekrise **minebilmegey-sen taķı tamām mingendin soñra yügenni tutup aţ başın köndergil**” (MG 11a/8)

“taķı andın kiçe körgil tā saña anıñ süñü-si yitişmesiün eger sen aña yitiştürüp **sañçabilseñ süñün-ni tizçe yirine kaytarğıl**” (MG 44a/7-8)

“taķı ikiniz bir kizdin ol muvācehet-ge kayıtar-siz kim saña vaşf kıldım eger **sançabilseñ** anda sançgıl yok irse artına azğına kesr kılğıl” (MG 50b/2)

“bu işlerni fehmi kılğıl ğalať kılmağıl eger ol tüşmesdin burun **sançabilseñ** sançdıñ” (MG 53a/5)

“saña yakın kilse süñüñni uzatğıl taķı sağıña kayıtğıl taķı yiriñde turğıl eger **sançabil-señ** sançgıl yok irse koyğıl kilsin sindin kiçsin” (MG 55a/6-7)

“süñüñni ilgeri tutup tizçe tüşgil kim sançmağa yitişgey-sen kaçmasdın burun taķı sançakörgil eger yahşu sançılsa seniñ birle aññ arasında yıkılır **sançabil-señ** sançdıñ yok irse kaçan sindin kilip kiçse sen minmekni tizlegil” (MG 56b/6)

“eger ol kişi anı kiçe birle iltip toprak-ka **kömebilse** köm-sün” (MG 74b/2)

“bu hilelerni kılmaķlık-ka eyesi hāzık ve hafıf kirek kim tuymadın tuydurmadın **kılabilgey**” (MG 74b/5)

“andın sonra sağ yanıñ-dağın atğıl eger **atabilseñ** kaçan munda taķı mahir bolsañ bes bir katığ ya alğıl” (MG 106b/4)

“eger bu tarıķa urup **urabilme**se atı-nıñ katığ yigürmekindin bolğay yāhūz topı meydan-nıñ bir yanına tüşmekdin bolğay” (MG 111b/9)

“eger mundın iksik bolsa ilinde titregey **urabilmegey**” (MG 114a/1)

“ma ‘ānī niçe kim gerekdür idemez

ve besātīn-i ma ‘rifetden bir gül **direbilmez**” (GN L2B3)

“ma ‘ānī niçe kim gerekdür idemez

ve besātīn-i ma ‘rifetden bir gül **direbilmez**” (GN L2B3)

“tutam sırruñı **gizleyübilesin**

gözüñ yaşını nicesi silesin” (SNB 1193)

“dilin ağızı içinde **tutabilen**

ki ininde hoş yatur iymın ilan” (SNB 3683)

“bişinci gün olıcağaz aħşamın

gine kal'aya varıbildi hemñ" (SNB 4388)

"bağısladı geydürdi gönül hoşın

zihī er ki başaribile işin" (SNB 5159)

"ulu işler olsa başaribilür

çeri düzmek ü il ü şarı bilür" (SNB 5247)

"cihānuñ görüpdür yazın u kışın

başaribilür pāzişāhlık işin" (SNB 5416)

"akıg-lıg-ıg yorgü-te adını tüketmek üz-e yol kirtüg neçe yorügin tuğa bililser yme" (Üİ 99a-14/15)

"eger tutgaç ok salsañ takı anıñ saru kirseñ süñünü ilindin salıp sen aña irişmeyin ol saña hīle kılğay kaçan aña yakın kirip salabirseñ tağdilur-sen" (MG 59a/1)

"âdeti uçmaktır ammâ kuşların aksi müdâm

uçabilmez muttasıl bâl ü peri olmasa ter" (FD K34/5)

"olmakta derûnunda hevâ âteş-i sûzan

nâyın diyebilmem ki ne hâlet var içinde" (ND G128/4)

"söyleşirdi ol dehân-ı teng-i şekker-bârla

alabilse gonca şîrîn leblerinden dâdını" (ŞYD G432/2)

/+bir-/

"kamuğ erdem öğret oğulka tükel

ol erdem bile bu tire birge mal" (KB 4508)

/+bol-/

"inâbet irâdet üze hoş sebat

kılıp kılsa tã'at biliñ bu şifât

bile bolsa mevşüf bu nefsnüñ atı

bolur muţma inne bulur ol necat" (MM 354-3)

“inābet irādet üze hoş sebat

kılıp kılsa t̄a‘at bilij bu şifāt

bile bolsa mevşūf bu nefsnüñ atı

bolur muṭma ‘inne bulur ol necat” (MM 354-3)

“... bir mevlānā luṭfīdin özge kim bir niçe maṭla‘ları bar kim ṭab‘ ehli ḳaşıda **oḳusa bolur.**” (ML B39-a/4)

/+ḳur-/

“şerī‘at bilip ḳaşd kılıp sormaḳ ol

ṭarīḳat kirip rāst yörüp barmāk ol

ḫaḳīḳat ṭalib maṭlubıñga tēgip

anıñ birle meclis **tüzü ḳurmaḳ ol**” (MM 347-4)

“şerī‘at bilip ḳaşd kılıp sormaḳ ol

ṭarīḳat kirip rāst yörüp barmāk ol

ḫaḳīḳat ṭalib maṭlubıñga tēgip

anıñ birle meclis **tüzü ḳurmaḳ ol**” (MM 347-4)

/+t̄er-/

“imāmğa uyuglı eger ěrmese

burun rek‘atını **tüzü t̄ermese**

imām ěkki yangā selam b̄rmedin

soñ oturuşda mesbūḳ kerek turmasa” (MM 132-2)

“imāmğa uyuglı eger ěrmese

burun rek‘atını **tüzü t̄ermese**

imām ěkki yangā selam b̄rmedin

soñ oturuşda mesbūḳ kerek turmasa” (MM 132-2)

/+tut-/

“*basakı kutu ol saña tapuğcı*

tuğa tutmasa sen bu ol kopğuçı” (KB 5557)

/+u-/

“*öçmek umak üz-e tarķarğalı niz-vani-l(a)rıg.*” (Üİ 107b-7)

“*erser töz-ün yol yme ök uyur tarķarğalı niz-vani-l(a)r-ıg*” (Üİ 107b-10)

“*bo tüz arasız basuğcı alķu bilig-l(e)r turmaz üçün atı bolmış*” (Üİ 122b-6)

“*braman 'ertürdüng bramen s(e)n umağay s(e)n bilgeli kayu aytıg-ing-ning*” (Üİ 104a-8)

“*ķuvrağ alķu barça umaz üçün tüzü ürtğeli tudğalı ažu-ça yme*” (Üİ 104a-16)

“*ķuvrağ yme ok umaz üçün tüzü ürtkelir bo teginmek-te ulatı köngül-teki nom-l(a)rıg tip*”
(Üİ 104b-4/5)

“*yagı bolup itinü yaratunu umaduk yana içikmiş bunça işig küçüg birtükgerü sakınmatı türk bodun ölüreyin urugsıratayın tir ermiş yokadu barır ermiş üze türk teñrısı türk iduk yiri subı ança itmiş*” (KT D10)

“*kaganlıg bodun ertim kaganım kanı ne kaganka işig küçüg birür men tir ermiş ança tip tabgaç kaganka yagı bolmış yagı bolup itinü yaratnu umaduk yana içikmiş bunça işig küçüg birtük(k)erü sakınmatı türük bodunug ölü[eyin urugsır]atayın [tir ermiş yokadu barır ermiş üze] türk teñrısı iduk yiri subı ança itmiş erinç*” (BK D9)

“*uça umatın olurur tir.*” (IB 61)

/+Ø-/

“*delürmek ağız tolu ķusmak ķişi*

toluğ söz ayumaz tutup ķusmışı

namaz içre külmek ķatıg hem buzar

bilij külmek ermes açılsa tişi” (MM 78-2)

“*velī 'ışk tili bir 'aceb til turur*

kim ögrense bu til bu cānın bérür

eger bolsa 'āşıkķa 'ışk muķtedā

*añar mäsivallah **kılumaz ğurūr***” (MM 334-4)

“*munuı tēg yörügli bulur bil vişāl*

ulaĝsız ulanmaı ħurūfsuz maıāl

*baııp anda özin **bulumas** kışı*

bilümes këter cümle ħisdin mecāl” (MM 376-3)

“*munuı tēg yörügli bulur bil vişāl*

ulaĝsız ulanmaı ħurūfsuz maıāl

*baııp anda özin **bulumas** kışı*

***bilümes** këter cümle ħisdin mecāl*” (MM 376-4)

“*delürmek aĝız tolu kıusmaı kışı*

*toluĝ söz **ayumaz** tutup kıusmışı*

namaz içre külmek kıatıĝ hem buzar

bilüı külmek ermes açılsa tişı” (MM 78-2)

“*velī ‘ıřķ tili bir ‘aceb til turur*

kim öĝrense bu til bu cānın bërür

eger bolsa ‘āřıkķa ‘ıřķ muıtedā

*añar mäsivallah **kılumaz ğurūr***” (MM 334-4)

“*munuı tēg yörügli bulur bil vişāl*

ulaĝsız ulanmaı ħurūfsuz maıāl

*baııp anda özin **bulumas** kışı*

bilümes këter cümle ħisdin mecāl” (MM 376-3)

“*munuı tēg yörügli bulur bil vişāl*

ulaĝsız ulanmaı ħurūfsuz maıāl

*baııp anda özin **bulumas** kışı*

***bilümes** këter cümle ħisdin mecāl*” (MM 376-4)

“ağzuñuñ noqtası teg oldı vüçüdum belüsüz

söylemezsem **göremez** dünyede deyyār beni” (ADD 152/6)

“şāhid-i zerrīn-kemer kimse **kuçamaz** bilin

ince bili kuçmağa sīm ile çok zer gerek” (ADD 191/3)

“eger çoban-ile varaçak olur-istem kalın oğuz bigleri benüm başuma kaçınç kaçarlar,
çoban bile olmasa kazan kâfiri **alınmaz-idi** dirler didi.” (DDK D50/2)

“bu ferş 'i gördük aldanduk henüz 'arş'a **iremedük**

bu 'arş'a ferş'e iy hāce gör e ferrāş olan kimdür” (YED 30/4)

“bir dem gelür **söyleyemez** bir sözi şerh eyleyemez

bir dem dilinden dür döker dertlülere dermān olur” (YED 49/3)

“bir dem gelür söyleyemez bir sözi şerh **eyleyemez**

bir dem dilinden dür döker dertlülere dermān olur” (YED 49/3)

“kim ki dostı sevdi ise hānūmānı terk iylesün

degmeler dostı **sevemez** dostun sevgüsü cāndadır” (YED 65/2)

“niçeler bu dünyede günāhını **yuyamaz**

'ömri geçer yok yire iy dirîga **tuyamaz**” (YED 105/1)

“niçeler bu dünyede günāhını **yuyamaz**

'ömri geçer yok yire iy dirîga **tuyamaz**” (YED 105/1)

“nefs yolundan **geçemez**in 'ışk şarābın içemez

gönlüm kara açamazın dervîş olubilsen dervîş” (YED 123/2)

“nefs yolundan **geçemez**in 'ışk şarābın **içemez**in

gönlüm kara açamazın dervîş olubilsen dervîş” (YED 123/2)

“nefs yolundan **geçemez**in 'ışk şarābın içemez

gönlüm kara **açamazın** dervîş olubilsen dervîş” (YED 123/2)

“ikilikden **geçemedün** hāli kālden seçemedün

hak'dan yana uçamadun fakîlik oldu sana fak" (YED 130/4)

"ikilikden geçemedün hâli kâlden seçemedün

hak'dan yana uçamadun fakîlik oldu sana fak" (YED 130/4)

"ikilikden geçemedün hâli kâlden seçemedün

hak'dan yana uçamadun fakîlik oldu sana fak" (YED 130/4)

"er oldur ki menzilin her-dem gösteri tura

degme 'ârif bu düşü yoramaz işi degül" (YED 164/4)

"dost diyü geçdi bu 'ömrüm başarmadum dost kullığın

koyam başara ol beni ben hîç iş başarımazam" (YED 174/4)

"bir kezden ol oldum ahî benden ümîd yokdur bana

ben olısam pes ol kanı ben bu sırra irimezem" (YED 174/5)

"degmeler eydür yünus'a katlan bugün-yarın diyü

cehd ideyim bugünümü yarına irgürimezem" (YED 174/7)

"bunda bilişimeyen cānlar anda bilişimez anlar

bunda bilişüp dostıla hālüm 'arz itmege geldüm" (YED 179/5)

"bunda bilişimeyen cānlar anda bilişimez anlar

bunda bilişüp dostıla hālüm 'arz itmege geldüm" (YED 179/5)

"cemālünü gördüm düşde çok aradum yayda kışda

bulmadum tagda taşda denizleri süzer oldum" (YED 222/2)

"yünus miskîn anı görmüş eline hem dīvān almış

'âlimler okıyamamış bu ma'nîden tuyan gelsün" (YED 230/7)

"bu düzilen tertîbi ayruksıdı mı dirsın

başaramazsan hāce endişeden yitersin" (YED 248/11)

"kim görmüşdür baykuşun gülistāna girdüğün

leylekler zikr idemez bir latîf āvāz ile" (YED 335/4)

“ol geçidün korkusu uş beni yoldan kodı

geçemez degme kişi köprüsin kıldan kodı” (YED 369/1)

“ben istedüm buldum anı ol ben isem yâ ben kanı

seçemedüm andan beni bir kezden ol oldum ahî” (YED 370/3)

“iy yârenler **eydimezem** cānum neye taldugını

dilile vasf idemezem gönlümi kim aldugını” (YED 390/1)

“iy yârenler **eydimezem** cānum neye taldugını

dilile **vasf idemezem** gönlümi kim aldugını” (YED 390/1)

“yok şuçuñ böyle sitem sözlerüñi **işidemem**

neye alduñ yanuña ol büt-i şîrîñ-suhanı

çekemez gayr ile ‘âşık görüp elbette seni

sen de söz añlasan olmaz mı birazcık yaramaz” (EVD Mus. 59/3)

“her zamân böyle sitem sözlerüñi **işidemem**

ben de olsam saña üftâde şuyuñca gidemem

çehre etse ne kadar VÂŞIF’ı ta ‘yîb edemem

sen de söz añlasan olmaz mı birazcık yaramaz” (EVD Mus. 59/4)

“her zamân böyle sitem sözlerüñi **işidemem**

ben de olsam saña üftâde şuyuñca **gidemem**

çehre etse ne kadar vâşif’ı ta ‘yîb edemem

sen de söz añlasan olmaz mı birazcık yaramaz” (EVD Mus. 59/4)

“her zamân böyle sitem sözlerüñi **işidemem**

ben de olsam saña üftâde şuyuñca gidemem

çehre etse ne kadar vâşif’ı **ta ‘yîb edemem**

sen de söz añlasan olmaz mı birazcık yaramaz” (EVD Mus. 59/4)

“sini erdüküñ teg **ögümez** özüm

sini senmet öggil kesildi sözüm” (KB 33)

“*bu ikin itümesese koğıl bilig*

kılıçka tegürgil sen ötrü elig” (KB 222)

“*kılumaz özüm bu kamuğ il işin*

maña er kerek tir bilir iş başın” (KB 422)

“*mini terk bulumaz tilegli seve*

kalı bulsa tutmaz kılur terk yava” (KB 699)

“*mini buldaçı er tutup beklese,*

kaçumaz men andın söz aydım kese” (KB 700)

“*tuta bilse devlet tezümez turur*

kalı tezse tegmez yana terk kezig” (KB 713)

“*ağış teg bu eğdü ağumaz kişi*

teyip tegme yalñuk kılumaz işi” (KB 905)

“*ağış teg bu eğdü ağumaz kişi*

teyip tegme yalñuk kılumaz işi” (KB 905)

“*ağır neñ kamuğı ağır kılğuka*

kılumaz bu işni biligsiz buşı” (KB 906)

“*hakiñni öteyümedim men seniñ*

bayat oğ ötesün seniñ haklarıñ” (KB 1560)

“*ay dünya tirip sen yiyümez kişi*

yigüçi anundı anuğ tut aşı” (KB 1675)

“*atañ öğretümedi erdem bilig*

teğümedi mindin yime ök elig” (KB 1794)

“*usal bolsa begler işin bütrümez*

usal beg bütün bilgü beglik yimez” (KB 2027)

- “kılıç birle begler uzatur elig
kılıçsız usal beg **basumaz** ilig” (KB 2139)
- “yağığ bir saçıtsa yana tirlümez
otuğ suv uğıtsa yana **tirlümez**” (KB 2396)
- “kılıç birle alsa bolur terk ilig
kalem bolmağınça **basumaz** elig” (KB 2426)
- “köñül bolmasa er **körümez** işig
ögi bolmasa er itümez işig” (KB 2471)
- “köñül bolmasa er **körümez** işig
ögi bolmasa er **itümez** işig” (KB 2471)
- “yana aydı bilge büğü sözledi
özin **tutnumaz** er başın yir tidi” (KB 2518)
- “bitigsiz işig bek **tutumaz** köñül
köñülke ısanma biti ay oğul” (KB 2778)
- “ukuš bolmasa er özin **tutnumaz**
bilig bolmasa er işin itnümez” (KB 2790)
- “ukuš bolmasa er özin **tutnumaz**
bilig bolmasa er işin itnümez” (KB 2790)
- “könilik kerek hem bütün çın kılık
köni bolmasa er **tüzümez** yorık” (KB 2859)
- “negü tir eşitgil biliglig ilin
saranlık bile beg **yyümez** ilin” (KB 3035)
- “neçe beg katıglansa yalnız özün
bolu birmese kul **itümez** uzun” (KB 3123)
- “bu dünya işine katılmış kişi

kılumaz tapuğ birle 'ukbi işi' (KB 3340)

"basumaz özüm bu et özni utup

basa bir bağırsak idim sen tutup" (KB 3598)

"olarda biri bu tapuğ bilmez öz

barıp tapnumasa yarumağa yüz" (KB 3738)

"telim kördüm emdi ağır bolmuş er

tuğumadı boğzı üçün boldı yir" (KB 4590)

"bu tört neñ tükel koğmağınça kişi

adın tört kılumaz kişi uz işi" (KB 4804)

"bu dünya işin koğmağınça tükel

kılumaz bu 'ukbi işin ay inal" (KB 4805)

"hava arzu boynu sımağınça öz

könilik yoluña kirümez et öz" (KB 4807)

"kıılır bir kişi miñ kişiniñ işin

öküş miñ yumıtsa kılumaz anı" (KB 5100)

"kalıkta uçuglı kara kuş yorı

seniñdin keçümez aya kök böri" (KB 5378)

"tükel miñ yaşasa tilekin tamam

tükel ök bulumaz kerekin tamam" (KB 5431)

"er atsız bolumaz buğun başlasa

ya beglik işin barça beg işlese" (KB 5459)

"kanı inç il itgü tegümez özüm

bu iş iş öze boldı yummaz közüm" (KB 5499)

"bularda basası kör ortu kişi

bu ortu kılumaz bu baylar işi" (KB 5562)

“kürür erdi közler bu künlük yirig

tünerdi **körümez** katında erig” (KB 5641)

“biziñde usalrak im ol ay ilig

yava boldı öğ kün **teğümez** elig” (KB 5840)

“azu men yahşı ermez mü men bu erdin ol kim ol hār turur yana belgülig söz **ayumas.**”

(RYN 43-52/59a3)

“kamuğ halāyık yığılsa bularğa bu iş **kılumağay erdiler**, bular öz öz özleriñe kıldılar tēp yandı.” (KE 178v4)

“kimsene kim yalñuzın girdi yola

yolını **iltemedi** ol menzile” (GN 441)

“illa hayf kim sen seni bilimedüñ

geçdi ‘ömrüñ bir saña **gelemedüñ**” (GN 907)

“bir sa ‘at bu kayğudan **çıkamazuz**

bir nazar haq’dan yaña **bakamazuz**” (GN 1113)

“bir sa ‘at bu kayğudan **çıkamazuz**

bir nazar haq’dan yaña **bakamazuz**” (GN 1113)

“nesne var kim **eydemez** bu dil anı

işid imdi nedür ol bir bil anı” (GN 7449)

“nüñ felekden niçe iner uşbu söz

kim bakıp hergiz **göremez** anı göz” (GN 8370)

“cümle gönül defterinde yazludur

bakuban gözler **göremez** gizlüdür”(GN 10132)

“kimsene kim yalñuzın girdi yola

yolını **iltemedi** ol menzile” (GN 441)

“illa hayf kim sen seni bilimedüñ

geçdi ‘ömrüñ bir saña **gelemedüñ**” (GN 907)

“bir sa ‘at bu kayğudan **çıkmazuz**
bir nazar haq’dan yaña **bakamazuz**” (GN 1113)

“bir sa ‘at bu kayğudan **çıkmazuz**
bir nazar haq’dan yaña **bakamazuz**” (GN 1113)

“tama ‘ habsine düşdüm **çıkamazın**
katı berkdür divāri **yıkamazın**” (RN 45)

“tama ‘ habsine düşdüm **çıkamazın**
katı berkdür divāri **yıkamazın**” (RN 45)

“tekebbür kişiler ere **iremez**
özünün düşmeni durur **göremez**” (RN 117)

“tekebbür kişiler ere **iremez**
özünün düşmeni durur **göremez**” (RN 117)

“yig ol kim yayağ zahmete katlana
ki başın **yiñemez** ata atlana” (SNB 2179)

“anı kim bilür kim ne şüret ola
getürimezem vaşfin anuñ dile” (SNB 3947)

“benüm şānuma geldi yol yürimek
niçeme ki **şartmaz isem** emek” (SNB 4358)

“figān itdi yiñemedi kendüzin
işidimez idi naqāşuñ sözün” (SNB 4866)

“niceme **başarımaz idüm** yolu
ben işbu aracuğa uğrayalı” (SNB 5027)

“neden kim sevindi i niçe kişi
şoñında başa **iltemedi işi**” (SNB 5543)

“degül kim başarmazdum **idimedüm**

ya yol şarp ola diyü gidimedüm” (SNB 5616)

“*degül kim başarmazdum idimedüm*

ya yol şarp ola diyü gidimedüm” (SNB 5616)

“*râzını bu dil-i sad-pâreyi nâlân edenin*

sîneler şerh edemez ahmed’in efgânı gibi” (APD G314/6)

“*kelimâtum yirine dürr ü güher nazm itsem*

idemez mertebe-i fazluñi eş ‘âr iş ‘âr” (BD K25/37)

“*kimse pervâz uramaz ‘aşkı hevâsında anuñ*

gördüğüñ şüh-ı cihân Rûm ili şeh-bâzı geçer” (BD G161/2)

“*göremez külhan-ı sînemde olan âteşümi*

bâkiyâ girsem eger menkal-i nâruñ gözine” (BD G463/5)

“*bâgi-i ekdâra bir hışn-ı haşm oldu neşât*

gayrı ser-ḥadd-i derûna giremez gam leşkeri” (EVD K14/42)

“*birisi der ki birâder bulamam ḥânemi ben*

bu hirâs ile muḥâl oldu baña gitme inan” (EVD K16/24)

“*şevket-i yek-demini vaşf edemez bir vaşşâf*

şâ’ib ‘Örfî ve Kelîm ebkem olur belki şehâ” (EVD K17/43)

“*merkad-i pâki Ka ‘be-i sâlik*

göremez anı dîde-i ḥod-bîñ” (EVD K25/22)

“*gösterme şakın şofrada bir şofuya yoksa*

dil-sîr olamaz tâ-be-pilav yahni kapandır” (EVD K28/28)

“*vādî-i emelde yeridir yol alamazsak*

pây-ı taleb-i kâmda terk âbilemizdir” (EVD G46/6)

“*ṭavr u edasın añladamam ben size faḳat*

reftâr ü nâzı serv-i ḥırâmâni añdırır” (EVD G48/2)

“**şaramazdım** t̄a bu rütbe vaşlını

verdi vāşıf cür’et-i ibrāmı **haṭṭı**” (EVD G63/11)

“gül demem güilde bu ḥande bu leṭāfet olamaz

edemem ey gül-i ter ben saña ḥüsnüñ **ta’rif**” (EVD G68/5)

“**diyemez** ḥālī bulup ḥālını cānāna göñül

korḳum oldur ki bu ḥāl ile kıyar cāna göñül” (EVD G78/1)

“çoḳdan dolaşır zihnime lākin **bulamazdım**

gīsūna müşābih bu gice sünbülü buldum” (EVD G81/3)

“kılduñ girifte zülf-i siyeh-tāra göñlümü

ḥayfım budur ki **oynayamam** böyle telde ben” (EVD G88/5)

“ārif **olamaz** terki de terk etmeyen ādem

her t̄ac geyen zāhidi Edhem mi şanırsın” (EVD G95/5)

“ser-ḥadd-i k̄ama yol **bulamaz** bī-sebeb kişi

muḥtāc menzil almada nāzik beleklerle” (EVD G119/8)

“çün s̄az **çalamazsın** bu telāşın ne a hoppa

köşneteyi çalma

bulḡarīyi **ṭınkırdatamazsam** azıcık ben

ur ṭanburu kır sen” (EVD G141/4)

“çün s̄az çalamazsın bu telāşın ne a hoppa

köşneteyi çalma

bulḡarīyi **ṭınkırdatamazsam** azıcık ben

ur ṭanburu kır sen” (EVD G141/4)

“yoḳ şucuñ böyle sitem sözlerüñi işidemem

neye alduñ yanuña ol büt-i şīrīn-suḥanı

çekemez ḡayr ile ‘āşık görüp elbette seni

sen de söz añlasan olmaz mı birazcık yaramaz” (EVD Mus. 59/3)

“hele hammâmını bir vech ile **tavsîf edemem**

görmeden gitti cihandan anı cemşîd eyvâh” (ND Tarih18/12)

“bâğa sensin **varamam** çeşmime âteş görünür

gül-i handânu değil serv-i hurâmanı bile” (ND Terkip5/2)

“nikaab ile **göremezken** biz anı vâ hayfâ

rakiyb o gerden-i sîmîni bî-nikaab kokar” (ND G16/4)

“sındırdı verâ-yı felek-i ahdarı sîti

erbâb-ı hased **hiss edemez** gûşu girândır” (ŞGD K28/23)

“hafîdir hüsn-i ma `nâ gibi gâlib

bilen **vasf edemez** ma `nâ-yı hüsnü” (ŞGD G306/6)

“lâle dâğ-ı siyehin **saklayamaz** bir hafta

âşık elbette eder sûz-ı derûnun izhâr” (ŞYD G53/3)

“**takrîr edemem** hâl-i dil-i zârımı yahyâ

bir hâlete vardım gam-ı aşkile denilmez” (ŞYD G154/5)

“cûy-bâr-ı ‘aşkdan **feyz alımsın** sôfiyâ

sende nîlüfer gibi mâdâm rûy-ı zerd yok” (ŞYD G184/3)

“cûy-bâr-ı ‘aşkdan **feyz alımsın** sôfiyâ

sende nîlüfer gibi mâdâm rûy-ı zerd yok” (ŞYD G186/3)

“ol şâh-ı hüsnün **eremedin** pây-bûsuna

yahyâ gibi ki hâk-nihâd olmadın gönül” (ŞYD G218/5)

“yârin ki miyânındadır ol hançer-i gaddâr

şimden gerü yahyâ **geçemezsin** sen o belden” (ŞYD G279/5)

“tîr-i gamla sinede kim yâre açıldı

saklayamadı zahmını dil yâre açıldı” (ŞYD G386/1)

“**def edemedik** ceyş-i gamı sa’y edegördük

tedbir ne mümkün boza takdir-i hudâyı” (ŞYD G431/4)

“şerer ne **şerh edemez** nâr-ı dil-i yahyânın

cümleten olsa ziyân ziyân sinesinin müylârı” (ŞYD G442/5)

“çîn-i zülfünde olan hâleti ebrû **bulamaz**

kimse taklîd edemez şîve-i mâder-zâde” (ŞYD Beyit/124)

“çîn-i zülfünde olan hâleti ebrû **bulamaz**

kimse **taklîd edemez** şîve-i mâder-zâde” (ŞYD Beyit/124)

2.6.28.5.1. İktidar-muvaffakiyet-beceri-istifham

/+al-/

“... kaçkağnı **tuta almas mu-sen**, êldin kava almas mu-sen, ya kendü öltüre bilmes mü sen?” (KE 111v17)

“... kaçkağnı tuta almas mu-sen, êldin **kava almas mu-sen**, ya kendü öltüre bilmes mü sen?” (KE 111v17)

/+bil-/

“Ey cāriya, anıñ kılğanını kim **ķilu bilgey**?” (NF 191/2)

“Biliñ, āgāh boluñ kim mundağ uluğ savāb ve derece ‘ālimķa hıdmat ķılmağdın haşil bolsa, ol ‘ālim derecesi taķı savābını kim **ķıyās ķilu bilgey**?” (NF 198/9)

“... kaçkağnı tuta almas mu-sen, êldin kava almas mu-sen, ya kendü **öltüre bilmes mü sen**?” (KE 111v17)

2.6.28.5.2. İktidar-muvaffakiyet-beceri-koşul

/+Ø-/

“nē kim ister ērseñ özünđe ērür

ķeçer bolsa özdin ķamuğın bēür

özindin **ķeçümes** bulumas tilek

bu ajunnu tün kūn keziben yörür” (MM 340-3)

“nè kim ister èrseñ özüñde èrür
 kêçer bolsa özdin kamuğın bërür
 özindin **kêçümes** bulumas tilek
 bu ajunni tün kün keziben yörür” (MM 340-3)

2.6.28.5.3. İktidar-muvaffakiyet-beceri-sonuç

/+Ø-/

“nè kim ister èrseñ özüñde èrür
 kêçer bolsa özdin kamuğın bërür
 özindin kêçümes **bulumas** tilek
 bu ajunni tün kün keziben yörür” (MM 340-3)

“nè kim ister èrseñ özüñde èrür
 kêçer bolsa özdin kamuğın bërür
 özindin kêçümes **bulumas** tilek
 bu ajunni tün kün keziben yörür” (MM 340-3)

2.6.28.6. İktidar-muvaffakiyet-ceza

/+bil-/

“Kıyā mu'min ve muvahhid kim benim sünnetimdin yüz ewürür bolsa, taqı tevbe kılmadın öler bolsa, kıyāmat kün bolsa avş, ol mu'min benim havzumğa keleyin tèse, ol kişinin yüzüñe urğaylar taqı artıñga urğaylar benim havzumğa **kelü bilmegey** benim sünnetimni terk kılğanı üçün.” (NF 263/8)

“tamuğluklar andın cevāb **aytu bilmegeyler**, kamuğ nevmīd bolğaylar.” (KE 17r11)

2.6.28.7. İktidar-muvaffakiyet-cimrilik

/+Ø-/

“bir niçe kişilerin gaflet gözün bağlamış
 hak yolına dirisen bir yufkaya **kıyamaz**” (YED 105/2)

2.6.28.8. İktidar-muvaffakiyet-çaresizlik

/+bil-/

“*teb-i muhriḳ tutar gülge yüzini körgeḳ arada*
*velī şıḫḫat **tapabilmes** yanıb cānı ‘araḳ birle’*” (HHD G37/3)

/+Ø-/

“*melik-zāde daḫı anuñ gölgesin*
*şuda gördi **bilimedi** nidesin*” (SNB 1441)
“*sen beni şöyle miskīn itmiş idüñ ki ayruḫ*
***varımaz** oldum idi yurduma meskenüme*” (SNB 1823)

“*yanma ya şāyān mı degül şanıma*
*sūziş-i ‘aşḳ etdi **eşer** cānıma*
yanmaz iseñ gelme benim yanıma
***añlatamam** ḫālīmi sulṫānıma*
āḫ mine’l ‘ışḳı ve ḫālātīhi
aḫraḳa kalbī bi-ḫarārātīhi
mā nazari’l- ‘aynı li-ğayrıküm
aḳsamu billāḫü āyātīhi’” (EVD Mus. 223/11)

2.6.28.9. İktidar-muvaffakiyet-çekinme

/+al-/

“*zaḫımlarınıḫ **eşeri** ḳanıdın*
***baḳa alman** ten-i efgar sarı*” (FK 661/7)

2.6.28.10. İktidar-muvaffakiyet-durum ihbar

/+bil-/

“*yana saḳındı zindāḅa salsa yüzin körmegey-men ve ansız **şabr ḳılu bilmegey-men** tēp*
megeḳ ḳıḳardı ḳatıḅ ḳın kördi.” (KE 84r1)

2.6.28.11. İktidar-muvaffakiyet-düçar olma

/+al-/

“köñül ‘ilâcını kıl iy kıyaş vişâl ile kim
mesîh **dem ura almas** kibi melâleti bar” (FK 139/2)

2.6.28.12. İktidar-muvaffakiyet-endişe

/+al-/

“anda kim sin-sin yiter bî-şek fiğânım iy kıyaş
min **bara alman** n’itey ol yirde kim efgân barur” (FK 196/3)

2.6.28.13. İktidar-muvaffakiyet-farkındalık

/+u-/

tegin ämgâkin **körü umatın** teginkä inçä tep tedi (İKPÖ LIX/3)

/+Ø-/

“senüñ fikrüñe düşmiş idüm bayık
bilimezdüm esrük midüm yâ ayık” (SNB 1850)

“**bilimezdi** kâdrin görürken yüzün
bu kez kâni ‘oldı ki bula izin” (SNB 4060)

“bu deñlü ki ben olmışam pâdişâh
bilimezvenin itdügümi günâh” (SNB 5361)

“halk-ı dünyâyâ bürüdetler eden bâd-ı şimâl
sezemezdüm k’ışıcak deprene bu denli bana” (APD G9/2)

“şundu o meh destime bir dolu cām

‘aqlım alıp eyledi mest-i müdām

farq edemem n’olduğumu şubh u şām

cānıma kār etdi harâret tamām

âh mine’l ‘ışkı ve hâlâtihi

aħraķa kalbī bi-ħarārātihī

mā nazari 'l- 'aynī li-ğayrıküm

aķsamū billāhū āyātihī” (EVD Mus. 223/3)

“yā āteş-i canfesdi ü ya al ħāre libās

fark edemedim geċdi yanımdan yanar āteş” (EVD Muhtelif Kıt‘alar 14/2)

“rāsıdan fark edemezler irtifā’-ı kevkebin

kılsalar birkaç rasad bünyâd uluğ mirzâ gibī” (ND K14/29)

*“bir geliş geldi ki **farkedemedim** hayretten*

haber-i feth mi burc-ı dile humbâre midir” (ND G17/3)

*“kalmadı sabra mecalim **bilemem** isyânım*

dahı yetmez mi tegafülse garaz sultânım” (ŞGD TCB11/3)

fark edemedik rub’ı-rûh-ı yârı hat almış

tâ ol derece hüsnüne mahv-ı nazarız biz” (ŞGD G107/7)

*“revişinden aldanırdım **bilemez** de hoşlanırdım*

kerem ü vefâ sanırdım sitem ü cefâ imişsin” (ŞGD G242/6)

“gönlüm tolu sıgmaz dile ‘âşıkdur ol kim hâl bile

*ışk niceyi virdi sile **anlayamaz** n’olduğunu*” (YED 390/2)

2.6.28.14. İktidar-muvaffakiyet-fırsat

/+al-/

*“iy nevāyī iş **kıla alur** çağında kılmadıñ*

çun karıdıñ ni asığ ħasret bile āh u figān” (FK 517/9)

2.6.28.15. İktidar-muvaffakiyet-fitrat

/+bil-/

*“saña aymadım mu meniñ birle **şabr kılu bilmegey-şen** tēp.*” (KE 130r19)

*“yığaçnı yēyürde suwsız **tura bilmen.**”* (KE 151r18)

/+Ø-/

“*ékegü nūh peygām[bargā] keldiler, siñekke niçe sorsalar **sözleyümes** yarağsız ün kılur.*”
(KE 26r1)

“*men saña aymadım mu meniñ birle **şabr kılumas-sen.***” (KE 130v2)

“*kalmadı sūziş-i hasretle mecal-i efgân*

hayretimden edemem hasretimi dahı beyân

ne kadar saklasam elbetde olur keşf ü ayân

***kalamaz** penbe-i dâğ içre bu âteş pinhân*

niçün etsin bu kadar bir sözü dil ketm ü nihân

dahı bir şey yok efendim bu ki vallâh inan” (ŞGD TCB11/5)

2.6.28.16. İktidar-muvaffakiyet-haber

/+bil-/

“... *resüldın özge kimerse anı **köte[re] bilmegey erdi.***” (KE 197v19-20)

2.6.28.17. İktidar-muvaffakiyet-hayıflanma

/+al-/

“*kilib kitdi kaçımdın yār u bir **sözleşe almadım***

zihī hayf uşbu ‘ömrümdin kim ildin rāygān tapdı’” (HHD G840/2)

2.6.28.18. İktidar-muvaffakiyet-hayranlık

/+bil-/

“*la ‘l-i lebi kaçında közüm **açabilmedim***

ārī bolur bādedin mest hemīşe girān” (HHD G787/2)

/+Ø-/

“*yok sözüüm ey meh-liķā*

***olamaz** böyle edā*

şübhesiz ey dil-rübā

sendedir gönlüm benim” (EVD Mus. 95/3)

“**olamaz** böyle nihāl-i bālā

mişli ‘ālemde bulunmaz halā

tavrı zıbbende edası a‘lā

bir köçek şūhına mecbūr oldum” (EVD Mus. 100/2)

“her edā-yı nev-zuhūruñ

‘āşıkuñ alır şu ‘ürin

bulamam aşlā kuşūruñ

bī-müdāra dil-rübāsın” (EVD Mus. 113/3)

“destīde kadehte **doyamam** görmeğe bârî

ey gevher-i şeffâf senin mahzenin olsam” (ND G81/3)

“âyîne gibi **sîr olamam** hân-ı vuslata

âguuşa yârimin bütûn endâmın almadan” (ND G92/4)

2.6.28.19. İktidar-muvaffakiyet-hayret

/+bil-/

“bu til bile saña çûn hamd itebilmes men

ni til bile **bilebilmen** saña senā tıgeyim” (HHD G639/6)

“ni hāl irür ki yüzüñe nazar **kılabilmen**

bu hâldin saña iy cān haber kılabilmen” (HHD G741/1)

/+Ø-/

“ve anuñ deprendüğinden bir āvāz ve girī kopardı kim ol da ‘viye gelenüñ kanķısı haķsız

ise ağmuddı **söyleyimez** olur-ıdı” (SK 25b/4)

“kalmadı sūziş-i hasretle mecal-i efgân

hayretimden **edemem** hasretimi dahı **beyân**

ne kadar saklasam elbetde olur keşf ü ayân

kalamaz penbe-i dâğ içre bu âteş pinhân
niçün etsin bu kadar bir sözü dil ketm ü nihân
dahı bir şey yok efendim bu ki vallâh inan” (ŞGD TCB11/5)
*“ger meyhâneye vardum ansuz yir **göremedüm***
yine ana sataşdum girdüm dahı külhânda” (YED 328/4)

2.6.28.20. İktidar-muvaffakiyet-hayret/endişe

/+Ø-/

“diyibilmezem vaşfını nicedi
kıyâmet günü şan kim ol gicedi” (SNB 2592)

2.6.28.21. İktidar-muvaffakiyet-hıfz

/+Ø-/

“bâğ-ı firdevse değın turre-i dūd-ı âhın
*hirmeninden **veremem** sünbüle bir sünbüle karz” (ŞGD G144/4)*

2.6.28.22. İktidar-muvaffakiyet-idrak

/+bil-/

*“bilür hod özi sizge **aytu bilmen***
özini körmeyin hem kaytu bilmen” (HŞ 3243)

/+kör-/

“munıñda basa emdi yulduzçı ol
***bağa körse** yetrü içi yinçge yol” (KB 4376)*

/+kıl-/

“çın aymış ukuşluğ körü bar bu söz
*anıñ ma `nisi bil **yiti kıl** bu köz” (KB 1252)*

/+Ø-/

“kitabdın eşitgen bilür uş anı

*oķıġan bitigen **uķumaz muni***” (KB B16)

“*yazukum ne erki **bilümez özüim***

ayu birsü evre eşitsü sözüim” (KB 638)

“*tügüldi ögi köñli **yetlümedi***

tiledi ayıtġu kişi bulmadı” (KB 1573)

“*tapuġka inanıp kayu erse kul*

***bulumadı** teñri sevinçiye yol*” (KB 3249)

“*öz özin me ol kul **bilümez** baķın*

yaġımu bayatka bilemü yakın” (KB 3921)

“***bilüme**se emdi bu ta ‘at çını*

kayu ta ‘at erki uķumaz muni” (KB 3990)

“*bilüme*se emdi bu ta ‘at çını

*kayu ta ‘at erki **uķumaz** muni*” (KB 3990)

“*bu bilgiñ bile öz başıñ tezginür*

***bilümez** özüñni özüñde yıra*” (KB 6610)

“***bilemedüm** beni aldadı tutdı*

bugün yarın diyü ‘ömrümi utdı” (RN 53)

“*dirġā sen sen huç **bilimedün***

niçe kulsın ki kullık kılımadun” (RN 130)

“*eger tutarısan kibrün öġüdin*

***bilimezsın** tevāzu neyidüġin*” (RN 142)

2.6.28.23. İktidar-muvaffakiyet-ihbar

/+bil-/

“*atası katında olursa anı*

***albilürem** bellü bilgil bunı*” (SNB 4285)

2.6.28.24. İktidar-muvaffakiyet-imtina

/+bil-/

“cānımdağı bu derdge dermān **ķılabılmen**

yaşandım ışigini vü efgān **ķılabılmen**” (HHD G740/1)

“cānımdağı bu derdge dermān **ķılabılmen**

yaşandım ışigini vü efgān **ķılabılmen**” (HHD G740/1)

“körgeli ışiginde uşol ay yüzini

men yād-ı gül ü ravza-i rızvān **ķılabılmen**” (HHD G740/2)

“zūlf ü yüziniñ ‘aşk u hevāsı köñülümge

tüşgeli hevā-yı gül ü reyhān **ķılabılmen**” (HHD G740/3)

“al enleridin közni kitermege ni imkān

būlbūl bigi men terk-i gülistān **ķılabılmen**” (HHD G740/4)

“bes müşkil irür la ‘l-i lebindin kiçebilmek

çūn cān süçidür kiçmegim āsān **ķılabılmen**” (HHD G740/5)

“hızr-ı hatını körgeli la ‘l-i lebi üzre

zıkr-i lebi ser-çeşme-i hayvān **ķılabılmen**” (HHD G740/6)

“ni türlü ziyān bolsa kıtur men aña tāvān

‘ömrüm kiçedür hıç aña tāvān **ķılabılmen**” (HHD G740/7)

“sewdürdüm uşol çāh-ı zeķannı köñülümge

mundın öñin ol oğrığa zindān **ķılabılmen**” (HHD G740/8)

“pinhān yüreğim pāre bolur derd ile hāfız

peydā velī men çāk-i girībān **ķılabılmen**” (HHD G740/11)

“yüzüñniñ āyīnesi zeng tutmasun tiyü

köyüb ğam otına āh-ı seher **ķılabılmen**” (HHD G741/2)

“belā irür sen ü kılmağ kerek hāzer sendin
ni kılğa men çü belādın hāzer **kılabilmen**” (HHD G741/3)

“mağām tapğalı cān u köñül işiginde
muğtım boldum u ‘azm-i sefer **kılabilmen**” (HHD G741/4)

“muḥabbetiñ maña ‘ālemde cān irür iy dost
yaman sözi bile cāndın güzer **kılabilmen**” (HHD G741/5)

“azaqıñız toprağındın özge başım için
hevā-yı salṭanat u tāc-ı ser **kılabilmen**” (HHD G741/6)

“hevā-yı ‘aşğ ile cān derbeder irür illā
özümni özge için derbeder **kılabilmen**” (HHD G741/7)

“işigin itleri bolmadı bendedin hoşnūd
raqıbler bile çün serbeser **kılabilmen**” (HHD G741/8)

“belāğa saldı meni köz köre nazar ḥāfiz
velī bu söz bile kağ ‘-ı nazar **kılabilmen**” (HHD G741/9)

“gül bigin yüzüñe karşı **çekebilmen** āhı
velī cānlar çekerem dembedem ol ḥārıñdın” (HHD G755/5)

“işigidin nefesī kaytman cefa birle
yüzümni **kaytarabilmen** çü kıblegāhımdın” (HHD G758/3)

“cevridin hīç şikāyet **kılabilmedi** tilim
bende-i ḥāş u şükür eyledi sulṭānındın” (HHD G760/2)

2.6.28.25. İktidar-muvaffakiyet-ımtiyaz

/+Ø-/

“ol serve karşı āh **edemez** bâğ-bân-ı dil
yavuz yel esdiğın dilemez yârim üstüne” (APD K17/7)

“yüzüne karşı gönül **ah edemez** kaddin için

bâğ-bân gül budağın bâd-ı seherden küniler” (APD G69/6)

2.6.28.26. İktidar-muvaffakiyet-irade/zaaf

/+al-/

“*asray almay* özünüz çunki tiler-siz hem-râz

tapmağı mümkün imes fikr-i muhâl iylemeniz” (FK 225/2)

2.6.28.27. İktidar-muvaffakiyet-istifham

/+al-/

“*hânumânımğa vidâ ‘ ittim gamıdın veh aña*

kim diy-alğay kim kıl ol bi-hânumân birlen vidâ” (BV 289/4)

“*hasteliğ bar ise yıllar kişi ma ‘lüm irmes*

min kibi körgüze-alğay mu nümü-dâr za ‘îf” (BV 308/4)

“*sorgalı kilse mesîhim başıma dâmen-keşân*

ol itekdin kim ala-alğay bu bîmâr ilgini” (BV 626/5)

“*lem ‘a-i ‘arızıdın köyse nevâyîni ‘aceb*

tarta alğay mu çakın yolıda hâşâk belâ” (FK 32/7)

“*könlige nevâyîni urar ‘ışk nihân ok*

n’iylep bola alğay bu dil-efgar mulâhız” (FK 297/7)

“*kâf tağı astıda kalğan ölüğ tofrağnı*

ni kadar ‘ayn-ı ‘anâdın kuşkara alğay cihân” (FK 517/2)

“*iy mesîh urma nefes kim savurur gerdimni*

‘ışk maqtülüğa kim iyley alıptur çâre” (FK 588/3)

“*şîrğa yitmes bu yol ‘azmiğa zür*

ni kıla alğay za ‘îf ü hasta mür” (LT 1679)

“*ger tüşer âteş-kede içre kişi*

ni bola alğay cuz örtenmek işi” (LT 2580)

“*min ni ayta alğa-min evşāfini*

hulķ u luţf u ‘adl ile inşāfini” (LT 3574)

/+bil-/

“*iy ki dip-sin haķnı ni ta ‘rīf vasf iyle biley*

vasfıdın müstagnī vü ta ‘rīfın āzād bil” (FK 387/4)

“*baķa kör olarığ sen açğıl közüñ*

begiğ kulda ađra bilürmü özüñ”

(onlara dikkatle bak, gözünü aç; beyi kuldan ayırabilir misin) (KB 4836)

“*O ilum hatununu talāk kılı bilmez, halıfalıķ neteg kılı bilgey?”* (NF 122/3)

“*benī isrā il kaçan bularnı işittiler erse aydılar: bularnı kim saklayu bilgey, ol tapunğamız buzağ u bizge yeğrek bu ketürgendin tédiler.”* (KE 119v5-6)

“*mundağ şıfatlığ kürsī kerek, kim mundağ kürsī kılı bilgey?”* (KE 140v19)

“*muħammedķa kim elig teğüre bilgey, anıñ saķçısı tenri turur.”* (KE 224r18)

“*ķayda zincīr-i beladan ķutulabilgey men*

ķün yüzi üzre ķılır turra-i tarrār belā” (HHD G39/7)

“*ķutula bilgey-mi ayttı eger ol ay yüzli-den selāmat ķutula bilse müdde ‘īler melāmetinden ķutula bilmegey”* (GT 119a/8)

“*kurabilmiş mi sikender bu kadar Dīvānı*

sürebilmiş mi yahud cem bu kadar devrānı” (ND K16/32)

“*kurabilmiş mi sikender bu kadar Dīvānı*

sürebilmiş mi yahud cem bu kadar devrānı” (ND K16/32)

“*nice nişanlayabilsin gözüm o mekkârı*

nıkabını açıcak akldan nişan mı kodu” (ND G151/3)

/+kil-/

“*‘aziz ‘ömr tükendi oş-ol ümīd bile*

könül tileki işikden kaçan kire kilgey

bu kün tilekim iriştı velî ne fâyide kim

ümîd yok ki kiçip ‘ömr bir yana¹¹⁸ (yirine?) kilgey” (GT 19a/5)

2.6.28.28. İktidar-muvaffakiyet-itaat

/+bil-/

“*Hak te ‘âlâ ne kim fermânlasa, men andın çıka bilmez-men tedi.*” (NF 45/13)

2.6.28.29. İktidar-muvaffakiyet-itiraf

/+al-/

“la ‘li şevkân yaşurur-min kan yutup tâ sağ-min

asray alman özni gül-gün bâde âşâm iylegeç” (FK 100/3)

“dost lutfidın ümîdim ançadur kim ğayr-ı ‘afv

istey alman gerçi kılmay-min haţâdın özge iş” (FK 270/7)

/+bil-/

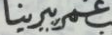
“tutabileydim su içmezdim kıldım def’ini

rûzenin kim göz göre hur-şîdime ister zevâl” (FD G171/4)

/+Ø-/

“bu dünya işi kıldı meşgul mini

bayat tapğınâ öz tegümez kanı” (KB 5116)

¹¹⁸ Eserde”yana” okunan ve yanında (yirine ?) diye belirtilen bu kelime yazmada şeklinde geçmektedir. Şiirin vezni *mefâilün/feilâtün/mefâilün/fa ‘lun*’dur.”*bir yana*” okuyuşunda imâleye gerek kalmamakla birlikte anlam her iki okuyuşta uygun görünmektedir.

Yazmadaki”yirine” okunan diğer örneklerin yazımı da şu şekildedir: 15a4 40a5

 65b1 83a10 113 b7 126a4 130b2 133b3 141b10

 144a4 148a3

2.6.28.30. İktidar-muvaffakiyet-itiraz

/+Ø-/

“*men ‘ eyleyemez bûs-ı hat-ı la’linin zülfün*

fetvâsı anun âyet-i kur’âna muhâlif” (ŞGD G162/2)

2.6.28.31. İktidar-muvaffakiyet-kabiliyet

/+bil-/

“*maña oq tapındıñ kiçigde berü*

körü öğrenü bildiñ eđgü törü” (KB 1941)

“*nücum bilse tıb hem yora bilse tüş*

anıñ yormışı teg sözi kelse tuş” (KB 2632)

2.6.28.32. İktidar-muvaffakiyet-kabullenme

/+bil-/

“*Eger kul bolmadın kuluñuz men, tıp yalğan aymış bolsa, yalğançınıñ taqı tanuqluqı şerī’atta revā bolmaz, tedi erse, Harüne’r-Reşīd hēç neerse tēyü bilmedi.*” (NF 377/5)

2.6.28.33. İktidar-muvaffakiyet-kapasite

/+bil-/

“*anda kēdin mancınıqğa urdılar, niçe telim halk yığılıp mancınıqni tarta bilmedi.*” (KE 41v1)

“*siz munı tuta bilmes-siz ammā munıñ bir hīlesi bar, yawuz bolğan hatunlarnı keltürgü erenler olarnıñ birle fāhişe kılsalar ançada mancınıq kopar tedi.*” (KE 41v5)

/+u-/

“*bilge biligi atqanğalı uğuluk bo kşan-taqı adın-(a)r-ning köngül-in*” (Üİ 119b-13/14)

“*ol umamaq-ı-ning uğrında atqanğalı ertmiş üdki*” (Üİ 118a-12)

“*ol umamaq-ı-ning uğur-ında atqanğalı ertmiş üdki atqanğı-l(ar-ıg)*” (Üİ 119a-8)

/+Ø-/

“*kēñ tejizniñ suwı anı eltümes*” (KE 50v21)

2.6.28.34. İktidar-muvaffakiyet-kararsızlık

/+Ø-/

“*bilimedüm perī midi añsuzda bakıcah*

bellüsi bu ki beñzedimezven hıç ādeme” (SNB 1624)

“*bilimedüm perī midi añsuzda bakıcah*

bellüsi bu ki beñzedimezven hıç ādeme” (SNB 1624)

2.6.28.35. İktidar-muvaffakiyet-keder

/+u-/

“*tili tamgaki kaṭıp sav sözlüyü umatın*” (AçB.624/448-449)

2.6.28.36. İktidar-muvaffakiyet-kesinlik

/+bil-/

“*meniñ dīdārımni köre bilmes-sen.*” (KE 121v3)

/+Ø-/

“*hıç iki göz iki yaña bakamaz*

eyle bitmişdür bir birni kıomaz” (GN 391)

“*hıç iki göz iki yaña bakamaz*

eyle bitmişdür bir birni kıomaz” (GN 391)

2.6.28.37. İktidar-muvaffakiyet-keşif

/+bar-/

“*muṅar meṅzer emdi bu beytig okı*

uḳa barsa ma ‘ni açılğay taḳı” (KB 1649)

“*negü tir eşit emdi kökçin saḳal*

uḳa bar munı sen turu ḳalma ḳal” (KB 4636)

“*oḳıḳıl bu beytig negü tir eşit*

uḳa barḳıl emdi özün ḳılḳı it” (KB 6398)

/+tur-/

“muḡar meḡzer emdi bu sözni oḡı

uḡa tursa ma ‘ni açılḡay taḡı” (KB 1869)

2.6.28.38. İktidar-muvaffakiyet-kıyas

/+al-/

“yol ḡatıḡ dūr min za ‘f̄ ü nā-tüvān

peḡḡe ‘anḡāḡa **bola almas revan**” (LT 1675)

/+bil-/

“serv ḡaddiḡ niḡe kim oḡsar elifḡe illā

bolabilmes elif anıḡ gibi ḡīrīn ḡarekāt” (HHD G103/3)

“tamām oḡḡaḡay irdi māh-ı tībān yüzine anıḡ

bolabilse irdi dāyım anıḡ tek ḡüsni noḡsānsız” (HHD G433/5)

“da ‘vī-yi ḡüsni **ḡılabılmeḡey** ay yüzünḡ ile

mihr-i yüzünḡ ḡaḡıda ḡün körünür kerrāī” (HHD G970/6)

“servni ḡaddine oḡḡatmaḡa ni imkāndur

ḡadd-i zībāsına ḡün teḡ **bolabilmes** tībī” (HHD G977/3)

“ḡūr u perīni **oḡḡatabilmes** ḡiḡi aḡa

ḡün ḡiḡdi barısındın uḡanıḡ neẓāfeti” (HHD G980/2)

“Yā Abā Zār, bizler Peyḡāambar tēḡ **tirilü bilmez-miz.**” (NF 128/13)

“biñ meḡḡ iderse ḡafḡa-i ḡarḡ üzre māh-ı nev

ebrū-yı yāre **öykünebilmez** miḡāilde” (BD G451/3)

“her uzun boylu ḡecā’at **edebilmez da’vī**

her aḡaç kim boy atar serv-i hirāmān olmaz” (FD Mukattaat 13/4)

/+Ø-/

“saḡa beḡzer ḡiḡ kimesne **bulumasvan**

bir lahze sensiz özüm olumasvan” (KY B37v5)

“felek benim işüm başarımaya

*melek benim yolumu **varımaya***” (RN 193)

“şunuñ bigi öğrendi ol dānişi

*ki **baħs idemezdi** anuñla kişi*” (SNB 409)

*“**tırışmaz** anuñ ile ‘aql u öğ*

eger öger olur iseñ ‘ışkı öğ” (SNB 1980)

“soffan safāsına özenir kevser-i behişt

*türben türâbına **iremez** sâhat-i irem*” (APD K6/21)

“söz bâğına bir nakş nigâr etti hatın kim

*zeyn **edemez** ol lutf ile gül-zârı benefşe*” (APD K25/36)

“ahmed’in cevr ü cefa yükünü çektiği bu kim

*yer ü gök **götüremez** anı ki insân götürür*” (APD G68/6)

“bir varak kağıd ile yâr beni yâd edicek

*bu sevâbı **bulamaz** bin kulun âzâd edicek*” (APD G152/1)

“halvetinden reng ü büyüyle çıkar her çend gül

***olamaz** yüz düzenirse yüzüne mânend gül*” (APD G185/1)

*“hüsn ile saña **öykünemez** çün gül-i ra ‘nâ*

hüzn ile baña beñzeyemez bülbül-i şeydâ” (BD G5/1)

“hüsn ile saña öykünemez çün gül-i ra ‘nâ

*hüzn ile baña **beñzeyemez** bülbül-i şeydâ*” (BD G5/ 1)

“zer devâtın taşınup çıksa evinden şehirî

*âfitâb aña ber-â-ber **gelemez** meydana*” (BD G439/4)

*“**bulamaz** dest-res bu dâ ‘ireye*

bâkıyâ şimdi degme güyende” (BD G443/5)

“ğamzeñ ğamuñda dil varakın şöyle toğradı

eşñan-per olsa gül **kesemez** böyle kâz ile” (BD G477/3)

“beñzemez hñbñn-ı ğayra zevk-ı bñs-ı gül-femññ

olamaz hem-çāšnĪ lezzetde sñkker bal ile” (EVD K21/4)

“ben gibi **sñhan-gñ** **olamaz** olsa da farzā

nazm-ı digerñn şi ‘rime nisbet hezeyāndır” (EVD K28/73)

“gül demem gülden bu ğande bu leñāfet **olamaz**

edemem ey gül-i ter ben saña hñsnññ ta ‘rif” (EVD G68/5)

“bir şeb ki vere bezme zıyā şem ‘-i cemñlññ

kim **cñn atamaz** āteře pervāneden evvel” (EVD G76/2)

“nef-i vādĪ-i kasāidde sñhan-perdāzdır

olamaz ammā gazelde **bñkıy-ñ yahyā gibi**” (ND K14/38)

“bu meclis-i pñr meymenetin verdiği feyzi

bahş eyleyemez āleme sa ‘deyn kırānĪ” (ND K23/13)

“nev-rñz nev-rñz olalı böyle saādet görmedi

anınla hiç şimdengeri **bahsedemez** eyyām-ı iyd” (ND Tarih16/7)

“bu tutumla **diyemem** nakd-i sevāb-ı rñze

harc-ı yek-rñzeyeye vāfi ola bayrāmunda” (ND G129/8)

“mecnñn ile ferhād **olamazlar** bana **hem-pā**

bir yekke-sñvārım ki bu sahrāda ğarĪbim” (şGD G211/6)

2.6.28.39. İktidar-muvaffakiyet-kibir

/+al-/

“özinden müdde ‘Ī ğayrın **köre almas**

közine kibr çün bağlap-turur yol

anıñ kim kormege ğağ-nı közi bar

özi-ni cümle-den ‘āciz körer ol” (GT 53b/3)

2.6.28.40. İktidar-muvaffakiyet-kontrol dışılık

/+al-/

“la ‘li hecrinde firākı nīşidin ölsem ni tañ

kim **kıta alman** köñülñiñ yarasıdın **kanı zabı**” (FK 294/5)

/+bil-/

“beğüsi ol turur kim üç kün tiliñ ağır bolğay kişige **sözley bilmegey-sen.**” (KE 168r2)

“uluğ-lar-dan bir kim-irse-niñ **kanında muhālif yil hareket kılıp oynadı ol kim-irse anı tutabilmedi**” (GT 67b/1)

/+Ø-/

“tilim **tıñnumadı** telim sözledi

sözüm eksümedi suvı eksüdi” (KB 5436)

2.6.28.41. İktidar-muvaffakiyet-korku

/+al-/

“**harlıg** gerdi ara batıp **havādiş** taşınıñ

vehmidin bir dem **çıka alman** buzıg **kāşānedin**” (FK 516/9)

“n’itip özümni taşavvur kılav vişāl içre

dilr çun **baça alman** aña hayāl içre” (FK 591/1)

/+bil-/

“**harīm-i vaşlına** men kayda bolğa men mahrem

çün işigiñe **barabilmen** ihtirāz bile” (HHD G21/5)

“Sen fāriğ bolğıl **Hakka** sığınmağdın, men saña **vesvese kılu bilmez-men,** tēp aytur.” (NF 227/12)

“**sāre aydı:** seniñ hükmün, küçün, **kāfirlikñ** sebebidin **aytu bilmedi,** ewlügüm tēse anı öltürgey erdiñ.” (KE 46r12)

“kimerse **süleymānñ** heybetidin **kaşığa kele bilmes erdi.**” (KE 151r16)

/+Ø-/

“bu yañlıg körüp bu özüm eymenip

ötüg ötnümez men tilimni yazıp” (KB 791)

“keç qalmış üçün qorkup **sözleyümes tedi.**” (KE 26r3)

2.6.28.42. İktidar-muvaffakiyet-koşul

/+bil-/

“hāfiz **qılabilmes idi** bir secde-i hāliş

bolmasa dilārām kaşı qarşuda mihrāb” (HHD G73/6)

“ger yārniñ ‘ināyeti bolsa bu bendege

ag̃yārliq kılıb ni **qılabilgey ol raqīb**” (HHD G77/3)

“men bendesini **kiltürebilgey idim** iy şah

ger mūr süleymānga qılabilse ziyāfet” (HHD G94/8)

“men bendesini kiltürebilgey idim iy şah

ger mūr süleymānga **qılabilse** ziyāfet” (HHD G94/8)

“serdār muḥabbetde bolub dārga asmay

manşūr **bolabilmedi** ‘uşşāq ara ḥallāc” (HHD G117/5)

“kim şıdḳ u muḥabbet bile qullıq **qılabilse**

āḥirde uşol ḥazret-i sultānga yitişgey” (HHD G812/2)

“kim nāle vü zārī bile dāyim **bolabilse**

bülbül-şıfat ol bāg u gülistānga yitişgey” (HHD G812/6)

“naqqāş sevād-ı ḥatını hem yazabilgey

āḥım tütünü bile **bolabilse** midādi” (HHD G854/5)

“murād-ı cānnı iy hāfiz qılabilgey idim ḥāşıl

tapabilsem cihānnıñ içre āḥir demde cānānnı” (HHD G899/7)

/+Ø-/

“bu tokuz evden gečinçe her işi
şūret olmaz **göremez** anı kişi” (GN 8384)

“hem tokuz evden gečinçe sözleri
göremez anı bu ‘akluñ gözleri” (GN 8385)

“yüzüm görmedim şabr **idemez idüñ**
ilüñden yaña hem gidemez idüñ” (SNB 2017)

“yüzüm görmedim şabr **idemez idüñ**
ilüñden yaña hem **gidemez idüñ**” (SNB 2017)

2.6.28.43. İktidar-muvaffakiyet-küçümseme

/+bil-/

“sana iskenderi teşbih edenin akli mı var
olabilmez o senin dergehinin **der-bânı**” (ND K16/33)

2.6.28.44. İktidar-muvaffakiyet-liyakat

/+bil-/

“bu til bile saña çün hamd **itebilmes men**
ni til bile bilebilmen saña **senā tigezim**” (HHD G639/6)

/+Ø-/

“hak sözlerini söyler cânları hayrān eyler
cāhiller giremezler bu bizüm seyrümüze” (YED 319/2)

2.6.28.45. İktidar-muvaffakiyet-mahcubiyet

/+bil-/

“Bu hatunlar hēç neerse **sözleyü bilmediler.**” (NF 160/7)

2.6.28.46. İktidar-muvaffakiyet-mecburiyet

/+bil-/

“Hēç qarārı ārāmı qalmadı taķı sirrini hēç kişike **aytu bilmez erdi.**” (NF 360/1)

2.6.28.47. İktidar-muvaffakiyet-men

/+bil-/

“*kestin ol iklimden ehl-i fireng'in rağbetin*

açabilmez oldu küffâr ol yana çeşm-i hayâl” (FD K13/22)

2.6.28.48. İktidar-muvaffakiyet-meşguliyet

/+bil-/

“... *könli meşgul boldı, ol kün konuk tileyü bilmedi.*” (KE 59r18)

2.6.28.49. İktidar-muvaffakiyet-metanet

/+Ø-/

“*görüüp bu hâli gülistanda dondu cedvel-i âb*

bahâra dek duramaz korkarım kenâr çizer” (ND K11/11)

2.6.28.50. İktidar-muvaffakiyet-meydan okuma

/+Ø-/

“*a 'dāya baş egdüremez kimse Bākıyā*

şemşîr gibi olmayıcağ ser-be-ser zebân” (BD G362/5)

“*nazm-ı rengîñüme kim vaşf-ı leb-i dil-berdür*

diyemez kimse nazîre katı rengîñ-terdür” (BD G189/1)

2.6.28.51. İktidar-muvaffakiyet-mukavemet

/+Ø-/

“*bir iki gün de lâle-i mey-hârı seyr edin*

ditrer ayâğı tutamaz eli sâgarı düşer” (ŞYD G89/2)

2.6.28.52. İktidar-muvaffakiyet-nihayet

/+bil-/

“*Anıñ hilâfatı revā ermez, tedi erse, ol tağı neerse tēyü bilmedi.*” (NF 183/11)

2.6.28.53. İktidar-muvaffakiyet-niyet

/+bil-/

“ol şāh azakığa başımnı *salabilsem*

‘uṣṣāk ara bolğay idim barçağa server” (HHD G412/3)

“ni sırrıñ kim bar dost-larıña dimegil ni bilürsen kim bir vakt düşmen bolğaylar nedāmet yimegil dağı ni yaman-lık kim *kıla bilür* bolsañ düşmeniñe kıлмаğıl ni bilür sen kim bir kün dost bolğay” (GT 162a/6)

/+u-/

men bu muntuda yegräk çintämäni .. ärdini alğalı barayın kim qayu tınlıqlarqa tüzü .. tükäti asığ *tusu kılu usar* men (İKPÖ XXXV/4-5)

2.6.28.54. İktidar-muvaffakiyet-ortam

/+Ø-/

“... men bular arasında *hidmet kılumas-men.*” (KE 170r12)

“... namāznı āşkārā *kılumas erdiler...*” (KE 195r14-15)

2.6.28.55. İktidar-muvaffakiyet-öğüt

/+al-/

“yār köp kılsa cefā kem kıl nevāyī nāle kim

gülge bülbül *örgete almas vefā efgān kılıp*” (FK 6/9)

/+bol-/

“hāfızā sır tilesen saklağalı çekmegil āh

āh-ı süzān bile çün sır *bolabilmes mestür*” (HHD G387/9)

/+Ø-/

“ive işleme iş meger din işi

ivek işte asğın *bulumaz kiş*” (KB 5217)

2.6.28.56. İktidar-muvaffakiyet-ön koşul

/+al-/

“**kıla** **alsa** **lebiñ** **allıda** **mesîhâ** **tilmĕ**”

yañı baştın yana tapkay idi ihyâ tilmĕ” (FK 135/1)

2.6.28.57. İktidar-muvaffakiyet-öngörü

/+u-/

*qañı qan bu ötüğ sab eşidip nāñ kiginç **berü umadı** ärtinü buşuşluğ boltı* (İKPÖ XV/8)

2.6.28.58. İktidar-muvaffakiyet-örnek

/+Ø-/

“*menzil-i rif’at-ı tîre **varamaz** hiç kemân*

bir değıldir bu havâlarda mukayyed mutlak” (ŞGD G174/3)

2.6.28.59. İktidar-muvaffakiyet-övme

/+al-/

“*bu şahn-ı ‘âlem içinde niçe ki cân kezdi*

*seniñ bigin **körealmadı** şehsüvâr iy dost*” (HHD G84/5)

/+bil-/

“*ni ‘aceb uşbu söz eger bolsa revân tilimde kim*

*luţfuñ seng-i hâredin çeşme revân **kılabilür***” (HHD G350/3)

/+Ø-/

“*aldın o rütbe lûtf-u keremle cihanda nâm*

*medhinde gayrı söz **bulamaz** oldu şâiran*” (ND K20/5)

2.6.28.59.1. İktidar-muvaffakiyet-övme-mübalğa

/+Ø-/

“*husrevâ pâdişehâ cûdunu dil **şerh edemez***

gerçi medhinle dolar defter ü divân- kerem” (APD K27/24)

“*bir şemmesi **şerhin edemezdim***

âlem dolu dâsıtânım olsa” (APD K31/6)

2.6.28.60. İktidar-muvaffakiyet-özür

/+bil-/

“Yā Resūlallāh, bu kün meşgul boldum, erte namāzınga **kelü bilmedim**, ewde namāz kıldım.” (NF 100/13)

“Yā Resūlallāh, men rāst aytur-men, bu kün men erte namāzınga **kelü bilmedim** tedi erse, Peygāmbar ‘as yārānlarınca aydı.” (NF 100/16)

“Men bu kün namāzka **kelü bilmedim**, maña yaqñ turur tedi erse, Peygāmbar ‘as mütehayyir boldı.” (NF 101/1)

“Bu kün erte namāzınga Abū Bekr **kelü bilmedi** erse, Hāq te ‘ālādın maña fermān boldı.” (NF 101/3)

2.6.28.61. İktidar-muvaffakiyet-pişmanlık

/+bil-/

“Anıñ birle meşgöl bolduq taqı saña ‘**ibādat kılu bilmedük**, tēseler, Hāq tvt ayğay kim:” (NF 327/8)

“Ol hocalarımız hıdmatı birle meşgöl bolduq taqı saña **hıdmat kılu bilmedük**, tēp aysalar, Hāq tebāraka ve te ‘ālā ayğay kim:” (NF 327/13)

“Saña **ḡat ve ‘ibādat kılu bilmedük**, tēseler Hāq tvt ayğay kim:” (NF 328/1)

“Maña behil kıluñ sizke yaqñı **hıdmat kılu bilmedim**, tēp yığladı erse, Yehūdā taqı yığladı taqı adrıldılar.” (NF 358/9)

2.6.28.62. İktidar-muvaffakiyet-rehavet

/+bil-/

“Ol kēçe taqı **namāzıñnı kılu bilmediñ**, tedi erse Yahyā Peygāmbar ‘as aydı.” (NF 268/4)

2.6.28.63. İktidar-muvaffakiyet-sabır

/+al-/

“nāleni min kayda zabṭ ittim ki **ıyley alga-min**

hecrdin her laḡza köñlüm iylegey efgānnı zabṭ” (FK 294/6)

/+Ø-/

“bayat hukmi ol barça edgü isiz

bayat birse tepsep **tıdumaz** tepiz”

(iyilik ve kötülük hep Tanrı hükmüdür; Tanrı verirse, çekemeyen kişinin sonu hastalıktır)

(KB 4254)

2.6.28.64. İktidar-muvaffakiyet-sadakât

/+bil-/

“ibrâhîm aydı: meniñ andım bar **tüşe bilmes-men** tedi.” (KE 49r21)

/+Ø-/

“mânend-i ‘aķîde lebine etmeye mi būs

şavm-ı emeli **söyleyemem** mühr-i dehândır” (EVD K28/83)

2.6.28.65. İktidar-muvaffakiyet-senkronizasyon

/+ürgür-/

“kañgu-l(a)rıg. Köz erklig bilig birle aţkanu **ürgürmetin** kuruğ-in tüşürülür” (Üİ 118b-12)

“netegin aţatı aţkanuürgürmetin tiptiser. kaltı ol nom-l(a)r közünür” (Üİ 118b-14)

“ol aţkanuürgürmetin tip ol aţkañgu uguş-ug” (Üİ 119a-2)

2.6.28.66. İktidar-muvaffakiyet-sınama

/+al-/

“bâde dürdin **nüş ite almas isey** iy muğ-beçe

yırtıban zühdüm ridâsın iyle anıñ süzğüçi” (FK 630/6)

/+Ø-/

“aydılar: bir nerse kılalıñ ol işni **ķulumasa** uwtangay bizdin kitgey tédiler.” (KE 34v4)

2.6.28.67. İktidar-muvaffakiyet-şikayet

/+Ø-/

“ne revâdır ki cihân lütfuna gark olmuş iken

kapı kapı dolanam bulamayam nân-ı kerem” (APD K27/30)

2.6.28.68. İktidar-muvaffakiyet-tahammül

/+al-/

“barma kim bir dem özümni bile-alman sinsiz

kil ki bir lahza **taḥammül kıla-alman** sinsiz” (BV 221/1)

/+bil-/

“Peygāmbar ‘as’ka bērilgen envārdın zerresi zāhir bolsa erdi ḥalāyıkka hēç kimerse anı taḥammül kılu bilmegey erdi.” (NF 3/14)

“Neteg kim közi za ‘if’kimerse künge karşı bakmaḳnı **taḥammül kılu bilmez.**” (NF 3/15)

“Kāfirler Haḳ te ‘ālāka ‘ibādat kılmaḳdın māni’ boldılar erse, **taḥammül kılu bilmedi** karḡadı.” (NF 13/7)

“Kaçan kim Peygāmbar ‘as şulḥka rāzī boldı erse, ‘Ömer ‘as **şabur kılu bilmedi**, ḳoptı.” (NF 45/11)

“**Şabur kılu bilmediler**, aydılar.” (NF 46/8)

“**Şabur kılu bilmediler**, kaçā başladılar.” (NF 71/16)

“Sizlerniñ islāmlarıñız taḳı imānlarıñız könglüñüzde ornap turur, andaḡ muḥkem bolup turur kim neçeme uluḡ belā u miḥnet kelse, sizler **şabur kılu bilür-siz** taḳı imānnı içḡınmaz-siz, velikin bular yanla musulmān bolup tururlar.” (NF 76/8)

“Kaçan kim ol minberke siz mindiñiz erse, mübārek arḳañıznı tayagan öre firāḳıñıznı tāḳat **tuta bilmedin** inreyü başladı.” (NF 90/16)

“Ḥutba oḳıyur erken munlarnıñ yıḳılğanını kördüm erse, **şabur kılu bilmedim**, sözümnı kestim taḳı minberdin tüştüm tedi.” (NF 171/12)

“Peygāmbar ‘as firāḳıñga **taḥammul kılu bilmediler**, camālınga inen muştāḳ boldılar.” (NF 255/13)

“Velikin miskān za ‘if’kuluñ ‘azāb ve ‘ukūbatka **taḥammul kılu bilmez-men.**” (NF 321/11)

“Peygāmbar ‘as’nuñ yārānları ḳafirler zaḥmatınga taḳı meşāḳḳatınga **taḥammul kılu bilmedin** Peygāmbar ‘as’ka şikāyat kıldılar erse, Peygāmbar ‘as aydı.” (NF 323/13-14)

“Peyğāmbar aleyhi’s-salām kaçan kim Mekke din Medīneke hicret kıldı erse, üküş şahābalar Peyğāmbar ‘as firākınga **taħammul kılu bilmedin** ewlerini terk kılıp oñul kızlarını terk kılıp Medīneke keldiler.” (NF 326/6-7)

“Bu ekkidin biringe sökellik tegdi taķı sökelliki kaķıǵ boldı erse, iginge **şabur kılu bilmedin** oķ başaķını aldı taķı barmaķlarınıñ boǵunlarıdın kesti.” (NF 326/9)

“İǵimke **taħammul kılu bilmedin** barmaķlarım uķlarını kestim erse, Haķ tvt maña aydı.” (NF 326/16-17)

“Yā Halīlu’r-Raħmān, benim ol şūratomnı körsen, **taķat tuta bilmegeysen**, tedi erse, İbrāhīm Peyğāmbar aydı.” (NF 439/1)

“özin **tutu bilmedin** attı fulān nerseni, tutunu bilmedin aytdı anı” (ME 199-1)

“özin tutu bilmedin attı fulān nerseni, **tutunu bilmedin** aytdı anı” (ME 199-1)

“bu şīrīmlık bile şīrinni naķķāş

şabr kıla bilmedi bir dem indürdi baş”

(HŞ 651)

“zelīhā aydı: men barı **şabr kılu bilmes-men**, neteg kılayın?” (KE 80r6)

“çün teñiz körmegen daǵı kime zaħmetin çekmegen idi **taħammül ite bilmedi**.” (GT 17a/13)

“anıñ üçün ayturlar kim meliklerniñ ħiddet ve şavletinden ħazer kılamak kirek ġālibā himmetleri memleketniñ ‘azīm işlerine müte ‘allik bolur ‘avām-nıñ izdiħāmına **taħammül kıla bilmes-ler**” (GT 21b/4)

/+Ø-/

“**kaţlanımadı**, kırķ ince kıızı boyına aldı, bidevi ata binüp oǵlançuǵın isteyü gitdi.” (DDK D26/4)

“sāre adın **şabr kılumadı**, İbrāhīmka aydı.” (KE 48r17)

“mūsa eytdi inşaallāh şabr idem

şabr idemezsem yolum bellü gidem” (GN 6075)

“ğördi kārūn evren degül suratı

döyemez ol işe ‘azābı katı” (RN 381)

*“ben añña **döyemezvenin** nideyin*

gelüp neyledüm nitesi gideyin” (SNB 1881)

“didüm iy baba sen bu sözüñi kes

*ben ansuz **olmazvanın** bir nefes” (SNB 2310)*

*“aracuħda **yiñemedi** uyħusın*

*çü uyħucıdı **koymadı** ħūsın” (SNB 2346)*

“aracuħda yiñemedi uyħusın

*çü uyħucıdı **koymadı** ħūsın” (SNB 2346)*

“benüm bigi kimseyi kim uyħusın

***yiñimeye** vü **koymaya** ħūsın” (SNB 2466)*

“benüm bigi kimseyi kim uyħusın

*yiñimeye vü **koymaya** ħūsın” (SNB 2466)*

*“daħı söylemegil **döyimezvenin***

sözüm vardur illā diyimezvenin” (SNB 4868)

*“Ş ... Çok odun getirdiler ağacın dibine yığdılar, buyurdu kim od urdular. Koca, bir sâat sabreyledi **başarumadı** بشارومادی çün can korkusu erdi, pes, aman diledi. (Kel. XIV 2-57)” (TS)*

*“‘ışka **döyemedi** özüm gensüzin açıldı rāzum*

yūnus senün iş bu sözün ‘ālemlere destan ola” (YED 4/8)

“cümle ‘ālem terkin urup ben dost terkin urımazam

*andan ayru buçuk sâ‘at ben ansuzın **durımazam**” (YED 174/1)*

“yūnus düşdün bu derde eyyūb’layın sabreyle

*derde **katlanımazsın** dermān arzū kılursın” (YED 255/9)*

“dost gözümün nūrı durur bu gönlümün sırrı durur

*bir dem ansuz **olımazam** cānum anunladur diri” (YED 408/2)*

“yine seyreyledi gönüm

dostun cemâlin arzûlar

hicre **katlanımaz** gönül

dostun cemâlin arzûlar” (YED 98/1)

“erenlerin âhına tag-taş **katlanımadı**

kalkanı demir ise okları atmak gerek” (YED 141/5)

“gördüm yüzünü **edemez** ey nigâr **sabr**

zülfün gamından oldu bana zehr-i mâr **sabr**” (APD G71/1)

“hâr-ı belâya **sabr** eder illâ ki **edemez**

zâğ-ı rakibe bülbülün ey gül-izâr **sabr**” (APD G71/5)

“gam pûtesinde cân eritip âb-gine-vâr

tâb-ı cemâline **döyemez** olur âb dil” (APD G175/3)

“ben onu görmediğim gün firâka **döyemeyip**

varıp yüzün görenin ayağına hâk olurum” (APD G208/2)

“dîde-i dil **döyemez** bakmağa mihr-i ruhuna

nûr-ı hüsnünle yine sen meger imdâd edesin” (APD G248/5)

“va 'de-i vaslın işitsem ölürüm şevkimden

döyemez yüreğim ol va 'de kaçandır demege” (APD G281/6)

“şabrım yanar hırâm-ı kad-i yârı görmesem

görsem **taḥammül eyleyemem** bārî görmesem” (EVD G80/1)

“gülgeşt-i şafâ eyler iken şahñ-ı çemende

oldum yine bir naḥl-i gül-i naza figende

ārām edemem gayrı şabır kalmadı bende

gel gülşene ey körpe nihâl-i gül-i naḥvet” (EVD Mus. 147/1)

“gülgeşt-i şafâ eyler iken şahñ-ı çemende

oldum yine bir naḥl-i gül-i naza fiğende
ārām edemem ğayrı şabır kalmadı bende
 yaz geldi gül açıldı açıl gül gibi sen de” (EVD Mus. 148/1)
 “ben izinsiz şarılıp nāfile söz işidemem
 lākin öyle kuru va ‘d ile dönüp boş gidemem
 böyle bir buseye ben ‘ide kadar şabr edemem
 şimdicek öpsem uşüliyle ‘aceb olmaz mı” (EVD Mus. 164/3)
 “ben izinsiz şarılıp nāfile söz işidemem
 lākin öyle kuru va ‘d ile dönüp boş **gidemem**
 böyle bir buseye ben ‘ide kadar şabr edemem
 şimdicek öpsem uşüliyle ‘aceb olmaz mı” (EVD Mus. 164/3)
 “ben izinsiz şarılıp nāfile söz işidemem
 lākin öyle kuru va ‘d ile dönüp boş gidemem
 böyle bir buseye ben ‘ide kadar **şabr edemem**
 şimdicek öpsem uşüliyle ‘aceb olmaz mı” (EVD Mus. 164/3)
 “dili raks-âver eder **sabredemem** mâhasali
 yüreğim oynadı gördükte o çengî güzeli” (ND G145/1)
 “içip içip kendi elinden anun
duramayıp öpmüşüm ayağını” (ŞGD G312/6)
 “gönül yine **duramazdı** mahabbet olmasa da
 yanardı âteş-i gayretle hasret olmasa da
 seninle şâm u seher sohbet ülfet etse idik
 arada âh efendim şu fûrkat olmasa da” (ŞGD Kıt’a/21)
 “kan ağlayıp **izhâr-ı telâş eyleyemem**
 çeşmim leb-i dâğa râzdâş eyleyemem

bir yâr bilir o dahi gâyet pinhân

ben sırrımı bilmezlere fâş eyleyemem” (ŞGD Rübai/45)

“kan ağlayıp izhâr-ı telâş eyleyemem

*çeşmim leb-i dâğa **râzdâş eyleyemem***

bir yâr bilir o dahi gâyet pinhân

ben sırrımı bilmezlere fâş eyleyemem” (ŞGD Rübai/45)

“kan ağlayıp izhâr-ı telâş eyleyemem

*çeşmim leb-i dâğa **râzdâş eyleyemem***

bir yâr bilir o dahi gâyet pinhân

*ben sırrımı bilmezlere **fâş eyleyemem**” (ŞGD Rübai/45)*

*“menüm ağzuma sögüp-durur-idüñ **doyamadum**” (DDK D100/2)*

*“beyrege katı firağ geldi, **katlanımadı** buldur buldur gözinüñ yaşı revan oldı.” (DDK D102/6)*

“kardaşların hâtırın kırımadı

*râzın kizlep ayruğ söz **dëyümedi**” (KY B5r12)*

“geliser tama hem yarın nev-bahār

*bilürem ki gönli **tutamaz karar**” (SNB 1524)*

“cevābın girü eyle viribigil

*ki **tırımazam** yavlağ oldum hacıl” (SNB 2067)*

*“didi kıza **katlanımazvan** dahı*

cānuñ varsa esirge kuluñı ahı” (SNB 3260)

“beni yalvarup girü ala gide

*anam **katlanımaya** bensüz nide” (SNB 3697)*

“çü naqqāş ol hāleti gördidi

***oturumadı** tırdı yügürdidi” (SNB 4811)*

“fiğân itdi **yiñemedi** kendüzin

işidimez idi naķāşuñ sözün” (SNB 4866)

“Ş Eydür kim vay Ömer nice halifedir, ben irteye deĝin **olmazın** اولمزن gussa ile ölüserin.
(Yüz. Ha. XIV. 32) Ş Padişah eyitti: Beni koyup kanda gidersen, ben sensiz **olmazam**
اوليمازم . (Ferec. XV. 448) Esirge beni ey Cibril-i meh-rû

Olmazam اوليمازم ben andan bir dem ayru (Câm. Na. XVI. 6)” (TS)

“Ş ... Eĝer **sabredemeyip** yirse, üç gün tatlı üzümü asa koya اساقويه ,andan yiye. (Hazain.
XV. 23-2)” (TS aşā ķomak maddesi)

“dilde ola mı tâb-ı celâle tâkat

envâr-ı cemâle **döyemezken** cânâ” (ŞYD G1/3)

“ölünce demreni kalsin çıkarmanız dilden

tahmmül eyleyemem olda bir cerâhat olur” (ŞYD G61/2)

“rû-be-rû tâb-ı ruh-ı yâre **tahammül edemez**

pes-i âyîneden eyler ana nezzâre sedef” (ŞYD G173/4)

“**sabr eyleyemem** gonca gibi teng-dil olsam

gül gibi hemân çâk-i giribân ederin ben” (ŞYD G256/2)

“**ârâm edemem** bûs u kenâr eylemeyince

sinemde gelip yâr karâr eylemeyince” (ŞYD G323/1)

“**fârig olamam** deşt-i talebde tek u pûdan

ol gözleri âhûyu şikâr eylemeyince” (ŞYD G323/2)

“‘ayb eylemeniz her gece feryâd u fiğânım

rahat bulamam nâle vü zâr eylemeyince” (ŞYD G323/3)

“taglar bâr-ı gam-ı ‘aşka **tahammül edemez**

ne kadar tâkat ola ey dil-i şeydâ sende” (ŞYD G370/3)

2.6.28.68.1. İktidar-muvaffakiyet-tahammül-hayıflanma

/+bil-/

“kaçan rüsvâ olur dum kan yutup **sabr edebilseydim**

melâmet çektiğim bî-hûde efgân ettiğimdendir” (FD G103/5)

2.6.28.69. İktidar-muvaffakiyet-tahmin/üzüntü

/+u-/

*amti men bu ârdini birlä barsar men qamağ tınlıqlarqa artuq asıg tusu **qilu umağay** men sızlär barıqlar* (İKPÖ XXXIV/7)

2.6.28.70. İktidar-muvaffakiyet-talih

/+Ø-/

“bir kerre buseñ **almaduk** hañtuñ irmedin

âhır müyesser oldı hele biñ belâyıla” (BD G465/7)

2.6.28.71. İktidar-muvaffakiyet-tavsiye

/+bil-/

“tesbîh barını **kiterebilse** boynıdın

çekmegey irdi ‘ömride bār-ı nedâmeti” (HHD G981/6)

2.6.28.72. İktidar-muvaffakiyet-tehdit

/+bil-/

“Yâ Muhammed, sen mendin **kutulduñ**, velikin sendin soñraqılar mendin **kutulu bilmegeyler tedi**.” (NF 100/3)

2.6.28.73. İktidar-muvaffakiyet-telaş

/+kör-/

“kaçış bolsa **kıya körmes**” (DLT 159)

2.6.28.74. İktidar-muvaffakiyet-tembih

/+Ø-/

“sende bu denâ’at var iken şofi o şūhuñ

*bel bel beline nâfile bakma **şaramazsın***” (EVD G100/3)

“ol taze nihâlüñ bu yazın **mîve-i vaşlın**

*bihūde taleb etme gönül **koparamazsın***” (EVD G100/4)

“var yok ne ise şöhbete zāhid kulağ aşma

*söz remz-i mu‘ammā-yı dehendir **varamazsın***” (EVD G100/5)

“bel bağlama ser-rişte-i gīsū-yı ümīde

*ğavğa-yı emelden başını **kurtaramazsın***” (EVD G100/6)

“on buseyi birden baña va‘d eyledüñ ammā

*bir dānesini şöñra aşağı **veremezsin***” (EVD G100/7)

“pek inceden ince arama VĀŞIF o şūhuñ

*sen bahş-i miyānında kılı kırk **yaramazsın***” (EVD G100/8)

2.6.28.75. İktidar-muvaffakiyet-temenni

/+al-/

*“ didiñ ki **ala almasun** dil-rübālar*

ki köñlümde koyduñ ağır hecrdin tağ” (FK 312/5)

“kılays miñ secde-i şükr ol ki ‘ömrüm secdede ötti

***tapa alsam** kaşuñ mihrābıda barın kazā kılmak”* (FK 327/6)

*“uyuy **alsam** işikiñ tofrağını yastanıban*

salānat tahtığa çıkmak tilemen uyğanıban” (NŞ 453/1)

/+bil-/

*“sırr-ı dehānına **yitişebileyin** tiyür*

ni türlü ağızdın ki nişān hurredān birür” (HHD G353/3)

“kazgu ilidin bolğa men āzād uşol dem

*kullarınga özümni **kılabilsen** izafet”* (HHD G94/4)

“bī-vefā ‘ömrümdin ol lahza bolur hāşıl murād

*bir **körebilsen** uşol köñlümni alğanımnı men”* (HHD G735/2)

“telhliknuñ yüzini körmege men hāfız bigin

bolabilsem şekker-i şükrî bile şîrîn-zebân” (HHD G778/7)

2.6.28.76. İktidar-muvaffakiyet-teminat

/+al-/

“köz yüzüñdin almasam ‘ayb itmegil iy muğ-beçe

ıyley alman dîdedin ğāyib min-i hayrân sini” (FK 648/6)

2.6.28.77. İktidar-muvaffakiyet-terakki

/+bil-/

“Muhammed Resûlul-lâhniñ taķı esrârınıñ miqdârınğa hêç kimerse **muḥḥali** ‘ **bolu bilmedi.**” (NF 3/12)

“ḥaķıķatde ‘irfân açılsa saña

baķa bilmegey-sên kerek öñ soña

ķamuğ ‘ilm ü taķvâ ‘ibâdetlerin

tamâm ma ‘şiyet tég körüngey saña” (MM 313-2)

“ḥaķıķatde ‘irfân açılsa saña

baķa bilmegey-sên kerek öñ soña

ķamuğ ‘ilm ü taķvâ ‘ibâdetlerin

tamâm ma ‘şiyet tég körüngey saña” (MM 313-2)

/+tüket-/

“ķadaķ-ning yok oḥğurak bildürkelir üçün töz-l(e)r-i yamıraşmak-lıg mün” (Üİ 98a-17)

2.6.28.78. İktidar-muvaffakiyet-tesir

/+Ø-/

“‘aceb oldı hâlüm bu ‘ışk elinden

göremezem yolum bu ‘ışk elinden” (YED 262/1)

“sidretü ‘l-müntehâ ‘dan andan içerü giden

hiç nişân eydimedi menzil-i nür içinde” (YED 305/6)

2.6.28.79. İktidar-muvaffakiyet-teslimiyet

/+bil-/

“Men taķı anam sözinge **muħālifat ķılı bilmedim**, anam töşekinge kirip yattım, elgim yanı arasında ķaldı taķı hēç közümke uyķu kirmedi.” (NF 289/11)

2.6.28.80. İktidar-muvaffakiyet-teşvik/müjde

/+u-/

ol lenxua yoluğ **yoğuru usar siz** ötrü lö qanı ärdinilig balıq-qa ordu-qa täggäy siz (İKPÖ XXXIX/1-2)

ağ-u-luğ lö-lär yılanlar yatur anı **yoğuru usar siz** içgärü balıqqa kirgäy siy (İKPÖ XXXIX/7)

2.6.28.81. İktidar-muvaffakiyet-tükenme

/+u-/

“yiliñe, kudursunğıña tegi yağrıpan **kamşayu umatın turur tir.**”“(at hızlı koşmaktan) yelesine ve kuyruğuna kadar yara bere içinde kalmış, kımıldayamadan duruyor, der.” (IB 16)

“**kamşayu umatın turur tir.**” (IB 25)

“**kamşayu umatın turur tir.**” (IB 37)

“**kamşayu umatın turur tir.**” (IB 39)

“kişensiz külündi **mañumaz ađaq**

tünerdi yarumaz köriqli **ķarak**” (KB 374)

2.6.28.82. İktidar-muvaffakiyet-utanma

/+al-/

“ser-girān ķıldı mini eyle ħumār ey zāhid

ķim uyatdın **baķa-alman** yüziñe baş köterip” (NŞ 57/7)

/+Ø-/

“nīlūfer anuñ reşkiyile ġarķ-ı ‘araķdur

haclet denizinde

nergis gözün açamaz utanur görüp anı

şerm ile hayādan” (ADD 3/7)

2.6.28.83. İktidar-muvaffakiyet-uyarı

/+bil-/

*“Türk bodunug tirip [i]l tutsıkiñin bunta urtum yañılıp ölsikiñin [yeme] bunt[a urt]um neñ neñ sabım erser beñgü taşka urtum añar **körü bilij**” (BK K8)*

*“on ok oğlıña tatıña tegi bunı **körü bilij** beñgü taş tokıtdım” (BK K15)*

“inābet ulaşu senā kılsa-sen

irādet özüñni fenā kılsa-sen

*inābet irādet **tèyü bilmegil***

kılıp tevbe ol iş yana kılsa-sen” (MM 284-3)

“şerī at tarīkat haķīkat öñin

***tèyü bilmegil** oş eşit söz soñın*

haķīkat başaķ tég tarīkat oluñ

şerī atnı bilgil bu oķnuñ yüñin” (MM 344-2)

“inābet ulaşu senā kılsa-sen

irādet özüñni fenā kılsa-sen

*inābet irādet **tèyü bilmegil***

kılıp tevbe ol iş yana kılsa-sen” (MM 284-3)

“şerī at tarīkat haķīkat öñin

***tèyü bilmegil** oş eşit söz soñın*

haķīkat başaķ tég tarīkat oluñ

şerī atnı bilgil bu oķnuñ yüñin” (MM 344-2)

*“us gerek, kim usları **göre bile***

delünün, ki ussı yok, nète göre” (SVTM) II/19 (rebābnāme)

/+Ø-/

“*sarp işdür, bunu edemeye sen*

yaluğu bu yola gidemeye sen” (SVTM) I/12 (İbtidanāme)

“*sarp işdür, bunu edemeye sen*

yaluğu bu yola gidemeye sen” (SVTM) I/12 (İbtidanāme)

“*gendüzünle içi çıkamaya sen*

gözsüz ol ay yüze bakamaya sen” (SVTM) I/13 (İbtidanāme)

“*gendüzünle içi çıkamaya sen*

gözsüz ol ay yüze bakamaya sen” (SVTM) I/13 (İbtidanāme)

“*çün cihân ol meh-likâya müşteridir ey güneş*

satamazsın hüsnünü germ olma kim bâzâr yok” (APD G144/7)

2.6.28.84. İktidar-muvaffakiyet-ümit

/+bil-/

“*yärniş vaşlını izdeb tapabilgey men tib*

çıkğalı tenniş içindin meni cān otğa yaķar” (HHD G361/6)

“*izdep tapabilge men anı tib*

cān bile dil-i figār bardı” (HHD G853/4)

2.6.28.85. İktidar-muvaffakiyet-varsayım

/+al-/

“*meyğa ignimdin ki seccādem girevdür kıldı men ‘*

gūyiyā zāhid köre almas ridānı boynğa” (FK 577/6)

2.6.28.86. İktidar-muvaffakiyet-yasak

/+bil-/

“Sizler taķı Peygāambar birle Beytū ‘l-Ma ‘mūrķa kirin tēp, velikin ol ala tonluķlarķa destur bolmadı erse, anlar **kirü bilmediler.**” (NF 56/16)

2.6.29. İktidar-mübalāģa

/+al-/

“telim til vaşfida ‘āciz bolur bolsa taņ irmes kim
şığaalmadı kūh-ı kāf şan ‘at birle mizānģa” (HHD K8/47)

“nisbet cemāliņizģa kuyaşnı **ķılaalmadım**
anıņ zevali bar seniņ tek kaçan irür” (HHD G203/4)

“eyle gerdün zulmı itmiş rüzgārım tīre kim
yaruta-almas kuyaş kirse ģarāb-ābādıma” (BV 547/2)

“çaķın otı **ķıla almas** ģamım tünini **yaruķ**
seģāb yitküire almas tügenlerimge mamuķ” (FK 324/1)

“çaķın otı **ķıla almas** ģamım tünini **yaruķ**
seģāb **yitküire almas** tügenlerimge mamuķ” (FK 324/1)

“cān birip kim ģāre yā pūlād yitmes yārdın
bu cefānı **tarta almas** ģāre bel pūlād hem” (FK 439/5)

“ay u kuyaşķa **oģşata almas-min** anı kim
bardur kuyaş u ay kibi her sarı ķulları” (FK 615/5)

“teņ **bolabilmes** anıņ ķaddine tūbā aģaķı
nūrınıņ zātı bile sāye kaçan hemtādur” (HHD G163/2)

/+Ø-/

“bularuñ oķından havādaģı kuş
geçer olsa **ķurtulamazdı** öküş” (SNB 4470)

“nice boş u işşuz ķodum ivler
öñüme **ķurımaz idi** dīvler” (SNB 4921)

“yüzüne karşı bu güneş bir dem gelüben **turamaz**
gelüp kaşundan kiçi ay her dem okıyalı sebak” (YED 132/4)

2.6.30. İktidar-nezaket

/+Ø-/

“kardaşların hâtırın **kırumadı**
râzın kizlep ayruk söz dëyümedi” (KY B5r12)

2.6.31. İktidar-sakinma

/+Ø-/

“gerçi bilirim nükte-i ser-beste-i nazmın
ta’bîr edemem hâsılı bir sırr-ı nihândır” (ŞGD K28/29)

2.6.32. İktidar-sınır

/+al-/

“luţf yâ zulm ki ğayriĝa kıtur-sin çend emân
ıyley-alĝança miniñ cānıma bî-dād iyle” (BV 562/2)

“**ayta alman** kim min-i āvāre birle yār bol
gerçi yok kıldıñ mini ol kūydin sin bar bol” (FK 402/1)

“yılan-sen her kime yitseñ tikersen
otursañ kanda bay-kuş tig yıķarsen
küçüñ bizge yiter haķ-ķa **yeta-lmas**
seni sen küç bile otķa yaķar-sen” (GT 37b/13)

/+bil-/

“eger kılsañ êkki ajunda amân
haķıķat köñüldin këtürgil imân
taķı sorsañız kim imân nê bolur
bilü bilmişince kılayın beyān” (MM 13-4)

“*biliñ oşbu kaç beyt érür tég nişān*
tèyü bilmeñiz kim bu muṭlaḡ beyān
mürīd nev-niyāzlarḡa idrāk üçün
ayur-miz fülān ol fülān ol fülān” (MM 312-2)

“*eger ḡolsañ èkki ajunda amān*
ḡaḡıḡat köñüldin kètürgil imān
taḡı sorsañız kim imān nè bolur

bilü bilmişince ḡılayın beyān” (MM 13-4)

“*biliñ oşbu kaç beyt érür tég nişān*
tèyü bilmeñiz kim bu muṭlaḡ beyān
mürīd nev-niyāzlarḡa idrāk üçün
ayur-miz fülān ol fülān ol fülān” (MM 312-2)

/+Ø-/

“*ilerü geḡemezvenün bir ḡarış*
beni ḡo vü ḡaḡ nūrına var ḡarış” (SNB 130)

“*semā’ edip giremez ḡarha âfitâb dahı*
sehergeh eylemese rûy-ı mâl-i mevlânâ” (ŞGD K4/8)

“*ḡüneş dahı giremez kâh-ı sâye-perverine*
münakkaş ebr-i şafakdan kepeng eder mehtâb” (ŞGD K11/17)

“*at oynadamaz fâris-i meydân-ı belâgat*
pehnâ-yı medîhinde cihân cümle beyāndır” (EVD K28/60)

2.6.33. İktidar-sonuç

/+bil-/

“*bir yigidiñ ḡara taḡ yumrısınḡa malı olsa yıḡar direr ṡaleb eyler, naşibinden artuḡın*
yiye bilmez.” (DDK D3/3)

/+Ø-/

“şu-y-ıla beñzer oda em&älleri

anuñ-uçun **birikimez** hälleri” (GN 727)

“şu-y-ıla beñzer oda em&älleri

anuñ-uçun **birikimez** hälleri” (GN 727)

“dün içi kığırursın uş yaluñuz

kimesne **olmaz** baña kulavuz” (SNB 1704)

“şaçlaruñ dām-ı belādur düşen ol sevdāya

bulmaz anda vefā vü bulısar anda vefāt” (ADD 250/4)

“geldi, oğlını kōduğı yirde **bulmadı.**” (DDK D134/9)

“ağ u kara yok yakdı beni şöyle karara

kim cem ‘ **olmaz** bu kara ol ağ ile bir gün” (ADD 81/2)

“böyle diğec erenler evreni kan turalı yirinden tırdı, kırk yiğidin yanına aldı, iç oğuzı gördi, kız **bulmadı**, kayıtdı girü döndi ivlerine geldi.” (DDK D171/12)

“yıkılsun oğuz illeri, maña yarar kız **bulmadum** baba didi.” (DDK D172/1)

“iç oğuzı girdi, kız **bulmadı.**” (DDK D172/9)

“tolandı taş oğuzı girdi, **bulmadı.**” (DDK D172/10)

2.6.34. İktidar-şaşkınlık

/+al-/

“şūhlar içre biri köñlüm alıptur vāy kim

diseler kıysı şūh almış **diy-alman** kim bu şūh” (BV 109/5)

2.6.35. İktidar-tedbir

/+Ø-/

“hağ vermiş iken bu dil-i bīmāra şifāyı

ben ğayrıdan ümmīd ederim derde devāyı

yersem de eğer sīneme biñ tīr-i belāyı

daħl eyleyemem keşmekeş-i kavş-ı kazāyı

hep çekdiceğim kendi ceza-yı ‘amelimdir” (EVD Mus. 189/3)

2.6.36. İktidar-tercih

/+al-/

“perī **ķabūl ite almay** meger kim min

ķılıp atımnı zalūm u cehūl birle edā” (NŞ 1/5)

“eyle kim bolmas köñül gül-bündin üzmeķ ğonçeni

min hem ol naħl-i melāħatdın **üze alman** köñül” (NŞ 371/2)

“buyursa gerçi ‘ışķıj terkini ‘aķl

ol işni sin **ķıla alman ta ‘aķķul**” (NŞ 381/2)

“ķatlime andın **ķıla alman** tama ‘ bir zehr-i çeşm

min kim ü la ‘l-i lebidin eylemek şekker tama ” (NŞ 294/4)

“min ü mey ğulguli vü şūħ sākī ħükmi icrāsı

sala alman ķulaķ devr ehli iyeler mā-cerālarğa” (FK 600/8)

/+bil-/

“bilür ğod özi sizge aytu bilmen

özini körmeyin hem **ķaytu bilmen**” (HŞ 3243)

/+Ø-/

“yalñı yalñ tonanmaķ dilemez

acı aç kimseye açvan **diyemez**” (GN 8738)

2.6.37. İktidar-zaruret

/+Ø-/

“biz kim dil-sitānsız **olamazız**

ķuru cismiz ki cānsız olamazız” (APD G111/1)

“biz kim dil-sitânsız olamazız

*kuru cismiz ki cânsız **olamazız**” (APD G111/1)*

“kaşı nûnuyla kâmeti elifin

*gördük ayruk biz ansuz **olamazız**” (APD G111/2)*

“hüsn ü behcet cihânıdır ruh-ı dost

*ölürüz ol cihânsız **olamazız**” (APD G111/3)*

“âh hecrinde hâlimiz nola kim

*vasl içinde fegânsız **olamazız**” (APD G111/4)*

“verdiğiyçin lebin nişânını mey

*biz mey-i ergavânsız **olamazız**” (APD G111/5)*

“gördü ol serv eşkimi dedi kim

*biz bu âb-ı revânsız **olamazız**” (APD G111/6)*

“biz güzellersiz olmazız ahmed

*bülbülüz gülsitânsız **olamazız**” (APD G111/7)*

2.7. İMKÂN

Hareketin gerçekleşmesi için gerekli koşulların bulunup bulunmadığı gösteren üst işlevin adıdır:

/+bil-/

“köñülüm ‘aşkıñ otındın **yanabilmes** ni tiyin

kanına soraram uş hâli anı bîryan kıl” (HHD G561/2)

“hasta cānımnı ayamas men eyā cān sendin

*ger **bolabilse** bu üstādlık anda maḳbūl” (HHD G594/4)*

“bī-vefā gül boluban cevr ü cefa eylemese

*zār bülbül **çekebilmes idi** zārī vü efgāñ” (HHD G781/4)*

“şoloḫ dem ki ben girevenin yola

*hemin gölge yoldaşum **olubile***” (SNB 4351)

/+**bol**-/

“*gevher kıymetiğa (13) niçük ki merātib asru köpdür, hattâ ki bir diremdin yüz tümengeçe **dise bolur.***” (ML B2-a/13)

“... *hem āhiri elif lafz bile kâfiye **kılsa bolur.***” (ML B16-b/9)

“*andağ ki ara lafzın serā ve derā bile kâfiye **kılsa bolur** ...*” (ML B16-b/9)

“... *sere ve dere bile hem kâfiye **kılsa bolur.***” (ML B16-b/9)

“*yana bir mişāl andağ ki yada lafzın şadā bile kâfiye **kılsa bolur** bāde bile hem kılsa bolur.*” (ML B16-b/10)

“*yana bir mişāl andağ ki yada lafzın şadā bile kâfiye kılsa bolur bāde bile hem **kılsa bolur.***” (ML B16-b/10)

“*andağ ki irür lafzın hürri ve dürr lafzı bile kâfiye **kılsa bolur**, ğurūr ve zarūr lafzı bile hem cāyizdür.*” (ML B16-b/11)

“*andağ ki ağır ve bağır alfāzın şādir ve kādir alfāzı bile kâfiye **kılsa bolur.***” (ML B16-b/12)

“*yana ğizā ve her ta‘ām ki **yise bolur**, yigülük dirler ve su içmek ve her nimeni ki içse bolğay içkülük dirler.*” (ML B17-a/14)

“*yana ğizā ve her ta‘ām ki **yise bolur**, yigülük dirler ve su içmek ve her nimeni ki **içse bolğay** içkülük dirler.*” (ML B17-a/14)

/+**Ø**-/

“*közi toğ kerek neğke suklanmasa*

*közi aç **toğumaz** bu dünya yise*” (KB 2200)

“*uluş kend içinde tapuğ bar telim*

*uş ol yirde kılsa **bulumaz** yarım*” (KB 3226)

“*bir ay oldı artuğ ki ādem yüzün*

***görimemişem** turayım añsuzın*” (SNB 3064)

“***idimezven** anı ki kişi **şalam***

viribiyem atama bundan selām” (SNB 3705)

“*sen ol nesneyi nite isteyesin*

ki **bulmayıcak** dutasın yasın” (SNB 4145)

“*erüñ yüzi bir kez çü erden döne*

*dürüşürse yüz **turışmaz** yine*” (SNB 4308)

“**görimeyisersin** sen ayruḥ beni

ne ben daḥı göribileven seni” (SNB 5435)

“*görimeyisersin sen ayruḥ beni*

*ne ben daḥı **göribileven** seni*” (SNB 5435)

“*her kimde ‘ışk varsa ayruk ne sığar ol yire*

*dost döşegine **geçemez** at u katur yāhūd deve*” (YED 2/7)

“*akl **olamaz** haşâ ‘iş-i zâtında râh-bin*

fıkr olamaz dekâ ‘ik-i şerinde reh-nümâ” (APD K3/21)

“*akl olamaz haşâ ‘iş-i zâtında râh-bin*

*fıkr **olamaz** dekâ ‘ik-i şerinde reh-nümâ*” (APD K3/21)

“*cûdundan ihtiyât eder onun için **olamaz***

dil-ber lebinde dahi olan âşikâr lâ’l” (APD K12/37)

“*her âfitâb-cemâle görürsünüñ **düşemez***

düşerse kur’a-i dil bir gözü elāya düşer” (EVD G28/6)

“*ele taḳbîl-i leb-i la’l-i teri pay düşer*

*dest-bûsı **düşemez** düşse bize pây düşer*” (EVD G29/1)

“*ben iftira edip **diyemem** çaldı gönümü*

zîrâ ki düzd-i ğamzesinüñ şabıkası yok” (EVD G71/11)

“*ta ‘dâd **edemem** ‘ömrden eyyâm-ı firâkı*

şıfra çıkarıp cümleten ol günleri sildim” (EVD G83/5)

“*rāh-ı ‘aşkuñda telef olmuş iken mā-melekim
geçmedi bunca zamāndan beri hiç bir dileğim
olamaz ehl-i maḥabbetde ferāğat bileyim
terk-i ‘aşk eyleme mümkün midir ‘āşık a beğim
anı var āḥara şor dīgere şor şorma baña*” (EVD Mus. 219/2)

2.7.1. İmkân-adalet

/+Ø-/

“*bende-perverliği yokdur diyemem hançerinin
etdi her sînede bin zahm-ı nümâyânı çerâğ*” (ŞGD K14/7)

2.7.2. İmkân-beceri

/+bil-/

“*bu tört kuşnı tırgüzdüm erse bu tört ḥalâyıknı öltürüp yana tırgüzgümni saḫınu bilgey-
sen, tırgüzmekge kudretim bar.*” (KE 55v5-6)

2.7.3. İmkân-ceza

/+bil-/

“*kaçan iblīs mel‘ün boldı erse uçmaḥdın sürüldi uçmaḥğa kirü bilmes boldı, ādem
ḥavvāniñ ‘adāveti köñlünde berkidi, vesvese birle uçmaḥdın çıkarmaḥğa oğradı.*” (KE
11r12)

2.7.4. İmkân-çaresizlik

/+Ø-/

“*nūr-ı mücessem midir âteş midir
yakışını söyleyemem âh âh*” (ŞGD TCB1/32)

2.7.5. İmkân-durum ihbar

/+Ø-/

“*kanamam büse-i kand-i dehen-i dildāra
‘aşk bu şerbet-i ḥummāsa dadandırdı beni*” (EVD G138/3)

2.7.6. İmkân-farkındalık

/+Ø-/

“benim ahım yaşım kılmaz sana kâr

meger yel ü sudan hazz **alamaz** taş” (APD G133/2)

2.7.7. İmkân-fitrat

/+Ø-/

“zâhid yanağın vasfın idrâk edemez zîrâ

kesb eyleyemez a'mâ âyine-i cândan haz” (APD G137/5)

“söynümez nâr-ı firâkuñla fitîli aldım

dönmezem hasret ile baħr-ı sirişke daldım

ağlarım fülk-i dili kuzüm-i 'aşka daldım

nice ta'rîf edeyim ħalimi şaşdım kaldım

şöyle yakduñ beni ey ħırra-i ma'müre-i nâz

ne emel kaldı derûnumda ne sevdâ-yı mecâz” (EVD Mus. 222/5)

2.7.8. İmkân-hayranlık

/+Ø-/

“çarh-ı pîr aynek-i mihr ü mehi almış gözüne

seyrine **sîr olamaz** özge temâşâdır bu” (ŞGD Tar.35/7)

2.7.9. İmkân-hüküm

/+Ø-/

“ne yir bula her demde egri [vü] dün

ki **şığamaz** ocağda egri odun” (SNB 210)

“senüñ şöhetüñsüz **düşemez** oñat

yaraşmaz içer isem âb-ı ħayât” (SNB 4450)

“merd olan şöhet-i âlâmi diline dolamaz

*dil-i ehl-i dile ğam anuñ için yol bulamaz
 dolsa dünyâ ğam ile hatır-ı ‘arîf dolamaz
 elemi zevka buluşdurma kadar **zevķ olamaz**
 miñneti kendüye zevķ etmedir ‘âlemde hüner
 ğam u şādî-i felek böyle gelir böyle gider” (EVD Mus. 221/5)*

“**olamaz** deste seng elvâni

nakş-ı şîrîn ü tîşe-i ferhâd” (ŞGD K24/10)

“*hâşâ ki kazâ **gösteremez** rûy-ı tehâlûf*

tağyîr-i kazâ himmetine sehv-i lisândır” (ŞGD K28/33)

“*kalb-i dâná **olamaz** akl-ı ma’âşa **mesken***

arama hum-ı felâtûnda arıstalîsi” (ŞGD G334/4)

2.7.10. İmkân-istek

/+bol-/

*diseñ **ķarıp bolayın** zühd ü ‘âfiyet birle*

meger ki bolmağa-sın âşinâ yigitlerğe” (NŞ 28/3)

2.7.11. İmkân-kıyas

/+Ø-/

“*bulamam bûy-ı ‘izâruñ fülde*

göremem neş’e-i la ‘lüñ mülde

***olamaz** böyle tebessüm gülde*

vergidir ey perî-veş ğande saña” (EVD Mus.14/3)

“*dîdeler sarğoş ü mestâne nigeħ*

***olamaz** sen gibi şûğ-ı eşbeh*

kim görüp demez efendim peħ peħ

başķadır sende edâ vü aţvâr” (EVD Mus. 36/2)

“bu dünyâ bir gelindür yeşil kızıl donanmış
kişi yeni geline bakubanı **toyamaz**” (YED 105/3)

2.7.12. İmkân-koşul

/+Ø-/

“dil verip nâfile ‘aşkuñla şararıp şolamam
doğrusu ben şarılıp yatmadan ‘**âşık olamam**
olur olmaz suhanı öyle dilime dolamam
dolaşır zihnime dünden beri lākin bulamam
va ‘düniüz bûse mi vuşlat mı efendim ne idi” (EVD Mus. 201/6)

2.7.13. İmkân-medh

/+Ø-/

“harem-i dil-keşi bir bâğ-ı behişt-âsâ kim
alamaz havza-i endişeye gülzâr-ı fu’âd” (ŞGD Tar.72/4)

2.7.14. İmkân-muvaffakiyet

/+al-/

“bu çemen ara **köre almadım** haç u hâl ü kaddini şüretin
yüzi gül-şenide iki közi rem ü vahşîlikda gazâledür” (YSED 59/4)

/+bil-/

“**ohşadabilmez** gubârını muharrir hattına
hâme tek bakmaktan inse gözlerine kare su” (FD K3/5)
“**yazabilmez** leblerin vasfın tamâm-i ömrde
âb-i hayvan verse kilik-i hızr’a zulmetten devât” (FD G40/2)
“kimse ol bed-hûya **izhâr edebilmez** hâlimi
ey sürûd-i nâle tanrı’ için sen olgıl çâre-sâz” (FD G114/3)

/+Ø-/

“ben ol resmümüzi koyamazvanın

üşenürvenin hem **diyemezvenin**” (SNB 3253)

“ehl-i tuğyâna **eser eyleyemez** girye-i nûh

gerçi her dem oları vâkıf-i tûfân eyler” (FD K32/23)

“bahtı **bîdâr edemez** nâle vü âhın gâlib

huftegân-ı ademe söyleme efsâne abes” (ŞGD G29/7)

“**olamaz** la’l-i revân-bahşına **hem-râz** mesîh

yok yere eylesin da’vî-i i’caz mesîh” (ŞGD G33/1)

“**olamaz** penbe-i mînâ-yı arak mûy-ı sefid

arz-ı kâlâ-yı ketân eyleme mehtâba sakın” (ŞGD G234/3)

2.7.14.1. İmkân-muvaffakiyet-kıyas/paha

/+al-/

“sansız tümen māl haz̄îne yük ketürdim

velakin bahān yetüre **alman** emdi” (KY B25v16)

/+Ø-/

“mışır malı muña bahā **olumadı**

‘âlem malı aña bahā olmaz emdi” (KY B29v9)

2.8. İSTEK

Haeketin gerçekleşmesi için duyulan isteği ifade eden üst işlevin adıdır:

/+ber-/

“**şaliber-gil**” (KMTAM 36-b)

“**şunuber-gil**” (KMTAM 46a)

/+bêr-/

“aça **bêrgil**” (CC 82b/10)

/+bir-/

“*iltibir-gil*” (KMTAM 46b)

/+kör-/

“*çün cān çekedür men leb-i la ‘liḡni maḡa bir*

‘āşık çekekörsün bu zamān şehd-i şehadet” (HHD G106/3)

2.8.1. İstek-arz

/+bêr-/

“*loḡmānñ astingā tuta bêrdiler...*” (KE 165r1)

2.8.2. İstek-arz-ı hal

/+bêr-/

“*zelîḡānñ açığı keld, ḡoptı enegesigā bardı, ḡālını aytu bêrdi.*” (KE 80v3)

2.8.3. İstek-arzu

/+bêr-/

“*bēzeyü bêrdi aḡa neḡsi fulān nērseni, āsān kıldı aḡa teḡi nērseni, işge keḡdü özin bēzeyü bêrdi*” (ME 100-5)

“*bēzeyü bêrdi aḡa neḡsi fulān nērseni, āsān kıldı aḡa teḡi nērseni, işge keḡdü özin bēzeyü bêrdi*” (ME 100-5)

/+gel-/

“*dā ‘iyi bir gün şoragel rence kıl bir kaç kadem*

zīra kim ‘işkuñ yolında bunça yıldur ḡastadur” (ADD 42/7)

/+gör-/

“*men-i şikeste sarı ḡāh bir nazar kılagör*

diseḡ ki devlet-i ḡüsn içre bir bevvāb kirek” (YSED 160/6)

/+kör-/

“*kiltürekörgil şarāb tā bolalım mest mest*

bar başımda ḡumār çün mey-i dīrīnedin” (HHD G757/6)

2.8.4. İstek-azat

/+bêr-/

“Maña mühlet beriñ, dostlarım birle, yārānlarım birle meşveret kılayın, tēdi erse, zindandın çıkardılar taķı **ıda bêrdiler** erse, cümle isti ‘dādını tamām kıldı.” (NF 186/16)

2.8.5. İstek-bağış

/+vir-/

“tutsaķ olan kazılık kocayı **şalı vermişler** çıkup geldi.” (DDK D211/6)

2.8.6. İstek-başlama

/+tur-/

“öñrä yoriyu **turzunlar**” (AçB.615/247)

2.8.7. İstek-beklenti

/+bêr-/

“bir sığır öltürün, anıñ etidin alıp ölügge urun, kim öltürgenin tirilip **ayta bêrgey.**” (KE 128r1)

/+bir-/

“yazuķum ne erki bilümez özüm

ayu birsü evre eşitsü sözüm” (KB 638)

“keçürdüm yana sözledim söz saña

nelük yüz evürdüñ **ayu bir** maña” (KB 649)

“bu til yasın aydıñ eşittim anı

anıñ asğı barmu **ayu bir** köni” (KB 982)

/+gör-/

“elümden daķı ne gele bilmezem

sen **añlayugör** ben hele bilmezem” (SNB 1708)

“digil girü gelsün şımasun sözi

ayaķ tuta hoş **tutağörsün** bizi” (SNB 2316)

/+ıd-/

“*ıdim yadı tap ol avıngu işim*

körü ıdmağay tenri itgey işim” (KB 6189)

/+vir-/

“*söz içinde artuğ eksük var-ısa*

düzivire her ki doğru yār-ısa” (GN 3255)

2.8.8. İstek-buyruk

/+bar-/

“*muni ewge **eltü barıj** men tüşmişde keltürgey-siz maña zelîhâni.*” (KE 108v19-20)

/+bêr-/

“*Ol Mâlikni maña **ündeyü beriñ!** tedi erse, Mâlikni ündediler, alıp geldiler.*” (NF 70/2-3)

“*ey yūsuf karındaşlarıñğa ayğıl maña bir mülk **alu børsünler.***” (KE 107v18-19)

/+bir-/

“*sevinç birle kılı başlap melik nüş*

tuta birdi nökerlerge kamuğ hoş” (HŞ 3799)

/+k̄o-/

“*Ş Andan Curhum Muaviye 'ye ve anın atası Bekir'e eyitti: Merset bin Sa'di bunda **duta koñ** دتا فك kim bizim ile Mekke'ye varmasın kim ol bizim dinimiz koyup Hût dinine uymuşturunur.*” (TS)

2.8.9. İstek-cebir

/+bêr-/

“*... ol kâfir erken şâlihni yaşurdı niçe tilediler aymadı, şâlih kişilerin uru başladılar; şâlihni bizge **körgüze beriñ** tédiler.*” (KE 36r20)

2.8.10. İstek-çekinme

/+Ø-/

“süheyl'e didi kaçmağa eyle yat

dağı **diyimezven** ki sen bunda yat” (SNB 2336)

2.8.11. İstek-dua

/+bér-/

“‘ayb kılmaz sen bizke meger kim kirtgündümüz idimiz nişānlarıña kaçan keldi erse bizke, idimizā **qoya bérgil** biziñ üze **şabrni**, öldürgil bizni boyun béerigliler birle.” (RYN 7-126/10b2)

“idim eger tilese sen helāk-yoq kıtur sen olarnı aşnu méni, yokatur mu sen anıñ birle kim kıldı uquşsuzlar bizdin, ermez ol meger seniñ sinamakıñ, kışrur sen kimni tilese sen, köndür sen kimni tilese sen biziñ erkligimiz sen, **örte bérgil** yazukumızni, yarlıkağıl bizni sen, yazuk örtüglilerde yégreki sen.” (RYN 7-155/38a2)

“ançada ayıldı olarka: ornanlar bu kendde, yéñ andın kayda tilese siz, aytıñlar: yazuklarımızni **töke bérgil**, liriñ kapuğka yükñü, örtgey-miz sizlerniñ yazuklarıñızni, arturur-miz edgülük kılığlılarka.” (RYN 7-161/38b2)

“ayğıl kim kim bolsa yolsuzluk içinde **kođu bérgey** anı yarlıkağan tañrı, yolsuzluk, ançağa tegi kaçan körseler ol kim va‘de kılnurlar azu kın azu kıyāmet her-āyine bilürler anı kim ol yawuzrak orunluğ, za‘ifrak sülüğ.” (RYN 19-75/29a3)

“aydı: ey idim, **aça bérgil** meniñ kögsümni ya ‘nī köñlümni.” (RYN 20-25/42b1)

“**yeşe bérgil** bağıni tilimdin, uqsunlar üçün sözümi.” (RYN 20-27/42b2)

“ey idimiz **aça bérgil** bizdin ‘azābnı, biz bitgenler-miz.” (RYN 44-12/77a3)

“belgülüg kıldı tañrı meşel anlarğa kim taptılar fir‘avn urağutını, ançada aydı: ey idim, **binā kılu bérgil** maña seniñ üskünje éw uşmağ içinde, kırtğar méni fir‘avndın, anıñ işi, kırtğar méni bu zālim boğunlarındın.” (RYN 66-11/98a2)

“Yā Rebbī, eger rāst aysa, sen **ıda bérgil!** temiş erdi.” (NF 20/16)

“Ey Bār Hudāyā, halāyıklarda kayu bir kimerse bar, seniñ hazratıñda rāst, sewüglügrek erse, ol kimer seni maña **ıda bérgil**, men bu kuşni anıñ birle yeıeyim.” (NF 138/1)

“Yā Rabbī, anlarıñ nişānları neteg turur, maña **beyān kılu bérgil**, tēp aydı erse, Haqı tvt aydı.” (NF 318/14)

“*Yā Rebbī, kerek kim maña uçtmaḥ içinde köşkler **binā ıılu bërseñ, tęp aydı.***” (NF 424/13)

“*Yā Rebbī, ölümnüñ katıǵlıklarını maña **āsān ıılu bërgil,** tęp Hāq te ‘ālādın tileyür erdi.*” (NF 438/1)

“*tiledi Taḡrı-dın saıır ıılmaḥ-nı köñülge **këmişi bërmek** tiledi Taḡrı-dın saıırnı*” (ME 214-7)

“*ilāhi tilekim meded yāri bër*

mëni ııl müsülmān ḥelāl loḡma yër

köñül ma ‘rifet nūrı birle tolup

*tilimni **ıılu bër arıǵ** sëni tër*” (MM 2-4)

“*tümen türlü ḡufrān u rızvān bu dem*

taḡı raḡmetiḡ sansız elvan bu dem

tëgürgil ilāhi arıǵ rūḡıḡa

***ıılu bër arıǵ** rūḡı ṡādmān bu dem*” (MM 404-4)

“*ilāhi tilekim meded yāri bër*

mëni ııl müsülmān ḥelāl loḡma yër

köñül ma ‘rifet nūrı birle tolup

*tilimni **ıılu bër arıǵ** sëni tër*” (MM 2-4)

“*tümen türlü ḡufrān u rızvān bu dem*

taḡı raḡmetiḡ sansız elvan bu dem

tëgürgil ilāhi arıǵ rūḡıḡa

***ıılu bër arıǵ** rūḡı ṡādmān bu dem*” (MM 404-4)

“*ilāhī, bözçilik ne bolar, köñliḡe **düşman ıılu bërgil,** tęp.*” (KE 18r6)

“*... ḡikmetüḡni olarǵa öǵretsün, yazuḡların **artu bërsün,** ‘azīz-sen, ḡakīm-sen.*” (KE 53r21)

“*ya ‘nī ḡüdüyā, ol ëki çëçeklerimni maña **yanduru bërgil.***” (KE 100v19)

“üç hâcetim ol turur kim yigitlikimni maña **qayta bêrgil**, êkinçi evvelkı körkümni maña **qayta bêrgil** ...” (KE 109r9)

“üç hâcetim ol turur kim yigitlikimni maña **qayta bêrgil**, êkinçi evvelkı körkümni maña **qayta bêrgil** ...” (KE 109r9)

“evvel hâcetim ol turur kim yigitlikimni maña **qayta bêrsün**, evvelkı körküm maña **qayta bêrsün**, üçünçi közümni körer kılsun.” (KE 109r13)

“evvel hâcetim ol turur kim yigitlikimni maña **qayta bêrsün**, evvelkı körküm maña **qayta bêrsün**, üçünçi közümni körer kılsun.” (KE 109r14)

“... bulutni bizge **musahhar kılu bêrgil**.” (KE 160v2)

“ıdıyâ hatunımda o[ğul] bolğanın maña **belgürte bêrgil**.” (KE 168r1)

“... oalrdın aparıp farıķun fi’l-cenneti zümresinde bolmaq şen allāh **rūzī kılu bêr**.” (KE 188v8)

“... ‘uķbīde dīdār körmek kerāmet **rūzī kılu bêrgil**.” (KE 198r7)

“... kıyāmet kü[ni hem] anıñ şefā’ati birle müşerref bolmaq biz za’ıflarğa **rūzī kılu bêrgil**.” (KE 200v17)

“... sekiz uçmağğa kivürüp öz dīdārıñğa **müşerref kılu bêr**.” (KE 202v19)

“... anıñ şefā’ati birle müşerref ve mükerrerrem bolmaq şen allāh **rūzī kılu bêr**, āmīn...” (KE 208r5)

“... öz dīdārıña müstevcib bolmaq fażlıñ keremiñ birle **kılu bêrgil**.” (KE 219v3)

“ıdıyâ cān bêrmekni muħammedge **āsān kılu bêrgil**, tēyür erdi.” (KE 237v4)

“ey ‘azrā’ıl bir sā’at tevaķķuf kılgıl cān bêrmekni **āsān kılu bêrgil**, tēyür erdi.” (KE 237v5)

“... āħir demde bizge īmān **rūzī kılu bêr**, āmīn yā rabbe’l-‘ālemīn.” (KE 239r11)

/+bir-/

“bayat birdi barça tilemiş tilek

bayat oķ **bolu birsü arķa** yölek” (Tanrı verdi dilediğın bütün dilekleri; bundan sonra da daima sana arķa ve destek olsun) (KB 90)

- “*bolu birdi evren ilig birdi taht*
tuta birsü teñri bu taht birle baht” (KB 92)
- “*tağı ma negü erse arzu tilek*
bayat oğ bolu birsü arka yölek” (KB 122)
- “*köni yol öze tüz tuta bir mini*
suçulma meniñdin bu iman tonı” (KB 393)
- “*basumaz özüm bu et özni utup*
basa bir bağırsak idim sen tutup” (KB 3598)
- “*mini me bayattın kolu bir turup*
aça birsü köñlüm bayat oğgurup” (KB 4880)
- “*bayat arturu birsü ilig saña*
bu edgü kılıklar bu edgü yaña” (KB 5082)
- “*özüm koğtı emdi bu arzu tilek*
bayat oğ bolu birsü arka yölek” (KB 5819)
- “*bolu birsü evren oñay evrülüp*
uğu birsü öğlek tilekçe bolup” (KB 5896)
- “*bolu birsü evren oñay evrülüp*
uğu birsü öğlek tilekçe bolup” (KB 5896)
- “*negü erse arzu tilekiñ kamuğ*
aça birsü teñri saña ol kapuğ” (KB 6412)
- “*ilāhi tevfiķiñ kapğın aça bir*
köñülge raħmetiñ urğın saça bir” (HŞ 1)
- “*ilāhi tevfiķiñ kapğın aça bir*
köñülge raħmetiñ urğın saça bir” (HŞ 1)
- “*bu köñlüm közğüsin şaykal kılı bir*

ķamuĝ müşkillerimni ħal ķilu bir” (HŞ 3)

“*bu kõnliim kõzĝüsin Őayķal ķilu bir*

ķamuĝ müşkillerimni ħal ķilu bir” (HŞ 3)

“*bu kõnlin ĝenĝ asāyışķa ķilu bir*

ķamuĝ ħal özre baĝŐāyış ķilu bir” (HŞ 149)

“*bu kõnlin ĝenĝ asāyışķa ķilu bir*

ķamuĝ ħal özre baĝŐāyış ķilu bir” (HŞ 149)

/+vèr-/

“*kõnliimde ĝam fehmi soyi vèrgil*

fażliñ birle baña ħikmet ķoyi vèrgil” (KY B3r3)

“*kõnliimde ĝam fehmi soyi vèrgil*

fażliñ birle baña ħikmet ķoyi vèrgil” (KY B3r3)

“*men za ‘ġfa ilhām tevġik ķoyi vèrgil*

ķudretiñ ol dègen olur emdi” (KY B3r4)

“*ħātırımdan sehv ü melāl saĝu vèrgil*

ħātırıma raĝmet &enā saĝu vèrgil” (KY B3r5)

“*ħātırımdan sehv ü melāl saĝu vèrgil*

ħātırıma raĝmet &enā saĝu vèrgil” (KY B3r5)

“*men ācize tevġik ķapusın aĝu vèrgil*

‘aklım Őaĝıġ dilim faŐıġ kılĝıl emdi” (KY B3r6)

“*ya ‘ķüb aydur yā ‘azrā’ıl bilü vèrgil*

ben maĝzūna yūsufi bulu vèrgil” (KY B68v3)

“*ya ‘ķüb aydur yā ‘azrā’ıl bilü vèrgil*

ben maĝzūna yūsufi bulu vèrgil” (KY B68v3)

“*baña meded ‘ināyet ķilu vèrgil*

‘azrā’īl aytur destūr yoǵdur emdi” (KY B68v4)

/+vir-/

“allah ta ‘āla saña bir oǵul virmiş **tuta virsün**” (DDK D75/5)

2.8.11.1. İstek-dua-ihsan

/+vir-/

“imdi iy ‘aşıklar ve şādıklar diler misiz ki haǵ ta ‘ālā sizi dahı **qorǵduǵuñuz-dan kurtarıvire.**” (SK 21b)

2.8.12. İstek-durum

/+kör-/

“bu kün sen maña kelmişinde berü

baǵa kör tapuǵ barǵa qaldı turu” (KB 4685)

2.8.13. İstek-eǵilim

/+gör-/

“şundan bir iki **çekdirigörsün**¹¹⁹ bize sâki

bî zevrak-ı sahbâ geçilir mi yem-i hasret” (ND G11/2)

2.8.14. İstek-emir

/+bér-/

“aça tileyürler sénde uraǵutlar içinde, ayǵıl: tañrı aça bérür sizke olar içinde, ol kim okıyur siziñ üze bitig içinde, atasız tişiler içinde, ol uraǵutlar kim bérmez sizler olarǵa, ol kim bitindi olarǵa tileyür sizler kim nikāh qılsa siz olarnı za ‘ıfler, oǵlanlardın kim **ađaǵın turu bérse siz yetimlerle könilik birle, anı kim qılsa siz yahşıdın, bütünlükün tañrı erür anı bilgen.**” (RYN 4-127/86a2)

“Barıñ, maña maña ‘Alñi **ünderü bériñ** tedi erse, bardılar taǵı ‘Alñi ünderiler.” (NF 139/1)

“ey ādem bularǵa **aytu bérgil** bu nerseler atını.” (KE 8v16)

¹¹⁹ Ayrıca bk. Turan, 2009:1008-1039.

/+bir-/

“yana koştı erte işin başladı

ayu birdi kördi özi işledi” (KB 6422)

/+kör-/

“yubulu intimiz on tünke yantaki tug ebirü bardımız yirçi yir yanlıp boguzlantı bujadıp kagan **yelü kör** timiş” (T 26)

2.8.14.1. İstek-emir-kudret/ihsan

/+bêr-/

“yarlıg boldı cebrâ ‘İlge oqın alıp balıqğa sançıp kaŋga bulgap şandükğa **sala bêrgil.**” (KE 44r13)

2.8.15. İstek-farkındalık

/+kör-/

“**baqa kör** men aymış bu sözler tapa

çın erse berü kelgil andın çopa” (KB 3260)

/+tur-/

“kuğuka katılmaz **körü tur** yuğak

ğara kuş örünj kuş bile keç yırağ” (KB 4199)

“sevindür bularıg açın neş bile

körü tur adın işke katma yula” (KB 5592)

2.8.16. İstek-gayret

/+gör-/

“şoñ uci didi unıdalum anı

dürişgörüp bisleyelüm canı” (SNB 5097)

“def’edemedik ceşş-i gamı **sa’y edegördük**

tedbir ne mümkün boza takdir-i hudâyı” (ŞYD G431/4)

2.8.17. İstek-gereklilik

/+bir-/

“uluğdın eşitgü kereklig sözüg

kiçigke **ayu birgü** tutsa özüg” (KB 1013)

/+tur-/

“neçe me toğ erse **yyü turğu** aş

kişi aş kişike körü bir kadaş” (KB 4600)

“ir ol kim şem ‘yanlıg **yaqlu tursa**

özin emgetse **āsāyiş tigrü tursa**” (HŞ 2927)

“ir ol kim şem ‘yanlıg **yaqlu tursa**

özin emgetse **āsāyiş tigrü tursa**” (HŞ 2927)

2.8.18. İstek-hayranlık

/+bêr-/

“andın ādem kolinga elgini ol nūrğa **kötrü bêrdi**, nūr andın inip şehadet erneniniğ uçında turuğdı.” (KE 7r16)

2.8.19. İstek-hazırlama

/+bêr-/

“katında **koça bêrdi** aña nēmeni, hāzır kıldı nēerseni, keğürdi aña nērseni yügürdi at” (ME 12-8)

2.8.20. İstek-hüner

/+bêr-/

“bildi esma ‘ilmini ol **aytu bêrdi** belgülig” (KE 5v8)

2.8.21. İstek-ısrar

/+bêr-/

“Men oğıgan ermes-men tēdim erse, mēni tuttu tağı katıg kıstı, andağ kim tākatum kalmadı.

Yana **ıda bêrdi** tağı aydı: Yā Muḥammed, oğııl!” (NF 7/16)

2.8.22. İstek-idrak

/+kör-/

“*bayat fazlıña bir **baқа көр** saқın
neçe edgülik kıldı yetrü baқın*” (KB 5191)

2.8.23. İstek-ihbar

/+bar-/

“***baқа barsa** ters iş bu begler işi
tapınsa telim terk yaranmaz kişi*” (KB 4753)

/+kör-/

“*maña kelmişinde berü men bu kün
tapuğdın kesildim **baқа көр** ögün*” (KB 3364)

“*ay ilig **baқа көр** sen özke közün
bir özke neçe neñ tirer sen özün*” (KB 5361)

2.8.24. İstek-ihmal

/+bir-/

“*taқи bilgil kim eger sen bu bāb-lardın bilip garīmiñ-ge **қoyabirseñ** taқи sançılursañ andın
soñra aтıñ birle yāhūz sağıtıñ birle sūñüñ birle bahāne kılsañ ol sindin қаbül bolmas*”
(MG 37b/2)

2.8.25. İstek-ihsan

/+bér-/

“*yana kaçan açsa **aça bérse** yasnı sizlerdin, tekin bir ögür sizlerdin idileriñe ortak
қатарlar.*” (RYN 16-54/55b3)

“*meger raḥmet bizdin yime **küdezü bérmeк** bir rüzgärke tegi.*” (RYN 36-44/65b3)

“*ol kimersenı kim **aça bérdi** tañrı köñülni islāmke, ol nūr üze idisindin.*” (RYN 39-
22/92a3)

“*Ḥaқ te ‘ālā ol құлға uçтамаḥ ḥiṣārı içinde bir ew **binā қulu bérgey.***” (NF 383/12)

“*Hak tvt ol kulğa uçmañniñ ortasında ew binā kılı bergey.*” (NF 383/14)

“*Hak tvt ol kulğa uçmañniñ yüksek yerinde ew binā kılı bergey, tēp aydı.*” (NF 383/16)

“*ıdiyā maña mülk bērdin taķı tüş ‘ilmini taķı şerī’at ‘ilmini öğretü bērdiñ.*” (KE 110v14)

/+bir-/

“*bolu birdi evren ilig birdi taht*

tuta birsü teñri bu taht birle baht” (KB 92)

“*köñül birdi köz hem uķuş ög bilig*

aça birdi sözüm yorıttı tilig” (KB 387)

“*elig urdı ilig mini edledi*

bolu birdi evren özüm yokladı” (KB 1805)

“*aş içgü tuz etmek yime kiñrü tut*

atıñ edgü bolğay kelü birge kut” (KB 4537)

“*kamuğ edgü bolğay buğunka törü*

tuta birge teñri bu beglik örü” (KB 6266)

/+vir-/

“*karavaşuñı gel saşalum aña*

ne dilerseñ alıvireyim saña” (SNB 3149)

2.8.25.1. İstek-ihsan-bağışlama

/+bēr-/

“*‘afv kıldı, keçürdi, kēçrü bērdi Tañrı andın*” (ME 203-4)

2.8.25.2. İstek-ihsan-kolaylık

/+bēr-/

“*āsān kılı bērdi aña Tañrı, āsān-lık koruğ*” (ME 96-7)

2.8.26. İstek-ihtiyaç

/+bēr-/

“Maña azıq **ķilu bērgil.**” (NF 7/8)

“Añar elçi **ıda bērdi** kim, maña alp bahatūr, kuvvatlıg kişiler **ıda bērgil, tēp.**” (NF 151/9)

“Yā Abū Bekr, bu yarmaqlarkā Fātıma üçün ew esbābları **alu bērgil tēdi.**” (NF 159/5)

2.8.27. İstek-ihtiyar

/+bar-/

“ol sub kodı bardımız aşangalı tüşürtümüz atı gıka bayur ertimiz kün yeme tün yeme **yeliū bardımız**” (T 27)

/+bēr-/

“aydılar: *hılāf kılmadımız seniñ va ‘deñka erkimizce, ançası bar kötürdimiz yüklerni boğun bezekindin, ata bērdimiz anı, mundağuk attı sāmırī mel ‘ün.*” (RYN 20-87/64a2)

“ne savāb kim hāşil bolğay erdi, ol savābnı men anıñ dīvānında **bitiyü bērdim, tēp aydı.**” (NF 409/13)

“Yana şahābalar üküş boldı erse, Peyğāambar ‘as’ka minbar **ķilu bērdiler** va ‘z kılmaq üçün.” (NF 35/15)

“Kaçan kim Peyğāambar ‘as’ka yakın keldiler taķı turuqtılar erse, Peyğāambar ‘as bir kimersenı **ıda bērdi** kim:” (NF 39/15)

“Yā Resūlallāh, **aytu bērgil** tēdim erse, Peyğāambar ‘as aydı:” (NF 52/17)

“Peyğāambar ‘as ‘alemni muhācirlarnıñ **birike bērdi.**” (NF 138/10)

“soñ **kemişi bērdi** aña borc zamānın, ta ‘hır kıldı Tañrı ecēlini” (ME 3-1)

“ēltdi anı, **ēltü bērdi**” (ME 4-2)

“koldaş **ķilu bērdi** aña nērseni, eşerdi aña nēmeni” (ME 4-6)

“hoşnūd kıldı anı, buşruğın **kēçrü bērmek** koldı andın” (ME 4-8)

“üñmesin **üñgeri bērdi** ölüg-ge, lahd kazdı ölüg-ge” (ME 11-5)

“**küye bērdi** aña, ta ‘hir kıldı anı” (ME 15-8)

“bērdi aña māl-nı, **ıdu bērdi** aña tıvarnı” (ME 25-7)

“uluğ baħşış bērdi aña, bērnesin uluğ **ķilu bērdi** aña” (ME 27-7)

“*küye bërdi borç-luğa*” (ME 30-1)

“*suna bërdi aña nêrseni, degindürdi aña ol nêmege*” (ME 51-1)

“*hâklayu bërdi aña fulân nêmeni*” (ME 52-3)

“*kêmişi bërdi aña fulân nêmeni*” (ME 59-5)

“*yasayu bërdi aña yönesin*” (ME 76-7)

“*kêngrülük koyu bërdi*” (ME 78-2)

“*ul kêmişti damğa, ul kêmişi bërdi damğa*” (ME 92-6)

“*kögüzlük bağlayu bërdi*” (ME 94-7)

“*yastuk koyu bërdi aña*” (ME 95-1)

“*yönçe koyu bërdi aña*” (ME 96-1)

“*iş bitirü bërden kişi*” (ME 96-3)

“*ihtiyâr bërdi aña iki nêrse arasında, üyürtü koyu bërdi aña iki nêrse arasında, erklig kıldı aña*” (ME 102-5)

“*étig kılı bërdi tişi-ge, bezedi tişi-ni şâmûşa keyürdi tişi-ge*” (ME 106-3)

“*nêmerse kêmişi bërdi aña satıg-da*” (ME 124-7)

“*ey ata emgek telim kördüm aytıp tükenmes ammâ edgülik körmüşim az turur, destür bërseñ aytu bèreyin.*” (KE 107r2)

“*olarğa kayta bèreliñ yok erse barçamız helāk bolur-miz tédiler.*” (KE 132r5)

“*semdün bizge sorsa men hem andağuk öldi tēp aytu bèreyin.*” (KE 140r1)

“*... eşhâb-ı kehf sözlerin aytu bērgil, belkīs haberin aytu bērgil, zū'l-ḳarneynni men saña aytu bèreyin.*” (KE 173v1)

“*... eşhâb-ı kehf sözlerin aytu bērgil, belkīs haberin aytu bērgil, zū'l-ḳarneynni men saña aytu bèreyin.*” (KE 173v1)

“*siz akrınraḳ keliñ men barıp daḳyānūs ermesiñizni aytu bèreyin, ḳorḳmasunlar tēp barıp ḡarğa kirdi, melik kıldı tēdi.*” (KE 179r8)

“resül ‘aleyhi’s-selāmni **avutu bergên** sözleri ‘ arabda bir *qabīle* bar erdi...” (KE 184v6-7)

“... sizler silāhlıg [e]renler anuqlap turur, yol tutup kār vānni toqtatıñ, yığıñ, men sizlerge **körgüze bëreyin**, siz tutup öltürüñ.” (KE 190r4)

“... kimerse körnür tēp adın kışşaların **aytu bërdi**.” (KE 194r6)

“[anda] turup müsülmānlıknı **aytu bërse bërsün** yęrek bolğay, tēdi.” (KE 226v4)

“saña bir nerse **ögretü bëreyin**.” (KE 231r17)

“ey hasan maña **aytu bërgil** saña bu işni kim kıldı?” (KE 242v6)

“biz resülñiñ uruğı erken bu hālka tēgmişte maña **tēyü bërgil** tēp oyğaklıq mu buyurur-sen...” (KE 242v7-8)

“... kulakıñni menim ağızıñka qodğıl işitgenimni saña **aytu bëreyin**, tēdi.” (KE 242v13)

“maña kēñeştin erse yarağlıgını **aytu bëreyin**.” (KE 243v16)

“hüseyn bardı yęirmi yēti kişi öz mevlālarındın **alu bërdi**.” (KE 244v5)

“qının ebū cehlğa **sala bërdi**...” (KE 222r15)

/+bīr-/

“**ıdu bārip** boşuttum

tawar yulug taşuttum

eren essin eşüttüm

yükin barça özi çıgdı” (DLT 102)

/+bir-/

“kişi oglınta üze eçüm apam bumın kagan istemi kagan olurmış olurupan türk bodunuñ ilin törüsün **tuta birmiş** iti birmiş” (KT D1)

“kişi oglınta üze eçüm apam bumın kagan istemi kagan olurmış olurupan türk bodunuñ ilin törüsün **tuta birmiş iti birmiş**” (KT D1)

“ilgerü kün togsıkda bük ili kaganka tegi **süleyü birmiş** kurıgaru temir kapıgka tegi süleyü birmiş tabgaç kaganka ilin törüsün alı birmiş” (KT D8)

“ilgerü kün togsıkda bük ili kaganka tegi süleyü birmiş kurıgaru temir kapıgka tegi **süleyü birmiş** tabgaç kaganka ilin törüsin alı birmiş” (KT D8)

“teñri yarlıkad(uk ü)çün özüm olurtukuma tör(t) b(uluñdaki bo)dunug itdim yar(at)dım i(...) kältim men (t)ürgiş kaganka kızım (kunçuyug) ertinü ulug (...) törün **alı birtim**” (BK K9)

“Tür(giş kagan) kızın ertinü ulug törün ogluma **alı birtim** (ertinü) ulug törün alı birtim” (BK K10)

“Tür(giş kagan) kızın ertinü ulug törün ogluma alı birtim (ertinü) ulug törün **alı birtim**” (BK K10)

“kök teyeyin türküme bodunuma kazganu birtim **iti birtim**” (...) buñsuz kältim” (BK K12)

“kişi oglınta üze eçüm apam bumın kagan istemi kagan olurmuş olurupan türk bodunıñ ilin törüsin **tuta birmiş** iti birmiş tört buluñ kop yağı ermiş sü sülepen tört buluñdaki bodunug [baz kıl]mış” (BK D3)

“kişi oglınta üze eçüm apam bumın kagan istemi kagan olurmuş olurupan türk bodunıñ ilin törüsin tuta birmiş **iti birmiş** tört buluñ kop yağı ermiş sü sülepen tört buluñdaki bodunug [baz kıl]mış” (BK D3)

“ilgerü kün togsık(k)a bük ili kaganka tegi **süleyü birmiş** kurıgaru temir kapıgka tegi süleyü birmiş tabgaç kaganka ilin törüsin alı birmiş türk kara kamag bodun ança timiş illig bodun [ertim ilim amtı kanı kimke ilig kazganur men tir ermiş]” (BK D8)

“ilgerü kün togsık(k)a bük ili kaganka tegi süleyü birmiş kurıgaru temir kapıgka tegi **süleyü birmiş** tabgaç kaganka ilin törüsin alı birmiş türk kara kamag bodun ança timiş illig bodun [ertim ilim amtı kanı kimke ilig kazganur men tir ermiş]” (BK D8)

“alp erin ölürip balbal **kulu birtim**” (BK G7)

“ulug oglum agrıp yok bolça kug señünüg balbal **tike birtim**” (BK G9)

“bukug tutuk (...) kañı lisün tay señün başad(u) biş yüz eren kelti kokılık ö(ş...) altun kümüş kergeksiz kelürti yog yıparıg kelürüp **tike birti**” (BK G11)

“**bolu birmez** evren başı tezginür

anıñ birle kılkı yañı tezginür” (KB 344)

“negü kılmışın sen adra seçe

yora **birdiñ** uktum kamuğni aç’a” (KB 797)

“negü kılmışın sen adra seçe

yora **birdiñ** uktum kamuğni aç’a” (KB 797)

“bu ay toldı aydı eşittim muni

tağı bir sözüm bar **ayu bir ani**” (KB 854)

“**koğu birmegey** ahır iltgey sini

bu kün bar tidim men ağır lap ani” (KB 3864)

“**koğu birdi** emdi sini ay kadaş

muniñda adın bir tilek koldı taş” (KB 4980)

“idi yarlıgını tirip **koğgan ol**

bu islām diniñe **aça birdi yol**” (HŞ 157)

“eger bulay kılur bolsang tağı ol sining üzere zafer bilsa tağı sançsa ani ol seniñ **koya-birgeniñ-din** sagınmaslar tağı ol dāyimā fārisler katında mezkūr bolur” (MG 36a/9-10)

/+gör-/

“vardı ardınca fir‘avn’uñ aygırı fir‘avn’ı alup yöriyü-verdi kalan halk fir‘avn girdi diyü ardınca bile yöriyü-verdiler fir‘avn aygırı **çeke-görüp** yeñemedi.” (SK 23b)

“Sen ol **biragu gör** بیرغو کور kamuşlığa giç

Yaşı kuruşu yana kalmaya hiç (Ferh. XIV. 35)” (TS)

/+ko-/

“Anı dahi tuttular **asa kodular** أصاقودلر (T. Oruç. XV. 44)

2. Asa koyalar أصاقویالر tenini iyiye

Gele kuşlar beynini ala yiye (Yuz. Şeyd. XIII. 43)

Ş ... Birkaç gün asa koyalar أصاقویالر tura (Mü. Şi. XIV-XV. 30)

Ş ... Eger sabredemeyip yirse, üç gün tatlı üzümü asa koya أساقویه ,andan yiye. (Hazain. XV. 23-2)” (TS)

“sen şanemi çādırla örte **koğuğ**

ben şamedüm nete örütsem olur emdi” (KY B39v10)

“andan sonra üç kün temām keçdi

melik reyyān habbāzı **aşa koğı**” (KY B44r16)

“yā benüm ibni yemīnüm ümm **alı koğı**

hālīk seni körmege vërse emdi” (KY B68v8)

“ol taşı aña **tayayu-koğı**lardı.” (SK 32b)

“§ Kâzım كظم [Ar.]: Gazabını kişi habsetmek ve kapuyu **yapayikomak** ياپه يى قومق (Bab. XVI. 2, 468) § Ol hatun kapu aralıcağından bardağı taşra koyup kapuyu **yapayukodu** ياپيو قودى (Rahat. XVI. 113)” (TS)

“§ ... Gayet bişireler, sakınlara göyünmeye, çiğ kalmaya, bir temiz arı yerde **yayakoyalar** يايه قوبالر üzerine bir yufka nesne örteler. (HAzain. XV. 30-2) § Teşmiş تشميس [Ar.]: Nesneyi güneşe **yazakomak** يازه قومق ve sermek. (Bab. XVI. 2-127) § Bast بسط [Ar.]: Sündürmek ve düürülüp duran nesneyi ziyade **yazakomak** يازه قومق (Bab. XVI. 2, 210)” (TS)

/+**koğ**-/

“tonla ol şanemi örte **koğı**

aydur ma ‘būdım örüttdim emdi” (KY B39v4)

“yehūdā aldı bađdı serçe dèdi

kendüzün koluna **ura koğı**” (KY B62r13)

“ibni yemen rāvile şunuvèrdi

rāvil aldı kolına **ura koğı**” (KY B62r15)

/+**kör**-/

“**baқа kördi** ilig kamuğ türlüğün

tükel buldı bilgi ukušı ögün” (KB 627)

“iligke **baқа kördi** yaşru közin

kaşı közi tügmiş açıtmuş yüzün” (KB 770)

“**baça kördüm** emdi dinim yigliki

bu yirde körümdi özüm yigliki” (KB 3338)

“**baça kördüm** emdi bu işte maña

şalañı körünmez ay ersig toña” (KB 3685)

“oğundı **baça kördi** kötrüp başın

kalık kız küler teg yirişti tişin” (KB 5827)

“**baça kördi** ilig kör ögdülmişig

tüşük kördi köñlin ol edgü kişig” (KB 6226)

“**küyekördiler** üzegü gerdiler

at üstinde kaplan bigi turdılar” (SNB 2526)

/+tur-/

“sakinçın keçürdi kör ögdülmişe

tapuğka **baça turdı** itti işe” (KB 6345)

/+ver-/

“ve ‘ulemālar şöyle rivāyet eydürer kim ol mel‘ūnuñ çerisinde bir yaluñuz kısrak yoğ-ıdı hep t̄azılar binerlerdi, cebrā’ıl deñize yörüdi vardı ardınca fir‘avn’uñ ayğırı fir‘avn’ı alup **yörüyü-verdi.**” (SK 23b)

“vardı ardınca fir‘avn’uñ ayğırı fir‘avn’ı alup yörüyü-verdi kalan halk fir‘avn girdi diyü ardınca bile **yörüyü-verdiler** fir‘avn ayğırı çeke-görüp yeñemedi.” (SK 23b)

“Ş Delle ileri yürüdü, Harbende katırla ardınca bazara uğradı, bir haccam dükkâni var. Harbendeye eyitti: Bunda turı tur طورى طورى bu kapı evimdir, sana katırı **çtkarıvereyim**, dedi. Harbende turdu. (Ferec. XV. 483)” (TS turuñur-maddesi)

“biz kâfire selam virgil, öldürmeyelüm, şokli melike seni iletelüm, saña biglik **alı virelüm.**” (DDK D40/12)

“cānım gülererek āteş-i ‘aşka **yaķıverdi**

hem s̄neme dāğ açdı o büt hem yaķı verdi” (EVD G131/1)

“ağyāra sözün kesdirip ol şūh bezimde
cām-ı leb-i lalin bize nisbet **çaķıverdi**” (EVD G131/3)

“her kimi dilerseñ aña yār ol dedim ol şūh
çekdi beni ağyāri geriye **ķaķıverdi**” (EVD G131/5)

“beñzer mi baña ey perī üftāde-i Etrāk
ben cānumı ‘arz etdim o emrūd **ķaķı verdi**” (EVD G131/6)

/+vir-/

“çoban böyle diğec kazana ķahir geldi, aldı **yoriyu virdi**.” (DDK D49/6)

“çobanı bir ağaca şara şara möhkem bağladı, eyelendi **yoriyu virdi**.” (DDK D50/4)

“böyle diğec anasınıñ kararı ķalmadı, **yoriyu virdi**, kırķ ince billü kızuñ içine girdi.”
(DDK D55/2)

“otuz tokuz yigidüm amanatı mere kāfir didi, daħı aldı **yoriyu virdi**.” (DDK D100/7)

“eli bağlu boynu bağlu yüzi üzerine şalup aldılar, **yoriyu virdiler**.” (DDK D134/6-7)

“mere buğañuzı **ķoyu virüñ** gelsün didi.” (DDK D181/13)

“ķan turalı mere kāfir aşlanuñı **ķoyu vir** gelsün didi.” (DDK D184/9)

“hasud kāfirler bağlamadılar, yuların şıyırup **şalı virdiler**.” (DDK D185/13)

“‘arabayı çekdiler, **yoriyu virdiler**.¹²⁰” (DDK D273/12)

“ol arada bünyād **urıvireyim**

süheyl’i ben öz ķatuma direyim” (SNB 1321)

“**bulvirdi** bir ķoca usta nakāş

ki güneş yüzine düze göz ü ķaş” (SNB 3658)

“yañıldum diyü kendüzine ķatı

ķaķıdı ķapup **ķoyuvirdi** atı” (SNB 3748)

“sözümü işidür isen girü dön

¹²⁰“yöriyü virdiler” Özçelik, s. 868; “yüriyüvirdiler” Tulum, s. 103.

saña **gösterivirürem** uşda yön” (SNB 3892)

“elikdürem ü **tutvirem** anı

nite kırtara ol elümden canı” (SNB 4279)

“ki ben kendüzüm atlanuban varam

dileyem senüñ için **alvirem**” (SNB 4286)

“kişi kimseye eylemiş ola güç

ökincin **alvirür idi** şoñ uç” (SNB 5556)

2.8.27.1. İstek-ihtiyar-arz

/+bêr-/

“Anlarğa mulâzimat kılmak sebebidin nefsümnüñ nê kim tileki bar erse, cümlesini **hâşil kılu bêrdim.**” (NF 300/16)

İstek-ihtiyar-arz-ı hal

/+bêr-/

“temlîhâ öz hâlin **aytu bêrdi**, tañladılar...” (KE 179r3)

2.8.27.2. İstek-ihtiyar-bağışlama

/+bêr-/

“boşadı bulun-nı, **ıya bêrdi esîrni**” (ME 25-6)

/+vir-/

“and iç kim bizüm ilümüze yağılığa gelmeyesin, hem bizi ög oğuzı şındurgıl, seni **kıyu virelüm** var git didiler.” (DDK D276/2)

“kazan big üzerümüze yağı geldi, bu yağıyı üzerümüzden ayırur-iseñ seni **kıyu virelüm** didiler.” (DDK D285/4)

2.8.27.3. İstek-ihtiyar-cehd

/+bir-/

“ilgerü kün togsıkda bük ili kaganka tegi süleyü birmiş kurıgaru temir kapıgka tegi süleyü birmiş tabgaç kaganka ilin törüsin **alı birmiş**” (KT D8)

“*kök teyeyin türküme bodunuma **kazganu birtim** iti birtim (...) buñsuz kultım*” (BK K12)

“*ilgerü kün togsık(k)a bük ili kaganka tegi süleyü birmiş kurıgaru temir kapıgka tegi süleyü birmiş tabgaç kaganka ilin törüsün **alı birmiş** türk kara kamag bodun ança timiş illig bodun [ertim ilim amtı kanı kimke ilig kazganur men tir ermiş]*” (BK D8)

“*Türküme bodunuma yigin ança **kazganu birtim** bunça kazganıp kañ(ım ka)gan it yıl onunç al altı otuzka uça bardı*” (BK G10)

2.8.27.4. İstek-ihtiyar-engel

/+vir-/

“*depegöz çevürüp öñin aldı, oğuzı **şalı virmedı.***” (DDK D220/4)

2.8.27.5. İstek-ihtiyar-istifham

/+bêr-/

“*Yā ‘Abdurrahman, men saña **şıfat kılu bêreyin-mü** kim uçtmañ teweleri neteg tewe turur tedi erse, ‘Abdurrahman aydı: Yā Resūlallāh, şıfat kılu bêriñ tedi.*” (NF 162/8)

2.8.27.6. İstek-ihtiyar-kolaylık

/+bêr-/

“*āsān kıldı aña teni iş-ni, **āsān kılu bêrdi** aña teni iş içinde, boyun südi aña teni iş içinde*” (ME 99-5)

2.8.27.7. İstek-ihtiyar-samimiyet

/+bêr-/

“*ka muğın könilik üze **aytu bêrdi.***” (KE 109r1)

2.8.27.8. İstek-ihtiyar-tercih

/+bêr-/

“*dād bêrdi aña anıñ üze, dād **alı bêrdi** andın*” (ME 56-2)

“*Andın soñ Süheylni **ıda bêrdiler.***” (NF 45/7)

“*Peygāmbar ‘as ‘Alāni taqı Zübeyrni **ıda bêrdi** razhumā.*” (NF 48/11)

/+bir-/

“*olturup ‘itāb kılmaga başladı kim niçün sen maña bir kâşid ıya-birmedij ayttım hâyfim kildi*” (GT 116b/7)

2.8.27.8.1. İstek-ihiyar-tevcih

/+bêr-/

“*mîrâş koyu bêrdi aña mālını, kændü özin-din soñ koyu bêrdi aña mālını*” (ME 40-6)

“*mîrâş koyı bêrdi aña mālını, kændü özin-din soñ koyu bêrdi aña mālını*” (ME 40-6)

“*mîrâş içinde ortak kıldı anı, kændü özin-din soñ māl koyı bêrdi aña*” (ME 94-7)

/+sâl-/

“*üleşü sâldı anlar üze māl-nı taqtı māl-nı*” (ME 95-6)

2.8.28. İstek-ihiyar-tevcih

/+bêr-/

“*seçi bêrdi aña üleşini duralık-dın*” (ME 16-4)

“*küpe, ısırğa kıatı bêrdi aña*” (ME 79-7)

“*kur bağlayı bêrdi aña*” (ME 84-8)

“*çındar urdı aña, tösik kemişî bêrdi aña*” (ME 100-1)

“*yañluk aytı bERMek tiledi andın*” (ME 208-6)

/+bir-/

“*‘acem melik-lerinden bir melik muştafâ şalāvātu’l-lâhş ‘aleyhi ve selāmuğu hıdmatına bir hâzık tabīb ıya birdi*” (GT 83a/2)

“*meni munda aşhâb mu ‘älece-si üçün ıya-birdi-ler*” (GT 83a/7)

“*muni ayttı dağı anı (?) istemege kişî-ler ıya-birdi dağı köp türlü ni ‘met-ler tökti*” (GT 128b/1)

/+düş-/

“*Şart-ı islâmı rakibe soradüşüm* *صورة دشدم İzzet*

“*Kâfirin sözleri hep neste idi beste idi (Molla. XIX. 376)*” (TS)

/+vir-/

“gelüp meydan ortasında **koynu virdiler.**” (DDK D16/2)

“buğayı **koynu virdiler**, oğlançuklara kaç didiler.” (DDK D16/4)

“azıh **düzivirdi** hem ol hoş kişi

ki bularuñ için başardı işi” (SNB 4794)

2.8.29. İstek-iltifat

/+bêr-/

“kıyâmet küni bolsa bilâl-i habeshîniñ qaralığın tamâm uçmağ hûrlarige nokta nokta **üleşü**
bêürler...” (KE 215r17)

2.8.30. İstek-irade

/+gör-/

“şâh-ı cihân dahı **baka gördi** cihâna çün

degmez şalâhı aşşısı eñ şoñ fesâdına” (ADD 24/32)

2.8.31. İstek-istifham

/+bêr-/

“Yâ Umm-i Hânî, men saña bir ‘acab hikâyat **aytu bêreyin-mü?**” (NF 52/17)

“munı saña kim **aytu bêrdi.**” (KE 222v11)

/+bil-/

“ey münâdî, mundağ şıfat kim sen kılur-sen, kim satğın **alu bilgey**, şıfat kılur erseñ köni
sözlegil.” (KE 75r21)

/+bir-/

“**ayu birmedi mü** atañ ya anañ

ay oğlum beginke özün kılma teñ”

(sana baban ya da anan: Ey oğlum, kendini efendin ile bir tutma, demediler mi?) (KB
651)

/+vir-/

“nite koyadum kim gideyidi ol

niçün *bulvire idüm aña yol*” (SNB 3879)

2.8.32. İstek-iştiyak

/+bêr-/

“Men aydım: *Aytu bêriñ, tédim.*” (NF 200/16)

“Bizke va ‘z ve *naşîhat kılu bêrseñiz, tép.*” (NF 201/7)

2.8.33. İstek-itaat

/+bêr-/

“*âdem atlarını aytu bêrdi.*” (KE 8v17)

2.8.34. İstek-izah

/+bir-/

“*muñar meñzer emdi bu beytig oқи*

oқısa aça birge ma ‘ni taқı” (KB 6207)

2.8.35. İstek-izin

/+bêr-/

“*mâlik ze ‘r yūsuf sözin kabül kıldı, baha almış erdi yana barın yanduru bêrdi.*” (KE 78r3)

2.8.36. İstek-karşılama

/+bêr-/

“*bêrdi aña istekin, revā kılu bêrdi aña hāçatını*” (ME 23-4)

2.8.37. İstek-kıyas

/+bir-/

“*kör bolu birse itқа başı*

bu it barça arslan bolur öz tuşı” (KB 2047)

/+kör-/

“*baқа kör olarığ sen açğıl közüñ*

begig kıluda adra bilürmü özüñ” (KB 4836)

2.8.38. İstek-kolaylık

/+bêr-/

“*cebrā ‘il nūḡa ta ‘līm bêrdi yıḡaçnı yargu birle yardılar, suw üze ördek yörügenin körgüzü bêrdi, aña oḡşayu kimi yüze başladılar.*” (KE 24r1)

/+vir-/

“*babası aydur: oḡuzda kimüñ kızın alı vireyin didi.*” (DDK D80/13)

2.8.39. İstek-kudret

/+bêr-/

“*Ḥaḡ te ‘ālā êkki kılı birle ferîşterge **mubāhāt kılı bêrdi.***” (NF 263/14)

“*kün yuzanturdi aña Tañrı yaḡı-sın-dın kiterip, daḡlat-lıḡ kıldı anı Tañrı duşmanındın, daḡlatını **alu bêrdi** aña Tañrı duşmanındın*” (ME 50-4)

“*kêçürdi yazuḡunı, **kêçiri bêrdi** aña daḡmaḡı-nı*” (ME 50-8)

/+bir-/

“*anıñ atı birle kim bu cihānnı*

yaratı birdi bu tenlerge cānnı” (HŞ 2839)

2.8.39.1. İstek-kudret-ihsan

/+bêr-/

“*anda kêḡin mevlī ‘azze ve celle esmā ‘ilmini ādemḡa **öğretü bêrdi**, kamuḡ neşelerni ferîşterge körgüzdi, eger köni sözlüḡ eřseñiz bu nerselerniñ atı ne turur maña aytu bêriñ.*” (KE 8v11)

“*mevlī azze ve celle bir kuşnı kulavuz **ıḡa bêrdi**, atı ‘arab tilinçe aḡyel eřdi, türk tilinçe kök qarḡa, ol uçar eřdi ādem soñunça barur eřdi.*” (KE 13r19)

“*ıḡı ‘azze ve celle ādemḡa ḡırf e öğretmiş eřdi, sīḡa bözçilik **öğretü bêrdi**, kamuḡ ḡırfelerde oñay bolḡay dēp, eḡ içinde kölgede oturup işlegil tēdi.*” (KE 18r2)

“mevlī ta ‘ālā kudreti birle ekilesi kız boldılar, uçmağdın bir hūr **ıdu bērdi**, bu dört kızını törteğüğe bērdi, kamuğı bir şüretliğ erdi, öz kızını tanıyu bilmedi.” (KE 27v14)

“mevlī ta ‘ālā bir ferīşteni **ıda bērdi** ādem sūretinçe, oğrı tēg bolup keldi.” (KE 61v16)

“yana uçmağ ni ‘metlerin **keltüre bērdi**.” (KE 71r2)

“mevlī ‘azze ve celle cebre ‘īl ‘aleyhi’s-selamnı **ıdu bērdi**.” (KE 87v3)

“ya ‘nī biz yūsufğa mundağ **öğretü bērdük**, qarındaşıñnı bu edā birle alıp qalgıl, mevlī yarlık birle erdi, ıdı ta ‘lim kılı bērdi.” (KE 97v10)

“ya ‘nī biz yūsufğa mundağ öğretü bērdük, qarındaşıñnı bu edā birle alıp qalgıl, mevlī yarlık birle erdi, ıdı ta ‘lim kılı bērdi.” (KE 97v11)

“... mevlī ta ‘ālā uçmağdın şerbet **ıdu bērdi**, yarlıkadı.” (KE 113v11)

“mevlī ta ‘ālā yarıkçılık şınā ‘atın [aşa] **öğretü bērdi**.” (KE 134v12)

“mevlī ta ‘ālā ‘ilm ü hikmet birle yalavaçlık kamuğın süleymānga **aça bērdi**.” (KE 138r19)

“üçünçi yer yüzini saña mescid kıldı tağı arığ kılı bērdi.” (KE 194V13)

“... bitig bitip ca ‘ferka **öğretü bērdi**.” (KE 233v9)

“Anlar ferīştelere erdi kim Hāk te ‘ālā bizlerke yārī bērmek için **ıda bērip** turur erdi.” (NF 73/3)

“Hāk te ‘ālā sizlerni **ıda bērdi**.” (NF 131/6)

“Ol kılğa Hāk tvt uçmağ içinde üz yüz derece yüksek **kılı bērgey** tağı bir şabur kim muşibat tegmişte kul şabur kılrsa, ceza ‘ ve feza ‘ kılmadın tilinde yawuz kelimeleer sözlemedin tağı köñlinde yawuz endişeler keçürmedin şabur kılıp tursa tağı Hāk te ‘ālāniñ hükmiñe muṭī bolsa, Hāk tebāraka ve te ‘ālā ol kılğa uçmağ içinde tokuz yüz derece yüksek kılı bērgey, tēdi.” (NF 324/16)

“Ol kılğa Hāk tvt uçmağ içinde üz yüz derece yüksek kılı bērgey tağı bir şabur kim muşibat tegmişte kul şabur kılrsa, ceza ‘ ve feza ‘ kılmadın tilinde yawuz kelimeleer sözlemedin tağı köñlinde yawuz endişeler keçürmedin şabur kılıp tursa tağı Hāk te ‘ālāniñ hükmiñe muṭī bolsa, Hāk tebāraka ve te ‘ālā ol kılğa uçmağ içinde tokuz yüz derece yüksek **kılı bērgey**, tēdi.” (NF 325/2)

2.8.39.2. İstek-kudret-tevcih

/+bêr-/

“Yā Cebre ‘il, kayu yer turur ol kim Beytü ‘l-Ma ‘mūr anda erdi? tēp aydı erse, Hāḡ te ‘ālā bir bulut **ıḡa bêrdi.**” (NF 38/8)

“Mēni cümle ḡalāyık üze peygāmbarlıḡa **ıḡa bêrdi.**” (NF 79/1)

2.8.40. İstek-merak

/+bêr-/

“Bu Aḡmedniñ şıfatlarını maña **aytu bêrgil!**” (NF 80/16)

“Ol ne söz turur, kim emîrû ‘l-mu ‘minā saña aytıp **ıḡa bêrdi?** tēdi.” (NF 133/12)

“Yā ‘Abdurraḡman, men saña şıfat kılu bêreyin-mü kim uçmaḡ tēweleri neteg tewe turur tēdi erse, ‘Abdurraḡman aydı: Yā Resūlallāḡ, **şıfat kılu bêriñ** tēdi.” (NF 162/9)

“Eger yunmaḡımızda nuḡşān bolsa kerem kıliñ bizke **aytu bêriñ** tēdiler.” (NF 171/16)

“Ėmdi né kılayın, maña **aytu beriñ?**” (NF 224/10)

“Maña kayu bir iş kim ḡazratınḡa mēni yawuḡ kıtur işni **aytu bêrgil**, anı kılayın tēdi.” (NF 225/1)

“Ey kâzî, men bu su ‘ālını bilmez-men maña rüşen kışşanı **aytu bêrgil**, men yaḡşı bileyin, andın soñ sizke cevāb bêreyin.” (NF 252/17)

“Yazuḡumnu **aytu bêriñ**, men taḡı ol yazuḡdın tevbe kılayın taḡı sizlerke ‘özür kılayın, tēdi erse, aydılar kim.” (NF 355/1)

“Ey şeyḡ, maña **aytu bêrgil** kim ne sebebdin erdi kim men sēni ol nevbet bastım taḡı saña ḡalaba kıldım.” (NF 411/5)

“Yā şeyḡ, maña Peygāmbar ‘as ‘nuñ ḡadîşidin **aytu bêrgil**, tēdi erse, şeyḡ aydı.” (NF 436/15)

“sizler içḡü arasında ḡopsap semā ‘ kıturda yağın tileyü kelgenlerin keḡ ḡalḡanlarındın **aytu bêriñ**, anı anḡlap eḡleriñe yangaylar, tēdi.” (KE 30r2)

“ayaḡcı kelip reyyān melikḡe bu sözni aydı erse tiñlep yana ayaḡcını yiberdi kim bargıl ol yigitni kēltürgil bu işniñ yaraḡın **aytu bêrsün**, meniñ köñlüm tınsun.” (KE 90v1)

/+bir-/

“ayur ay atam bir sözüm bar saña

anı aytayın men **ayu bir maña**” (KB 1185)

“yana aydı ilig eşittim muni

takı bir sözüm bar **ayu bir anı**” (KB 1677)

“neteg met yumıttı bu erdem saña

ayu birgil emdi muni sen maña” (KB 1795)

“takı bir ayıtgu sözüm bar saña

anı ma açuqluğ **ayu bir maña**” (KB 2176)

“**ayu bir maña sen kayusu yarar**

çerigin söküop ol yağısın tarar” (KB 2268)

“ilig aydı sözle yime bu sözüğ

muni ma **ayu bir yarut bu közüğ**” (KB 2434)

“ilig aydı uqtum eşittim muni

takı bir sözüm bar **ayu bir anı**” (KB 2669)

“ilig aydı uqtum yaruttuñ mini

takı bir sözüm bar **ayu bir anı**” (KB 2823)

“muni ma **ayu birgil emdi maña**

bileyin uqayın ay ersig toña” (KB 2827)

“ilig aydı uqtum eşittim muni

takı bir sözüm bar **ayu bir anı**” (KB 2880)

“münümmü öküşrek azu erdemim

ayu bir maña sen kılayın emim” (KB 3101)

“kişi eğğü tirler bu eğğü kayu

maña **ayu birgil ay bilge büğü**” (KB 3934)

“baĥa k3r bu s3zler kim aydım saĥa
bu yaĥlıĥ er3rm3 **ayu bir** maĥa” (KB 3992)

“taĥı bir s3z3m bar ayıtĥu saĥa
anı ma **ayu birgil** emdi maĥa” (KB 4160)

“munı ma **ayu bir** maĥa sen bu k3n
neg3 teg ĥatılĥu uĥayın 3ĥ3n” (KB 4164)

“munıĥda aĥın ma taĥı bar s3z3m
anı ma **ayu bir** ay k3rkl3ĥ y3z3m” (KB 4315)

“neg3 teg yorıĥu olarınıĥ bile
munı ma **ayu bir** maĥa s3z ula” (KB 4317)

“taĥı bir s3z3m bar ayıtĥu saĥa
anı ma **ayu bir** aĥa sen maĥa” (KB 4568)

“munı ma **ayu bir** maĥa belĥ3l3ĥ
bu iştin yime 3k alayın 3l3ĥ” (KB 4572)

“ilig aydı s3zde eĥ aşnu saĥa
ayıtĥu s3z3m bar **ayu bir** maĥa” (KB 5050)

“tiriglik ĥayu ol k3r eĥĥ3 ĥayu
ayu bir maĥa sen ay bilge b3ĥ3” (KB 5921)

“yazukĥa kefarete ĥ ol k3r saĥa
yazuksuz kişi kim **ayu bir** maĥa” (KB 5981)

“azu tilve munduzmu boldum ya mundum
neg3 s3zledim men **ayu bir** uĥayı” (KB 6589)

“řāĥ andın sordı kim uşbu ĥoř āvāz
ni āvāz ol **aĥa bir** tip maĥa rāz” (Hş 4014)

/+ĥ3r-/

“isteyelüm iş ıssını **bulı görelüm**¹²¹ kandadur

cân kulagıla dinlersen iş bu sözüm turvandadur” (YED 44/1)

/+kör-/

“**bağa kördi** öñdün *qara kuş toğup*

qopa keldi yirdin yalın teg bolup” (KB 5675)

“*qapugda ün itti beğük ündedi*

*kişi ıdtı tavrağ **bağa kör tidi***” (KB 5954)

/+ver-/

“*bağ sözlerine cos **deyüversin** a fos acep*

gençken evde tenhā oturduñ mu bī-sebep

gitdi arabayile konu qomşu seyre hep

şa ‘bān olup da dadı aman gelmeden Recep

on beş yaşında kendime bir oynaş arayım” (EVD Mus. 217/3)

2.8.41. İstek-muhafaza

/+bêr-/

“*anıñ üçün ishāq yalavaç qurını yūsufğa bildürmeyin tonı içinde bēlige **qurşayu bêrdi.***”

(KE 97v17)

2.8.42. İstek-muhasebe

/+kör-/

“*ısızke söküş edgü ögdi bulur*

*özünke **bağa kör** qayusın qolur*” (KB 239)

“*özünke **bağa kör** kim erdiñ maña*

qayudın kelir bu fužulluq saña” (KB 644)

“***bağa kör** bu sözler kim aydım saña*

¹²¹ bk. Gemalmaz, 2010: 387.

bu yanlıg erürmü ayu bir maña” (KB 3992)

“öziñe **baça kördi** kılkın işin

tiriglik yigitlik yava kalmışın” (KB 5630)

2.8.43. İstek-nakil

/+tur-/

“mini kördi hacib sözüm tıqladı

yarağı **körü tursu** vaqtı ödi” (KB 559)

2.8.43. İstek-nasihah

/+kör-/

“yana dınka öçlög bu dünya neñi

yise dünya din yir **baça kör muni**” (KB 3539)

“**baça kör** keçürmiş küñüñni bu küñ

tükel boldı tüş teg saķıñıl ögün” (KB 5146)

2.8.43.1. İstek-nasihah-farkındalık

/+bar-/

“olar kaçça bardı **körü bar** saķın

saña ma naru bargu öd küñ yaķın” (KB 5138)

2.8.44. İstek-niyet

/+bër-/

“şādūk aydı: men özümni saña bergey-men, tēp yüzini **aça bërđi**, yawlak körklüg erđi,
kazzār ‘aşık boldı.” (KE 35v10)

/+kör-/

“**öltürekörgil** uş imdi meni sen cevr bile

tā ki kaķsun ikimizdin bu cihān içre bir at” (HHD G103/6)

2.8.45. İstek-öğüt

/+bir-/

“neçe me tok erse yiyü turğu aş

kişi aş kişike **körü bir** kadaş” (KB 4600)

“tükel boldı emdi aş içgü işi

aça bir kapuğ barsa tıdma kişi” (KB 4662)

“**koğu birgü** dünya tilek arzusın

anın bulsa ‘uqbi orun eğgüsin” (KB 4802)

“kayu iş kılıp bulmasa ol tatıg

koğu birgü ançan ay bilgi batıg” (KB 4928)

“isiz bolma atıñ isiz kılmağıl

isizlerni kışgıl **bolu birmegil**” (KB 5227)

“kalı bu tigüni yiyü bilmese

katılma **koğu bir** küyer ot yisü” (KB 5396)

“beğük tut bu himmet ediz tut köñül

kođu bir bu dünya munıñdın töñül” (KB 5420)

“**koğu bir** avutça kara toprağıg

uluğ meñü il kol nerek bu sağıg” (KB 5425)

“isizke katılma törü urma sen

isiz kılguçıka **bolu birme** sen” (KB 5743)

“anı kan küçemiş bolur belgülig

ayu bir kan alsun añar ülgülig” (KB 6008)

/+kör-/

“tiler bolsañ haqıkat mülkide serdar bolmaqlık

elif yanlıg **bolakörgil** muhabbet levhide yektā” (HHD G1/11)

- “‘aşkı yolıda hâfız özüni **kılakör** ferd
işitmek ü körmek tilesen hâlet-i ferdâ” (HHD G6/7)
- “‘aşkı yolıda hâfız özüni **kılakörgil** ferd
işitmek ü körmek tilesen hâlet-i ferdâ” (HHD G65/7)
- “ihlâş muhabbet yolıda **kiltürekörgil**
ihlâşdın özge çün irür barısı tāmāt” (HHD G100/5)
- “hâfızā çün u çerāsız **kiçekör** ‘ālemdin
vāy anıñ hâline kim çün ü çerā birle kiçer” (HHD G306/7)
- “fānī bolurnı cān tileyü yüzine **bağa**
körgil bu naqş birle fenādın bekā tiler” (HHD G311/5)
- “cānıñ bile cānāne cefāsın **çekekörgil**
kim cevriñi çekmek bile ‘aşkıñ yana artar” (HHD G392/2)
- “hüsn içre uşol sulţān çün nadir-i devrāndur
‘aşkı bile iy hafız sen hem **bolakör** nādir” (HHD G415/7)
- “**bağa körgil** emdi yağız yir koyı
ne yanlıg kişi kirdi tolmaç oyi” (KB 4721)
- “**bağa körgil** emdi ay köñli tirig
ölüm kötki kıldı yağız yirlerig” (KB 6069)
- /+tur-/
“yukarı astıñ uş tip ta ‘ne urma
yana bolmaçı sağıñç **sağnu turma**” (HŞ 3287)
- /+tüş-/
“nārı **turatüşkil** tib uşol enleri gülnār
saldı yanacağı nārı bile cānıma yüz nār” (HHD G391/1)

2.8.46. İstek-pişmanlık

/+vir-/

“kızı bulıcak **altvire idüm**

karār itdügüm kavlüme turadum” (SNB 4521)

2.8.47. İstek-riayet

/+bêr-/

“Bu arada qaravaş perdeni **ıda bêrdi** erse, *ibnü Mülcem şabri kalmadı aydı.*” (NF 152/1)

2.8.48. İstek-rica

/+bêr-/

“Peygāmbar ‘as yığlayu başladı erse, ‘Ömer razhu aydı: *Yā Resūlallāh, maña taķı aytu bêriñ, ne işke yığlar-siz?*” (NF 117/8)

“Yā emīre ‘l-mu ‘mānin, nê bolğay, bir er orniña taķı bir er **ıda bêrseñiz**, ne ziyān bolğay tēdi.” (NF 133/3)

“Ey şeyh, Tañrı ‘izzeti üçün bu kēçeki ahvāllarıñızdın maña **aytu bêriñ**, tēp derhost kıldım erse, maña aydı.” (NF 317/17)

“Ėkegü barsaķ taķı benim üçün metā ‘ **alu berseñiz** sizke ĥurmet kılıp tururlar taķı maña bêrmezler, tēdi erse, ‘ammı taķı bardı.” (NF 339/12)

“ey idrīs kamuğ ‘azābnı ihtiyār kılalıñ, **aytu bêrgil.**” (KE 22r10)

“ķabūl [et]mese ayturlar: *barğil yazıģa kōrmişini aytu bêrgil.*” (KE 22r20)

“üçünçi kōnlekim birle saçımnu anamģa ĥumatģu **ala bêriñ.**” (KE 51v3)

“taķı elğim bağlap meni salmañ **yaza bêriñ**, ĥuduğdağı ĥuş ĥurt, yılan ç[ıdan]larnı ĥoriğay-men tēdi.” (KE 70v5)

“aydılar: ay, künge taķı on bir yulduzģa ayğil ton bêrsün [taķı] **yaza bêrsün**, tēp unamadılar.” (KE 70v7)

“ey cebrā ‘l işāretni, ol ibāretni **ōgretü bêrgil.**” (KE 78r15)

“ey yūsuf ol ĥamçını maña **tuta bêrgil.**” (KE 109r3-4)

“Teñri ‘azze ve celledin **tileyü bèrgil**, kabûl kılsañ aytayın” (KE 109r12) é

“anı maña **kèltüre bèrgil**.” (KE 139v14)

“ol aqlarnı maña **yandura bèriñ**.” (KE 140v5)

“... batқан künni **yandura bèriñ** tēp feriştelerdin qoldı.” (KE 140v9)

“maña yel tegirmeni **qura bèrgil**, tēp.” (KE 239r21)

/+bir-/

“bu oldruğ ne kürsi yiri ol saña

bu ma ‘ni uqayın **ayu bir** maña” (KB 787)

“**ayu bir** maña sen neteg tapnayın

sevinçiñ qayu ol anı tutnayın” (KB 839)

“**qođu birgil** emdi mini teñrike

du ‘açı bolayın saña eğgüke” (KB 3697)

“**qođu bir** ay ilig mini sen maña

du ‘açı bolayın bu yirde saña” (KB 3791)

“özüm ‘uzri qoldum men emdi saña

qođu bir mini sen sarılma maña” (KB 3809)

“tilin me ötüngil eşitsün ilig

qoğu birsü mindin kötürsü elig” (KB 3813)

“**qođu birsü** ilig mini teñrike

du ‘açı bolayın añar eğgüke” (KB 4865)

“mini me bayattın **qolu bir** turup

aça birsü köñlüm bayat oğgurup” (KB 4880)

“munıñda yası yoq saña ay kadaş

bolu bir maña sen aya bağrı taş” (KB 4988)

“**ıda bir** qāşıdı kim anda barsun

uşol tağ kazğuçı ferhādnu körsün” (HŞ 2702)

“*kerek irdi kılıp sen yahşı tedbîr*

ıda birseñ bu işke bir niçe pîr” (HŞ 3301)

/+dur-/

“*gelidurğul [u] beni [sen] eglegil*

ben eglervenin sen dahı eglegil” (SNB 3297)

/+gör-/

“*sen hüsni ü melâhatda bugün şâh-ı cihânsın*

in ‘âm idegör kullaruña hânum efendi” (ADD 298/2)

“*meded aman el-aman, tañrınıñ birliğine yoğdur güman, sen memüm elümi şağaldı gör, tañrınıñ buyruğı-y-ile peygamberüñ kavli-y-ile kız qarındaşımı beyrege vireyim didi.*” (DDK D85/2)

“*bir añlayugör nolısar çaresi*

“*ki az iş degül bize yüz qarası*” (SNB 2692)

“*alagör oklarını dîdelerimden ey dil*

hayfdır olmaya nâ-geh yite müjgân içre” (FD G254/4)

/+kıl-/

“*tüşde ilgimge tüşübdür idi zülfüh çini*

çin kılabilir bu tüşümni maña iy cân ta ‘bir” (HHD G384/2)

/+tur-/

“*tiler men bu kiçe hâlimni körsen*

bu zârı kılğanımnı işitü tursay”

(HŞ 2624)

/+ver-/

“*o düzd-i gamze tuttu işte sad çâk etti dâmânım*

aman ey çeşm-i gîrâ bâri sen koyver girîbânım” (ND G83/1)

/+vêr-/

“*bu düşümün te’vîlin bilü vèrgil*

âkıbet ne bulasın bilü vèrgil” (KY B3v5)

“*bu düşümün te’vîlin bilü vèrgil*

âkıbet ne bulasın bilü vèrgil” (KY B3v5)

“*bu düşüme körüklü te’vîl kılu vèrgil*

bu düş içre körüklü sewünç sangıl emdi” (KY B3v6)

“*eydi vèr ta’bîrini anuñ baña*

eydeyim ol gördüğüm düşü saña” (YZ 23)

“*kızıl yâkûtdur n’èdeyim ben anı*

hele bulı vèr baña ol oğlanı” (YZ 1160)

“*eytdi ya’kûb evi kâdadur dègil*

anı baña eydi vèrgil söylegi” (YZ 1361)

/+vir-/

“*kırk yoldaşum aman, tañrınıñ birligine yokdur güman, menüm elümi şışüñ, kolça kopuzum elüme virüñ, ol yiğidi döndüreyim, gerek beni öldürüñ gerek dirgürün, koyu virüñ didi.*” (DDK D31/13)

“*söz içinde artuğ eksük var-ısa*

bitürivirsün anı kim yâr-ısa”(GN 10584)

“*bu teşvîş elinden beni hem sen al*

baña öğredüvir ü tedbîr âl” (SNB 1709)

“*baña yol bultvire azmış iken*

kavışdura ümîzüm üzmiş iken” (SNB 2961)

“*baña nola ger bir bultviresin*

şatarlar ise hem aliviresin” (SNB 3301)

“baña nola ger bir bulviresin

*şatarlar ise hem **aliviresin***” (SNB 3301)

“kapuciya didi ki benüm saña

*şorincam var anı **diyivir** baña”* (SNB 3952)

*“tanrı ’yiçün iy uslular gönlüm bana **alvirün***

vardı bilişdi dostıla girü bana boyun virmez” (YED 104/2)

/+yêt-/

*“bizni **ıda yêtgürgil.***” (KE 142r3)

2.8.48.1. İstek-rica-beklenti

/+vir-/

*“dedem kôrkut gelsün bu oğlana ad kôsün, bilesinçe alup babasına varsun, babasından oğlana biglik istesün, taht **alı virsün** didiler.”* (DDK D17/9)

2.8.48.2. İstek-rica-yalvarma

/+vêr-/

*“ya ’küb eydür **eydi vêr** anı bilem*

‘azrâ ’il eydür saña şunu dêrem” (YZ 1217)

2.8.49. İstek-seçim

/+ver-/

“dört üstübüyü gicede vermeyle kabala

işler miyim uyumayıp avucuñu yala

iyi vardım oynak oldum ise bak şu postala

***koyver** elimi tutma beni kaç canım hâla*

on beş yaşında kendime bir oynaş arayım” (EVD Mus. 217/9)

2.8.50. İstek-sınama

/+bêr-/

“anda kedin mevlî ‘azze ve celle esmâ ‘ilmini âdemğa öğretü bërdi, kamuğ nerselerni feriştelerge körgüzdi, eger köni sözlüg erşeniz bu nerselerniñ atı ne turur maña **aytu bëriñ**.” (KE 8v12)

2.8.50.1. İstek-sınama-istihza

/+bêr-/

“aydı: bu oq kıldı, uluğları bu turur soruñ kim kılğanıñ **aytu bërsün** eger sözleyü bilse.” (KE 40r5)

“aşa oq soruñ, sözleyür erse **aytu bërgey tedi**.” (KE 40r8)

2.8.51. İstek-sonuç

/+kel-/

“ya kûb du ‘ā kıldı erse zelîhā yiğit boldı, körki **kayta keldi**, közleri körer boldı.” (KE 109r16)

2.8.52. İstek-sorumluluk

/+bêr-/

“sizge **aytu bëreyin** yawuz iş kelmesdin burun.” (KE 88r20)

“... etmeki neteg erdi, idişi neteg erdi kamuğın **aytu bëreyin**.” (KE 88v1)

2.8.53. İstek-sunma

/+bêr-/

“bışığ aş bar mu? tесе ak tewe aryanı **çıkaru bërdi**.” (KE 49v1)

2.8.54. İstek-şart

/+bêr-/

“resül aydı: ol yulduzlarnıñ atını **aytu bërsem** ĩmān keltürgey mü-sen?” (KE 67v2)

2.8.55. İstek-tacil

/+bir-/

“yitib turur ölerge firkatıñdin

vişāliñdin **ızabirgil** peyāmī” (HHD G1006/4)

2.8.56. İstek-taktik

/+bir-/

“ammā men anı üküş vaqtlarda kerīh körer-men anıñ birle meşgūl bolğay üçün ammā ğarīm seniñ süñüñni tutsa **qoyabirmegil** tā buçukına kilmeyinçe qaçan buçuğına yitse süñüni qoyabirip solıña qayta tüşüp sağıñdın kılıç birle çapğıl” (MG 58b/2)

“ammā men anı üküş vaqtlarda kerīh körer-men anıñ birle meşgūl bolğay üçün ammā ğarīm seniñ süñüñni tutsa qoyabirmegil tā buçukına kilmeyinçe qaçan buçuğına yitse süñüni **qoyabirip** solıña qayta tüşüp sağıñdın kılıç birle çapğıl” (MG 58b/3)

“eger süñüñni yoqaru baçal-lasa sen süñüñni ğayb itgil **kiterebirgil** anıñ süñüsi yoqaru kötürülür sen taqı kirgil sançğıl” (MG 66b/8)

“Bir süñü tüzetgil andın uzun-raq taqı bir kişi birle **ıyabirgil** kim hiç kimerse[ge kör] güzmesün taqı meydan-ning bir başında salsun” (MG 73b/8)

“ikinci nev ‘de körklük ol turur kim çevğān-nı artqarı **salabirmeklilik** turur uzatıp aq-nıñ sağı kulağı haddindin kiçüre kulağına tigirmeyin”

(MG 110b/1-2)

“çevğān birle topnı sol yanındın ilgerüsine ilini uzatıp **qoyabirgey**” (MG 110b/5)

“sol yanındın topnı çevğān birle qaytara urğay ilini **salabirip** aq-nıñ sağı-sındın taqı kuyruğındın kiçire” (MG 110b/9)

/+kör-/

“qaçan yaqın kilseñ tizçe artındın saru kiçmek-ni tolaşğıl ceħd kılıp artına **kiçe körgil** qaçan artına kiçseñ hiç ayrıлмаğıl kisilmegil” (MG 40a/5)

“taqı andın **kiçe körgil** tā saña anıñ süñü-si yitişmesün eger sen aña yitiştürüp sançabilsen süñüñ-ni tizçe yirine qaytarğıl” (MG 44a/6)

“sen anda anı **sançakörgil** taqı saqlanğıl kirmegil” (MG 45b/6)

“sünjüni ilgeri tutup tizçe tüşgil kim sançmağa yitişgey-sen kaçmasdın burun taķı **sançakörgil** eger yahşı sançılsa seniñ birle atıñ arasında yıkılır sançabil-señ sançdıñ yok irse kaçan sindin kilip kiçse sen minmekni tizlegil” (MG 56b/4)

“anı bir ıarıķada körseñ anı ol ıarıķa-ğa **çıkarukörgil** taķı her yirde kim kórķar-sen ğarımıñ seni bir iş birle ozğa(y) tip sen anı ol iş birle ozakörgil taķı fārisler alay buyurup tururlar kim ğarım-niñ ilindin sünjüsin alakörgil tip ammā men anı üküş vaķtlarda kerīh körer-men anıñ birle meşgul bolğay” (MG 58a/5)

“anı bir ıarıķada körseñ anı ol ıarıķa-ğa **çıkarukörgil** taķı her yirde kim kórķar-sen ğarımıñ seni bir iş birle ozğa(y) tip sen anı ol iş birle **ozakörgil** taķı fārisler alay buyurup tururlar kim ğarım-niñ ilindin sünjüsin alakörgil tip ammā men anı üküş vaķtlarda kerīh körer-men anıñ birle meşgul bolğay” (MG 58a/6-7)

“anı bir ıarıķada körseñ anı ol ıarıķa-ğa **çıkarukörgil** taķı her yirde kim kórķar-sen ğarımıñ seni bir iş birle ozğa(y) tip sen anı ol iş birle ozakörgil taķı fārisler alay buyurup tururlar kim ğarım-niñ ilindin sünjüsin **alakörgil** tip ammā men anı üküş vaķtlarda kerīh körer-men anıñ birle meşgul bolğay” (MG 58a/8)

“anlar saña tama´ kılğaylar kim ikimiz iki yarudın kirelim eger ol sünjüsin birimizge salsa birimiz anı sançğay tip sen bularnı ceħd itip tizçe **kiçekörgil**” (MG 60b/9)

“bir yirde turmağıl dāyimā ğareket üzere bolğıl taķı köñlüñ ve ğırşın ğaysı-sı yahşı silāħlığ irse taķı ğaysı-niñ atı yüğrük taķı özi bahādur irse anıñ ğatında bolsun anı **alakörgil**” (MG 62b/6)

2.8.57. İstek-talih

/+bir-/

“tirildi öği hem ğoyuldı bilig

bolu birdi evren uzadı elig” (KB 3070)

“**kelü birse** devlet yumutsa bu neñ

kişi köñli tirlür bolur ğızğu eñ” (KB 3073)

“**bolu birdi** evren kelü birdi ğut

neğü ğolsa arzu kelü birge büt” (KB 4863)

“*bolu birdi evren **kelü birdi** kut*

negü kılsa arzu kelü birge büüt” (KB 4863)

“*bolu birdi evren kelü birdi kut*

*negü kılsa arzu **kelü birge** büüt*” (KB 4863)

2.8.58. İstek-tarif

/+bir-/

“*tos-toğru akrın naql birle licāmıñ-nı **kıyabirip** andın soñra sol yanıña kıyıtğıl*” (MG 14a/1)

“*sağ ilin birle sünjü-ni **itebir-gil** sol ilin-ni biraz boşatıp tã sünjü yahşı yügürgey*” (MG 24a/4-5)

2.8.59. İstek-tavsiye

/+bar-/

“***körü barğu** begler tapuğçı kılın*

tapındurğu kılını sınayu ulın” (KB 1755)

“***körü barğu** begler tapuğçı nece*

tusulur neçe ol tusulmaz nece” (KB 2973)

“*telim bar bu yanlığ sasa söz uzar*

*özün sen **uqa bar** özüm söz üzer*” (KB 4460)

/+bir-/

“*yakınlık kılu tursu tise özün*

*bolup kıltğu kıolma **bolu bir** sözün*” (KB 4275)

“*kıayu yirde devlet kıötürse başı*

***bolu bir** anar sen ay edğü kışı*” (KB 4298)

“*ilig kılk evürse aykılkı silig*

*anı evre yandur **ayu bir** bilig*” (KB 5812)

/+gör-/

“*‘āḳıl iseñ furşatı fevt **itmeyügör** zīnhār*

zīra furşat fevt idenler çok peşīmān eyledi” (ADD 17/27)

“*ḳahr-ıla zinhār anı sen **basagör***

ḳahr eliyle dut başını kesegör”(GN 10279)

“*ḳahr-ıla zinhār anı sen basagör*

*ḳahr eliyle dut başını **kesegör**”(GN 10279)*

“*suret yıkılmadın kibri **yıkagör***

bu düşvarlık makāmundan çıkagör” (RN 104)

“*suret yıkılmadın kibri yıkagör*

*bu düşvarlık makāmundan **çıkagör**” (RN 104)*

“*zinhār gözünü **açagör** nefs duzagını seçegör*

dost mahfiline geçegör andan yigrek turak nedür” (YED 37/5)

“*zinhār gözünü açagör nefs duzagını **seçegör***

dost mahfiline geçegör andan yigrek turak nedür” (YED 37/5)

“*zinhār gözünü açagör nefs duzagını seçegör*

*dost mahfiline **geçegör** andan yigrek turak nedür” (YED 37/5)*

“*bu devrāndan **ötegör** kervān gitdi yitegör*

korku var sagda solda kayıkmadın giderler” (YED 39/6)

“*bu devrāndan ötegör kervān gitdi **yitegör***

korku var sagda solda kayıkmadın giderler” (YED 39/6)

“*baykuş çağırur vîrānda kimse murād almaz anda*

eyü ‘amel ide görün ol hak terāzû andadur” (YED 44/4)

“*miskîn **olugör** bāri benlikden irak yüri*

gönlinde benlik olan dervîşlikden irakdur” (YED 84/4)

“*yūnus gözün görürken yaragun **eyleyigör***

gelmedi anda varan girü gelesi degül” (YED 158/8)

*“‘ışk şarābın içenlere gel bir nazar **eyleyi gör***

bunca yıldur niçe döner ol meclisün piyālesi” (YED 406/6)

*“sana gel sen seni sende **bulıgör***

sana bak sendeki bil kimdür indi” (YED 411/4)

*“sen **ivmeyi gör** şoñ uci göresin*

ki kaç kez yörenür tamuñ yöresin” (SNB 1463)

*“bir iki gün işüñde **şabr idegör***

ki düşmenleriñ gözleri ola kör” (SNB 1594)

*“bu tañ ma ‘nīye **brağugör** ögüñ*

ki nā-geh yuvası içinden gögüñ” (SNB 1725)

*“gözüñ aç [u] uyhu **gözetmeyügör***

çü görmez ola çi uyıyan çi kör” (SNB 2361)

“didi ağlamağüñ hīç aşşısı yoğ

*birez **şabr idegör** ü kayırma çoğ” (SNB 4400)*

*“yigil içgil ü hātırüñ **açagör***

melül olma vü kayğudan kaçagör” (SNB 4407)

“yigil içgil ü hātırüñ açagör

*melül olma vü kayğudan **kaçagör**” (SNB 4407)*

“ol eylügeni hem geldi karşısına

*pes eylük **idegör** ü karşı sına” (SNB 5171)*

*“eyü koñşıya **eylük idegörün***

yidürüñ ta ‘ām u taduruñ ürüñ” (SNB 5381)

*“hemīşe **idegörüñüz ittifāk***

koñañuz arañuzda hergiz nifāk” (SNB 5388)

“*huşuşā ki ğammāz olursa sözin*

*işitme vü **karardugörgil** yüzün*” (SNB 5445)

“*dağı oğluña **öğredügör** hüner*

hünerlü yig ‘avret ki hünersüz er’” (SNB 5449)

“*hem **olmayugör** cāhile hem-nişm̄*

ki cāhil kişi bilmez olur işin” (SNB 5451)

“*Sûret yıkılmadan kibri yıka gör*

*Bu düşvarlık makamından **çıkagör** چيفه كور (Yunus. XIII-XIV. 10)*” (TS)

“*Pes Cühudu **görügör** كورى كور kim her biri*

Icl’e taptı kodu hak peygamberi (Vahdet. XV. 132-2)” (TS)

“*Bahar ü bağ ise makdut hüsn-i yâri görün*

*Garaz cinan ise köy-i nigâra **varıgörüñ** وارى كورك (Baki. XVI. 158)*” (TS)

“*Sûret yıkılmadan kibri **yıka gör** بيفه كور*

Bu düşvarlık makamından çıkagör (Yunus. XIII-XIV. 10)”

“*bāķī nesīm gibi sebük-ħīz olup seher*

*ġaflet gözini ħ’āb-ı girāndan **uyarı gör***” (BD G122/8)

“*cām gibi diler iseñ k’ola **kalbüñ şāfi***

***çeke gör** şofī şafā ile şarāb-ı şāfi*” (BD G541/1)

“*gel bāġa **temāşā idegör** āb-ı revāni*

seyr eyle nedür sür ‘at-i ‘ömr-i güzerāni” (BD G545/1)

“*bağ büyük ablañ oldu küçük tevbede gelin*

siz de bacuñla dāye dadı bir yere gelüñ

el birliġiyle yenge kadınlar tutup elüñ

*var bir kibār-zādeye **şardıragör** belüñ*

olma şokak süpürgesi kadın kadıncık ol” (EVD Mus. 216/8)

“dem bu demdir bu demi **hoş göregör** ey ârif
 anma îsî demini urma geçen demden dem” (FD K24/8)

“**tutagör** göz yolun ey eşk kim temkinim eksiktir
 bu sûret-hânenin gördükçe nakşın hayretim artar” (FD G71/3)

“taşlara döğüb başımı rüsvâ gezer oldum
 ey akl kaçıp **kurtulagör** derd-i serimden” (FD G217/5)

“dâr-i dünyânı gönül cehd kılıp **terk edegör**
 hâb-i gaflette iken özünü bîdâr eyle” (FD G249/5)

“ey güzel zatın ma’ârif birle **rengîn edegör**
 hatt-i müşgîn perde-i ruhsâr-i gül-gûn olmadan” (FD Mukattaat 32/1)

“ârif isen **tutagör** ser-rişte-i feyz-i bakâ
 terk kıl bu suret-i fânî vü nakş-i zâ’ilî” (FD Mukattaat 37/3)

“murg-ı âvâreyi **âmâde-i pervâz edegör**
 dest-i eyyâm şikest etmeden evvel kafesin” (ND G68/2)

“maksûdun erişmekse fenâ içre fenâyâ
 yahyâ **olagör** sâkin-i vîrân-ı harâbât” (ŞYD G28/5)

“rûzgârından der-i ümmîdi dîvâr **ede gör**
 konmasın dersen derûn-ı hâtıra yahyâ gubâr” (ŞYD G48/5)

“bir hisse **alagör** nefahât-ı cemâlden
 hakkın nesîm-i rahmeti leyl ü nehâr eser” (ŞYD G94/3)

“kim anar yoluna cân verdigini ey yahyâ
 unudurlar seni bî-çâre hemân **ölmeyi gör**” (ŞYD G97/5)

“nakd-ı cânın almag istermiş o şâh-ı mülk-i nâz
vermeyi gör ana yahyâ var ise hânın senin” (ŞYD G210/4)

“kendin ol zülf-i ham-ender-ham da **pinhân edegör**

zînhâr ol tıfl ammâ âşiyânın tuymasın” (ŞYD G257/3)

“sirişk-i çeşme basdır nâr-ı gam dilde tutuşdukça

gözüne yandırığör âteş-i sûzân-ı hicrânı” (ŞYD G428/3)

“medh eyle habîb-i mustafâyı

ashâbını âl-i murtazâyı

geldin çü bu tengnâ-yı dehre

mahlâs edegör alî rızâyı” (ŞYD Kıt’a/5)

/+ıd-/

“buğun kılkı teşsiz bolup artasa

körü ıdma itgil kısa tut basa” (KB 5198)

“közüm sen kulakım sen körgil eşit

*ne teşsiz körünse **körü ıdma** it*” (KB 5849)

/+kör-/

*“‘aşkı yolında ‘âşık-ı haķbîn **bolakörgil***

kan yaş ile lāle bigi rengîn bolakörgil” (HHD G543/1)

“‘aşkı yolında ‘âşık-ı haķbîn bolakörgil

*kan yaş ile lāle bigi rengîn **bolakörgil***” (HHD G543/1)

“hāk-i kadem-i yār bolub ‘aşk yolında

*‘ālem içide tāc-ı selāṭîn **bolakörgil***” (HHD G543/2)

“münşī-i ezel hāmesidin haṭ tiler irseṅ

*ser-defter-i evrāķ-ı reyāhîn **bolakörgil***” (HHD G543/3)

“ol şāh bisāṭında piyāde niçe bolduṅ

*himmet atını sürgil ü ferzūn **bolakörgil***” (HHD G543/4)

“ger tuṭ-ı şıfat kand ü şeker ṭālibi bolsañ

*şekker lebini kılğıl u şīrîn **bolakörgil***” (HHD G543/5)

- “*āmīn-i melāyik saña demsāz körünse*
*kılğanda du ‘ā hāşıl-ı āmīn **bolakörgil***” (HHD G543/6)
- “*hodbīnlik egerçi hoş imes ‘aşkda hāfız*
*kiçgil öz özüñdin taķı hodbīn **bolakörgil***” (HHD G543/7)
- “*bu hāk-i teniñdin kiçiben cān **bolakörgil***
*cānnı köze ilmegil ü cānān **bolakörgil***” (HHD G544/1)
- “*bu hāk-i teniñdin kiçiben cān **bolakörgil***
*cānnı köze ilmegil ü cānān **bolakörgil***” (HHD G544/1)
- “*bu faķr u fenā bahride kiçiben öz özüñdin*
*kul bigi tirilgil taķı sultān **bolakörgil***” (HHD G544/2)
- “*genc-i ğam-ı ‘aşķını köñül küncide saklab*
*zāhir közi kaçında çū vīrān **bolakörgil***” (HHD G544/3)
- “*‘tālib uşanıñ derdine cāniñ bile bolub*
*mecmū ‘ köñül derdine dermān **bolakörgil***” (HHD G544/4)
- “*yüz kaçģu vü hasret saña yüz kiltürür irse*
*kaçģurmaģıl u zevķ ile şādān **bolakörgil***” (HHD G544/5)
- “*uşbu çemen içre saña ger hār-ı cefādār*
*tikse açılıb ğül bigi handān **bolakörgil***” (HHD G544/6)
- “*demni tutadur çarh-ı cefā-pīşe velikin*
*hāfız bigin iy murģ-ı hoş-elhān **bolakörgil***” (HHD G544/7)
- “*dilber saña yār irür sen yār **bolakörgil***
*ğaflet bile mest olma hüşyār **bolakörgil***” (HHD G545/1)
- “*dilber saña yār irür sen yār **bolakörgil***
*ğaflet bile mest olma hüşyār **bolakörgil***” (HHD G545/1)
- “*ol isī-i cān sendin şerbetni ayamas līk*

*sen derd kılıb hāşıl bīmār **bolakörgil*** (HHD G545/2)

“*bu hār-ı vücūdını ‘aşkı oğına örteb*

*‘arīf nazarında sen gülzār **bolakörgil***” (HHD G545/3)

“*ger baħr-i haķīkatni körmek tileyür bolsañ*

*köz çeşmesidin dāyim dürbār **bolakörgil***” (HHD G545/4)

“*bīdārlara cānān dīdārını körgüzür*

*dīdār taleb kılısañ bīdār **bolakörgil***” (HHD G545/5)

“*bīzār seni külli kılmas iken öziñdin*

*uş cāni¹²² şafā birle bīzār **bolakörgil***” (HHD G545/6)

“*hāfız tileyür bolsañ haķnı bu zamān āħir*

*manşūr-şıfat bolub berdār **bolakörgil***” (HHD G545/7)

“*hāfız tilidin **yitgürekör** hıdmet ü ihlās*

iy bād-ı şabā körseñ uşol ibn-i fülānnı” (HHD G900/9)

“*‘aşıķ irseñ yārğa ağyār cevrin **tartakör***

çün tapulmadı bu ‘ālem içre yār ağyarsız” (HHD Kıt’a8/1)

“*nefes nefes **kılakörgil** ‘adem cihānına meyl*

haķīkaten çü ‘ademdür qarārgāh-ı nüfūs” (HHD Kıt’a16/1)

“*melāhat ehlidin ay pārsā **hazer kıla kör***

ki hüsn ‘aklnı koymas öz ihtiyārı bile” (LD 21/5)

“*luţfī saña cān asramış u kaşd itedür hecr*

*ger cān tiler irseñ **yite körgil** burun andın*” (LD 214/7)

“*selāmım **iltekör** tınmay tayanmay*

hudāy üçün yavuk yitkende yanmay” (TAAŞ. 98)

“*sever sevmezin öz bileyin tise*

¹²² Metinde “hali” olarak yazılmış. (Tıpkıbasımda جاني)

*köñülke **baqa körgü** bilgey basa” (KB 1898)*

/+tur-/

“köñülni çökürme özüñni avıt

***baqa tur** maña öz tapuğka ivit” (KB 1551)*

*“**baqa tur** negü tir saqınuk kişi*

saqınuk sözün tutsa itlür işi” (KB 5274)

2.8.60. İstek-tazim

/+bër-/

*“yana aydı: tewedin tüşün saç saqalınızni **yuvu bèreyin** tedi.” (KE 49v4)*

2.8.61. İstek-tehdit

/+bër-/

*“Ve eger mundağ kılmasañız, ağır çerig **ıda bërür-men**, cümleleriñizni harāb kılurlar.”
(NF 82/15)*

2.8.62. İstek-temenni

/+bir-/

*“**bolu birsü** evren tuçı evrilü*

koğı bolsu düşman başı kavırlu” (KB 119)

*“**kılu birse erdi** meniñ işlerim*

körü barsa erdi içim taşlarını” (KB 425)

/+kör-/

*“luţf eyle vü gamgīn köñlümni **kılakör** şād*

bende-i gam ilindin meni kıl bir yolu āzād

mülk-i köñlüm içre gamıñ salğalı bünyād

sen bar iken özgedin izdemedi ol dād

bī-dād u cefā birle meni eyleme muţtarr” (HHD MHM/4)

“zūlfūñ girihinde kim irür müşg-i tātārī
 būyī tiler andın bu zamān bād-ı bahārī
 men niçege tigrü kılayım nāle vü zārī
 iy yār bu dem **körgüzekörgil** maña yārī
 çün bolduñ idi uşbu yol içre maña rehber” (HHD MHM/7)
 “köp cefā kıлма sitemge dağı inşāf kirek
 luḡfīñiñ köñlin alıp **hayr ite kör** cāñuñ üçün” (LD 198/7)

/+vir-/

“beyrek aydur: baba maña bir kız **alı vir** kim men yirümden tırmadın ol tırmañ gerek,
 men kara қоç atuma binmedin ol binmeñ gerek, men қарımума varmadın ol maña baş
 getürmek gerek, bunun gibi kız alı vir baba maña didi.” (DDK D81/1)

“beyrek aydur: baba maña bir kız alı vir kim men yirümden tırmadın ol tırmañ gerek,
 men kara қоç atuma binmedin ol binmeñ gerek, men қарımума varmadın ol maña baş
 getürmek gerek, bunun gibi kız **alı vir** baba maña didi.” (DDK D81/4)

“ağça yüzlü görklümi oğluna **alı vırsün.**” (DDK D299/7)

“her kim ugrarsa bu derde

bulur himmeti erde

açılıvirecek perde

dostun cemālin arzūlar” (YED 98/2)

“öykünürmiş serv-i hoş-reftāre nahl-i büstān

kāşkī alsa **yürüyi virse** ey serv-i revān” (BD Matla17)

2.8.63. İstek-tenkit

/+bir-/

“aya hırş idisi hārişlik nerek

ayu bir maña bu negüke kerek

tar erse kiñ erse bitildi ruzuñ

ħarişlik kılurmu muni edgürek” (AH 314)

2.8.64. İstek-tercih

/+bar-/

“*bayat atı aysa tezer yek barır*

ħodu barsa dünya seniñdin kalır” (KB 3592)

/+bër-/

“*ķışāş alu bërdi aña fulāndın, öldürdi aña fulān uçun*” (ME 37-7)

/+bér-/

“*kim kim ħilāf ķılsa yalavaķķa belgürmişde kiğin añar köni yol, uđsa mü-minler yolında adın yolķa ħođu bérgey-miz anı ol kim pezīrledi, kigürgey-miz tamuğķa, néme yawuz yangı yer.*” (RYN 4-115/79a3)

“*ķorkmışdın könisin aytu bërdiler.*” (KE 117v15)

“*bu yigit işitip başmaķın olarģa ala bërdi...*” (KE 204r15)

“*... kimge yolukģanıñnu sen mü aytur-sen ya men ayta bëreyin.*” (KE 204v9-10)

/+bir-/

“*kaganım ben özüm bilge tuħukuk ötüntük ötünçümün eşidü birti köñlüñçe uduz tidi*” (T 15)

“*atasın anasın yuluğ ķıldı ol*

tilek ümmet erdi ayu birdi yol” (KB 37)

“*ķayu aydı ķan tutmuş emdi muni*

aça birgü ekçek aķıtģu ķanı” (KB 1058)

“*bolu birmedim men sözüñ tutmadım*

bu alçı ajunķa özün bütmedim” (KB 5067)

“*ķoyabirsem bolur işim perīşān*

yana bolmaz yazuksuz töksemen ķan” (HŞ 2497)

/+gör-/

“**kovagördiler** aña yitmediler

uzadı vü ardınca gitmediler” (SNB 4510)

“*be-cid oluban çoḥ* **umagördi** ol

sözümden çihup katına girdi ol” (SNB 4525)

“neçe beg katıḡlansa yalḡuz öziin

bolu birmese kul itümez uzun” (KB 3123)

“havaḡa **bolu birse** tutḡun bolur

et öz arzu bulsa mini kul kılur” (KB 3345)

“bu dünya yanı bu eḡerse kaçar

koḡu birse evre saḡa yol açar” (KB 4929)

/+tur-/

“pençe-si şayd içinde arsalanḡa

ni tefāvüt kılur kim it ürse

yüz koyup dost yüzüne yatḡıl¹²³

düşmen ol yahşı kim **küye tursa**” (GT 129b/6)

/+Ø-/

“ḡazḡne-dār aydur bu sırrı bilümesven

hiç ma ‘niden endişe **ḡilumasven**” (KY B32r8)

2.8.64.1. İstek-tercih-ihtiyar

/+bêr-/

“saḡladı aḡa ḡaḡḡını, **saḡlayu bêrdi** aḡa ḡaḡḡını” (ME 40-5)

“küymek tiledi andın, **küyi bêrmek** tiledi yā zaman tiledi andın” (ME 211-2)

“açılmaḡını tiledi nêrseniḡ, **açı bêrmek** tiledi andın nêmeni” (ME 218-2)

¹²³ Metinde “yatḡıl? (yanḡıl, yakḡıl)” şeklinde verilmiştir.

2.8.65. İstek-teşvik

/+bér-/

“aygıl: keldürüñ bir bitig tañrı dergāhındın ol könirek ol ikidin, **ıdu béreyin** aña eger çın erse sizler.” (RYN 28-49)

“İbnü Mülcem êwke kirse taķı mēni tamām körse, kerek kim perdeni **ıda bërseñ**, tēmiş erdi.” (NF 151/16)

“şam vilayetinde bir fāl açğuşı hatun bar erdi, aña kişi **ıda berij** ol ma hüküm kılsa anıñ söziñçe kılıñ tēdiler.” (KE 50r12)

“iblīs aydı: men sizlerge **öğretü bēreyin** tēdi ...” (KE 57v15)

“yana taķı bir munçanı atalarına **ıda bērdiler**, taķı aydı.” (KE 63r16)

“anda kēdin cebrā ‘ıl mu[nı] **öğretü bērdi**.” (KE 70v18)

“... yūsuf kelmişde meniñ köñlüm üçün bu türmeklerdin, kağunlardın yençip yūsuf ağızıǵa **ķata bērij**, kim tērek teprense uluğraķ yençip yūsuf ağızıǵa **ķata bērse** aña uluğraķ hil ‘āt bērgey-men tēdi.” (KE 85v4)

“... yūsuf kelmişde meniñ köñlüm üçün bu türmeklerdin, kağunlardın yençip yūsuf ağızıǵa **ķata bērij**, kim tērek teprense uluğraķ yençip yūsuf ağızıǵa **ķata bērse** aña uluğraķ hil ‘āt bērgey-men tēdi.” (KE 85v5)

“siziñ nefsiñiz sizge bu işni **bēzeyü bērdi**, neteg kim yūsuf haķķıda bēzedi.” (KE 99v12)

“muşr meliki ne bildi oğrını kullanaķını sizler aña **öğretü bērdiniz**.” (KE 99v14)

“... bizge cevābların **ayta bērij**...” (KE 173r8)

“... kirgil ‘acāyiblerni körgil saña **aytu bēreyin**.” (KE 183v17)

“mālını maña **ķayta bērgil**.” (KE 204v12)

/+bir-/

“**ayu bir** kişike tusulur ķayu

ķayu ol tususı maña ay sayu”

(söyle bakalım, kişiyē faydalı şeyler nedir, faydaları nelerdir; bana bunları birer birer anlat) (KB 1657)

“yana körse iç taş yarağısızlarığ
ayu birse tıdşa kötürse arığ” (KB 2500)

“kiçe bolsa yatğak bu yatsa burun
ayu birse tegme kişike orun” (KB 2533)

“**alu birse** açığ kör altun kümüş
 kayuğa at alsa kayuğa yumuş” (KB 2542)

“boş azad kişi barça edgü kulu
 bularğa **aça birgü** edgü yolu” (KB 2990)

“sevinç bolsa kimke özün **sevnü bir**
 sakınç kadğu tegse yime saķnu bir” (KB 4257)

“sevinç bolsa kimke özün **sevnü bir**
 sakınç kadğu tegse yime **saķnu bir**” (KB 4257)

“olardın kereki saņa ‘ilmi ol
 könilikke yitse **ayu birse** yol” (KB 4352)

“maņa köz kulaķ sen işimni kamug
 seniñdin tiler men **aça bir** kapuğ” (KB 6349)

/+gör-/

“bir melek-şüret elinden ayak al nüş **idegör**
 melek el virmez ise hür-ı perî-zāde getir” (ADD 73/3)

“devrān seniñdür uş **süregör** devrüñi bugün
 yūsuf egerçi görklü idi muştafā güzel” (ADD 105/3)

“dā ‘i ol şehd-i lebüñ vaşfını tekrār **idegör**
 dilini bağlasa tūṭî-yi şeker-hāya düşer” (ADD 129/7)

“dā ‘īyuyagör ‘ilm ü ‘amel defterini pāk
 kim ola günehlerüñe keffāret ü māḥî” (ADD 172/7)

“hüdhüdi şayd **idegör** tã bilesin kuş dilini
kim delâlet kıla ol mülk-i süleymâna seni” (ADD 203/2)

“dünyenüñ ğuşşası çokdur gel anı terk **idegör**
tã ki bayğuş gibi ol şalmaya vîrâna seni” (ADD 203/5)

“vahtuñ şabâhıdur **içegör** bu şabûh[ı] kim
ömrüñ güneşi çün idiser ‘âkıbet ğurûb” (ADD 285/)

“biz senüñ oğluñı niçe getürelüm, senüñ oğluñ bizim sözüümüz almaz, bizüm sözüümüz-ile gelmez, kalkubanı yirüñden örü turgıl, yigitlerüñ oğşagıl boyuña algıl, oğluña uğragıl, yanuña alup ava çıkğıl, kuş uçurup av avlayup oğluñı oğlayup **öldüre görgil**, eger böyle öldürmez-iseñ bir dürlü dağı öldürimezsiz bellü bilgil didiler.” (DDK D21/3)

“dirse han görür-misin oğlanı, yazıda yabanda geyigi kovar senüñ öñüñe getirür, geyige atar-iken ok-ile seni urur öldürür, oğluñ seni öldürmedin sen oğluñı **öldürü görgil** didiler.” (DDK D22/10)

“mere çoban karnuñ açılmamış-iken gözüñ karamamış-iken bu ağacı **koparı gör**, yoğsa seni bunda kırtlar kuşlar yir didi.” (DDK D50/6)

“han beyrek paraşaruñ bayburt hişarından **uçı görgil**” (DDK D96/13)

“ap alaca geredüñe **gele görgil**” (DDK D97/1)

“‘âkıl-ısañ birliğe **ulaşgör**
ne ki devlet var-ısa birlikdedür” (GN 385)

“buñlarınla **varıgörgil** hazret’e
kim ebed lâyıık olasın rahmete” (GN 2940)

“**varıgörgil** bu yolu yoldaş-ıla
varmayasın menzile bir baş-ıla” (GN 3222)

“‘âkıl-ısañ birliğe **ulaşgör**
ne ki devlet var-ısa birlikdedür” (GN 385)

“müslümānlık işin ilerü getir

*müsülmân **olgör** ferāgat ötür*” (SNB 91)

“*gücün yitdügince işitgil bunı*

*sen andan **kaçagör** kova ol seni*” (SNB 310)

“*bir arada işün yoğiken otur*

***dürişgör** ü türki 'ye hoş getir*” (SNB 336)

“*pes eydür bu olmaya turmağ yiri*

***gidegör** [ü] uşsuñ var ise yürü*” (SNB 2296)

“*gel erlik demidür sözümi işit*

***irişgör** uyur iken ol yigit*” (SNB 2448)

“*sen ol şuyile tozu **başdurigör***

ki cān gözi ol tozdan olmaya kör” (SNB 4254)

“*bir iş işlegil şöyle **dürişgör***

ki üçünci gün çm̄'e irişgör” (SNB 4339)

“*bir iş işlegil şöyle **dürişgör***

*ki üçünci gün çm̄'e **irişgör***” (SNB 4339)

“***algörün** turvandadan 'ışk eridür anı tadan*

bunda boyun buran ādem hak katında dermādedür” (YED 44/2)

“*sen ana ümmet **olgör** o seni mahrūm komaz*

her kim anun ümmetidür sekiz cennet yiridür” (YED 81/4)

“*vücūdun cübbesin 'ışkıla çāk it*

***talagör** ana kim 'ummān-ı 'ışkdur*” (YED 90/12)

“*'aşık ol 'ışk odına pervāne gibi **yana gör***

oda yanan kimseler pes cānidur āşıklarun” (YED 150/2)

“*dost ismini **tutagör** bunda yūnus*

yarına korısan işün hakk'a vara” (YED 308/7)

“yūnus imdi namāzun komagıl sen **kıla gör**

ansuzın ecel irer ‘ömür yitişür başa” (YED 341/7)

“yūnus emre hoş derdile **süregör** gel devrānunu

togrı yola gitmez isen ‘ışk n’eylesün senünile” (YED 347/6)

“yūnus imdi sen dahı girçeklerden **olıgör**

girçek erenler imiş cümleñün ziyāreti” (YED 380/8)

“**ide gör** var ise lutfuñ beni söyler şanma

gencdür naqd-i vişālūñ aña ikrār olmaz” (BD G194/4)

“rūy-ı zerd ü eşk-i hūnīñle ey Bākī yūri

yaza gör hāk-i cenāb-ı Hazret-i Sulṭāne naqş” (BD G213/6)

“sākī **alagör** cāmı ele denk al ayağı

bintü’l-‘inebüñ meclise zīrā eri geldi” (EVD G128/3)

“kayd-i taklīd fuzūlı sana bir âfettir

bir **hisâr edegör** andan özüne zünnâri” (FD G269/7)

“sen dil-i rîşini hūn-âb ile **rengîn edegör**

zâhid-i hâma gerek rîş-i hidâb-âlûde” (ND G134/4)

“sebz ü hürrem olmaz ey dil her zamân bâg-ı vücûd

vere gör hükmünü her faslın misâl-i berg-i rez” (ŞYD G137/2)

“eger mümkün olursa dest-bûsu bir bahaneyle

elinden **alıgör** şeftâlusun ol nahl-i zîbânın” (ŞYD G205/3)

/+kıl-/

“zerrāt-ı cihān içre hüsniñi **köre kılgıl**

hürşid-i cemāli çün her zâhir” (HHD G415/3)

/+ko-/

“yūnus ko yalan da ‘vîyi gel **arita ko** sivāyı

gönlün evüni kız eyle dost gelicek kondurmaga” (YED 329/7)

/+kör-/

“tileseñ hân-ı rahmetdin naşîb-i vâfir iy tâlib

bolakörgil bu dem ol seydidü 's-sādāt mihmāni” (HHD K6/14)

“cihân içre **kılakörgil** uşanıñ derdini hâşıl

çün ol dürr-i girānmāye körünür hâşıl-ı deryā” (HHD G1/7)

“‘aşık-ı hasta-dil bile hoş yarıştıb **yaraşakör**

şâf kıl āyineñni sen izder iseñ besî şafā” (HHD G12/4)

“ğayr özüñ sen aradın **kiterekörseñ** özüñ

der ü dīvār me ‘ānīde saña yārāndur” (HHD G171/4)

“közün yaşını ğam-ı ‘aşk birle **aqturakörgil**

hezār türlü şafā çünki cūybār bağışlar” (HHD G334/3)

“kām izdeyür irseñ **çekekör** cāmni her dem

çün camsızın ‘ömrge hoş kām körünmes” (HHD G463/2)

“baş oyna¹²⁴ vü pākrev **bolakör**

başğarmadı çün bu yolın evbāş” (HHD G495/6)

“hāfiz uşol sultānğa sen bende **bolakörgil** bu dem

kim sırrınıñ esrārına haqdın kitāb isrā imiş” (HHD G497/7)

“dostğāni kām-ı dil birle içib meclis ara

düşmen-i bedkiş rağmınğa **bolakör** dost kām” (HHD G667/)

“mücrim-i dergāh sen sözlemeyin hāfizā

kiltürekörgil hırkanı uşbu zamān dermiyān” (HHD G787/7)

“besî müşkil irür hāfiz anıñ dīdārını körmek

çekekörgil bu müşkilni kim ol āsān körünmedi” (HHD G831/7)

¹²⁴ Baş oyna- hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Şentürk, 2017: 81.

“*andağ ki **bile kör** ve kıla kör ve kite kör ve yite kör.*” (ML B21-b/2)

“*andağ ki bile kör ve **kıla kör** ve kite kör ve yite kör.*” (ML B21-b/2)

“*andağ ki bile kör ve kıla kör ve **kite kör** ve yite kör.*” (ML B21-b/3)

“*andağ ki bile kör ve kıla kör ve kite kör ve **yite kör.***” (ML B21-b/3)

“*tapuğ kıl tapuğ tınma kulluğ bu ol*

*tapuğka **bağa kör** me bekle bu yol*” (KB 3253)

“***bağa kör** sen emdi ilig eğgüsin*

özüñ buldı ni ‘met yigü keğgüsin” (KB 5769)

“*biliglig biriñe biligsiz miñin*

teñegli teñedi biligniñ teñin

***bağa körgil** emdi uğa sınayu*

ne neñ bar bilig teg asıǵlıǵ öñin” (AH 99)

“*özüñni butğa tapğanlarğa oñşat*

***tapa kör** ol butumnu hıle kıl but*” (HŞ 493)

“*kişi hiçmişçe bu sözni añā sor*

*bu şūratdın ni ayturlar **bağa kör***” (HŞ 633)

“*yolukmasa medāyin yolını sor*

*sürüp şebdiz añar yil tig **yite kör***” (HŞ 734)

“*buyurdi kim qopartıñ bir sarāyı*

***tapa kör** bir yaman isig havāyı*” (HŞ 985)

“*ıdıp ol bīsītün tağınğa anı*

kılu kör** tidiler uşbu **cefāni” (HŞ 2707)

/+tur-/

“*ilig aydı munda naru ay oğul*

*maña **tapnu turğıl** çökürme köñül*” (KB 1591)

/+tur-/

“fursat bugündür **aña turuñ** birbirüñüzi

bir vaqt ola kim añmayalar yıl u ay ile” (ADD 13/40)

/+vir-/

“eger sen aña yol **diyüviresin**

anuñ guşşasını yiyüviresin” (SNB 3511)

“eger sen aña yol **diyüviresin**

anuñ guşşasını **yyüviresin**” (SNB 3511)

2.8.65.1. İstek-teşvik-süreklilik

/+dur-/

“kişi-ge kılma şikāyet cehāndan iy derviş

turup yürüp **kıla-dur şükr-i ni ‘met-i mevlā**

iliñde çün kim eyā hōca māl ü ni ‘met köp

yidür bağışla tileseñ sa ‘ādet-i ‘ukbā” (GT 159b/5)

2.8.66. İstek-tevcih

/+ay-/

“ödi boldı hacib iligke sözin

aça aydı ay toldı kılkı tözin” (KB 568)

/+bar-/

“**körü barsa** yakşı ayur bu sözüg

uğuşsuz biligsiz beğütmez özüg” (KB 298)

“**körü barsa** barça urur bu keğük

uğuşluğ biliglig kör aşlı keç ök” (KB 299)

“kılu birse erdi meniñ işlerim

körü barsa erdi içim taşlarını” (KB 425)

- “**körü barsa** yaqşı ayur uş bu söz
sınap sözlegüçi ıduq kutluğ öz” (KB 433)
- “ıdı yaqşı aymuş tili köñli tüz
körü barsa yetrü köni ök bu söz” (KB 515)
- “sağığ ol **körü barsa** dünya işi
tutayın tiyü sunsa yitrür kişi” (KB 1410)
- “**körü barsa** yalñuq bu erksizlikin
nelük munça yavlaq kötürdi egin” (KB 1534)
- “muñar meñzer emdi bu beytig oқи
oқиğıl **uqa bar** ay elgi aқи” (KB 1708)
- “muñar meñzetü aydı şa ‘ir bu söz
körü barsa ma ‘ni biligsizke köz” (KB 1974)
- “**körü barsa** tegme işinde ğatar
ğatarlığ işig körse tatiğ kiter” (KB 2152)
- “saqış saqlıqın boldı atı saqış
körü barsa saqış ıdı ök saq iş” (KB 2221)
- “muñar meñzer emdi bu söz ay büğü
körü barsa yetrü çın aymuş tigü” (KB 2407)
- “**körü barsa** yinçge saqış hendese
munı birle yir kök bolur ol sasa” (KB 2784)
- “ulus kendte ta ‘at telim bar ıduq
uş ol yirde yetrü **körü barsa** yok” (KB 3215)
- “sen aymuş bu söz barça andağ turur
ħaқиkat **körü barsa** tıldağ turur” (KB 3368)
- “**körü barsa** dünya kölike sanı

ederse kaçar kaçsa edrer sini” (KB 3536)

*“sevinçin **körü barsa** ahır sakınç*

sakınçın tirilse bolur kin sevinç” (KB 3550)

*“**körü barsa** yakışi ayur er başi*

köñül bulnasa boldı erksiz kişi” (KB 3855)

*“**körü barsa** yakışi ayur emciler*

aşığ az yise er esenin küler” (KB 4641)

*“sakım ol **körü barsa** körnü turur*

tutayın tidükte yiter yok bolur” (KB 4759)

*“**körü barsa** barça bu sukluk turur*

sukun açmış özler kaçan toğ bolur” (KB 5384)

*“**körü barsa** yakışi bitimiş bitig*

unıtma bu sözni ay köñli tetig” (KB 5929)

*“**körü barsa** dünya kılinçi teñi*

yigen yil büke teg bu kılki yanı” (KB 6388)

*“**körü bargül** emdi bu yanlıg kişi*

kişimü bolur bu firiste işi” (KB 6426)

/+başla-/

*“Ey yigit, sizni babam Şu ‘ayb Peygāmbar ündeyü turur, tedi erse, Mūsā Peygāmbar ‘as tağı koptı, **baru başladı.**” (NF 113/16)*

/+bér-/

*“aça tileyürler sénde urağutlar içinde, ayğil: tañrı **aça bérür** sizke olar içinde, ol kim okıyur sizin üze bitig içinde, atasız tişiler içinde, ol urağutlar kim bérmez sizler olarka, ol kim bitindi olarka tileyür sizler kim nikāh kılsa siz olarnı za ‘ñler, oğlanlardın kim adağın turu bérse siz yetimlerle könilik birle, anı kim kılsa siz yahşıdın, bütünlükün tañrı erür anı bilgen.” (RYN 4-127/85b1)*

“açā tileyürler sénde, ayğıl: tañrı **aça bérür** sizke kelāle içinde, eger bir er helāk bolsa yok añar ‘ayāl hem añar kız kadaş, añar ol kim yarusını koğsa ol mīrās alur anda, eger bolmasa añar ‘ayāl, eger bolsalar ikegü, ol ikike iki iki çehār-dāng andın kim koğtı.” (RYN 4-176/15a1)

/+bér-/

“Yana Mışırğa barur kārவānlar ol kuğuğ katında kondılar taķı suw almak üçün devl **ıda bérdirer** erse, Yūsuf Peyğāmbār ol kovağa yapşunup kuğuğdın çıktı.” (NF 112/12)

“Ey mu‘minler, sizler Peyğāmbār ‘as’ka durūz ve şalavāt ve selām **ayta bérin** tēp emir keldi erse şahābalar aydı.” (NF 3/5)

“Hirā tağında bir gār bar, ol gār içinde bir kaç kün halvat oturayın tēdi erse, Hādīca razhā azıķ **ķulu bérđi**.” (NF 7/9)

“Anam sizke bu ta‘āmnı hediyye **ıda bérđi** tēgil! tēdi erse, men taķı andağ ķıldım erse, Peyğāmbār ‘as maña aydı.” (NF 25/3)

“Bir keçe içinde katıg sawuķ yēl **ıda bérđi** erse, Mekke kāfırları cuhūdlar birle Medīneniñ tört yanında uruşmaķ üçün konup turur erdiler.” (NF 30/16)

“Bizlerke Muhammed sihr ķıldı, sawuķ yēl **ıda bérđi** tēp cümlesi ķayıttılar.” (NF 31/1)

“Kişi **ıda bérđil**, ol bitigni ķaytarsunlar tēp.” (NF 48/10)

“Taķı Döldül atlıg ķatırı bar erdi-Muķavķıs melik hediyyeten **ıda bérđip** turur erdi-anı mündi taķı aţlandılar.” (NF 70/14)

“Tiledi kim eţrāf ‘ālamdaķı meliklerke, pādşāhlarķa elçi **ıda bérse**, taķı ol elçi birle bitigler ıda bérse, taķı ol bitigler içinde öziniñ peyğāmbarlıķını beyān ķılsa taķı ol meliklerni islāmķa da ‘vat ķılsa.” (NF 77/12)

“Tiledi kim eţrāf ‘ālamdaķı meliklerke, pādşāhlarķa elçi ıda bérse, taķı ol elçi birle bitigler **ıda bérse**, taķı ol bitigler içinde öziniñ peyğāmbarlıķını beyān ķılsa taķı ol meliklerni islāmķa da ‘vat ķılsa.” (NF 77/12)

“Peyğāmbār ‘as tiledi kim Yemen pādşāhı Necāşī melikke bitig **ıda bérse**.” (NF 78/10)

“Özi Peyğāmbār ‘as’ka altmış habesī ķul taķı üküş nefīs tonlar, hediyyeler **ıda bérđi**, taķı bitig bitip **ıda bérđi**.” (NF 79/15)

“Özi Peygāambar ‘as’ka altmış habeşî kul taķı üküş nefîs tonlar, hediyyeler **ıda bērdi**, taķı bitig bitip **ıda bērdi**.” (NF 79/15)

“Nē kim aydın haķ turur, saña ēngen Qur’an haķ turur, bitig bitip **ıda bērdi**.” (NF 79/17)

“Andın soñ Peygāambar ‘as Rūm meliki Herķul atlıg melikke Diħye atlıg şahābanı **ıda bērdi** taķı Necāşîka yetmiş bitig bitidi.” (NF 80/4)

“Mekkedin bitig keldi Herķul melikke, ol bitigni sizke **ıda bērdi** tēdi.” (NF 80/14)

“Andın soñ ‘Abdullāh atlıg şahābanı Fārs meliki Kesrî melikke bitig [birle] **ıda bērdi**.” (NF 81/8)

“kesrî melik bizlerni **ıda bērdi** kim ol kişi kim bizke bitig **ıda bērdi**, anı maña alıp kelin! tēp.” (NF 81/17)

“kesrî melik bizlerni **ıda bērdi** kim ol kişi kim bizke bitig **ıda bērdi**, anı maña alıp kelin! tēp.” (NF 81/17)

“Ol ķurnı Mukāvķıs melik Peygāambarķa bir aķ ķaķır birle **ıda bērip** turur erdi.” (NF 82/12)

“Andın soñ Peygāambar ‘as şahrāda turģan ‘Arab ķabīlalarınca ēlçiler **ıda bērdi** kim.” (NF 82/13)

“Tört yanģa ēlçiler **ıda bērdi** erse, ķorķtılar, nē kim ķabīlalar bar erse, cümlesi kelip musulmān boldılar.” (NF 82/16)

“Abū Bekr razħu çerig **ıda bērdi** taķı anlarnı helāk ķıldılar.” (NF 94/15)

“‘Ömer razħu minberdin tüşti taķı ol ni‘metlerni mällarnı cümle Medīne dervişleringe, miskīnleringe, tullarķa, öksüzlerke üleştürdi, ol oğlannıñ ēwinge üküş neerseler **ıda bērdi**.” (NF 109/10)

“Tegme bir ēlke kelseler, ēlçi ıdar erdiler kim emārü’l-mu‘minīn ‘Ömer razħu bizlerni sizlerke **ıda bērdi**.” (NF 111/14)

“Ol ‘ayāl taķı andağ cümle keçgen ķışşalarını Şu‘ayb peygāambarķa **aytu bērdi** erse, Şu‘ayb Peygāambar aydı.” (NF 114/4)

“Ol hatunni kördi taķı mütehayyir boldı, hēç baru bilmedi erse, ol hatunķa bir kimersenı ıda bērdi kim, men özini kördüm taķı mütehayyir boldum, özingē ‘āşık boldum, özi hıdmatında bir sâ‘at oltursam bolğay-mu tēp **ıda bērdi** erse, ol hatun aydı.” (NF 151/14)

“Bu ‘Arābıķa men azık kabül kıldım, tēp taķı cümle kışşanı **aytu bērdim** erse, Fātıma aydı.” (NF 163/6)

“Bir kaç eyyam zindānda yatmışdın soñ ibnü Hübeyre kişi **ıda bērdi** kim.” (NF 186/14)

“On miñ yarmaķ Hasan atlığ kişi birle **ıda bērdi** erse, Abū Hanıfe neerse sözlemedi erse, yārānları aydı.” (NF 187/2)

“Ahvālını su‘āl kıldı erse, kışşanı **aytu bērdi**.” (NF 203/10)

“Andağ erse, bu tört imāmni kerek kim i‘tikād birle söwseñ taķı atı çıķmışda rahmat **ıda bērseñ** taķı ta‘aşşub seni kurtğarğay taķı saña uçtmağ rüzī kılgay.” (NF 229/1)

“Men aña kışşanı **aytu bērdim** erse, sewüندی.” (NF 292/17)

“Bu etlerniñ guddalarını yığıp bizim çetükke **ıda bērgil** tēmiş erdi.” (NF 312/8)

“Bu fermānnı saña **ıda bērdük** erse, özüñni emgetgil, tēp ıdmaduk, tēdi erse, Peyğāambar ‘as tünniñ avvalında teninge rāhat bēür erdi taķı yarusı kēçe kıpar erdi taķı tã‘at ve ibādat birle meşğul bolur erdi.” (NF 315/2)

“Taķı bir halkasını bir müğ adaķınğa kıttılar, tēp habar **ıda bērdi** erse, şeyh aydı mürıdķa.” (NF 325/11)

“Haķ tvt‘ka üküş şükür kılgıl, hēç neerse köñlüñe keçürmegil, tēp mürıdķa öğütlep habar **ıda bērdi** erse, ol mürıd taķı şabur kıldı.” (NF 325/14)

“Kışşanı aña **aytu bērdi** erse, ol taķı sewüندی, andın soñ Cebre‘ıl ‘as aydı.” (NF 334/5)

“Haķ tvt ekki qarğanı **ıda bērdi**.” (NF 338/12)

“Haķ te‘ālā ekki ferıštenı **ıda bērdi**.” (NF 339/6)

“Ey ‘azız, bu kulnuñ bir ‘aybı bar, ol ‘aybını **aytu bēreyin**.” (NF 382/13)

“Ey dervış, maña yakın kelgil, saña örtüglüg sözüüm bar, **aytu bēreyin**, tēdi.” (NF 421/7)

“Taķıb taķı aniñ ‘illetini bildi taķı aña muvāfık dārū **aytu bērdi**.” (NF 423/12)

“**aytu bērdi** aña yitükin, yava barmış-dın habar bērdi” (ME 11-7)

“atadukın bërdi, **aytu bërmişini** tégürdi” (ME 16-5)

“bozdi va ‘de-ni, aynatdı **aytu bërmişini**” (ME 22-6)

“**açı bërdi** aña kayğusun, muñlandı aña” (ME 35-6)

“**kemiş bërdi** aña bitig-ni” (ME 39-6)

“tégürdi aña kağgunı, ketürdi, soñ **koynu bërdi** aña kağgunı” (ME 40-6)

“meşveret kıldı aña nêrse birle, danışuk-da **aytu bërdi** aña ol nêmeni” (ME 47-4)

“iş-ni itti anıñ tãpa, iş-ni **ıraķı bërdi** aña” (ME 59-6)

“**okuy bërdi** aña bitig-ni” (ME 60-8)

“zãmãn **kemleyü bërdi** aña” (ME 85-6)

“öğretti aña sözni, **tëyü bërdi** aña sözni” (ME 90-3)

“**kemleyü bërdi** aña zãmãn-ni” (ME 94-7)

“saķ bitigi **bitiyü bërdi** aña” (ME 98-5)

“teni-niñ nişãn-ların aytdı, şıfatın **aytu bërdi** aña, şüretin aytu bërdi aña” (ME 106-2)

“teni-niñ nişãn-ların aytdı, şıfatın aytu bërdi aña, şüretin **aytu bërdi** aña” (ME 106-2)

“ırladı aña, **ırlayu bërdi** aña” (ME 107-1)

“**sunu bërdi** aña ol nêmeni” (ME 123-5)

“va ‘de kılıştı-lar, **aytu bərişdi-ler**” (ME 202-3)

“Kur’ân-da, yanluķın **aytu bërdi** aña, ol taķı aytu bërdi aña, tutulmuşını aytu bèrmek tiledi Kur’ân oķu(maķda)” (ME 208-7)

“Kur’ân-da, yanluķın aytu bërdi aña, ol taķı **aytu bërdi** aña, tutulmuşını aytu bèrmek tiledi Kur’ân oķu(maķda)” (ME 208-7)

“Kur’ân-da, yanluķın aytu bërdi aña, ol taķı aytu bërdi aña, tutulmuşını **aytu bèrmek** tiledi Kur’ân oķu(maķda)” (ME 208-7)

“otalamaķ tiledi otacı-dın, igini **aytu bërdi** otacı-ğa emçi-lemek uçun” (ME 218-7)

“barıp yazıģa olturup [ya]nur, bir ürüñ kögerçkün ağızlarındın çıkar kelip olarģa **sözleyü bërdi.**” (KE 22r21)

“kırk tüni kün tofrağ altında ıyrınu kınanđılar, anda kēđin ‘ād ħaberin olarğa kimērse **aytu bērdi.**” (KE 31r8)

“melik sordı: bu oğlannı kıaydın aldın? řāĥūr maceranı **aytu bērdi**, melik tağladı, aydı: ey melik mađa inanmas ęrsen kelgil sađa körgüzeyin, tēdi.” (KE 33r20)

“mīsre‘ bin herem atlığ kişi aytu bērdi, ebu‘l-vahĥāb ęwinde turur, tēdi.” (KE 36r20-21)

“bu sözni anası atasınğa **aytu bērdi**, atası aydı.” (KE 38r18)

“atasınğa **aytu bērdiler**, atası ibrāĥīmğa melāmet kıldı, ibrāĥīm atasınğa aydı.” (KE 39r11)

“lemkān menāredin inip bu ĥālne nemrūdğa **aytu bērdi**, nemrūd tađladı özi menāreğa ađdı, andađuk kördi aydı.” (KE 42v1)

“bu sözlerni kıamuğ **aytu bērdi**, sāre yığlayu başladı aydı.” (KE 45v9)

“ibrāĥīm kelip ismā‘ılne ęwin sordı **aytu bērdiler**, kıapuğınğa keldi ündedi, kelin oturur, ismā‘ıl kıayda?” (KE 49r12)

“ismā‘ıl kelmişdi seyyide selām teğürdi tağı kıamuğ sözlerni **aytu bērdi.**” (KE 49v9)

“yūsuf kelip ol tüřni inçileriđe **aytu bērdi.**” (KE 67r17)

“yūsuf bu sözlerni atası ya kıūbğa **aytu bērdi.**” (KE 67r20)

“kaçan münādī yūsuf atalarının atın **aytu bērse** mālİK ze‘rniĥközi yař birle boldı, köğli ot birle yağıldı aydı.” (KE 75v9)

“zeynep kirip ya kıūbğa **aytu bērdi.**” (KE 79v11)

“... reyyān melik mağa sorsa kim ne boldı kim zindānğa tüşdüğ men tişiler sözin **aytu bērsem** reyyān köğliğe yağmağay meni düşmen tutđay.” (KE 90v7)

“rūblīni kıuçdı, yūsufnıđ ħaberlerin sordı, kıamuđnı **aytu bērdi.**” (KE 106r2)

“ey yūsuf sađa neteg ęmgekler teđdi mađa **aytu bērgil.**” (KE 107r1)

“... olarnığ köğlin sağlamadı **aytu bērdi.**” (KE 107v1)

“yūsuf zelĥānıđ ađzınğa **tuta bērdi.**” (KE 109r4)

“müsî tayağ tepretdi yer teprenü başladı,  wluğı ye l klerni m ry bđa **sala b rdi**, m ry b aldı boynunđa astı.” (KE 125r18)

“ayrılayın vel kin  amuğ işlerni **aytu b rgil**.” (KE 130v10)

“... d v d h kmin **ayta b rdiler**.” (KE 136r18)

“**yandura b rdiler** bularnıñ yoludın meniñ namazım ke ikti.” (KE 140v5)

“aŐlarnı  apturdılar, aŐlar derleri birle  adehler toldurdılar ve  ısraklarnıñ t slerin Cebre ’ l ’aleyhi’s-sel m  elip **aytu b rdi**” (KE 149r7)

“...  oycını melikge  lttiler y nusnıñ haberin **aytu b[ rdi]**.” (KE 157v18)

“ataları atın hem **aytu b rdi**, vez r sordı.” (KE 163r7)

“ st d her t[on]nıñ rengi mundağ  erek t p **ayta b rdi**.” (KE 171v12)

“... eŐh b-ı kehf s zlerin aytu b rgil, bel s haberin aytu b rgil, z ’l- arneynni men sağa **aytu b reyin**.” (KE 173v1)

“z ’l- arneyn k rğenin **ayta b rdi**.” (KE 174v3)

“res l ’aleyhi’s-sel m m Őriklerge aytu b rdi, eŐh b ’l-kehfni **aytu b rdi**.” (KE 176r21)

“res l ’aleyhi’s-sel m m Őriklerge aytu b rdi, eŐh b ’l-kehfni **aytu b rdi**.” (KE 176v1)

“... bulut k tr p  ltgenin  amuğ **aytu b rdi**” (KE 183v19)

“ tike mu ammed s zin **aytu b rdi**.” (KE 191v5)

“yigit  zi ne  c n  elgenin **ayta b rdi**...” (KE 204v5)

“res l **ayta b rdi**, yigit aydı.” (KE 204v10)

“andın soğ olar ayđan s zni res lđa **ayta b rdi** yana ayta tururlar.” (KE 205r9)

“Őer at aŐk mın olarđa **aytu b rdi**...” (KE 216r14)

“... mi ’r c haberin **aytu b rdi**...” (KE 216v19)

“... mescid-i aŐs [đa] barđanın  alkđa **aytu b rdi**.” (KE 217r2)

“res l ’aleyhi’s-sel m birer birer **aytu b rdi**.” (KE 217v12)

“res l ’aleyhi’s-sel m f tım h cresige kirdi mi ’r c s zlerin **aytu b rdi**.” (KE 219r13-14)

“*ya resūla’llāh mi’rāc kışşasın fātımağa razıya’llāhu ‘anhā sözleyü bērdiñ.*” (KE 219r16)

“*ebū bekr ol hālını aytu bērdi...*” (KE 220r12)

“*siz kimler-siz? tēp, olar atların aytu bērdiler.*” (KE 221v18)

“*resūl ‘aleyhi’s-selām olarnıñ cefaların düşmanlıkların aytu bēür erdi...*” (KE 225r19)

“*... resūl ‘ahd tileyür enşār-ilerdin, öre qoptı aytu bērdiñ.*” (KE 225v2)

“*resūl ‘aleyhi’s-selām, mundağ işlerge kelip turur-mēn tēp aytu bērdi.*” (KE 226r3)

“*oyğanıp bu tüşni eriñe aytu bērdi...*” (KE 227r6)

“*resūl ‘aleyhi’s-selām ol tüş vaq’asın aytu bērdi.*” (KE 227r9)

“*resūl ‘aleyhi’s-selāmka keldim aydım, körmişim işitmişimni aytu bērdim.*” (KE 229r15)

“*... na ‘īm öğretü bērgen sözlerni aytu bērdiler.*” (KE 229v7)

“*... na ‘īm öğretü bērgen sözlerni aytu bērdiler.*” (KE 229v7)

“*elçi keldi resūl ‘aleyhi’s-selāmğa aytu bērdi.*” (KE 230r21)

“*atası bu sözlerni aytu bērdi.*” (KE 231r16)

“*mundağ tēp aytu bērdi.*” (KE 231v15)

“*... hatun sözün aytu bērdi.*” (KE 234r1)

“*hatunı katıg ün kıldı kimerse işitmedi, hatun tam üze ağdı, ‘osmān hālını aytu bērdi.*” (KE 240v10)

“*... velīd yezīdñiñ bitiğün sözün aytu bērdi.*” (KE 244v8)

/+bir-/

“*yirinden bu ilke nelük kelmişin*

ayu birdi barça özi bilmişin” (KB 504)

“*küsemış ayu birdi barça sözün*

ne erdi tileki kim ermiş sözün” (KB 508)

“*ayu birdi kılkın kılınçı yañın*

sayu birdi bilgin ukušı tejin” (KB 569)

“*ayu birdi kılkın kılınçı yaın*

sayu birdi bilgin ukušı tejin” (KB 569)

“*mini kim bulup berk tutayın tise*

ayu birdim ol neji tutsun usa” (KB 721)

“*munu men me devlet münüm erdemim*

ayu birdim emdi igim hem emim” (KB 749)

“*bu yaılgı kişiler yaramaz maıa*

ayu birdim emdi açukluğ saıa” (KB 851)

“*otacı tirildi tamur kördiler*

ol ig kem ne ermiş ayu birdiler” (KB 1057)

“*yakın tuttı ilig kör ögdülmişig*

törüçe ayu birdi tegme işig” (KB 1612)

“*ayu birdi maıa bir bilig söz uzi*

yalavaç ıdur ildin ilke özi” (KB 2594)

“*ıdı yakşı aymış ötüken begi*

tilin tutzu birmiş saıa söz yigi” (KB 2682)

“*bu erdi ay ilig özüm bilmişin*

ayu birdim emdi köñül bulmışım” (KB 2879)

“*munu bilmişimni ayu birdim uş*

sözüm işke tutğıl yarın kelge tuş” (KB 3679)

“*ayu birdim emdi eşitti özün*

köñülke alıngıl uzatma sözün” (KB 4313)

“*ayu birdim emdi saıa belgülig*

negü teg tirilgü alıngu ülig” (KB 4455)

“**ayu birdim** emdi eşitti özün

muni uktuñ erse kesildi sözüñ” (KB 4566)

“ağırlık tilese **ayu birdi** yol

uçuzluk yolın ma seçe birdi ol” (KB 4856)

“ağırlık tilese *ayu birdi* yol

*uçuzluk yolın ma seçe **birdi** ol*” (KB 4856)

“bilig aytur erse unu bilmişim

*eşittin **ayu bir** negü aymışım*” (KB 4866)

“özi barmışın hem neteg körmişin

***ayu birdi** öt sav negü aymışın*” (KB 6237)

“neçe savcı toğdı oqıtçı amul

*bayat hukmi birle **ayu birdi** yol*” (KB 6395)

“kayu türlüğ erse yorıkñ yoluñ

***ayu birdim** azraq bekütgil uluñ*” (KB 6497)

“zihī üstād kim bu havz u arıq

kılu birdiñ** tidi köñlümge **lāyık” (HŞ 2404)

“*haq ta ‘ālā yūnus’ı bir kavm üzerine viribidi peygāambarlığa ve yūnus ol kavmi da ‘vet eyleyü-gördi [olar ĩmān] getürmedi.*” (SK 20b)

/+ıq-/

“**körü ıdma** ögretgil erdem bilig

bilig erdemin bulsu ilke elig” (KB 1489)

/+kel-/

“*Ol şüret közüme **körünü keldi***

hātırım şışdürdi fehm aldı” (KY B26v16)

“*oloq sa ‘āt ya ‘kūb sawçı **körünü keldi***

barmakın asıbn tehdīd kılur idi” (KY B39r9)

/+kör-/

“ayağığa çü melâ'ik başın kıoya almas

nevāyī'yā kıoya kör itleri ayağığa baş” (NŞ 242/7)

“baқа kör kitabnı bu tirgen kışı

hünerlğ er ermiş kışiler başı”(KB B54)

“baқа kördüm erse özün övkelig

munı kördüm erse yitürdüm bilig” (KB 790)

“negü tir eşitgil bu beyt ayguçı

taşı körmē ma 'ni baқа kör içi” (KB 3360)

“ay köñli süzük er ay bilgi öküş

baқа kör bu sözke yetürgil ukuş” (KB 3936)

“yazuklğ cefalğ kuluñ men otun

baқа körse barça yazuk men bütün” (KB 5124)

“meniñ tip bilir sen bu karşığ bu kün

hakiqat baқа körse ermez ögün” (KB 5181)

“ādil dād halāyık üzre kılu kördi

buyurđ aşlıkı çok ekiñ dedī” (KY B51v2)

/+tur-/

“körü tursa bizde oza barguçı

kara tut ya begler ajun tutguçı” (KB 250)

“kirü tur tiseleler ağırlık öküş

çıkā tur tise kör yüzünke söküş” (KB 4104)

“kirü tur tiseleler ağırlık öküş

çıkā tur tise kör yüzünke söküş” (KB 4104)

/+ver-/

“§ *El-Kıssa* القصة [Ar.]: ... ve dahi söz söylemek ve bir işi **diyivermek** ve **eydivermek** ويرمك ایدی (Terceman. XVI. 2, 159) § *Zeynülesnam okuyup kâğıdın mefhumun bildi, gelip anasına diyiverdi eyitti: Ey ana, sanem talebinde oluram. Anası eyitti: Ey oğul bu söze i`timat etmek olmaz, zahmet çekme ... hatarlı işi ko, yabana gitme, seni göreturayım. Zeyn eyitti ... (Ferec. XV. 137)*” (TS eydivirmek, göredurmak maddeleri)

“*kālā-yı dili istedi yār al deyiverdim*

kālā nedir al işte bir al şāl deyiverdim” (EVD G84/1)

“*kālā-yı dili istedi yār al deyiverdim*

kālā nedir al işte bir al şāl deyiverdim” (EVD G84/1)

“*gördüm nıgeh-i mesti eder vuslatı işrāb*

cür`et gelip ol māha bu şeb kal deyiverdim” (EVD G84/2)

“*ruhsārına gül-penbe dedim çeşmi kararđı*

der-ān çevirip ben de sözü al deyiverdim” (EVD G84/3)

“*ol mihr-i ruhu zerre degülmiş nazārında*

ben ise ana naqd-i dili māl deyiverdim” (EVD G84/4)

“*geldikte haţ-ı sebzi kılıp yāra laţıffe*

uşşākı ğayrı çayıra sal deyiverdim” (EVD G84/5)

“*bil maskaţ-ı re`sim dedi ol şūh-ı güzeşte*

ānīde bakıp rüyına Kırtal deyiverdim” (EVD G84/6)

“*bildim ne şekerdir lebü emdikde ben ammā*

vāşifo nedir dedi aña bal deyiverdim” (EVD G84/7)

“*dil maţlabın açmazdı saña çakmadan ammā*

geldikde yeri şohbet-i vaşluñ çakı verdi” (EVD G131/4)

/+vêr-/

“*atası bu aĥvāli bayık bildi*

biti yazıp mışıra kişi **ıđavèrdi**” (KY B27v16)

“cümle hālin birin birin **aytu vèrdi**

‘arab aydur yūsuf dıñlar ađlar èmdi” (KY B46r6)

“yūsuf aña **ķamçısın sunuvèrdi**

bir āh **ķıldı ķamçını kirü vèrdi**” (KY B55r2)

“her **ķangısı suw dilese sunuvèrdi**

mütāba ‘at **ķılmağa teşrīf kòrdi**” (KY B57v5)

“ **ibni yemen rāvile şunuvèrdi**

rāvil **aldı ķolına ura koydı**” (KY B62r15)

“selām vèrüp beşir **kõñlegi şunu vèrdi**

yüzine **sürdi iki kòzi açılur èmdi**” (KY B73r14)

“iki altını vèrür yorar **düşin**

eydi vèrür ol düşününñ güneşin” (YZ 171)

/+vir-/

“göreym oğuzda menüm dostum düşmenüm kimdür didi, **ķaftanı şıyırđı götürdi kızlaruñ üstine atı virdi.**” (DDK D107/5)

“buđanuñ zencirin **aldılar, şalı virdiler.**” (DDK D182/1)

“aşlanı **ķoyu virdiler, sürdi geldi.**” (DDK D184/12)

“**ķan turalı bir kepenegi ķapađına tıladı, aşlanuñ pençesine şunu virdi.**” (DDK D185/1)

“**dedem ķorķut gelüben şazılık çaldı, ğāzi erenler başına ne geldügin aydı virdi.**” (DDK D303/8)

“**ķaçan kim ağzından girü halk üstine saçu-virse, ol ķayalar od yaluñı olup ağzına alur-ıdı.**” (SK 31a)

“hemñ **şaçlarınıñ bölügin aña**

şunıvirdi vü meyli andın yaña” (SNB 1778)

“**diyivireyim tañla bir nesneden**

bunuñ bigi biñ aña bir nesneden” (SNB 4589)

“*süheyl’i revân iltidiler gerdeğe*

şalvirdiler şāhini ördeğe” (SNB 5093)

“*Sana eydür ise kimin oğlusun*

Aydıvergil ایدی ویرکل *ana söziün doğrusu* (Yuz. Şeyd. XIII.74) **Aydıver** ایدی ویر *tâbirini anın bana*

Aydayım ol gördüğüm düşü sana (Yuz. Şeyd. XIII.2)

Didiler var mıdır suyu bu pirün

İçelim, bize dahi aydıvirüñ ایدی ویرکل (Fazilet. XVI. 280)

§ *El-Kıssa* القصة [Ar.]: ... ve dahi söz söylemek ve bir işi **diyivermek** ve **eydivermek** ویرمک ایدی. (Terceman. XVI. 2, 159)

§ *Ben bu uyhudan baş götürem ve sizin adlarınızı bir bir size aydıvirem* ایدی ویرم (İrşad. XV. 71)” (TS)

“**eydivirem** ne kıldugın benümile ol dil-pezîr

her dem yini şîveyile beni yini kılır esîr” (YED 53/1)

“*benden öğüt isterisen aydıvirem bildigümden*

budur çalab’un buyruğı tutun oruç kılın namâz” (YED 109/2)

“*iy yârânlar iy kardaşlar sorun bana kandaydum*

dinlersenüz aydıvirem ezeli vatandaydum” (YED 168/1)

“*anı bana soranlara niçe nişân aydıvirem*

diliyle kim eydibile bu ‘ışkun turagı kanda” (YED 318/6)

2.8.66.1. İstek-tevcih-ihtiyar

/+bêr-/

“*Eger urur bolsa, yâ Bilâl, Peygâmbar için oğlum Hasanı tağı Hüseyinni ursun, Peygâmbarnı urmasun tēp Hasan Hüseyinni mescidke ıda bêrdi.*” (NF 86/8-9)

“*Osmān taķı ewinge bardı taķı bir koy, bir taġarçuk un taķı bir taġarçuk ħurmāni ‘Āyiŝe rażhā ewinge ıġa bērdi.*” (NF 125/17)

“*Peyġāambar ‘as’nuñ toķuz hücrecinge taķı mundaġ ıġa bērdi tēp aydı.*” (NF 126/1)

“*Yā Resūlallāhi, bularni bizke ‘Osmān ıġa bērdi, tēdi erse Peyġāambar ‘as aydı.*” (NF 126/4)

“*Yā ‘Āyiŝe, bularni kısmat kılġıl, toķuz hücreke taķı munlardın tēgme biriñe naŝıb ıġa bērgil tēdi.*” (NF 126/6)

“*Yā Resūlallāhi, toķuz hücreke taķı mundaġ ıġa bērmıŝ, tēdi erse Peyġāambar ‘as elġini kōtürdi taķı aydı.*” (NF 126/7)

“*Taķı Maġrib èlleringe çerig ıġa bērdi.*” (NF 127/13)

“*‘Osmān rażhu taķı bitig ıġa bērdi taķı ündetti.*” (NF 128/11)

“*‘Osmān rażhu Kūfeke Sa ‘id inbü’l-Āŝ atlıġ kimersenı bēġlikke ıġa bērmıŝ erdi.*” (NF 132/2-3)

“*Yana Baŝraġa ‘Abdullah inbü ‘Āmir atlıġ kiŝini bēġlikke ıġa bērmıŝ erdi.*” (NF 132/4)

“*Taķı Mısırġa ‘Abdullāh inbü Ŝüreyh atlıġ kiŝini bēlikke ıġa bērmıŝ erdi.*” (NF 132/5)

“*Ĥat bitidi taķı mühür bastı taķı Abū Bekr oġlını Mısırġa bēġlikke ıġa bērdi.*” (NF 133/6)

“*Mısırġa barur men, Mısırnuñ bēġi ‘Abdullāh bin Ŝüreyhke söz ıġa bērip turur, tēdi erse, aydılar.*” (NF 133/9-10)

“*Men ‘Osmāndın ‘Abdullah bin Ŝüreyhke sözüml ol turur kim Abū Bekr oġlı Muġammedni ıġa bērdim.*” (NF 133/16)

“*‘Alī rażhu Ĥasan, Hüseyinni taķı, ħādimi bar erdi Ķanbar atlıġ, bu üçeġüni ıġa bērdi kim ħapuġnı saķlañ kılıç birle, tēp.*” (NF 135/10)

“*‘Alī rażhu ‘Osmānnı ħatunıġa kiŝiler ıġa bērdi.*” (NF 146/17)

“*‘Osmān inbü Ĥanıfni Baŝraġa ıġa bērip turur erdi.*” (NF 146/5)

“*‘Osmān inbü Ĥanıfke va ‘z kılıp bitig ıġa bērdi.*” (NF 146/7)

“*Ėmdi seni biz Baŝra elinge ıġa bērdük erse tana ‘um kılmaķ üçün-mü ıġa bērdük?’*” (NF 146/11)

“*Taķı Abū Bekr razhu oğlı Muħammedni Mıřırđa bēglık üçün ığa bērmıř erdi.*” (NF 151/8)

“*Añar elçi ıđa bērdi kim, maña alp bahatūr, kuvvatlıđ kiřiler ıđa bērgil, tēp.*” (NF 151/8)

“*Ol ĥatunni kōrdi taķı mütēħayyir boldı, hēç baru bilmedi erse, ol ĥatunķa bir kimerseni ığa bērdi kim, men özini kōrdüm taķı mütēħayyir boldum, özinge ‘āřık boldum, özi ĥıdmatında bir sā‘at oltursam bolđay-mu tēp ığa bērdi erse, ol ĥatun aydı.*” (NF 151/13)

“*řeyħ kişi ığa bērdi kim şükür kılđıl, tēp.*” (NF 325/8)

“*Peyđambar ‘as Cemāne kabīlasınđa ığa bērdi kim.*” (NF 335/13)

2.8.66.1.1. İstek-tevcih-ihtiyar-istifham

/+bēr-/

“*Ėmdi sēni biz Başra elinge ığa bērdük erse tana ‘um kılmaķ üçün-mü ığa bērdük?*” (NF 146/12)

2.8.66.2. İstek-tevcih-farkındalık

/+bar-/

“*çın aymıř uķıřluđ kōrū bar bu söz*

anığ ma‘nisi bil yiti kıl bu kōz” (KB 1252)

“*muñar meñzer emdi kōrū bar bu söz*

munıñ ma‘nisi uķ aya kōñli tüz” (KB 3537)

“*kōrū bar kıara begke kılmař selam*

bu ma‘ni üçün ol ay bilgi tamam” (KB 5065)

/+bir-/

“*туру birgü aşta kōrüp yat bazığ*

aş içgü tegiri öküş ya azığ” (KB 4580)

/+kōr-/

“*negü tir eşitgil bu qarlı saña*

baķa kōrse çın oķ ayur ay toña” (KB 5182)

/+tur-/

“*kür arslanğa okşar **körü tursa** beg*

öge tegse yumşar bolur torğu teg” (KB 4098)

2.8.66.3. İstek-tevcih-ihtiyar

/+bêr-/

“*sicil bitidi aña **kādī**, hüküm-nāme **bitiyü bêrdi** aña **kādī***” (ME 86-3)

“*orun **kılu bêrdi** aña*” (ME 90-4)

2.8.66.4. İstek-tevcih-istifham

/+bêr-/

“*Yā Hārīs, taķı ziyāda **aytu bêreyin-mü?***” (NF 200/15-16)

2.8.66.5. İstek-tevcih-önemsememe

/+ver-/

“*bilmezse n’ola hāl-i dil-i ‘āşık-ı zārı*

*dikkatle nigāh etmedi şöyle **baķıverdi***” (EVD G131/2)

2.8.66.6. İstek-tevcih-tercih

/+bêr-/

“***kemişi berdi** aña **kendü işi-ni***” (ME 99-4)

2.8.66.7. İstek-tevcih-sınır

/+bêr-/

“*ferişteler ‘āciz bolup aydılar: sen **öğretü bêrgendin** özge bilmez-miz, tédiler.*” (KE 8v14)

2.8.66.8. İstek-tevcih-yönlerdirme

/+bir-/

“*azıp yügrür erdim **ayu birdi** yol*

küyer erdim otķa küdezme ol” (KB 384)

2.8.67. İstek-uyarı

/+bar-/

“ay ilig **körü bar** kişiler küni

ne körklüg keçer ol yorisa köni” (KB 1749)

“**körü bar** tözüke aş içgü tegür

kinikmiş bar erse yime aş yitür” (KB 4652)

/+bêr-/

“ismā ‘îl kelmişde bu sözlerni **aytu bêrdi**, ismā ‘îl aydı.” (KE 49r16)

/+bir-/

“keçer dünya koğgil tile ‘uqbini

koğu birmese dünya koğgay sini”

(bu fani dünyayı bırak, ahireti dile; sen dünyayı bırakmazsan, o seni bırakır) (KB 3087)

2.8.68. İstek-vaat

/+bêr-/

“‘azāyā andağuk tedi, hatun yime va ‘de kıldı koşgu yerge keldiler erse va ‘de kılğanlar yaşurmadılar biri biriñe **aytu bêrdiler**.” (KE 21v9)

/+vir-/

“şavaşmadın urışmadın **alı vireyim** döngil girü” (DDK D32/5)

“şavaşmadın urışmadın **alı vireyim** döngil girü” (DDK D32/7)

“şavaşmadın urışmadın **alı vireyim** döngil girü” (DDK D32/9)

“şavaşmadın urışmadın **alı vireyim** döngil girü” (DDK D32/12)

“şavaşmadın urışmadın **alı vireyim** döngil girü” (DDK D33/1)

2.8.69. İstek-yardım

/+bêr-/

“ey melik kağğurmağıl öz mālımızdın saña mercan **kılu bêreliñ** evvelkıdın eğgürek...”
(KE 179v17)

“*taķı muşallā töşeyü bērdi, aydı.*” (KE 70v14)

“*cebrā ‘īl yūsufnuñ eliglerin yaza bērdi, bir ayva keltürdi yūsufanı yedi, toydı.*” (KE 71r7)

2.8.70. İstek-yönlendirme

/+bir-/

“*ögelik tegir erse öglengü ol*

yañılsa begi bu ayu birse yol” (KB 4141)

2.9. KAÇINILMAZLIK

Eylemin gerçekleşmesi karşısında durumu değiştirecek bir etkinin olmadığını anlatan üst işlevin adıdır:

/+ıd-/

“*begleri bodunu tüzsüz üçün tabgaç bodun tebligın kürlüg üçün armakçısın üçün inili eçili kıkşürtükün üçün begli bodunlıg yoñaşurtukın üçün türk bodun illedük ilin ıçgınu idmiş kaganladuk kaganın yitürü idmiş tabgaç bodunka beglik urı oğlın boltı işilik kız oğlın küñ boltı türk begler türk atın it(t)ı*” (KT D6)

“*begleri bodunu tüzsüz üçün tabgaç bodun tebligın kürlüg üçün armakçısın üçün inili eçili kıkşürtükün üçün begli bodunlıg yoñaşurtukın üçün türk bodun illedük ilin ıçgınu idmiş kaganladuk kaganın yitürü idmiş tabgaç bodunka beglik urı oğlın boltı işilik kız oğlın küñ boltı türk begler türk atın it(t)ı*” (KT D7)

“*begli bodunlıg yoñaşurtukın üçün türk bodun il(l)edük ilin ıçgınu idmiş kaganladuk kaganın yitürü idmiş tabgaç bodunka beglik urı oğlın kul kaltı işilik kız oğlın küñ kaltı türk begler türk atın it(t)ı*” (BK D7)

“*begli bodunlıg yoñaşurtukın üçün türk bodun il(l)edük ilin ıçgınu idmiş kaganladuk kaganın yitürü idmiş tabgaç bodunka beglik urı oğlın kul kaltı işilik kız oğlın küñ kaltı türk begler türk atın it(t)ı*” (BK D7)

2.10. KARŞILAMA

Hareketin başkasına karşı hürmetle yapıldığını ifade eden üst fonksiyonun adıdır:

/+al-/

“*ķapuşķa tegip tüşti kirdi yorıp*

körü aldı hacib kişisi kelip” (KB 520)

“***körü aldı hacib orun birdi tör***

isig sözledi söz tilin yakşı kör” (KB 522)

“***mezalim öğinde ötüğçilerig***

körü alsa yol kılsa bolsa irig” (KB 2499)

“***tapuğka kelir erse yat baz kişi***

körü alsa itse otağı işi” (KB 2562)

“***turup akru keldi kör oğgurmışa***

*küdezip ***körü aldı*** ögdülmışe” (KB 5031)*

“***ikigü turup bardı ilig tapa***

körü aldı ilig yorıdı kopa” (KB 5035)

“***bayat birdi erdi anar can revan***

*yana ***yandru aldı*** çıkıp bardı can” (KB 6296)*

2.11. KOYULMA

Başlama zamanını belirtmeden hareketin gerçekleşmesi için uğraşmayı ifade eden üst işlevin adıdır:

/+**koy-**/

“***tikekoy-ğıl***” (KMTAM 38a)

“***döndürü koy-ğıl***” (KMTAM 45a)

2.12. SÜREKLİLİK

Hareketin bir süre boyunca devam ettiğini gösteren üst işlevin adıdır:

/+**bar-**/

“***uçup bardı azrak oğundı yana***

öçükmiş kömür teg karanıku tüne” (KB 3951)

/+**dur-**/

“her maḥı ḥayāl **ilte durur** bizni ‘ademğa

nāzüklük ile körgeli ol mūy-ı miyānnı” (LD 340/4)

“ayttı teve-ni suḥra-ğa **tuta dururlar** ayttı ay ebleh tevenij saḥa ni münāsebeti dağı seniñ
aḥa ni müşābehetiñ bar” (GT 26a/7)

“menüm aǵzuma **sögüp-durur-idüñ** doyamadum” (DDK D100/2)

“ayruḥ ölmek olmaya anda bize

dost yüzi **görnüdura** her dem göze” (GN 2677)

“**göredurken** cümle çirkin ḥūları

eyle-y-iken hoş dutarlar buları” (GN 1675)

“tañrı andan rāzi ola lācerem

iredura dem-be-dem fażl u kerem” (GN 5413)

“bes ezelden bir şehirdür ol cinān

kim **aḳadur** dört nehir andan revān” (GN 5708)

“eydebildükçe bu dil tekrārını

eydedursun durmadın iḳrārını” (GN 6015)

“uşbu evde toptoludur ol kişi

işlenüdur yidi iḳlīmde işi” (GN 6026)

“ol ada her yirde vardur bir maḳām

kim çerāğlar **yanadur** anda müdām” (GN 6123)

“göz nūrı her dem **gidedur** avına

tā anuñ avıyla bu ‘aḳl avına” (GN 6993)

“görmeyene **gösterüdurmaḳ** gerek

ḫālibe maḫlūb diyüdurmaḳ gerek” (GN 7840)

“görmeyene gösterüdurmaḳ gerek

ḫālibe maḫlūb **diyüdurmaḳ** gerek” (GN 7840)

“hamyet olmaz ğayreti yok kişide

görnür kim ol kişi ne iş ide” (GN 8507)

“söyleşür her biri bir yâr-ıla

her birinün dili bir tekrâr-ıla” (GN 8783)

“illere irür eli şunmaz-iken

söylenür sözleri dinmez-iken” (GN 9036)

“söylenmezken **söylenür** sözleri

bakmadın her dem göredür gözleri” (GN 9037)

“söylenmezken söylenür sözleri

bakmadın her dem **göredür** gözleri” (GN 9037)

“işlemezken **işlenür** işleri

bulnur ol kullıkda cümle iş eri”(GN 9038)

“arğun arğun **öğrenür** gerek

bilmedüğün bilene şormağ gerek”(GN 9623)

“iy pâdişâh iy pâdişâh her dem işin **düze durur**¹²⁵

dünyâ anun bostânıdur sevdüğünü üze durur” (YED 72/1)

“iy pâdişâh iy pâdişâh her dem işin düze durur

dünyâ anun bostânıdur sevdüğünü **üze durur**” (YED 72/1)

“yavuzluk eyleme sakın ecel sana senden yakın

niçelerün aslın kökin yord eyeleyüp **boza durur**” (YED 72/2)

“sen anda varursın anda çok yarag eylegil bunda

cânlar bâkî degül tende di bir kaç gün **geze durur**” (YED 72/3)

“sorucu gelür yir yırtup sorar tanrı ’n kimdür diyü

iş bu cānum anı tuyup sünüklerüm **sıza durur**” (YED 72/4)

¹²⁵ bk. Gemalmaz, 2010: 387.

“iy tanrı ’yı bir bilenler cān hakk’a kurbān kılanlar
ölü degüldür bu cānlar ‘ışk gölinde **yüze durur**” (YED 72/5)

“yūnus sözi ‘ālimden zinhār olman zālimden
korka durun ölümünden cümle toğan ölmüşdür” (YED 76/5)

“‘aşık niçe harābısa velāyeti **arta durur**
anuniçün ki dāimā vîrāndadur genc-i nihān” (YED 259/6)

“**saladur** kime gark olmak dilerse
yūnus bu bahre gavvās ol gir indi” (YED 411/10)

“olok sā ‘at qar yağmur selīm oldı
yağadurğan qar buzlar cümle kaldı” (KY B21r7)

“dahı bir eyü bāğ taht urmağa
ki **bağa dura** oturan ırmağa” (SNB 1343)

“tutar şol kolın toğru bu kez sağın
öñince ho eştı **kaçadur** şıgın” (SNB 2883)

“bilüñ kim **gözedüduran** iş ucın
gerek kim götüre niçenüñ gücin” (SNB 5385)

“Ş Yine kapı kakıldı. Kimsin dedim. Ömer ibn-ül-Hattab ven dedi. Ben ettim: Bir pâre
dura dur طوراً طور . (Rahat. XVI. 431)” (TS)

“Ş ... Kendi ve atası rüsum-ı örfiyelerin vekfa **verügelüpdururlar** ويروكلوب دوررلر . (Sic.
B. XV. 5, 298)” (TS)

/+gel-/

“kanķı hümā ki gölgeñe **şıgunugelmedi**
taķdîri gör ki niçe yolar perr ü bālini” (ADD 19/27)

“niçe yüz biñ dürlü kişi geldiler
her birisi **dutageldi** bir hüner” (GN 266)

“kim bakarsa ‘ışk-ıla dost yüzine
kanda baksa **görnügele** gözine” (GN 4832)

“dost yüzi çün **görnügele** gül gibi
ol ola bî-hîştên bülbül gibi” (GN 6223)

“bu meşeldür **görnügeldi** gözüme
bu meşelden ma ‘ni düşdi gönlüme” (GN 7787)

“**görnügeldi** her maqâmda her bir iş
yirde gökde dün ü gündüz yaz u kış”(GN 9411)

“niçe yüz biñ dürlü kişi geldiler
her birisi **dutageldi** bir hüner” (GN 266)

“nedür çäre her bir toğan öliser
bu böyle **olugeldi** vü olısar” (SNB 5369)

“Ş ... Defter-i atıkta ve ceditte mukayyet müsellim tasarruf **idegeldüği** ایده کلدوکی yerlerden
ise ve mezbur mücerret ol veçhile dahl ve niza‘ ederler ise ref‘ edip şer‘a ve kanuna
muhalif kimesneye iş ettirmeyesin (Sis. A. XVI. 3, 1143)” (TS)

/+gid-/

“kim kāruvān-ı ‘ışk evini **isteyügider**
yüki belā vü nālesi hem-çün ceres gerek” (ADD 274/5)

/+git-/

“Ş Ne kim bunda olsa ol âleme **tuta gider** دته كدر .(Kab. XV. 9)” (TS)

/+kal-/

“şantun balık(k)a taluy ögüzke tegürtüm üç otuz balık sıdı usın bunta (i)tu yurtda **yatu kalur erti**” (T 19)

“secde geldi âdem’e eydür inün kademe
cümle firişte indi ‘âzâzîl **dura kaldı**” (YED 367/9)

/+qal-/

“*katl çün kıldıñ köñülni bu kefen tikmek ikin*

*oqlarıñ kim **kıaldılar** cān perdesiğa **tivrelip**”* (NŞ 54/4)

“*Bu kimerse anlar artınga **baka kıalur**; ve eger bu kimerse fācirlardıñ bolsa, aña ayturlar:*” (NF 439/17)

“***öre kıaldı**, tölendi, kıoptı sürçgen”* (ME 134-3)

“*imāmğa uyuban uyusa kışı*

néteg bolğay anıñ namāzı işi

oyanmışda kıopğay taķı n’étgey ol

*né kim bolsa anıñ **uyup kıalmışı**”* (MM 141-4)

“*imāmğa uyuban uyusa kışı*

néteg bolğay anıñ namāzı işi

oyanmışda kıopğay taķı n’étgey ol

*né kim bolsa anıñ **uyup kıalmışı**”* (MM 141-4)

“*bir kim-irseniñ yigit şāhib-cemāl ħatunı kıalmadı dağı ol ħatun-nıñ kıarı anası ivde mütemekkin **oltura kıaldı** kābīm ‘illeti bilen”* (GT 121a/13)

“*çü kendüzine yanı yanı kıala*

*hemīm bir ‘aşāya **ıayanı kıala**”* (SNB 3186)

“*cühūd anda kim **yatu kıalmışı idi***

uyıdı şanasın ki ölmüş idi” (SNB 3370)

“*ķul anı görüp kıalmışı idi vālih*

mecāli yoğidi ki diyeydi ih” (SNB 3942)

“*baķup gördi **ħayrān olup kıaldıdı***

çok ağladı vü çāresüz oldıdı” (SNB 3950)

“*ol arada ki **uyıyup kıaldıdı***

çü zengī elinden atı aldıdı” (SNB 4176)

/+tur-/

“*dāmenihni uşbu ‘āşıkđın yığatursañ ni tañ*

çūnkim ol ‘aşkıñ yolıda ‘izzeti yok ħāk irür” (HHD G204/5)

“*cān közi kim cemāline imdi nazar kılataturur*

ay yüzün körüb tamām āh-ı seher kılataturur” (HHD G250/1)

“*cān közi kim cemāline imdi nazar kılataturur*

ay yüzün körüb tamām āh-ı seher kılataturur” (HHD G250/1)

“*āb-ı ħayāt-ı la ‘lidin kūt-ı revān¹²⁶tileb köñül*

tūñi mişāl¹²⁷ dembedem meyl-i şeker kılataturur” (HHD G250/2)

“*tar ağızı ħayālidin ħasta köñül bolub ħayāl*

āh ‘adem cihānına ‘azm-i sefer kılataturur” (HHD G250/3)

“*yitkey ümmīdine¹²⁸közüm ‘aşk yolında ‘ākıbet*

tūşe-i rāh imdi kim ħūn-ı ciger kılataturur” (HHD G250/4)

“*men yüzüm altun eyledim bili ħayālidin velī*

‘ıyşnı ortada ara bend-i kemer kılataturur” (HHD G250/5)

“*şafĥa-i lālesi üze ħatt-ı ġubārñı körüñ*

āĥım otıñıñ uçkunı anda eşer kılataturur” (HHD G250/6)

“*ĥāfızñıñ ta ‘aalukı yār ile bolsa ni ‘aceb*

cümle cihāndın imdi çūn kaṭ ‘-ı nazar kılataturur” (HHD G250/7)

“*tükedür ħanımnı her dem közlering baķıp turup*

kim niçe yüzümge baķkaysın yırakđın tilmürüp” (ML B12-b/27)

“*la ‘liñ ħimāyet itmese ol yüz nezzāresi*

¹²⁶ Metinde *kūt revān* olarak yazılmış.

¹²⁷ Metinde *miĥāl* olarak yazılmış. (Tıpkıbasımda)

¹²⁸ Metinde *ümīdine* olarak yazılmış.

*mühlik **birip turur** min-i hayrānga iltizāz*” (NŞ 131/6)

“*cānımğa közüñ zulmı imes zulm budur zulm*

*kim min **tura turğaç** tilegey-sin yene mazlūm*” (NŞ 426/3)

“***bağa tursa** artuq anın qorqu tur*

kalı qorqmasa sen kücün qorqitur” (KB 656)

“*maña bütsün mindin tiyü bilmesü*

*yime yarlıg eştip **kite turmasu***” (KB 3179)

“*közin kökke tikti **bağa turdı** kiç*

kara tün tünerdi yarumadı hiç” (KB 6217)

“*yanut birdi ögdülmiş aydı ilig*

*bu yanlıg **birü tursa** öt sav erig*” (KB 6265)

“*Neçe kesseler, ança **büte turur**, munlar taqı kese tururlar.*” (NF 66/14)

“*Neçe kesseler, ança büte turur, munlar taqı **kese tururlar.***” (NF 66/14)

“*vilāyet çeki-ni **saqlayu turdı-lar**, islām haddi-ni saqladı-lar, el kırığında muķīm boldılar*” (ME 114-6)

“*köz **kemişü turdı aña***” (ME 114-7)

“*bağa **endīşe kılı turdı** anıñ içinde yā ahvālın bildürdi aña*” (ME 115-7)

“***küye turdı**, küydi*” (ME 128-1)

“*keziği-ni **isteyü turdı**, ğanīmet tuttu yaraşık vaqıtını, yarağlıg vaqıt istedi iş kılmaq uçun*” (ME 133-5)

“*saqlandı andın, **saqınu turdı** andın*” (ME 133-7)

“***saqlayu turdı** anı, közerdi anı*” (ME 135-4)

“*qorqıtı Tañrı-dın, **saqnu turdı** Tañrı-dın*” (ME 153-4)

“***tartunu turdı** işdin, yığlındı, kayttı işdin*” (ME 165-2)

“*istedi nerseni, **isteyü turdı** nerseni*” (ME 166-4)

“*tölendi, tölөнү turdı*” (ME 167-3)

“*saқlandı yā beқlendi, saқnu turdı*” (ME 173-6)

“*ārzūluğ boldı anıñ saтgaşmaқınga, soңınga baқа turdı köre mü men iş, uçukdı iş*” (ME 174-5)

“*küye turdı savğa*” (ME 185-4)

“*yaрşundi saқlayu turdı kөndü özin*” (ME 214-4)

“*kөңülde uşbu işni sevnü turdı*

bular al қılmasun tip saқnu turdı” (HŞ 1271)

“*kөңülde uşbu işni sevnü turdı*

bular al қılmasun tip saқnu turdı” (HŞ 1271)

“*ıdı taқdiri birle uş yanaştı*

baқа tursam zihī körklüg yaraştı” (HŞ 1545)

“*tapuғçılar sarayında otursun*

alarka sözleşü ol avnu tursun” (HŞ 2113)

“*tiyü ilgin ilinge urur irdi*

munuñ tig zāri қılnu turur irdi” (HŞ 3657)

“*on birinç oғln üdürüp ulyu turған ya ‘қub ol’*” (KE 61v7)

“*... kāfirler tuғın kötürdi, öre tikti, saқlap turur erdi...*” (KE 223v7)

“*taқи kirek kim қılıç қınında yaz u kış boş bolғay kim aқaturғay taқи kerek kim evvel қılıç-
nuñ қınında aқғанın i ‘tikād қılғay-sen*” (MG 94b/3)

“*görü turur her ne қılsavuz günāh*

ger қılavuz ol günāha bir kez āh” (YZ 5)

“*günde birün gide turur koңsun sefer ide turur*

ecel bir bir yuda turur bu dünyāya magrūr nedür” (YED 56/6)

“*günde birün gide turur koңsun sefer ide turur*

ecel bir bir yuda turur bu dünyāya magrūr nedür” (YED 56/6)

“günde birün gide turur konşun sefer ide turur

ecel bir bir **yuda turur** bu dünyāya magrūr nedür” (YED 56/6)

“erenlerün kulıyisan ölümün **ana tur** yūnus

niç’erenler geldi geçdi nevbet şimdi bize durur” (YED 72/7)

“bu dem yüzüm **süre turam** her dem ayum yini togar

her dem bayram durur bana yayum kışum yini bahār” (YED 77/1)

“er oldur ki menzilin her-dem **gösteri tura**

degme ‘ārif bu düşi yoramaz işi degül” (YED 164/4)

/+tur-/

“**baқаtur-kıl**” (KMTAM 38b)

“iy kemer bi’llāh kerem kıl biline қol şalmağıl

iy қabā bir dem **baқаturğıl** dir-āğūş itmegi” (ADD 238/4)

“baқdı görди kendünün deñiz қulunı boz ayğır bunda **otlanup turur.**” (DDK D99/3)

“hemişe қazanun başına buñlar gelsün, tayısı aruzı dāyim **aña tursun**, biz қazana düşmenüz bellü bilsün didi.” (DDK D293/8)

“**Turu dur** **طرودر** ölme, dirilmek demidir

*K’ölü dirildici anın demidir (Ravza. XV. 74) § Delle ileri yürüdü, Harbende katırla ardınca bazara uğradı, bir haccam dükkânı var. Harbendeye eyitti: Bunda **turi tur** **طور** **طوری** bu kapı evimdir, sana katırı çıkarıvereyim, dedi. Harbende turdu. (Ferec. XV. 483) § Pâyiden پاییدن [Fa]: **Turu turmak** **طروطورمق**. (Sih. Ac. XV. 84)” (TS)*

“§ Ağız daim açıktır dimağa havanın eseri uykuda, uyanıklıkta **varitursun** **وارطرسون** deyü. (Hazain. XV. 54-2)” (TS)

2.12.1. Süreklilik-bağlılık

/+tur-/

“keřärü umatın ür keç tetrü **körü turup**” (AçB.612/181)

2.12.1.1. Süreklilik-bağlılık-hayranlık

/+tur-/

“**turur irdiler** ol resülka **bağa**

ni aysa mübārek kelāmın uğa” (HŞ 164)

2.12.2. Süreklilik-başlama

/+dur-/

“uyandum ol şüretin bulumadum

ol ma nīden **ağlayu durdım** emdi” (KY B26v15)

/+tur-/

“**bağa** tursa artuğ anın **korğu tur**

kalı korğmasa sen küçün korğitur” (KB 656)

2.12.3. Süreklilik-beklenti

/+dur-/

“üm̄züni sen üzmeğil yārdan

umadur ki yārī kıla yaradan” (SNB 1588)

“ki **oğşayudur** gön̄lüni egleğil

bu bendin yaña azın azın eğil” (SNB 1779)

/+tur-/

“çın-oğ arzūlayur erdiğiz ölümni körmekijizde burun, çın-oğ kördühüzler, sizler **bağa turur sizler.**” (RYN 3-143/11b1)

“anlar kim **köz tutup tururlar** siziñ birle, eger bolsa sizke açuğluk tañrıdın ayurlar: ermedimiz mü siziñ birle?” (RYN 4-141/96a1)

/+tur-/

“bilürem anam añar ola beni

nite kim **añağururam** ben anı” (SNB 5197)

2.12.4. Süreklilik-dua

/+dur-/

“kim *halāl* ola saña bu *‘ışk* u dem

devletüñ *artadura* her dem-be-dem” (GN 1837)

“pes bu *şem* ‘ün revnaķı yanmaķ-durur

yanadursun yanduran çün *haķ-durur*” (GN 6918)

“*karavaşlar* *hıdmetiñe öre dursun*

kızıl altun meşrebe duta dursun” (KY B35v5)

“*karavaşlar* *hıdmetiñe öre dursun*

kızıl altun meşrebe duta dursun” (KY B35v5)

“*müşg* yıpar ‘üd ‘anber *düte dursun*

sakfi kızıl altundan olsun emdi” (KY B35b6)

“bundan öñden *kılduñ* telim *ihsān*

ihsānuñız arta dursun olmas *noķşān*” (KY B69v13)

“ve her *tā* ‘atı kim ol *kıla*, *göklere aģa* ve *dürlü dürlü raħmetler anuñ* üzerine *yaģa-dura.*”

(SK 20b)

/+kel-/

“*aķa kelsü* arzu *ķurımaz bolup*

ķapuğ tutsu devlet ķarımaz bolup” (KB 943)

/+tur-/

“*çalışanda kara polat öz kılıcuñ* *gedilmesün*, *dertişür-iken ala gönderüñ* *ufanmasun*, *ağ*

pürçeklü anañ yiri behişt olsun, *ağ sakallu babañ yiri uçmağ olsun*, *haķ yanduran çıraģuñ*

yana tursun, *ķadir tañrı seni namerde muħtac eylesesün* *ħanum hey.*” (DDK D35/9)

2.12.4.1. Süreklilik-dua-ceza

/+dur-/

“ol bed-baht peygāmbarlara şek getürmişdür, tañrınıñ düşmenidür ve aña bir ʃon geydü-rüñ oddan ve anuñ gürına ʃamudan bir ʃapu açuñ kim ʃamunuñ ‘azābı aña **dege-dursun.**” (SK 16b)

2.12.4.2. Süreklilik-dua-ihsan

/+dur-/

“koñ ʃulumu ʃođru söyler ve uçmağ ʃapısından anuñ gürına bir ʃapu açuñ kim uçmağ rāhatı aña **dege-dursun** ve gürını giñ eyleñ kim göz irdükçe eyü olsun diye.” (SK 15a)

2.12.5. Süreklilik-durum ihbar

/+bar-/

“neçe me sinadım isiz ʃılguçı

kite bardı künde üzüldi küçi” (KB 247)

“ilig me ʃatıđlandı anda naru

küniñe **uru bardı** eđgü törü” (KB 1570)

“**uru bardı** ögdülmiş eğgü törü

ağırladı tegme ʃişisin körü” (KB 1770)

“közi toğ kerek hem ʃılınçı bütün

barı **arta barsa** küniñe ʃutun” (KB 2750)

“**saқа barsa** mundağ bu yanlığ telim

uzun bolğa söz tip tireldi tilim” (KB 4428)

/+dur-/

“tap tap tamızık

tama durgan tamızık

kölegesi ba[r]

köye durgan tamızık. ol köbelek” (CC 60a/1)

“tap tap tamızık

tama durgan tamızık

kölegesi ba[r]

köye durgan tamızık. ol köbelek” (CC 60a/2)

“ağzı dünyā ni ‘metin **yyüdüra**

dili dünyā sözlerin diyüdüra” (GN 1187)

“ağzı dünyā ni ‘metin yiyüdüra

dili dünyā sözlerin **diyüdüra**” (GN 1187)

“çün haqıkat **göredurur** dost yüzün

pes haqıkat dimek oldur şeksüzün” (GN 3236)

“cümle perde götrüluben ol çalap

gözüme **görnü-dururdu** bî-hicāb” (GN 3787)

“tañrı katında bitedur işleri

tañrı honından **gelüdur** aşları” (GN 5956)

“ışık içinde **görnüdurur** dost yüzi

dost yüzün nedür gören bu ‘ışık gözi” (GN 6294)

“şol harāret od degül mi yā nedür

kim yürekde dün ü gündüz **yanadur**” (GN 6972)

“her birinde **işlenüdur** bir hüner

yir yüzi toldı bulardan pür hüner” (GN 7490)

“cānum anuñla tena ‘um **sürerdur**¹²⁹

kāfir ü münkir anı kanda görür”(GN 9334)

“kendü hilmi kendü hālin **örtedür**

gerçi kim yaşı yañağın yırtadur”(GN 10349)

“kendü hilmi kendü hālin örtedür

¹²⁹ Yazmada “süredur”.

*gerçi kim yaşı yañağın **yırtadur***”(GN 10349)

“*ağzı dünyā ni ‘metin **yyüdüra***

*dili dünyā sözlerin **diyüdüra***” (GN 1187)

“*ağzı dünyā ni ‘metin **yyüdüra***

*dili dünyā sözlerin **diyüdüra***” (GN 1187)

“*züleyhā bir kün **yatup durur idi***

bir dāyesi var idi aḥvāl sordı” (KY B34r11)

“*‘aşıq beḡzi kündin küne **sola durur***

tākati kuvveti qalmaz ėmdi” (KY B34v6)

“*ve ol kadar ḥalk yil getirüp havā yüzinde giderken **yatup-duran** ağaçlardan bir yaprak deprenmez-idi ve başlanup-duran ekin üzerinden geçecek bir yaluñuz baş deprenmez-idi.*” (SK 26b)

“*ve ol kadar ḥalk yil getirüp havā yüzinde giderken **yatup-duran** ağaçlardan bir yaprak deprenmez-idi ve **başlanup-duran** ekin üzerinden geçecek bir yaluñuz baş deprenmez-idi.*” (SK 26b)

“***baḡadurur iken** gözi oldu tuş*

görüür hücre içinde bir turfe kuş” (SNB 3068)

“*bu ‘ālem içinde bulunan kişi*

*gerek bile kim **döne durur işi***” (SNB 5529)

“*tañrı katında **bitedur** işleri*

tañrı ḥonından gelüdur aşları” (GN 5956)

“*‘ışk ḥālin **döndürüdur** kişinüñ*

niteligi hiç bilinmez işinüñ” (GN 6202)

“*göñli dünyā ni ‘metinden dökile*

*sözini **söyleyüdurken** yañıla*” (GN 6208)

/+gel-/

“ol ki devlet **dutageldi** dünyaya
devletinden hergiz ol ayrılmaya” (GN 1365)

“ol ki devlet **dutageldi** dünyaya
kim-durur ol enbiyā vü evliya” (GN 1379)

“miḥneti **dutagelen** kāfir-durur
şol niḫāk ehli ḳara münkir-durur” (GN 1383)

“**toğagelür** cümle ‘ālem üstine
yaḥtu virür düşmanına dostına” (GN 1679)

“muştaḫā nūrın **dutagelmiş-idi**
anın ibrahīm ḫalīl olmış-ıdı” (GN 7322)

“hem yazarsa bu sözi uşbu ḳalem
toḫuz evden **göçegelür** anda hem” (GN 8379)

“gördüm aydan günden arı görklüler
tañrı ‘dan ḫil ‘at **dutagelmiş** bular” (GN 9344)

“ol ki devlet **dutageldi** dünyaya
devletinden hergiz ol ayrılmaya” (GN 1365)

“Dükendi ömr ü müddet başa geldi

İçim yandı yüreğim **taşageldi** طاشه كدى (Çeng. Dâi. XV. 247)” (TS)

/+gid-/

“degmesi bir dürlü mülke ḫükm ider
her biri bir dürlü iş **dutmuş gider**” (GN 1717)

/+kal-/

“özlük at öñ yirde arıp oñup **toru kalmış**.”“(bir) binek atı çölde yorgunluktan (ve susuzluktan) bitkin halde kalakalmış.” (IB 17)

“ölümke asıg ḳıldı erse ot em

*otacı **туру қалғай erdi ulam***” (KB 1199)

“*ölüm yüz erdi erse körüp*

*ağır savcılar **қалғай erdi turup***” (KB 1200)

“*yatu **қалды** tirmiş bu altun kümüş*

maña tegdi saqış anıñdın üliş” (KB 1363)

“*munu men barır men ay ilig қutu*

***туру қалды** oğlum bu bağrım oti*” (KB 1482)

“*bu dünya tileyü yügürse kişi*

***yatu қалды** та ‘at tapuğlar işi*” (KB 4684)

“*yalañuz kurug süñökläri ök **туру kaltı***” (AçB.618/313)

“*ölüm tutsa ahır bu neñ asğı yok*

***туру қалға** malıñ saña tatğı yok*” (KB 5300)

“*kanı ol tütüşşgli dünya üçün*

***туру қалды** dünya ol öldi küçün*” (KB 6442)

“*negü asğı ahır yanış yirke boldı*

***туру қалды** dünya iki böz ilettim*” (KB 6552)

“*keldi berü arturu*

birdi ilin ertürü

*munda **kalıp olturu***

bükri bolup ün büter” (DLT 105)

“*aydılar: hem tepremez-miz anıñ üze **туру қалғай-miz** yanğınça bizke mūsā.*” (RYN 20-91)

“*anası mübeşşere **yığlayu қалды**, teñri ta ‘ālā taqdır қıldı.*” (KE 105r18)

“*oğlarımız algalı varduқ idi*

*yūsuf metā ‘ **saқlayu қалur emdi***” (KY B12v3)

/+kel-/

“olardın **kalu keldi** edgü törü

ķumaru turur tegse ķoprur örü” (KB 269)

“seniņ teņriņni **ayatu kelgen** atını okısun.” (KE 233r20)

“ajunķa apa inmişinde berü

uķuşluğ **uru keldi** edgü törü” (KB 219)

/+tur-/

“Hemişe fikriñ bu bolsa meni Hāķ te ‘ālā **köre turur**, tēp taķı özüñni ma ‘şiyatdın saķlayu tursañ taķı köñlüñ Hāķ te ‘ālā birle bolsa, bu murāķiba bolur, tēp aydı.” (NF 428/1)

“Edgülik ol turur kim Tañrı te ‘ālāni **köre turur** teg ‘ibādat ķılsañ.” (NF 428/3)

“Eger sen anı körmeseñ, ol bārī seni şeksiz **köre turur**, tēp bilseñ, tēdi.” (NF 428/4)

“Eger ķul hocasını körmese, hocası bārī ķulını **köre turur**.” (NF 429/7)

“köñül tüzdi ilig kör anda naru

buđunķa **birü turdı** edgü törü” (KB 3093)

“birig beglenür kör taķı bir begin

oķıyu turur tegme künde öñin” (KB 3535)

“yaķınlık **ķılu tursu** tise özün

bolup ķoltıģu ķolma bolu bir sözüñ” (KB 4275)

“saķım ol körü barsa **körnü turur**

tutayın tidükte yiter yok bolur” (KB 4759)

“etil suwı **aka turur**

kaya tüpi kaka turur

balık telim baka turur

kölüñ taķı köşerür” (DLT 34)

“etil suwı aka turur

kaya tüpi kaka turur

balık telim baka turur

kölün takı köşerür” (DLT 34)

“etil suwı aka turur

kaya tüpi kaka turur

balık telim baka turur

kölün takı köşerür” (DLT 34)

“yalnayu turğan tilindin ‘āşi yulğan mustafa” (KE 2r12)

“kaçan feriştelar secde kıldılar erse iblīsni kördiler secde kılmadın turup turur, şükr tep sewünmişde yana bir secde keltürdiler.” (KE 9r11)

“ey melik üçegü üñünde oltururlar tegresinde yégirmişer tikim yaz çëçekleri açılmış, çëşmeler aķa turur, ħurmā yıǵacı ötmış.” (KE 42r21)

“yarındası häcerǵa aydı: bir ‘azĒ dostum bar, bu oǵulnı tileyü turur keltürgil köreyin tep...” (KE 50v4-5)

“yūsuf olarǵa saķçılar koymış erdi, kelip saķçılar aydı yūsufǵa kim uruşur-miz tēyü tururlar.” (KE 98v8)

“bu nāv-dāndın aķa turğan suw arıǵ mu ya arıǵsız mu erken?” (KE 100r20)

“ol siz içken suwdın yēyü turğan ta ‘āmdın bizge bērip ıdın.” (KE 102r15)

“aņa aşı bilmedi kazuklarını āĥūr tamıǵa kaķtı, ‘ādġler kizlenü turup baķar erdiler, ol kazukǵa aşıp yana kazuk kaķar erdi.” (KE 117v20)

“benġ isrā ‘ġ uluǵ kiçig, er ħatun yēti tün kün küyüp tururdılar, müsġkeldi adın yerge aşı aydı.” (KE 119v2)

“tünni oyaglık birle keķüre turǵanlarını öltürdüñ, imdi kim bilür.” (KE 134r17)

“bu er adaķını kürgek birle çapa turur.” (KE 135v2)

“... üç adaķı birle turup törtünçi adaķın topuķı ura turğan eđǵü aġlar ...” (KE 140r20)

“bulutdın mundağ yinçü **yağa turur** tēp kız anı tañlap körgeli çıqtı ęse aq bulut inip kızını yörgep köterdi.” (KE 142v4)

“andın soñ yana bir ‘ābidni körsi **öre turur** tēprenmes, yūnus aña selām kıldı.” (KE 155v4)

“andın soñ yana bir ‘ābidğa tēgdi, **öre turur**, anıñ yüzi kün teg şu ‘le urar.” (KE 155v10)

“kaçan ‘īsi olarnıñ sözün [işitdi] ęse **eme tururda** yüzün olarğa öwürdi, aydı.” (KE 169v15)

“andağ ęse cān açığı mendin **kitmeyin turur**, tēp yana öldi ęse saķış kıldılar.” (KE 171r16)

“... qarabaşların bülend yerge mindürüp **baķıp turarda** bir kimerse köründi tēve üze uyuklağan...” (KE 190v11)

“... va‘allāhu ekber medīnege barsalar biz me barıp sançışur-miz, **baķıp turuñ** tewe münseler mekkege mü barurlar.” (KE 224r13)

“közümge körünü bēür, şehīdle[r] kıyāmet kelgeyler, kılıçlar eginlerinde kanları **aķa turur**.” (KE 225r12)

“yā resūla ‘llāh körmez mü-sen meni yalğançı tēyür, **söke turur**.” (KE 229r16)

“... kelip mēni kördi men **yıǵlayu turur erdim**.” (KE 234r21)

“... tamuǵda **baru turǵanlarını** yandurup uçmañ yoluña başladıñ...” (KE 237r2)

“... tewege minüp ęwe **baru turur**, sordılar.” (KE 240r5)

“ave bizni **çıgarıp turgan**

ölümniñ kabakından

sionda biz kim turalım

öygünç ırın saa aytalım” (CC 69a/17)

“ave atı tınnıñ övi

ērür kümişniñ avazı

yeti otda **çıgınıp turgan**

matellerni barça açgan” (CC 69a/22)

“ave kız kimden atasız

kurtley tuvup beyimiz

burulup turgan ılannı

basıp yançtı érksiz kıldı” (CC 69b/16)

“ave maria kim ténriñ

körüvsep sèn susadıñ

muradıña emdi tēydiñ

*yüzün köre **olt[u]rup t[u]rdıñ” (CC 70b/18)***

“ave sèn kız kim kollarıñ

avzıñ dağı sagınçıñ

*barça birge **kopsap t[u]rur***

ögünç tēkşi b[e]rip t[u]rur” (CC 71a/9)

“ave sèn kız kim kollarıñ

avzıñ dağı sagınçıñ

barça birge kopsap t[u]rur

*ögünç tēkşi **b[e]rip t[u]rur” (CC 71a/9)***

“ave saa kim tēñrige

canıñ hem teniñ hemeşe

***susap t[u]rup** içipt[i]r-sèn*

etezge siñiript[i]r-sèn” (CC 71b/18)

“ave kim tatlı ovlıña

*öz öziñ **körüp t[u]rganda***

ötli sirke içirdil[e]r

haçka kèrip ölt[ü]rdil[e]r” (CC 72a/9)

“‘amel *koğdı* ‘alim ve zahid vera ‘

‘arif rakş çıkarıp iter hoş sema ‘

bida ‘tın yığığlı kişi kalmadı

anın künde **arta turur** bu bida”

(*ālīm ameli ve zāhid takvayı bıraktı; ārif raks çıkarıp hoş sema eder; bid’atten men eden insan kalmadı onun için bu bidat her gün artmaktadır*) (AH 404)

“bunu **diyüturur iken** virdi cān

girü geldüğü yirine vardı cān” (SNB 5496)

“Ş ... Şimdi senin ile **söyleşüturandur** سويلشوطورندر . (Rahat. XVI. 54)” (TS)

/+tur-/

“hazret’e irmiş-idüm hīç şeksüzün

gözlerüm **görü-tururdu** dost yüzün” (GN 3795)

“allāh’dan büyük yokdur kim ismā‘īl’ün bir kılını kesme didi andan buçağ-ıla böyle haberleş-i-tururken ibrahīm’ün kulağına tekbīr āvāzı geldi.” (SK 29b)

2.12.6. Süreklilik-endişe

/+kal-/

“pes ya ‘küb yol üze **туру kaldi**

yūsufi köterip anlar yola kirdi” (KY B6v16)

“yarlı ya ‘küb **bakakaldi** kanın ağlar

dīne dağı ağlayu döner emdi” (KY B7r9)

2.12.7. Süreklilik-görevlendirme

/+tur-/

“özüm kendke kirse ilig tapğıya

baru turğu künde anıy kapğıya” (KB 4161)

2.12.8. Süreklilik-hasret

/+tur-/

“*atam didi katumda ogıl bunu
ki göre uram ogleyicek seni*” (SNB 2309)

2.12.9. Süreklilik-hatırlatma

/+kal-/

“*köl tigin ogsüz akın binip tokuz eren sandı ordu birmedi ögüm katun ulayı öglerim
ekelerim keliünüm kunuylarım buna yeme tirigi küñ boltaı erti ölügi yurtda yolta yatu
kaltaı ertiiz*” (KT K9)

2.12.10. Süreklilik-hayranlık

/+dur-/

“*andan ol gün ol sofrı girü göge ıdı kamu halk aka-dururlardı.*” (SK 35a)

/+al-/

“*nie kim badı yüzie közüm hayrān bola aldı
cemāl ü hüsni ma ‘nisiñ körüb türlü temāādın*” (HHD K7/56)

“*addını körüb serv-i sehī ırayı banı*

aldı tikelip bī-od u hayran, emeninde” (MSD 493)

“*addını körüb serv-i sehī ırayı banı*

aldı tikelip bī-od u hayran, emeninde” (MSD 493)

“*körüb ol serv addını uyalıp*

tura almı ula hayrān alıp” (H 3426)

“*gehī tanlap anı kır tig araın*

aka alur körüb endamı akın” (H 4048)

“*bazirganlar ardından aka aldılar, vallah yahı yigit mürüvvetlü yigit didiler.*” (DDK D73/9)

2.12.11. Süreklilik-hayret

/+dur-/

“bu sâ‘at ol şüreti köre dursam

ol suret yūsufuma beşzer êmdi” (KY B63r16)

“şoloğ sâ‘at ol kaya deprenmeğe başladı ve inledi ol halk cümlesi **bağa-dururlar-ıdı.**”
 (SK 29a)

“didi oğlan iy atam anam añıl

umaduruñuz beni biş altı yıl” (SNB 797)

/+kal-/

“negü tir eşit emdi kökçin sağal

uğa bar muni sen **turu kalma kal**” (KB 4636)

/+kâl-/

“... mâlik bin ca‘ferniñ ağı ürkti yıkıldı, adağı üze **ağuda kaldı**, süyreyü keltürüp otğa kemişti.” (KE 246v2)

“vaşlı hayâle degşürüp endişe eylerem

bu fikr içinde hayret ile **kalmışam bağa**” (ADD 13/23)

“§ Eş-şuħus الشخصوص [Ar.]: Gözleri açıp kirpikleri oynatmıyarak ve bakmıyarak dikip durmak mânasınadır ki **beleri kalmak** بلرى قالمق tâbir olunur.” (TS)

“§ Bakr بكر [Ar.]: Kişinin gözü **belerü kalup** بلروقلوب nesneyi bakıp görmemek ve göz nûru çöngelmek ve katı yorulmak.” (TS)

“Şöyle **kaldı** قالدی kamu anı **tanlayu** طكايو

Cümle ana taptılar Tanrı diyü (Yuz. Şeyd. XIII. 18)” (TS)

“Gördü anı gitti şah-ı ârifan

Turu kaldı قالدی şey yerinde heman (Vahdet. XV. 94-2) § Nehda نهضة [Ar.]: Bir kerre turup **turu kalmak** قالدی . (Bab. XVI. 2, 348)” (TS)

“dil kebâb olmuş idi nâr-ı firâkuñla velîk

dona aldım seni ađyār ile gōrdüm tenhā” (EVD K17/30)

/+tur-/

“bir kün loqmān hākīm dāvūd yalavaçğa keldi kōrdi kim temürni hamīr teg işleyür, **taqlap turdı** sormadı.” (KE 136v14)

2.12.12. Süreklilik-ısrar

/+tur-/

“şeker bigin tudakıñ bar iken anı **soraturmay** nidin bu an bigi bağrımnu sen kebāb ılur sen” (HHD G706/4)

2.12.13. Süreklilik-ihsan

/+dur-/

“yana anuñ sansız sağıssız raħmetiniñ yağmuru barçağa yitip dağı tükenmes ni ‘metiniñ hōnu barça yirge **yit(i)şip durur**” (GT 3a/6)

/+tur-/

“ullarınıñ köp türlü haťāsın kōrüp kündegi vazıfe ‘aťāsın kesmeyin **bire turur**” (GT 3a/7)

2.12.14. Süreklilik-istifham

/+gel-/

“cān **duta** mı **geldi** bu cümle ħali yoħsa geldi bunda mı buldı yolu” (GN 1347)

“cān **duta** mı **geldi** bu cümle ħali yoħsa geldi bunda mı buldı yolu” (GN 1347)

2.12.15. Süreklilik-işaret

/+dur-/

“her ki ħalkı ħakk’a okır dostdur ol anuñ-ıçun **gōsterüdur** doğru yol”(GN 10330)

/+tur-/

“seniñ malıñ ol mal aşındurdukuñ
 saña hasret ol tek **tutup turdukuñ**
 bu kün kendü süçüg bu tirmek saña
 açığı bolğa yarın **koğup bardukuñ**” (AH 434)

2.12.16. Süreklilik-kıyas

/+**kal-**/

“mi ‘rāc bar erdi, ol kēçe ‘ālem halkı üç yüz yıl **uğıyu kaldılar**, ol tünniñ uzunluķı ança erdi.” (KE 217v20)

2.12.17. Süreklilik-kontrol dışılık

/+**tur-**/

“... yaş **aķa turğan** yullarındañ cerāhat bolup **ķan aķar erdi**.” (KE 168r9)

2.12.18. Süreklilik-korku

/+**kal-**/

“yarlı yūsuf **baķaķaldı** ķanın ađlar
 ķardaşları hıç nesneye baķmazlar emdi” (KY K9v4)

/+**tur-**/

“**ķorktı andın, eymenü turdı andın**” (ME 111-3)

2.12.19. Süreklilik-merak

/+**tur-**/

“ebū cehl ‘arab uluđları kāfirler birle ‘ömer nelük keç **ķaldı [tê]p** kađgurup yolğa **baķıp turur erdiler**.” (KE 197r16)

“andın soñ olar ayğan sözni resūlğa ayta bérđi yana **ayta tururlar**.” (KE 205r9)

2.12.20. Süreklilik-nasihah

/+**tur-**/

“yağı boynı yençmek tiler erse sen
ķulak kóz kerek saķ kılup tursa sen” (KB 2025)

“kelse kalı katıglık erter teyü seringil

ödlek ışın **bilip tur** ança anar tirengil” (DLT 448)

2.12.21. Süreklilik-nihayet

/+kal-/

“yana yangıl emdi tilek birge öz

tiliñ evre yandur **туру қалды** söz” (KB 3092)

2.12.22. Süreklilik-öğüt

/+tur-/

“kıya bakma anda solun ya oñun

özün **eymenü tur** eşit söz ögün” (KB 4059)

“neçe edgü tutsa özün **қорқу tur**

işimsinmegil sen kıya bañnu tur” (KB 4095)

“tapuğ kılsa bir neñ yazuk kılsa ur

yava ıdma boşlağ işin **aytu tur**” (KB 4185)

“olarқа yime ök қатıl ай қadaş

birü tur olarқа yigü içgü aş” (KB 4330)

“taduñ tumlıg erse isigin küçe

isig erse tumlıg **yyü tur içe**” (KB 4628)

“taduñ tumlıg erse isigin küçe

isig erse tumlıg **yyü tur içe**” (KB 4628)

“**ite tur** süze tur bu il işlerin

buñun inçke teggey özün me yarın” (KB 5504)

“ite tur **süze tur** bu il işlerin

buñun inçke teggey özün me yarın” (KB 5504)

2.12.23. Süreklilik-pişmanlık

/+kal-/

“ahir düşüp hasârete bir gün **baka kalır**

ehl-i fenâya her kim ederse fenâ nazar” (ŞGD G64/3)

2.12.24. Süreklilik-şasıırma

/+dur-/

“çün ezelden yünus senün ‘ışkıla esridi cānun

dergāhına her dem anun vālih ü hayrān **kala dur**” (YED 59/6)

2.12.25. Süreklilik-tasarlama

/+tur-/

“at[am] seni öltüreyin **tëyü turur**, munı bileyin tēseñ kēçe yaturda bir kaç alu kirgil.”

(KE 133v19)

2.12.26. Süreklilik-tavsiye

/+dur-/

“kanā ‘at fakrıla uş gele şimdi

bakadur düşmene gör n’ide şimdi” (RN 57)

“çün alçaklık irişdi kibr erine

bakadur bir kişiyi bir görine” (RN 156)

“bir gönülden dostlık eyle durmadın

bağadur dost yüzine göz ırmadın” (GN 3519)

“bakırsarsın görklü yüzler üstine

şöyle kim dostlar **bağadur** dostına” (GN 5215)

“ışık içinde **söyleyüdur** dost dili

bahtulu kim oldısa ‘ışık bülbülü” (GN 6295)

“yir durupdur göke karşı intizār

*gök **dönedur** dün ü gündüz bî-ķarār*” (GN 6330)

“*gözüye beñzer bu ‘ālem şeksüzün*

***gösterüdur** gözlere ma ‘nīyüzün*” (GN 7747)

“*ma ‘ni her dem **görnüdur** ol gözgüden*

gösterüdur nitekim cānı bütün” (GN 7748)

“*ma ‘ni her dem **görnüdur** ol gözgüden*

***gösterüdur** nitekim cānı bütün*” (GN 7748)

“*ol toķuz bu toķuza geldi meşel*

***görnüdur** ĥod eytmesem āĥir meşel*” (GN 7826)

“*bu bahāne gözgüsinden ol yüzi*

***göredur** her dem-be-dem göñli gözi*” (GN 8171)

“*anda mülk ü pādişāhlık bî-ķisāb*

***görnüdur** ol dost didarı bî-ķicāb*” (GN 9438)

“*uşbu söz dutdı gönüllerde maķām*

***söylenüdur** cümle dillerde müdām*” (GN 9615)

“*evliyādan uşbu ni ‘met her zamān*

***irişüdur** bize her dem bî-gümān*” (GN 9708)

“*ādemīde vardur on dürlü nişān*

***işlenüdur** āşikārā vü nihān*” (GN 9843)

“*hem nazargehdür bu göñül hem sarāy*

***iredur** ĥaķ’dan nazar yıl on iki ay*” (GN 10141)

“*geldi bu kez müşterī ĥükmi āña*

*re’y ü tedbīr **öğredüdur** görseñe*” (GN 10202)

“*gör saña her ne yararsa şan āña*

küludurğul dem-be-dem ihsân aña”(GN 10268)

“niçe güç yitdükçe sen dervîşlere

küludur ihsân u bahşîş bunlara”(GN 10355)

/+gel-/

“tañrı ’dan devlet **dutageldi** bular

tā ebed devlet ile kaldı bular” (GN 7603)

/+tur-/

“bilig işke tutğul taqı til köni

taqı **öğrenü tur** usanma bu kün” (KB 3169)

“tili yalğan erdin yırağ **tur teze**

keçür sen me ‘umrün könilik öze

ağız til bezeki köni söz turur

köni sözle sözni tiliñni beze” (AH 153)

“bela kelse şabr it feraħka küdüp

küdüp tur feraħka bela renc yoğup

öçer miħnet oti keçer nevbeti

kalur şabr idisi şevabın yüdüp” (AH 350)

“Hemîşe fikriñ bu bolsa mēni Ĥağ te ‘ālā köre turur, tēp taqı özüñni ma ‘şiyatdın **sağlayu tursañ** taqı köñlüñ Ĥağ te ‘ālā birle bolsa, bu murāķiba bolur, tēp aydı.” (NF 428/1)

/+tut-/

“sanıp sözlegen er sözi söz sağı

öküş yanşagan til unulmaz yağı

sözün boşlağ ıdma **yığa tut** tiliñ

yeter başka bir kün bu til boşlağı” (AH 135)

2.12.27. Süreklilik-tembih

/+tur-/

“... bu yêrdin kirmesünler, **saqlap turuŷ** tedi.” (KE 223r10)

2.12.28. Süreklilik-temenni

/+dur-/

“yünus ‘ışkun **arta dursun** cānun göynep düte dursun

üstād ‘aybun örte dursun oldur üstādlar sultāni” (YED 412/13)

“yünus ‘ışkun arta dursun cānun göynep **düte dursun**

üstād ‘aybun örte dursun oldur üstādlar sultāni” (YED 412/13)

“yünus ‘ışkun arta dursun cānun göynep düte dursun

üstād ‘aybun **örte dursun** oldur üstādlar sultāni” (YED 412/13)

“hışmını kem kılmasın ol çeşm-i şehlâlar bize

arta dursun gussa-i zülf-i semen-sâlar bize” (APD G274/1)

/+tur-/

“ağızın gonça yanlıg açıb ol cān sözlegen ara

şükür tahsin **kılaturğay** tili bolsa tudakınğa” (HHD G47/5)

“**yağa tursu** yağmur yazılsu çiçek

kurımuş yığaçtın salınsu küjek” (KB 118)

“**bakıp turayım** der ruh-i zîbâsına âdem

insâf odur ol hüsrev-i hûbâna bakılmaz” (ŞYD G143/3)

2.12.29. Süreklilik-teşvik

/+dur-/

“âdemî oldur ki anda ‘ışk ola

hağ yolında **köynedura** ‘ışk-ıla” (GN 4907)

/+tur-/

“yana aydı toldı uķ ay oğul

ölümüg unitma **öyü tur oğul**” (KB 1273)

“özünni yañılma ay bilig baķın

tüpünni unitma **öyü tur saķın**” (KB 1462)

“kişilikni koğma ay aşlı kişi

kişilik **ķilu tur** kişike tuşı” (KB 1596)

“yime **aytu tursa** er at ĥallerin

açı hem tokı ya tonın oprakın” (KB 2564)

“sü başçı tüze tursa yortuğ ĥurın

iriglerni yığsa yetürse soñın” (KB 2586)

“cefa ĥılğuçıķa **ķilu tur vefa**

vefa er ĥılır ol isizler cefa” (KB 3432)

“satığçı küğezsü emanetlerin

ķilu tursu uzlar nasihatların” (KB 5589)

“Yā ‘Āyişe, uçtmaĥ ĥapuđını **ķaķa turğıl**, tedi erse, ‘Āyişe razhā aydı.” (NF 265/14)

“Taķı men saña bir du ‘ā ögreteyin, ol du ‘ānı **aytu turğıl**, tedi erse, Yūsuf Peyğāmbar aydı.” (NF 356/17)

2.12.30. Süreklilik-tutma

/+ķal-/

“ya ‘nī biz yūsufğa mundağ öğretü bērdük, ĥarındaşınını bu edā birle **alıp ĥalgıl**, mevlī yarlıķı birle erdi, iđi ta ‘lim ĥılı bērdi.” (KE 97v10)

“ol şerī atiçe meniñ oğrım turur tēp yūsufnı **alıp ĥaldı**.” (KE 97v18)

“ĥarındaşları aydılar: berge urğıl, māl alğıl, **alıp ĥalmağıl**, alıp ĥalur erseñ bizlerniñ birimizni alıp ĥalgıl, ĥarĥ atası bar.” (KE 97v21)

“ĥarındaşları aydılar: berge urğıl, māl alğıl, alıp ĥalmağıl, **alıp ĥalur erseñ** bizlerniñ birimizni alıp ĥalgıl, ĥarĥ atası bar.” (KE 97v21)

“karındaşları aydılar: berge urğul, māl alğul, alıp qalmağul, alıp qalur eŗseñ bizlerniñ birimizni **alıp qalğul**, qarq atası bar.” (KE 98r1)

“teñri saqlasun meniñ sağum kimdin çıqtı eŗse anı qoyup özge kimersenı **alıp qalsam** men zālimlerdin bolur-men.” (KE 98r7)

“birisin böri yedi tēdiler, yana birin oğrılıq qıldı tēp sēn **alıp qalmıŗ-şēn**.” (KE 99r13)

“sağul ol kün anıñ yūkinde çıqtı oğrılıqı ũçün qul tēp **alıp qalduq**, qul ataduk...” (KE 104v8)

2.12.31. Süreklilik-vaat

/+tur-/

“saña men kerekiñ **baqa turğa men**

qamuğ işleriñni seve qalğa men” (KB 541)

2.13. SÜRME

Hareketin bir süre içinde gerçekleşmesinin tasavvur edildiği üst fonksiyonun adıdır:

/+bar-/

“girye **qilabarsam** ‘aceb irmes yüzini körgeli

pervāne-i cānsūznu çün şem ‘-i handān aldadı” (HHD G861/5)

“eger bular hāzıq ve şātır bolsalar hiç birge qarşulmağaylar taqı yırakdın **turabarğaylar** bularğa mundın yahşısı iş yoq turur” (MG 60b/1)

/+bol-/

“yüzüñnüñ mihridin bir zerre satman ger felek cevvi

tola bolsun filūrīfilūrībir quyaş olsun” (NŞ 505/2)

/+çıq-/

“şeyh muqrī şalātı vaqtıda il

mescīd-i cum ‘ānı **salıp çıqadur**

ilni cem ‘ itkeli imes bu şalāt

gūyiyā kim şalāt-ı tefrikadur” (NŞ 700)

/+dur-/
/

“perde içre meni pinhān **yağadur** sen otğa

keregi tek velī bir lahza ‘ayān bolmas sen” (HHD G718/2)

“mini şeydā **kıla durğan** bu köñüldür bu köñül

hār u rüsva kıla durğan bu köñüldür bu köñül” (LD 154/1)

“mini şeydā kıla durğan bu köñüldür bu köñül

hār u rüsva kıla durğan bu köñüldür bu köñül” (LD 154/1)

“oķ bigin kāmetimizni kara kaşlığlar üçün

muttaşıl ya **kıla durğan** bu köñüldür bu köñül” (LD 154/2)

“mini yazğuma siver dip ki meniñ haddım imes

ol temannā **kıla durğan** bu köñüldür bu köñül” (LD 154/3)

“barma dirler işiki sarı dem-ā-dem niteyin

köp **taķāzā kıla durğan** bu köñüldür bu köñül” (LD 154/4)

“tār-ı müyüñ hevesi birle qarangu kiçede

cānnı sevdā **kıla durğan** bu köñüldür bu köñül” (LD 154/5)

“düşmen ü dost arasında min-i gāfilni

bīser ü pā kıla durğan bu köñüldür bu köñül” (LD 154/6)

“özgedin körme ki közüñ yaşını ay lutfī

‘ayn-ı deryā **kıla durğan** bu köñüldür bu köñül” (LD 154/7)

“**Görüturur** كورو طورر her ne kılsavuz günah

Ger kılavuz ol günaha bir kez ah (Yuz. Şeyd. XIII. 1) **Göredura** idim كوره دورايدم
yürüyüceğez

Bu gönüm meğer döleneydi birez (Süh. XIV. 119) § ... Bir it geldi ol sısama ağız değürdü,
avratañ gözü ana şiş oldu, pes kerahiyet gördü kim andan taam eyeleye. Götürdü bazara

ilette ve kablu sısam kilesin kileye sattı ve ben bazarda ol hali **göredururdum** کرا دردم .
(Kel. XIV. 86)

§ Zâhit ev bucağında oturup bu hali **göredururdu** کره دردی . (Kel. XIV. 18) § Söz söylemeğe yaramaz, ol hot bilir ve **göredurur** کوره دورر . (Tez. Lâ. XV. 667-1) § Zeynülesnam okuyup kâğıdın mefhumun bildi, gelip anasına diyiverdi eyitti: Ey ana, sanem talebinde oluram. Anası eyitti: Ey oğul bu söze i' timat etmek olmaz, zahmet çekme ... hatarlı işi ko, yabana gitme, seni **göreturayım** کوره طورایم . Zeyn eyitti ... (Ferec. XV. 137)" (TS)

/+dür-/

"irür ay yüzün alında habeş **kiltüredürgen** kul
meniñ rüşen delîlmdür anıñ yüzindeki dâğı" (LD 315/2)

/+kıl-/

"ança gevher saçtı genc-i rāzdın
kim zamān ceybin **tola kıldı** güher" (LT 3288)

/+kil-/

"hecridin köñli **tola kilmiş** nevāyī rahm itip
ey harābāt ehli bir memlū kadeh ihsān kılñ" (NŞ 355/7)

"ger hecriñ otı cān u cigerge **yağa kildi**
cānımğa ni hoş şerbet-i vaşlıñ **yağa kildi**" (MSD 738)

"ger hecriñ otı cān u cigerge **yağa kildi**
cānımğa ni hoş şerbet-i vaşlıñ **yağa kildi**" (MSD 738)

"hecr otı niçe mecrūh itip bozdı cigerni
vaşlıñ bu şifa merhemini hoş **yağa kildi**" (MSD 739)

"dīvāne bigin tişlep imes yügre yörürde
cān pāre kıılır hālda ilimge **yağa kildi**" (MSD 740)

"deryā bolup allımda közüm yaşı hem İşe

*şayyāş meñizlig meniñ ornum **yaqa kildi***” (MSD 741)

“zülfüñni kaçan saldıñ uşol al yañak üze

*cānımğa meniñ ilse ol otnı **yaqa kildi***” (MSD 742)

“dīvāne didiñ mini vü zülfüm saña zencīr

*‘āşıklargā ma ‘şūkı munuñ tig **yaqa kildi***” (MSD 743)

“dīvāne bu Sekkāķī vü zülfüñ aña zencīr

*hindū çü ‘akes fīl başıǵa çün **kaqa kildi***” (MSD 744)

*“ger hecriñ oti cān u cigerge **yaqa kildi***

*cānımğa ni hoş şerbet-i vaşlıñ **yaqa kildi***” (MSD 738)

“ger hecriñ oti cān u cigerge yaqa kildi

*cānımğa ni hoş şerbet-i vaşlıñ **yaqa kildi***” (MSD 738)

“hecr oti niçe mecrūh itip bozdı cigerni

*vaşlıñ bu şifa merhemini hoş **yaqa kildi***” (MSD 739)

“dīvāne bigin tişlep imes yügre yörürde

*cān pāre kıtur hālda ilimge **yaqa kildi***” (MSD 740)

“deryā bolup allımda közüm yaşı hem İşe

*şayyāş meñizlig meniñ ornum **yaqa kildi***” (MSD 741)

“zülfüñni kaçan saldıñ uşol al yañak üze

*cānımğa meniñ ilse ol otnı **yaqa kildi***” (MSD 742)

“dīvāne didiñ mini vü zülfüm saña zencīr

*‘āşıklargā ma ‘şūkı munuñ tig **yaqa kildi***” (MSD 743)

“dīvāne bu Sekkāķī vü zülfüñ aña zencīr

*hindū çü ‘akes fīl başıǵa çün **kaqa kildi***” (MSD 744)

/+tur-/

“muḥabbeti otida pāre pāre baǵrımnı

köreturur iken özge kitābnı tilemen” (HHD G745/4)

“*il bilmesün dip ortada cāndur bahāneī*

bi’llāh mini tirig tuta turğan hayāludur” (LD 52/4)

“*ten öyide köñlüm andağ kim bozuğda hār-püşt*

bes ki eṣṣāfida peykānıñ turuptur sançılıp” (NŞ 53/3)

/+tur-/

“*göriş ü çoçış yüzüñe yüzün ur*

niçe kan yaşın döke tur tur” (SNB 4663)

/+tut-/

“*tā tola tutsun diben sākī maña yitkeç kadeh*

taşkı devri haṭṭını anıñ nişāne iylere” (BV 432/5)

2.13.1. Sürme-başlama

/+dur-/

“*Ş Gün doğa dururken* دغادرکن *bir ün musallat kıldı kim bulardan bir kişi diri kalmadı.* (Enb. XIV. 311)

Ş *Kaçan ki ayı gördü toğa tururken* طوغه طوررکن . (Bab. XVI. 1, 258) Ş *Sabah gün toğa turur* طوغه طورر *iken çıkıp karye-i Kesi'den gittik.* (Sic. K. XVI. 5, 100)” (TS)

/+tur-/

“*Ş Bâzığa* بازغه [Ar.]: *Doğup çıkaturan* چقه طورن *güneş.* (Bab. XVI. 1, 132)” (TS)

/+var-/

“*şaya varsam dükense olmaz, kalın oğuz bigleri bindi, ala tağa ala leşker ava çıkdı.*” (DDK D37/12)

“*yūnus anlayubar hālün şuna ugrayısar yolun*

benda elün ireriken hayr işlere düşdi gönül” (YED 152/16)

2.13.2. Sürme-durum ihbar

/+bar-/

“taķı kayıtmak tilegende tizçe kayıtğay taķı başın tartğan yirde **turabarğay** bu şıfat-lıg atlar top urmaķlık-ka yarar” (MG 112b/3)

/+gel-/

“niteki bu gönlüm evi ‘ışk elinden **taşa gelür**
niçe yüksek yürürisem ‘ışk başımdan aşa gelür” (YED 73/1)

“niteki bu gönlüm evi ‘ışk elinden taşa gelür
niçe yüksek yürürisem ‘ışk başımdan **aşa gelür**” (YED 73/1)

“niçe ki eydürem rāzum söylemeyem kimseneye
gider bu sabr u karārum dost ögüme **düşe gelür**” (YED 73/2)

“hey niçe sabreleyiser dost yüzini gören kişi
ol hakikat gördüm diyen kendözinden **şaşa gelür**” (YED 73/4)

“anun gibi pādiřāha kimün gözi duş olursa
sultān-ı vakt oldıyısı ‘aklından ol **şaşa gelür**” (YED 73/6)

/+tur-/

“bir kün cebrā ‘il keldi nūh ‘ömri āhir bolmışda aydı: ey nūh peygamberlerdin seniñ
‘ömrüñ uzunraq boldı dünyānı neteg bulduñ? nūh aydı: dünyānı bir eki şapuğluğ sarāy
teg buldum, bir şapuğdın kirdim bir şapuğdın **çıķa turur-men** tedi.” (KE 28r3)

“üç kün tün ‘ibādetde **öre turdı**, yarlıg ķeldi.” (KE 136r12)

2.13.3. Sürme-endişe

/+tur-/

“... atañ ‘alī anañ fāıma ‘ammuñ ca ‘fer-i řayyār ražiya ‘llāhu ‘anhüm řamuğları řaña
küdüp tururlar.” (KE 244v21)

Sürme-engel

/+ko-/

“cihanda böyle bir hâtır-güşâ cây-i lâtıf olmaz
yolundan **alıkor** ibn-i sebîli neyleyim ammâ” (ND Tarih22/20)

2.13.4. Sürme-koşul

/+dur-/

“*Harcedersen arturu dur* آر تورودر *malini*

Tâ ki her dem gin göresin elini (Kel. XIV. 23)” (TS)

2.13.5. Sürme-uyarı

/+çal-/

“*tâlib bolub izder iseñ fânî cihan içre beķā*

ķalğıl revān cāndın taķı ķalma bu ‘alemğa baķa” (HHD K5/1)

2.13.6. Sürme-yakınlık

/+kel-/

“*yaşık örledi yirde ķoptı toğı*

yaķa keldi aşnu toķuz al tuçı” (KB 4893)

“*toğa keldi örlep çıkardı yüzin*

yaruķ ķıldı dūnya ķolın hem özin” (KB 4968)

“*yana turdı ança bu oldurdıya*

sarığ tañ ata keldi öñdürdi ya” (KB 5971)

2.14. TEZLİK

Hareketin kısa sürede veya birden yapıldığını gösteren üst işlevin adıdır:

/+al-/

“*yana saķnu aldı kör ögdülmüşig*

ayur men unıtmuş men eğgü işig” (KB 1577)

“*yana saķnu aldı ayur ivmeyin*

iveklikte yas ol anı ķılmayın” (KB 5648)

/+bêr-/

“*ite bêri[r]-mên”* (CC 58a/8)

/+bir-/

“felek zarfın **tola birdi** kazā ol ay mey-i ‘ışkın

bu meydin bizge veh kim tigmedi bir kaçredin köprek” (NŞ 327/8)

“**kelü birdi** dünya tiriglik barır

tiriglik tüker kör bu dünya kalır” (KB 5694)

“sunup tutmuşımça eçerdim sözüg

kelü birdi ötrü yıparı bura” (KB 6619)

/+dur-/

“Ol uyku arasında yaş döktü çok

Düş içinde su içmeğin assı yok

Beliñleyü durdu بلکلیو دوردی ne budur ne ol

Canı azacuk kaldı vü kaygu bol (Süh. XIV. 188)” (TS)

/+düş-/

“Ş Beynâ بينا [Ar.]: Hikâyet-i hal içündür, evkattan bir vakıtta **oladüştü** اوله دوشدی ve şöyle oldu demek mahallinde zeban-zeddir. (Kdeb. XVIII. 58-2)” (TS)

/+gel-/

“böyle digeç hanum ol nāmerdlerüñ yigirmisi dahı **çıka geldi.**” (DDK D19/13)

“oğlanuñ anası oğlanuñ üstine çapup **çıka geldi.**” (DDK D27/2)

“toz yarıldı; gün kibi şıladı, deñiz kibi yaykandı, meşe kibi kararđı, on altı biñ ip üzengülü kiçe börklü azgun dinlü kızgun dillü kâfir **çıka geldi.**” (DDK D127/12)

“deli dumrul kırk yigit ilen yiyüp içüp oturur-iken nagāhandan ‘azrā’ il **çıka geldi.**” (DDK D157/4)

“yidi nesne **görnügeldi** karşıdan

beni kırtardı bu cümle kaygudan” (GN 5599)

“göresin ansuzın ol **çıka gelür**

üzüp tesbîh imāme yıka gelür” (RN 209)

“göresin ansuzın ol **çika gelür**

üzüp tesbîh imāme **yika gelür**” (RN 209)

“**çika geldi** sabır ana oluk-dem

sanasın buşuya ibrāhım edhem” (RN 277)

“isrāfil sūrın urıcak mahlūkāt **turugelicek**

senün ününden artuk hiç kulagum işitmeye” (YED 3/8)

“tanla **turugelicek** bülbülleyin söylerem

gönülde ma`nî biter dertlü cigerüm vardur” (YED 51/6)

“gice olduğu lahza kız kardaşı

deñizden **çika geldi** bile işi” (SNB 3853)

“feşāhat deñizine talubanın

çika geldi gevherler alubanın” (SNB 4857)

“Yine gönlüm denizi taşa geldi

Künûzi taştı baştan **aşa geldi** آشە كلدی (Tennuri. XV. 74)” (TS)

“kaçan kim nâz ile dil-ber **çika geldi** otağından

sulu şeftâlûlar sundu bize gül ter dudağından” (APD G255/1)

“yine gömgök tere batmış **çika geldi** çemene

nev-bahār irdi diyü virdi haberler sünbül” (BD K24/8)

“hürşîde baksa gözleri halkuñ **çola gelür**

zîrâ görünce hâtura ol meh-liqâ gelür” (BD MusII/8)

/+kel-/

“**туру keldi** terkin kör ögdülmişe

yunup tañ namaz kıldı tattı aşı” (KB 5829)

“**қопа keldi** terkin аңар қıldı yol

bu er kirdi ötrü selam kıldı ol” (KB 5960)

“*kıyudan anşuzın çıka keldi*

tolun ay tek nurlu yüzi toğa keldi” (KY B15v1)

/+kil-/

“*tuman yañlıg tarıldı tün nāgāh*

çıka kildi bulutdın kün meñiz şāh”¹³⁰ (HŞ 3218)

“*hikāyet sözler irken şāh-ı şāvūr*

çıka kildi çadırdın nāgeh ol hūr” (HŞ 4016)

“*kılıp pervāz şīrīn çın humāy tig*

çıkp kildi bulutdın tolun ay tig” (HŞ 4017)

“*bir şālih irniñ ivine (iriñ?) oğrı kirdi izdep nime tapmadı köñli tar bolup çıktı iv iyesi bildi dağı tura kildi bir kilīmi bar üstüne yatur idi*” (GT 50b/2)

/+keļ-/

“*arıg kim on eki yıl zindānda meniñ üçün yatdı ve sırrımni açmadı ve ‘aybımni aytmadı tēyü perdedin çıka keldi ve çadırın başıdın salıp aydı.*” (KE 90v17-18)

/+kōp-/

“*yehūdā bu sözle[r]ni işitip öre koptu ve aydı.*” (KE 104r20)

“*zelīhā tayakın alıp öre kōpup bülend āvāz birle aydı.*” (KE 108v7-8)

“*dāvūd yarıknu tamām işledi erse öre kōpup keydi, sançışğa yarağlık bar mu ? tēdi.*” (KE 136v15)

“*bir yigit öre kōpup aydı.*” (KE 176v6)

“*cebre ‘il birle resül öre koptular...*” (KE 203v2)

“*... resül ‘ahd tileyür enşārīlerdin, öre koptu aytu bér[di].*” (KE 255v2)

/+kōr-/

“*kiçe turup yorır erdim*

¹³⁰ Çıkagel- fiili için ayrıca bk. Uysal, 2012: 348.

kara kızıl böri kördüm

katıg yāni kura kördüm

kaya körüp baku agdı” (Gece kalkmış yürüyordum. Kara ve kızıl kurtlar gördüm. Katı ve güçlü yayı kurmaya koyuldum. Kurt beni görünce tepeyi aştı (BK)) (DLT 442)

/+tur-/

“... resül yanıp keldi meni **öre turur** kördi.” (KE 206r13)

“... her bir kürsîde on miñ ferîşte **öre turup** âyete'l-kürsî okıyurlar...” (KE 218v12)

/+var-/

“§ Nâgâh bir asker üzerine **çıkavardım** چقه واردم . (Rahat. XVI. 42) § İftica' افتجاء [Ar.]: Kimseye ansızın **çıkavarmak** چقه وارمق . (Bab. XVI. 1, 14)” (TS)

“§ Üzletin, halvetin, perhizin, rıyazatın hep şeytanî oldu, **duruvardı** طورو واردی . (Müz. XV. 399) 2. § Musa Aleyhisselâm **toru vardı** طورو واردی Karun üzerine girdi. (Leys. Ar. XV. 189) § Hasan bir yana **duru vardı** دورو واردی , andan gördü kim bir ağır çeri hazır geldi. (Tez. Ba. XVI. 34) § Müvâsebe موائبه [Ar.]: Yorgunluğundan ayağını berk berk basıp sık sık **toru varmaklık** طوری وارمق . (Bab. XVI. 2, 335)” (TS)

/+ver-/

“ol çeşm-i siyāhuñ nıgeh-i pür-ğazabından

*şu gibi eriyip dil-i bîāb **aķıverdi**” (EVD G131/7)*

“*taķılmıyor evvelki gibi VĀŞIF o meh-ves*

*zannım beni ağyār aralıkda **taķıverdi**” (EVD G131/8)*

Tezlik/İstek

2.14.1. Tezlik-beklenmezlik

/+düş-/

“Denerken dağdan bir gün ovayı

Göredüştü گزه دشدی gözü bir âşınayı (Lârendi. XVI. 238)” (TS)

“Gül gibi açıldı rûy-ı âsman

Şebden ağlarken **güledüştü** كله دشدی *cihan* (Şeref. XVI. 267)” (TS)

/+gel-/

“Kara yüzlü Sa ‘lûk ol beynisüz

Dedi sana kurban benim gibi yüz

Ben ol yiğide hergiz ilinmedim

Hem öldürmedim eyle kılınmadım

Uyurken tuş oldu yüzüne gözüm

İgen hûb imiş **göynegeldi** كوينه كلدی *özüm* (Süh. XIV. 156)” (TS)

“düzüp bîkr-i fikrime hoş zülf ü hâl

çıkta geldi bir mâh-ı sâhib-cemâl” (APD K2/71)

/+kel-/

“yüz d̄iv busuğdın **çıkta kelip** semdünnu tuttular süleymânğa keltürdiler.”¹³¹ (KE 140r6)

2.14.2. Tezlik-heyecan

/+kil-/

“bir kiçe ol cemâli kemâl cân bigin ‘az-iz dostum işik açıp kildi sevüngenimden fîl-hâl
tura kilip yeñim tigip şem ‘ söndi” (GT 115b/3)

2.14.3. Tezlik-kolaylık

/+bêr-/

“âsân boldı aña iş, **keli bêrdi** aña iş, yarağ-lığ boldı aña iş” (ME 190-6)

2.14.4. Tezlik-korku

/+kâl-/

“üzä bälînläp **odunup kälti**” (AçB.621/370)

2.14.5. Tezlik-sevinç

/+qop-/

¹³¹ Ayrıca bk. Uysal, 2012: 348.

“... ‘ömerge aydılar, ‘ömer sewünüp **öre kıopup** aydı.” (KE 200r9)

2.14.6. Tezlik-şasıırma

/+kıop-/

“... bularnıñ arasında muħammed bar, tēp kıamuğları **öre kıopup** tañlayur.” (KE 197r18)

2.14.7. Tezlik-talep

/+kıop-/

“ebū deccāne **öre kıoptı**...” (KE 223r12)

2.14.8. Tezlik-tesir

/+kıop-/

“‘ömer butlarğa işaret kııldı, küllī tenim tügleri **öre kıoptı**...” (KE 197v7)

2.15. YAKLAŞMA

Hareketin gerçekleşmediğini fakat gerçekleşmesine az kaldığını ifade eden üst işlevin adıdır:

/+bar-/

“yagı bolup itinü yaratunu umaduk yana içikmiş bunça işig küçüg birtükgerü sakınmatı türk bodun ölüreyin urugsıratayın tir ermiş **yokadu barır ermiş** üze türk teñrisi türk iduk yiri subı ança itmiş” (KT D10)

“kaganlıg bodun ertim kaganım kanı ne kaganka işig küçüg birür men tir ermiş ança tip tabgaç kaganka yagı bolmuş yagı bolup itinü yaratını umaduk yana içikmiş bunça işig küçüg birtük(k)erü sakınmatı türük bodunug ölü[r[eyin urugsır]atayın [tir ermiş **yokadu barır ermiş** üze] türk teñrisi iduk yiri subı ança itmiş erinç” (BK D9)

/+tur-/

“taķı ol **yıkıla turğan** tam içide yetīm oğlanlarınñ malları bar erdi bir azrām atlıg biri zarām atlıg, ata anaları şālih erdi.” (KE 130v20)

/+yaz-/

“şehā bir niçe kün sizge tekessür bolmağay vāķi ‘

cihān berhem **ura yazdı** ulusnıñ kıalmadı cāni” (LD 6/17)

“ol anı **uru yazdı**” (o, neredeyse onu dövecekti) (DLT 376)

“usı entikti **yıķlu yazdı** tōndi

ōzin ‘ayyarlık itti sizdi tidi” (HŞ 3269)

“dil hatası hecrin eleminden **ōle yazdı**

kan yaşların akıttı ki tûfân ola yazdı” (APD G344/1)

“dil hatası hecrin eleminden öle yazdı

kan yaşların akıttı ki **tûfân ola yazdı**” (APD G344/1)

“ben senden irak olduğum işitti rakibin

şol denli sevindi ferahından **ōle yazdı**” (APD G344/3)

“ōykündüğüyçün kâkül-i reyhânına sünbül

bâğ içre sabâ saçını anun **yola yazdı**” (APD G344/4)

“kâf tagı’ndan bir taşı şöyle atdılar bana

ōylelik yire düşdi **bozayazdı** yüzümü” (YED 407/8)

“çeşmümden akan hûn ile sâğar **țola yazdı**

meclisde geçen gice yine **ķan ola yazdı**” (BD G529/1)

“çeşmümden akan hûn ile sâğar **țola yazdı**

meclisde geçen gice yine **ķan ola yazdı**” (BD G529/1)

“pend eylemiş ol sâde-ruħa zâhid-i nâ-dân

‘aşķ ehli hücüm eyledi rîşin **yola yazdı**” (BD G529/2)

“bir pâre yaşum tâzeledi vādî-i derdi

mecnûn gideli lāle-i miħnet **şola yazdı**” (BD G529/3)

“tutuşup sūz-ı ħarâretle elinden feneri

ħavf ile zulmet-i şebde **çıkā yazdı** iki cān” (EVD K16/23)

2.15.1. Yaklaşma-kasıt

/+yaz-/

“attı tahtalarını tuttı adaşınıñ başını, süğreyür anı öziñe, aydı: ey anam oğlı, bütünlükin bu boğun küçsüzlediler méni **öldrü yazdılar** meni, taplatmağıl düşmanlarka méni, kılmağıl méni, kılmağıl méni zālim boğunlar birle.” (RYN 7-150/28a3)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASVİR EK FİİLLERİNİN KULLANIM ORANLARI

3.1. İŞLEV – ŞEKİL KARŞILIKLARI

Türk dilinde bir işlev birden fazla morfemle icra edilebilmekle birlikte bir morfem de birden fazla işlevi icra edebilmektedir. Çalışmamızda da bu durumun örnekleri görülmüştür. Bazı işlevler yalnız bir şekille karşılanmışken kimi işlevler birden fazla şekille söze dökülmüştür. Tarafımızca tespit edilen fonksiyonların hangi morfem(ler) tarafından icra edildiğine dair sıralama şu şekildedir:

Başlama	İhtimal-bağlılık
/+kel-/	/+bil-/
/+koy-/	İhtimal-imbân
/+tur-/	/+bil-/
Başlama-İhbar	İhtimal-istifham
/+tur-/	/+bil-/
Deneme	İhtimal-temenni
/+gör-/	/+bil-/
/+kör-/	İktidar
Gösterme	/+Ø-/
/+bar-/	/+al-/
/+yoru-/	/+bil-/
İhbar	/+u-/
/+bar-/	İktidar-arz-ı hal
/+bir-/	/+Ø-/
/+kel-/	İktidar-arzu
İhbar-Hatırlatma	/+bil-/
/+bar-/	İktidar-çekinme
İhbar-sebep	/+Ø-/
/+bar-/	İktidar-çekinme-korku
İhtimal	/+al-/
/+Ø-/	İktidar-doğruluk
/+al-/	/+al-/
/+bil-/	İktidar-dua

/+bil-/	İktidar-istifham-şefkat
İktidar-endişe	/+al-/
/+bil-/	İktidar-istihza
İktidar-engel	/+bil-/
/+bil-/	İktidar-itaat
İktidar-farkındalık	/+Ø-/
/+Ø-/	/+bil-/
İktidar-genelleme	İktidar-kararlılık
/+Ø-/	/+Ø-/
/+bil-/	/+al-/
İktidar-gurur	/+bil-/
/+al-/	İktidar-kesinlik
İktidar-hüküm	/+Ø-/
/+Ø-/	İktidar-kıyas
/+al-/	/+Ø-/
/+bil-/	/+bar-/
/+bol-/	/+bil-/
İktidar-ikaz	/+kör-/
/+bil-/	İktidar-kıyas-mübalâğa
İktidar-istifham	/+bil-/
/+Ø-/	İktidar-kifayet
/+al-/	/+Ø-/
/+bil-/	İktidar-kolaylık
/+bol-/	/+bil-/
/+u-/	İktidar-korku
İktidar-istifham-acziyet	/+Ø-/
/+Ø-/	İktidar-korunma
/+bil-/	/+Ø-/
İktidar-istifham-kıyas	İktidar-koşul
/+bil-/	/+bil-/
İktidar-istifham-merak	İktidar-merhamet
/+bil-/	/+Ø-/
İktidar-istifham-mübalâğa	/+bil-/
/+bil-/	İktidar-meşguliyet

/+Ø-/	/+u-/
İktidar-muhasebe	İktidar-muvaffakiyet-basiret
/+al-/	/+Ø-/
/+bil-/	/+bil-/
İktidar-mukayese	/+tut-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-beceri
İktidar-muvaffakiyet	/+Ø-/
/+Ø-/	/+al-/
/+al-/	/+bil-/
/+bar-/	/+bir-/
/+bêr-/	/+bol-/
/+bil-/	/+kur-/
/+bol-/	/+têr-/
/+dur-/	/+tut-/
/+iyle-/	/+u-/
/+kal-/	İktidar-muvaffakiyet-beceri-istifham
/+koy-/	/+al-/
/+kôr-/	/+bil-/
/+u-/	İktidar-muvaffakiyet-beceri-koşul
İktidar-muvaffakiyet/hüküm	/+Ø-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-beceri-sonuç
İktidar-muvaffakiyet/istifham	/+Ø-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-ceza
İktidar-muvaffakiyet-acziyet	/+bil-/
/+Ø-/	İktidar-muvaffakiyet-cimrilik
/+al-/	/+Ø-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-çaresizlik
/+u-/	/+Ø-/
İktidar-muvaffakiyet-alışkanlık	İktidar-muvaffakiyet-çekinme
/+Ø-/	/+al-/
İktidar-muvaffakiyet-bağlılık	İktidar-muvaffakiyet-durum ihbar
/+Ø-/	/+bil-/
/+al-/	İktidar-muvaffakiyet-düçar olma
/+bil-/	/+al-/

İktidar-muvaffakiyet-endişe	/+Ø-/
/+al-/	İktidar-muvaffakiyet-irade/zaaf
İktidar-muvaffakiyet-farkındalık	/+al-/
/+Ø-/	İktidar-muvaffakiyet-istifham
/+u-/	/+al-/
İktidar-muvaffakiyet-fırsat	/+bil-/
/+al-/	/+kil-/
İktidar-muvaffakiyet-fitrat	İktidar-muvaffakiyet-itaat
/+Ø-/	/+bil-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-itiraf
İktidar-muvaffakiyet-haber	/+Ø-/
/+bil-/	/+al-/
İktidar-muvaffakiyet-hayıflanma	/+bil-/
/+al-/	İktidar-muvaffakiyet-itiraz
İktidar-muvaffakiyet-hayranlık	/+Ø-/
/+Ø-/	İktidar-muvaffakiyet-kabiliyet
/+bil-/	/+bil-/
İktidar-muvaffakiyet-hayret	İktidar-muvaffakiyet-kabullenme
/+Ø-/	/+bil-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-kapasite
İktidar-muvaffakiyet-hayret/endişe	/+Ø-/
/+Ø-/	/+bil-/
İktidar-muvaffakiyet-hıfz	/+u-/
/+Ø-/	İktidar-muvaffakiyet-kararsızlık
İktidar-muvaffakiyet-idrak	/+Ø-/
/+Ø-/	İktidar-muvaffakiyet-keder
/+bil-/	/+u-/
/+kör-/	İktidar-muvaffakiyet-kesinlik
/+kıl-/	/+Ø-/
İktidar-muvaffakiyet-İhbar	/+bil-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-keşif
İktidar-muvaffakiyet-imtina	/+bar-/
/+bil-/	/+tur-/
İktidar-muvaffakiyet-imtiyaz	İktidar-muvaffakiyet-kıyas

/+Ø-/	/+Ø-/
/+al-/	İktidar-muvaffakiyet-nihayet
/+bil-/	/+bil-/
İktidar-muvaffakiyet-kibir	İktidar-muvaffakiyet-niyet
/+al-/	/+bil-/
İktidar-muvaffakiyet-kontrol dışılık	/+u-/
/+Ø-/	İktidar-muvaffakiyet-ortam
/+al-/	/+Ø-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-öğüt
İktidar-muvaffakiyet-korku	/+Ø-/
/+Ø-/	/+al-/
/+al-/	/+bol-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-ön koşul
İktidar-muvaffakiyet-koşul	/+al-/
/+Ø-/	İktidar-muvaffakiyet-öngörü
/+bil-/	/+u-/
İktidar-muvaffakiyet-küçümseme	İktidar-muvaffakiyet-örnek
/+bil-/	/+Ø-/
İktidar-muvaffakiyet-liyakat	İktidar-muvaffakiyet-övme
/+Ø-/	/+Ø-/
/+bil-/	/+al-/
İktidar-muvaffakiyet-mahcubiyet	/+bil-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-övme-mübalâğa
İktidar-muvaffakiyet-mecburiyet	/+Ø-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-özür
İktidar-muvaffakiyet-men	/+bil-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-pişmanlık
İktidar-muvaffakiyet-meşguliyet	/+bil-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-rehavet
İktidar-muvaffakiyet-metanet	/+bil-/
/+Ø-/	İktidar-muvaffakiyet-sabır
İktidar-muvaffakiyet-meydan okuma	/+Ø-/
/+Ø-/	/+al-/
İktidar-muvaffakiyet-mukavemet	İktidar-muvaffakiyet-sadakat

/+Ø-/	/+bil-/
/+bil-/	/+tüket-/
İktidar-muvaffakiyet-senkronizasyon	İktidar-muvaffakiyet-tesir
/+ürgür-/	/+Ø-/
İktidar-muvaffakiyet-sinama	İktidar-muvaffakiyet-teslimiyet
/+Ø-/	/+bil-/
/+al-/	İktidar-muvaffakiyet-teşvik/müjde
İktidar-muvaffakiyet-şikayet	/+u-/
/+Ø-/	İktidar-muvaffakiyet-tükenme
İktidar-muvaffakiyet-tahammül	/+u-/
/+Ø-/	İktidar-muvaffakiyet-utanma
/+al-/	/+Ø-/
/+bil-/	/+al-/
İktidar-muvaffakiyet-tahammül-hayıflanma	İktidar-muvaffakiyet-uyarı
/+bil-/	/+Ø-/
İktidar-muvaffakiyet-tahmin-üzüntü	/+bil-/
/+u-/	İktidar-muvaffakiyet-ümit
İktidar-muvaffakiyet-talih	/+bil-/
/+Ø-/	İktidar-muvaffakiyet-varsayım
İktidar-muvaffakiyet-tavsiye	/+al-/
/+bil-/	İktidar-muvaffakiyet-yasak
İktidar-muvaffakiyet-tehdit	/+bil-/
/+bil-/	İktidar-mübalğa
İktidar-muvaffakiyet-telaş	/+Ø-/
/+kör-/	/+al-/
İktidar-muvaffakiyet-tembih	İktidar-nezaket
/+Ø-/	/+Ø-/
İktidar-muvaffakiyet-temenni	İktidar-sakınma
/+al-/	/+Ø-/
/+bil-/	İktidar-sınır
İktidar-muvaffakiyet-teminat	/+Ø-/
/+al-/	/+al-/
İktidar-muvaffakiyet-terakki	/+bil-/
	İktidar-sonuç

/+Ø-/	/+Ø-/
/+bil-/	İmkân-istek
İktidar-şaşırma	/+bol-/
/+al-/	İmkân-kıyas
/+bil-/	/+Ø-/
İktidar-tedbir	İmkân-koşul
/+Ø-/	/+Ø-/
İktidar-tercih	İmkân-medh
/+Ø-/	/+Ø-/
/+al-/	İmkân-muvaffakiyet
/+bil-/	/+Ø-/
İktidar-zaruret	/+al-/
/+Ø-/	/+bil-/
İmkân	İmkân-muvaffakiyet-kıyas/paha
/+Ø-/	/+Ø-/
/+bil-/	/+al-/
/+bol-/	İstek
İmkân-adalet	/+ber-/
/+Ø-/	/+bêr-/
İmkân-beceri	/+bir-/
/+bil-/	/+kôr-/
İmkân-ceza	İstek-arz
/+bil-/	/+bêr-/
İmkân-çaresizlik	İstek-arz-ı hal
/+Ø-/	/+bêr-/
İmkân-durum ihbar	İstek-arzu
/+Ø-/	/+bêr-/
İmkân-farkındalık	/+gel-/
/+Ø-/	/+gör-/
İmkân-fitrat	/+kôr-/
/+Ø-/	İstek-azat
İmkân-hayranlık	/+bêr-/
/+Ø-/	İstek-bağış
İmkân-hüküm	/+vir-/

İstek-başlama

/+tur-/

İstek-beklenti

/+bèr-/

/+bir-/

/+gör-/

/+ıd-/

/+vir-/

İstek-buyruk

/+bar-/

/+bèr-/

/+bir-/

/+ko-/

İstek-cebir

/+bèr-/

İstek-çekinme

/+Ø-/

İstek-dua

/+bèr-/

/+bir-/

/+vèr-/

/+vir-/

İstek-dua-ihsan

/+vir-/

İstek-durum

/+kør-/

İstek-eğilim

/+gör-/

İstek-emir

/+bèr-/

/+bir-/

/+kør-/

İstek-emir-kudret/ihsan

/+bèr-/

İstek-farkındalık

/+kør-/

/+tur-/

İstek-gayret

/+gör-/

İstek-gereklilik

/+bir-/

/+tur-/

İstek-hayranlık

/+bèr-/

İstek-hazırlama

/+bèr-/

İstek-hüner

/+bèr-/

İstek-ısrar

/+bèr-/

İstek-idrak

/+kør-/

İstek-ihbar

/+bar-/

/+kør-/

İstek-ihmal

/+bir-/

İstek-ihsan

/+bèr-/

/+bir-/

/+vir-/

İstek-ihsan-bağışlama

/+bèr-/

İstek-ihsan-kolaylık

/+bèr-/

İstek-ihtiyaç

/+bèr-/

İstek-ihtiyar

/+bar-/	/+b�r-/
/+b�r-/	/+bir-/
/+b�r-/	/+d�Ŗ-/
/+bir-/	/+vir-/
/+g�r-/	İstek-iltifat
/+k�o-/	/+b�r-/
/+koy-/	İstek-irade
/+k�r-/	/+g�r-/
/+tur-/	İstek-istifham
/+vir-/	/+b�r-/
İstek-ihtiyar-arz	/+bil-/
/+b�r-/	/+bir-/
İstek-ihtiyar-arz-1 hal	/+vir-/
/+b�r-/	İstek-iŖtiyak
İstek-ihtiyar-baĖıŖlama	/+b�r-/
/+b�r-/	İstek-itaat
/+vir-/	/+b�r-/
İstek-ihtiyar-cehd	İstek-izah
/+bir-/	/+bir-/
İstek-ihtiyar-engel	İstek-izin
/+vir-/	/+b�r-/
İstek-ihtiyar-istifham	İstek-karŖılama
/+b�r-/	/+b�r-/
İstek-ihtiyar-kolaylık	İstek-kıyas
/+b�r-/	/+bir-/
İstek-ihtiyar-samimiyet	İstek-kolaylık
/+b�r-/	/+b�r-/
İstek-ihtiyar-tercih	/+vir-/
/+b�r-/	İstek-kudret
/+bir-/	/+b�r-/
İstek-ihtiyar-tercih-tevcih	/+bir-/
/+b�r-/	İstek-kudret-ihsan
/+Ŗal-/	/+b�r-/
İstek-ihtiyar-tevcih	İstek-kudret-tevcih

/+b�r-/ İstek-merak	/+kıl-/ /+tur-/ /+ver-/ /+v�r-/ /+vir-/ /+yüt-/ İstek-rica-beklenti
/+b�r-/ /+bir-/ /+g�r-/ /+k�r-/ /+ver-/ İstek-muhafaza	/+vir-/ İstek-rica-yalvarma
/+b�r-/ İstek-muhasebe	/+v�r-/ İstek-seçim
/+k�r-/ İstek-nakil	/+ver-/ İstek-sınama
/+tur-/ İstek-nasihat	/+b�r-/ İstek-sınama-istihza
/+k�r-/ İstek-nasihat-farkındalık	/+b�r-/ İstek-sonuç
/+bar-/ İstek-niyet	/+kel-/ İstek-sorumluluk
/+b�r-/ /+k�r-/ İstek-�g�t	/+b�r-/ İstek-sunma
/+bir-/ /+k�r-/ /+tur-/ /+t�ş-/ İstek-pişmanlık	/+b�r-/ İstek-şart
/+vir-/ İstek-riayet	/+b�r-/ İstek-tacil
/+b�r-/ İstek-rica	/+bir-/ İstek-taktik
/+b�r-/ /+bir-/ /+dur-/ /+g�r-/ İstek-rica	/+bir-/ /+k�r-/ İstek-talih
	/+bir-/ İstek-tarif
	/+bir-/ İstek-tavsiye

/+bar-/	/+tur-/
/+bir-/	/+vir-/
/+gör-/	İstek-teşvik/sürekliplik
/+ıd-/	/+dur-/
/+kör-/	İstek-tevcih
/+tur-/	/+ay-/
İstek-tazim	/+bar-/
/+bér-/	/+başla-/
İstek-tehdit	/+bér-/
/+bér-/	/+bér-/
İstek-temenni	/+bir-/
/+bir-/	/+ıd-/
/+kör-/	/+kel-/
/+vir-/	/+kör-/
İstek-tenkit	/+tur-/
/+bir-/	/+ver-/
İstek-tercih	/+vèr-/
/+Ø-/	/+vir-/
/+bar-/	İstek-tevcih-ihtiyar
/+bér-/	/+bér-/
/+bér-/	İstek-tevcih-ihtiyar-istifham
/+bir-/	/+bér-/
/+gör-/	İstek-tevcih-farkındalık
/+tur-/	/+bar-/
İstek-tercih-ihtiyar	/+bir-/
/+bér-/	/+kör-/
İstek-teşvik	/+tur-/
/+bér-/	İstek-tevcih-istifham
/+bir-/	/+bér-/
/+gör-/	İstek-tevcih-önemsememe
/+kıl-/	/+ver-/
/+ko-/	İstek-tevcih-tercih
/+kör-/	/+bér-/
/+tur-/	İstek-tevcih-sınır

/+b�r-/	Süreklilik-başlama
İstek-tevcih-y�nlerdirme	/+dur-/
/+bir-/	/+tur-/
İstek-uyarı	Süreklilik-beklenti
/+bar-/	/+dur-/
/+b�r-/	/+tur-/
/+bir-/	/+tür-/
İstek-vaat	Süreklilik-dua
/+b�r-/	/+dur-/
/+vir-/	/+kel-/
İstek-yardıml	/+t�r-/
/+b�r-/	Süreklilik-dua-ceza
İstek-yönlendirme	/+dur-/
/+bir-/	Süreklilik-dua-ihsan
Kaçınılmazlık	/+dur-/
/+ıd-/	Süreklilik-durum ihbar
Karşılama	/+bar-/
/+al-/	/+dur-/
Koyulma	/+gel-/
/+koy-/	/+gid-/
Süreklilik	/+kal-/
/+bar-/	/+kel-/
/+dur-/	/+tur-/
/+gel-/	/+t�r-/
/+gid-/	Süreklilik-endişe
/+git-/	/+kal-/
/+kal-/	Süreklilik-görevlendirme
/+kal-/	/+tur-/
/+tur-/	Süreklilik-hasret
/+t�r-/	/+tur-/
Süreklilik-bağlılık	Süreklilik-hatırlatma
/+tur-/	/+kal-/
Süreklilik-bağlılık-hayranlık	Süreklilik-hayranlık
/+tur-/	/+dur-/

/+kal-/	/+dur-/
Sürekli-hayret	Sürekli-tasarlama
/+dur-/	/+tur-/
/+kal-/	Sürekli-tavsiye
/+kal-/	/+dur-/
/+tur-/	/+gel-/
Sürekli-ısrar	/+tur-/
/+tur-/	/+tut-/
Sürekli-ihsan	Sürekli-tembih
/+dur-/	/+tur-/
/+tur-/	Sürekli-temenni
Sürekli-istifham	/+dur-/
/+gel-/	/+tur-/
Sürekli-işaret	Sürekli-teşvik
/+dur-/	/+dur-/
/+tur-/	/+tur-/
Sürekli-kıyas	Sürekli-tutma
/+kal-/	/+kal-/
Sürekli-kontrol dışılık	Sürekli-vaat
/+tur-/	/+tur-/
Sürekli-korku	Sürme
/+kal-/	/+bar-/
/+tur-/	/+bol-/
Sürekli-merak	/+çık-/
/+tur-/	/+dur-/
Sürekli-nasihat	/+dür-/
/+tur-/	/+kıl-/
Sürekli-nihayet	/+kil-/
/+kal-/	/+tur-/
Sürekli-öğüt	/+tur-/
/+tur-/	/+tut-/
Sürekli-pişmanlık	Sürme-başlama
/+kal-/	/+dur-/
Sürekli-şaşıрма	/+var-/

Sürme-durum ihbar

/+bar-/

/+gel-/

/+tur-/

Sürme-endişe

/+tur-/

Sürme-engel

/+ko-/

Sürme-koşul

/+dur-/

Sürme-uyarı

/+kal-/

Sürme-yakınlık

/+kel-/

Tezlik

/+al-/

/+bêr-/

/+bir-/

/+dur-/

/+düş-/

/+gel-/

/+kel-/

/+kil-/

/+kôp-/

/+kôr-/

/+tur-/

/+var-/

/+ver-/

Tezlik-beklenmezlik

/+düş-/

/+gel-/

/+kel-/

Tezlik-heyecan

/+kil-/

Tezlik-kolaylık

/+bêr-/

Tezlik-korku

/+kâl-/

Tezlik-sevinç

/+kôp-/

Tezlik-şaşıрма

/+kôp-/

Tezlik-talep

/+kôp-/

Tezlik-tesir

/+kôp-/

Yaklaşma

/+bar-/

/+tur-/

/+yaz-/

Yaklaşma-kasıt

/+yaz-/

3.2. ŞEKİL – İŞLEV KARŞILIKLARI

Çalışmamız sırasında bazı şekillerin bir veya birden fazla işlevde kullanıldığı tespit edilmiştir. Hangi morfemin hangi işlev ya da işlevleri karşıladığına ait sıralama şu şekildedir:

/+al-/

İhtimal
 İktidar
 İktidar-çekinme-korku
 İktidar-doğruluk
 İktidar-gurur
 İktidar-hüküm
 İktidar-istifham
 İktidar-istifham-şefkat
 İktidar-kararlılık
 İktidar-muhasebe
 İktidar-muvaffakiyet
 İktidar-muvaffakiyet-acziyet
 İktidar-muvaffakiyet-bağlılık
 İktidar-muvaffakiyet-beceri
 İktidar-muvaffakiyet-beceri-istifham
 İktidar-muvaffakiyet-çekinme
 İktidar-muvaffakiyet-düçar olma
 İktidar-muvaffakiyet-endişe
 İktidar-muvaffakiyet-fırsat
 İktidar-muvaffakiyet-hayıflanma
 İktidar-muvaffakiyet-irade/zaaf
 İktidar-muvaffakiyet-istifham
 İktidar-muvaffakiyet-itiraf
 İktidar-muvaffakiyet-kıyas
 İktidar-muvaffakiyet-kibir
 İktidar-muvaffakiyet-kontrol dışılık
 İktidar-muvaffakiyet-korku
 İktidar-muvaffakiyet-öğüt

İktidar-muvaffakiyet-ön koşul

İktidar-muvaffakiyet-övme

İktidar-muvaffakiyet-sabır

İktidar-muvaffakiyet-sınama

İktidar-muvaffakiyet-tahammül

İktidar-muvaffakiyet-temenni

İktidar-muvaffakiyet-teminat

İktidar-muvaffakiyet-utanma

İktidar-muvaffakiyet-varsayım

İktidar-mübalğa

İktidar-sınır

İktidar-şaşıрма

İktidar-tercih

İmkân-muvaffakiyet

İmkân-muvaffakiyet-kıyas/paha

Karşılama

Tezlik

/+ay-/

İstek-tevcih

/+bar-/

Gösterme

İhbar

İhbar-hatırlatma

İhbar-sebep

İktidar-kıyas

İktidar-muvaffakiyet

İktidar-muvaffakiyet-keşif

İstek-buyruk

İstek-ihbar

İstek-ihtiyar

İstek-nasihah-farkındalık

İstek-tavsiye

İstek-tercih

İstek-tevcih

İstek-tevcih-farkındalık

İstek-uyarı

Süreklilik

Süreklilik-durum ihbar

Sürme

Sürme-durum ihbar

Yaklaşma

/+başla-/

İstek-tevcih

/+ber-/

İstek

/+bér-/

İstek-dua

İstek-emir

İstek-ihsan

İstek-ihtiyar

İstek-tercih

İstek-teşvik

İstek-tevcih

/+bér-/

İktidar-muvaffakiyet

İstek

İstek-arz

İstek-arz-ı hal

İstek-arzu

İstek-azat

İstek-beklenti

İstek-buyruk

İstek-cebir

İstek-emir-kudret/ihsan

İstek-hayranlık

İstek-hazırlama

İstek-hüner

İstek-ısrar

İstek-ihsan-bağışlama

İstek-ihsan-kolaylık

İstek-ihtiyaç

İstek-ihtiyar-arz

İstek-ihtiyar-arz-ı hal

İstek-ihtiyar-bağışlama

İstek-ihtiyar-istifham

İstek-ihtiyar-kolaylık

İstek-ihtiyar-samimiyet

İstek-ihtiyar-tercih

İstek-ihtiyar-tercih-tevcih

İstek-ihtiyar-tevcih

İstek-iltifat

İstek-istifham

İstek-iştiyak

İstek-itaat

İstek-izin

İstek-karşılama

İstek-kolaylık

İstek-kudret

İstek-kudret-ihsan

İstek-kudret-tevcih

İstek-merak

İstek-muhafaza

İstek-niyet

İstek-riayet

İstek-rica

İstek-sınama

İstek-sınama-istihza

İstek-sorumluluk

İstek-sunma

İstek-şart

İstek-tazim

İstek-tehdit

İstek-tercih
 İstek-tercih-ihtiyar
 İstek-tevcih
 İstek-tevcih-ihtiyar
 İstek-tevcih-ihtiyar-istifham
 İstek-tevcih-istifham
 İstek-tevcih-tercih
 İstek-tevcih-sınır
 İstek-uyarı
 İstek-vaat
 İstek-yardım
 Tezlik
 Tezlik-kolaylık
 /+bil-/
 İhtimal
 İhtimal-bağlılık
 İhtimal-imbân
 İhtimal-istifham
 İhtimal-temenni
 İktidar
 İktidar-arzu
 İktidar-dua
 İktidar-endişe
 İktidar-engel
 İktidar-genelleme
 İktidar-hüküm
 İktidar-ikaz
 İktidar-istifham
 İktidar-istifham-acziyet
 İktidar-istifham-kıyas
 İktidar-istifham-merak
 İktidar-istifham-mübalâğa
 İktidar-istihza
 İktidar-itaat

İktidar-kararlılık
İktidar-kıyas
İktidar-kıyas-mübalâğa
İktidar-kolaylık
İktidar-koşul
İktidar-merhamet
İktidar-muhasebe
İktidar-mukayese
İktidar-muvaffakiyet
İktidar-muvaffakiyet/hüküm
İktidar-muvaffakiyet/istifham
İktidar-muvaffakiyet-acziyet
İktidar-muvaffakiyet-bağlılık
İktidar-muvaffakiyet-basiret
İktidar-muvaffakiyet-beceri
İktidar-muvaffakiyet-beceri-istifham
İktidar-muvaffakiyet-ceza
İktidar-muvaffakiyet-durum ihbar
İktidar-muvaffakiyet-fitrat
İktidar-muvaffakiyet-haber
İktidar-muvaffakiyet-hayranlık
İktidar-muvaffakiyet-hayret
İktidar-muvaffakiyet-idrak
İktidar-muvaffakiyet-İhbar
İktidar-muvaffakiyet-imtina
İktidar-muvaffakiyet-istifham
İktidar-muvaffakiyet-itaat
İktidar-muvaffakiyet-itiraf
İktidar-muvaffakiyet-kabiliyet
İktidar-muvaffakiyet-kabullenme
İktidar-muvaffakiyet-kapasite
İktidar-muvaffakiyet-kesinlik
İktidar-muvaffakiyet-kıyas
İktidar-muvaffakiyet-kontrol dışılık

İktidar-muvaffakiyet-korku
 İktidar-muvaffakiyet-koşul
 İktidar-muvaffakiyet-küçümseme
 İktidar-muvaffakiyet-liyakat
 İktidar-muvaffakiyet-mahcubiyet
 İktidar-muvaffakiyet-mecburiyet
 İktidar-muvaffakiyet-men
 İktidar-muvaffakiyet-meşguliyet
 İktidar-muvaffakiyet-niyet
 İktidar-muvaffakiyet-niyet
 İktidar-muvaffakiyet-övme
 İktidar-muvaffakiyet-özür
 İktidar-muvaffakiyet-pişmanlık
 İktidar-muvaffakiyet-rehavet
 İktidar-muvaffakiyet-sadakât
 İktidar-muvaffakiyet-tahammül
 İktidar-muvaffakiyet-tahammül-hayıflanma
 İktidar-muvaffakiyet-tavsiye
 İktidar-muvaffakiyet-tehdit
 İktidar-muvaffakiyet-temenni
 İktidar-muvaffakiyet-terakki
 İktidar-muvaffakiyet-teslimiyet
 İktidar-muvaffakiyet-uyarı
 İktidar-muvaffakiyet-ümit
 İktidar-muvaffakiyet-yasak
 İktidar-sınır
 İktidar-sonuç
 İktidar-şaşıрма
 İktidar-tercih
 İmkân
 İmkân-beceri
 İmkân-ceza
 İmkân-muvaffakiyet
 İstek-istifham

/+bir-/

İhbar

İktidar-muvaffakiyet-beceri

İstek

İstek-beklenti

İstek-buyruk

İstek-dua

İstek-emir

İstek-gereklilik

İstek-ihmal

İstek-ihsan

İstek-ihtiyar

İstek-ihtiyar-cehd

İstek-ihtiyar-tercih

İstek-ihtiyar-tevcih

İstek-istifham

İstek-izah

İstek-kıyas

İstek-kudret

İstek-merak

İstek-öğüt

İstek-rica

İstek-tacil

İstek-taktik

İstek-talih

İstek-tarif

İstek-tavsiye

İstek-temenni

İstek-tenkit

İstek-tercih

İstek-teşvik

İstek-tevcih

İstek-tevcih-farkındalık

İstek-tevcih-yönlendirme

İstek-uyarı

İstek-yönlendirme

Tezlik

/+bîr-/

İstek-ihtiyar

/+bol-/

İktidar-hüküm

İktidar-istifham

İktidar-muvaffakiyet

İktidar-muvaffakiyet-beceri

İktidar-muvaffakiyet-öğüt

İmkân

İmkân-istek

Sürme

/+çık-/

Sürme

/+dur-/

İktidar-muvaffakiyet

İstek-rica

İstek-teşvik/süreklilik

Süreklilik

Süreklilik-başlama

Süreklilik-beklenti

Süreklilik-dua

Süreklilik-dua-ceza

Süreklilik-dua-ihsan

Süreklilik-durum ihbar

Süreklilik-hayranlık

Süreklilik-hayret

Süreklilik-ihsan

Süreklilik-işaret

Süreklilik-şaşıрма

Süreklilik-tavsiye

Süreklilik-temenni

Sürekliilik-teşvik

Sürme

Sürme-başlama

Sürme-koşul

Tezlik

/+dür-/

Sürme

/+düş-/

İstek-ihtiyar-tevcih

Tezlik

Tezlik-beklenmezlik

/+gel-/

İstek-arzu

Sürekliilik

Sürekliilik-durum ihbar

Sürekliilik-istifham

Sürekliilik-tavsiye

Sürme-durum ihbar

Tezlik

Tezlik-beklenmezlik

/+gid-/

Sürekliilik

Sürekliilik-durum ihbar

/+git-/

Sürekliilik

/+gör-/

Deneme

İstek-arzu

İstek-beklenti

İstek-eğilim

İstek-gayret

İstek-gayret

İstek-irade

İstek-merak

İstek-rica

İstek-tavsiye

İstek-tercih

İstek-teşvik

/+ıd-/

Kaçınılmazlık

/+ıd-/

İstek-beklenti

İstek-tavsiye

İstek-tevcih

/+iyle-/

İktidar-muvaffakiyet

/+kal-/

Sürekli

Sürekli-durum ihbar

Sürekli-hatırlatma

Sürekli-hayret

Sürekli-nihayet

Sürekli-pişmanlık

/+käl-/

Tezlik-korku

/+käl-/

İktidar-muvaffakiyet

Sürekli

Sürekli-endişe

Sürekli-hayranlık

Sürekli-hayret

Sürekli-kıyas

Sürekli-korku

Sürekli-tutma

Sürme-uyarı

/+kel-/

Başlama

İhbar

İstek-sonuç
 İstek-tevcih
 Süreklilik-dua
 Süreklilik-durum ihbar
 Sürme-yakınlık
 Tezlik
 Tezlik-beklenmezlik

/+kıl-/

İktidar-muvaffakiyet-idrak
 İstek-rica
 İstek-teşvik
 Sürme

/+kil-/

İktidar-muvaffakiyet-istifham
 Sürme
 Tezlik
 Tezlik-heyecan

/+ko-/

İstek-teşvik
 Sürme-engel

/+kõ-/

İstek-buyruk
 İstek-ihtiyar

/+kõp-/

Tezlik
 Tezlik-sevinç
 Tezlik-şasıırma
 Tezlik-talep
 Tezlik-tesir

/+kõy-/

Başlama
 İktidar-muvaffakiyet
 İstek-ihtiyar
 Koyulma

/+kör-/

Deneme
 İktidar-kıyas
 İktidar-muvaffakiyet
 İktidar-muvaffakiyet-idrak
 İktidar-muvaffakiyet-telaş
 İstek
 İstek-arzu
 İstek-durum
 İstek-emir
 İstek-farkındalık
 İstek-idrak
 İstek-ihbar
 İstek-ihtiyar
 İstek-merak
 İstek-muhasebe
 İstek-nasihah
 İstek-niyet
 İstek-öğüt
 İstek-taktik
 İstek-tavsiye
 İstek-temenni
 İstek-teşvik
 İstek-tevcih
 İstek-tevcih-farkındalık
 Tezlik

/+kür-/

İktidar-muvaffakiyet-beçeri

/+Ø-/

İhtimal
 İktidar
 İktidar-arz-ı hal
 İktidar-çekinme
 İktidar-farkındalık

İktidar-genelleme
İktidar-hüküm
İktidar-istifham
İktidar-istifham-acziyet
İktidar-itaat
İktidar-kararlılık
İktidar-kesinlik
İktidar-kıyas
İktidar-kifayet
İktidar-korku
İktidar-korunma
İktidar-merhamet
İktidar-meşguliyet
İktidar-muvaffakiyet
İktidar-muvaffakiyet-acziyet
İktidar-muvaffakiyet-alışkanlık
İktidar-muvaffakiyet-bağlılık
İktidar-muvaffakiyet-basiret
İktidar-muvaffakiyet-beceri
İktidar-muvaffakiyet-beceri-koşul
İktidar-muvaffakiyet-beceri-sonuç
İktidar-muvaffakiyet-cimrilik
İktidar-muvaffakiyet-çaresizlik
İktidar-muvaffakiyet-farkındalık
İktidar-muvaffakiyet-fitrat
İktidar-muvaffakiyet-hayranlık
İktidar-muvaffakiyet-hayret
İktidar-muvaffakiyet-hayret/endişe
İktidar-muvaffakiyet-hıfz
İktidar-muvaffakiyet-idrak
İktidar-muvaffakiyet-imtiyaz
İktidar-muvaffakiyet-itiraf
İktidar-muvaffakiyet-itiraz
İktidar-muvaffakiyet-kapasite

İktidar-muvaffakiyet-kararsızlık
İktidar-muvaffakiyet-kesinlik
İktidar-muvaffakiyet-kıyas
İktidar-muvaffakiyet-kontrol dışılık
İktidar-muvaffakiyet-korku
İktidar-muvaffakiyet-koşul
İktidar-muvaffakiyet-liyakat
İktidar-muvaffakiyet-metanet
İktidar-muvaffakiyet-meydan okuma
İktidar-muvaffakiyet-mukavemet
İktidar-muvaffakiyet-ortam
İktidar-muvaffakiyet-öğüt
İktidar-muvaffakiyet-örnek
İktidar-muvaffakiyet-övme
İktidar-muvaffakiyet-övme-mübalâğa
İktidar-muvaffakiyet-sabır
İktidar-muvaffakiyet-sadakât
İktidar-muvaffakiyet-sınama
İktidar-muvaffakiyet-şikâyet
İktidar-muvaffakiyet-tahammül
İktidar-muvaffakiyet-talih
İktidar-muvaffakiyet-tembih
İktidar-muvaffakiyet-tesir
İktidar-muvaffakiyet-utanma
İktidar-muvaffakiyet-uyarı
İktidar-mübalâğa
İktidar-nezaket
İktidar-sakinma
İktidar-sınır
İktidar-sonuç
İktidar-tedbir
İktidar-tercih
İktidar-zaruret
İmkân

İmkân-adalet
 İmkân-çaresizlik
 İmkân-durum ihbar
 İmkân-farkındalık
 İmkân-fitrat
 İmkân-hayranlık
 İmkân-hüküm
 İmkân-kıyas
 İmkân-koşul
 İmkân-medh
 İmkân-muvaffakiyet
 İmkân-muvaffakiyet
 İstek-çekinme
 İstek-tercih

/+sâl-/

İstek-ihtiyar-tercih-tevcih

/+têr-/

İktidar-muvaffakiyet-beceri

/+tur-/

Başlama
 Başlama-İhbar
 İktidar-muvaffakiyet-keşif
 İstek-beklenti
 İstek-farkındalık
 İstek-gereklilik
 İstek-ihtiyar
 İstek-nakil
 İstek-öğüt
 İstek-rica
 İstek-tavsiye
 İstek-tercih
 İstek-teşvik
 İstek-tevcih
 İstek-tevcih-farkındalık

Süreklilik
 Süreklilik-bağlılık
 Süreklilik-bağlılık-hayranlık
 Süreklilik-başlama
 Süreklilik-beklenti
 Süreklilik-durum ihbar
 Süreklilik-görevlendirme
 Süreklilik-hasret
 Süreklilik-hayret
 Süreklilik-ısrar
 Süreklilik-ihsan
 Süreklilik-işaret
 Süreklilik-kontrol dışılık
 Süreklilik-korku
 Süreklilik-merak
 Süreklilik-nasihah
 Süreklilik-öğüt
 Süreklilik-tasarlama
 Süreklilik-tavsiye
 Süreklilik-tembih
 Süreklilik-temenni
 Süreklilik-teşvik
 Süreklilik-vaat
 Sürme
 Sürme-durum ihbar
 Sürme-endişe
 Tezlik
 Yaklaşma

/+tur-/

İstek-teşvik
 Süreklilik
 Süreklilik-beklenti
 Süreklilik-dua
 Süreklilik-durum ihbar

Sürme

/+tut-/

İktidar-muvaffakiyet-basiret

İktidar-muvaffakiyet-beceri

Süreklilik-tavsiye

Sürme

/+tüket-/

İktidar-muvaffakiyet-terakki

/+tüş-/

İstek-öğüt

/+u-/

İktidar

İktidar-istifham

İktidar-muvaffakiyet

İktidar-muvaffakiyet-acziyet

İktidar-muvaffakiyet-bağlılık

İktidar-muvaffakiyet-beceri

İktidar-muvaffakiyet-farkındalık

İktidar-muvaffakiyet-kapasite

İktidar-muvaffakiyet-keder

İktidar-muvaffakiyet-niyet

İktidar-muvaffakiyet-öngörü

İktidar-muvaffakiyet-tahmin-üzüntü

İktidar-muvaffakiyet-teşvik/müjde

İktidar-muvaffakiyet-tükenme

/+ürgür-/

İktidar-muvaffakiyet-senkronizasyon

/+var-/

Sürme-başlama

Tezlik

/+ver-/

İstek-merak

İstek-rica

İstek-seçim

İstek-tevcih

İstek-tevcih-önemsememe

Tezlik

/+vêr-/

İstek-dua

İstek-rica

İstek-rica-yalvarma

İstek-tevcih

/+vir-/

İstek-bağış

İstek-beklenti

İstek-dua

İstek-dua-ihsan

İstek-ihsan

İstek-ihtiyar

İstek-ihtiyar-bağışlama

İstek-ihtiyar-engel

İstek-ihtiyar-tevcih

İstek-istifham

İstek-kolaylık

İstek-pişmanlık

İstek-rica

İstek-rica-beklenti

İstek-temenni

İstek-teşvik

İstek-tevcih

İstek-vaat

/+yaz-/

Yaklaşma

Yaklaşma-kasıt

/+yêt-/

İstek-rica

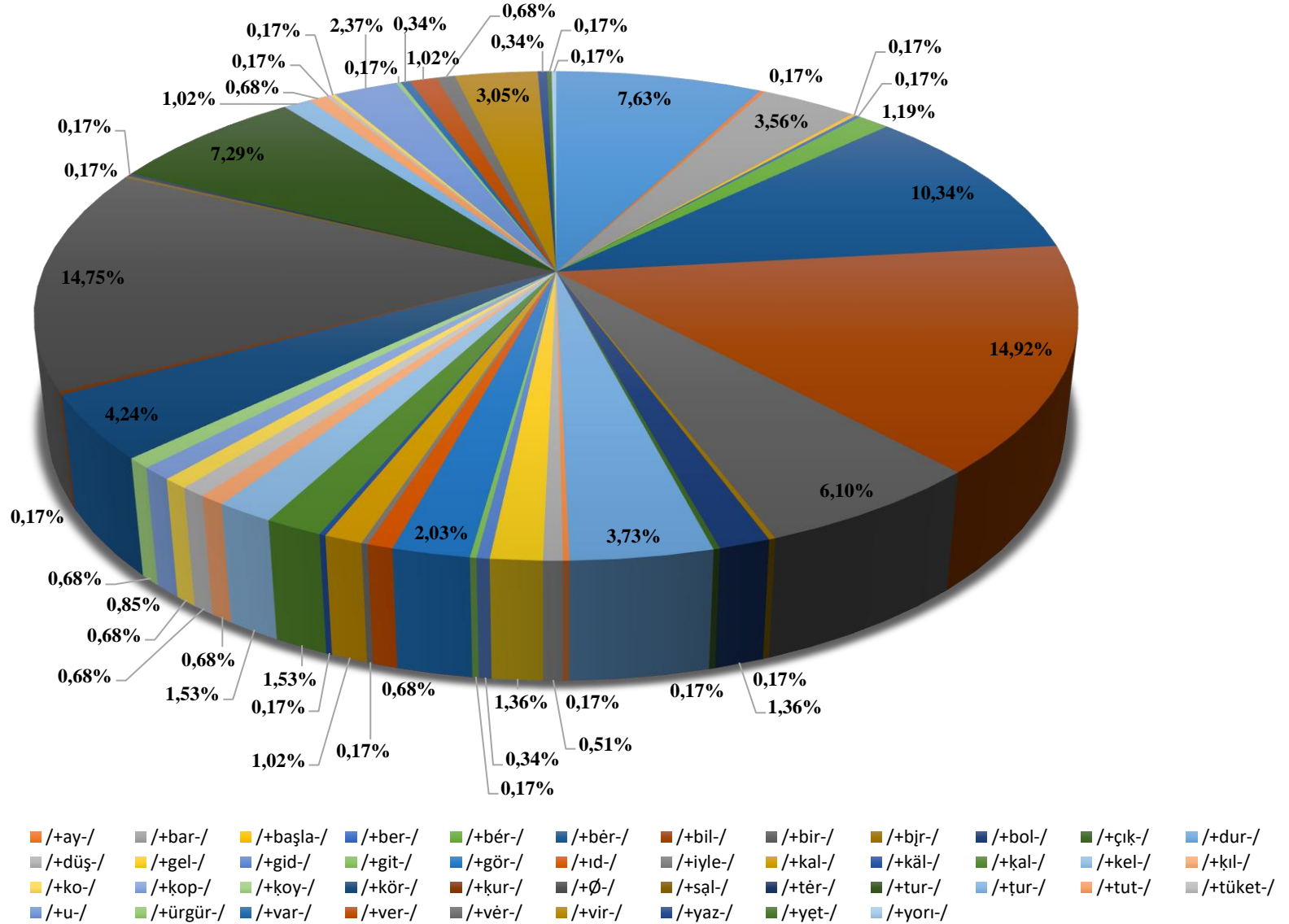
/+yori-/

Gösterme

3.3. ŞEKİLLERİN KULLANIM ORANLARI

Tasvir ek fiili olarak kullanılan morfeplerin karşıladıkları işlev sayıları ile bu sayıların toplam işlev sayısındaki yüzdeler dilimleri şu şekildedir:

/+BER-/	134	%22,72	/+kıl-/	4	%0,68
/+bil-/	88	%14,92	/+tut-/	4	%0,68
/+Ø-/	87	%14,75	/+Düş-/	4	%0,68
/+DÜr-/	72	%12,21	/+giD-/	2	%0,51
/+al-/	45	%7,63	/+yaz-/	2	%0,34
/+Gör-/	37	%6,27	/+ay-/	1	%0,17
/+Bar-/	23	%3,90	/+başla-/	1	%0,17
/+Gel-/	3	%3,74	/+çık-/	1	%0,17
/+kal-/	15	%2,55	/+iyle-/	1	%0,17
/+u-/	14	%2,37	/+kur-/	1	%0,17
/+bol-/	8	%1,36	/+şal-/	1	%0,17
/+ko(y)-/	8	%1,36	/+têr-/	1	%0,17
/+küp-/	5	%0,85	/+tüket-/	1	%0,17
/+ıd-/	4	%0,68	/+yêt-/	1	%0,17
/+ürgür-/	1	%0,17	/+yörü-/	1	%0,17
Toplam				590	

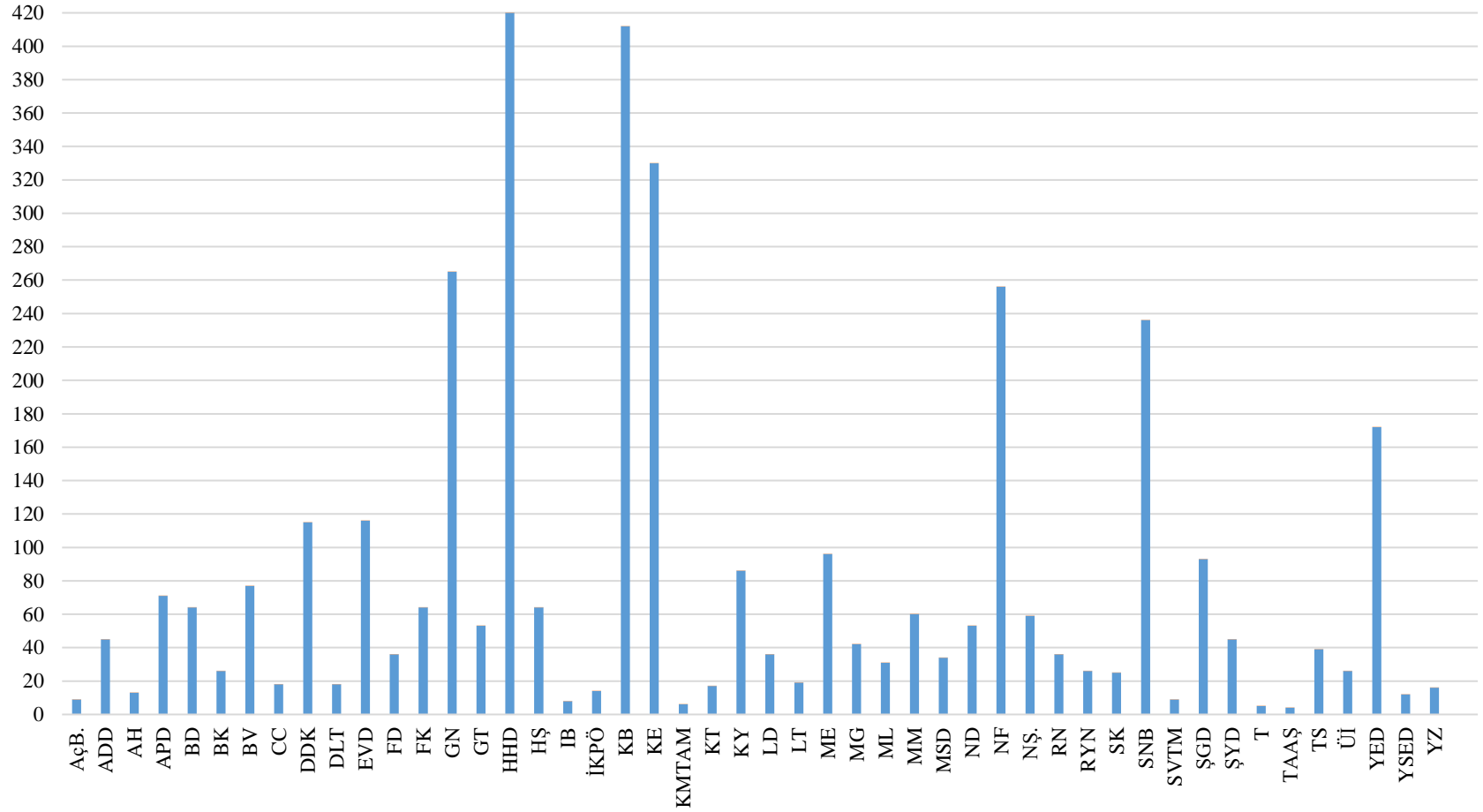

3.4. TESPİT EDİLEN ÖRNEKLERİN ORANLARI

Taranan 48 eserden toplam 3777 örnek metin alınmıştır. Eserlerden tespit edilen örneklerin dağılımı şu şekildedir:

AçB.	9	0,24%	LD	36	0,95%
ADD	45	1,19%	LT	19	0,50%
AH	13	0,34%	ME	96	2,54%
APD	71	1,88%	MG	42	1,11%
BD	64	1,69%	ML	31	0,82%
BK	26	0,69%	MM	60	1,59%
BV	77	2,04%	MSD	34	0,90%
CC	18	0,48%	ND	53	1,40%
DDK	115	3,04%	NF	256	6,78%
DLT	18	0,48%	NŞ.	59	1,56%
EVD	116	3,07%	RN	36	0,95%
FD	36	0,95%	RYN	26	0,69%
FK	64	1,69%	SK	25	0,66%
GN	265	7,02%	SNB	236	6,25%
GT	53	1,40%	SVTM	9	0,24%
HHD	420	11,12%	ŞGD	93	2,46%
HŞ	64	1,69%	ŞYD	45	1,19%
IB	8	0,21%	T	5	0,13%
İKPÖ	14	0,37%	TAAŞ	4	0,11%
KB	412	10,91%	TS	39	1,03%
KE	330	8,74%	Üİ	26	0,69%
KMTAM	6	0,16%	YED	172	4,55%
KT	17	0,45%	YSED	12	0,32%
KY	86	2,28%	YZ	16	0,42%

Tespit Edilen Örneklerin Eserlere Göre Dağılımı

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞMADA GEÇEN TERİMLER SÖZLÜĞÜ

- alt işlev** : Bir üst işlevde ortaklık gösteren eklerin ekleşme dizisindeki görev farklılıklarından her biri.
- anlam** : İsim veya fiilin aktardığı, cümleden bağımsız olarak da algılanabilen içerik.
- asıl unsur** : Kelime-kelime ilişkisinde kendisinden önce gelen kelimenin varlığına bağlı olmayan, nitelenen/belirtilen, tamlanan kelime; kelime-ek ilişkisinde ekleşmenin başında bulunan bağımsız unsur, kelime; cümlede diğer tüm unsurların kendisine tâbi olduğu öge, yüklem.
- bitimli zaman** : Cümlenin asıl unsuru olan fiil çekiminin cümlenin diğer unsurlarına göre içerdiği dilbilgisi zamanı.
- bitimlilik** : Söz dizimindeki asıl unsurun zaman bakımından bitmişliği.
- bitimsiz zaman** : Fiilimsi ve diğer yardımcı unsurların zaman bakımından asıl unsura karşı bitmemişliği.
- bitimsizlik** : Söz dizimindeki yardımcı unsurların zaman bakımından asıl unsura karşı bitmemişliği.
- bitmemiş fiil** : Kimi çalışmalarda fiilimsileri ifade eden terim.
- cevher ek fiili** : İsim kategorisindeki bir unsuru anlamını değiştirmeden fiil kategorisine aktaran morfem.
- cümle** : Bir fikrin bir fiille, zamana ve şahsa bağlı olarak ifade edilmesi.
- çekim eki** : Fiili çekimleyen, cümle kuran ekler; kavramlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen ekler.
- çekimli fiil** : Yüklem.
- çekimsiz fiil** : Fiilimsi ve diğer yardımcı unsurların zaman ve şahıs bakımından asıl unsura karşı bitmemişliği.

- damga** : Ekleşme düzeninde telaffuz edilmeyen ancak görevi bulunan unsur gösteren şekil, (*bk.* sıfır biçim birimi).
- ek fiil** : İsim kategorisindeki anlam ögesini fiil kategorisine taşıyan biçim.
- ek** : Görevli öge, görev unsuru.
- ekleşme** : Kelime ve eklerin bir araya gelme durumudur.
- fiil** : Hareket, oluş, iş, durum içerikli kelime türü.
- fiilimsi** : Fiillerin anlamını muhafaza ederek onları şekilce isim olarak telaffuz ettiren üst fonksiyon. Fiilimsinin isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olmak üzere üç alt fonksiyonu bulunmaktadır.
- fonksiyon** : Görev, işlev.
- isim** : Varlık anlamıyla içeriklendirilmiş ve eksiltisiz şekilli kelime türü.
- isim-fiil** : Kullanılış müddeti boyunca fiilleri şekilce isim sınıfına aktarıp onların cümlede özne, nesne gibi yardımcı unsur veya tamlamada tamlama unsurlarından biri olarak kullanılmasını sağlayan fiilimsi kategorisi, mastar, infinitive.
- karşıtlık** : Unsurların birbirlerini karşılıklı yapılandıran ilişkinin adı.
- morfem** : Görevi veya anlamı olan dil unsuru.
- morfofonemik** : Ekleşme dizisinde fonksiyonların ses değerlerinin hangi fonksiyonu karşıladığının ayrımı.
- morfofonetik** : Ekleşme dizisinde fonksiyonları karşılayan ses değerleri ve seslerin diziliş ilişkisi.
- sıfat-fiil** : Kullanılış müddeti boyunca fiilleri şekilce isim sınıfına aktarıp onların tamlamada veya yüklemde bir isme karşı niteleme/belirtme görevini üstlenen fiilimsi kategorisi; ortaç, partisip.
- sıfır biçimbirimi** : Ekleşme düzeninde telaffuz edilmeyen ancak görevi bulunan unsur gösteren şekil, (*bk.* damga).

- tasvir ek fiili** : Anlamalı öge konumundaki fiilin zarf-fiil ekiyle isim sınıfına sokulmuş şeklini, tasvir işleviyle yeniden fiil kategorisine aktaran görevli biçim birimi; ek fiilin bir türü.
- üst fonksiyon** : Birbirinin yerini alabilen fonksiyonların birleştikleri fonksiyon.
- yandaş karşıtlık** : Eklendikleri kelimeye ait işlevleri karşılama sırasına göre eklenen eklerin üst işlevlerinin yan yana sıralanması, dizim ilişkisi.
- yapı** : Bir dil unsurunu meydana getiren niteliklerin toplamı.
- yapım eki** : Kelimenin kök anlamını değiştirip yeni anlamda kelime meydana getiren ek.
- yardımcı unsur** : Tamlamada tamlanandan önceki unsur, tamlayan; ekleşmede ekleşmenin başında bulunan asıl unsura bağımlı öge, ek; cümlede yükleme tâbi olan diğer unsurlar.
- yerdaş karşıtlık** : Eklerin art zamanlı olarak türlerini belirleyen karşıtlık türü; dizi (sıra) ilişkisi.
- yüklem** : Zaman ve şahsa bağlanmış hüküm, cümlede asıl unsur.
- zarf-fiil** : Kullanılış müddeti boyunca fiilleri şekilce isim sınıfına aktarıp onları zarflaştırıran fiilimsi kategorisi, ulaç, gerundium.

SONUÇ

Eski Türkçeden 9, Karahanlı Türkçesinden 5, Harezmi Türkçesinden 5, Kıpçak Türkçesinden 4, Çağatay Türkçesinden 10, Eski Anadolu Türkçesinden 11, Osmanlı Türkçesinden 7 olmak üzere toplam 51 eserdeki tasvir ek fiillerinin incelendiği bu çalışma sonucu aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

1. Tasvir ek fiilinin Türk dilinin ekleşme düzenindeki işlevi, ekleşmenin başında bulunan asıl unsurun anlamını değiştirmeyerek onu tasvir etmek, fiilin anlamını isim kategorisinden fiil şekline aktarmaktır. Türk dilinde isim kategorisindeki fiilin anlamını yine fiil olarak tasarruf ettiren diğer ek türü de cevher ek fiilidir.

2. Görev ile anlam kategorileri arasında ayrım yapan Türk dilinde anlam unsuru daima kelime; görev unsuru ise ektir. Kelimelerin görevlendirilmesi ise bir anlamın başka bir anlama karşı görevlendirilmesi şeklinde olur. Böyle olunca da kelime, yine anlam içeriğiyle var olmaya devam eder. Sadece eklendiğinde var olan *ek* ile fiil çekimi olmadan da algılanabilen bir içeriğe sahip *kelime* arasındaki kategorik ayrım; eklere anlam atfedilemeyeceğini, kelimelerin ise anlamsızlık ile nitelenemeyeceğini gösterir.

3. Büyük Türkçe Sözlük'te ve Kubbealtı Lugatı'nda *betimleme*, *yazıyla anlatma*, *bir şeyi resim gibi göz önüne gelecek şekilde ayrıntılarıyla anlatma*, *resim*, *gölge oyunundaki renkli figür*, *suret* anlamları ile yer alan *tasvir*, Türk dilinin ekleşme düzenindeki bir görevin adıdır. Tasvir ek fiili de bu görevdeki morfemin adıdır. Görevlendirme, diğerlerinde olduğu gibi burada da eş zamanlı olarak yapılmaktadır. Bu sebeple ekleşme düzenindeki ekler gibi tasvir ek fiiline de anlam atfedilmemesi gerekir.

4. Anlam unsuru olan bir morfemin görev unsuru haline gelmesi Türk dilinde görülen bir olaydır. Tasvir ek fiili olarak kullanılan morfemler de anlam kategorisinden görev kategorisine geçen şekillerdir. Müstakil bir fiil halindeyken taşıdıkları anlamlar ile görevli morfem sınıfına geçtikten sonra icra ettikleri işlevler arasında kurulabilecek ilgiler, bu morfemlerin anlam unsuru iken geçirdikleri semantik süreçlerle alakalıdır.

5. Tasvir ek fiili, mevcut gramer çalışmalarının çok büyük bölümünde bir kelime çeşidi olarak değerlendirilmiştir. Eserlerde *yardımcı fiil* adıyla anılan bu unsurun ekleşmedeki görevinin de *fülleştirme* ya da *tasvir anlamlı kelimeler oluşturmak* yolundaki görüşlerin anlam ile şekil, işlev ile şekil ve anlam ile işlev arasındaki karşılıklı ilişkilerin takip edilmemesiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

6. Tasvir ek fiili olarak kullanılan morfeplerde üst şekil-alt şekil ilişkisi bulunmamaktadır. Bu durum Türk dilindeki tüm fiillerin tasvir ek fiili olarak kullanılabilme potansiyelinin var olduğunu göstermektedir. Buna rağmen sınırlı sayıdaki fiil şekillerinden faydalanılmış olması, onların telaffuzlarındaki kolaylık ile açıklanabilir. Ek fiillerin diğer türünde yani cevher ek fiilinde görülen başka şekiller fonksiyon farkı meydana getirmezken tasvir ek fiilindeki başka şekiller işlev zenginliği sağlamaktadır.

7. Çalışmamızda bir işlevin birden fazla şekille karşılandığının yanı sıra bir şeklin de birden fazla işlevin icrasında görev aldığı tespit edilmiştir. Şimdiye kadar başka ekler için de tespit edilen bu sonuç, şekle bağlı olarak yapılan ek sınıflamalarının yanlış olduğu konusunda yeni bir örneği temsil etmektedir.

8. Ekleşme dizisinde tasvir ek fiilinden önce yer alan zarf-fiil ekinin genellikle bir ünlüden ibaret olduğu tespit edilmiştir. Bu, ekleşme gereği, telaffuz aralığı süresinin bir kelimenin iki hecesi arasında bulunan süreye indirgenmesini sağlamaktadır.

dal-ø-ıp git-ø-

dal-ø-a+dur-ø-

Yukarıdaki örneklerde ünsüzle biten zarf-fiil eki iki kelime arasındaki telaffuz aralığı süresini muhafaza ederken; tek ünlüden ibaret olan zarf-fiil eki, bu süreyi öncekine göre yarı yarıya azaltmıştır.

9. Tasvir ek fiili diyalektlere ve çevre şartlarına göre Türk dilinde farklı şekillerle görülmektedir. Fakat şekillerdeki farklılık aynı zamanda alt işlev farklarını oluşturmaktadır. Üst işlevleri aynı olan başka şekillerin oluşturduğu alt işlev farkı, bu şekiller arasındaki farkın morfofonetik ve morfofonemik olduğunu göstermektedir. Yani tasvir ek fiili olarak kullanılan şekiller arasında fonemik fark da bulunmaktadır.

10. Çalışmaya esas teşkil eden metinlerden elde edilen örneklerde tasvir ek fiilinin toplam 321 işlevde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu işlevler, kapsayıcılık özelliklerine göre, 15 üst; 306 de alt işleve ayrılmıştır.

Üst fonksiyonlar: *Başlama, deneme, gösterme, ihbar, ihtimal, iktidar, imkân, istek, kaçınılmazlık, karşılama, koyulma, süreklilik, sürme, tezlik ve yaklaşma.*

Alt fonksiyonlar: *Acziyet, adalet, alışkanlık, arz, arz-ı hal, arzu, azat, bağış, bağışlama, bağlılık, basiret, başlama, beceri, beklenmezlik, beklenti, buyruk, cebir, cehd,*

ceza, cimrilik, çaresizlik, çekinme, doğruluk, dua, durum, durum ihbar, düçar olma, eğilim, emir, endişe, engel, farkındalık, fırsat, fitrat, gayret, genelleme, gereklilik, görevlendirme, gurur, haber, hasret, hatırlatma, hayıflanma, hayranlık, hayranlık, hayret, hayret/endişe, hazırlama, heyecan, hıfz, hüküm, hüner, ısrar, idrak, ihbar, ihmal, ihsan, ihtiyaç, ihtiyar, ikaz, iltifat, imkân, imtina, imtiyaz, irade, irade/zaaf, istek, istifham, istihza, işaret, iştiyak, itaat, itiraf, itiraz, izah, izin, kabiliyet, kabullenme, kapasite, kararlılık, kararsızlık, karşılama, kasıt, keder, kesinlik, keşif, kıyas, kıyas/paha, kibir, kifayet, kolaylık, kontrol dışılık, korku, korunma, koşul, kudret, küçümseme, liyakat, mahcubiyet, mecburiyet, medh, men, merak, merhamet, meşguliyet, metanet, meydan okuma, muhafaza, muhasebe, mukavemet, mukayese, muvaffakiyet, mübalağa, nakil, nasihat, nezaket, nihayet, niyet, ortam, öğüt, ön koşul, önemsememe, öngörü, örnek, övme, özür, pişmanlık, rehavet, riayet, rica, sabır, sadakat, sakınma, samimiyet, sebep, seçim, senkronizasyon, sevinç, sınama, sınır, sonuç, sorumluluk, sunma, şart, şaşırma, şikayet, tacil, tahammül, tahmin, taktik, talep, talih, tarif, tasarlama, tavsiye, tazim, tedbir, tehdit, telaş, tembih, temenni, teminat, tenkit, terakki, tercih, tesir, teslimiyet, teşvik, teşvik/müjde, teşvik/süreklilik, tevcih, tutma, tükenme, utanma, uyarı, ümit, üzüntü, vaat, varsayım, yakınlık, yalvarma, yardım, yasak, yönlendirme ve zaruret.

İşlevler; birinci, ikinci ve üçüncü dereceden alt işlevleri içermektedir. Tespit edilen 15 üst işlevin birinci dereceden 174, ikinci dereceden 125, üçüncü dereceden 7 alt işlevi belirlenmiştir.

1. Üst İşlev:	15
1.1. Alt İşlev:	174
1.1.1. Alt İşlev:	125
1.1.1.1. Alt İşlev:	7
Toplam:	306

Ancak kimi fonksiyonlar farklı üst veya alt fonksiyonlarda ortak olduğu için alt fonksiyonları ifade eden başlık sayısı 185'tir. En fazla alt işleve sahip üst işlev *iktidar* işlevidir. Bu işlevin birinci dereceden 36, ikinci dereceden 86 ve üçüncü dereceden 5 alt işlevi bulunmaktadır.

11. Tespit edilen işlevler **51** şekilde icra edilmiştir: (/+al-/ , /+ay-/ , /+bar-/ , /+başla-/ , /+ber-/ , /+bér-/ , /+bër-/ , /+bil-/ , /+bir-/ , /+bîr-/ , /+bol-/ , /+çık-/ , /+dur-/ , /+dür-/ , /+düş-/ , /+gel-/ , /+gid-/ , /+git-/ , /+gör-/ , /+ıd-/ , /+ıđ-/ , /+iyle-/ , /+kal-/ , /+kâl-/ , /+kal-/ , /+kel-/ , /+kıl-/ , /+kil-/ , /+ko-/ , /+ko-/ , /+kop-/ , /+koy-/ , /+kör-/ , /+kur-/ , /+Ø-/ , /+şal-/ , /+tér-/ , /+tur-/ , /+tur-/ , /+tut-/ , /+tüket-/ , /+tüş-/ , /+u-/ , /+ürgür-/ , /+var-/ , /+ver-/ , /+vër-/ , /+vir-/ , /+yaz-/ , /+yet-/ , /+yori-/).

Farklı dönem, diyalekt ve coğrafyalara göre biçimlenen bu şekiller bir bütün olarak ele alındığında **30** şeklin olduğu görülmektedir: (/+al-/ , /+ay-/ , /+Bar-/ , /+başla-/ , /+BEr-/ , /+bil-/ , /+bol-/ , /+çık-/ , /+DUr-/ , /+Düş-/ , /+GEL-/ , /+giD-/ , /+Gör-/ , /+ıd-/ , /+iyle-/ , /+kal-/ , /+kıl-/ , /+ko(y)-/ , /+kop-/ , /+kur-/ , /+Ø-/ , /+şal-/ , /+tér-/ , /+tut-/ , /+tüket-/ , /+u-/ , /+ürgür-/ , /+yaz-/ , /+yet-/ , /+yori-/).

12. Türkçenin yapısını oluşturan niteliklerinden biri de bireşimsel¹³² olmasıdır. Türkçenin bu özelliği, aslında, onun anlam ve görev unsurlarının sistemli olarak işleyen düzenini karşılamaktadır. Bireşimsel dillerde, çözümlemeye dayalı olarak her fikir için müstakil kelime ve yardımcı kelimelerin kullanıldığı, hâl kategorisinin son derece sınırlı olduğu analitik dillerin aksine kelime türleri arasındaki geçişler, kelime ve ekler ile onların işlevlerinin ayrı ayrı işaretlenmesi söz konusudur. Buna rağmen bireşimsel dillerde çözümlemeli dillere has özellikler görülebilir. Aynı şey çözümlemeli diller için de geçerlidir. Türkçenin bu durumu tasvir ek fiillerinin niçin var olduğu konusunda fikir vermektedir:

- a. *Tez gel.*
- b. *Geliver.*
- c. *Baklava açmasını biliyor.*
- d. *Baklava açabiliyor.*

Yukarıdaki a ile b; c ile d cümleleri aynı meramı yoruma dönüştürmede nöbetleşe kullanılabilir. Ancak bu ikili gruplar arasında telaffuz süresi ve harcanan çaba bakımından önemli farklar bulunmaktadır. Mesela a cümlesindeki iki kelime için ayrı telaffuz süreleri ve bu süreler arasında da telaffuz aralığı süresi bulunmaktayken b cümlesinde bu süre bir kelime ölçüsünde olmaktadır. a cümlesinde 2; b cümlesinde 3 hece

¹³² Bireşimsel/sentetik/sistemli kavramları için ayrıca bk. Börekçi, 2009: 12-13.

olmasına rağmen a cümlesindeki 2 hece aynı zamanda iki ayrı kelime; b cümlesinde ise bütün heceler bir kelimenin bünyesindedir. Süre bakımından a cümlesinde 4 birim süre harcanırken b cümlesinde bu süre 3 birimdir. Aynı mukayese c ve d cümleleri için yapıldığında ise c cümlesinde 14 birim sürenin; d cümlesinde ise 10 birim sürenin geçtiği görülmektedir. Bu telaffuz kolaylığı, Türkçede, müstakil halde bulunan fiillerin şeklinden faydalanılarak anlamlara nüanslar katmayı pratik bir hale getirmektedir.

KAYNAKLAR

- Adalı, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler* (2. bs.). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Ağca, F. (2013). “Türk Budist Çevresi Metinlerinde Bir Gramerleşme Örneği Olarak arıtı Sözcüğü”. *Türkbilig, Dursun Yıldırım Armağanı*, 63-74.
- Ağca, F. (2015). “Eski Türkçede Varlık ve Yokluk İşaretleyicilerinin (ba:r, yo:k) Gramerleşme Süreçleri”. *Dil Araştırmaları*, 16, Bahar, 83-101.
- Akar, A. (2009). “Bodrum Ağızlarında Şimdiki Zamanda Süreklilik Bildiren Bir Tasvir Fiili: {-I gat-}”, *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri* (27-32). Ankara: TDK Yayınları.
- Akbaba, Dilek E. (2008). “Kazak Türkçesinde Şıq- Yardımcı Fiilinin Birleşik Fiillerde Kullanılışı”, *Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* (424-431). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akbaba, Dilek E. (2011). *Kazak ve Nogay Türkçesi Tasvir Fiilleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Akbaba Dilek E. (2015). “Standart Türkiye Türkçesinde Tasvir Fiillerinin Zaman Çizgisindeki Yeri”, *7. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri I. Cilt* (908-914). Elazığ.
- Akkuş, M. (1993). *Nef’î Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Arat, R. R. (2006). *Atebetü'l-Hakayık* (3. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (2006). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi,.
- Argunşah, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Argunşah, M., Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Argunşah, M., Yüksekaya, Gülden S. (2013). *Karahanlıca Harezmece Kıpçakça Dersleri* (3. bs.). İstanbul: Kesit Yayınları.

- Argunşah, M., Yüksekaya, Gülden S., Tabaklar, Ö. (2011). *Karahanlıca Harezme Kıpçakça Dersleri* (2. bs.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıtaşü'l-Enbiyâ I-II*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (1998). *Nehcü'l-Ferâdis III*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi: Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (2014). *Çağatay Türkçesinin İlk Devresi Harezme-Altın Ordu Türkçesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Atabay, N., Özel, S., Çam, A. (2003). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi* (2. bs.). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Atabay, N., Özel, S., Kutluk, İ. (2003). *Sözcük Türleri*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Atalay, B. (2006). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi* (5.bs.). Ankara: TDK Yay.
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap*, Ankara: TDK Yayınları. 2012.
- Aydemir, İ. A. (2015). "Güney Sibiryâ Türkçesinde Zarf-Fiilli Yapıların Gramerleşmesi Hakkında". *Türkbilig*, 29, 89-100.
- Aydeniz, S. (1995). *Türkiye Türkçesinde Tasvirî (Descriptive) Fiiller ve Fonksiyonları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bacanlı, E. (2014). *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Fiiller*. Ankara: TDK Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri* (8. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Başdaş, C. (2006). "Türkçede Üçüncü Grup (Ara Ekler)". *I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayında Sunulan Bildiri*, 26-27 Eylül 2006, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Bilgegil, K. (2009). *Türkçe Dilbilgisi* (3. bs.). Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Bozkurt, F. (2000). *Türkiye Türkçesi* (2. bs.). Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.
- Börekçi, M. (1994). *Atatürk'ün Nutuk'unda Söz Dizim*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Börekçi, M. (2009). *Türkiye Türkçesinde Yapı ve İşlev Bakımından Sözcükler*. Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık.
- Bulut, G. (2014). *Tarihî Türkiye Türkçesinde Perifrastik Fiil Yapıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Canpolat, M. (1995). *Lisānū 't-Ṭayr*. Ankara: TDK Yayınları.
- Cemiloğlu, İ. (2001). *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*. Ankara: TDK Yayınları.
- Cin, A. (2011). *Türk Edebiyatının İlk Yûsuf ve Züleyhâ Hikâyesi Ali 'nin Kıssa-yı Yûsuf'u*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çetin, E. (2012). *Altun Yaruk Yedinci Kitap*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Çiloğlu, M. (2008). *Anadolu ve Rumeli Ağzlarında Tasvirî Fiiller*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daşdemir, M. (2000). *Dedem Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daşdemir, M. (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.
- Delice, H. İ. (2007). *Türkçe Sözdizimi* (3. bs.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Delice, H. İ. (2012). "Sözcük Türleri Nasıl Tarif Edilmelidir?". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/4, Fall, (27-34).
- Delice, H. İ. (2014). "Türkçenin Ekleri Yapı Açısından Nasıl Sınıflandırılmalıdır". *VIII. Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı I. Cilt*. İstanbul: Göksu Ofset.
- Delice, H. İ. (2017a). *Sözcük Türleri* (4. bs.). İstanbul: Asitan Kitap.
- Delice, H. İ. (2017b). "Birleşik Fiil Sorunu". *Türk Dil Bilgisi Toplantıları Birleşik Fiil Bildiriler ve Tartışmalar* (33-44). Ankara: TDK Yayınları.
- Demir, N. (2014). "Eski Türkiye Türkçesinde Tasvir Fiilleri", *Dil, Tarih, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları 1* (119-130). Ankara: Edge Akademi.

- Demir, N. (1994). “Birleşik Fiiller ve Vurgu: -iver- Şeklinin Görevlerini Tespitte Vurgunun Rolü”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Bellten*. 83-94, Ankara: TDK Yayınları.
- Demir, S. A. (2013). “Türkmencede kılınış İşlemcisi Olarak Art-Fiiller”, *Türkbilig*, 26, 67-90.
- Demiral, A. (2012). *Harezmi Türkçesinde Birleşik Fiiller*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demiral, A. (2017). “Birleşik Fiil Konusundaki Yaklaşımlar”. *Türk Dil Bilgisi Toplantıları Birleşik Fiil Bildiriler ve Tartışmalar* (13-32). Ankara: TDK Yayınları.
- Demirbilek, S. (2011). “Oğuz Türkçesinde Bir Emir Yapısı: “Fiil+Zarf-Fiil (V)+Gör-””. *Studies Of The Ottoman Domain*, 1(1), 21-30.
- Demircan, Ö. (2005). *Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Birleşmeleri* (2. bs.). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Demirci, Ü. Ö. (2016). *Eski Türkçede Fiiller*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Demirci, Ü. Ö., Karşlı, S. (2014). *Kutb'un Husrav u Şîrîn'i Dizin*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Demirci, Ü. Ö., Korkmaz, Ş. (2008). *Yūsuf u Zelhā*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Demirci, K. (2008). “Dilbilgiselleşme Üzerine Bir İnceleme”. *Bilig*, 45, 131-146.
- Demirel, E. (2015). “Gramerleşme Süreçleri Bakımından Nevādirü’ş-Şebāb’da Tasvirî Fiiller”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/8, Spring, 819-834.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (çev. Ali Ulvi Elöve). İstanbul.
- TDK. (2009). *Derleme Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Dilçin, C. (1991). *Süheyl ü Nev-Bahār*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eckmann, J. (2003). *Çağatayca El Kitabı*, (çev. Günay Karaağaç). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Eckmann, J. (2003). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* (2. bs.). (hızl. Osman Fikri Sertkaya). Ankara: TDK Yayınları.
- Eckmann, J., Tezcan, S., Zülfikar, H. (2004). *Nehcü'l-Ferâdîs I-II* (3. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Ediskun, H. (2007). *Türk Dilbilgisi* (11. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2005). *Çağdaş Türk Dili* (3. bs.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eraslan, K. (1999). *Mevlâna Sekkâkî Divanı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu Z. (2014). *Divânu Lugâti't-Türk*, Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi* (1. bs. 1958). İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Ergin, M. (2007). *Dede Korkut Kitabı-II İndeks-Gramer* (3. bs.), Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2008). *Dede Korkut Kitabı-I* (6. bs.), Ankara: TDK Yayınları.
- Ertem, R. (1995). *Yahyâ Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Filan, K. (2001). "Rûznâme'de Birleşik Fiiller". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 115-128. Ankara: TDK Yayınları.
- Gabain, A.V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri* (5. bs.). (çev. Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- Gabain, A. V. (1953). "Türkçede Fiil Birleşmeleri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: TDK Yayınları.
- Gedizli, M. (2013). "Türkçede Yardımcı Fiillerin Morfo-Semantiği ve İşlevi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/13, Fall, 897-914.

- Gemalmaz, E. (2010). “Türkçede Bağlayıcı (Yardımcı) Ses Konusu Üzerine”, (hzl. Cengiz Alyılmaz, Osman Mert). *Türkçenin Derin Yapısı*, (177-180). Ankara: Belen Ofset.
- Gemalmaz, E. (2010). “Türkçenin Morfo-Sentaktik Yapısının Fonolojisine Etkileri”, (hzl. Cengiz Alyılmaz, Osman Mert). *Türkçenin Derin Yapısı*, (181-187). Ankara: Belen Ofset.
- Gemalmaz, E. (2010). “Türk Dilindeki Ses Hadiselerinin Bu Dilin Sentaksıyla İlgisi”, (hzl. Cengiz Alyılmaz, Osman Mert). *Türkçenin Derin Yapısı*, (267-274). Ankara: Belen Ofset.
- Gemalmaz, E. (2010). “Yunus Emre’nin Şiirlerindeki Dil Özellikleri”, Cengiz Alyılmaz, (hzl. Cengiz Alyılmaz, Osman Mert). *Türkçenin Derin Yapısı*, (379-397). Ankara: Belen Ofset.
- Gencan, T. N. (1974). “Bileşik-Birleşik”. *Türk Dili*. XXIX (273), 734-737.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi* (1. bs. 1966). Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- Gökçe, F. (2013). *Grammerleşme Teorisi ve Fiil Birleşmeleri (Oğuz Türkçesine Dayalı Tarihsel-Karşılaştırmalı Bir İnceleme)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Gökdağ, B. A. (2009). “Birleşik Kelime Olarak İkilemeler, Sayılar ve Birleşik Fiiller”. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiriler I* (219-225) içinde, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2015). *Nedîm Dîvânı*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Grönbech, K. (2011). *Türkçenin Yapısı* (3. bs.). (çev. Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- Gulcalı, Z. (2013). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan “Aç Bars” Hikâyesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* (3. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Güner, G. (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Gürel, R. (1999). *Enderunlu Vâsîf Divanı*. İstanbul: Kitabevi.

- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller* (2. bs.). Eskişehir: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hacıemnioglu, N. (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2008). *Karahanlı Türkçesi Grameri* (3. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Hamilton, J. R. (2011). *Russel, İyi ve Kötü Prens Öyküsü* (2. bs.). (çev. Vedat Köken). Ankara: TDK Yayınları.
- Hengirmen, M. (2007). *Türkçe Dilbilgisi* (9. bs.). Ankara: Engin Yayınevi.
- Hirik, E. (2017). "Türkiye Türkçesinde Eşzamandalık". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 60, 205-226.
- Johanson, L. (2007). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, (çev. Nurettin Demir). Ankara: TDK Yayınları.
- İlhan, N. (2001). "Birleşik Fiil Kuruluşunda A-I-U Ünlüleri". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, II (595), 177-182.
- Kaçalin, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kalkışım, M. (1994). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kara, F. (2001). *Namık Kemal'in Mektuplarında Söz Dizimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, F. (2011). "Bil- Tasvir Fiilinin İşlevleri". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, Winter, 1382-1383.
- Kara, F. (2016). " /-mA-yA+gör-/ Yapısı". *3. Uluslararası Türk Şöleni Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, (163-168). İstanbul.
- Karaağaç, G. (1997). *Lutfi Divanı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi* (2. bs.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karabacak, E. (2002). *Bergamalı Kadri Müyessiretü'l-Ulûm*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karabacak, E. (2007). "Türkçede Yeterlik Fiilleri". *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, (921-928). Ankara: TDK Yayınları.
- Karabeyoğlu, A. R. (2007). "Orhon Yazıtları'nda Bol- ve Er- Filleri Üzerine". *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 22, 87-100.
- Karabeyoğlu, A. R. (2008). *Türkiye Türkçesinde (ad+fiil birleşmelerinde) Yardımcı Fiiller*. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Karahan, L. (2005). *Türkçede Söz Dizimi* (9. bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Gülistan Tercümesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karaörs, M. (2006). *Nevâdirü 'ş-Şebâb*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karasoy, Y. (2013). *Sirâcü'l-Kulûb*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaşgarlı, R. A. (2015). "bol- Fiilinin Yeni Uygurcadaki İşlevi Üzerine". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 51, 95-135.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaya, Ö. (1996). *Fevâ'idü'l-Kiber*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kemal, Y. (2016). *İnce Memed 1-2-3-4* (3. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2014). *Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim Göstergibilim ve Türkoloji Genel Dilbilime Giriş*, Ankara: Pegem Akademi.
- Kerimoğlu, C. (2016). *Sorularla Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimindeki Tartışmalar Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi* (2. bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Kirişçioğlu, F. (2008). "Saha Türkçesindeki Tasvirî Fiiller Üzerine - I" [Bildiri]. *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, 24-27 Haziran 2008*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Korkmaz, Z. (1959). "Türkiye Türkçesinde İktidar ve İmkân Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 107-124.

- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kotan, H. K. (2015). *Yunus Emre Divanı'nın Söz Dizimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köktekin, K. (2000). *Taaşşuknâme*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Köktekin, K. (2007). *Yusuf Emiri Divanı*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Köktekin, K. (2008). *Eski Anadolu Türkçesi*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Kuribayshi, Y. (2018). "Verb+Verb Compounding in Japanese and Turkish". Prashat Pardeshi, Taro Kageyama (Eds.), *The Handbook of Japanese and Linguistics* (pp. 227-247). Berlin Germany: Handbooks of Japanese Language and Linguistics Series, CPI Books GmbH.
- Küçük, S. (2015). *Bâkî Divânı* (3. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Kükey, M. (1972). *Uygulamalı Örneklerle Türkçede Fiiller*. Samsun.
- Menges, K.H. (2002). "Türk Dillerinde Fiil Terkibi". (çev. Eyüp Bacanlı). *Türk Kültürü*, 474, 615-626.
- Nazarov, Z. (2005). "Türkiye Türkçesinde Yardımcı Fiillerin Leksik-Grammer Özellikleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 28, 83-89.
- Özalan, U. (2014). *Türk Dilinde Cevheri Ek Fiil*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçelik, S. (2005). *Dede Korkut Araştırmalar Notlar/Dizin/Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özçelik, S. (2006). *Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar I. C.* Ankara: TDK Yayınları.

- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin II. C.* Ankara: TDK Yayınları.
- Özkan, A., Toker, M., Aşçı, U. D. (2016). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi.* Konya: Palet Yayınları.
- Özkan, M., Sevinçli, V. (2012). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi (Kelime Çözümlemeli)* (4. bs.). İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özkan, M. (2009). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi* (3. bs.). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özmen, M. (2001). *Ahmed-i Dâ'î Divanı I-II.* Ankara: TDK Yayınları.
- Özönder B. F. S. (1996). *Muḥākemetü'l-Luġateyn.* Ankara: TDK Yayınları.
- Öztürk, D. (2008). *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller.* Ankara: TDK Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *Türkçenin VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı.* İstanbul: Kesit Yayınları.
- Poppe, N. (2009). *Mukaddimetü'l-Edeb.* (çev. Mustafa S. Kaçalın). Ankara: TDK Yayınları.
- Redhouse, S. J. W. (2006). *Turkish and English Lexicon* (3. bs.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Salan, E. (2014). "Türkçede Bir Gramerleşme Örneği: -soñ < soñ". *Dil Araştırmaları*, 14, 97-117
- Sarı, M. (2000). "Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişikliğe Uğraması". *Türkoloji Dergisi*, 1, (13), 227-243.
- Savaşçı, Ö. (1977). "Türkçe'de Hece Yapısı". *Bilim ve Teknik*, 115, 31-33.
- Sebzicioğlu, T. (2016). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi.* İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sev, G. (2001). *Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı.* Ankara: TDK Yayınları.

- Şahin, H. (2001). “Gel- ve Git- Fiillerinin Birleşik Yapılarda Sergilediği Durumlar”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, II, (595), 73-78.
- Şahin, H. (2000-2001). “Kutadgu Bilig’de Tasvirî Fiiller”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 2, 95-105.
- Şahin, H. (?). “Yunus Emre’de Tasviri Fiiller”.
- Şahin, H. (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahin, S. (2012). “Türkmen Türkçesinde Tasvir Fiilleri ve Tasvir Fiillerinde Kullanılan Yardımcı Fiiller”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 177-190.
- Şemseddin, S. (2004). *Kâmûs-ı Türkî* (13. bs.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şen, S. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 1*, İstanbul: OSEDAM.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 2*, İstanbul: OSEDAM.
- Şirin, H. (2015). *Kül Tigin Yazıtı Notlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Takoğlu, T. (2017). *Kutadgu Bilig’de Sıfat Fiil Kategorisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tan, A. (2010). *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Taş, İ. (2015). *Süheyl ü Nev-Bahâr’da Eskicil Öğeler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Yûnus Emre Külliyyatı II Yûnus Emre Divânı Tenkitli Metin* (2. bs.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Yûnus Emre Külliyyatı III Risâletü’n-Nushiyye Tenkitli Metin*. (2. bs.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TDK. (1949). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T. A. O.
- TDK. (2017). *Türk Dil Bilgisi Toplantıları -Birleşik Fiil- Bidiriler ve Tartışmalar (6 Haziran 2014)*. Ankara: TDK Yayınları.

- Tekin, Ş. (2002). “Eski Türkçe”, *Türk Dünyası El Kitabı* (3. bs.). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Tekin, T. (2008). *Orhon Yazıtları* (3. bs.). Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (2013). *İrk Bitig*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Tezcan, S. (1994). *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1981). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Toparlı, R., Argunşah, M. (2008). *Mu'înü'l-Mürîd*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R., Çögenli, S., Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R. (1998). *Harezmi Türkçesi* (3. bs.). Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.
- Toparlı, R. (1998). *Hârezmi Hâfiz'in Divanı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toparlı, R., Vural, H. (?). *Kıpçak Türkçesi*. Sivas: Dilek Matbaası.
- Toparlı, R. (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: TDK Yayınları.
- Topçu, Ç. (2011). *Türkçede Sifat Fiil Kategorisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tulu, S. (2008). “Anadolu ve Rumeli Ağzında (-i verir) Yapısı”. *Karadeniz Araştırmaları*, 19, 129-136.
- Tulum, M., Tulum M. M. (2016). *Oğuznameler Oğuz Beylerinin Hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Tuna, O. N. (1983). “Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkillemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1982, 83, 163-228.
- Tuna, O. N. (1986). *Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji) Ders Notları*. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları: 3.

- Turan, S. (2009). "Divan Şâirlerinin "Zevrak" Etrafında Oluşturdukları Benzetme Dünyası". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4, (2), 1008-1039.
- Turan, Z. (1999). "Cümlelerin Yapısı İle İlişkilendirilen "Basit" ve "Birleşik" Kavramları Üzerine". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 8, 299-311.
- Turan, Z. (2006). "Türkçede Basit/Birleşik Çekim Ayırımıyla Sembolleşen Fiil Çekiminin Problemleri". *Türklük Bilgisi Araştırmaları, Journal of Turkish Studies*, 30/III, Harvard University, 279-292.
- Turan, Z. (2007). "Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?". *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 2000, (1834-1840)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Turan, Z. (2008). "Gösterme Sıfat Fiili". *Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*. (235-243), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Turan, Z. (2010). "Türk Dilinin Söz Diziminde Yer Ödünçlemesi". *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*. (908-914).
- Turan, Z. (2015). "Dilciliğin Ana Sorunu ve Türk Dili". *7. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı*.
- Turan, Z. (2016). "Tarihi İnkişafı Sebebiyle Dilciliğin Türk Dilciliğinin Seyrine Etkisi". *Uluslararası Türk Dünyasında İlmî Araştırmalar Sempozyumu Bildirileri*. (515-521) içinde, Kırgızistan.
- Turan, Z. (2016). "Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları" [Bildiri]. *Türk Dil Bilgisi Toplantıları – V Türk Dilinde Eklerin Sınıflandırılması Sempozyumu (Kasım 2016)*, İstanbul.
- Türk, V., Doğan, Ş., Şerifoğlu, Y. (2013). *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri* (2. bs.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Türkay, K. (2002). *Bedāyiu 'l-Vasaʔ*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uçar, F. M. E. (2016). "Çağatay Türkçesinde Tasvir Fiilleri". *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 32, 21-56.
- Uğurlu, M. (1987). *Münyetü 'l-Ġuzāt*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Uğurlu, M. (2009). “Birleşik Fiil Üzerine”. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiriler I*, (399-412). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Ulutaş, İ. (2007). “Metatez Olayı Türkçenin Hece Sistemiyle İlgili midir?”. *Bilig*, 43, 117-132.
- Uysal, İ. N. (2012). “Çıkagel- Fiili Üzerine”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, CII, (725), 346-355.
- Uzun, N. E. (2006). *Biçimbilim Temel Kavramlar*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Uzun, N. E. (2004). *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar* (2. bs.). (hızl. Mehmet Ölmez). Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleeri Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Üşenmez, E. (2010). *Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı dilbilim Terimleri Sözlüğü* (2. bs.). İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Vogelin, C. F., Ellinghausen, M. E. (1945). “Türkçenin Yapısı”. (çev. Saffet Korkut ve Vecihe Kılıcoğlu). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3, (4), 407-418.
- Yavuz, K. (2000). *Garib-nâme I-II*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yener, M. L. (2007). “Türk Dilinde Sözcük Türleri Tasnifi Sorunu Üzerine”. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, 2, (3), 606-623 .
- Yıldız, M. (2016). *Yeni Uygur Türkçesinde Tasvir Fiilleri*. Konya: Kömen Yayınları.
- Yiğitbaşı, H. (2003). “Bugünkü Uygur Türkçesinde Birleşik Fiiller”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, I-II, (42), 365-380.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb* (3. bs.). Ankara: TDK Yayınları.

http://webdosya.diyamet.gov.tr/kuran/kuranikerim/download/Diyamet_Kurani_Kerim_3.0.exe (29.10.2017)

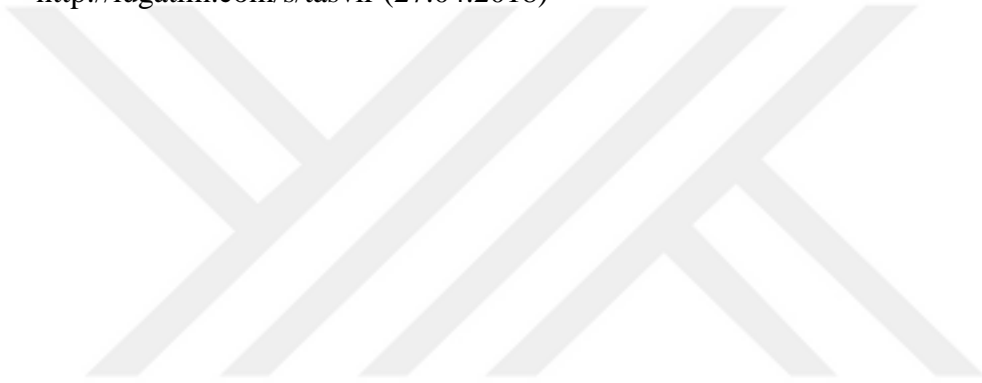
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59f0a841c92d53.68421161 (25.10.2017)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59f0a7c9cb2545.13505620 (25.10.2017)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58ca6e9992b8a2.80517599 (16.03.2017)

<http://lugatim.com/s/tasvir> (27.04.2018)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Bahri KUŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Tortum 15.01.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Eylül 2009-Ocak 2015) Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Ocak 2015-...)
İletişim	
E-Posta Adresi	bahri_kus@hotmail.com
Tarih	11/05/2018